GEORGES DUHAMEL

CRONICA FAMILIEI PASQUIER

m? i f

CROMICA FAMILIEI PASOTIER

Coperta de *Petre Vulcănescu*

GEORGES DUHAMEL

CHRONIQUE DES PASQUIER

I *Le notaire du Havre* © Mercure de France, 1933 II *Le jardin des bêtes sauvages* © Mercure de France, 1933
III *Vue de la terre promise* © Mercure de France, 1933
IV *La nuit de la Saint-Jean* © Mercure de France, 1935

GEORGES DUHAMEL

CRONICA FAMILIEI PASQUIER

Traducere de IULIA SOARE Prefaţă de OVID S. CROHMĂLNICEANU

Bucureşti • 1968 Editura pentru Literatură Universal

ăP R E F A Ţ Ă

în 1933, cînd a început să publice lunga *Cronică a familiei Pasquier,* Duhamel era un scriitor cu o reputaţie mondială bine stabilită. Ca Gide, ca Mauriac, ca Malraux, el reprezenta pentru mulţi o întrupare a conştiinţei europene căreia literatura franceză interbelică reuşea să-i dea o atît de vie expresie. Lumea reţinuse critica neiertătoare îndreptată de cărţile lui împotriva civilizaţiei mecanizate moderne; Duhamel, care ca medic, îngrijise gazaţii în linia întîi, adusese una din mărturiile cele mai sincere şi răscolitoare asupra războiului; înainte de a muri, „poetul cu fruntea înstelată", Apollinaire, victimă el însuşi a marelui măcel, salutase *Vie des Martyrs* (1917), şi *Civilisation* (1918), pentru umanitatea lor autentică şi profundă. Aceste naraţiuni crude, dictate cînd de o ironie aspră la adresa vanităţii omeneşti, cînd de o înduioşare fraternei tragică în faţa suferinţei atroce îl relevaseră publicului pe adevăratul Duhamel. Activitatea sa anterioară, aventura falansterului scriitoricesc care dusese la întemeierea grupului *L'Abbaye* şi a şcolii poetice umaniste, cronicile din *Mercure de France,* experienţele teatrale se dovedeau a fi fost doar tatonări şi căutări. Cu *La Possession du Monde* (1919), *Confession de Minuit* (1920), *Lettre au Patagon* (1926) şi *Scenes de la vie future* (1930), Duhamel îşi descoperise în sfîrşit adevărata vocaţie, un moralist şi un director de conştiinţe, un spirit dornic să caute prin scris o comunicare cît mai intimă cu contemporanii săi, interogîndu-i şi încercînd să le propună o conduită capabilă să salvgardeze valorile umane ameninţate — după el — de noua barbarie, a tehnicizării şi uniformizării existenţei. Civilizaţia, avea să proclame acest stoic sentimental

— cum îl numeşte Maurois — nu se află nici în autoclavă, nici în aparatul de radio, nici în avion.

„Ea ori există in inima omului, ori nu e nicăieri." **Pentru Duhamel, romanul ciclic, cu o amplă şi nestingherită respiraţie epică, va deveni terenul ideal al exerciţiului acestei opere de moralist. *Viaţa şi aventurile lui Salavin* (1920—1932) fu primul exemplu; *Cronica familiei Pasquier* (1933—1941) al doilea. Ambele romane, care constituie şi expresia plenară a talentului lui Duhamel, par a urma tradiţionalul model zolist: vaste pînze destinate să surprindă evoluţia unei întregi umanităţi, reconstituindu-i ambianţa social-morală şi urmărindu-i fatalităţile ereditare pe generaţii succesive. După titlul şi după felul cum porneşte, *Cronica familiei Pasquier,* îndeosebi, dă impresia a nu avea altă ţintă. Sîntem în faţa istoriei unui clan ca în *Les Rougon-Macquart.* Fără nici o grabă, cu acelaşi plan întins pe care-l vom găsi şi în ciclul lui Jules Romains, *Les hommes de bonne volonté*, sau Roger Martin du Gard, *Les Thibault,* cu insistenţe asupra antecedenţelor, cu popasuri lungi în copilăria eroilor, ni se povesteşte cum se ridică o familie de francezi mijlocii, de origine rurală. Naratorul, Laurent, a ajuns, la data cînd se apucă să-şi redacteze amintirile, un biolog cunoscut. Fratele său Joseph se numără printre magnaţii marii finanţe, o soră Cécile e o pianistă celebră, alta Suzanne — actriţă. întrebarea, prin ce misterioasă chemare, familia Pasquier a ieşit din anonimatul milioanelor de muncitori obscuri ai pămîntului spre a-şi împlini nişte însuşiri tainice, revine adesea în meditaţiile lui Laurent. Obsesia stigmelor ancestrale nu lipseşte nici ea. Tatăl, Raymond Pasquier, personaj care nu oboseşte să-şi uimească mereu copiii printr-o tinereţe inepuizabilă, printr-o facultate nedescurajată de a făuri necontenit proiecte fantastice cu aceleaşi invariabile rezultate lamentabile, printr-o încredere în sine absolută şi o amoralitate ingenuă, dezarmantă, le transmite tuturor descendenţilor săi ceva din alcătuirea lui fizică şi sufletească. E înainte de orice culoarea albastră a ochilor. Această „privire a Pasquier-ilor", luminoasă, pură, senină şi înşelătoare totodată, se transformă uşor într-o lucire rece, metalică,**

anunţătoare de teribile mînii. Sînt scandalurile grandioase pe care tatăl le gustă cu o adevărată voluptate actoricească, simţindu-se centrul atenţiei cartierului, construindu-şi mari discursuri strivitoare, căutînd aplauzele galeriei şi amuţindu-şi victimele sub o declanşare torenţială de impoliteţi savant articulate. Rînd pe rînd, copiii regăsesc beţia acestor descărcări. Cécile, preoteasa muzicii, fiinţă nepămînteană, plutitoare deasupra tristelor patimi omeneşti, atunci cînd soţul ei, pe care nu-l iubeşte, îşi permite să o umilească, făcîndu-i curte Suzannei. Laurent, omul de ştiinţă, observatorul rece, dispreţuitorul ambiţiilor sociale, cînd un birocrat acrit, directorul institutului în care lucrează, îl împiedică să-şi vadă de treabă şi-l aduce la exasperare printr-o abilă intrigărie administrativă. Pînă şi în calculatul şi sforarul Joseph, tacticianul prin excelenţă, mînia „Pasquier"-ilor izbucneşte la sfîrşitul romanului sub forma ei cea mai caracteristică: o explozie temperamentală care nu mai vrea să ţină cont de nimic şi caută o inconştientă plăcere a catastrofei. „Auzind zgomot în casă — îi scrie Laurent, martor al scenei, lui Cécile — m-am gindit la topor. Toporul! Ţi-i aduci aminte pe tata urmărindu-l pe proprietarul casei cu o secure de despicat lemne şi terminînd prin a tăia conducta de apă ca să inunde imobilul. Toporul ! Există într-adevăr un destin în istoria familiei noastre."

Determinismele sociale sînt prezentate la rîndul lor cu grija meticuloasă a romanului zolist. în viaţa familiei Pasquier intrăm prin povestea unei moşteniri încurcate. Mama devine legatara mai multor titluri de rentă, dar nu le poate valorifica pînă nu se dovedeşte că două surori ale ei vitrege din America au murit şi pînă copiii nu ating majoratul. Familia strîmtorată trăieşte cu mirajul moştenirii, aştep- tîndo scrisoare salvatoare de la „notarul din Le Havre". Toată această situaţie e un prilej fericit pentru Duhamel să descrie nenumăratele mizerii mărunte ale existenţei mic-burgheze, asigurarea echilibrului veşnic deficitar pe care-l cunoaşte bugetul gospodăriei Pasquier, expedientele zilnice, socotelile nesfîrşite, spectrul chiriei neplătite, împrumuturile făcute asupra titlurilor, consumarea banilor

aşteptaţi înainte ca ei să fi fost obţinuţi. Pictura fină dă, fără insistenţe inutile, dar cu o rară putere sugestivă, imaginea exactă a mediului, condiţionarea lui surdă economică, ascunsă în curajoase orgolii veleitare (tatăl se înscrie la universitate, învaţă noaptea spre a-şi da examenele şi ajunge medic, mama ia de lucru acasă, qp dificultăţile menajului să mai fie uşurate; rangul cîştigat e apărat însă cu îndîrjire, familia se mută în alt cartier, închiriază o locuinţă relativ spaţioasă, unde tatăl va avea în sfîrşit „biroul" lui, copiii sînt daţi la şcoală, se cumpără chiar o pianină pe care Cécile începe să exerseze).

Studiului ambianţei sociale, Duhamel îi rămîne credincios de-a lungul întregului ciclu. în *Le désert de Bièvres* găsim tabloul falansterului intelectual pe care scriitorul cu cîţiva dintre prietenii săi, René Arcos, Charles Vildrac, Albert Gleizes şi H. Martin l-au întemeiat înaintea primului război mondial la Creteil. Experienţa aceasta neobişnuită, cu toate avatarurile ei, căutarea susţinătorilor, instalarea tipografiei menite să asigure participanţilor veniturile necesare traiului, organizarea vieţii în comun, fricţiunile interioare ne sînt înfăţişate pe larg. Cariera de biolog a lui Laurent ne introduce în mediul laboratoarelor şi institutelor medicale, în preajma savanţilor şiprofe- sorilor, dezvăluindu-ne obiceiurile şi statutul acestui univers al slujitorilor ştiinţei. Prin Joseph pătrundem în lumea oamenilor de afaceri, a intermediarilor abili şi a politicienilor, aflăm cum le aranjează contractele oneroase şi se pun la cale marile combinaţii financiare. *Suzanne şi băieţii* ne aduce în mijlocul vieţii teatrale, al intrigilor de culise şi dramelor profesiunii actoriceşti. Totul e pictat fidel, cu o mişcătoare aplicaţie realistă, o discuţie în loja surorii lui Laurent şi o dispută între savanţi, o campanie de presă şi un concert muzical. Duhamel zugrăveşte de fiecare dată lucruri cunoscute îndeaproape şi trăite. Ciclul e într-o mare măsură autobiogafic; imprevizibilul Raymond Pasquier are numeroase trăsături de caracter ale tatălui scriitorului; lumea laboratoarelor şi centrelor de cercetare biologică i-a fost familiară medicului

Duhamel, care n-a încetat niciodată să-şi frecventeze confraţii şi să le patroneze asociaţiile, *Deşertul de la Bièvres* e un capitol de istorie literară reală a grupului *L'Abbaye.* Cu teatrul, Duhamel a avut de asemeni un contact nemijlocit ca autor dramatic şi mediului acestuia i-a aparţinut soţia sa, cunoscuta actriţă Blanche Alban. Muzica l-a vrăjit pînă acolo încît să-l împingă a organiza o mică orchestră amicală, care se aduna periodic în rue Yauquelin şi printre ai cărei membri el executa partitura flautistului.

***Cronica familiei Pasquier* seamănă cu romanele ciclice de amplă cuprindere a unei epoci şi prin inserţia acţiunii în realitatea istorică directă, netransfigurată funcţional. Printre eroi se amestecă, fie şi în treacăt, personalităţile vremii. Pe copilul minune Cécile vine să-l audă cîntînd odată la domiciliul familiei Pasquier din rue Guy-de-la- Brosse însuşi Debussy. Memoria lui Pasteur e mereu vie încercui savanţilor pe care-i frecventează Laurent. Patronul său, domnul Chalgrin, se dovedeşte vizibil influenţat de Bergson. Pasquier-tatăl, cînd se decide la bătrîneţe să devină scriitor, se referă mereu la cariera lui Rostand şi se arată indignat de succesul pe care-l cunoaşte Henri Bataille. Intervin şi evenimentele: Joseph se lansează într-o mare afacere de armament cu prilejul războiului balcanic; Justin, amicul din copilărie al lui Laurent, cade în bătălia de la Marna.**

***Cronica familiei Pasquier* dă însă numai impresia — spuneam — că e un roman ciclic de tipul cu care ne-a familiarizat *Les hommes de bonne volonté,* sau *Les Thibault.* în realitate, ampla naraţiune are o ţintă clară demonstrativă, reia tema centrală a operei lui Duhamel şi urmăreşte să ducă mai departe dezbaterea deschisă de ea. Nici *Viaţa şi aventurile lui Salavin* nu era altceva. Ba ne invita să examinăm sub raportul moral istoria unui eşec. Salavin, acest Don Quijote modern, travestit în amploiat mărunt, stîngaci, cu ticuri curioase şi mîndrii secrete, e chinuit de dorinţa desăvîrşirii morale. El ar vrea sincer sa se poarte astfel încît, nu în faţa lumii, ci în faţa forului său interior să se poată socoti un sfînt. Nici o intenţie condamnabilă nu i se pare scutită de remuşcări, nici o devoţiune suficientă spre a deveni vrednică de**

stimă. Scrupulele sale de conştiinţă îl împing însă la acte absurde, şi Salavin, fără să vrea, face să sufere pe cei care-l iubesc, pe mama, pe soţia, pe prietenii săi. Suprema renunţare — ajunge el să se întrebe, prea tîrziu, nu e oare „renunţarea la renunţare", învingerea celui mai tenace orgoliu omenesc? A fi scrupulos cu tine însuţi — tinde să ne arate Duhamel — începe să fie o virtute. A fi simplu şi nimic altceva e însă una mult mai mare. *Cronica familiei Pasquier* îşi propune să demonstreze cu lux de amănunte aceasta. „Am pornit, după ce l-am terminat pe *Salavin* — nota Duhamel — să povestesc o altă istorie. E istoria unui om care ştiu — se spune din prima pagină — a triumfat în viaţă şi şi-a împlinit ţelurile. Am ajuns destul de departe în munca mea ca să înţeleg că istoria unui succes seamănă mult cu istoria unui eşec şi că orice victorie lasă un gust de amărăciune."

Cele două cicluri se leagă printr-o subtilă simetrie. *Cronica familiei Pasquier* e de fapt, în ciuda programului zolist manifest, tot istoria unui om. Ga şi Salavin, Laurent încearcă să se elibereze de tentaţii vane (bogăţie, putere, plăceri) şi să trăiască după o lege morală interioară, a devoţiunii inflexibile. El reuşeşte, fiindcă e mai bine adaptat la viaţă şi nu caută absolutul. Spre deosebire de Salavin, Laurent ştie de la început preţul greu al unei asemenea victorii, acceptarea naturii umane în alcătuirea ei imperfectă, înhămarea la efortul răbdător, tenace, dificil de a înfăptui în aceste condiţii descurajante comune ceva folositor. Deviza lui j; înscrisă pe frontispiciul cărţii „Miracolul nu presupune efort". Şi experienţa sa se compune dintr-o serie de deziluzii. Intîi familia: tatăl se vădeşte a fi un fermecător iresponsabil şi moştenirea mamei se pulverizează rapid în proiectele lui himerice. Fustangiu incorigibil, el îşi supune soţia la interminabile umilinţe, pe care copiii se străduie, răniţi sufleteşte, să le ascundă fără succes. Devotamentul conjugal fără margini al doamnei Pasquier e răsplătit cu o serie lungă de trădări întristătoare. Joseph înţelege să profite mereu de pe urma alor săi. Ferdinand, celălalt frate, mărginit şi opac, se refuză oricărei comunicări. Cécile se închide în sferele inaccesibile

ale artei ei. „Este asta o familie — ajunge să se întrebe Laurent? Înşelăciuni, trădări, certuri, şantaje şi minciuni! Merită toate acestea atîta dragoste, atîtea necazuri, atîta muncă şi atîtea nădejdi?"

Familia mai largă, societatea, nu se prezintă nici ea mai bine. Oamenii nu se înţeleg între ei, îşi urmăresc ca nişte posedaţi egoismele aprige, caută fiecare să se folosească de celălaît. Ajuns adolescent, Laurent se simte într-o „grădină de fiare sălbatice". Refuzînd să trăiască aşa, încearcăsă-şi creeze elsocietatea visată. împreună cu Justin, adevăratul frate, pe care şi l-a ales pentru calităţile lui şi nu l-a căpătat printr-o fatalitate biologică, închiriază, după multe sacrificii, la Bièvres, o mică proprietate, unde să ia fiinţă o comunitate amicală liberă, bazată pe o activitate menită să-i asigure independenţa absolută şi posibilitatea de a se consacra unor ţeluri înalte intelectuale. Dar şi experienţa aceasta eşuează lamentabil. Vieţuind laolaltă, bunii prieteni îşi descoperă apucături detestabile, instincte josnice, porniri meschine care-ifac să nu se mai poată suporta reciproc. Falansterul se destramă şi cu el piere încă o iluzie a lui Laurent. Retras în cetatea ştiinţei, unde crede că în sfîrşit o morală severă şi austeră îl protejează definitiv de egoismele jalnice ale semenilor săi, eroul va trăi alt eşec. Laşităţile, ambiţiile triviale, setea de putere, obtuzimea se arată şi aici, întpiudicindu-l să-şi ducă munca. Paralel, arta nu-i dăruie nici ea lui Cécile satisfacţie superioară, pentru că aspiraţia către împlinirea elementară umană, iubirea, bucuria maternităţii, o stăpinesc şi-i dictează un mariaj nefericit cu deznodămînt tragic. Amar se dovedeşte şi succesul actoricesc şi feminin al Suzannei. Totuşi, Laurent, îşi găseşte un echilibru şi existenţa sa, biolog de renume, cu lucrări valoroase pe tărîmul ştiinţei, profesor stimat, soţ iubit şi tată a mai mulţi copii, e o certă realizare. Ea a fost obţinută — vrea să ne convingă Duhamel — printr-o încăpăţînată luptă la nivelul vieţii obişnuite, cu curajul de a-i înfrunta vicisitudinile fatale. Morala pe care autorul ne-o comunică e stoică. Orice existenţă se compune dintr-un şir inevitabil de înfrîngeri. Curajul omenesc adevărat e de a salva în ele tot ceea ce se poate.

Duhamel profesează cu alte cuvinte, cum se vede, un fel de pesimism eroic ale cărui valori etice se întemeiază pe soliditatea împliniri lor individuale mijlocii şi renunţarea la ambiţiile nemăsurate, pe o luciditate crudă fără consecinţe demobilizante, ci avînd, dimpotrivă, efecte stimulatoare. Scriitorul se străduieşte să reabiliteze o umanitate medie cu principii de viaţă tradiţionale. El e un gen de Dostoïevski al micii burghezii franceze, cu tot ce implică o asemenea ajustare temperamentală. Aversiunea pe care i-o trezesc tirania maşinii şi a cifrelor, acţiunea uniformizantă a civilizaţiei moderne, imperiul cantităţii, declanşarea forţelor oarbe, neîmblînzite de o practică multiseculară cu amprente vii personale, îl împinge să preţuiască efortul stăruitor şi modest, echilibrul, toleranţa, puterea de adaptare. Laurent reuşeşte pentru că ajunge să înţeleagă rolul uman major al acestor virtuţi. Epopeea lui Salavin — spune André Maurois — este un lung comentariu al maximei pascaliene: „Omul nu-i nici înger, nici animal. Nenorocirea vine de acolo că cine vrea să facă pe îngerul sfîrşeşte prin a face pe animalul".

în literatura franceză dinaintea primului război, Sartre remarca o dispoziţie la împăcarea scriitorului cu publicul său burghez *(Situations).* Apare o generaţie care tinde să descopere ascunse adîncimi şi fineţi sufleteşti ale reprezentanţilor claselor avute. Faptul e posibil pentru că acest public literar s-a schimbat oarecum psihic într-o sensibilă măsură. „Fiii şi nepoţii ţăranilor parveniţi, ai negustorilor îmbogăţiţi s-au născut cu avere; ei au învăţat arta de a cheltui; ideologia utilitară, fără a dispărea, e relegată în umbră; o sută de ani de domnie neîntreruptă au creat tradiţii: copilăriile burgheze, în casele vaste din provincie, în castelul cumpărat de la un nobil ruinat, au dobîndit o profunzime poetică." ... „O legătură sintetică — prin urmare de poezie — se stabileşte între proprietar şi lucrul posedat. Barrés a arătat-o: burghezul se confundă cu bunul său, dacă rămîne în provincia sa, pe pămînturile sale, ceva trece în el din moile văi ale regiunii, din fiorul argintat al plopilor, din misterioasa şi lenta fecunditatea solului, din

nervozitatea rapidă şi capricioasă a cerurilor; asimi]îndu-şi lumea, el şi-o asimilează în profunzime; sufletul său are din acel moment subsoluri, mine, zăcăminte aurifere, filoane, pînze subterane de petrol." După lungul divorţ dintre sensibilitatea poetică şi obtuzimea burgheză iniţială, scriitorii generaţiei amintite — spune Sartre — se vor simţi inconştient împinşi către o împăcare cu noul lor public. „Desigur, ei nu vor servi ideologia utilitar^ se vor face chiar criticii severi ai acesteia, dar vor descoperi în serele alese ale sufletului burghez toată gratuitatea, toată spiritualitatea de care vor avea nevoie pentru a-şi exercita arta cu bună conştiinţă." Literatura lui Duhamel eun exemplu elocvent. Idealurile vieţii burgheze îşi află în ea o sublimare subtilă, devin o înţelepciune cîştigată printr-o dură experienţă existenţială. Romancierul e simţitor ajutat în această proiecţie universalizantă de particularităţile societăţii franceze interbelice, de conservatorismul ei tradiţional, puternic şi totodată flexibil, de individualismul pronunţat pe care l-a manifestat întotdeauna, de repulsia pe care i-au inspirat-o mereu excesele şi fanatismele, de gustul pe care l-a arătat vieţii tihnite şi poeziei sale. Lui Duhamel însuşi i-a plăcut să trăiască aşa. La Valmondois avea o frumoasă casă de ţară cu o grădină îngrijită. Soţia sa înjghebase în sînul familiei o trupă de teatru şi toţi găseau o rară bucurie să dea spectacole în aer liber, aşa cum făcea clanul Baudoin (vezi *Suzanne şi băieţii).* Cînd un economist va încerca să-i explice că nu vede pentru ce trebuie preparate prăjiturile acasă de vreme ce bătaia de cap şi cheltuiala sînt mai mici dacă sînt comandate la o cofetărie, se va înfuria. Dar umplerea bucătăriefcu parfum nu înseamnă nimic? „Aici domnule — îi va replica mîndru economistului — noi facem prăjiturile numai pentru parfum." Duhamel întreg este în aceste cuvinte: un apărător al satisfacţiilor artizanale pentru umanitatea pe care ele o implică, un adversar neîmpăcat al reducţiei şi schematizării existenţei prin tehnica depersonalizantă, un îndrăgostit de munca îndeplinită cu plăcere creatoare. Umanismul lui nu se confundă cu naturismul rousseauist. Duhamel se luptă să salvgardeze în civilizaţie nişte

valori pe care le simte ameninţate de evoluţia societăţii burgheze moderne. O grădină bine îngrijită — obişnuia el să spună — nu e o junglă.

Ca romancier, Duhamel dă gustului francez pentru clasicitate încă un prilej de satisfacţie. Ciclul său conţine cîteva studii de caracterologie exemplare. Consecvenţa cu sine însuşi a lui Raymond Pasquier se afirmă prin cele mai surprinzătoare ipostaze. Iată-l medic, aplicîn- du-şi în primul rînd sieşi un tratament sui generis de întreţinere a vitalităţii, curtezan impenitent, plasîndu-şi metresele în apropierea casei, ca să le poată vizita mai uşor, romancier cu o uluitoare vervă fabulatorie, povestindu-şi subiectul cărţii pe care intenţionează să o scrie, născocitor de mereu alte proiecte falimentare, predînd o metodă sigură pentru învingerea timidităţii şi a reuşitei în viaţă.

La fel, Joseph Pasquier nu se desminte, trăgîndu-şi necontenit pe sfoară fraţii şi surorile, jucîndu-le comedia omului ruinat şi sustră- gîndu-le economiile, izbutind să pară generos fără a cheltui nimic, atent fără să-şi părăsească o clipă interesele egoiste, avizat în toate problemele fără a fi studiat vreodată ceva. Un caracter admirabil schiţat din cîteva linii e al mamei, monument de virtute domestică, de instinct înduioşător familial, de abnegaţie şi tărie

.Dar receptiv la achiziţiile psihologiei moderne, romancierului nu-i sînt străine nici alcătuirile sufleteşti mai complicate, cu adînci zone de umbră şi reversuri de umoare derutante. Imaginea unei astfel de umanităţi chinuite o aduc exaltatul şi dezarmatul Yaldemar Hen- ningsen, cinicul Sénac, întortocheatul Richard. Registrul moral care ni se înfăţişează e considerabil,

suflete infantile frustate de iubirea paternă ca întunecatul Désiré Wasselin, imbecili încrezuţi cu o obrăznicie umilă ca Hyppolite Birault, orgolioşi neînduplecaţi ca domnul Rohner, linguşitori sordizi şi invidioşi ca Mairesse-Miral, apărători nedezminţiţi ai tuturor cauzelor pierdute ca Justin, bolnavi închipuiţi ca Ferdinand ş.a.m.d. Moralismul clasic demonstrează prin Duhamel că nu şi-a epuizat de loc virtuţile. Observaţia fină şi străpungătoare surprinde neobişnuitul, insolitul, straniul sau excentricul în cotidian. Pictura mediilor variate şi a moravurilor e lucrată cu aplicaţia realistă a maeştrilor olandezi. Prin lumina blindă a pînzelor trec însă nu o dată sclipiri misterioase, animînd brusc clar-obscurul şi dăruindu-i o adîncime tulburătoare.

Cei mai mulţi romancieri francezi i-a dat provincia. Parisul s-a ilustrat în primul rînd prin autori dramatici. De aceea o imagine a lui *familiară* e rară în romanul francez. Parizian, Duhamel împlineşte cu prisosinţă o astfel de lipsă. Nimeni n-a evocat mai viu ca el atmosfera anumitor cartiere ale capitalei, fiinţa intimă a marelui oraş, poezia străzilor şi a parcurilor lui.

Tehnica naraţiunii, tradiţională, nu dispreţuieşte la Duhamel invenţia. Ciclul începe cu forma convenţională a redactării unor memorii, dar care au ambiţia să fie şi o autodefinire morală. Volumul *Maeştrii* se compune exclusiv din scrisori. Altele, *Cécile printre noi, Suzanne şi băieţii* sau *Patimile lui Joseph Pasquier* utilizează relatarea impersonală directă. Romancierul rămîne credincios picturii vieţii curente, dar nu dispreţuieşte loviturile de teatru: Hélène pe care o curtează Laurent se căsătoreşte cu Joseph. Logodnicul lui Cécile se sinucide. Sénac, la fel, cînd ne aşteptăm mai puţin. Justin moare pe front, Pasquier, tatăl, fuge pînă la urmă de acasă cu o tînără secretară, tocmai cînd vîrsta înaintată părea să elimine probabilitatea unei asemenea ultime năzdrăvănii. Profesorul Chalgrin are o congestie cerebrală şi rămîne paralizat. Lui Laurent, lovitura cea mai grea i-o dă părintele iubitei sale. Haza»dul răstoarnă prevederile calculatului Joseph în momentul maxim al reuşitei personajului pe toate planurile.

Deși practică un realism fidel datelor curente ale vieții, Duhamel nu se simte intimidat în a imprima romanului său o energică desfășurare demonstrativă, firește respectînd mereu veridicitatea comportărilor și situațiilor. Dar intențiile moralistului nu se ascund și tot ce ni se comunică se organizează cu subtilitate în vederea susținerii unei pledoarii stringente. Pasiunea ei se transmite stilului, care caută claritatea și precizia clasică și nu înțelege să renunțe la efectul retoric, de vreme ce însăși finalitatea întregii reconstituiri epice îl reclamă în concepția lui Duhamel asupra romanului, gravă dezbatere angajată, pe tema țintei activității umane.

OVID S. CROHMĂLNICEAN

UNOTARUL DIN LE HAVRE

„Miracolul nu presupune efort".

Laurent Pasquier

Mesele pe care le dă Chabot sînt plăcute în general, chiar pentru un om ca mine care nu se dă îndărăt să facă pe sihastrul: oaspeţi puţini şi de cea mai bună calitate, cîţiva vechi prieteni, care nu se mai văd chiar atit de des, încît să fie sătui unii de ceilalţi, doi sau trei „oameni noi", niciodată mai mulţi şi aleşi pe sprinceană. Nu se spun trăsnăi, dar uneori lucruri tari. Se mănîncă lucruri gustoase şi din belşug. Sînt convins că în cursul povestirilor mele voi avea prilejul să pomenesc despre doamna Chabot, amfitrioană excepţională. Dar avem timp. Mă rog, de obicei, totul merge strună. Totuşi, seara de ieri m-a umplut de amărăciune.

Firește, eu sînt de vină. Poate că oglinda aceea mi-a stricat cheful. Eram exact unsprezece persoane la Chabot. Salonul lui nu-i nici mare, nici mic, e mobilat în stil directoire, cu oglinzi vechi, cu luciul înceţoşat. Unsprezece persoane, dintre care cel puţin şase sînt cunoştinţe vechi, pot fi aşezate destul de uşor în jurul unei mese şi, ca să zic aşa, fiecare îşi găseşte locşorul. Programul se desfăşura binişor. Era zece şi jumătate. Se fuma mult. Lumina era intenţionat atenuată. Doamna Chabot nu aştepta alţi invitaţi, ne spusese lucrul acesta. Şi iată că, aruncînd spre fundul camerei o privire calmă şi chiar leneşă — discutam fără patimă cu Gilbert Anceaume — zăresc prin fumul de ţigară o figură necunoscută: un individ destul de voinic, îndesat, lat în spete, cu ceafa mare, cu o coamă de un cenuşiu bătînd în alb, cu un aer viguros şi obosit totodată. îl vedeam din profil, şedea mai curînd cu spatele

la mine. îmi spun: „De unde a răsărit şi domnul ăsta bălrln? Nu ne-a fost prezentat..."

în clipa aceea, schiţez un gest. Individul face acelaşi gest. Am simţit un fel de boblrnac în epigastru: bătrînul domn necunoscut eram eu, da, chiar eu, întrezărit într-un joc fantastic de oglinzi, colo, în fundul camerei, prin norii de tutun.

Am zîmbit; numai în sinea mea, fără îndoială. Nu mă cunosc bine din profil şi din spate de loc. în timpul războiului, doi ani de zile n-am avut oglindă. Mă bărbieream în picioare, cu toată seriozitatea, în faţa unui zid, ba chiar, dacă era cu putinţă, în faţa unei uşi, pentru că e jenant să te bărbiereşti cu ţaţa spre gol. Şi azi evit oglinzile, în parte dintr-o indiferenţă firească faţă de puterea lor de seducere, şi în parte, în foarte mare parte, din disciplina, antiereditară, expresie pe care o voi explica din plin în cursul povestirii mele.

Din motive explicabile prin această faimoasă disciplină, mi-am jurat de mii de ori să accept cu seninătate, poate chiar cu voie bună, dar în orice caz cu luciditate, ceea ce numim „avertismentele vîrstei". Ori de cîte ori voi avea timp, nu voi uita să fac bilanţuri scrupuloase în această privinţă.

Totuşi, e inutil să neg că descoperirea din oglindă, deşi n-a însemnat o lovitură pentru mine şi nici nu m-a întristat cîtuşi de puţin, mi-a dat de gîndit şi mi-a amintit că a sosit momentul realizării unor anumite recolte şi al efectuării unor anumite operaţii.

în seara asta, am instalat pe masă, în faţa mea, o oglindă pe care am descoperit-o în sacul nostru de călătorie. Cercetarea pe care am întreprins-o era perfect obiectivă. Nici un fel de complezenţă, bineînţeles. Şi cu atît mai puţin cruzimea aceea pe care o rezervăm pentru noi înşine, tutuindu-ne cu scîrbă, cruzime care e o manifestare obişnuită de egoism dezlănţuit: „Hai, eşti un prostuţ, eşti un laş... etc... ele..." Nu, nu. Cîl mai mult calm, cîl mai multă detaşare şi totodată afecţiune, afecţiunea aceea atentă, pe care o acord în chip firesc obiectelor studiate şi care se nuanţează cu oarecare curiozitate, cu evlavie, cu scepticism, cu ironie, cum se nimereşte. E atitudinea profesională a omului care lucrează. în laborator şi, mai ales, a biologului; mărturisesc că asta sînt înainte de orice.

în ansamblu, capul pare rotund, deşi o parte din rotunjime e ascunsă de părul des, albit prematur, care abia a început să se răărească pe tîmple. Fruntea e bombată, sprîncenele gre

oaie, nasul scurt dar îndesai şi bărbia solidă. Toate acestea sini vizibile şi mărturisite, căci îmi rad barba. Privite laolaltă nu sînt frumoase, dar prezintă oarecare energie şi se aseamănă într-un ţel, dacă pot să-mi permit această comparaţie, cu mutra lui Beethoven. în sfîrşit, nu ştiu de ce, soţia mea îmi face rîzînd următoarea caracterizare: „O mutră de cîine, aşa cum îmi place mie..."

Am un ten de culoare închisă, mai ales de vreo patru-cinci ani încoace: e nuanţa bronzului, a condimentelor, a nucii tămîioase. Am o piele groasă, cu puncte negre, pe care, cu ajutorul unei chei de ceas, soţia mea le stoarce cu o inexplicabilă plăcere. Face această operaţie scoţînd limba.

Privirea e de un albastru-limpede. Nu încape îndoială că fizicul meu e al unui Pasquier. E un fapt indiscutabil şi nediscutat. Mama mi l-a repetat de sute de mii de ori. li plăcea să Irîmbiţeze în felul acesta înfrîngerea evidentă a familiei ei si n-a admis niciodată că această familie şi-a luat revanşa nici măcar pe linie morală. Prin urmare, ca toţi membrii familiei Pasquier, am ochii albaştri ca bobornicnl. Un albastru care la taică-meu rămînea, pînă şi cînd zîrnbea, inexplicabil de rece, iar la mine este... hai să zicem „sensibil cu o nuanţă de naivitate". E o banalitate care se spune în clanul meu. O repet fără nici un comentariu.

Acum zece ani aveam un metru şaizeci şi nouă înălţime. Nu m-am mai măsurat de atunci şi nu cred să fi intervenit vreo schimbare în acest timp■ Mă ţin drept, astfel că nu pierd nici o fărîmă din această înălţime onorabilă, dar mediocră, în ultimii trei ani, m-am îngrăşat puţin, foarte puţin, dar sporul s-a distribuit destul de bine astfel că-mi pot privi vîr- ¡urile pantofilor fără să fac un anumit exerciţiu de gimnastică constînd în a-ţi închipui că spargi o nucă între fesele bine strînse.

Cele de mai sus s-au referit la exteriorul animalului; o să mai vorbim despre el, la nevoie.

Dacă încetez să mă mai ocup de şandramaua asta cumsecade şi îndrept spre abisul interior ceea ce, în lipsa unui vocabular mai strict, voi numi privirea spirituală, zăresc — renun- lînd fireşte la orice fel de pudoare — un tînăr. Ah! Nu un heruvim cu aripioare pe spate şi cu plete îngereşti. Nu, e

un tînăr adevărat, un tînăr oarecare, nu chiar nou-nouţ, dar proaspăt şi verde. N-are strălucire, are vigoare.

2*

iată adevărata situaţie. Sînt tînăr în adîncul inimii, dar cînd dau peste o oglindă, descopăr în ea un domn cam tomnatic, care seamănă şi cu o focă şi cu un buldog.

încă o informaţie, încă o însuşire: multă vreme am frecventat oameni mai în vîrstă decît mine, astfel că mă simţeam pretutindeni „cel mai tînăr[11]. Oriunde mă duc acum, sînt... un veteran şi poate că, pe măsură ce înaintez în vîrstă, prefer instinctiv societatea celor mai tineri decît mine.

Nici una din observaţiile de pînă acum nu trebuie şi nu poate să dea de bănuit că vreau să mă întineresc, să par de pe acum un bărbat care „se ţine bine". Voi explica mai tîrziu şi pe larg motivele care m-au ferit de această evoluţie penibilă, în fond, de ce m-aş plînge? Dacă a fi tînăr înseamnă a urca foarte repede şi cîntînd pe scurtătură, tinereţea mea s-a dus, firește. Dar dacă tinereţea constă în ţîşnirea ideilor şi a imaginilor, în vioiciunea observaţiei, în aptitudinea de a grupa faptele, de a confrunta avertismentele, de a căuta greutăţile şi de a păstra o voioşie creatoare, trebuie să declar ritos că nu m-am simţit niciodată mai tînăr, ba chiar că n-am fost niciodată atît de tînăr.

în afară de asta, ştiu că oamenii din categoria mea au mai multe perioade de tinereţe, că, de zece ori pînă acum, cel puţin de zece ori, am simţit năpustindu-se pe umerii mei năvala ameninţătoare a mizeriei fizice — sînt ceea ce se numeşte un artritic — şi că, de fiecare dată, un soare cald mi-a limpezit cerul şi mi-a împrăştiat spaima.

Academia din Massachussets mi-a decernat de curînd premiul ei bienal pentru ştiinţele biologice. Această distincţie primită favorabil de toată lumea ştiinţifică mi-a pricinuit o surprindere aproape dureroasă. Fac abstracţie de cei douăzeci şi cinci de mii de dolari, care nu sînt de lepădat dacă ne gîndim la nesiguranţa prezentă şi viitoare, dar accept cu o îngrijorare uşor de înţeles această încununare rezervată de obicei unor bolnavi iluştri, mumificaţi în geniul lor ca într-uri sarcofag de aur...

... Am recitii ultimele pagini şi nu sînt foarte încîntat de ele. Mania de a repeta sub diferite forme că nu-mi pasă de bălrîneţea care se apropie... Asta înseamnă că acord prea multă importanţă subiectului. E nevoie de prudenţă, de pudoare.

A sosit momentul să spun că m-am născut în 1881. Sîntem azi în lâ martie 1931. Peste o săptămînă voi împlini cincizeci

de ani. M-am născut la Honfleur, dintr-o pură întîmplare, dacă trebuie să consider întîmplătoare fantezia tatei, fenomenul cel mai constant din cîte cunosc. Fratele meu, Joseph, s-a născut la Nesles, în timpul cît tata a fost grav bolnav. Ferdinand a văzut lumina zilei la Paris, soră-mea, Cécile, la Rouen, iar Suzanne, ca şi Ferdinand, la Paris. Aşa se împrăştie sămînţa vagabondă purtată de vînt!

Voi da numaidecît cîteva informaţii indispensabile, deşi fără nici o perspectivă, sau mai bine zis fără vibraţie. Dacă termenul n-ar risca să stîrnească zîmbete, le-am putea numi informaţii istorice, fiindcă sînt seci şi aride.

Tatăl meu se numea Eugène-Etienne-Raymond Pasquier. S-a născut în 1846 şi a murit în 1922. Era fiul lui Charles- Bruno Pasquier, pe care nu l-am cunoscut, pentru că s-a prăpădit cu un an înainte de naşterea mea. Nu l-am cunoscut nici pe bunicul din partea mamei, Mathurin Delahaie, nici pe fratele lui, care a trăit la Paris în cartierul Le Marais, nu departe de palatul Lamoignon şi care a izbutit să strîngă o mică avere din ceaprazărie, avere despre care am să vorbesc numaidecît, pentru că e unul din personajele principale ale primei mele povestiri.

Charles-Bruno Pasquier era grădinar. Repet că era grădinar şi na „horticultor", cum spune pompos fratele meu Joseph, cînd acceptă să vorbească^espre ascendenţa lui. Tuturor afirmaţiilor publice ale fratelui meu Joseph trebuie să li se aplice un coeficient de corectare. Nu pronunţă niciodată in societate numele meu fără să adauge explicaţii amplificatoare; aşa, de pildă, spune: „Fratele meu Laurent, un prinţ al ştiinţei..." sau „Fratele meu Laurent Pasquier, eminentul biolog de reputaţie universală...", ceea ce nu l-a împiedicat, cu prilejul ultimelor noastre ciondăneli de familie — ultimele, o jur — să vorbească despre „indivizi care par să ştie de toate dar nu ştiu nimic...", despre „doftoraşi goi pe dinăuntru"... ba chiar despre „anumiţi lipi care cred că totul le e îngăduit, fiindcă au trei-patru diplome nenorocite şi care, de altfel..." Dar să-l lăsăm deocamdată pe Joseph. Bunicul Charles-Bruno n-a avut niciodată vreo slujbă. Ca majoritatea membrilor familiei Pasquier, avea un spirit independent şi gură mare. Legenda lui nu îngăduie să ni-l închipuim „lastăpîn". Copil de ţărani foarte săraci, a cumpărat cu bani cişligaţi parte prin muncă, parte prin căsătorie, o mică proprietate din care a trăit. Trei sau patru: hectare adunate la un loc In comuna Nesles-la-Vallee, un teren situat in vale, pe malul sting al riului, bun pentru

zarzavaturi. Pot să arăt şi azi unde se afla, deşi acest onorabil petic de pămînt s-a transformat in şapte sau opt parcele, împrejmuite de ziduri sau de garduri, pe care ulterior s-a clădit. Dacă e să dăm crezare legendei familiei, Charles-Bruno era un om lipsit de cultură, dar inventiv şi plin de curiozitate. Deşi legat incă de glie, deşi ea l-a hrănit, din punct de vedere intelectual, cu el începe să urce curba.

Prin urmare, eu, Laurent, mă aflu la o distanţă de două generaţii de sapă şi la trei generaţii de plug. Dacă arunc o privire în jurul meu, văd că dintre prietenii şi egalii mei, oameni deosebiţi prin talentele şi m,eritele lor, cei mai mulţi n-au decît să se uite îndărăt ca să rostească fie numele unui plugar, fie al unui foarte modest meseriaş. Victor Legrand e nepot de ciobani şi Vuillaume de viticultori. Strămoşii lui Rock erau un fel de tocilari, şi tatăl lui Schleiter cîrpea boarfe vechi. Iată cum s-a alcătuit in Franţa, pînă în pragul veacului nostru, o clasă de cetăţeni pe care nu sini de acord s-o numesc clasă mijlocie, fiindcă, dacă a rămas mijlocie în ce priveşte banii, a strălucit prin spirit, ştiinţă, dezinteresare şi opere de înaltă calitate într-o societate căreia i-a dat din belşug maeştri, şefi, principii, metode, lumini, exemple şi scuze. Demagogii se complac a defăima această elită, fără să înţeleagă că ea le legitimează în mod strălucii visurile. în cursul povestirilor mele, voi avea numeroase prilejuri să povestesc despre oameni ca Schleiter, Legrand, Chabol şi alţii. Mii de fapte şi de presupuneri adunate la un loc dovedesc că gîndirea lor, că gîndirea noastră, e colorată şi alimentată de sevă rustică.

Stăteam de vorbă luna trecută cu prietenul meu Emmanuel des Combes şi-i spuneam, nu mai ştiu cu ce prilej, că mi-e cu neputinţă să mă bucur pe deplin de un bun pe care nu l-am dobîndit prin propriile mele forţe. Mi-a cerul să-i repet această mărturisire, a reflectat o clipă şi mi-a spus cu seninătate că nu-mi înţelege scrupulele şi că el personal se bucură cu atît mai mult de bunurile ce-i aparţin cu cît le găseşte mai eliberate de amintiri penibile şi, hai să zicem, mai puţin scăldate în sudoare. Era cit pe-aci să-i răspund lui des Combes că orice bun pămintesc e totdeauna, scăldat In sudoarea cuiva, dar ce rost ar fi avut? Nu putem cintări cu aceleaşi unităţi de măsură roadele pămîntului: familia lui Emmanuel e in magistratură din secolul al XVI-lea şi a fost întotdeauna înstărită.

Dar să mă întorc la familia mea. M-am întrebat întotdeauna cum se face că bunicul meu a îngăduit sau a dorit ca

unul din prenumele tatei să fie Etienne. Am crezut multă vreme că gloria cancelarului, contemporan cu bunicul, explică această alegere naivă. Probabil însă că adevăratul motiv e altul. Rînduind în biblioteca tatei — nu era o bibliotecă prea bogată — am descoperit un exemplar din C e r c e t ă r i a s u p r a F r a n ţ e i . Acest exemplar in-quarto e o ediţie veche cu diverse adnotări şi poartă chiar semnătura lui Charles-Bruno. E limpede că nu există nici o legătură între ilustra familie istorică Pasquier şi ascendenţa noastră ţărănească. Trebuie să cred că bunicul a pescuit acest volum la o licitaţie şi a încercat să-l descifreze şi să găsească explicaţia numelui său de familie.

Din mai multe motive, nu l-am descusut niciodată pe tata în această privinţă. Avînd ambiţia să dau o strălucire nouă numelui meu, cum aş fi putut ţine seamă de o strălucire anterioară la care familia mea n-a participat? Mai trebuie să mărturisesc că nu mi-a fost niciodată uşor să-i pun întrebări tatei, mai ales fiind vorba de a trăda o astfel de curiozitate, în sfîrşit — şi în special — am observat că şi el era stăpînit de o curiozitate asemănătoqşe, dar mai vie şi mai puţin discretă decît a mea. Cred că tatăl meu, care era incomparabil mai cultivat decît Charles-Bruno, a citit şi a recitit aceste C e r c e t ă r i a s u p r a F r a n ţ e i ca să descopere vreo explicaţie magică a geniului familiei noastre. Sînt chiar foarte sigur că dacă ducele Pasquier n-ar fi murit în 62, tatăl meu ar fi făcut încercări, cel puţin epistolare, pentru a atrage asupra lui atenţia acestui om de stat. Dar în 62, taică-meu nu avea decît şaisprezece ani.

*

A aflat după aceea că Pasquier e un nume destul de răspîndit. Puţin după ce s-a însurat, a făcut un efort ca să-şi pronunţe numele Pâquier, ca familia istorică, sau ca normanzii.
Fiindcă în jurul nostru toată lumea se încăpăţîna să-l pronunţe pe s, tata a fost nevoit să renunţe la reformă.

Numai la această reformă, bineînţeles, nu şC la ambiţie. Pe la vîrsta de treizeci de ani, adică cu mult înainte de naşterea mea, taică-meu a descoperit probabil că Pasquier însemna păşune şi că era de fapt un nume geografic. Timp de doi sau trei ani, a cerut să i se spună, sau în orice caz a încercat să

obţină să i se spună du Pasquier. Am găsit printre hîrtiile lui vreo cincisprezece sau douăzeci de articole semnate Raymond du Pasquier. Se află încă în posesia mea diverse manuscrise purtînd aceeaşi semnătură şi, pe unul dintre ele, găsesc acest comentariu ciudat: „Da, am spus du Pasquier, cum se spune de la Pasture sau des Préaux". Casă termin cu această trăsnaie, trebuie să mai adaug că am şi acum un extract de naştere timbrat, cerut fără îndoială pentru vreo formalitate administrativă şi refuzat de administraţie pentru că tata adăugase cu toată seninătatea o particulă, crezînd că va trece neobservată şi că se va aclimatiza treptat.

Aceste mici trăsături îl arată pe tata într-o lumină prea slabă, dacă fac din el pur şi simplu un fanfaron şi un escroc. Răbdare! Şi calm! Avînd de ales între diversele lui prenume şi renunţînd la Etienne, cum i se spunea la el în sat, tata l-a preferat pe cel de Raymond. Cred că, dacă şi-ar fi însuşit mai devreme cele cîteva noţiuni de limbă greacă de care a avut nevoie după ce a depăşit vîrsta de patruzeci de ani, nu s-ar fi lepădat de Eugène. L-a preferat, însă, pe Raymond, care a rămas legat pentru totdeauna de acest personaj surprinzător. Tata nu putea suferi diminutivele, totuşi a suportat să i se spună Ram, diminutiv pe care maică-mea i-l dădea în anumite ocazii.

Mama se numea Lucie-Eléonore şi era născută Delahaie — într-un singur cuvînt. Probabil că şi numele acesta l-a făcut pe tata să viseze, fiindcă am o foaie mare de hîrtie, pe care nici măcar nu s-a ostenit s-o distrugă — era mai presus de aşa ceva — şi pe care s-a dedat la tot felul de exerciţii grafice. De pildă: Raymond Pasquier de Lahaie... Raymond Pasquier de la Haie... Raymond P. de la Haie. într-im colţ, se poate descifra sub cîteva ştersături neglijente un Raymond du Pasquier de Lahaie. Totul e scris cu caligrafia lui ţeapănă şi arogantă, care exprimă atît de prost, să mă ierte grafologii, caracterul tatălui meu. în cursul acestor diverse exerciţii, parafa viguroasa cu care se termină de obicei numele Pasquier e grefată paşnic pe litera e din Lahaie sau la Haie.

Dar să ne întoarcem la maică-mea şi la familia ei pentru nişte informaţii prealabile şi oarecum administrative. Mama era cu un an mai tînără decît tata. S-a născut în 1847 şi ne-a părăsit anul trecut. Avea două surori pe care nu le-a cunoscut, ceea ce nu le-a împiedicat să joace un rol extraordinar în existenţa familiei noastre. Mama avea două mătuşi şi un unchi asupra cărora voi avea prilejul să mai revin. înainte de a

merge mai departe, trebuie, chiar şi pe scurt, să relatez anumite fapte necesare înţelegerii povestirii mele. Pînă în 1848, Mathurin Delahaie, bunicul din partea mamei, împreună cu fratele lui, Prosper Delahaie, au avut, în rue des Francs-Bourgeois, un magazin de ceaprazărie, lucru despre care am mai vorbit în treacăt. Cei doi fraţi aveau păreri politice diferite, astfel că, după zilele revoluţionare din iunie[1], Mathurin hotărî să se expatrieze. Era în perioada în care mulţi tineri francezi se îmbarcau şi plecau în America. Mathurin, care era însurat cu o femeie bolnăvicioasă şi care avea încă de pe atunci trei fetiţe, depăşise vîrsta de treizeci de ani. Totuşi, nimic nu putea să schimbe hotărîrea acestei fiinţe încăpăţînate. Intră în tratative cu reprezentanţii unei mari întreprinderi peruviene şi semnă tot felul de angajamente. Acceptă s-o lase în grija lui frate-său pe mica Lucie-Eléonore, mama mea, în vîrstă de cîteva luni, şi, spre sfîrşitul verii se îmbarcă la Le Havre pe un vas cu pînze. îndată ce ajunseră în larg, bunica se îmbolnăvi de friguri infecţioase şi rămase paralizată. în această situaţie gravă, Mathurin dădu dovadă de o energie rece. Vasul trebuia să facă escală la Bordeaux ca să încarce marfă. Bunicul o debarcă pe bolnavă şi o lăsă în grija călugăriţelor din ospiciul oraşului. Totodată, expedie o scrisoare lui Prosper, rugîndu-l să vină s-o ia pe paralitică şi să-i poarte de grijă, în timp ce el avea să-şi vadă mai departe de drum cu cele două fetiţe care aveau pe-atunci una patru, şi cealaltă trei ani. Om plin de scrupule, Prosper veni într-adevăr s-o ia pe bunică-mea, care supravieţui încă zece luni acestei lovituri cumplite. înştiinţat de Prosper cu intirzierile mari ale poştei din vremea aceea, Mathurin nu scrise decît de trei ori In primii zece ani după plecare. Prima dată anunţa că era nevoit să se recăsătorească. A doua oară trimitea pe numele micii Lucie-Eleonore o sumă reprezentlnd cam cinci mii de franci, care fu depusă cu grijă pentru a-i constitui o zestre. Cît despre cea de a treia scrisoare, era incoerentă şi scurtă şi indica, pare-se, că Mathurin era pe cale să facă avere, că-şi luase un tovarăş, dar că educaţia copiilor, atlt din prima cît şi din a doua căsătorie, îi dădea motive de îngrijorare. Cîtva timp după aceea sosi scrisoarea tovarăşului de afaceri care spunea că Mathurin era grav bolnav de nişte friguri, a căror victime fuseseră şi cele

1 **Aluzie la revoluţia burgheză din 1830, care, după alungarea lui Carol al X-lea (reprezentant al marii aristocraţii funciare), şi o dată cu instaurarea aşa-numitei monarliii din iulie, In persoana lui Ludovic-Filip de Orléans, inaugurează domnia marii burghezii financiare.**

două fete mai mari. Prosper o îmbrăcă în doliu pe maică-mea, dar în anul următor, adică în 1867, Mathurin scrise din nou pentru a anunţa că-şi mărita două fete: pe Aurelie şi pe Mathilde. Aşa se numeau cele două fetiţe cu care plecase din Franţa, adică surorile mamei. Nedumeriţi, membrii familiei Delahaie din Paris trimiseră la Lima o scrisoare în care cereau lămuriri şi care rămase foarte multă vreme fără răspuns. în sfîrşit, în rue des Francs-Bour- geois sosi din partea tovarăşului de afaceri o misivă confuză şi plină de tergiversări. Era scrisă într-o franceză proastă, confirma moartea celor două fete din prima căsătorie şi anunţa că Mathurin era foarte bolnav şi că afacerile lui erau extrem de încurcate. Asta se întîmpla în 1870, scrisoarea sosi cu puţin înainte de începerea asediului şi Prosper, copleşit de nenumărate griji, amînă orice corespondenţă pentru mai tîrziu. Cu puţin înainte desfîrşitul Comunei, află de moartea lui Mathurin. Din diverse mărturii, aproape toate indirecte, dar concor- dînd între ele, reieşea că, într-adevăr, cele două fete din prima căsătorie muriseră. A doua soţie a lui Mathurin nu dădu niciodată semn de viaţă şi probabil că nici nu ştia să scrie în franceză. Prosper se dădu bătut şi lăsă lucrurile baltă pînă în clipa cînd, hotărîndu-se să-şi facă testamentul, îl însărcina pe notarul familiei să confirme, prin obţinerea unor acte în regulă, decesul surorilor mamei. Vom vedea mai departe ce urmări a avut această poveste.

Mă întorc iar la membrii familiei Pctsquier. în ciuda dorinţei mele de a aduce lumină în această povestire, va trebui uneori să vorbesc despre mătuşile şi despre unchii din partea tatei. La drept vorbind, mă cam. încurc totdeauna în aceste complicaţii de rudenie. Trebuie să mi se repete de douăzeci de ori aceleaşi lucruri: că mătuşa Anna a rămas văduvă de două ori, cine era doamna Dubourdieux înainte de a se căsători cu unchiul Leopold, pe ce treaptă anume se situează verii noştri Lescure şi cum de s-a instalat prin alianţă domnul Alfred Cohen la periferia îndepărtată a familiei. Toate acestea se cam încurcă în memoria mea şi în aceste prilejuri înţeleg cuvintele lui Victor Legrand, care i-a spus soţiei sale puţin după căsătorie: „Tu, draga mea, eşti din fericire singură la părinţi. Eşti singura din această varietate. Imaginea pe care mi-o fac despre tine nu e viciată de o hoardă întreagă de fraţi şi surori. Eşti pură în felul tău".

Părinţii mei au avut şapte copii: patru băieţi şi trei fete. Doi din aceşti copii au murit în 1884 de scarlatină, la interval de

opt zile unul după altul, în timpul şederii noastre la Rouen. Aveam pe vremea aceea trei ani şi-mi amintesc oarecum de boala şi de moartea lor care au constituit nişte evenimente mari. Marthe avea cinci ani şi Michel, cel mai mare dintre noi toţi, tocmai bine zece. Absorbit cum sînt de preocupări de stare civilă, nu mă voi apuca să zugrăvesc aici doliul şi disperarea maică-mi. Cîteva cuvinte doar despre tata. Cred că nu mi-a vorbit niciodată despre Marthe şi despre Michel. L-am auzit uneori amintind de micile lor umbre în faţa unor persoane străine şi, de altfel, nu pe un ton de confidenţă, ci în mod întimplător sau în chestiuni de afaceri. De fiecare dată, am observat că vocea lui îşi st^imba timbrul, ba chiar şi natura şi că, printr-un fenomen de neînţeles, pupila ochilor săi, care era şi aşa foarte deschisă la culoare, pălea atît de mult, încît faţa lui devenea de nerecunoscut. De două ori am surprins ce spunea şi l-am auzit declarînd unor prieteni arătînd spre noi cu un gest al bărbiei: „Copiii ăştia nu sînt proşti, e drept, s-ar putea spune chiar că e ceva de capul lor. Dar cei doi pe care i-am pierdut! Ah! Erau nişte fiinţe excepţionale, de la ei te puteai aştepta la orice". Ce ocazie pentru Joseph să fie gelos, chiar pe nişte morţi!

Tata era ironic din fire, glumeţ, unduitor, greu de prins. Trebuie să adaug că a trăit destul de mult ca să asiste la reuşita materială a lui Joseph, la succesul soră-mi Cecile şi la evoluţia propriei mele cariere. Asta nu l-a împiedicat să fie sigur că micii morţi au luat cu ei pe lumea cealaltă toată cantitatea de geniu hărăzită progeniturii sale.

Am vorbit despre Joseph şi despre Cécile, ceea ce-mi aminteşte de supravieţuitori. SIntem cinci la nurţiăr, destul de robuşti încă la ora la care scriu aceste rînduri. Fraţii mei Joseph şi Ferdinand sînt mai mari decît mine, primul cu şapte, celălalt cu patru ani, soră-mea Cécile e cu doi ani mai tînără şi mica Suzanne... Cum aşa? Suzanne, care s-a născut în 92, va împlini patruzeci de ani în ianuarie viitor. E adevărat oare? E cu putinţă?

Pentru a încheia acest tablou arid, repet că tata a murit în 1922 şi mama în 1930. Eminentul meu confrate Elie Faure[1] mi-a scris cu prilejul acestui ultim doliu o scrisoare admirabilă în stilul lui cel mai desăvîrşit. „Am trecut şi eu, spunea el, prin această încercare dureroasă şi am simţit pentru prima oară,

1 **Elie Faure (1873-1937), medic, scriitor şi critic de artă francez.**

da, am simţit fiziceşte că nimic viu nu mă mai despărţea de moarte".

Am schiţat mai sus portretul meu fizic. îmi rămîne să-mi completez semnalmentele, chiar dacă voi spune lucruri ce se pot găsi şi în anuare. M-am făcut cunoscut — In lumea ştiinţifică cel puţin — prin cercetările mele asupra mutaţiilor experimentale la animalele superioare. Laboratorul m-a sustras foarte curînd de la medicină, fapt căruia îi datorez o bună parte din formaţia mea intelectuală. Din 1928, ocup catedra de biologie la Collège de France şi sînt unul din cei mai tineri profesori ai acestui aşezămînt ilustru, care, prin alegerea mea, şi-a manifestat „dorinţa de reînnoire''', cum s-a spus în presă.

E de prisos să dau semnalmente morale la începutul unei lucrări ce va cuprinde un mare număr de portrete, printre care şi al meu. Voi adăuga doar un amănunt, unul singur, în stare, pare-mi-se, să rezume un mare număr de explicaţii. Cam pe la vîrsta de treizeci şi cinci de ani, adică în plin război, exact în timpul bătăliei de la Verdun, am scris în carnetul meu următoarea frază: Miracolul nu presupune efort. *Nu cred că o frază poate să reprezinte în întregime un om, cu experienţa, cu ambiţiile şi cu principiile sale. Totuşi, consider că această maximă e cheia vieţii mele spirituale. Ea va căpăta semnificaţie chiar din prima parte a acestei povestiri, adică cea referitoare la copilăria mea. Recunosc că această maximă sau deviză are semnificaţia unui refuz, a unei voinţe încăpăţînate si chiar a nnei anumite îngustimi raţionaliste. Cine va medita cu simpatie asupra ei va înţelege foarte repede că existenţa mea n-a fost pînă în clipa de faţă decît o perseverentă şi victorioasă reacţie împotriva unui oarecare număr de caractere transmisibile — n-am spus transmise. Afirmaţia aceasta nu creează o contradicţie între mine şi experienţa mea de savant, ci dimpotrivă: mă leagă, şi chiar cu multă supunere, de determinismul ereditar. Contrariul e unul din cele două aspecte evidente ale eredităţii. Asta nu înseamnă nici că aş critica — în orice caz nu de la început — patrimoniul meu moral şi fizic. Am reacţionat, fie! Dar reacţionăm cu atît mai bine cu cit forţele împotriva cărora avem de luptat sînt mai vii.*

Nu-mi displace să lămuresc oarecum deviza mea: între miracol şi muncă, prefer munca. Cred că lucrul acesta s-a înţeles.

Am vorbit despre portrete şi mai ales despre portretul meu. Despre unul dintre portretele mele posibile, bineînţeles.

Aşa, de pildă, în relaţiile cu fratele meu Ferdinand, sînt cu totul alt om decît în relaţiile cu soţia mea. Şi acest Laurent Pasquier este cu desăvîrşire străin de cel pe care-l cunoaşte fostul meu prieten Victor Legrand. E un adevăr de proporţii modeste, pe care nu-i de prisos să-l amintesc în pragul acestei cărţi.

După tonul acestor prime pagini, s-ar putea crede că încep să redactez un jurnal intim. Dar nu-i aşa. Mi-e groază de jurnalele intime. Mi s-aâspus că scriitorul Carolus Des- boeuf se istoveşte dictînd zilnic cincisprezece sau douăzeci de pagini de mărturisiri necruţătoare destinate posterităţii. Consider, fără îndoială, aceste efuziuni absolut contrare spiritului ştiinţific, ba chiar şi onestităţii pur şi simplu. Motivul pentru care introspecţia nu se poate compara cu celelalte metode ştiinţifice este că, în domeniul subiectiv, nu-i cu putinţă să observi faptele fără să le modifici, fără să le alterezi, ba chiar, ceea ce e mult mai grav, fără să le creezi. „Jurnaliştii intimi"[1], ca să zic aşa, nu pot admite că o zi întreagă — ce spun? o săptămînă, o lună s-ar scurge fără să aducă o recoltă bogată de gînduri, de sentimente şi de emoţii. Atitudinea lor nu este şi nici n-ar pytea fi contemplativă. E provocatoare. Chiar prin afirmaţiile lof, aceşti domni sînt nevoiţi să pună accentul pe stări sufleteşti extrem de nesemnificative, hai să spunem nesigure, informe, să spunem mai ales inexistente, căci cuvîntul embrionar ar presupune o posibilitate de devenire, în timp ce eu vreau să spun tocmai contrariul. Delirul acesta al confesiunii oferă posibilitatea de a pătrunde în conştiinţă şi, pe urma „jurnalului", în gînduri care n-ar fi văzul niciodată lumina zilei într-o viaţă morală spontană, gînduri care pierd astfel orice legătură judicioasă cu restul sufletului şi cu lumea. Vă daţi seama cîte deformări şi cîte pervertiri sînt înlesnite de această practică. Dacă-mi veţi spune că scopul acestor jurnalişti clandestini e tocmai acela de a provoca în ei asemenea deformări şi pervertiri, mă voi mulţumi să ridic din umeri. Există destul mister în noi şi în jurul nostru, nu e recomandabil să sporim întunericul din prăpastie.

Cîţi oameni nu se lasă tîrîţi în vîrtejul acestor orgii de literatură secretă, cîţi nu ajung să adopte un rol de personaj artificial pe care, după aceea, sînt obligaţi să-l joace şi să-l continue!

Prin urmare, nici prin minte nu-mi trece să fac o carte dintre cele pe care, într-un poem dat cu desăvîrşire uitării de altfel, Joachim du Bellay le considera „hîrtii jurnale". Nu! Eu supun întreaga mea experienţă umană acţiunii distrugătoare a

timpului. El să aleagă, el să facă treaba. Restul am să-l iau eu. Aşa se întîmplă şi cu frunzele de plop, care se purifică toamna prin putrezire şi sînt reduse la o nervură dreaptă şi subţire.

Va să zică, nu-i vorba de un jurnal intim, ci de o carte de memorii. Scriu acest ultim cuvînt cu multă rezervă şi numai fiindcă nu găsesc un cuvînt mai modest. Ca toţi oamenii vremii noastre, am luat parte la evenimente nemăsurat de mari, o parte importantă pentru mine, dar bineînţeles minusculă în ochii istoricului. Am frecventat oameni remarcabili, despre care nu pot afirma totuşi că-şi vor găsi loc în istorie. Din disciplină intelectuală, am rămas departe de oamenii politici, despre care se crede, cu sau fără dreptate, că sînt făuritorii cei mai importanţi ai istoriei.

Prin urmare, memoriile ce-mi propun să scriu nu vor avea nici un caracter istoric, ba chiar nici un interes istoric, presupunînd că gîndurile, munca şi aventurile unui simplu cetăţean pierdut în mulţime sînt într-adevăr lipsite de interes istoric.

Fie-i permis unui om care a albit sub jugul aspru al ştiinţei şi în lumina îngheţată a laboratorului, fie-mi permis mie să privesc cu neîncredere orice contribuţie ce pretinde să ofere istoriei memoriile aşa-zis istorice. In ce priveşte propria mea viaţă şi ceea ce ştiu despre ea fiinţele cele mai apropiate mie, am făcut, după cum v-am spus, mii de experienţe. Nu încape nici o îndoială: greşeala e o regulă; adevărul e un accident al greşelii.

Spunînd acestea, n-am intenţia să fac încă o dată — şi n-aş face-o decît foarte sumar! — un proces al adevărului aşa-zis istoric, ci să-mi afirm predilecţia pentru altă formă de adevăr, pe care-l voi numi adevărul uman sau poetic.

La începutul Memoriilor de dincolo de mormînt — *admirabilă carte — Chateaubriand vorbeşte cu energie şi cu emfază despre documente adunate, clasate, comentate. Marele lui exemplu nu mă va putea abate de la intenţia mea, aceea de a respinge orice fel de document, pentru a mă reculege într-o linişte ce poartă pecetea unei libertăţi depline, a mă reculege singur, singur cu creaturile întunericului.*

Numeroşi autori de memorii, dînd frazelor lor o explicaţie care pare mai curînd o scuză, adaugă în chip de subtitlu: „Pentru a folosi la studiul moravurilor[11]. Nu cred că lucrarea de faţă va putea folosi la ceva asemănător, cred chiar că nu va putea folosi la nimic. Literatura franceză este, în ansamblul ei, o literatură de moralişti. E bogată, variată şi plină de încîntare. Spiritul unui amator de literatură nu se poate gîndi la ea decît

cu umilinţă, însă şi cu mîndrie. Dar ce să-i faci? Timp de patru secole, francezii au zugrăvit moravurile cu intenţia tainică sau mărturisită de a le ameliora. E o himeră uimitoare. Zugrăvirea oricăror moravuri, dacă e viguroasă şi înflăcărată, are anumite şanse să confirme acele moravuri şi să exaspereze caracterele. îl admir şi-l respect pe Honore de Balzac, deşi îl consider răspunzător de destinul tatălui meu.

Numai un pedant caraghios şi-ar putea închipui că observaţia de mai sus cuprinde o nuanţă de dezaprobare sau de critică. Vreau doar să mă lepăd de orice ambiţie parazită şi să-mi definesc intenţia. Scriu aceste memorii nu pentru a lămuri sau pentru a pedepsi pe cineva, ci pentru a săvîrşi un act de cunoaştere. Adaug că e şi un act de uitare; nu sînt oare gata să jertfesc tot ce nu voi putea salva?

Celor care m-ar învinui că zugrăvesc prea des oameni de rînd, oameni oarecare, ale căror gînduri şi fapte tiu ne pot aduce lămuriri serioase asupra lumii, le voi răspunde în primul rtnd că nu-mi aleg modelele şi, in al doilea rlnd, că iau omul acolo unde-l găsesc şi că există cercuri de oameni cultivaţi şi plini de strălucire unde acest „om" pe care-l caut nu poate fi găsit niciodată. în chip de lămurire suplimentară, citez cenzorilor mei exemplul lui Jean Rostand, confratele meu intru biologie. Acest tinăr şi înzestrat savant, care e totodată un psiholog atent, af irmă fără înconjur: numai animalele aşa-zis inferioare ne-au dezvăluit cheia marilor enigme; adevărurile cele mai adinei cu privire la noi înşine, pe care le cunoaştem astăzi, le datorăm observării răbdătoare a unor musculiţe minuscule „ce pot fi crescute cu sutele într-o sticluţă, sau pe o felie de banană putrezită..." Această observaţie ştiinţifică îmi pune la dispoziţie o imagine potrivită.

Am o memorie excelentă în care există, totuşi, nu lacune — ar fi un termen prea slab — ci adevărate pustiuri, nişte abisuri de întuneric înceţoşat. Timpul nu contribuie cu nimic la adîncirea acestor cavităţi: am şi descoperit cîteva in ziua de ieri. Să nu insinueze nimeni că un „ jurnal intim" are tocmai avantajul de a... Vai, nu! Informaţiile pe care le găsim în jurnalele intime subliniază cu şi mai evidentă cruzime dispariţiile temporare ale fiinţei în fiinţă, lipsurile, pierderile de substanţă morală.

Intenţia mea este, prin urmare, să reconstitui o istorie discontinuă. Pentru scopul pe care mi-l propun, n-are nici un rost să cer altora material sau ajutor: universul meu nu coincide cu nici un alt univers. Mă voi sili să respect ordinea naturală care

adună totdeauna pe figuranţi 'în jurul protagonistului, după cum adună faptele mărunte în jurul episoadelor cardinale. Aşa trebuie interpretat titlul caietului de faţă.

Consider drept o dovadă de mare naivitate şi de scrupule zadarnice să-ţi cauţi amintirile în acele regiuni ale trecutului în care procedeele chimice cele mai subtile declară că nu descoperă decît „urme nedozabile[11]. Cunoaştem limbajul obişnuit al explorărilor de acest gen: „Cele mai vechi amintiri ale mele se situează în perioada..." sau: „dacă cobor în tainiţele cele mai adinei ale amintirilor mele..." Fireşte, naşterea soră-mi Cécile, eveniment petrecut pe eînd aveam doi ani şi ceva, a lăsat oarecare urme în albumul meu: un perete verde deschis pe care se conturează un pătrat de soare, locul patului de lemn, nu departe de cămin... Sincer vorbind, asta nu înseamnă nimic.In schimb, amintirile carc se întind pe intervalul de timp dintre şapte şi doisprezece ani constituie un material ce începe să fie preţios. Şi trebuie să adaug că e un material prelucrat. Cea mai mare parte dintre aceste amintiri au fost reluate, prelucrate, şlefuite, puse în ramă, ordonate şi valorificate în decurs de aproape o jumătate de secol de meditaţii, de confidenţe, de conversaţii, de certuri de familie şi de sporovăieli intime.

Înainte de a porni la lucru, vreau să mai spun următoarele: Azi-dimineaţă am fost la tîrgul din Pontoise. Un ghicitor ambulant, foarte solicitat de altfel, prezicea viitorul. Avea o firmă scrisă pe o bucată de pînză, pe care se citea următoarea făgăduială: „Jean-Marie Scagliola poate să vă dezvăluie viitorul şi trecutul". Nimeni dintre spectatori nu părea să observe cît de surprinzător era acest vocabular. E o dovadă, fireşte, că marea majoritate a oamenilor simt nevoia să li se „dezvăluie" un astfel de trecut înfăşurat în giulgii.

Există în actul de a scrie, şi mai ales în acest domeniu, o mare doză de candoare dar şi de înfumurare. Oamenii ca mine par feriţi de un anumit gen de visuri. Ei ştiu şi simt cu o energie desperată că la un moment dat, omul, noţiunea de om, ideea şi amintirea omului nu vor mai însemna nimic într-o lume din care vor fi dispărut pentru totdeauna spiritele de felul nostru. Asta nu-i împiedică pe aceşti curajoşi să născocească zilnic noi modalităţi şi noi motive de a renunţa la orice, de ase jertfi în numele unor principii şi al unor legi, de a construi monumente şi doctjine, de a lăsa moştenire unui viitor fără ieşire mărturii patetice ale măririi şi ale mizeriei noastre.

C A P I T O L U L I

O CINĂ IN FAMILIE, VEŞTI DE LA LE HAVRE. PRIME CONSIDERAŢIUNI ASUPRA MÎNCARII DE LINTE. DIALOG ÎN NOAPTE.

îndată după apusul soarelui, în sufragerie se aprindea lampa noastră mare de aramă, totdeauna frumos lustruită, totdeauna puţin umedă de petrol. Ne făceam lecţiile şi ne jucam sub lumina ei fermecată. Gînd voia să pună farfuriile pentru masă, mama împingea supărată caietele şi cărţile noastre.

Ferdinand înşira meticulos litere caligrafiate cu grijă. Scria cu nasul foarte aproape de pagină. Avea de pe atunci mare nevoie de ochelari. Nimeni nu-şi dădu seama do lucrul acesta decît mai tîrziu. Cu coatele sprijinite pe muşama, Joseph se prefăcea că^şi repetă lecţiile, de fapt însă citea jurnalul sprijinit de un pahar în faţa lui. Cécile se juca sub masă iar eu, întrerupînd mereu psalmodierea lui „opt ori opt" şi „opt ori nouă", o căutam cu piciorul şi o necăjeam pe mica sălbatică. O auzeam pe mama mişcînd o cratiţă de fier în bucătărie, de cealaltă parte a peretelui.

Joseph căscă zdravăn de cîteva ori şi strigă: „Ne o foame !"

Mama se ivi în uşă. îşi şterse degetele în şorţul de pînză albastră şi spuse:

— Tata întîrzie. O să ne aşezăm la masă fără el, copii. Veniţi să vă spălaţi pe mîini.

Ne-am dus cu toţii în bucătărie ca să ne spălăm pe mîini,

afară de Joseph, care ridică din umeri şi spuse: „Mîinile mele sînt curate".

După ce ne-am aşezat din nou, mama a adus castronul cu supă. Mama ! Era mărunţică, bine făcută? grăsuţă, cu pielea întinsă pe obrazul plin, cu un coc mare, adunat nu în creştetul capului, cum era moda pe atunci, ci jos, pe ceafă şi greu ca un fruct frumos. Avea părul negru, foarte cuminte.

Mîncam o supă de linte. Joseph spuse: „Iarăşi!"

Ne aflam la sfîrşitul iernii. Nu ne prea plăcea supa; dar căldura ei plăcută ne cobora pe gît şi, o clipă după aceea, o simţeam pînă în genunchi, pînă în degetele picioarelor, cam îngheţate în ciorapii groşi de lînă.

Din cînd în cînd, Ferdinand se pleca asupra farfuriei cu zeamă şi ciugulea o ceapă. Atunci gemea: „Nu-mi place !" Cécile îşi întindea lingura şi striga: „Dă-mi-o mie".

După supă, mama puse pe masă farfuria cu mîncare de linte şi cu un cîrnat. Fraţii noştri mai mari începură să se certe pentru că fiecare voia bucata cea mai mare, deşi cîrnatul nu fusese încă tăiat. Cécile cînta, fredona. Şi azi mai cîntă aşa. A cîntat totdeauna. Mama tăie cîrnatul şi cei mari începură să mănînce. Mama ridică furculiţa şi se opri deodată, de parc-ar fi împietrit. Asculta ceva cu gura deschisă. Apoi spuse:

— Vine tata! Ascultaţi ! urcă scara.

Dar noi nu auzeam nimic.

Tata intră în casă. De obicei cheile lui făceau zgomot de cealaltă parte a uşii, apoi le băga în broască cu vioiciune.

Intră-în casă. Cuierul se afla în vestibul, dar tata nu se opri acolo, ci intră în sufragerie. Avea în mînă o scrisoare.

— Iartă-mă, Raymond, murmură mama. Şi azi avem linte. Am să-ţi explic...

Tata nu răspunse. Ne privea cu un zîmbet afectuos şi ironic în acelaşi timp. Nu-şi scosese pardesiul, care avea guler de blană şi nici melonul de pe cap. Mustăţile lungi şi blonde, aproape roşcate, ochii albaştri, ţinuta frumoasă îl făceau să semene cu Clovis, cu portretul lui Clovis din cartea mea de şcoală. Era frumos şi noi îl admiram.

Tata zîmbi iar şi aruncă scrisoarea pe masă.

— Doamna Delahaie a murit, spuse el.

Mama se îngălbeni.

— Cum se poate?

— Vezi şi tu, răspunse tata. Asta-i scrisoarea notarului.

Şi-şi scoase pardesiul. Haina lui avea o croială elegantă, dar el o considera ponosită, lucru de care noi nu ne puteam da seama.

Mama desfăcu scrisoarea. Deodată, îşi ascunse faţa în şorţ şi începu să plîngă. Tata zîmbea, ridicînd dispreţuitor din sprîncene. Joseph strigă:

— Nu plînge, mamă. Doar n-o iubeam, n-are rost să plîngem.

Mama îşi puse şervetul pe masă şi spuse:

— Ea m-a crescut, copii.

Tata îşi netezise mustaţa frumoasă şi-şi trecuse mina prin păr ca să-l onduleze. îşi îndreptă umerii, făcu de trei- patru ori foarte tare: „hm! hm!" şi se aşeză la masă. Avea purtări pline de graţie. Era un adevărat om de lume, asemenea celor ce pot fi văzuţi în poze. Zîmbetul lui era totdeauna foarte simpatic.

Mama îşi şterse ochii şi spuse:

— lartă-mă, Raymond. Avem şi azi mîncare de linte. Ştii de ce. Din nefericire, acuma iarna, nu se găseşte mărar.

Tata era într-adevăr bine dispus. Ridică din umeri. îi plăcea să spună: „Daţi-mi să mănînc orice, cu condiţia să fie bine gătit şi să aibă aspect frumos". Aşa că mama presăra mărar pe linte şi mîncarea avea aspect frumos.

Tata mîncă supa fără grabă şi-i spuse mamei:

— Tu nu mai mănînci?

— Nu, mi s-a pus un no<J,în gît.

— Zău că n-ai motiv.

Eram cu toţii reculeşi şi aşteptam evenimente extraordinare. Joseph avea aproape paisprezece ani şi, uneori, vocea lui era adîncă şi gravă, ca a unui bărbat. Joseph spuse:

— Dacă doamna Delahaie a murit, înseamnă că o s-o moştenim...

Tata făcu iin gest supărat din umeri.

— Dragul meu, nu-ţi băga nasul unde nu-ţi fierbe oala.

— Joseph, adăugă mama, un om cu inimă nu vorbeşte despre moştenire în faţa unui sicriu.

După ce am isprăvit de mîncat şi ne-am strîns caietele, părinţii ne-au trimis să ne culcăm.

Joseph şi Ferdinand dormeau împreună într-o cămăruţă care primea lumina din bucătărie. Fiindcă erau băieţi mari, li se dădea o lampă şi aveau dreptul să citească sau să-şi facă lecţiile încă o oră Înainte de a adormi. In seara aceea, Lata nu aprinse lampa.

— Copii, spuse el, o să vă culcaţi numaiclecît.

— De ce?

— Uite aşa.

Cécile şi cu mine dormeam în camera părinţilor noştri, unde se aflau două paturi mari de lemn, aşezate aproape în unghi drept. Mama dormea într-unui şi tata în celălalt. Noi, ăştia mici, dormeam pe rînd cînd într-unui, cînd în- tr-altul şi ne cam ciondăneam ca să dormim mereu cu mama, pentru că o mamă e mai dulce, mai caldă, şi pentru că tata ne împingea spre perete ca să nu-l lovim cu picioarele.

In seara aceea am adormit foarte greu. Era rîndul meu „la tata". Mă ghemuisem tare la perele şi, ţinîndu-mi răsuflarea, ascultam cu atenţie ce puteam să aud. Tata şi mama discutaseră multă vreme cu voce scăzută în sufragerie, apoi se culcaseră. Cu mîinile încrucişate la ceafă, tata vorbea cu aer nepăsător. Mama îi răspundea din celălalt pat.

— In primul rînd, o să ne mutăm din magherniţa asta.

— Desigur că da, Raymond. Dar nu spune că acest mic apartament e o magherniţă. Are avantajele lui. S-ar putea să-l regretăm într-o zi.

— Ba nu. Vreau să ne luăm un apartament de cel puţin patru camere. Da, cel puţin. De altfel, unde să băgăm toată mobila?

— Mobila, Raymond! Dar cine ţi-a spus că mobila ne rămîne nouă?

— Şi cui să-i rămînă? Mătuşă-ta avea prea dezvoltat sentimentul familiei ca să-şi doneze mobila spitalelor. Un lucru e sigur, după testamentul lui unchi-tău Prosper...

— Dar bine, Raymond, stabiliseră că totul va rămîne aceluia dintre ei care va muri la urmă. Şi sînt sigură că doamna Delahaie a schimbat dispoziţiile soţului ei.

Vocea mamei străbătea surd prin noaptea de pîslă.

— Ah! Ram, nu începe să visezi.

— Să visez ! bombăni tata enervat. Aş vrea să ştiu cine dintre noi doi visează. Un lucru e sigur: mătuşa Alphonsine a murit. Ai citit scrisoarea notarului? Crezi că scrisoarea notarului e un vis?

— A murit, Raymond ! Dar de unde ştii că nu m-a dez- moştenit?

La aceste cuvinte, am auzit-o pe mama plîngînd din nou. Tata izbi cu capul în pernă.

— Te-a dezmoştenit... te-a dezmoştenit... Nu, Lucie, oamenii ăştia n-aveau nici măcar destul caracter ca să te dezmoştenească.

— Vai! Ram, nu vorbi despre ei cu atîta asprime într-o clipă ca asta.

— Spun ce poftesc. Aceşti Delahaie nu mă iubeau. Le stăteam în gît, ăsta-i adevărul. Le stăteam în gît!

— Nu puteau să te înţeleagă, Ram. Tu eşti un om muncitor, eşti sobru, curajos, inteligent, ai toate calităţile, dar nu erai pe gustul lor. Şi nu te poţi stăpîni să spui anumite lucruri şi să arăţi că-ţi baţi joc de toată lumea. Cum voiai să înghită ei toate astea?

— Să le fie de bine!

Urmă o tăcere îndelungată. Poate că începusem să adorm. L-am auzit pe Ferdinand tuşind.

— Dormi, Ferdinand? întrebă mama. Dormiţi, copii?

Nimeni nu răspunse; dar sînt sigur că cel puţin trei perechi de urechi ciulite scrutau întunericul.

— Lucie! şopti tata.

— Ce?

— Prefer să nu plec la Ilonfleur şi nici chiar la Le Havre dacă e nevoie să meargă cineva. De altfel, notarul nici nu vorbeşte de mine. Numai pe tine te-a convocat.

— Am să plec singură, spuse mama liniştită. Am s-o rog pe domnişoara BailleuÎsă aibă grijă de copii.

— Să mai aşteptăm puţin. Am să încep să caut îndată ce am să-mi dau bine seama care e situaţia.

Urmă iar o tăcere lungă şi, deodată, se auzi vocea mamei, muzicală, înaripată, visătoare:

— Mi s-a spus că sînt lucruri foarte interesante pe lîngă gara Montparnasse. N-are să-ţi vină prea departe de slujbă, în definitiv. Şi se pare că pe acolo am avea în sfîrşit puţin aer şi chiar oarecare perspectivă. Dormi, Raymond?

— Nu, darnu-ţi face iluzii, Lucie. Vedem noi mai tîrziu, vorba ta.

— Ah ! Raymond ! Cînd îţi faci planuri nu superi pe nimeni şi asta nu înseamnă că-ţi faci iluzii.

Din nou se lăsă tăcerea şi noaptea deveni mai apăsătoare. Din nou se auziră vocile tărăgănate, învălmăşite într-un duet interminabil în care reveneau cifre, cifre, nume cunoscute, nume necunoscute, sfaturi, suspine. Am adormit. Am dormit multă vreme. M-am trezit: duetul continua. Am auzit: „Există slujbe unde cîştigi cît pofteşti... In definitiv, patruzeci, patruzeci şi doi de ani, e floarea vîrstei". Nu mai înţeleg nimic. E bine să dormi.

CAPITOLUL II

DOMNIŞOARA BAILLEUL. PREGĂTIRI DE CĂLĂTORIE. UN TESTAMENT COMPLICAT. SURORILE DIN LIMA. RĂZBUNARE POSTUMĂ. NOCTURNĂ.

în cursul dimineţii următoare, mama făcu tot felul de drumuri. Domnişoara Bailleul era vecina noastră, o fată bătrînă, singuratică, mare şi trupeşă, care dădea meditaţii de catehism şi din cînd în cînd ne ajuta la lecţii. Avea ochi negri, frumoşi, care-mi plăceau. Cînd tata o zărea în casă sau pe palier, îi spunea frivolităţi cu un aer distrat. Atunci domnişoara Bailleul începea să se bîlbîie. Se înroşea şi privirea ei frumoasă devenea aproape răutăcioasă.

In ziua aceea, domnişoara Bailleul veni s-o spele şi s-o pieptene pe Cécile. Eu puteam să mă spăl şi să mă îmbrac singur. Mama lăsase pe masă un bilet scris cu creionul şi nişte zarzavaturi curăţate. Domnişoara Bailleul citi scrisoarea smiorcăind. Aprinse focul şi puse legumele în oală, aşa cum spunea scrisoarea.

Mama se întoarse tîrziu, atît de tîrziu încît Joseph şi Ferdinand plecaseră iar la şcoală. Tata nu venea aproape niciodată acasă la prînz. După-masă, domnişoara Bailleul mă puse să citesc şi să scriu. Nu mergeam încă la şcoală fiindcă eram bolnăvicios. Învăţam acasă. Cécile era sub masă şi cînta. Mama îşi cosea rochia de doliu. Cosea extraordinar de repede. Din cînd în cînd, se oprea o clipă şi privea drept în faţa ei. Apoi dădea cu vîrful degetarului o lovitură scurtă în masă şi începea iar să împingă şi să tragă acul cu viteza unei păsări zburătoare faţă de care toţi ceilalţi meseriaşi păreau nişte infirmi. Uneori, fără să întrerupă goana acului, mama spunea iu un aer visător: „Şapte ori opt fac..."
Domnişoara Bailleul îi răspundea atunci cu glas desluşit: „Cincizeci şi şase!" şi mama şoptea, furată iar de gînduri: „Desigur, cincizeci şi şase..." şi adăuga: „Cincizeci şi şase... Dumnezeule!... Dumnezeule!"

Spre seară, mama putu să-şi încerce rochia. Mi se păru maiestuoasă, învăluită cum era în negrul acela. Ne servi cina şi spuse:

— Mai lucrez pînă la douăsprezece sau pînă la unu, doar atît, totul are să fie gata pînă mîine dimineaţă.

îndată după ce strînse masa, mama începu să coasă la maşină. O clipă după aceea, se porni să cînte. Era un fel de bocet pe care-l cunoaştem cu toţii dar ale cărui cuvinte nu le-am înţeles niciodată bine. Era vorba de o femeie foarte frumoasă, care fusese rănită în frunte.

Tata se întoarse tocmai cînd noi ne culcam. îl zăream şezînd la cîţiva paşi de maşina de cusut, cu picioarele încrucişate, cu degetele mari de la mîini în subsuorile jiletcii. Spunea aşa:

— E de necrezut cîte drumuri am putut să fac azi. întii şi întîi m-am văzut cu Chevallereau. Mă sfătuieşte categoric să învăţ pentru examene. Mi-a făgăduit să mă sprijine. Asta înseamnă ceva, e aproape totul.

— Ram, spunea mama, gîndeşte-te că s-ar putea să nu dispunem de bani gheaţă. Să nu ne facem planuri!

Tata bătu din picior.

— Trebuie să-ţi atrag afl%nţia, Lucie, că astea nu-s planuri, ci hotărîri. în primul rînd, nu plec de la Cleiss. Oricum, la el am un fel de salariu fix. Chiar dacă doamna Dela- haie n-ar fi murit, aveam de gînd să încep să-mi pregătesc examenele. Spui că n-o să avem bani gheaţă ! Bine, n-o să fie bani gheaţă. Dar mai e şi mobila.

— Ram, doar n-ai să te apuci să vinzi mobila !

— Şi de ce nu?

— E o mobilă de familie.

Tata ridică din umeri cu un aer plictisit.

— Poţi să răscumperi cînd vrei o mobilă de familie. La Hotel des Ventes, găseşti mobilă de familie berechet.

— Nu-i acelaşi lucru.

Dar mama începuse să şi bată în retragere. Oftă:

— Mi-am pierdut capul. în orice caz, peste două-trei ore rochia mea e gata.

Urmă o tăcere lungă. Nu puteam să adorm. Tata îşi deschisese servieta de muşama şi scotea din ea cărţi şi hîrtii, pe care le întindea pe masă. Începu să lucreze strîngîndu-şi tîmplele între pumni. Din cînd în cînd, zgîria podeaua cu picioarele ca un cal legat de un par.

Cînd m-am trezit a doua zi, mama se îmbrăca. Îşi prinse de şale o perniţă plină de tărîţe căreia îi spunea turnură. Apoi îşi trase pe cap rochia cea nouă, rochia de doliu. Urmă paltonul cu guler. In cele din urmă, îşi legă sub bărbie panglicile glugii. Era gata şi noi o priveam cu uimire. Tata spuse:

— Te conduc la gară.

— Bine, Raymond, dacă vrei... Dar nu veni să mă aştepţi la întoarcere. Nici nu ştiu măcar cînd am să mă pot întoarce. Poate stau două zile, poate trei, poate mai mult.

Se întoarse chiar în seara zilei următoare. Eram la masă şi tata era cu noi. Joseph strigă numaidecît:

— Ce veşti ne aduci? Ce veşti ne aduci?

— Aşa te repezi tu totdeauna, spuse tata. Lăsaţi-o pe mama să se dezbrace.

Mama zîmbea, dar avea un aer preocupat şi obosit. îşi scoase gluga, paltonul şi-şi puse numaidecît un şorţ albastru ca să nu-şi păteze rochia cea nouă. Joseph repetă:

— Spune, ce veşti ne aduci?

Mama clătină din cap încurcată.

— Trebuie să ştii, Raymond, că nu-i chiar aşa de simplu.

— îmi închipuiam eu, spuse tata zîmbind, cu un aer atent. Dar se stăpîni şi continuă: Nu-i nici o grabă. O să vorbim despre asta mai tîrziu.

— Ah! spuse mama, dacă copiii n-ar face gălăgie...

— Atunci dă-i drumul.

— Aşa după cum îmi închipuiam, totuşi, mobila ne-a rămas nouă, Raymond.

— Bine, bine.

Ochii tatii începură deodată să arunce flăcări.

— Te rog, Ram, nu te înfuria chiar de la început, fiindcă atunci am să mă încurc şi am să uit totul. Nu mai ştiu unde mi-ecapul. în privinţa banilor, trebuie să înţelegi şi tu că nu-i de loc simplu. Jumătate, exact jumătate din ei îmi rămîn mie. Dar stai puţin. Nu sînt bani gheaţă, cum spui tu. Sînt doar nişte titluri. Mai stai puţin.

— Eu nu spun nimic.

— Sînt nişte titluri de un anumit gen, Rayniond. Do- bînda o primesc, fireşte, dar n-am dreptul să le vînd.

— Cum aşa? Sînt ale tale şi n-ai dreptul să le vinzi?

— Am să-ţi explic, Raymond. Nu sînt chiar ale mele, sint ale copiilor.

— Ce harababură! Care copii?

— Copiii noştri. Sînt titlurile copiilor, pe numele lor, dar eu încasez renta, adică uzufructul, cum spune notarul, în ce priveşte titlurile propriu-zise, ele reprezintă cam cin- zcci de mii de franci...

Joseph tresări, ochii lui se măriră, o picătură de salivă îi curse din gură.

— Cincizeci de mii de franci, reluă mama. Asta ar fi valoarea lor, dacă am putea să le vindem. Dar îţi repet că nimeni nu poate să se atingă de ele decît după moartea mea. Mă asculţi, Raymond?

Tata făcu din cap un semn că da. Dar începuse să zîm-bească şi spunea cu o gingăşie şuierătoare: „Ce mîrlani! Ce mîrlani!"

— Ce înseamnă un mîrlan? întrebă Ferdinand.

— Vezi, spuse mama, ar fi mai bine să nu vorbim de faţă cu copiii.

Tata ridică din umeri.

— Asta-ti spuneam şi eu. Dar, mă îjiig, continuă. Si restul?

— Restul? Stai puţin să-mi amintesc. Restul e împărţit în trei. O parte, cea mai mică, e depusă în rentă viageră pe numele mătuşii Coralie şi ajunge tocmai bine să-i plătească întreţinerea la azil.

Tata făcu un gest nerăbdător cu mîna.

— Mai repede nu pot să vorbesc, continuă mama. M-aş încurca de tot. Restul, aproape patruzeci de mii de franci, în titluri, tot în titluri, se află depus la notar, dar e destinat surorilor mele.

— Surorilor tale din Lima?

— Da, surorilor mele din Lima.

— Păi, au murit!

Mama îşi făcu semnul crucii şi murmură:

— De ce n-ai răbdare? Nu te înfuria, Ram 1

— Dacă-mi mai spui o singură dată că n-am răbdare, mă duc să mă culc şi nu mai vorbim de chestia asta pînă săptămina viitoare.

— Stai, Ram, lasă-mă să vorbesc. Tocmai asta-i chestia cea mai interesantă. Toată lumea e de acord că bietele mele surori au murit. Cel puţin aşa mi s-a spus, aşa s-a spus totdeauna. Acum şapte ani, unchiul meu Prosper a cerut actele oficiale care să dovedească moartea lor. Dar se pare că lucrurile nu merg prea repede la Lima. Notarul din Lc Ilavre mi-a spus că scrie în fiecare lună ca să ceară aceste faimoase acte. Ascultă-mă cu atenţie, Raymond, e un lucru important. Cînd notarul din Le Havre va primi hîrtiile stabilind că bietele mele surori din Peru au murit într-adevăr, suma depusă pe numele lor ne va fi transmisă dircct.

— Tot în titluri care nu se pot vinde.

— Tocmai, că nu. în titluri pe care le putem vinde numaidecît, aşa spune notarul şi chiar în condiţii foarte avantajoase. Vom căpăta pînă şi dobînda lor începînd din ziua morţii mătuşii Alphonsine. Ştii că am văzut-o pe mătuşa Alphonsine. Cînd am sosit, n-o puseseră încă în sicriu. Se schimbase atît de puţin ! Semăna atît de bine !

— O să vorbim despre asta mai tîrziu, Lucie. Şi spui că de şapte ani se cer actele din Peru. Nu văd nici un motiv să...

— Ştiu ce crezi, Raymond. Cercetările durează de şapte ani; dar abia de şase luni încoace a început notarul să se înfurie. Şi cînd un om ca el se înfurie! Nu-l cunoşti: are un gît de taur, zău aşa. Prin urmare se schimbă treaba. Şi apoi, pînă acum nu spunea de ce îi trebuie actele. Cei de acolo îşi puteau închipui că are vreo pretenţie la banii lor. Dar acum, Cînd mătuşa a murit, notarul vrea să lichideze situaţia, îţi dai seama. Spune că poate fi vorba de încă patru luni, numai atît. Dar vezi, Ram, nu trebuie să ne facem iluzii. El a spus patru luni. Ei bine! Noi să spunem şase.

Tata începuse să se plimbe. Se învîrtea în jurul mesei, fiindcă odaia era mică. îşi încleştase mîinile la spate, sub pulpanele jachetei şi spunea cu voce scăzută: „Ce răzbunare ! Ce răzbunare rafinată!" Şi tăceam cu toţii din gură, la un pas de spaimă, căci nu ştiam dacă tata va face o criză de furie sau va arbora zîmbetul acela uşor şi plin de dispreţ, care ne incinta şi ne stinjenea'totodată. Tata spuse mtişcin- du-şi vîrful mustăţii:

— Dacă m-ar auzi cineva, ar putea crede că sînt lacom de bani.

— Vai de mine, Ram! protestă mama îndurerată.

Tata încetă să se mai învîrtească în jurul mesei şi atunci ne dădurăm seama că faimosul zîmbet ieşise biruitor.

— Nu pot fi lacom de bani, spuse el cu simplitate; n-am avut niciodată bani. Nu ştiu ce înseamnă. Dar dacă i-aş cîş- figa, dacă aş pune laba pe nişte bani... Aţi vedea cu toţii, ai vedea şi tu, Lucie, ce aş fi în stare să fac cu ei. Duceţi-vă la culcare, copii!

Nu îndrăzneam să protestăm şi nici să cerem o amînare. Eram înfierbîntaţi şi totodată frînţi de oboseală. Cu un gest larg şi puţin teatral, tata ne împingea la culcare, ca pe o turmă spre stînă. Se aşezase în faţa mamei şi spunea:

— N-ai vrea să-mi spui iar totul de la început? Să vedem cu ce ne putem alege din harababura asta.

Şi încă o dată, aveam să lunecăm în întuneric, legănaţi de şoapta aceea curgătoare, în care se rostogoleau cifre, cifre, proiecte, suspine, visuri, bombăneli şi uneori cîte un hohot inform de rîs sau un sughiţ de plîns.

«

G A P I T O L U L III

PE RUE VANDAMME. ANATOMIA ŞI FIZIOLOGIA UNEI CASE DIN PARIS. CE SE VEDE DE PE UN BALCON. SOCOTELI ŞI PROIECTE. PUTEREA DE CONTAGIUNE A VISURILOR. DESCOPERIREA MOBILEI.

PRIMUL MISTER ORFIC. BAROMETRUL.

Cele cîteva scene pe care le-am schiţat alcătuiesc un preludiu înceţoşat pentru copilăria mea. Începuturile le-am făcut pe rue Vandamme. Aici se despică vălul, aici pentru prima oară, răsună cu putere trompetele sfîşietoare ale suferinţei, ale bucuriei, ale mîndriei.Şi azi mai spunem: rue Vandamme. De fapt, noi am locuit în fundătura Vandamme. Cînd s-aîntors mama acasă, expli- cînd cu lirism graţiile şi avantajele apartamentului acesta pe care-l vizitase chiar în dimineaţa respectivă, tata a încruntat din sprîncene.

— N-am să mă mut niciodată într-o fundătură, a spus el. Chiar dacă mi s-ar oferi tot imobilul. Auzi: o fundătură! O fundătură!

Acceptă totuşi să viziteze apartamentul şi se mai îmblînzi.

— E foarte simpatic, într-adevăr. Dar să nu mai aud vorbindu-se de fundătură. O să-i spunem rue Vandamme.

Casa ! Iat-o în amintirea mea ca un turn, ca o citadelă, iată cetăţuia noastră: piatră de construcţie în faţă, zgrunţuroasă piatră de moară pe laturile înalte şi fără ferestre. Destul de nouă, dar plină de urme de scîntei şi presărată cu funingine. Pătrată, masivă, şi aproape singura de felul ei în cartierul acela de mici clădiri provinciale şi cocioabe ţărăneşti.

O citadelă, firește, o văgăună, o scorbură a noastră, deschisă doar spre norii şi spre lumina cerului parizian, un refugiu sacru, în care tot ce ţine de noi, speranţe, ambiţii, necazuri, neînţelegeri, himere, toate misterele familiei vor fermenta, vor coace şi se vor răscoace ani de zile într-o umezeală fierbinte.

Poarta dinspre stradă e deschisă toată ziua. Seara se închide cu un zgomot cavernos şi, înainte de a începe să urce treptele poticnindu-se, oamenii trebuie să spună parola. La bază, scara e întunecoasă, chiar în toiul verii. O flăcăruie de gaz aerian pîlpîie în întuneric. Scara e de lemn. La începutul timpurilor au dat-o probabil cu ceară, dar după aceea, s-au mulţumit s-o frece cu peria şi cu clor: prea multă lume trece pe ea. Dacă strîngi bine pumnul şi izbeşti în balustradă, e străbătută de o lungă vibraţie care se înalţă pînă la cer. Toată lumea ştie că un copil s-a prăpădit pentru că a avut imprudenţa să încalece balustrada asta şi să-şi dea drumul jos. Scara urcă, urcă, străbătînd diverse familii suprapuse ca nişte straturi geologice. Auzi ici cîntecul unei mandoline, colo hămăitul unui căţel, în dreapta respiraţia atît de grea a tuberculosului. Acuma începi să auzi şi veşnicul cîntec al cucoanei grase: „Te iubesc, înţelegi ce spun?" şi poc-poc-ul domnului care lucrează la

domiciliu nişte obiecte stranii. Şi, pretutindeni, maşini de cusut şi tropăit de copii pe culoare şi glasuri de bărbaţi şi de femei, care vorbesc şi se ceartă pentru interesele clanului lor. Toate sună atît de limpede în urechea fină şi distrată a unui băieţaş. Toate sînt foarte înăbuşite, foarte atenuate de ziduri, de uşi, de haine umede atîrnate în cuie, de densităţile unui aer domestic respirat de zeci şi zeci de ori. Ştii ce se mănîncă la toate altitudinile. Mirosul de ceapă se caţără ca un animal pe trepte. Scormoneşte,, dă tîrcoale, se agaţă de toate asperităţile. Are să-l trezească pe burlacul care lucrează toată noaptea şi se trezeşte la trei după-masă. Mirosul de ceapă ! Poate să treacă prin gaura cheii, printr-o crăpătură, printr-un nod al lemnului. S-ar zice că-şi face drum prin cărămidă şi prin tencuială. Dar mirosul de scrumbie prăjită e cumplit, e şi mai puternic. Soseşte în valuri, ca un batalion de asalt; atunci mirosul de ceapă se sperie şi spală putina. Mirosul de scrumbie prăjită se va instala în locul lui pînă a doua zi. Nu-l respiri, îl atingi. E lipicios şi se prinde de degete.

Un cutremur ciudat a scuturat clădirea. Cuprinde întîi temelia cufundată sub pivniţe, în măruntaiele pămîntului. încetul cu încetul, se răspîndeşte în întregul schelet al monstrului, se propagă, urcă. Sticlele dîrdîie, izbindu-se de peretele unei bucătării. Nişte geamuri încep să cînte. Ici- colo, se trezesc alte voci şi intră în cor, una cîte una. Prezent! Prezent! Prezent! Aşa răspund, în dreapta şi-n stînga, sus şi jos, toate obiectele îngrijorate al căror specific e vibreze. Vuietul creşte şi-şi pierde minţile. Cu o spaimă care se revarsă peste tot, casa întreagă salută trenul ce trece urlînd pe lîngă ea, prin reţeaua de şine şi o ia spre nord. Vîntul împinge spre noi escadroane de fum. O pulbere fină de întuneric va plînge peste balcoane. Mirosul de cărbune fierbinte a intrat printr-o ferestruică o dată cu un rotocol mare de vînt. Cît de familiar e mirosul trenurilor! în casa noastră, nimeni nu-i mai acordă nici măcar un gînd de salut, afară de băieţaşul cu şorţ negru, care urcă scara şi suge o bilă.

[Scara nu e pustie. Se deschid uşi, umbre ţîşnesc afară. Oamenii se împart în trei categorii: cei cărora le spui bună ziua, cei pe care nu-i cunoşti, şi restul, adică duşmanii, pe care ai prefera să nu-i întîlneşti.Scara se desprinde din întuneric. Se purifică treaptă cu treaptă, se înalţă în plin cer spre acele regiuni binecuvîntate, unde pînă şi mirosul de praz devine rustic şi binefăcător. Şi deodată, asemenea unei poteci abrupte, care se lărgeşte la sfîrşit în păşunile unui defileu, scara iese învingătoare şi moare în pragul unui palier larg. Palierul acesta nu seamănă cu cele din regiunile inferioare. E spaţios, curat şi o rază de soare îl vizitează la anumite ore ale serii. încununează scara ca o floare în vîrful unei tulpini.. Ah! piscul acela! loc de visare şi de poezie! Copilului îi place să vină aici, deşi n-are voie, îi place să se aşeze la marginea pră- pastiei, cu picioarele plutind în vid şi să-şi sprijine obrazul şi gura de unul din drugii rampei, ca de o arsură răcoroasă.

Spre acest luminiş divin se deschideau uşile a patru apartamente. Unul era gol, nu l-am cunoscut decît gol. Odată, mama a căpătat învoirea să întindă acolo masa cu prilejul primei comuniuni a lui Ferdinand. După chef, după ce apartamentul a l'ost măturat, încăperile misterioase au redevenit pentru totdeauna împărăţia întunericului, a păianjenilor şi a fantomelor. Apartamentul simetric cu acesta era locuit de bătrina pereche Courtois, pe care, la început, abia o zăream. In sfîrşit, erau cele două apartamente care dădeau spre faţadă: în dreapta locuia familia Wasselin, in stingă noi, adică familia Pasquier.

Tata dorise cel puţin patru încăperi; aveam patru încăperi. Toate patru dădeau măreţ spre stradă şi, culmea min- driei, aveau un balcon. Cît despre stradă, ciotul acela de stradă, cine s-ar fi gîndit la început la ea? O vedeam jos, foarte jos, pierdută în întunericul infernal. Cum deschideam fereastra, inimile noastre zburau deasupra Parisului. Nu era Parisul luminos şi bine conturat pe care-l descoperi din înal- lul colinelor ilustre. Era o imensitate nelămurită de acoperişuri, de ziduri, de hangare, de rezervoare, de coşuri, de clădiri diforme. Dacă te aplecai spre slînga, zăreai turnul Eiffel, ascuns pe jumătate în haosul acela stîncos şi care, în perioada mutării noastre, fusese de curînd isprăvit.

Dovada cea mai evidentă de ordine şi de inteligenţă în acest peisaj incoerent era calea ferată a Vestului. îndată după ce ieşea din gara Montparnasse, ale cărei proporţii erau foarte reduse pe atunci, începea să-şi răsfire membrele, să-şi

proclame drepturile, să împrăştie pretutindeni fuse de şine, să zvîrle în dreapta şi-n stînga ateliere, plăci turnante, semafoare. Sosea ca un torent de energii furioase şi izbea în latura de nord a scumpei noastre case.

Mama spusese: „Raymond, de data asta vei avea o cameră numai pentru tine. Ah! Te înţeleg perfect! Cum să lucrezi

cu creierul cind copiii ăştia zbiară?" Tata avea deci o cameră care se numea birou, dar care, de fapt...

înainte de a mă lăsa furat de farmecele locuinţei noastre, trebuie neapărat să mă întorc puţin în urmă. Amintirile se prezintă în faţa mea cu o ramură de mirt în mînă, cu o cunună de trandafiri pe frunte, uneori, însă, vin cu mîinile goale şi cu fruntea răvăşită. îmi sînt dragi, dar mă şi tem de ele. Oare, călăuzindu-ină după mesajul fiecăreia, trebuie să le alung în neant sau să le închin soarelui? Ah ! Cît de nedrept voi fi !

Mama fusese nevoită să mai facă de două ori drumul la llonfleur. Ba chiar trecuse estuarul ca să semneze diverse hîrtii la notarul din Le Havre. într-o zi se întoarse: totul era gata.

— în fond, Ram, spunea ea, ai dreptate, ai totdeauna dreptate. Era prea multă mobilă, mult prea multă, chiar pentru un apartament de patru camere. Aşa că am făcut o alegere şi ani vîndut restul pe loc, la licitaţie. Nu pot spune că nu m-a durut inima. Era şi biroul mătuşii Victorine. O bijuterie! Dar ce să vorbim ! Copiii l-ar fi făcut praf. Am luat preţuri bunişoare. Nu mă întrebi cît am realizat?

Tata zîmbea cu un aer enigmatic. Mama îi spuse două vorbe la ureche şi tata continuă să zîmbească. Mama scoase din sin un plic mic. Tata-l prinse din zbor, cu uşurinţă, de parcă ar fi fost un fluture şi spuse:

— Mai pun un zero şi opresc totul.

Speriată, cu răsuflarea tăiată, mama murmură:

— Bagă de seamă, Ram.

Atunci tata spuse:

— Ah! cu banii ăştia nu poţi să întreţii nici o dansatoare.

— Raymond, ştii că glumele astea nu-mi plac.

Tata făcu repede nişte socoteli.

— Avem cu ce trăi patru luni, poate chiar cinci.

— Stai puţin, Ram. Cu primele două trimestre de rentă şi cu salariul tău la Cleiss o s-o ducem pînă în octombrie. Ai să-ţi poţi pregăti examenele în linişte.

— Admiţînd că demersurile notarului vor dura şase luni, spuse tata, ceea ce e maximum, ei bine, putem să aşteptăm şase luni. Să nu uităm mutatul. Te-ai gîndit la mutat?

—

— Da, răspunse mama, şi privirea ei deveni deodată fixă. Am socotit totul în cap, pe drum; am ţinut seama de mutat, de două rate de chirie şi de poliţa Vadier... •

— Care poliţă?

— Poliţa pe care ai semnat-o la 15 ianuarie.

— Se poate. Asta-i tot?

— Nu. Trebuie să facem haine pentru toţi copiii. Am pus şi asta. Am să-ţi explic, Raymond.

Tata începu să ofteze adînc.

— Şi eu care credeam că o să rămînem cu ceva bani.

— Dar aşa şi este, Ram. 0 să rămînem cu bani. Gîndeş- te-te: o să avem patruzeci de mii de franci în octombrie, dacă vindem toate titlurile, bineînţeles. Poţi să faci multe lucruri cu patruzeci de mii de franci! Asta înseamnă ani de linişte asiguraţi. Asta înseamnă că poţi să-ţi dai examenele, că Joseph şi chiar Ferdinand pot să studieze dacă vor. Asta mai înseamnă poate şi o vacanţă la ţară. Dacă nu vrei la Nesles, putem să mergem în altă parte. Fireşte, nu anul ăsta ! Cînd o să primim veşti din Le Havre.

Tata schiţă un gest vag cu umerii.

— Să nu ne facem prea multe proiecte. Iar ai luat-o razna.

Mama se opri uluită, cu un fir de cristal între buzele depărtate. Veşnicul joc începea iar, jocul acela pe care l-am înţeles atît de bine mai tîrziu. N-am cunoscut fiinţă mai puţin bîntuită de himere decît mama. Era plăsmuită din prudenţă şi teamă. Dar un singur cuvînt al tatei o făcea să viseze. In cine să crezi, Dumnezeule mare! dacă nu în omul ăsta extraordinar? Şi cu o vorbă a tatei în inimă, mama îşi lua zborul. Tata visa mai pe furiş. După ce rostea cuvîntul, urmărea cu mirare, cu enervare, zborul acestui suflet încrezător. în ziua aceea repetă:

— Să nu ne facem prea multe proiecte! Să zicem că sîntem asiguraţi pînă în octombrie. Tot e un cîştig să vezi limpede ce ai de făcut. Ai grijă de locuinţă.

Mama se porni să cutreiere oraşul şi descoperi casa din rue Vandamme. Urmară mai multe tratative misterioase şi, într-o zi, mama spuse:

— A sosit mobila.

Atunci tata hotărî:

— Mîine îi ducem pe copii.

—

Eram muţi de bucurie şi de recunoştinţa. s

A doua zi, totul ne umplu de entuziasm. Casa, scara, apartamentul, balconul, fireşte, peticul uriaş de cer cenuşiu şi, mai ales, mobila necunoscută, comorile acelea solide şi strălucitoare care aveau să ne aparţină, care ne şi aparţineau.

— Aici, ai să poţi lucra în linişte, spuse mama, bineînţeles cu condiţia să închizi uşa. Nu va trebui să mai umbli prin biblioteci.

Joseph scoase un strigăt:

— Un pian. Avem şi un pian !

Ridică capacul pe care se putea citi în litere de aur: „Hirschauer, furnizor al curţii imperiale". Şi se pregătea tocmai să pună mîna pe clape, cum pui mîna pe un animal necunoscut, cu o uşoară teamă. Atunci se întîmplă un lucru surprinzător... Mica Cécile, şoricelul acela, se strecurase printre picioarele noastre. Se aşeză numaidecît pe taburetul de satin înflorat, îndoi un deget şi începu să lovească în clape. Pianul scotea nişte sunete foarte misterioase, foarte frumoase. Cécile începu să cînte una din melodiile ei şi noi nu mai ştiam dacă cîntecul izvora din pian sau din gîtlejul ei de copil.

— Ah ! spuse mama. Asta-i o muziciană, totdeauna am spus-o. Are să-şi poarte numele cu cinste.

Ne aşezarăm cu toţii, ici-colo, pe scaunele prăfuite de drum. Tata spunea: „Ia cîntă melodia aceea a maică-ti, ştii care: *Maria Leszczynska...*"

Cécile cînta din gură, cînta la pian, nu mai ştiu bine, de parcă ar fi fost cuprinsă de inspiraţie. Mîna ei plutea, făcînd să ţîşnească din mobila aceea veche şi anchilozată accente cereşti. Părea atît de la largul ei ! Părea că spune atît de limpede: „E un pian, e pianul meu. Ştiu eu ce-nseamnă asta. Totdeauna am ştiut ce-nseamnă..." Mişcat, tata îşi trăgea mustăţile lungi, iar albastrul ochilor i se împăienjenise şi pălise. Şi ceea ce ne izbea mai mult era nu atît că asistasem la naşterea armoniei atotstăpînitoare, cît faptul că omul acela batjocoritor, pe care nimeni nu ştia să-l ia, pe care nimeni nu se pricepea să-l convingă, era cucerit de vrajă şi dispus să ceară iertare.

Dar vraja luă sfîrşit. Tata scutură din cap şi începu iar să zîmbească. Apoi spuse: „Să vedem şi restul."

Restul era regesc. Aveam o bibliotecă plină de cărţi, o vitrină pentru farfurii de faianţă, un bufet de acaju, o comodă cu placă de marmură de diferite culori. Puneam mîna pe toate aceste minuni, am fi vrut să le şi sărutăm. Joseph gî- fîia şi ne explica taina supremă:

— Un lucru care-i al tău, cu adevărat al tău... Poţi să faci orice cu el, orice, poţi să-l şi mănînci, poţi să-l şi spargi, poţi orice.

Erau şi nişte gravuri cu rame sculptate, în care s-au refugiat multă vreme visele mele. Erau şi două paturi mari de lemn, maiestuoase ca nişte A^apoare şi, printre multe alte lucruri, un barometru monumental cu mercur. Oamenii care executaseră mutarea îl culcaseră ca să-l poată transporta. O perlă mare, lichidă, scăpase pe parchet. Când am vrut să punem mîna pe ea, a luat-o la fugă, ca un animal viu.

De-a lungul timpurilor, barometrul acela mare a călătorit de zeci de ori din casă în casă. De zeci de ori, oamenii care-l transportau l-au culcat în paie, cu tot felul de precau- ţiuni grosolane. De zeci de ori a trebuit să sîngereze pierzînd picături mari de mercur. Barometrul mai existăşiazi şi, ca toate barometrele, continuă să indice ploaie, furtună şi vreme bună, cu o nepăsare sălbatică.

G A P I T O L U L IV

TIPARE, CROIELI ŞI CROITORIE. CUM SE FORMEAZĂ UN CARACTER EREDITAR. CONVORKIRIi DESPRE TESTAMENTE ŞI DESPRE CEI CB LE FAC. CULTUL DICŢIONARULUI. CUM SĂ PROCEDEZI CA SA NU AIiORMI. O PLIMBARE. O MASA I.A RESTAURANT.

Am căpătat cu toţii haine noi. Asta a fost o treabă serioasă şi din cauza ei, apartamentul nostru, abia instalat, a arătat ca în stare de asediu. De obicei, Ferdinand moştenea hainele lui Joseph, în timp ce hainele lui Ferdinand, spălate, cîrpite şi împăturite, aşteptau într-un sertar să ajung eu la vîrsta de a le face ferfeniţă. Dar mama voia ca intrarea noastră în rue Vandamme să constituie o dată capitală, astfel că ne-a făcut la toţi haine noi.

— Ah ! spunea ea, asta nu înseamnă că le arunc pe cele vechi. Ştii prea bine că nu arunc nimic. Mi-am făcut toate socotelile. Cu banii pe care mi-i dai tu, am să le iau şi rufe.

Pentru încălţăminte s-ar putea să depăşesc suma pe care mi-o dai tu.

— Bagă de seamă, Lucie!

— Trebuie neapărat să luăm şi ghete acuma, cînd ne putem permite. Sînt foarte chibzuită, Raymond. Dar n-avem ce face! Capătul e la capăt! Pentru început, copiii trebuie să fie curaţi. Am să mă descurc eu. Nu-ţi face sînge rău.

Mama făcu o expediţie în „magazinele" acelea misterioase, unde anumite persoane predestinate izbutesc, trecînd peste mii de ispite, să descopere exact ce doresc şi la nişte preţuri mai avantajoase decît ar fi îndrăznit să spere. Noua noastră sufragerie fu transformată, aşa cum se întîm- plase şi cu cea veche, în atelier de croitorie şi mama începu să viseze cu privirile pironite asupra unor tipare de hîrtie cenuşie. Părea un general care-şi cercetează hărţile şi pune la cale o bătălie. Cu foarfecele mare în mînă, ea, atît de energică de obicei, reflecta îndelung înainte de a începe să taie stofa. Uneori, ne striga: „Tăceţi puţin, copii, vreau să mă lămuresc". Şi noi tăceam, izbiţi de gravitatea accentului şi a gestului ei. Şi deodată,cu un zgomot strident şi lacom, foarfecele începea să muşte din stofă.

Lui Joseph îi era hărăzit un costum de adolescent, care pentru prima oară cuprindea şi o pereche de pantaloni lungi. Era foarte exigent şi nu se mai dezlipea de lîngă mama, căci sosise vacanţa de Paşti. Voia cu încăpăţînare revere moderne, nasturi fantezi şi nenumărate buzunare. Mama spunea: „N-a-vea nici o grijă, are să arate ca de la croitor".

Ştia să facă de toate: să croiască un costum bărbătesc, să însăileze, să tighelească, să brodeze, să tricoteze, să vop-sească, să spele, să calce. Şi ce mai ştia? Ei! De toate, v-am mai spus doar.

Cu temerile potolite, Joseph se aşeza pe o băncuţă şi o supraveghea pe mama privind-o pe sub pleoape, ca un pisoi căruia îi pregăteşti de mîncare. Ferdinand se aşeza fîntr-un colţ şi citea cu lăcomie o carte. Cecile şi cu mine ne organizam împărăţia sub masă. Uneori, în liniştea zilei, se auzea soneria. Tata nu se întorcea decît seara, toţi puii piuiau în odaie, atunci cine venea să tulbure pacea cuibului? Mama îşi ducea ruina la inimă. „Ah! spunea ea, soneria asta mă înnebuneşte. Ce vor de la noi? Du-te de vezi, Ferdinand ! Ba nu, du-te tu, Cécile! Ba nu! Aha! Găsesc eu pînă la urmă. Amvrutsă spun Joseph". Joseph se ridica de pe scaun. O boare de aer străin pătrundea în lumea noastră. Era o scrisoare: „Dă încoace! striga mama. Poate că e o scrisoare de la Le Havre..." Dar nu era decît o scrisoare de la

vreun furnizor. Liniştea, tulburată un moment, îşi relua zborul, mai duioasă şi mai gravă.

— Mamă, spunea Joseph, cînd s-a auzit soneria, a început să-ţi tremure bărbia. Ce înseamnă asta?

Şi mama povestea pentru a şasea oară:

— Asta-i din familie, copii, dar n-a fost din totdeauna. Ne-a rămas de la bunicul după tată, Guillaume. Da, Guillaume Delahaie. A murit cînd eu'eram mică. Mi s-a povestit cum a fost. Luptase în războaiele imperiului. Nu imperiul ăsta, al nostru, ci celălalt, cel mare. Şeful lui era Ney, mareşalul, care-l cunoştea foarte bine. Cînd imperiul a căzut a doua oară şi cînd bietul Ney a fost împuşcat, străbunicul vostru a nimerit, din nefericire, în plutonul de execuţie. Mareşalul Ney l-a recunoscut şi i-a spus: „Trage, Guillaume ! Nu te teme". Şi atunci, copii, străbunicului vostru a început să-i tremure bărbia, atît de tulburat a fost. Şi pe urmă i-a tremurat bărbia pînă la sfîrşitul vieţii pentru orice fleac. Copiilor pe care i-a avut după aceea le tremura şi lor bărbia, lucru care nu se pomenise înainte în familie. Toţi mi-au spus că şi lui taică-meu îi tremura bărbia cînd era furios. Tot aşa şi lui unchiu-meu Prosper, la zile mari. Mie îmi tremură bărbia aşa, fără să vreau. Cît despre voi, nu se ştie încă, dar cred că şi lui Laurent are să-i tremure. Poate că e un Delahaie, deşi are ochi Pasquier...

Fraţii şi surorile mele se uitau la mine cu un interes împrospătat. Roşeam de mîndrie şi încercam, dar în zadar, să fac să-mi tremure bărbia.

Mama începea iar să cînte. Uneori, fără să se "adreseze nimănui anume, făcea vreo confidenţă îngîndurată în legătură cu ce lucra. Spunea aşa: „Am să încep 'să însăilez". Ştiam foarte bine că avea să pună mîna pe un ac cu aţă şi că are să coasă cu puncte mari. Aveam totuşi Vreme să-mi închipui că putea, ca prin farmec, să facă să apară pe masă ziduri, palate şi turnuri[1].

Uneori noi, cei mici, începeam să ne certăm. Ne porneam să lăcrimăm şi să ne înşirăm păsurile. Mama izbea de două- trei ori în masă cu degetarul şi striga: „Ah ! clopotul de la Notre Dame !" ceea ce ne făcea să izbucnim în rîs. Cîteodată, cearta se termina prin sporovăieli şi revendicări veşnic aceleaşi. Atunci mama clătina din cap şi spunea cu un aer supărat: „Ah! colonele!"

De cele mai multe ori, tata se întorcea abia la ora cinei. Purta o cravată lavalieră, un costum nou şi sub braţ ducea o

servietă tixită de cărţi. îi spuneam: „Arăţi ca un şcolar". Şi vorbele noastre îl făceau să zîmbească. îşi lăsa jos servieta şi spunea:

— Nici o ştire de la Le Havre?

— Ştii foarte bine, răspundea mama, că avem de aşteptai cel puţin patru luni.

— Ştiu, dar ar putea să vină mai devreme. Ar fi un noroc ! Uneori, treburile astea se rezolvă brusc.

— Ai răbdare, Ram !

— Ah ! Cît priveşte răbdarea, mai pot să dau şi altora. Ceea ce mă supără e că las să-mi scape anumite prilejuri.

— Ce prilejuri?

— Mi s-a vorbit azi... Pot să-ţi spun şi cine: Marko- vitch, cumnatul lui Cleiss. Mi-a vorbit de o afacere extraordinară, un plasament. închipuie-ţi, Lucie: doisprezece la sută ! Şi ceva cum nu se poate mai sigur. Titlurile doamnei Delahaie—mă refer la cele depuse la notar pînă sosesc veştile din America — spune-mi, te rog, cît pot să producă titlurile? Trei la sută. Mai mult nu. Poate chiar mai puţin. Aceşti Delahaie erau nişte nenorociţi, nişte oameni care nu vedeau mai departe decît lungul nasului.

— Raymond ! Raymond !

— Am terminat, nu te speria. Mai mult decît atîta n-am să spun. Banii ăştia, nu noi i-am cerut, nici măcar nu negîn- deam la ei. Şi uite că ni i-au spînzurat în faţa nasului ca pe o bomboană care atîrnă de o sfoară. Ce umilinţă!

— Ce să-i faci, Ram? Erau nişte oameni prudenţi.

'In limba francezi cuvîntul „bâtir" înseamnă în acelaşi timp: „a însăila" şi „a clădi".

— Nu pot să sufăr oamenii prudenţi.

— Nişte oameni cuminţi, crede-mă... Ştjii prea bine, Ram, că nu-i scuz. Dar să-i lăsăm să doarmă în pace.

Tata bombănea o clipă, ca o felină mare, înfuriată. Nu mai ştiam unde să ne ascundem de teamă că va izbucni.

Dar furtuna se depărta. Tata îşi relua zîmbetul albastru şi senin. Ne simţeam uşuraţi şi, în adîncul inimii, oarecum dezamăgiţi, fiindcă eram lipsiţi de spectacolul unei mari, unei măreţe, unei somptuoase şi cumplite manifestări de foriă.

Atunci Ferdinand murmura, cu vocea inocenţei:

— Ce înseamnă: apicol?

Tata răspundea cu o voce limpede şi precisă. Asta nu ne mira: era rostul lui. Ştia de toate şi dădea explicaţii limpezi. Era pentru noi un dicţionar viu. Abia după aceea am înţeles că făcuse un efort imens şi naiv ca să înveţe cuvintele şi sensul lor

şi că, în socotelile pe care şi le făcea, asia însemna un început, o treaptă iniţială, primul grad necesar ascensiunii unui trib.

Uneori, după ce ne dădea explicaţia, tata spunea: „la să verificăm!" şi deschidea pe masă un volum greu din dicţionarul lui Littre. Aceia dintre noi care ştiam să citim ne îmbulzeam cu toţii în jurul acestei biblii. Mama intra în panică: „Băgaţi de seamă la ace! Băgaţi de seamă la ce-i însăilat!" Atunci tata începea să citească. Mama nu mai protesta şi toată familia asculta cu religiozitate.

La cină, tata revenea asupra disputei, dar numai ca să rîdă de ea.

— Nu noi am cerut banii ăştia, banii familiei tale.

— Bineînţeles, afirma mama.

— Dacă punem vreodată mîna pe ei, n-o să ne fie ruşine să-i cheltuim. Şi nimic nu mă va putea împiedica să spun de o mie de ori că aceşti Delahaie erau nişte caraghioşi.

— Dar, bolborosea mama, desigur că o să punem mîna pe bani. Spui mereu „dacă", „dacă"... Acuma sîntem nevoiţi să ţinem seama de ei. Ce ne-am face altfel?

După cină, ne duceam la culcare. Maşina de cusut începea să toarcă şi tata se apuca de lucru. Din admiraţie fală de Balzac, fără îndoială, lucru pe care l-am ghicit mai tîrziu, făcuse rost de un halat mare de dimie, cumpărat de la un magazin ele haine vechi. îl îmbrăca, jumătate în glumă, jumătate ca să se i ">ască de frigul nopţii. Continuam să dorm în patul mamei; pentru Cécile se făcea patul pe canapeaua din „birou". Aşa ne aranjasem acum. Adesea, în timpul nopţii cînd lumina o supăra, Cécile începea să vorbească în somn. Tata o lua în braţe şi o ducea în pat la mama, iar pe mine mă ridica şi mă transporta pe canapeaua soră-mi. De cele mai multe ori, această operaţie nu ne trezea şi, a doua zi dimineaţă ne minunam grozav. Alteori, ieşind la suprafaţă din abisul somnului, deschideam ochii şi priveam. Instalat într-un fotoliu mic cu speteaza joasă, tata lucra. îl vedeam cînd din profil, cînd pe trei sferturi. O lampă cu petrol lumina masa. Uneori, seara, tata scria anumite lucruri, cărora noi le spuneam „articolele pentru Cleiss". Alteori, citea, cu tocul în mînă. îşi mişca buzele ca un şcolar care repetă o lecţie. Uneori, îl vedeam plecînd capul, plecîndu-l tot mai mult, pînă-i luneca pe piept. Atunci se întîmpla un lucru uimitor: tata ridica pumnul deasupra lămpii şi-l ţinea multă vreme aşa. Un miros de păr ars se răspîndea în cameră. Alteori, scotea din buzunar un briceag cu mîner de sidef şi, ca să-şi alunge somnul, izbea cu vîrful lui în dosul mîinii stingi. A doua zi dimineaţă,

mîna lui era roşie şi umflată. Mama îl privea clătinînd dojenitor din cap.

Însfîrşit, era cît pe-aci să adorm iar, cînd, din fundul apartamentului se auzea prin întuneric un „hm ! hm !" rostit cu voce scăzută.

Tata întreba încet:

— Ce faci, Lucie, nu dormi?

Şi vocea mamei îi răspundea din depărtare:

— Nu. îmi fac socotelile.

Apoi adăuga pe acelaşi ton:

— în cît sîntem azi?

— în 19.

— Abia în 19, Dumnezeule !

Foarte curînd am înţeles că, pentru femeile de genul ei, a trăi înseamnă a te grăbi să ajungi la sfîrşitul lunii fără să fi cheltuit mult, fără să fi auzit chemarea cumplită a sfinxului.

După cum am mai spus, eram în vacanţa Paştelui. Vacanţa aceasta mi-a rămas în minte prin două fapte memorabile, într-o zi, noi, cei trei mari, adică Joseph, Ferdinand şi cu mine am făcut o plimbare la ţară cu tata. Dacă mergeai pînă la capătul străzii Vercingétorix, ieşeai curînd la marginea
Parisului. Atunci era suficient s-o iei de-a lungul căii ferate a Vestului ca să ajungi la Meudon şi la pădure. Periferia se lăfăia ameţită de o primăvară blîndă, foarte •■nimerită ca să zăpăcească nişte mici orăşeni. Cînd am ajuns aproape de pădure, am dat peste o potecă străjuită de o tăbliţă, pe care se putea citi: „Trecerea interzisă". Ferdinand, primul din banda noastră, se oprise în faţa ei ca la picioarele unui zid.

— Nu-i voie să mergem mai departe, strigă el.

Tata zîmbea cu un aer batjocoritor. întinse mîna, apucă tăbliţa de lemn putrezit, apoi deodată, o smulse şi o zvîrli la mare depărtare, într-un şanţ.

— Poftim, spuse el, zîmbind. Acuma trecerea nu mai e interzisă. Luaţi-o înainte, băieţi.

Am rămas în urmă, clipind din pleoape şi tulburat pînă în adîncul sufletului.

Celălalt eveniment a fost o masă la restaurant. Umblasem toată ziua. Tata spuse:

— N-avem nimic de mîncare acasă. O să mergem la restaurant.

— Raymond, spuse mama, asta-i o nebunie.

Atunci tata răspunse:

— Las că vedem noi!

Restaurantul era aproape pustiu şi sala, zugrăvită în verde, era străbătută de burlanul uriaş al sobei.

Mama spuse:

— Totdeauna mă mir cînd mănînc lucruri pe care nu le-am gătit eu.

Ni se părea că tot ce mîncam e delicios şi, mai ales, că are un gust ciudat.

— E un restaurant foarte şic, murmură Joseph împăunîndu-se.

— Da de unde, spuse tata cu un aer distrat. E un restaurant de mîna a zecea.

Bucuria noastră se topi. Mama murmură:

— Nu trebuia să le-o spui. Nu şi-ar fi dat seama.

Ne-am întors pe jos pînă în rue Vandamme. Vacanţa se sfîrşise. 0 viaţă nouă avea să înceapă a doua zi. Vorbeam cu toţii în cor despre ea şi tata catadicsea să se amestece în conversaţia noastră. Joseph avea să intre la o şcoală complimentară în rue Blomet. Ferdinand şi cu mine eram înscrişi la şcoala din rue Desprez, unde ne primiseră cel puţin pînă la sfirşitul semestrului. Cécile avea să ia lecţii de muzică cu o prietenă a domnişoarei Bailleul. Aveam cu toţii înainte cî- teva luni de fericire. Ah ! Ce frumoasă era viaţa ! A fost cea mai frumoasă vară din copilăria mea. Şi cu cîtă voioşie se lăsa în voia adierilor vasul nostru bine încărcat cu sabur, bine echipat, bine alimentat !

C A P I T O L U L V

PRIMA APARIŢIE A LUI DÉSIRÉ WASSELIN. CURIOZITATEA LUI FERDINAND. ŞCOALA DIN RUE DESPREZ. ASPECTUL ŞI CALITĂŢILE DOMNULUI JOLI- CLERC. O LECŢIE DE ARITMETICĂ. O LECŢIE DE INTUIŢIE. TRISTEŢE MATINALĂ.

Mama mă sărută de trei-patru ori ca să-mi dea curaj. Mă strîngea foarte tare în braţe, îmi aspira uşurel părul şi părea că toarce încetişor, cum fac mîncăcioşii rafinaţi cînd mănîncă un lucru deosebit.

Apoi îmi inspectă dintr-o privire echipamentul: şorţul de stofă neagră, bereta mare, pelerina cu glugă, ghiozdanul nou.

— Merge, spuse ea. Ferdinand e gata. Trebuie să plecaţi. Am vorbit cu directorul, vă aşteaptă. Désiré Wasselin are să meargă cu voi. E coleg cu tine, Laurent şi arată ca un bărbăţel.

Désiré ne aştepta pe palier, fiindcă locuiam uşă-n uşă. Era de vîrsta lui Ferdinand, cu trei ani mai mare decît mine, nu mai mult, dar era un colos. Avea picioare mari, mîini mari şi veşnic umede, capul ca un glob, scofîlcit, cu ochi negri, înfundaţi în orbite, cu privirea îndurerată. Probabil că străinii îl găseau urît, dar mie mi-a plăcut numaidecît, mi-a mers la inimă. L-am apucat de mînă cu multă încredere şi avînt. Maică-sa se rezema de uşa lor. Am văzut-o doar în fugă în dimineaţa aceea. Avea o faţă ofilită, dar era încă destul de frumoasă, deşi avea un aspect neglijent.

— Fiul dumneavoastră pare atît de blînd, spuse mama.

Şi doamna Wasselin răspunse cu o voce răguşită:

— E un înger, un înger ! Şi nu e vicios ca ceilalţi.

In timpul acesta noi coboram scara. Mă simţeam cuprins de o recunoştinţă divină faţă de băiatul ăsta voinic, care-mi strîngea degetele cu laba lui caldă. Ferdinand tropăia în urma noastră cu aerul acela cam rătăcit care se datora şi se datorează încă miopiei lui. La un moment dat, spuse:

— Eşti mai mare decît mine, Désiré. Atunci de ce eşti în clasă cu Laurent?

— Păi eu învăţ prost, răspunse Désiré.

Ferdinand scoase un cloncănit uşor. Confidenţa aceasta îl surprindea. Şi el era considerat un elev mediocru şi neînzestrat, dar silitor şi se mîndrea cu asta, căci n-a putut admite nici de pe vremea copilăriei că un efort mare şi dureros poate rămîne steric.

Ne vedeam de drum prin zarva matinală şi Ferdinand îi punea tot felul de întrebări lui Désiré:

— Nu înveţi destul? j

Désiré clătină din cap.

— Nu.

— Nu-ti place?

— Nu.'

— Nu înţelegi ce scrie în cărţi?

— Ba da'.

— Păi atunci? întrebă Ferdinand uluit.

Désiré îşi clătină încet capul mare.

— Nu mă interesează.

— Aha ! Si ce te interesează pe tine? Nimic?

— Ba da.

— Ce?

— Nişte lucruri, nişte lucruri...

Désiré roşi violent şi nu mai spuse nimic. Camioanele mari ale căii ferate de Vest, trase de cai din Perche [T]cu părul ca satinul, duduiau pe caldarîm. Sosisem în rue Desprez.

Curtea mişuna de copii, ale căror ţipete măi înspăimîn- tară, fiindcă nu ştiam încă nimic despre şcoală şi despre obiceiurile ei. Un băiat sfrijit şi cu faţa schimonosită se apropie de mine, îmi luă bereta şi fugi. Eram pierdut. Désiré nu făcu nici o mişcare, dar vocea lui puternică şi brutală răsună deodată. Strigă ca şi cum ar fi chemat un cîine:

— Aici, Gabourin ! Vino-ncoa !

Sfrijitul se întoarse cu un aër supus, tlrindu-se parcă, întinse bereta cu nenumărate precauţiuni, ca să nu se aleagă cu o scatoalcă. Désiré bombăni:

— Pleacă !

— Tu eşti voinic, oftă Ferdinand, devenit deodată res- pectuos.

Désiré răspunse încet:

— Da.

Apoi ne duse spre un individ gras, cu bărbuţă albă, pe care-l salută milităreşte înainte de a ne prezenta.

— Domnule director, aceştia sînt cei doi Pasquier.

— Bine, spuse individul cel gras. Ai grijă de cel mic, de celălalt mă ocup eu.

Acestea fiind spuse, directorul îşi introduse în barbă un fluier de cositor şi fluieră umflîndu-şi obrajii.

Să fi fost doar fluierul magistrului? Nu era mai curînd buciumul unui arhanghel? Ca prin farmec, sutele de copii care umpleau curtea încetară să alerge şi să zbiere şi rămaseră împietriţi chiar în locul unde-i surprinsese chemarea. O tăcere formidabilă umplu văzduhul, astfel că am putut auzi în depărtare, dincolo de ecranul alcătuit de clădiri, un căruţaş care înjura şi pocnea din bici.

Atunci răsună al doilea fluierat şi gloata copiilor începu să bată pasul, izbind în cadenţă caldarîmul curţii, cu o energie sălbatică. La al treilea fluierat, fiecare dintre dansatorii acestui balet ciudat se orientă brusc şi por» i la drum, în virtutea unei armonii prestabilite, îndreptîndu-se spre anumite puncte ale curţii, care păreau că acţionează asemenea unor poli de atracţie. Diferitele clase se adunau în şiruri lungi de cîte doi. Désiré mă luă iar de mînă şi mă duse la locul meu. în clipa cînd am ajuns, ceremonia lua alt aspect. Beţi de mişcare şi dejoacă, cop iii nu păreau încă destul de potoliţi. Se auzi un nou fluierat

şi toată curtea începu să cînte. Corul cînta la unison, dar vocile erau acrişoare şi nesigure. Totuşi, farmecul continua să acţioneze. Feţele purificate căpătau, încetul cu încetul, o expresie placidă. Muzica îşi săvîrşea miracolul naiv şi copiii uitau, unul că-l dor dinţii, altul că taică-său fusese furios în dimineaţa aceea, un al treilea pînda şi încăierarea în colţ cu rue de l'Ouest, al patrulea că-i ghiorăie maţele, al cincilea că are galoşi găuriţi. Una după alta, cohortele începură să înainteze. Se apropiau cîntînd de scara care se bifurca la jumătate; unii o luau la dreapta, ceilalţi la stînga. Şi fluierăturile erau acum grăbite, scan- dînd izbiturile pantofilor pe treptele de lemn.

Înaintam şi eu, surprins, scîrbit, îmbătat pentru prima dată de mirosul de şcoală, de mirosul acela de umanitate săracă, de scrum care s-a răcit, de hîrţoage, de clei, de cerneală, de hrană şi de clor, mirosul acela a cărui simplă amintire mă face azi să mă prăvălesc într-o prăpastie de dulce tristeţe.

Mi-am scos pelerina în culoar, ca ceilalţi elevi, şi am pătruns, clipind din pleoape, în lumina alb-albăstruie a clasei. Profesorul se aşezase la catedră. Era un personaj cu adevărat maiestuos. Avea părul dat pe spate şi o barbă mare, încărunţită, care cobora pe obrajii lui masivi. Mi-e de ajuns să mă gîndesc la el ca să zăresc în faţa ochilor cînd un tribun al poporului, cînd statuia unui fluviu, cînd părintele de totdeauna al imaginilor. Vocea era pe măsura acestui edificiu nobil: un tunet familiar, care se rostogolea peste capetele noastre şi se pierdea dincolo de ziduri, în adîncurile pădurii pariziene. Am aflat ceva mai tîrziu că se numea domnul Joliclerc. Numele acesta fermecător era necesar pentru a aduce personajul la dimensiunile scării umane.

Aritmetica elementară ale cărei precepte ni le explica cu atîta bunăvoinţă mă face să mă îndoiesc, vai! că domnul Joliclerc trăieşte încă. Prin urmare, mă voi mulţumi să a- duc un omagiu memoriei sale. Chiar de la primii paşi pe care i-am făcut în lupta vieţii, mi-a dat despre autoritate o imagine viguroasă şi suportabilă totodată. Straşnic ! Suportabilă e puţin spus. Hai să zicem plăcută sau dragă. Dacă, după aceea, mult mai tîrziu, după aceea, în marea luptă interioară căreia a trebuit să-i fac faţă şi pe care va trebui fără îndoială s-o povestesc, dacă aflîndu-mă mereu în situaţia de a alege între doctrinele forţei şi virtuţile persuasiunii, am putut să mă menţin pe o poziţie înţeleaptă, datorez acest fapt atît firii mele, dar şi, fără îndoială, preceptelor unui învăţător onest, care realiza cu succes şi cu blîndeţe multe lucruri ce înseamnă pentru mine cele mai mari dificultăţi cu putinţă.Ziua aceea începu cu o lecţie de aritmetică, ştiinţă care nu-mi plăcea, dar pe care o respectam, fiindcă mama făcea apel la ea zilnic şi cu îngrijorare. Aveam de studiat împărţirea numerelor cu o singură cifră. Cîteva mici operaţii de acest fel erau notate pe tablă. Elevii se ridicau pe rînd, îşi încrucişau braţele şi dădeau interpretarea rituală a semnelor expuse. „Douăzeci şi opt împărţit la cinci fac cît?... Asta înseamnă că dacă trebuie să împart douăzeci şi opt de bile..." Fiecare elev trebuia să dea un exemplu propriu. Cînd a sosit şi rîndul prietenului meu Désiré Wasselin, şi-a încrucişat braţele, şi-a încruntat sprîncenele şi a început: „Trei zeci şi şapte împărţit la şapte fac cît?..." Vorbea rar, cu efort, ţinîndu-şi plecat într-o parte capul mare şi părînd că vine de departe, că e singur. Rămăsese foarte în urmă cu învăţătura şi era cel mai vîrstnic din clasă. Luă drept exemplu cireşele şi se descurcă destul de bine, recitind cu glas cîntat: „...Asta înseamnă că colegii mei vor primi fiecare cîte cinci cireşe şi că mie nu-mi vor rămîne decît două". Toată clasa ciuli urechile. In mod normal fraza suna aşa: „ Îmi vor rămîne două". Urmă o tăcere, şi Désiré continuă cu glas funebru: „Dar nu-i nimic". Domnul Joliclerc ridică mîinile la cer. îşi dăduse capul pe spate cu un aer încurcat şi comic, li zăream nările şi gura neagră, plină de cioturi de măsele. Domnul Joliclerc spuse: „va să zică tot martir ai rămas, Wasselin, săracul de tine? Hai, şezi jos. Iţi pun, oricum, o notă bună". Şi Désiré se aşează, cu un aer întunecat.

Apoi îi veni rîndul lui Gabourin, ştrengarul care-mi luase bereta. Avea o mutră de şobolan îndrăzneţ. Alese fragii ca exemplu şi-şi termină cupletul cu un glas atît de rezervat, încît domnul Joliclerc strigă: „Da, fragi ! Ţi-au rămas cinci. Pe care îi

iei?" Gabourin îşi opri o picătură mare de salivă pe buze şi răspunse: „Pe cei mai mari". Domnul Joliclerc izbucni în rîs. Clasa era emoţionată şi forfotea neîncetat. Pentru prima oară în faţa ochilor mei se înfruntau noţiunile duşmane de calitate şi de cantitate.

După lecţia de aritmetică urmă lecţia de intuiţie. Am avut norocul să fiu întrebat, dar şi durerea să dau un răspuns prost. „Ce culoare are vinul?" întrebă domnul Joliclerc. „Cîte feluri de vin cunoaşteţi, dacă vă gîndiţi la culoare?" Toate degetele se ridicară, nerăbdătoare să obţină un succes uşor. „Spune tu, zise profesorul, tu, cel nou ! Să-ţi auzim măcar vocea." M-am ridicat în picioare tremurînd: „Există două feluri de vin: vin alb şi vin negru". Toată clasa protestă: „Alb şi roşu! Roşu, dom'le!"

Erau cu toţii copii de zileri. Prieten sau duşman, hrană sau otravă, vinul intervenea mereu în gîndurile, în bucuriile şi în certurile din familiile lor. Cum puteam să explic acestui învăţător cumsecade că nu ştiam ce-i aia vin, că acasă la noi nu se bea niciodată vin, că tata fabrica personal într-un poloboc din pivniţă o băutură economică, uneori spumoasă şi uşoară, alteori grea şi dulceagă? M-am aşezat la loc copleşit de ruşine.

Toată recreaţia s-a desfăşurat în această atmosferă de suferinţă. Désiré Wasselin şi cu mine ne refugiasem într-un colţ al curţii, în afara iureşului celorlalţi, l-am spus, sperînd că voi risipi norii adunaţi pe fruntea lui: „Ai răspuns foarte bine la împărţire". Şi el mi-a zis cu o privire întunecată: „Da. Dar vezi că la sfîrşit, tot am spus ceva ce nu trebuia să spun. Mă întreb de ce".

C A P I T O L U L V I

PRIETENIA , PASIUNE MINORĂ. EROISMUL SCUMPULUI MEU DEŞIRE. PARACLISERUL BUN DE SPÎN- ZURĂTOARIi. VIOLENTĂ SCENĂ DE BLESTEM PĂRINTESC. STRIGĂTUL DE LUPTĂ AL DOMNULUI WASSELIN. DIALOG ÎNTRE PATRON ŞI SALARIAT. MtNCĂTORII DE UNGHII. PUIUL DE ZILE MARI ŞI VINUL ÎMPĂRTĂŞANIEI. DOUĂ VERSURI DE LA- MARTINE. PĂRERI DESPRE ADULTER.

Ca toţi oamenii a căror viaţă e mînată de pasiuni exigente şi precise, pasiuni pe care le-am descoperit treptat, care m-au făcut să sufăr cumplit şi pe care le voi descrie fără îndoială,

dacă voi avea timp, tatăl meu nu-şi pierdea timpul cu emoţii accesorii. N-a căutat şi nici n-a ştiut ce înseamnă prietenia, pe care a făcut marea greşeală s-o considere o pasiune minoră. In afară de asta, a suferit de o îndelungată discrepanţă între aspiraţiile sale şi mediocritatea diferitelor medii în care era nevoit să se zbată. Prin urmare, n-a avut adevăraţi prieteni: a avut „cunoştinţe", relaţii şi vecini. Nu e cazul să pomenesc despre colegii lui de birou: tata a lucrat totdeauna singur, călăuzit, aţîţat de o ambiţie atît de încăpăţînată încît nu şi-a găsit semeni şi n-a semnat alianţe.

Cît despre mama, preocupată de povara ce purta şi cuprinsă de febra sfîntă a obligaţiilor ei, nu vedea lumea dincolo de copii şi de soţ şi nu şi-o închipuia decît populată de fantome îngrijorătoare, ale căror favoruri era totuşi preferabil să ţi le cîştigi. Aşadar, în casa noastră, divina prietenie nu şi-a făcut intrarea decît începînd să calce pe urma paşilor noştri de copii.

Nu pot spune că Désiré Wasselin a devenit prietenul meu: verbul a deveni presupune o desfăşurare, un progres. Dar Désiré a fost din prima clipă un prieten total desăvîr- şit, prietenul prin excelenţă. De atunci şi pînă azi, am cunoscut şi am apreciat prietenii măreţe, dintre care unele constituie încă podoaba vieţii mele; dar nici una din ele nu mi-a pricinuit mai multă bucurie, mai multă mîndrie şi mai multă îngrijorare decît prietenia lui Désiré, elevul prost, prietenia lui Désiré cel îndurerat.

A început prin a-mi salva viaţa, sau cam aşa ceva. E un episod legendar pe care zece imaginaţii bogate l-au alimentat multă vreme după aceea, căci limba de asta ne-a fost dată, ca să inventeze eroismul fără de care ne-ar fi silă de viaţă.

într-o zi din luna mai, ne întorceam de la şcoală. Ca de obicei, mama ne pîndea din înaltul balconului, de sus, de sus de tot, din cer. Ferdinand intrase pe uşă, dar eu mai căs- cam gura în colţul străzii, săltîndu-mi ghiozdanul în mînă şi fredonînd, cînd un cîine necunoscut, un cîine străin de iumea noastră, şi exasperat de zbenguielile mele, mi-a sărit cu ferocitate în piept şi m-a trîntit pe jos. Nu-mi dădeam încă seama ce se întîmplă cu mine, cînd Désiré s-a şi năpustit asupra animalului. L-a apucat de grumaz, şi, asemenea copilului Hercule cînd a sugrumat monstrul, a început să strîngă, cu vinele frunţii umflate de efort. Plecată peste balcon, mama umplea văzduhul cu strigătele ei dramatice. Un căruţaş a gonit animalul. Désiré Wasselin fusese muşcat în două locuri, la mînă şi la încheietura mîinii. Palid şi însîngerat, s-a înfăţişat privirilor mele demn de toată admiraţia. M-a luat în braţe, deşi eram teafăr şi nevătămat, şi m-a dus pînă la scară. Toţi locatarii ieşiseră în faţa uşilor. Mama plîngea cu lacrimi cît pumnul pansînd pe salvatorul meu cu unt proaspăt peste care aşternea un strat de scamă preţioasă din care avea totdeauna o mică provizie.

Din ziua aceea, Désiré Wasselin a avut dreptul să intre la orice oră din zi în apartamentul nostru. Venea adesea în timpul mesei şi se instala pe un taburet, cîtr mai departe de masă, cu un aer n-aş putea spune ruşinat, ci tainic şi melancolic. li spuneam: „Vino mai aproape, Désiré. Vino lingă mine !" Refuza cu încăpăţînare, lucru pe care nu-l puteam înţelege, fiindcă nu se temea să se apropie de mine cînd eram singuri. In cele din urmă, am aflat că Joseph, căruia nu-i era simpatic, îşi exprimase într-o zi cu voce şuierătoare următoarea opinie: „Numitul Désiré nu-şi spălă probabil prea des picioarele şi se observă..." Se vede că bietul Désiré auzise această frază crudă, care-i inspirase suferinţe iremediabile. Venea totuşi la noi, căci mă iubea şi cred că avea numeroase motive să fugă de ai lui.

Au trecut mai bine de patruzeci de ani şi soţii Wasselin se arată azi în faţa ochilor mei ca o pereche de cabotini, care-şi jucau viaţa de parcă ar fi fost o piesă tragi-comică.

înalt, mai curînd jigărit decît slab, cu faţa în întregime rasă, ceea ce pe atunci nu obişnuiau decît preoţii sau actorii, domnul Wasselin avea aspectul şi purtările unui „paracliser bun de spînzurat". Expresia-i aparţine tatei.

în primele zile, fără să-l fi cunoscut şi chiar înainte de a-l fi văzut, îl poreclisem domnul *Prrrt,* din cauza acestei interjecţii nepăsătoare pe care, ca să anunţe sosirea sa familiei, o emitea rostogolind aerul între limbă şi cerul gurii. Cînd ajungea la colţul străzii, nu se apropia de casă fără să fi emis un *-prrrt* energic. Cînd pleca la slujbă, un alt *prrrt,* strident ca un fluierat de maşină, însemna fără îndoială un rămas bun. în timp ce urca scara sonoră, *prrrt* şi iarăşi *prrrt.* Iar dimineaţa, încă în pat fiind, îl auzeam executînd pentru a-şi trezi soţia şi copiii alţi *prrrt*, cu care ar fi putut străpunge toate zidurile.Zidurile scumpei noastre case nu ridicau, s-o spun oare? un obstacol serios în calea zgomotului. Apartamentul familiei Wasselin se învecina lateral cu al nostru, astfel că tot ce se întîmpla în viaţa lor ne ajungea la cunoştinţă. Era cît pe ce să scriu că ajungea la înţelegerea noastră, ceea ce n-ar fi absolut exact, căci, în perioada aceea, eram departe de a înţelege totul. Dar chiar dacă vorbele şi strigătele acelea bizare n-ar fi izbutit să mă lămurească, lucrul acesta ar

fi reuşit, fără îndoială, să-l facă toate comentariile şoptite la noi în casă.

Promiscuitatea aceea o îngrijorase din prima zi pe mama şi pricinuise pe faţa tatii apariţia expresiei feline pe care o cunoşteam foarte bine, pentru că era prevestitoare de furtuni.

— Lasă, Ram, spusese mama. Şi nu te înfuria: ar însemna să plecăm din casa asta, cum am plecat din toate celelalte şi ar fi mare păcat. Din moment ce trebuie să alegem dacă-i vrem prieteni sau duşmani, să ne resemnăm. Nu mai spun că micul Désiré e un adevărat înger.

Dar tata nu renunţa de bunăvoie la o bătălie. Se lăsă convins numai pentru că era vorba de Désiré. Mai tîrziu, personajul Wasselin l-a distrat. „E un bufon, spunea tata cu un zîmbet de dispreţ. E nesuferit, dar e nostim."

Prima noastră întîlnire directă cu familia Wasselin avu loc într-o duminică, în timpul mesei de prînz. De aproape o oră auzeam desfăşurîndu-se o ceartă violentă. încetul cu încetul am tăcut fără să vrem. O voce bărbătească, joasă şi cavernoasă, emitea diatribe, întretăiate din cînd în cînd de o altă voce masculină, subţire şi mai şuierătoare. O femeie, după toate probabilităţile doamna Wasselin, intervenea în ceartă văicărindu-se îndelung. Deodată, se auzi un zgomot cumplit de scaune. Vocea cea groasă strigă:

— Te blestem ! Fiu nedemn ! Te blestem !

Şi deodată conflictul se revărsă pe palier. Ne oprisem cu furculiţele în aer şi ascultam îngroziţi.

— Manuel ! spunea doamna Wasselin sughiţînd de plîns, dacă-l blestemi n-are să se mai întoarcă niciodată acasă. Retrage-ţi blestemul, Manuel, retrage-l !

— Niciodată, striga domnul Wasselin cu o voce olimpiană. Secătura asta mică va fi foarte încîntată să ne mănînce mai departe în palmă pîinea pe care o cîştigăm cu sudoarea frunţii. Te blestem, fiu nevrednic !

Se auzi o nouă explozie de strigăte şi de rugăminţi, care zgîlţîi uşile şi pereţii casei. Cuprinsă de un fior, mama nu se mai putu stăpîni.

— E îngrozitor, Ram ! Stai pe loc. Mă duc să-i spun o vorbă bună bietei femei.

Mama deschise uşa, întîi numai pe jumătate, apoi de tot. în faţa ochilor noştri se dezvălui toată scena. înpicioa-

re, în faţa uşii locuinţei sale, cu o mînă în jiletcă şi cu cea-laltă flutui'ind in aer şervetul de masă, domnul Wasselin lua atitudini tragice. Îngenuncheată pe ştergătoarea de picioare din faţa uşii noastre, cu fustele umflate în jurul ei ca într-un tablou de Greuze, doamna Wasselin scotea strigăte nesincere dar însoţite de lacrimi adevărate. Yăzînd că uşa noastră se deschide, un adolescent deşălat, care rînjea pe trepte, se făcu nevăzut năpustindu-se în jos pe scară.

„Vinovatul a fugit. S-a făcut dreptate ! spuse domnul Wasselin cu o voce tunătoare şi, întorcîndu-se spre grupul nostru, pe care-l zări deodată, făcu un salut vast. Ce ruşine ! Ce infamie! Şi asta în prezenţa unei familii onorabile! Vă rugăm să ne iertaţi, după cum iertăm şi noi faptele unui copil nevrednic. Păstrează-ţi calmul, Paula! Păstrează-ţi seninătatea. Fii resemnată! Îmi permiteţi, domnule, să vă ofer o cafea. Eram tocmai la cafea.

Tata refuză cu un semn al capului. Murmurind cîteva cuvinte blînde, mama o ajută să se ridice pe coana Wasselin, care continua să necheze şi să se smiorcăie. Domnul Wasselin ne salută emfatic cu şervetul.

— Haide, spuse el, vino, Paula. Trebuie să ştim să ne ascundem durerea, să suferim în tăcere.

Făcu de două-trei ori „hm! Iim!" cu un aer teribil şi o trase pe nevastă-sa de braţ. Dar abia închise uşa în urma lui că pentru a se uşura, sau pentru a conchide definitiv această scenă, dădu drumul la un *prrrt...* strident şi inexplicabil.

In felul acesta, de voie, de nevoie, am aflat în cîteva zile esenţialul despre familia Wasselin.

La începutul acestei perioade, Manuel Wasselin era contabil la *Cour des Flandres*, magazin de manufactură înfiinţat de o ilustră femeie de afaceri. Nu pomenea niciodată despre profesia sa fără să parodieze un vers, despre care tata ne spuse că era de Corneille.

El e cu-ntregu-i sînge *dator* patroanei sale[1] declara bufonul, accentuînd asupra cuvîntului important.

De fapt, Wasselin schimba mereu firmele şi slujbele, rătăcea din birou în birou, concediat de cele mai multe ori

■în lipsa altei indicaţii, traducerea versurilor aparţine lui Haralambie Grămescu.

fără a fi ilat în judecată şi căutînd el însuşi, cînd nu era dat afară, motive neverosimile de a fugi. „Aşa sînt eu, declara el. Sînt un om liber şi capricios, un nesupus, un nerăbdător. Nu

rabd jugul, băieţi! Viaţa aşa-i făcută, şi nu numai scîr- boasa rasă umană e aşa. Există şi melci nerăbdători, şi stridii care n-au astîmpăr. îmi place necunoscutul, îmi place tot ce n-a fost încă explorat!"

Ne făcea relatări extraordinare asupra discuţiilor pe care le avea cu patronii, discuţii pe care le mima cu măiestrie şi care, de atunci, fac parte din folclorul familiei noastre. Şi azi mi-ar veni să rîd de ele cu Joseph şi cu Ferdinand dacă azi mi s-ar mai întîmpla să rîd, sau măcar să deschid gura de faţă cu Joseph şi cu Ferdinand. Dar să dăm cuvîn- tul domnului Wasselin.

— Cred, începea el, că am să cedez unei minţi mai puţin agere decît e a mea contabilitatea firmei *Galeries du Mâine.* Azi-dimineaţă, am avut cu şeful meu, persoană remarcabilă, o convorbire care cred că-i va da de gîndit pînă la sfîrşitul vieţii. închipuiţi-vă că, în primele ore ale dimineţii, acest om deosebit s-a apucat să-mi facă elogiul avantajelor pe care le oferă slujba mea:

— Domnule Wasselin, mi-a spus el, ai aici o poziţie sigură.

EU: Bineînţeles, domnule Duchnoque. (Nu-l cheamă Duchnoque, asta-i o poreclă amicală.) Bineînţeles. Şimi-aş permite să vă mărturisesc că tocmai asta mă întristează.

EL: Asta te întristează? Ce vrei să spui, domnule Wasselin?

EU: Vă rog să mă înţelegeţi, domnule Duchnoque. Afîta timp cît eram în căutarea unei slujbe, aveam speranţe.

EL: Cum aşa? Ce fel de speranţe?

EU: Speranţa de a găsi o slujbă, domnule Duchnoque.

EL: Nu se poate! Şi acum?

EU: Acum am slujba, domnule Duchnoque, dar nu mai am speranţe. E îngrozitor de trist.

EL: Ce trist, domnule Wasselin? Nu înţeleg.

EU: Stau şi mă întreb toată ziua ce-mi place mai mult: speranţa sau slujba. începe să devină o idee fixă pentru mine, domnule Duchnoque. Pînă la urină am să-mi dau demisia.

EL: Să-ţi dai demisia? Ai spus că-ţi dai demisia? Ce înseamnă toate astea? »

EU: Că-mi dau demisia! Vai, da, domnule director. După ce voi pleca, voi fi sigur că n-am rămas. Vă daţi seama că nu pot trăi în nesiguranţă.

EL: Nesiguranţă! Ce fel de nesiguranţă?

EU: Nesiguranţa de a şti dacă voi rămîne aici, domnule Duchnoque...

Doamna Wasselin ridica braţele spre cer. Tata rîdea cu un aer dispreţuitor. Bufonul modula un *prrrt* ironic, ţugu- indu-şi buzele. Acest gen de conversaţii aveau loc de cele mai multe ori pe palier, cînd ne întîlneam din întîmplare. După ce închideam uşile, tata izbucnea în rîs.

— Are toate viciile ! Sînt aproape sigur că bea. Aş jura că joacă la curse. Şi în afară de asta, îşi mănîncă unghiile. Ce individ curios !

într-adevăr, domnul Wasselin îşi mînca unghiile făcînd tot felul de mutre, tot felul de mişcări delicate ale incisivilor, gemînd uşor de plăcere cînd descoperea un colţ uitat de unghie, o fărîmă minusculă de substanţă cornoasă ca- re-i putea oferi cel puţin un sfert de oră de plăcere violentă. Cu ajutorul unui briceag mic, murdar dar ascuţit, ataca şi acele regiuni din unghie rămase inaccesibile dinţilor, îşi subţia epiderma, îşi sculpta carnea pe viu.

Adesea, îndată după întoarcerea domnului Wasselin, o auzeam pe nevastă-sa scoţînd tot felul de exclamaţii: „Astea de unde le-ai mai luat? Să ştii că pînă la urmă ai să dai de bucluc". Domnul Wasselin rînjea şi emitea zgomotul lui favorit, acel *prrrt* despre care spunea că e „strigătul lui de luptă". îi plăcea grozav să şterpelească. Aducea zilnic de la birou tot felul de lucruşoare mărunte: creioane, caiete, plicuri, borcane de clei, timbre. Furtişagurile acestea n-aveau de altfel nici un fel de importanţă pentru el şi nu-l împiedicau să debiteze în faţa copiilor săi discursuri măreţe despre scrupule şi despre cinste.Chiar de la a doua întrevedere, şi-a băgat în cap să ne invite la o masă. „Nu va fi un ospăţ, spunea el. O simplă agapă frăţească pentru a sărbători intrarea mea la *Petite Marinière*, în calitate de contabil. E cam departe, această *Petite Marinière* pentru un locuitor credincios de pe rue Vandamme. Nu-mi plac malurile Senei, îmi dau idei de sinucidere... Vă rog să mă credeţi că va fi o nimica toată. Vom mînca din puiul de onoare şi vom bea din vinul de împărtăşanie."

La început, tata şi mama dădeau tot felul de pretexte pentru a-şi explica refuzul, neavînd nici un chef să accepte această invitaţie trăsnită şi să fie obligaţi după aceea să procedeze la fel. Foarte curînd însă pricepură'că oferta domnului Wasselin era mai curînd o efuziune retorică şi că nici el nu considera că trebuie să aibă vreo urmare. Era un rit pe care se ferea totuşi să-l treacă cu vederea. „Cînd mîncăm puiul de onoare?" îl auzeam noi strigînd dacă se întîlnea cu mama pe scară. Uneori, mă ciupea de obraz, emitea cu voce scăzută cîţiva *prrrt... prrrt...* apoi declara cu un aer hotă- rît: „Tinere Eliacin, spune-le părinţilor tăi că a rămas pe duminică! Da! Duminică, fără doar şi poate. Am să cumpăr animalul şi am să pun vinul la gheaţă". Nu răspundeam nimic, firește, şi omul acela ciudat uita totul chiar în clipa cînd se despărţea de mine. Dar a doua zi revenea la ideea lui fixă. Născocea tot felul de amănunte: „Vă plac melcii? Să luăm şi cîte o duzină de melci de fiecare. Ai spus ceva despre copii? Nu, n-ai spus nimic? Păi copiii îşi vor mînca şi ei duzina de melci ca tata şi ca mama. Înţelege ce-ţi spun, Paula: vreau să iasă ceva foarte, foarte drăguţ!"

Visul acesta intermitent lua uneori forme halucinante. Tot făcînd elogiul calităţilor puiului de onoare, domnul Wasselin ajunse să-şi închipuie că-l şi mîncasem. Intr-o seară, mă întîlni în întuneric la picioarele scării şi-mi spuse jubilînd, cu gura plină de salivă: „O mai facem odată, nu-i aşa, tinere Eliacin?" Şi

cum rămăsesem cu gura căscată, adăugă: „Trebuie să recunoşti că de bun, a fost bun. Un pui şi nimic mai mult, dar gătit cu tarhon. Ah ! Eram sigur că n-ai mîncat niciodată aşa ceva. Cît despre vinul de împărtăşanie, tu n-ai băut. Nu-i pentru vîrsta ta. Data viitoare, o să bem şampanie şi am să-ţi dau şi ţie un păhărel. Nu-i aşa, tinere Eliacin?"

îmi spunea „tinere Eliacin", ceea ce nu-mi ţinea nici de cald, nici de frig. în schimb, bietului Désiré i se adresa numai pe un ton de batjocură feroce. îi spunea ceremonios: „dumneata", afară de cazul cînd îi zvîrlea în faţă două versuri din Lamartine, popularizate după aceea de Rostand, care le-a citat.

Curaj, fiu umilit al unei ginţi sublime!
Porţi semnul scris in frunte, de unde viaţa-ţi vine...

m

Adesea se mulţumea să-i spună luifiu-său „copil nedemn". Striga aşa: „Du-te după tutun, copil nedemn... Adu de jos o sticlă de bere, copil nedemn..." Mai frecvent însă îi striga cu un teribil accent de mahala următoarele cuvinte ininteligibile pentru un profan: „Copil nedemn... Eşti gata, copil nedemn..." Şi adăuga îndată după aceea alte ocări misterioase : „Lepădătură... degenerat... fenomen... subprodus..." Şi Désiré începea să tremure şi să se îngălbenească.

Atunci doamna Wasselin lua apărarea copilului: „E băiatul tău, exclama ea. Tu l-ai făcut, mizerabile ! Nici nu s-ar zice, fiindcă-i de o sută de ori mai bun decît tine. E un înger. Da, tu l-ai făcut, fiindcă nu te-am înşelat niciodată. Ai fi meritat s-o fac Mano, şi te rog să mă crezi că nu prilejurile mi-au lipsit. Dar cînd mă gîndeam că aş fi soţia unui încornorat !... A, nu ! Am prea mult amor propriu !"

Mama îşi dădea seama că se-ngroaşe gluma şi făcea zgomot ca să nu mai auzim nimic. Dar cuvintele străbăteau prin zidul subţire şi Wasselin răspundea cu o voce suavă.

— M-am însurat cu tine din dragoste, Paula. Şi dacă te-am înşelat, tot din dragoste am făcut-o. Să ştii, Paula, că te-am înşelat totdeauna numai cu femei care semănau cu tine, da, Paula, care semănau cu tine mai mult decît îţi semeni tu singură. Ia explică-mi cum vine asta, Paula!

— Ah ! gemea doamna Wasselin, fă ce vrei, mizerabile, dar lasă-l în pace pe băiatul ăsta, săracul !

— Da, săracul ! relua domnul Wasselin cu o voce care împărţea dreptate. Sărac cu duhul ! Fericiţi cei săraci cu duhul !

— Lasă-l ! ţipa nevastă-sa dezlănţuindu-se în cele din urmă.

— Nu mi-e ruşine de el, ci sufăr. E idiot. Fie ! Asta va fi crucea mea. în toate familiile există cîte un idiot, un epileptic,

un sifilitic, un tuberculos, un escroc, o prostituată. Şi familiile care n-au încă aşa ceva se vor căpătui curînd şi ele. Dumnezeu e drept !

Vocea lui creştea, devenea teatrală. Şi, deodată, se auzea un zgomot de farfurii sparte sau de mobilă mişcată din loc. Un fel de convulsiune zguduia podelele şi zidurile. Atunci Désiré începea să se roage şi să geamă.

C A P I T O L U L VII

EXPLORĂRI OLFACTIVE. ADĂPOSTURI PREFERATE. CURAJUL PRIETENULUI MEU DÉSIRÉ. CIONDĂNELI ŞI OBICEIURI ALE FAMILIEI WASSELIN. O MICĂ SCENĂ VĂZUTĂ PRIN GAURA CHEII. TRIBUL COURTOIS. BANCA DE SÎMBĂTĂ. TABLOU ÎN GUAŞĂ.

— Strada e pentru trecere, copii, nu pentru joacă. Nu Intîrziaţi niciodată pe stradă, vă rog în genunchi. Şi feri- ţi-vă de orice. Feriţi-vă de trăsuri şi de camioane care calcă zilnic mulţi copilaşi la Paris. Feriţi-vă de cîini, tu eşti păţit, Laurent. Feriţi-vă de beţivi. Feriţi-vă de oamenii pe care nu-i cunoaşteţi, şi, dacă cineva vi se adresează, răspundeţi politicos: „Da, domnule. Nu, domnule..." pe urmă căraţi-vă fără să se observe.

Aşa vorbea mama, dar nu izbutea să ne convingă. Ce importanţă aveau pentru noi primejdiile străzii, faţă de farmecele ei? Cum ieşeam pe poarta şcolii, începeam să adulmecăm ca nişte copoi tineri, pe trotuarele fierbinţi, diferitele mirosuri îngrijorătoare ale junglei citadine. Îmi plăcea să hoinăresc pe rue Vercingetorix, pe rue du Château, pe rue de l'Ouest şi dacă voi învia vreodată din morţi, dacă voi fi o fantomă oarbă, după miros am să recunosc patria copilăriei mele. Iată aromele unui magazin de fructe, proaspete şi acrişoare, dar devenind dulcege la apropierea serii, apoi căpătînd treptat o duhoare de baltă, de verdeaţă ofilită, de alimente moarte. Aburul spălătoriilor care miroase a rufe pîrlite, a reşou şi a femeie transpirată. Putoarea măcelăriilor care vînd carne de „supă şi rasol", mirosul fad şi înfricoşător al animalelor jertfite, cu nuanţa răşinoasă de pădure a talaşului de brad împrăştiat pe lespezi. Emanaţii ieşite ca dintr-un vas, dintr-o prăvălie goală, care se zugrăveşte din nou. Concertul mirosurilor de băcănie, aromate, mumii de mirosuri, mesaje ale unor continente pierdute în paginile cărţilor. Buchetul de chimicale al farmacistului, iluminat de cum se face ziuă de o flacără roşie şi de o flacără verde, ambele scăldate în borcane rotunde. Răsuflarea brutăriei, nobilă, caldă, maternă. Treceam

cu nările larg deschise, cu răsuflarea hoinară, dîndu-i frîu liber, apoi grăbindu-mă s-o stăpînesc iar.

La capătul dinspre rue du Château, se înălţa spre cer, sănătoasă şi severă, tămîia trenurilor şi a maşinilor. Pe vremurile acelea îndepărtate, strada se întretăia'cu linia ferată. Căruţaşii şi birjarii se opreau înjurînd în faţa barierelor pe care manevra convoaielor le ţinea multă vreme coborîte. Favorizaţi de soartă, pietonii puteau să ajungă pe rue de Cotentin şi pe spaţiile pustii ale bulevardului Vaugirard, apucînd pe o pasarelă îngustă, care sărea ca o capră peste liniile ferate.

Îmi plăcea să mă opresc în mijlocul pasarelei. De-o parte zăream un fel de canal fumegînd, care o lua în goană spre sate, spre oraşe, spre provincii în vacanţă. De cealaltă parte, privirea ajungea numaidecît la spaţiile înceţoşate ale gării, găuri de întuneric, văgăuni de adăpost pentru vagoane. In dreapta, în stînga, pretutindeni descopereai ateliere, cocoaşe, cabinele acarilor şi depourile care, în diferite momente şi zile, semănau cînd cu nişte temple pline de zgură, în care muncitorii adorau locomotivele divine, cînd cu nişte grajduri de unde, din oră în oră, era scos afară cîte un cal de oţel, strălucitor, tropăind de nerăbdare, gata s-o pornească la drum.

Uneori, în timp ce ne aflam acolo, cufundaţi în visare, lumea începea deodată să se cutremure. Un tren lung fugea printre picioarele noastre ca un şarpe fabulos. Fumul lui negru ne izola o clipă, învăluindu-ne asemenea zeilor furtunii în valuri de întuneric sulfuros.

Ne întorceam spre firicelul paşnic al străzii noastre Vandamme. Nenumărate mici hoteluri îşi deschideau chiar în dreptul trotuarului coridoarele întunecate de aburii cărnii fripte. Şi deodată, ca o fanfară, izbucnea mirosul de grajd: sudoarea cailor, balega încinsă, gunoiul dospit, rafalele de amoniac exacerbate de stoluri mari de muşte albastre în zbor.

După această explozie simfonică, strada sfîrşea într-o atmosferă fadă şi dulceagă: băile publice şi spălătoria cu steagul de zinc exalau în trecere o răbufnire umedă şi plină de săpun. Apoi, pe neaşteptate, zbuciumată ca un braţ de mare, se deschidea avenue du Mâine, străbătută de vîntul din nord. De cealaltă parte, zăreai un ciot scurt din rue Vandamme, cuprinsă din greşeală în cartierul de la Gaîte.

Ne întorceam spre vizuinile noastre. îmi plăcea grozav mica rue Perceval cu nume frumos. Treceam pe lîngă o grădină scăldată într-o verdeaţă efervescentă. în liniştea serii, auzeam

de-a lungul unui zid nesfîrşit cum tropăie caii unei întreprinderi de camionaj, cum îşi zăngănesc lanţurile şi-şi mestecă ovăzul, izbind cu copitele furioase în pereţii despărţitori de lemn. îmi plăcea triunghiul de catran pustiu pe care-l alcătuia rue Vandamme, în vederea unei sistematizări amînate şi puţin probabile. îmi plăcea şi fundătura noastră pavată ca un drum îndepărtat.

Cînd urcam iar în înălţimile mele, luam o carte şi mă duceam să mă ghemuiesc pe balconul peste care trecerea trenurilor făcea să plouă bucăţele de cărbune cu luciu de catifea neagră. Balconul familiei Wasselin era despărţit de al nostru printr-un grilaj de fontă dinţată. Désiré se aşeza şi el ronţăind un codru de pîine presărat cu sare de bucătărie. Fiindcă-mi plăcea cu deosebire capătul de nord al balconului, de unde vedeam mai bine trenurile, îl rugam pe Désiré să vină şi el la mine. Désiré traversa palierul, zgîria la uşa noastră şi, cît ai clipi din ochi, răsărea lîngă mine.

într-o zi, încruntînd din sprîncene, dar calm şi hotărît, făcu ceva înfricoşător ca să vină. încălecă peste balustradă şi se strecură de-a lungul balconului pe afară, peste golul străzii... Am închis ochii, mut de spaimă. Dar băiatul acela ciudat se şi trîntise lîngă mine. Era perfect calm.

— Vai ! i-am spus eu cu vocea stinsă. Ştii că puteai să mori?

Désiré făcu un semn afirmativ cu capul şi adăugă cu simplitate:

— Dar să nu spui la nimeni.

Uneori, tulburîndu-ne visarea, un tărăboi comic se înălţa deodată din adîncurile fundăturii. Nişte muzicanţi ambulanţi, înarmaţi cu trîmbiţe cu piston şi cu tromboane, ne pisau cu cîte o romanţă, un vals sau o arie de operă. Atunci gologanii începeau să zboare şi un figurant fără talent umbla să-i caute prin băltoace.

Cînd era vreme bună şi ferestrele rămîneau deschise, ciorovăielile din familia Wasselin răsunau, plesnindu-se de cer. Désiré avea o soră care se numea Solange, un fătoi mare caremi inspira o adevărată scîrbă. Lucra într-un atelier de croitorie. Se întorcea seara la ore neregulate, îi ţinea piep- maică-si şi-şi sorbea supa cu grosolănie, făcînd zgomot şi muindu-şi bărbia în ea, pentru că avea vederea foarte slabă. Gînd ţinea furculiţa în mînă, avea mutra omului lacom, pentru care pînă şi hrana e o duşmancă. Eram un observator cu totul neînsemnat şi cred că nici nu mă vedea, preocupată cum era totdeauna de cine ştie ce aventură brutală; dar eu o contemplam cu groaza aceea

care mă cuprinde totdeauna cînd desluşesc prezenţa fiarei într-o. creatură omenească.

Cît despre Lucien, derbedeul pe care-l văzusem fugind de acasă urmărit de blestemul părintesc, se întorcea din cînd in cînd. Atunci familia se împăca şi făcea cîte un chef misterios de la care bietul Désiré era de cele mai multe ori exclus. Apoi, deodată, vechile conflicte explodau ca nişte bombe. Fiul nedemn era blestemat pentru a zecea oară şi spăla iar putina. Cu sughiţuri de plîns în voce, contabilul îşi admonesta progenitura: „Văd eu bine, striga el, că n-am să rămîn singur în prăpastia abjecţiei. Eu sînt de vină. Cerul mă pedepseşte". Dar se liniştea aproape imediat şi fredona melodii picante, subliniindu-le cu cîte un *prrrt* languros.

Erau zile cînd toată familia Wasselin dispărea. Désiré găsea uşa închisă şi rămînea ore întregi aşezat pe o treaptă a scării. într-o seară, l-am găsit acolo şi am început să facem conversaţie.

— Nu-i nimeni acasă, spuse el, nimeni nu răspunde.

— Dar e ora şapte.

— Ei şi! Se vede că mama a plecat după cumpărături.

Pe vremea aceea eram doar un băieţaş şi, cu multă nevinovăţie, am făcut un lucru cam ciudat. Eram lîngă uşa familiei Wasselin. O rază albastră de lumină se strecura prin gaura cheii. M-am uitat prin această gaură şi am fost cît pe ce să scot imediat un strigăt de mirare.

— Dar bine, am spus încet, părinţii tăi sînt în casă.

— Da? a oftat Désiré, placid. îi vezi tu?

— Da, da, îi văd foarte bine.

Uşa dădea pe un vestibul din care se vedea în cameră.

— Şi ce fac? întrebă Désiré între două căscături.

— Păi ! Nu prea ştiu. Taică-tu îşi scoate vesta. Ascultă: rîde.

Désiré făcu o săritură. Mă dădu deoparte de lîngă uşă, se uită şi el pe gaura cheii, dar numai o clipă. Cînd se întoarse spre mine, era aproape de nerecunoscut: pălise şi tremura,

—Ce-ai mai văzut?

— Nimic, nimic, am spus eu tulburat.

— Bine ! Să nu te mai uiţi, strigă copilul. Să nu te mai uiţi niciodată.

Mă strînse de mîini şi-mi spuse coborînd vocea, cu un aer rătăcit şi cu adevărat înfricoşător.

— Să nu te mai uiţi, că te omor.

Scena aceasta, care-mi provocă o spaimă misterioasă, dar nu micşoră dragostea mea pentru Désiré, fu întreruptă în mod

providenţial de sosirea domnului Courtois, vecinul nostru cel bătrîn. Ocupa împreună cu nevastă-sa al treilea apartament, cel care dădea spre curte, de aceeaşi parte cu locuinţa familiei Wasselin. Apartamentul simetric, de partea noastră, era liber, după cum am mai spus, pare-mi-se.

Sînt sigur că, pe vremea aceea, domnul Courtois n-avea mai mult de cincizeci de ani. Era un om de o corectitudine perfectă şi de o politeţe scrupuloasă. Asta nu l-a împiedicat totuşi să prezinte de la bun început pentru mine imaginea îngrijorătoare a decrepitudinii şi a demenţei, imagine pe care evenimentele au avut grijă s-o confirme.

Domnul Courtois purta o jachetă de stofă sau una de alpaga cenuşie, în funcţie de anotimp. Avea şi o jiletcă de culoare deschisă, înflorată, şi purta mănuşi chiar în timpul verii, lucru pe care chiriaşii din rue Yandamme îl puteau considera o dovadă excesivă de eleganţă. Priza tutun, dar obiceiul acesta nu constituia o explicaţie suficientă pentru mirosul pe care-l răspîndea, un miros ciudat de piele fină, de bătrîn îngrijit, de măsele cariate şi de zbîrcituri.

Îşi vopsea mustaţa ţeapănă ale cărei vîrfuri le răsucea, îşi mai vopsea şi cele cîteva fire de păr, pe care şi le desfăşura cu măiestrie în chip de evantai pe craniul de o albeaţă chimică. îşi irosise toată viaţa într-o prăvălioară de ceasornicărie, care se mai poate vedea şi azi pe rue de Vanves. Aici muncise pînă la vîrsta de cincizeci de ani, avînd, ca mai toţi francezii de pe vremea aceea, scopul unic dar nestrămutat de-a „ieşi la pensie", expresie despre care mă mir foarte mult că atît de puţină lume îi desluşeşte semnificaţia lugubră, adică: demisie, fugă, sinucidere.

Prin urmare, domnul Courtois „ieşise la pensie", lăsîn- du-şi prăvălioara în seama fratelui şi a celcjr două surori, toţi trei burlaci. Dacă pierd atîta vreme zugrăvind această colecţie de marionete, n-o fac, vă asigur, din predilecţie pentru pitorescul pur, deşi asemenea predilecţie s-ar putea justifica, ci fiindcă toţi aceşti Courtois au jucat cîte un mic rol în necazurile şi speranţele familiei mele.

Fratele mai mic al lui Courtois, căruia toată lumea îi spunea laconic Tole[1] fiindcă purta numele, care, datorită domnului France abia începuse să devină celebru, avea o cocoaşă complexă şi, ca să zic aşa, orientată spre toate punctele

1 ***Tole* — diminutiv de la *Anatole.* Aluzie la Anatole France.**

cardinale. Bustul lui monstruos, în formă de butoi, părea instalat strîmb pe picioare şi, la rîndul lui, capul se înfigea strîmb pe trunchi. In felul acesta, individul părea alcătuit din trei părţi care ar fi fost adunate la întîmplare şi care, la cea mai mică mişcare, ameninţau să se desfacă, recăpătîndu-şi o independenţă macabră. îşi unita fratele aidoma, îşi vopsea părul, priza şi începuse de pe acum să răspîndească, deşi imperfect, acel miros de marochinărie a cărui veritabilă reţetă mi-ar fi cu neputinţă s-o dau.

Lucra împreună cu cele două fete bătrîne, surorile lui — ceasornicărese desăvîrşite, de altfel — care trăiau cu lupa în orbită şi nu ieşeau din prăvălie decît sîmbăta, ca să vină pînă în fundătura Vandamme, unde-şi petreceau seara dedîndu-se bucuriilor absurde ale unei „bănci", a cărei miză o alcătuiau nişte boabe de fasole albă. Pentru aceste ocazii se dichiseau cu tot felul de pălării, de voalete, de fuste cu volane, de turnuri, de mîneci bufante, şi-şi pudrau faţa cu o pulbere mirositoare care nu se lipea niciodată de piele, ci rămînea suspendată de puful îmbelşugat care le acoperea obrazul. Le spuneam Zînele, poreclă al cărei farmec aş risca să-l compromit dacă i-aş dezvălui originea şi dacă i-aş adăuga epitetele obişnuite ale tatei.

Peste cîtva timp, am fost invitaţi la recepţiile de sîm- bătă. La ora stabilită, domnul Courtois ne aştepta în uşă. Ne strîngea mîinile la toţi, mici şi mari, cu un gest care ne mătura împingîndu-ne unul după altul la stînga, gest pe care l-am descoperit mai tîrziu la un om politic, de mai multe ori ministru, şi care se explică fără îndoială prin disciplina extenuantă a defilărilor electorale.

„Banca" de sîmbătă seară era prezidată de doamna Courtois. Exemplu admirabil de mimetism, doamna aceasta semăna cu cumnatele, cu cumnatul şi cu soţul ei, constituind o sinteză şi totodată o medie a clanului. Mirosea a piele veche, ca cei doi fraţi, şi a pudră, ca cele două surori. îşi adăpostea sub o reţea minunile unei pieptănături realizată cu ajutorul bigudiurilor şi al drotului fierbinte.

încăperea în care se aduna această societate pentru a juca cărţi era frenetic împodobită cu tablouri în guaşă, opere ale domnului Courtois, reprezentînd toate trandafiri, jerbe de trandafiri, buchete de trandafiri, ghirlande şi coroane de trandafiri.

Chiar de la începutul relaţiilor noastre, domnul Courtois se oferi să-mi dea lecţii de pictură în guaşă şi mama, care credea că am oarecare aptitudini, acceptă cu bucurie. „La început, spunea domnul Courtois, ai să pictezi bobocul verde. Pe urmă am să te învăţ să faci bobocul roz şi, la sfîrşit, floarea deschisă. Frunzele sînt totdeauna cîte trei, una e verde-deschis, cealaltă e verde închis şi între ele una juma- juma. E o regulă absolută. Mai încolo, cînd ai să ştii să faci un trandafir roşu, o să încercăm cu trandafirii galbeni şi poate cu trandafirii pompon. Dar asta-i altă' mîncare de peşte."

Ascultam cu sîrguinţă lecţiile acestea migăloase. Cîteo dată pensula mea greşea şi o lua razna, tîrîtă într-o visare nepermisă. Atunci domnul Courtois se supăra: „Ai făcut o prostie cît capul tău de mare", bombănea el şi, de furie, trîntea cîteva înjurături la modă. Din economie, probabil, ajunse curînd să scurteze formula şi spunea: „Tot cît capul tău de mare. Nici nu se poate mai mare: cît capul tău".

în primele zile, eram plin de recunoştinţă , căci domnul Courtois îmi dădea nu numai lecţii, ci şi vopsele şi pensule. Curînd după aceea am înţeles însă că orice minte chibzuită consideră normal să i se plătească simbrie pentru o trudă. După ce terminam lecţia, domnul Courtois mă dădea pe mîna soţiei sale, care, asigurîndu-se astfel de un partener, fie el şi nevrednic, se lăsa în voia desfătărilor jocului de pichet.Doamna Courtois nu era o jucătoare simpatică. Trişa, mă copleşea cu ocări ciudate şi fiindcă avea o»opinie foarte bună despre sexul ei, mă trata ca pe un personaj feminin, ceea ce mă cam indigna. „Gîscă ce eşti! Eşti o bleagă, striga ea. Dacă măcar te-ai fi priceput să te descotoroseşti de pică, acum ai domni..."

Eram veşnic păcălit şi veşnic bătut; dar, de bine de rău, îmi plăteam lecţiile de trandafiri în guaşă, şi învăţam, căscînd de plictiseală, că nimeni nu-ţi dă ceva de pomană.

C A P I T O L U L VIII

ONIROLOGIE IN FAMILIE. PROIECTE DE MĂRIRE. HAINE, MOBILĂ, PERSONAL DE SERVICIU. ECONOMII ŞI RESTRICŢII. EXPOZIŢIA UNIVERSALĂ. BĂI CALDE. UN INTERMEZZO GEOGRAFIC. IDEILE GREŞITE ALE SECOLULUI AL XIX-LEA CU PRIVIRE LA ŞTIINŢĂ ŞI LA ÎNŢELEPCIUNE. VIZITA DOAMNEI TROUSSEREAU.

Nu ştiu care onirolog anume a spus că „nu se poate visa în societate". Fără îndoială că savantul acela făcea aluzie la visele din timpul somnului. Ei şi ce? Degeaba vor pedanţii să stabilească o linie de demarcaţie între vis şivisare. Pentru un francez aceleaşi cuvinte înseamnă, fără nici o deosebire, delirul unui om care doarme şi delirul unui om care veghează.

Către mijlocul verii, toată familia a început să viseze laolaltă. Cînd spun familia, mă refer exclusiv la soţii Pas- quier şi la vlăstarele lor, adică cele şase fiinţe din cîte se compunea pe vremea aceea.

Asta nu se întîmpla în fiecare zi şi nici la orice oră. In general, fenomenul se dezlănţuia seara, în timpul cinei. Tata lăsa jos furculiţa, arunca drept înainte o privire care devenea brusc mai luminoasă şi spunea cu voce liniştită:

— Sîntem mult mai în largul nostru decît înainte şi totuşi sîntem cam înghesuiţi.

— Raymond, striga mama, sper că n-ai de gînd să ne mutăm !

— Nu, dar mă gîndesc la unele lucruri...

— La ce lucruri?

—

— Poate că am putea...

Acest pleonasm perfid, pe care l-am surprins pe atîtea buze, prevestea dezlănţuirea unor imagini şi a unor ipoteze.

— Poate că am putea să închiriem şi apartamentul cel liber, apartamentul de alături. Gîndeşte-te: am avea de două ori atîta spaţiu.

— Dar bine, Raymond...

— Ah! Nu mîine, bineînţeles. Îndată ce vom primi ştiri din Le Havre. Am avea aproape de două ori pe atîta spaţiu cît avem acum ! Auzi, Lucie?

Fraze de acest fel erau urmate de o tăcere vibrantă. La rîndul ei, privirea mamei devenea fixă şi ea se cufunda în gînduri. Faţa ei exprima mai întîi teama, ba chiar un fel de ameţeală. Ai fi zis că măsoară cu ochii o prăpastie. O vedeam gîfîind aproape, căci era înzestrată cu o imaginaţie vie, care-i făcea multe neajunsuri. Apoi, încetul cu încetul, ca şi cînd prin cine ştie ce farmec prăpastia s-ar fi umplut şi suprafaţa ei s-ar fi netezit, mama îşirecăpăta cumpătul.

— Bineînţeles, îndată ce vom primi scrisoarea notarului... Ar fi prea frumos să vină chiar în octombrie... Dar în ianuarie, sau poate chiar la jumătatea trimestrului.

— Din cei patruzeci de mii de franci, murmura tata, o să facem patru părţi egale. Patru părţi, adică patru ani! Pînă în patru ani, îmi voi fi trecut examenele şi voi avea diploma. Atunci drumul va fi liber. Cu articolele şi curînd cu suplinirile, cu diverse ocazii, cu cîştiguri neprevăzute şi ce o să mai apuc ici şi colo... O să avem linişte, muncă şi prosperitate. Chiar din primul an, o să plasăm cele trei părţi puse la o parte în investiţii avantajoase. Banul nu trebuie să stea niciodată degeaba, fiindcă moare. Asta-mi spune Markovitch ori de cîte ori ne vedem...

— Oare n-am putea să dărîmăm zidul? întrebă mama.

— Care zid?

— Zidul din camera noastră, pentru ca amîndouă apartamentele să comunice între ele.

Zidul! Ascultam muţi de uimire. Să dărîmăm un zid ! La vîrsta noastră, zidurile păreau imaginea însăşi a imuabilului şi a eternităţii.

— Zidul... repetă tata. De ce nu, Lucie? îţi dai şi tu seama că proprietarul nu ne va putea refuza nimic.

La rîndul lui, Joseph intra în transă:

— Atunci o să fim locatarii cei mai importanţi din toată casa. Şi spune, mamă, nu-i aşa că o să am camera mea? 0 cameră numai pentru mine. "

— Asta să-l întrebi pe tata, băiatule. Camera cea mai liniştită va fi pentru el. Munca tatălui vostru e mai importantă ca cice. Nu ţin neapărat să avem un salon: niciodată n-am avut, puteam să ne lipsim de el şi de acum înainte. Dar trebuie să recunoaştem că e imposibil să ţinem pianul în camera în care lucrează tata.

Auzind cuvîntul pian, nevinovata Cécile ciulea urechile. Toată familia intra în erupţie, o erupţie de proiecte. Ferdinand începea să se văicărească şi prezenta revendicări cu privire la nişte ghete care-l supărau. Ferdinand a avut totdeauna numai ambiţii modeste, dar trebuie să recunoaştem că erau încăpăţînate. Ridicînd glasul, Joseph vorbea despre biciclete, despre călătorii. Mama făcea planuri pentru veşmintele noastre de iarnă, pe care le imagina călduroase, nu încape îndoială, dar totodată elegante şi numeroase. Pe urmă, mama bătea din aripi şi-şi lua zborul spre sferele mobilierului, aşternea covoare, suspenda lămpi, atîrna oglinzi pe pereţi. Deşi rezervat, tata admitea că trebuia să pună bazele unei biblioteci model. Plini de respect, păstram cu toţii o clipă de tăcere, ca la biserică, în momentul cînd preotul ridică potirul.

Pe urmă — dar cine oare îl pronunţase? — răsuna cuvîntul servitoare, adică la început servitorică. Mama protesta numaidecît: „Am făcut totdeauna singură toată treaba... Ar însemna să nu ne mai simţim la noi acasă..." Degeaba ! Servitorica creştea, lua proporţii şi, deodată, printr-un fenomen de sciziparitate, dădea naştere, în zilele cele bune, în zilele de adevărată orgie visogenă, la două, ba chiar la mai multe servitoare. N-am ajuns niciodată pînă la un servitor bărbat.

Am scris cuvîntul „visogen" care poate să pară un barbarism. Dar cine afirmă aşa ceva? Nimeni nu cunoaşte etimologia cuvîntului vis. Ne-a căzut din cer nouă, francezilor cugetători, ca să ne izbăvească. Să ne întoarcem, însă, la povestea noastră.

Rostite fie de o voce gravă, fie de un glăscior de copil, puteai auzi mereu expresiile rituale extatice: „... scrisoarea notarului... veştile de la Le Havre... actele de la Lima..."

Mama murmura: „Cînd te gîndeşti că banii ăştia ne vin tocmai acum ! E o minune, o minune !..."

încetul cu încetul, proiectele noastre creşteau în proporţii şi în fantezie. Lunecam pe panta risipei, a nesocotinţei. Din cheltuieli imaginare în cheltuieli imaginare, ajungeam la vilegiaturi la mare, la plimbări cu trăsura, la spectacole, la tot felul de nebunii. Atunci se produceau schimbări totale şi cumplite. Ca toţi risipitorii, treceam prin crize subite de zgîrcenie. Ne reduceam cheltuielile, vindeam obiectele de lux. Servitoarea slăbea, se micşora, redevenea o servitorică şi pînă la urmă era concediată.

Primul care se plictisea de fantomele smulse chiar de el din întuneric era totdeauna tata. După glasul şi după culoarea pe care o luau ochii lui, simţeam că începe să coboare, că ne va părăsi şi că se va întoarce din nou pe pămînt. O privea pe mama cu o ironie la început zîmbitoare, apoi îngheţată, apoi plină de necaz. Ah! cît dispreţ trezeau în el visele altora, chiar cînd el le dăduse naştere, mai ales, atunci cînd le dăduse chiar el naştere. Spunea dintr-o dată:

— Deocamdată, o să tragem mai departe mîţa de coadă şi chiar luna asta o s-o scoatem cu greu la capăt.

îşi trecea mîna peste frunte, scotea un oftat lung şi ieşea din cameră, lăsîndu-ne descumpăniţi.

Dar uneori vraja nu voia să se topească. Cîteodată, după un amurg prelungit, se lăsa noaptea de vară care ne îmbia să visăm mai departe. într-o seară, tata spuse: „în definitiv, din moment ce treaba merge strună, putem duce copiii la Expoziţie". Mama, care se potolise deodată, spuse că avea treabă, că trebuia să spele vasele, să coasă. Dar trebui să cedeze şi se îmbrăcă în grabă. Am avut parte de o seară incandescentă şi tumultoasă şi de o întoarcere fermecătoare, în timpul căreia am moţăit pe imperiala omni- buzului.

Alteori, profitînd de o foarte bună dispoziţie a tatii, mama formula dorinţe neînsemnate dar precise. „Mîine e joi, propunea ea, aş vrea să-i duc pe copii la baie. Ai ceva împotrivă?" Tata tresărea. El vorbea de diplome, de influenţă, de avere, de onoruri şi iată că alţii se gîndeau la baie. Accepta totuşi, încruntînd din sprîncene şi încheia spunînd: „N-aş vrea să mă amestec în treburile familiei Delahaie, dar dacă eşti de acord, am să-ţi pregătesc ciorna pentru o

scrisoare către notar. N-am impresia că se grăbeşte. Şi cînd te gîndeşti că sîntem la cheremul unor astfel de oameni!"

A doua zi ne duceam la baie, luînd cu n5i într-un coş rufe şi săpun, căci, îndată ce se trezea din visare, mama se întorcea la principiile unei economii riguroase. Plătea două băi pentru noi patru şi ne săpunea pe toţi cu mîria ei, cu excepţia lui Joseph, care se făcuse prea mare.

Visările noastre de familie mă însoţeau pînă pe băncile şcolii. Domnul Joliclerc mă consideraun elev foarte neatent, întrebările pe care mi le punea ajungeau pînă la mine şi mă uimeau, cufundat cum eram în norii Olimpului, de unde mă prăbuşeam uluit. într-o zi, în timpul lecţiei de geografie, l-am auzit zbierînd: „întreb încă o dată, ce înseamnă cuvîntul *havre*P[1] Ce înseamnă cuvîntul havre? la spune dumneata, Pasquier, adormitule!"

M-am ridicat în picioare, mi-am încrucişat braţele şi am răspuns pe tonul cel mai firesc de pe lume: „Havre... Havre... e un loc unde există un notar..." Clasa zumzăia, batjocoritoare. Domnul Joliclerc deschise larg gura lui plină de cioturi de măsele şi-şi ridică uimit braţele spre cer. Apoi îmi puse o notă proastă din principiu, fără mînie, căci ştia că toţi copiii, pînă şi cei mici vin de-acasă cu tot felul de griji ascunse, pe care le poţi respecta, fireşte, fără să încerci să le înţelegi.

M-am aşezat la loc, plouat. Filtrînd printre perdelele de pînză şi izbindu-se de cartea învăţătorului, soarele îi lumina cu nobleţe faţa şi barba încărunţită, dedesubtul căreia se zărea cravata. îmi cloceam ruşinea şi sugeam capătul unui condei. Mi-e de ajuns să mă gîndesc la asta ca să-mi amintesc ce gust avea. Lecţia continua într-un zumzet somnoros, tulburat uneori de căderea şi de rostogolirea unei bile — notă proastă! — sau de apelurile unui nerăbdător, care, trosnind din degete, cerea voie să coboare pentru cîteva clipe în curte.

Soarele îşi vedea de drum. Deschideam larg ferestrele. Zăream creştetul copacilor cu frunzişul captiv şi, de cealaltă parte, casele din rue de l'Ouest, scorojite pe la spate. Instalată lîngă fereastră, o femeie cîrpea la infinit nişte zdrenţe.

Avea braţe trandafirii uriaşe. Vecinul meu de bancă, un băiat de nouă ani, avea un furuncul pe bărbie. Suferea în tăcere, cu resemnare, aşa cum i-am văzut suferind mai târziu, în timpul războiului, pe oamenii de rînd.

1 ***havre*** **în limba franceză înseamnă port.**

Cîteodată, un băieţaş se întindea cu zgomot şi privea cu ochi uluiţi copiii, tabla, zidurile, toată lumea aceea de neînţeles. Alteori, dezmeticindu-se, cuprinsă de demoni, toată clasa începea să trăncănească, să facă zgomot în bănci, să izbească în pupitre, să se bălăcească în cerneala călimărilor de plumb cu marginile uzate. Vocea domnului Joliclerc bubuia greoaie, ca o furtună care ţine piept altei furtuni.

Désiré Wasselin şi cu mine ne întorceam împreună acasă. Cînd treceam prin faţa lojei portăresei, îmi spunea cu o solicitudine calmă: „Ia să ne uităm pe masa doamnei Tesson. Te pomeneşti că o fi sosit scrisoarea voastră din Le Havre". Drept dovadă supremă a încrederii plină de dragoste ce-i purtam, îi destăinuisem lui Désiré marele nostru secret, în timp ce urcam scara, mă întreba uneori ce vom face cu banii. Atunci începea să viseze frăţeşte alături de noi. Se oprea pe marginea unei trepte şi adăuga: „Noi n-avem nici o chestie de felul ăsta, nici o moştenire, nimic, nimic în afară de ce cîştigă tata. Şi tare se mai canoneşte". Deşi eram foarte mic pe vremea aceea, mă simţeam mişcat : bătut, dispreţuit, înjurat în fiecare zi, Désiré îl adora pe acest tată odios.

Ne învăţam lecţiile şi ne scriam exerciţiile toată seara. Cînd tata se întorcea devreme, ne ajuta cu competenţă, dar şi cu nerăbdare. Nu tolera din partea noastră nici superficialitate, nici încetineală. Atunci începea să plouă cu: „Eşti o cizmă!" sau: „Eşti un dobitoc!" şi o ţinea aşa la nesfîrşit.

În toiul unui comentariu al tatei, clanul Wasselin era deodată cuprins de convulsii. Casa se zguduia din toate încheieturile. Paracliserul-saltimbanc găsea totdeauna o justificare: „Am să-i dau dracului pe ăştia de la *Comptoirs du Mont Parnasse* şi pe toţi imbecilii. Admit să mi se spună că sînt un om distrat, dar cînd mi se spune că sînt necinstit, mă fac foc. Eu ţin mai mult la onoare decît la viaţă. Ieşi afară, copil nedemn! Lucrurile astea nu sînt pentru tine".

Rămîneam cu gura căscată, cu tocul între dinţi, cu atenţia aiurea, ascultînd fără să vrem aceste mizerii. Tata se încrunta. Cînd era calm, furia altora i se părea absurdă şi scandaloasă. Ne temeam grozav, mama în special, să nu intervină, lucru de care adesea nu se sfia, după cum vom vedea mai departe. Deşi nu era de loc moralist, încerca uneori să tragă o morală din scandalurile soţilor Wasselin: „Vulgarităţi de acest fel vor dispare cînd oamenii vor fi mai cultivaţi. Ascultaţi-mă pe mine, cauza acestor josnicii e ignoranţa. Iată de ce trebuie să

învăţaţi, să învăţaţi. Oamenii se vor certa mai puţin cînd vor şti tot ce trebuie să ştie".

— Dar bine, tată, spuse într-o zi Joseph, domnul Wasselin nu-i un ignorant, crede-mă. E chiar foarte cult. Şi-a dat bacalaureatul, mai are şi altă diplomă.

Tata făcu un gest nemulţumit cu capul şi nu răspunse nimic. Observaţia îl supăra. Era un adevărat om al secolului al XIX-lea, secol care a refuzat să se îndoiască de valoarea ştiinţei suverane, a refuzat să asculte avertismentele lui Schopenhauer şi s-a încăpăţînat să confunde ştiinţa cu înţelepciunea.

în vara aceea, către sfîrşitul anului şcolar, am primit o vizită neprevăzută, vizita mătuşii Anna.

Cine era mătuşa Anna? Ar trebui să-i spun „doamna Troussereau", fiindcă, după pilda mamei, aşa i-am spus totdeauna: „doamna Troussereau". Nu putem vorbi de represalii, cu privire la o soţie veşnic în extaz cum a fost mama; totuşi, la anumite manii ale tatei, răspundea cu manii reciproce. Tata spunea: „Doamna Delahaie, domnul Dela- haic". Pînă şi retrospectiv, pînă şi cu titlu istoric, n-ar fi acceptat , pentru nimic în lume, să spună unchi sau mătuşă acestor oameni pe care-i detesta, acestor calici, acestor mocofani. Trebuie să semnalez că niciodată, vorbind despre mătuşa noastră Anna, mama n-a spus: „Cumnată-mea". Rostea totdeauna, strîngînd imperceptibil buzele: „Doamna Troussereau", sau „Doamna Troussereau, văduva". Nu manifesta mai multă dragoste nici pentru unchiul Leopold, căruia-i spunea: „omul cu pistonul", fiindcă fusese un fel de şef de fanfară la Nesles-la-Vallee. Tata nu era afectat de această răzbunare timidă, fiindcă treburile rudelor lui nu-l preocupau prea mult.

Prin urmare, într-o bună zi, ne-am pomenit cu mătuşa Anna, văduvă Troussereau. Cînd m-am întors de la şcoală, am găsit-o pe palier. Era o cucoană foarte grasă, cu faţa congestionată dar nu fleşcăită, ca restul fiinţei sale, ci tare şi acoperită de cute dese. N-aveam cum s-o recunosc, fiindcă n-o prea văzusem pînă atunci. îşi spuse numele, îmi întinse obrazul s-o sărut, dar fără să se poată apleca destul, sună şi intră înaintea mea în casă. Mama o primi decent. Mătuşa se aşeză pe scaun, dar nu-şi scoase mănuşile cu un deget. O conversaţie se înjghebă, dar eu nu i-am înţeles toate subtilităţile, fiindcă pe vremea aceea

nu eram încă antrenat în diplomaţia de familie şi nici în dialectica ei.

Mama se ridica din cînd în cînd ca să-şi vadă de treburi în bucătărie. Cînd am rămas singuri, mătuşa s-a apropiat de mine şi a arborat un zîmbet plin de creţuri.

— Ce mănînci? m-a întrebat ea. Ciocolată? Ia te uită, ia te uităl Nu vă lipsiţi de nimic. Ia arată-mi ciocolata.

I-am întins-o. Mătuşa Anna a rupt-o brusc în două şi, pe furiş, cu o expresie de neînchipuită lăcomie, a înghiţit bucata cea mai mare. Fiindcă mama întîrzia, mătuşa a căscat, dezvăluindu-şi interiorul gurii, negru de ciocolata mea.

— Va să zică, m-a întrebat, îţi place şi dulceaţa, nu-i aşa, motănelule?

Am răspuns „da" cu naivitate, închipuindu-mi că, în sfîrşit, de sub fustele şi jupoanele ei, mătuşa avea să scoată la iveală un lucru bun, tăinuit pînă atunci.

— Ahal a reluat ea zîmbind acru. Va să zică îţi place dulceaţa, mititelule. Bine ! Cînd are să ţi se dea, să mănînci.

în acest moment, noroc neprevăzut, şi-a făcut apariţia tata şi a sărutat cu vîrful buzelor obrazul veşted al soră-si. Avea un aer politicos, dar distrat:

— Va să zică, şopti doamna Troussereau, aţi primit moştenirea?

— Nu, răspunse mama. Deocamdată n-avem decît mobila. Banii vin după aceea.

Mătuşă-mea făcu o strîmbătură şi-şi puse lornionul pe nasul scurt, foarte nepotrivit pentru acest scop.

— Mobila, reluă ea, mobila asta? Da, da, văd cam ce e.

începu să examineze toate lucrurile din jurul ei, spu- nînd din cînd în cînd : „Destul de drăguţ... Da... Nu-i rău..." Dar gimnastica zbîrciturilor ei voia să spună: „Pfff... chiar dacă mi-aţi da-o de pomană, n-aş primi pentru nimic în lume mobila asta".

Şi mătuşa, foarte la largul ei, trecea în revistă toată casa. Arăta ca un judecător, sau ca un expert plin de dispreţ. Tata zîmbea acru. Mama strîngea din buze, arborînd un aer de politeţe desăvîrşită.

— N-am nici un drept să-ţi dau sfaturi, mica mea Lucie, spuse doamna Troussereau; dar aşa cum îţi aşezi lucrurile în dulap, mă întreb cum izbuteşti să le găseşti.

Mama se îngălbeni uşor, căci tocmai în materie de ordine în dulap avea tot felul de idei ereditare. Familiile Delahaie şi Pasquier se măsurau cu privirea.

— Trateaz-o cu ceva pe mătuşa Anna, spuse tata, ca să pună capăt situaţiei.

Mătuşa acceptă un ceai, în care puse patru bucăţi de zahăr. Era universal cunoscută ca o eroină a economiei, dar nu la alţii. Bău deci, continuînd să vorbească cu glas şuierător:

— Nu ştiu ce-ai pus în el, dar ceaiul dumitale are un gust ciudat. Poate din cauza apei, sau poate din cauzacra- tiţei. Nu-i nimic, se poate bea.

La plecare, spuse:

— Să-mi dai de ştire, Etienne. Aha! Văd după expresia de pe faţa nevesti-ti că la tine acasă ţi se spune Raymond. Cum vreţi, dragii mei. Hai, adio ! Şi să-mi dai de ştire.

După ce închise uşa, tata ridică din umeri.

— Să-i dau de ştire? Ce să-i dau de ştire?

Dar mama izbucni în rîs. Părea fericită. Se trînti pQ un scaun, scuturată de hohote de rîs; rîdea cu lacrimi.

— Ce să-i dai de ştire? Nu zău, dragă Raymond, n-ai ghicit? Ori de cîte ori e vorba de familia ta, eşti naiv, eşti foarte naiv. Uite, nu sînt superstiţioasă, dar n-ai idee ce bucuroasă sînt în seara asta. Dacă n-ar fi decît vizita asta a doamnei Troussereau şi încă aş fi convinsă că o să încasăm curînd banii din Le Havre! Da! O cunosc, Ram: soră-ta a simţit mirosul banului.

CAPITOLUL IX

LUPTĂ I)E STRADA. CURAJUL LLJ DEŞIRE WAS- SELIN. CRIZELE DE FURIE ALE TATII. CRUCIADA PENTRU APĂRAREA BUNELOR MANIERE. ESTETICA, IGIENA ŞI MORALA. FURIA CONSIDERATĂ CA O ARTĂ FRUMOASĂ. OUVÎNT ŞI FAPTĂ. VALOAREA BALISTICĂ A LIXTEI.

Ultimele săptămîni de şcoală se pierdură într-o stare de somnolenţă şi de anarhie. Extenuat, domnul Joliclerc adormea la cîrmă. Uneori se trezea ca să ne citească o poveste şi clasa descoperea iar că are un suflet. In restul timpului, cincizeci de creiere nevinovate discutau despre marile evenimente ce se desfăşurau în cartier. Un război foarte crud izbucnise între şcoala noastră şi şcoala din rue de l'Ouest. Scăpînd de sub supravegherea monitorilor, cohortele de elevi se înfruntau în ulicioare aproape pustii, ca de pildă rue du Texel sau rue du Moulin-de-beurre, al cărei pavaj se repara tocmai în perioada

aceea şi care, datorită acestui fapt, punea la dispoziţia temuţilor purtători de praştii adăposturi şi muniţii.

Sub paza aproape părintească a scumpului meu Désiré, înfruntam fără frică toate capcanele şi treceam prin liniile de bătaie fără un ghiont. Désiré Wasselin fusese înzestrat de natură cu darul cel mai mare ce poate fi hărăzit unui om ; curajul adevărat, rece, credincios, curaj care n-are nimic comun cu mînia şi cu ura. Da, aşa am spus, darul cel mai mare... Societatea modernă, ameţită cum e de ideea nu ştiu cărei diviziuni caraghioase a sarcinilor şi a calităţilor, lasă să creadă pe cei mai mulţi dintre oameni că pot renunţa la curaj, încrezîndu-se diverşilor specialişti plătiţi în acest scop; apoi, cuprinsă de crize neaşteptate de dementă, aceeaşi societate cere omului nevoiaş o contribuţie înspăimîn- tătoare de curaj şi de sacrificiu. Am mai spus, vorbind despre scumpul meu Désiré, că era însufleţit de un curaj adevărat, fără mînie şi fără ură, un curaj, care, pentru a se pune în mişcare, nu aşteaptă veninoasa lovitură de bici a freneziei, un curaj care nu seamănă niciodată cu teama, căci curajul nu înseamnă turbare.

Vitejia are multe faţete: era destul ca Désiré cel puternic, Désiré cel hotărît să audă răsunînd vocea lui taică-său, că începea să tremure, şi asta patru că, după mine, îl iubea pe acest personaj nesimpatic.

Il admiram deci pe scumpul Désiré, aveam încredere în braţul său, lăsam în seama lui toate virtuţile protectoare şi cînd n-a mai fost alături de mine, a trebuit să fac cu durere ucenicia unei anumite adversităţi, alcătuindu-mi încetul cu încetul o carapace şi gheare.

Sub aripa protectoare a lui Désiré, visam la căldură şi în tihnă, repetîndu-mi la nesfîrşit poveştile acelea ale copilăriei, fructe moi şi uşoare ale unei imaginaţii proaspete. Cea mai mare parte din aceste poveşti se refereau la viaţa şi la moartea faimoaselor mătuşi din Lima.

Nu se poate spune că veştile din Lima erau în întîrziere, fiindcă termenul prevăzut nu trecuse, dar nerăbdarea familiei noastre creştea din oră în oră, pe măsură ce se apropia succesul şi izbăvirea. La orgiile mitice, la dezlănţuirile de visuri şi de proiecte începeau să se adauge anumite crize de enervare. Mă refer la tata, firește, numai pe el îl pun în cauză, căci crizele lui de mînie au constituit una din marile preocupări ale copilăriei mele.

Erau de mai multe feluri, dar izbucneau de preferinţă, indiferent de obiectul şi de natura lor, în zilele cînd tata era

indispus, dezamăgit, cînd avea mult de lucru sau multe necazuri.

Trebuie mai întîi să spun un cuvînt despre anumite fenomene neînsemnate, care nu erau adevărate crize de mînie, ba chiar uneori erau destul de vesele, deşi puteau oferi ori- cînd pretext pentru un acces desăvîrşit de furie, aşa după cum o bucăţică de iască stîrneşte o mare pălălaie.

După cum am spus, în zilele lui bune, tata era zîmbitor, rece şi dispreţuitor. îşi mîngîia cu un gest elegant frumoasele mustăţi roşcate. Privea lumea cu o indiferenţă plină de suverană filozofie. Era însufleţit de gînduri mari, de intenţii mari, avea o misiune covîrşitoare. Ce valoare, ce preocupare credeţi că puteau constitui pentru el zvîrcolirile acelor paiaţe care populează, pare-se, lumea noastră deşartă? Aceasta era starea lui normală şi sînt nevoit să recunosc că normal nu înseamnă de loc „cel mai frecvent". De altfel, e mare păcat, căci, oricît de misterios şi de depărtat mi-ar fi părut în această stare, tata era atunci o divinitate politicoasă.

Din nefericire, filozoful cobora uneori din vîrful coloanei sale, supunîndu-se totdeauna unor motive pertinente şi indiscutabile. Aşa, de pildă, tata nu putea suferi urîţenia. Nu tolera ridicolul altora. Reacţia lui era sinceră, imediată şi puţin previzibilă. Ne aflam în omnibuz şi se întîmpla ca un domn de o anumită vîrstă, decorat poate uneori cu Legiunea de Onoare, ceea ce pe vremea aceea era aproape un semn particular, să înceapă să caşte şi s-o ţină aşa, într-un căscat. Atunci tata, ieşind din rezervă, lua cu- vîntul. în general, atacul era direct. „Vai de mine, domnule, spunea el cu o voce suavă dar şuierătoare în acelaşi timp, cum de nu vă e ruşine să ne arătaţi tot ce aveţi în gură?" Această simplă întrebare producea cea mai mare impresie. Toate conversaţiile se întrerupeau şi lumea din omnibuz, cu sufletul la gură, aştepta urmarea, sperînd şi temîn- du-se în acelaşi timp de un scandal. Uluit, personajul care căscase bolborosea uneori o scuză, alteori, înspăimîntat, se ridica în grabă, trăgea semnalul şi se dădea jos din omnibuz. Alteori, protesta acru, sau cu nobleţe, cu tristeţe, cu indignare. Marna îl apuca pe tata de braţ şi gemea înspăi- mîntată: „Ravmond, Raymond, pentru numele lui Dumnezeu !" Cu un gest calm şi hotărît, tata respingea această rugăminte care încerca să-l îmblînzească. „Voia cineva să-l împiedice să-şi îndeplinească datoria, să proclame, să predice evanghelia bunelor maniere?" îşi plimba asupra celor de faţă privirea rece şi strălucitoare. Zîmbea şi rostea cu o energie îngheţată: „Cînd

cineva suferă de această manie oribilă, domnule, ia o birjă..." Temperatura morală a omni- buzului se ridica brusc la nivelul cel mai înalt. începea o discuţie asupra drepturilor şi îndatoririlor individului în sînul societăţii, da, despre ele şi nu despre altceva se discuta. Noi, copiii, aşteptam izbucnirea catastrofei şi ne prefăceam, dar în zadar, că nu-l cunoaştem pe extravagantul apărător al bunelor maniere. în general, totul se potolea: cel cu căscatul bătea în retragere şi părăsea cîmpul de bătaie. Alteori, coboram noi din omnibuz. Dar trebuie să adaug că, în asemenea împrejurare, tata ne silea să trecem dincolo de staţia la care ar fi trebuit să coborîm, ca să nu se creadă că dă înapoi şi că renunţă la luptă.

Se mai întîmpla ca tata, lipsit de convingere sau de elan, să nu pornească direct la atac. Atunci dădea semnele a ceea ce s-ar putea nunii agitaţia prealabilă. Ridica din umeri, clătina din cap, repeta de mai multe orj „hm ! hm !" şi suspina. Simţind că se apropie criza, mama intra în agonie şi încerca zadarnic tot felul de diversiuni. Apoi tata, iară să ridice deocamdată vocea, exprima esenţialul ideii sale, prin vreun gest care nu lăsa nici o îndoială. Cînd cineva era gata să aţipească, îi acorda un gest caritabil cu mîna, ca şi cum ar fi vrut să-l ajute să-şi îndrepte ţinuta. Individului care-şi introducea degetele în nas, îi sugera gestul care însoţeşte de obicei expresii ca: „Jos labele!" Dacă cineva se scărpina fără ruşine, părea că-i oferă graţios ajutorul. Subînţelesul era: „Nu doriţi să vă ajut?" Toate acestea le făcea, desigur, fără urmă de trivialitate, pentru că era un cavaler care lupta pentru eleganţă şi ţinută frumoasă.

Tata nu putea suferi strîmbăturile nici la noi, nici la străini. Dacă întîlneam pe stradă vreun trecător care privea în sus clipind din ochi şi căscînd gura, tata îi spunea răspicat ce părere are despre acest obicei: „Nu vă schimonosiţi, domnule ! O să îmbătrîniţi înainte de vreme". Ii era groază de ticuri şi nu se sfia niciodată să se manifeste, mai ales în locuri publice. N-avea nici o milă faţă de omul cu ticuri, ba chiar se silea să cîştige de partea criticilor sale pe toţi cei de faţă. Examina cu un dezgust făţiş anumite defecte fizice şi catadicsea chiar să dea sfaturi. Aşa, de pildă, el care avea un păr foarte bogat, dojenea pe cine era chel, mai ales cînd avea neruşinarea — cuvîntul îi aparţine tatei — să nu poarte pălărie. „De ce nu vă puneţi pălăria, d«mnule? Eu nu-mi arăt genunchii."

Dacă întîlneam vreun individ de o urîţenie excesivă, tata ridica ochii la cer şi striga: „E o obligaţie să fii frumos ! Nu înţeleg... De ce mă tragi demînecă, Lucie? îţi repet că nu e

permis să fii urît cum sînt anumite persoane, pe care prefer să nu le indic mai precis".

Aceste preocupări estetice erau înlocuite uneori de consideraţii de igienă. Tata n-ar fi admis niciodată că se putea să nu aibă dreptate. Lucrul acesta mi-l spun ori de cîte ori mi se întîmplă să fiu sigur, cam prea sigur, de un sentiment sau de un drept al meu. Tata nu putea suferi ca o femeie să-şi poarte în mod defectuos copilul. Atunci izbucnea, ăsta e cuvîntul: „Nu, doamnă! Capul unui sugaci nu trebuie să atîrne aşa. O să faceţi un idiot sau un schilod din copilul ăsta". Dacă doamna sau însoţitorii ei îndrăzneau să protesteze, tata devenea categoric. „N-am nevoie de explicaţii. Eu ştiu ce înseamnă un copil, doamnă, am avut şase copii". L-am văzut uneori apucînd mînios copilul şi aşezîndu-l într-o poziţie bună. Atunci se înfierbînta: „Vi-l duc pînă acasă, are să l'ie mai bine. Zău, cum de există fiinţe atît de nepricepute?" Şi o pornea într-adevăr cu ţîncul în braţe.

Intr-un fel, omul acesta extraordinar era pe atunci un reparator al nedreptăţilor şi chiar, lucru de necrezut cînd te gîndeşti la desfăşurarea ulterioară a existenţei lui, un cenzor şi un moralist. Aş vrea să insist asupra acestui cuvin- ţel: „pe atunci": ca orice trăsătură ce ţine de viaţă, caracterele se transformă şi ele.

Tata nu refuza să se dea în spectacol şi-şi proclama fără ezitare doctrina şi argumentele. Intr-o seară, după un acces de visare în familie, tata a hotărît să ne ducă la teatru şi, firește, ne-am dus la cel mai apropiat, adică la acel mic teatru Montparnasse, care, dacă nu mă-nşel, mai există şi azi şi la care nu mă pot gîndi fără o uşoară tresărire de spaimă. Se juca o piesă, n-aş putea spune nici ce subiect, nici ce titlu, nici* ce autor şi nici altceva despre ea afară doar că, la un moment dat, o femeie cu părul pieptănat în sus şi cu mînile vîrîte în buzunarele unui şorţ negru, venea să se jeluiască asupra destinului unui domn care fusese arestat. Sala era încinsă de căldura globurilor lăptoase din jurul becurilor de gaz aerian şi de răsuflarea unei mari aglomeraţii populare. Deodată, l-am văzut pe tata scotocindu-se în buzunar şi scoţînd cheile. Cred că mama cunoştea gestul acesta, căci s-a înverzit la faţă şi a început să tremure: „Ram... pentru numele lui Dumnezeu!" Tata găsise în sfîrşit cheia goală pe dinăuntru care i se părea potrivită. O duse la gură şi începu să fluiere. Era un fluierat strident, discordant şi încăpăţînat. Actriţa se opri speriată. Intr-o clipă, toată sala fu în picioare. Tata se ridicase şi el, cu mustaţa

zbîrlită, palid, dar zîmbitor încă. „Nu înţeleg, spuse el în tăcerea care se lăsase deodată, nu înţeleg de ce un teatru onorabil joacă astfel de porcării." Urmă o rafală de strigăte, care se transformară curînd în urlete. „Pleacă !" strigau galeriile. Ba mai adăugau: „Las că te scoatem noi afară!" Tata apucă cu amîndouă mîinile rampa de catifea roşie. „Mi-am plătit locul, spuse el. Am să plec cînd o să am chef."

Şi se aşeză în mijlocul furtunii. N-am ■'plecat decît în antract. Surprinzător a fost că scandalul n-a provocat nici o complicaţie în momentul ieşirii noastre. Cu vorbe şi cu o atitudine fermă poţi ţine în respect multă lume. Tata repeta cu glas tare, în timp ce treceam printre grupuri: „Nu înţeleg..." Ah! Era atît de puţin îngăduitor faţă de ceea ce nu înţelegea!

Nu ştiu dacă trebuie totuşi să dau numele de accese de furie manifestărilor publice şi vehemente ale unui anumit fel de a vedea. In aceeaşi ordine de fapte, va trebui, fără îndoială, să povestesc, la momentul oportun, conflictul îngrozitor care ne-a silit să ne mutăm din rue Vandamme şi pe care, în jargonul meu personal îl mai numesc şi azi: „Furia la proprietar", aşa cum se spune „Serenada Margaretei" sau „Sonata Kreutzer".

Aceste comparaţii muzicale nu sînt nepotrivite. In clipele sale de furie, tata avea ceva de artist în el. Pierdea rareori controlul asupra personajului pe care-l juca. Părea că se gargariseşte cu glasul şi cu măiestria lui. Se asculta, da, ăsta-i cuvîntul, şi l-am văzut zîmbind chiar în momentele de apogeu. Semăna cu acei tenori care-şi încep aria de succes şi, cu privirile îndreptate spre public, se întreabă dacă merită într-adevăr să rişte pe do cel mai de jos. N-aş putea indica proporţiile de furie adevărată, sport, curiozitate, experiment şi, firește, obişnuinţă, care intrau în aceste izbucniri. Tata putea să nu se înfurie luni de zile, asemenea virtuozilor care, din cauza unor preocupări accesorii, nu pun mîna o stagiune întreagă pe instrumentul lor. Ceea ce m-a izbit totdeauna a fost dispariţia bruscă a fenomenului. Furia lui se topea deodată, ca o băşică de săpun— vai! foarte sonoră. Omul înfricoşător începea să zîmbească. Cinci minute după aceea, nici rm-şi mai amintea de ea şi nu ne purta pică fiindcă asistasem la izbucnirile lui grandioase. Se mira că sîntem palizi şi că tremurăm de spaimă. Redevenise iar stăpîn pe nervii lui şi, totodată, galant, graţios şi serviabil. Se trăgea de vîrfurile mustăţilor şi începea să ne zugrăvească viitorul, viitorul acela despre care n-a încetat să vorbească nici în pragul morţii.

Aşadar, în cursul acelei veri faimoase, tata a făcut mai multe crize exemplare de furie demonstrativă, toate în legătură cu povestea de la Le Havre. La început, refuzînd să scrie el însuşi, îi dictase mamei scrisorile. Notarul răspunse mai întîi prin cîteva scrisori scurte, sfătuindu-ne să avem răbdare. Apoi se sătură să răspundă şi urmă o tăcere completă.

In legătură cu această tăcere, tata porni să facă „game". Uneori spunea cu un aer glacial, dar cu părul zbîrlit şi cu ochii decoloraţi:

— Am să mă duc personal.

— Unde să te duci? întreba mama cu sufletul la gură.

— Să-l iau la întrebări pe notar.

— Ram, n-ai să faci asta. Te cunosc, Ram. Ar fi îngrozitor.

La aceste cuvinte, tata făcea „hm! hm!" şi consacra breslei notarilor în general şi celui din Le Havre în special una din vocalizele lui cele mai susţinute.

Culmea era că, deşi se arăta atît de indignat de ciondănelile soţilor Wasselin, tata nu putea admite că o criză de furie e o criză de furie şi că un strigăt e un strigăt. N-ar fi admis nici o comparaţie între monologurile lui strălucite şi corul trist al vecinilor noştri. S-ar fi considerat desigur ofensat dacă cineva i-ar fi spus că familia Wasselin ascultă cu uimire şi cu gura căscată cum domnul Pasquier îşi dă drumul. Era mult prea sigur de motivele bine întemeiate ale mîniei lui, de caracterul sacru al cauzei sale şi striga:

— Bani? Bani? Da, vreau bani. Şi de ce vreau bani? Ca să învăţ mai departe, ca să mă ridic deasupra mea însumi, ca să ajung un om superior, ca să arăt ce pot. Şi toată lumea îmi pune beţe în roate, pînă şi idiotul acela din Le Havre!

— Nu striga aşa de tare, Raymond. Dacă cineva te-ar auzi şi ar scrie la Le Havre, nu ne-ar fi de nici un folos.

— Am să scriu personal.

Raymond, te implor!Glasul cîntăreţului atingea registrul maxim. Metoda devenea insuficientă, numai acţiunea îl putea uşura. Cu ochii palizi, aproape albi, tata căuta un obiect fragil, dar nu excepţional de scump, totodată. Intr-o zi, în timp ce ne aflam la masă, puse mina pe o farfurie, care, după cum aţi ghicit fără îndoială, conţinea mîncare de linte.

— Raymond ! gemu mama. E mîncarea cd*piilor.

— Să mănînce altceva, spuse cu hotărîre omul acela semeţ. Şi, cu multă îndemînare, zvîrli farfuria pe fereastră.

Locuiam la etajul al cincilea. Fereastra dădea spre fundătură. Urmă o clipă de stupoare, apoi se auzi un strigăt.

— Vai! Raymond, ai ucis pe cineva, spuse mama îndurerată.

Tata era foarte palid. Dar Joseph se şi tîrîse pe burtă pe balcon ca să inspecteze regiunile inferioare.

— Nu-i nimic, murmură el. Doamna Tesson s-a speriat şi a scos strigătul acela: era în prag.

Tata se linişti brusc. Mama continuă să se bîlbîie:

— Raymond ! Pentru numele lui Dumnezeu !

C A P I T O L U L X

OBSERVAŢII INCIDENTALE ASUPRA SENTIMENTULUI RELIGIOS. DISCUŢIE DESPRE INFERN. DOMNIŞOARA BAILLEUL PRINTRE PAGINI. INIŢIEREA RELIGIOASĂ A SCUMPULUI MEU DÉSIRÉ. UN JU- RĂMINT. ALTE NOCTURNE.

La drept vorbind, credinţa în Dumnezeu, credinţa pe care mama o invoca atît de des, nu mai ocupa, în inima aceea supraîncărcată de griji, un loc foarte evident.

Familia Delahaie de la Paris o crescuse pe mama în religia catolică. Pe cît ştiu eu, oamenii aceia erau plini de-o evlavie foarte cinstită şi probabil, foarte leală. în momentul căsătoriei sale, mama se mai achita cu avînt de toate practicile cultului şi, în primii ani ai copilăriei mele, am văzut-o adesea rugîndu-se cu atît mai fierbinte cu cît avea mai multe griji. După aceea, nu s-a mai rugat şi nu s-a mai dus la biserică decit în împrejurări solemne, adică la nunţi sau la ceremonii funebre, cînd ritul religios îşi recapătă în mod atît de firesc prestigiul şi virtuţile. Mai că-mi vine să afirm că depărtarea ei de credinţă n-a avut nici un fundament filozofic: ca să fii filozof ai nevoie

de răgazuri şi de antrenament. Trebuie să adaug că nu o nenorocire sau un doliu într-o

existenţă foarte hărţuită ar putea explica această transformare, fiindcă sărăcia prea mare şi dezamăgirile joacă în definitiv un rol destul de neînsemnat printre motivele necredinţei. Singură poziţia morală a tatei poate lămuri totul. Mă grăbesc să adaug că dacă tata ar fi afişat un dispreţ agresiv faţă de religie, nu e chiar atît de sigur că şi-ar fi convins tovarăşa de viaţă: poate chiar că ar fi dezlănţuit în ea izbucniri de prozelitism, o dorinţă nu atît de mîntuire cît mai curînd de salvare, ceva care ar fi semănat, hai să zicem, cu fanatismul unui cîine.

Dar nu; în privinţa problemelor de credinţă, tata manifesta o indiferenţă politicoasă şi acorda un anumit corisimţă- mînt exterior, ceea ce trebuie să se considere, într-o măsură mult mai mare decît accesele de furie anticlericală drept semne îngrijorătoare în istoria unei religii.

Tata şi-a botezat copiii şi i-a lăsat să-şi facă prima comuniune. A acceptat să se căsătorească religos şi, mai tîr- ziu, înainte de a coborî în pămînt, cadavrul lui a trecut prin biserică. Asta-i tot. Absolut tot. Au fost simple formalităţi mondene. Sînt sigur că tata a rămas străin de puternica dramă de conştiinţă care a zguduit atîtea suflete şi a zămislit lumea noastră de azi sfîşiată de convulsii. Sînt chiar ispitit să cred că tatăl meu n-a cunoscut nici una din cele două mari crize metafizice care zguduie atîţia oameni, întîi cînd li se acordă forţa misterioasă de a crea viaţa şi pe urmă cînd aceeaşi forţă începe să-i părăsească.

Prin urmare, tata a trăit fără Dumnezeu. Această observaţie nu e o critică. Şi eu am trăit fără Dumnezeu, dar nu în acelaşi mod, am trăit fără Dumnezeu din motive şi în împrejurări pe care le voi explica mai tîrziu. Trebuie să menţionez fenomenul, fie chiar şi în treacăt. Nu putem trece peste el cînd vorbim despre lumea modernă.

Cam în perioada cînd ne făceam începuturile în rue Vandamme, am auzit-o pe mama spunîndu-i domnişoarei Bail- leul:

— Dacă Ravmond se duce în iad... Ah !Vă rog să credeţi, domnişoară, că nu face nimic rău, atîta doar că nu practică de loc şi cred că lucrul acesta e destul de grav. Ei bine ! Dacă Ravmond se duce în iad, prefer să mă duc după el decît să mă

urc în ceruri, unde am să fiu singură. Gîndiţi-vă, domnişoară: singură.

Domnişoara Bailleul clătina din cap cu disperare şi începea să dea explicaţii, nu sentimentale, ci tehnice. Avea asupra infernului vederi medievale şi informaţii de o precizie halucinantă. Mama ridica din umeri cu politeţe, dar nu asculta, fiindcă se şi întorsese la grijile, la socotelile şi la proiectele ei.

— Pînă şi vulcanii, spunea domnişoara Bailleul, sînt o dovadă înfricoşătoare că infernul există, şi sulful pe care-l împroaşcă uneori vulcanii e aidoma cu cel în care diavolul îi cufundă pe osîndiţi. Sulf topit, bineînţeles.

Mama ridica capul, îşi potrivea ochelarii ca să bage aţa în ac, aspira aer printre dinţii din faţă şi formula o observaţie de felul acesta:

— Dacă aş muri azi, ar încasa banii imediat, cu siguranţă.

— Cine? întreba domnişoara Bailleul descumpănită. Osîndiţii? Dar nu mai există bani în iad. Adică ba da, mai există, dar numai pentru ca zgîrciţii să cunoască supliciul ispitei.

— Nu vorbeam de osîndiţii dumitale, murmura mama cu o expresie de groază. Vorbeam de soţul şi de copiii mei. Dacă aş muri azi, ar încasa numaidecît banii pe titlurile care nu se pot vinde decît după moartea mea. Ca să nu mai vorbesc de banii ceilalţi, cei pe care-i aşteptăm, cei care aparţin surorilor mele din Lima. Mă rog, ar avea bani imediat. Dar ce s-ar face, Dumnezeule! dacă aş muri chiar acum? Şi nu mă gîndesc la copii, bieţii de ei, mă gîndesc chiar şi la Raymond. E drept că arată aşa, tînăr şi viguros, dar de cînd a fost foarte bolnav, e şubred, foarte şubred. Dacă nu l-aş fricţiona eu pe spate, ar muri, domnişoară, n-ar trece mult şi ar muri.

Mai curînd dezorientată decît mişcată, domnişoara Bailleul renunţa să zugrăvească infernul şi arunca priviri în dreapta şi-n stînga cu un aer neliniştit.

P— Unde sînt copiii? întreba ea.

Domnişoara Bailleul nu se dezlipea de oile ei. De cînd ne mutasem în rue Vandamme, ne vizita des. Se ocupa de Ferdinand, care se pregătea pentru prima comuniune. Deşi eram încă mic, începuse să mă supravegheze şi pe mine, căci acuma eram şi eu om mare. în fugă, mă lumina cu privire la catehism. Verbul a lumina nu e prea tare: credinţa

domnişoarei Bailleul era luminoasa şi simplificatoare lntr-o zi, mă găsi jucîndu-mă cu Désiré Wasselin.

— Eşti prieten cu Laurent? îl întrebă ea.

— Da, domnişoară.

— Eşti botezat, fireşte? Şi sper că eşti catolic.

Désiré făcu un semn afirmativ din cap.

— Gînd ţi-ai făcut prima comuniune? Eşti băiat mare.

Désiré lăsă nasul în jos şi mărturisi în cele din urmă că nu-şi făcuse încă prima comuniune, că părinţii lui aveau prea multe griji, că nu din vina lor... Domnişoara Bailleul asculta cu privirea strălucitoare, cu buzele scăldate în salivă, încîntată că descoperise această oaie, această blîndă pradă cerească. Făcu pe dată o vizită la familia Wasselin. Era seară şi domnul Wasselin primi misionara în papuci. Rămăsesem amîndoi pe palier, în faţa uşii deschise, viitorul cate- cumen şi cu mine, şi surprindeam frînturi de conversaţie.

— E sărac cu duhul, bună domnişoară ! modula tatăl îndurerat. E sărac cu duhul, e un copil decăzut. Asta înseamnă că împărăţia cerurilor... Cunoaşteţi povestea mult mai bine decît mine. Nu-i nimic, dacă credeţi că poate să facă mare brînză cu asta... Nu, iertaţi-mă, domnişoară, vorbesc aşa, dar sînt cu gîndul la sufletul lui. Spuneaţi, domnişoară, că toate cheltuielile... Vă rog să credeţi că nu sînt incapabil să suport cheltuielile progeniturii inele, chiar cînd e vorba de nevoi spirituale. Mă rog, acceptăm chestia cu cheltuielile, afară, bineînţeles, de masă... Iertaţi-mă domnişoară; pentru masă, n-am nevoie de ajutorul nimănui, îmi cunosc obligaţiile. Rămîne de la sine înţeles, domnişoară, că ne veţi face onoarea şi plăcerea de-a participa la această agapă... Poftim? Nu. Nimic. *Prrrl.*

Chiar atenuat, chiar vaporos, „strigătul de război" al domnului Wasselin era de natură s-o înspăimînte pe angelica vizitatoare. Dar lucrurile se petrecură altfel. Domnişoara Bailleul îşi păstră cumpătul, stabili zilele şi orele cînd aveau să se întîlnească şi dădu diverse dispoziţii.

— Am să mă ocup de Désiré cînd am să mă ocup şi de micul Laurent Pasquier, spuse ea la despărţire. Sînt prieteni, foarte bine.

Curînd după aceea domnişoara Bailleul începu să ne dea primele elemente de educaţie religioasă. Scumpul meu

Désiré i'u cucorit numaidecît. Élevul prost din hie Des; prez promitea de Ja bun început să ajungă iyi as al catehismului.

Cîtva timp după aceea, într-o seară de la sfîrşitul verii, în timp ce stăteam de vorbă pe balcon, liniştiţi şi învăluiţi în fumul trenurilor, Désiré începu să-mi facă o mărturisire nebuloasă.

— Am făcut legămînt, Laurent.

— Ce-nseamnă să faci legămînt?

— înseamnă să promiţi ceva, da, să faci o promisiune, o promisiune grozavă, pe care trebuie neapărat s-o ţii.

Ascultam cu ochii larg deschişi. Nu înţelegeam prea bine. Désiré Wasselin era cu trei ani mai mare ca mine, ştia mult mai multe cuvinte şi mult mai multe noţiuni decît mine.

— Şi ce-ai promis? am întrebat în cele din urmă.

— Am jurat, da. Dacă tata...

Désiré se opri cu un aer reticent.

— Nu pot să-ţi explic. Eşti prea mic. Şi apoi, e secretul meu, numai al meu. Dacă tata... se face... mă rog, dacă face anumite lucruri, pe care nu ţi le pot spune, ei bine ! ca să-mi arăt recunoştinţa faţă de bunul Dumnezeu, am să mă fac preot. înţelegi, Laurent?

Am rămas buimac, dar plin de admiraţie faţă de măreţia acestui plan.

— Dar, am spus în cele din urmă, dacă tatăl tău nu vrea să facă lucrurile la care te gîndeşti...

— Ei bine! Atunci n-am să mă fac preot.

— Şi ce-ai să faci, Désiré?

— Nimic. Nu ştiu. Prefer să nu mă gîndesc la asta.

După cum am mai spus, vara era pe sfîrşite. O petrecusem pe balcon, pe palier, şi tîlhăreşte, pe străzile cartierului nostru. Vara era pe sfîrşite. De la Le Havre nu sosea, însă, nici o ştire.

— Bineînţeles, spunea tata, pot să renunţ. Cleiss mi-a propus nişte lucrări care ne-ar ajunge pentru coşniţă, dar care mi-ar lua tot timpul. însă în martie trebuie să-mi dau primele examene. Ar fi o nebunie să renunţ, nu vreau să renunţ. Nu... vreau. Deocamdată, dacă nu vine scrisoarea notarului, am să accept o parte din lucrările despre care mi-a vorbit Cleiss, nişte lucrări pe care am să le fac noaptea.

Seara, tata se întorcea cu o mulţime de cărţi groase şi, spre zori, mă trezeau iar suspinele pe care le scotea arzîndu-şi mîna ca să nu adoarmă.

Mama cosea, spăla şi cîrpea. Uneori, cu ochii mari deschişi, cu buzele depărtate, printre care i se zăreau dinţii albi şi sănătoşi cu degetul mic despărţit de restul mîi- nii care trăgea acul, asculta glasuri pe care noi nu le puteam auzi. Ah ! Erau glasuri familiare: Cîntecul gazului aerian sub oala de mîncare, picăturile care scăpau din robinet şi se rostogoleau în jgheab, poate chiar zgomotul viu al timpului care trecea, al chiriei care ronţăia ca un şobolan, clipă de clipă, din bietele noastre economii, geamătul imperceptibil al pantofilor care se uzau, mestecatul unor guri copilăreşti care cereau hrană, pretenţiile impozitului care ne pîndea. Şi cîte altele încă. Doar cînd ciuleşti cu atenţie urechea, poţi auzi toate suspinele vieţii care trece, ale banilor care se topesc, ale gîndirii care bate din aripi şi se istoveşte.

Uneori, mama spunea:

— Trebuie să vină. Avem prea multă nevoie de bani. Nu se mai poate să nu vină.

încă de pe vremea aceea, nu se mai ruga potrivit ritualului. Bolborosea cu jumătate voce nişte invocări ciudate: „Dumnezeule, ce-i de făcut? Examenele lui Raymond, studiile lui, ştiu că sînt sfinte, nici vorbă, ştiu că sînt pentru binele nostru. Dar deocamdată, are să fie greu. Şi scrisoarea aceea din Lima care nu mai soseşte. Şi bietele mele surori din Lima care nu dau nici un semn de viaţă. Ah! am înnebunit, am înnebunit! Cum să dea semn de viaţă, Dumnezeule, dacă sînt moarte? Toată chestia asta cu scrisorile notarului n-are nici un sens. Nu pot să le scriu surorilor mele din Lima, fiindcă sînt moarte. Şi totuşi, tocmai asta ar trebui, o scrisoare personală, ceva care să explice totul, ceva care să pornească din inimă".

CAPITOLUL XI

DEFECŢIUNEA LUI .TOSEPH. LAURENT, EWEVUL CEL BUN. INTERESUL MANIFESTAT DE DOAMNA TESSON PENTRU TREBURILE DE LA LE HAVRE. 0 SCRISOARE A NOTARULUI. SPĂLĂTORIA VESELIEI. DISPARIŢIA ŞI REAPARIŢIA PIANULUI.

în toamna acelui an s-au întîmplat mai multe eveni" mente importante.

în primul rînd, Joseph a refuzat să meargă mai departe la şcoală. Hotărîrea aceasta l-a înfuriat pe tata, iar pe mama a tulburat-o adînc.

— Bine, Joseph, spunea ea, nu vrei să înveţi mai departe tocmai acum cînd tata s-a apucat de nişte studii atit de grele. Şi totuşi, tatăl tău nu mai e tînăr... Adică e încă tînăr, ba chiar arată tînăr de tot... Ştii prea bine, Raymond, că în această privinţă nu sînt de acord cu tine. Mă rog, n-am vrut să te jignesc. Bineînţeles, nu-ţi arăţi vîrsta, nici chiar pe departe. Dar, trebuie să înţelegi, Joseph, se pare că în zilele noastre se fac progrese atît de mari încît e neapărată nevoie de studii.

Joseph avea o privire nărăvaşă de cal care nu vrea să sară un obstacol. Era înalt şi destul de voinic. Vorbea cu o voce groasă şi bărbătească. începu să zgîrie podeaua cu vîrful ghetelor. Tata ţipa.

— Dacă nu-i pur şi simplu din lenevie, explică ce motive ai.

Joseph nu refuza să dea explicaţii:

— Motive am multe. în primul rînd, nu sînt făcut pentru învăţătură. Nu fiindcă aş fi mai prost decît alţii, dar toate chestiile astea nu mă interesează. Nu sînt pe gustul meu. Ba chiar sînt sigur că trei sferturi din ceea ce învăţăm e perfect inutil, cel puţin pentru ceea ce vreau să fac eu. Şi apoi, veşnic trebuie să cumperi cărţi şi rechizite, chiar şi în şcoala pe care am urmat-o eu. Noi n-avem posibilităţi să cumpărăm atîtea lucruri.

— Nu-i un motiv, spuse tata cu amărăciune. Dacă ai simţi într-adevăr cit de cît dorinţa de a învăţa, ai prefera să furi cărţile...

— Ram, striga mama, nici măcar în glumă să nu-i dai sfaturi de acest fel.

— Ştie el prea bine ce vreau să spun. Cărţi! Cărţi! Le scoţi din pămînt cînd ai neapărat nevoie de ele.

Tata-şi trăgea mustaţa. Părea adînc dezamăgit. Tocmai în clipa cînd el însuşi se pregătea să facă cel mai mare efort din viaţă pentru ascensiunea tribului Pasquier, iată că schimbul de mîine începea să manifeste semne de oboseală. In cele din urmă tata spuse:

— Şi ce vrei să faci?

Joseph încercă să se justifice.

— Dacă-mi continui studiile, n-am să pot cîştiga de- cît peste opt sau zece ani. In timp ce, dacă intru numai- decît în comerţ...

Cuvîntul cel mare fusese pronunţat, cuvîntul acela vag şi prestigios. Pe vremea aceea, care nu-i prea depărtată, nu se spunea încă „afaceri", cu accentul special cu care se pronunţă azi. Se spunea mai modest şi mai precis „comerţ" .

Prin urmare, Joseph intră în „comerţ". O firmă de comision îl angajă cu casă şi masă pentru o ucenicie de doi ani. Tata ridica din umeri şi ofta adînc. Nu se încovo- iase niciodată sub nici un jug. Cuvintele: slujbă şi slujbaş îi provocau accese de furie.

Am povestit pe scurt, fiindcă nu merită mai multă importanţă această mică scenă de familie. Ea fixează o clipă istorică şi-mi amintesc de ea ori de cîte ori Joseph spune azi: „Părinţii mei m-au rugat să-mi întrerup studiile. Eram în plin avînt cînd m-au retras din şcoală. Bineînţeles, asta nu m-a împiedicat să reuşesc în viaţă, dar gîndiţi-vă numai ce-ar fi ieşit din mine dacă aş fi fost favorizat ca ceilalţi, vreau să spun ca cei mici..."

Viaţa are nevoie de echilibru: chiar în clipa în care Joseph semna această demisie precoce, eu mă semnalam deodată ca un elev excelent. Nu e cazul să comentez această transformare. îmi amintesc numai că toate lucrurile au devenit pentru mine apropiate, sensibile şi transparente. S-a spus că natura nu face salturi! Dar dacă examinez nu chiar observaţiile mele de savant, sau cercetările cărora le-am închinat cea mai mare parte din energia mea, ci doar istoria şi experienţa mea personală, nu descopăr decît, salturi, schimbări radicale, surprize, iluminări şi transformări subite.

Şcoala din rue Desprez, unde continuam să învăţăm, a devenit curind pentru mine un loc binecuvintat, unde mîndria semăna şi aduna roadele cu un succeS permanent. Bucuria pe care mi-o dădea munca nu mă făcea să uit atmosfera apăsătoare de acasă. In fiecare zi, la prînz şi seara, cînd mă întorceam de la şcoală, mă opream la portăreasă şi-i ciocăneam în geam: „Nu, nu, îmi spunea ea, n-a sosit nimic pentru Pasquier". In timpul vacanţei, dacă mi se părea că a trecut ora sosirii factorului, coboram pe furiş în virful degetelor. Glxiar la vîrsta aceea fragedă, ştiam că poşta din provincie soseşte adesea după-masă. Uneori, o zăream pe doamna Tesson în curte, periindu-şi boarfele sau făcînd conversaţie. O întrebam: „Noi n-avem nimic? ! Doamna Tesson ridica din umeri: „Cred că au venit nişte hîrtii". „Dar scrisori?" „Poate să fie şi o scrisoare. Mă uit eu îndată." „Vedeţi că aşteptăm o scrisoare, o scrisoare de la Le Havre", murmuram eu roşind. Pînă la urmă, doamna Tesson a înregistrat cuvîntul acesta şi, cînd mă vedea trecînd, îmi spunea cu un aer ursuz: „Du-te sus, băieţaş. Azi n-a sosit încă nimic de la Le Havre".

Într-o seară, la începutul iernii, m-am întors de ,1a şcoală şi m-a apucat un fel de ameţeală. Portăreasa era se vede plecată,

uşa lojei era încuiată. Prin geam, puteam zări măsuţa pe care se depunea poşta pentru locatari. Se înnopta şi loja era foarte întunecoasă. Din becul atîrnat în tavanul vestibulului cădea o rază de lumină care dansa pe scrisorile împrăştiate şi am citit pe una din aceste scrisori numele nostru: Pasquier. Era un plic alb, de format comercial. într-un colţ, puteam distinge două sau trei rînduri tipărite. Mi-am turtit nasul de geam şi am izbutit să descifrez: *Biroul de notariat...* cuvinte care ajunseseră să însemne ceva pentru mine. Ceva mai jos, era un alt cuvînt, cuvîntul magic, cuvîntul Le Havre.

Am simţit că inima mea saltă ca un ied. Ferdinand nu se întorsese: se pregătea pentru absolvenţă şi urma un mic curs suplimentar. Désiré, care mi-o luase înainte, urca încet treptele, izbind în marginea din spate, după obiceiul nostru zgomotos. L-am ajuns dintr-un salt.

— Désiré, am spus, a sosit!

Désiré n-a şovăit o clipă asupra sensului acestei fraze sibilinice şi-a spus:

— Scrisoarea de la Le Havre?

— Da, dar doamna Tesson e plecată nu ştiu unde. Mă duc s-o anunţ pe mama.

Désiré mă urmă.

— Ah! spuse el cu un aer serios. A sosit! Aş fi jurat...

— De unde puteai să ştii?

Désiré continua să urce şi făcu un gest cu umerii de parcă ar fi vrut să evite răspunsul, apoi murmură, coborînd capul:

— I-am cerut domnişoarei Bailleul să mă înveţe o rugăciune şi m-am rugat lui Dumnezeu pentru scrisoarea voastră. După cum vezi, a sosit. Privirea îi strălucea de bucurie. Am ajuns pe palier. Uşa noastră era încuiată şi în casă nu era nimeni, lucru care se întîmpla rar. Am luat cheia de sub preş. Era învelită într-o foaie de hîrtie albă, pe care mama scrisese: „Dacă aveţi neapărată nevoie de mine, sînt la spălătorie, la *Veselia".*

— Vino s-o aştepţi pe maică-ta la noi, îmi spuse Désiré Wasselin. Sau dacă rămîi la voi acasă şi nu vrei să fii singur, viu şi eu îndată.

Rămăsesem cu hîrtia în mînă, nedumerit şi, fără să ştiu de ce, dintr-o dată foarte trist. Avusesem şi altădată impresia că, după ce plecam noi la şcoală, mama se ducea la spălătoria publică şi ideea asta mă înspăimînta. Spălătoria aceea îmi inspira o spaimă necugetată. Duhoarea pe care o respiram cînd treceam pe acolo îmi făcea greaţă. Din coridorul strîmt,

ieşea o dată cu duhoarea un zgomot înfiorător şi nelămurit. Doi vlăjgani cu tricouri în dungi se iveau adesea în prag şi înjurau manevrînd nişte baloturi hidoase de rufe murdare.

Mă gîndeam la toate aceste lucruri, ceea ce nu m-a împiedicat să iau o hotărîre energică. „Mă duc să-i spun mamei că scrisoarea de la Le Havre se află la doamna Tesson." „Dacă-i aşa, spuse Désiré, merg şi eu cu tine."

Am coborît împreună. Cîteva clipe după aceea, am intrat ţinîndu-ne de mînă pe poarta cu steag de zinc.

Dacă veselia e întreţinută de zgomot, spălătoria *Veselia* îşi merita numele; dar zău că nimic nu putea fi mai trist decît zgomotul din această cavernă. Chiar din prag, am fost complet năuciţi de vuietul înfiorător al loviturilor cu maiul, de strigăte, de rîsete şi de aburi şuierători. Lămpi înari, înceţoşate, ardeau învăluite în nori. Un popor întreg de femei trudea în picioare în faţa unor hîrd&ie. In fundul sălii, un cazan uriaş răspîndea valuri de fum. Un om care semăna cu diavolul învîrtea nu ştiu ce în interiorul acestui cazan. Mi s-a părut că descopăr infernul domnişoarei Bai- lleul.

— Ce vreţi, puştilor, întrebă un om cu şapcă, patronul probabil.

Désiré răspunse cu multă hotărîre:

— Vrem să vorbim cu doamna Pasquier.

Omul strigă:

— Pasquier !

Numele acesta, care era o bucăţică din mine, mi se păru cu desăvîrşire străin şi de nerecunoscut.

Mama se ivise în faţa noastră. Cît de mititică şi de umilă era ! Cît de obosit părea obrazul ei ! Se sili să zîmbească şi-şi şterse mîinile în şorţul de pînză grosolană. Mama întrebă:

— Ce vreţi, copii?

— Mamă, am spus eu, a sosit scrisoarea!

Obrazul mamei se lumină frumos. Ştia prea bine ce vreau să spun. Bărbia începu să-i tremure atît de tare încît îi dădea un aspect aproape comic.

— Am terminat chiar adineauri. Aşteptaţi-mă, copii.

în timp ce-şi umplea coşul, îmi dădea anumite explicaţii:

— Spăl aici cearşafurile şi rufele pe care nu pot să le storc şi să le usuc acasă. îmi dau seama ce impresie îţi face, Laurent; dar să nu vii niciodată aici să mă deranjezi de la treabă, afară doar dacă-i vorba de scrisoarea de la Le Havre, fireşte.

îşi scoase şorţul, acoperi cu el coşul plin, îşi coborî mînecile şi-şi potrivi pe cap o eşarfă de dantelă neagră. Apoi apucă coşul cu braţul stîng şi-mi întinse mîna dreaptă.

— Mamă, am spus eu îndată ce am ieşit pe stradă. Scrisoarea era pe masa doamnei Tesson. Am văzut-o, dar n-am putut s-o iau: doamna Tesson era plecată. Cred că s-o fi întors.

Doamna Tesson se întorsese.

— Poftim, bombăni ea, de data asta scrisoarea dumneavoastră a sosit.

Mama urcă trei trepte. Ţinea coşul cu o mînă şi scrisoarea cu cealaltă.

— Vai mamă! am spus eu, citeşte-o imediat.

— Nu! a răspuns ea, o citim acasă.

Scara era lungă şi coşul greu. Urcam încet. Din cînd în cînd, mama mototolea scrisoarea între degetul cel mare şi arătător. Cînd ajunse la etajul al patrulea, se opri ca să răsufle şi începu să dea din cap.

— Scrisoarea e uşurică, subţirică ! Dumnezeule, te pomeneşti că n-o fi asta! Te pomeneşti că nu-i ce aşteptăm!

Mama proceda totdeauna sistematic. Deschise uşa, apoi aprinse cu grijă lampa cea mare din sufragerie, lampa cea mare de aramă. Degetele ei erau ude, aşa că uscă sticla lămpii cu o cîrpă foarte curată. Apoi se aşeză pe un scaun şi desfăcu plicul notarului. O priveam cu ochi arzători şi, văzînd că-i tremură bărbia, mă gîndeam la mii de lucruri nelămurite, la mii de fiinţe necunoscute, la examenele tatei, la mătuşile din Lima, la bunicul nostru Gui- llaume Delahaie, la execuţia mareşalului Ney... „Nu te teme, Guillaume..."

— Nu, spuse.în cele din urmă mama, clătinînd din cap.

— Nu-i scrisoarea de la Le Havre?

— Ba da! E o scrisoare din Le Havre, dar nu-i scrisoarea din Le Havre.

— Dar ce este, mămică?

— O hîrtie pe care trebuie s-o semnez. Nu pot să-ţi explic. Mă rog, înseamnă totuşi că chestia asta nenorocită îşi urmează cursul.

Mama dădu drumul scrisorii care lunecă pe genunchii ei. Mirosea a clor şi a săpun. Mîinile îi erau zbîrcite, mîn- cate de atîta spălat şi albeaţa lor era dureroasă la vedere, încă de pe atunci începuse să-şi poarte verigheta pe degetul cel mic, fiindcă degetele i se îngroşaseră.

Mama privea fix drept înainte, privea peretele şi din colo de perete.

— Ah! am spus eu mişcînd mîna în faţa ochilor ei, nu te uita aşa.

— De ce?

— îmi face rău.

în seara aceea, tata s-a întors foarte tîrziu, mult după cina noastră. Probabil că minoase jn oraş, astfel că s-a instalat riumaidecît la masa de lucru. De cîteva zile, dormeam pe faimosul divan al soră-mi, Cécile. Tăceam chitic, dormeam sau mă făceam că dorm, ca să nu-l "deranjez pe tata.

— Ce părere aide scrisoareaasta, Raymond?a spus mama.

Tata ridică din umeri.

— E foarte limpede că lucrurile nu s-au sfîrşit. O împuternicire? Va să zică mai cer încă împuterniciri? In cel mai bun caz, mai avem de aşteptat două-trei luni. Cu ce-mi dă Cleiss, putem s-o ducem două luni.

— Dar bine, Ram, copiii au neapărată nevoie de îmbrăcăminte de iarnă, de încălţăminte, de rufe ! Şi peste şase săptămîni trebuie să plătim chiria ! N-o să ne descurcăm pentru nimic în lume.

Tata suspină adînc.

— M-am gîndit, spuse el, să duc ceva la Muntele de Pietate, aşa o să mai putem aştepta.

— N-am nimic împotrivă, dar ce anume?

— De pildă, pianul.

— Ai dreptate, pianul.

— Am să-l transport mîine.

— Nu uita, Raymond, mai spuse mama, că lucrurile merg mai departe, din moment ce notarul cere o împuternicire. Pînă la urmă, o să punem noi mîna pe bani.

— Bineînţeles, cînd o să fim cu toţii morţi şi îngropaţi. Doamna Delahaie rîde de se prăpădeşte pe lumea cealaltă.

A doua zi dimineaţă, cînd ne-am întors de la şcoală, pianul dispăruse. De cînd începuse anul şcolar, Cécile îşi continua lecţiile de muzică, dar mergea şi la şcoala din rue Crocé-Spinelli, de unde o luam eu în drum spre casă. Cécile întrebă:

— Unde-i pianul meu?

Mama oftă cu un aer stingherit:

— E la reparat.

— Dar nu era stricat, spuse fetiţa.

Cécile izbucni în lacrimi. Tata încruntă din sprîncene şi începu să-şi tragă mustaţa. Cécile refuză să mănînce, refuză chiar să se ducă la şcoală. Se refugiase sub un pat şi, trintindu-

se pe burtă, plîngea fără încetare. Era o zi grea, Spre seară, ţaţă îi spuse mamei cu voce scăzută:

~ Âm să iau ceasurile noastre amîndouă şi am să le duc la Muntele de Pietate. Sînt de aur. Şi am să aduc pianul înapoi.

— Dar bine, Raymond, gîndeşte-te cît are să coste transportul. Ne mănîncă o treime din bani.

— Nu-i nimic! Am făcut o greşeală. Am să duc şi ca- meea ta şi acul meu de cravată. Nu pot să aud cum plînge fetiţa. în definitiv, are dreptate. E bucuria ei, viitorul ei.

Mama ridică din umeri. Tata se puse iar pe lucru.

A doua zi, am auzit răsunînd pe scară înjurăturile hamalilor. Pianul fu aşezat la locul lui şi Cécile începu iar să rîdă. Din ziua aceea l-am auzit mai des pe tata stri- gînd de la distanţă: „Cît e ceasul la pendula noastră?"

C A P I T O L U L XII

NOPŢI DE IARNĂ. SPAIME ŞI FANTOME. MĂ DOR URECHILE. FAC CUNOŞTINŢĂ CU SPITALUL. UN PEŞTE ROŞU ŞI UN CANAR. EXCURSIILE LA MUNTELE DE PIETATE. APARIŢIA UNEI COMETE.

Iarnă, iarnă, tunel întunecat! Timpul bombăne, vîn- tul oftează şi, de departe, de foarte departe, poate de dincolo de lume, se zăreşte o lumină albastră, orbitoare. Acolo se deschide în sfîrşit tunelul, abia acolo, într-un anotimp mai blînd.

Trebuie să trăim şi să avem răbdare. Nopţile sînt interminabile si bîntuite de visuri chinuitoare. Totuşi, casa e încuiată bine: degeaba cîntă vîntul pe sub uşi şi zgîlţîie din cînd în cînd perdeaua de fier a căminelor. Focul captiv se stinge în poala sobei de gătit. Toate uşile au fost deschise pentru ca ultimele răbufniri de căldură să ajungă pînă în pragul camerelor. Tata lucrează, înfăşurat în halatul lui de călugăr. Repetă frînturi de frază, mişcîndu-şi buzele. Uneori îşi ţine răsuflarea, alteori respiră făcînd „han" ! ca un salahor. Nu se pricepe încă să lucreze cu mintea fără să-şi contracte puţin şi muşchii, aşa cum făceau strămoşii lui ţărani.

Mama coase în sufragerie. Se grăbeşte, e zorită. Zău că nu mi-aş putea-o închipui indolentă. Va fi totdeauna grăbită, chiar şi mai tîrziu, în rai, în locurile unde domneşte odihna, odihna aceea care nu poate fi decît un fel de muncă plăcută şi fără surprize, ca de pildă, să coşi iniţiale pe rufe, sau să tiveşti pînză. Din cînd în cînd, mama vorbeşte încet, numai pentru ea.

Asta înseamnă că socoteşte, sau că face planuri, sau că alcătuieşte în taină ciorna unei scrisori pentru Lima, o scrisoare imaginară.

Fraţii cei mari dorm în camera lor şi Cécile doarme în patul de lemn. Ii aud respirînd, uneori visează cu glas tare. E pace. Lumea e înţeleaptă.

Totuşi, teama e pe aproape. E o creatură a întunericului, e fiica nopţii negre. Ştie tot felul de şiretlicuri, are tot felul de fantezii, de feţe, de forme. Uneori — cumplit lucru — n-are nici formă, nici înfăţişare.

Noaptea de iarnă pare veşnică. Acum s-a culcat toată lumea, pînă şi tata cu suspinele lui, pînă şi mania, care se grăbeşte, pare-se, să doarmă ca să ajungă mai repede la munca de mîine dimineaţă. Fără zgomot, copilul se ridică din pat. In picioarele goale, cu mîinile întinse, se duce în vestibul şi verifică pe dibuite dacă uşa e bine închisă, dacă zăvorul a fost tras. O clipă, copilul şovăie. Ce mai e de verificat? Robinetul de gaz? Oare nu din bucătărie se împrăştie un miros uşor de gaz? Copilul se strecoară ca o umbră lunecînd pe mozaicul rece încă după ultimul spălat. Micul trecător nocturn atinge robinetul de gaz, se depărtează, apoi deodată se întoarce. Nu-i absolut sigur că a simţit robinetul de gaz perfect închis. Doamne, ce şovăială ! Ce scrupul ! De două ori, de trei ori la rînd, degetele lui somnoroase pipăie robinetul, cu riscul de a-l deschide. Şi acest ultim gînd determină o verificare suplimentară.

Asta-i tot? Nu. Mai e fereastra. E închisă. Ca să ajungă pînă la ea, băiatul se izbeşte de fotoliul tatei. Nu-i mare lucru: un zgomot imperceptibil, cum fac probabil strigoii cînd zburătăcesc prin camere. Totuşi, o voce răsună somnoroasă, din întuneric: „Cine-i? Cine umblă dincolo? Tu eşti, Joseph?" Tăcere. Mama nu rezistă somnului şi sufletul ei se prăbuşeşte iar în prăpastie. Copilul vrea acum să ajungă în pat. îi e frig. Dinţii îi clănţăne. îşi imaginează cum arată, se vede rătăcind prin întuneric ca o umbră bolnavă. Şi deodată se sperie de el însuşi.

Patul ! Refugiul! Cochilia! Totul e zăvorit: duşmanii de afară vor fi ţinuţi la respect. Dar rămîn ceilalţi, cei nedefiniţi, monştri fără trup, fără formă şi fără culoare, gîndurile, împotriva cărora n-ai cum lupta.

Cine e personajul acela de culoarea fosforului? Ce vrajă a făcut ca să pătrundă în casă? înaintează cu paşi ciudaţi, fără să-şi mişte picioarele. Umbra lui e o lumină stinsă, care cuprinde toată odaia. Are o servietă sub braţ, poartă redingotă,

cravată albă şi un joben lugrubru. Tace şi rînjeşte. Muţenia lui e înfiorătoare. Ridică degetul şi scrie pe zid cu litere de foc verde: „Eu sînt notarul din Le Havre". Se prăbuşeşte, se topeşte în noapte ca o bucată de zahăr în apă. în spatele lui răsar nişte femei. Vai! Vai! Sînt mătuşile din Lima! Au o piele aproape neagră, din cauza soarelui tropical, buze arzătoare şi însîngerate şi cîte un pieptene mare, spaniol. Unchiul Prosper iese, complet turtit, din albumul în care sînt lipite fotografiile de familie şi le primeşte.

Dar ce-i zgomotul acela înfricoşător? Ce grozăvie! Iată un schelet. Zîmbeşte cu gura pînă la urechi. Poartă pălărie cu două colţuri şi un portofel cu lanţ de aramă, ca domnii aceia care aduc poliţe pentru achitare. Zîmbeşte iar şi întinde mîna ca să ceară bani. Toate fantomele laolaltă întind mîna şi cer în cor bani, cer bani, bani, bani.

Pe urmă fantomele dispar. Lumea reală dă semne de viaţă: cineva se plimbă în apartamentul de alături, apartamentul gol în care nu trăiesc decît păianjenii. Se aud paşi. Acuma cineva tuşeşte, încet, dar desluşit. Şi apoi zgomotul se schimbă din nou, e vocea unui copil care plînge. Ah! Ah! Cineva zgîrie peretele. Aici, chiar lingă patul meu, chiar lîngă inima mea. Deodată, firele de păr din capul meu capătă un fel de viaţă independentă. Mişună, simt cum mişună.O diversiune brutală, dar atotstăpînitoare. Se aude un zgomot, departe, în stradă. Chemarea pompierilor. Iar arde undeva. Arde! Iarna trecută, un magazin întreg a ars sub ferestrele noastre. Mirosul şi căldura flăcărilor pătrundeau pînă în casă. Ce ne-am face, Dumnezeule ! dacă ar trebui să coborim de la etajul al cincilea pe o frînghie, în gol, sau dacă ar trebui să ne aruncăm chiar pe saltele aşternute la pămînt in acest scop? Brrr! Ah! strigătul pompierilor se depărtează. Nu pe noi ne ameninţa focul acela.

într-o seară, am fost trezit nu de faritoma.unui notar, ci de o durere foarte violentă în fundul urechii. Nu apucasem să scot primul strigăt că mama se şi sculase din pat. Se apropie de patul meu şi mă privi multă vreme îngîndu- rată. Privirea ei mă uşura. Totuşi, am început iar să plîng. Mama îmi spuse:

Stăpîneşte-te, dragul meu ! îl împiedici pe tata să lucreze.

Tata îmi turnă in urechea bolnavă o picătură de ulei călduţ, apoi se apucă iar de lucru. Părea neliniştit. îşi ţinea capul cu amîndouă mîinile şi făcea un efort vizibil să-şi adune atenţia şi să se gîndească la ce lucra. Dar nu era uşor. Atunci mama mă înveli într-o pătură şi mă duse în celălalt capăt al apartamentului. Mă ţinea în braţe şi mă legăna aşa cum se leagănă un sugaci, cîntînd încetişor, încetişor, bocetul acela grozav despre femeia cu o rană în frunte. Fiindcă tot mai plîngeam, îmi spuse cu glas pătimaş:

— Lasă-l pe tata să lucreze, te rog, dragul meu. Şi mîine să ştii că am să-ţi cumpăr ceva frumos. Ce vrei să-ţi cumpăr?

M-am oprit din plîns şi i-am răspuns:

— Un peşte roşu.

Cînd m-am trezit a doua zi, abcesul din ureche se deschisese de la sine. Aveam însă febră mare. După ce ne făcu cafeaua, după ce-şi servi bărbatul şi-şi trimise copiii la joacă, mama mă îmbrăcă bine. Strîngea buzele şi avea aerul acela hotărît, aproape înfricoşător, pe care-l căpăta îndată ce unul din ai ei era ameninţat de vreo primejdie. îmi înfăşură capul

cu un fular, se îmbrăcă repede şi mă luă în braţe. Eram mare, eram greu. Mama mă duse cu mult curaj pînă în colţul bulevardului şi opri omnibuzul.

Mi-e de ajuns să închid ochii ca să revăd spitalul. Revăd pînă şi sala de aşteptare, cu mirosul ei, cu soba de fontă, cu băncile de lemn, cu spaimele ei. Şi pe urmă, sala de consultaţii. E lungă ca un culoar şi cam întunecoasă. Medicii poartă halate albe şi sînt înşiraţi unul lîngă altul, ca muncitorii într-o fabrică. Fiecare are o lampă, o oglindă pe frunte, instrumentele, masa şi bolnavul sprijinit de perete, ca un osîndit. Ici-colo cineva gemeşi spune: „încet, domnule doctor. Vai! Mai încet, vă rog!" Şi glasul urcă şi coboară

de parcă ar cinta. Da, iţi vine a crede că e un cîntec, ceea cc e şi mai înfiorător.

îmi veni şi mie rîndul să sufăr şi să ciul aşa. Mama mă ţinea strins în braţe şi spunea cu un aer rătăcit:

— Am să-ţi cumpăr peştele cel roşu, dragul meu. E tare rău să te doară urechile! Am să-ţi cumpăr peştele roşu şi încă ceva. Dar nu te mai mişca, pentru Dumnezeu ! Să vadă bine domnul doctor!

M-am oprit din plîns şi am cerut o pasăre.

Nu m-am vindecat decît după două săptămîni nesfîr- şite, în timpul cărora a trebuit să mai viu de cîteva ori la spital. Am căpătat şi peştele cel roşu şi păsărică. Au avut amindoi o viaţă destul de lungă ca să merite a fi pomeniţi în istoria vieţii noastre. Cred că dacă ar fi căpătat pe neaşteptate darul vorbirii, şi-ar fi exprimat opiniile personale despre notarul din Le Havre. Uneori, întorcîndu-mă de la şcoală, o găseam pe mama mai puţin tristă, cu privirea mai vioaie şi cu faţa destinsă.

— Nimeni n-ar zice, spunea ea, că între un peştişor roşu şi noi, oamenii,există ceva comun. Dar nu-i aşa. Uite 1 cînd sînt singură, animăluţul ăsta îmi ţine de urît. Se mişcă, e însufleţit, seamănă cît de cît cu noi. Niciodată nu mi- ar trece prin minte să stau de vorbă cu maşina de cusut, firește, dar cu peştele pot să stau de vorbă; mai ales cu peştele, ştii? Scatiul face prea multă gălăgie. Nu pare niciodată atent la ce i se spune.

îmi puteam închipui destul de bine, deşi eram foarte mic pe vremea aceea, cam ce avea mama să-i împărtăşească peştelui roşu în clipele cînd avea nevoie să facă confidenţe. Iarna se sfîrşea şi noi eram din ce în ce mai strîmtoraţi. Tot felul de obiecte pe care le dobîndisem o dată cu moştenirea părăseau locuinţa noastră pentru o destinaţie care, la drept vorbind, nu era misterioasă, căci cuvintele Muntele de Pietate reveneau în conversaţiile noastre cu o familiaritate obsedantă. Asistasem la dispariţia gravurilor înrămate, a farfuriilor de faianţă, a plăcii de pe cămin. Veni şi rîndul pendulei să plece în excursie.

— Nu face nimic, spuse tata oftînd din greu. Dacă ne uităm pe fereastră, putem să vedem cît e ceasul la atelierele de la calea ferată.

Barometrul fu cît pe aci s-o ia şi el din loc.

— Ah! spuse mama, ce-o sa ne dea pe el?

Tata ridică din umeri şi atîrnă barometrul la loc pe perete. Avea expresia aceea încăpăţînată pe care o»citeau probabil pe faţa celebrului Bernard Palissy rudele şi prietenii săi. Ii spunea mamei, dar îl auzeam şi noi:

— Sînt gata să-mi vînd patul, dar trebuie să-mi dau examenele. Primele încep peste cîteva zile, Lucie. Nu vreau să-mi sfîrşesc viaţa trăind din tot felul de expediente. Vreau să mă ridic, să mă ridic. Merită să fac cîteva sacrificii pentru aşa ceva. Mă doare numai că trebuie să le impun şi copiilor.

Despre mama nici nu pomenea. A considerat-o şi a tratat-o totdeauna ca pe un bun fără importanţă.

Aşa treceau zilele şi tata scrîşnea din dinţi. Iată de ce am fost destul de surprinşi într-o seară văzîndu-l că soseşte acasă cu ochii strălucitori şi cu zîmbetul pe buze.

— Avem un noroc extraordinar, spuse el voios, o să fim expropriaţi.

C A P I T O L U L XIII

MIC DUEL DELAHAIE-PASQUIER. MINUNI ŞI CAPRICII ALE EXPROPRIERII. ANIMALUL ANTIPOLITIC ŞI FILOZOFIA INDIVIDUALISTĂ. SPERANŢE DESFĂTĂTOARE. ASOCIAŢIA LOCATARILOR. APOLOGIA CĂILOR FERATE. PREGĂTIRI DE EXOD. DECĂDEREA ŞI MOARTEA UNEI IDEI MARI.

Deşi vocea tatii era veselă, deşi zîmbea, această declaraţie fu primită într-o tăcere înspăimîntată. Jumătate din cei prezenţi nu cunoşteau înţelesul cuvîntului. Ceilalţi se sileau să digereze ştirea şi să descopere în ce măsură conţinutul ei era efectiv favorabil.

— Cum aşa! strigă Joseph luînd cel dintîi cuvîntul, vor să ne gonească de aici?

Joseph era un copil, dar faţa lui începuse să exprime tot felul de pasiuni puternice. Printr-un mecanism ciudat, faţa aceea tînără şi proaspătă începu să se contracte, să facă tot felul de cute complicate şi semăna un moment cu faţa bătrînă şi bănuitoare a mătuşii Anna Troussereau. Su-

t'isul tatei nu-i mai liniştea pe joseph. Expropriaţi! joseph mesteca acest cuvînt şi-l găsea brutal, încărcat de neplăceri, de ameninţări, de vizite ale portăreilor, de hîrtie albastră cu timbru.

Tata ridică din umeri şi se aşează la masă. Mama era cufundată în gînduri. Ga de obicei, avea nevoie de oarecare răgaz, de oarecare distanţare ca să se pornească.

— Ne expropriază? spuse ea. Da! îmi închipui că domnul Ruaux, proprietarul nostru, are să profite şi că va putea să pună mîna pe bani buni, dar noi, locatarii? Noi vom fi cei sacrificaţi în toată povestea asta. Nu ne aşteaptă de- cît muncă şi necazuri.

Tata ridică iar din umeri, cu şi mai multă voioşie.

— Se vede că habar n-ai de problemele exproprierii, Lucie, spuse el.

— Iartă-mă, spuse mama cu un aer meditativ. Familia mea Delahaie a fost o dată expropriată de un teren pe care-l poseda la Riviere-Saint-Sauveur, cînd s-a făcut linia de cale ferată. Numai că ei erau proprietari.

Trăsăturile tatei se înăspriră.

— Din nefericire, noi nu sîntem familia Delahaie, sîn- tem doar locatari.

— Ram! Ram! Ge vrei să spui? Delahaie! Păi am să ajung nici să nu-mi mai amintesc măcar că am fost o Delahaie, că aşa m-am numit pe vremuri, atît de Pasquier am devenit, ca voi toţi. O Pasquier de genul tău, nu de genul soră-ti sau a omului cu pistonul, bineînţeles. Ţi-am spus despre ai mei doar aşa, ca să fii prudent, Raymond.

Tata începu iar să zîmbească, dar cu amărăciune. Îşi îndoi genunchiul în aşa fel încît să-şi arate tălpile ghetelor, care erau subţiri şi găurite.

— Să fiu prudent... murmură el. Te rog să crezi că sînt prudent. Pînă-ntr-o lună, poate chiar şi mai curînd, n-am să mă mai pot arăta nicăieri. Cînd plouă, simt că apa mi se urcă pînă la glezne.

— Ştiu, spuse mama. Văd eu dimineaţa cînd perii ghetele astea nenorocite.

— Pînă într-o lună, reluă tata, îmi voi fi trecut primele examene. Bineînţeles, e un mare pas înainte. Dar asta nu înseamnă nici pe departe o soluţie. Trebuie să mai facem rost de bani. Pentru moment n-avem încotro. Ce să fac?

Toate feţele, pînă şi cele mai fragede, părură deodată învăluite în zăbranic negru. Lumina lămpii era bolnavă şi amărîtă. In asemenea cazuri, prima care se ridica la suprafaţa apei era totdeauna mama.

— Din fericire, spuse ea, vom fi expropriaţi. Parcă aşa spuneai. Nu?

Tata începu iar să zîmbească.

— Nici măcar nu m-ai lăsat să vă explic cum stau lucrurile. Şi ştii doar, Lucie, că eu nu mă aprind niciodată. Ştii doar!

Doamne! Cîtă putere are dragostea! Mama scutură din cap cu înfocare, ba chiar ridică uşor braţele spre cer ca să arate că ştia ceea ce era rugată să ştie şi că nu era om pe lume mai puţin capabil să se aprindă decît tata.

— E de la sine înţeles, reluă omul acesta calm, că proprietarul clădirii — la casa noastră mă refer — va primi indemnizaţia cea mai mare. Dar şi noi, ăştia, simplii locatari, avem un cuvînt de spus. Exproprierea ne păgubeşte şi această pagubă e totdeauna evaluată cît se poate de gras de o adunare specială, care se numeşte juriu de expropriere. Stai, Lucie, am să-ţi explic totul.

Ne dădeam bine seama că mama începea să intre şi ea în joc. Parizienii îşi mai amintesc cu entuziasm de marile exproprieri din timpul celui de-al doilea Imperiu. In cafenele, în omnibuz, sub streşinile caselor, se povesteau aventuri legendare: istoria unui cizmar sărac sau a unui negustor de cartofi prăjiţi care nu-şi cedaseră magherniţele decît pentru o avere. Se comentau comploturile şi şiretlicurile politicienilor, dornici de a atrage asupra clienţilor, precum şi asupra lor personal, aversele de aur ale exproprierii. Pentru un mare număr de oameni, a fi izgonit din casă de armata celor care dărîmau clădirile era culmea norocului. Se transmiteau pe furiş informaţii vrăjite. Anunţaţi la timp, descurcăreţii se mutau pe traseul viitor al unui mare bulevard hrăpăreţ. Unii n-aveau noroc: exproprierea trecea la distanţă de doi metri sub nasul lor, ba chiar şi mai aproape, şi-i lăsa sfîşiaţi de amărăciune pentru tot restul vieţii. Mulţi îşi făcuseră seama sau chiar înnebuniseră. în timpul acesta, expropriaţii trăiau împărăteşte, beau şampanie şi-şi făceau de cap fără ruşine.

— Da, spuse mama, înghiţind un exces de salivă, ceea ce la ea era un semn hotărît de emoţie, da, Raymond, explică-mi totul. Si în primul rînd, de cine vom fi expropriaţi?

— De calea ferată din Vest.

— Ai dreptate, spuse mama. Nici prin minte nu mi-ar fi trecut. Mă întreb chiar cum se face că n-au făcut-o mai demult.

Mama nu-şi lua vînt numaidecît, dar cînd se pornea, o făcea din toată inima, zău. Din acest moment, nimic nu i se mai părea imposibil. Dacă tata i-ar fi spus că urma să fim expropriaţi de Turnul Eiffel, fiindcă-i stăteam în lumină, mama l-ar fi crezut. Principalul era doar s-o aduci la temperatura cea mai potrivită.

— Se vorbeşte mai de mult de mărirea gării Montparnasse şi a podului din Avenue du Maine, reluă tata. Dar asta rămîne pentru mai tîrziu. în viitorul cel mai apropiat se vor construi liniile suplimentare şi poate chiar un pod pentru rue du Château, în locul pasajului la nivel. Societatea din Vest cumpără o bucată de teren care străbate întreaga rue Vandşimme. Noi sîntem în frunte. N-are să dureze mult.

— E grozav! spuse mama. Şi de unde ştii toate astea?

Tata izbucni in rîs.

— Cînd am să-ţi spun, mărturisi el, ai să te gîndeşti numaidecît că nu-i ceva serios. De la Wasselin ştiu.

— Da, desigur, spuse mama pe un ton foarte vag.

Era cam dezamăgită. Făcînd abstracţie de scumpul nostru Désiré, tot ce pornea de la vecinii noştri Wasselin nu-i mirosea a bine. De obicei, tata era de aceeaşi părere.

— Wasselin, reluă el cu energie, nu-mi inspiră nici o încredere. Spun asta de faţă cu voi, copii, dar vă rog să n-o duceţi mai departe. Trebuie să adaug că mi-ar fi perfect egal, fiindcă nu-mi ascund vederile. E mai bine, însă, să nu spunem nimic, cel puţin pentru moment. Căci, de data asta, informaţiile lui Wasselin sînt exacte. Ţi-am spus adesea, Lucie, că Wasselin are tot felul de vicii, pînă şi viciul politicii îl are, ticălosul.

Pe faţa mamei se putu citi imediat o expresie de mirare şi de groază, Tatăl meu era dip fire „uti animal antipolitic", ba chiar „apolitic", aşa cum spuneau în secolul trecut individualiştii, precursori ai lui Nietzsche.

în adîncurile mării, există peşti care trăifesc în cete, care circulă unul lîngă altul, cu aripioarele alături şi care înoată cu miile şi cu milioanele în susul aceloraşi curente, înfruntînd aceleaşi vîrtejuri, făcînd aceleaşi orgii şi fiind prinşi în aceleaşi plase. Există în schimb şi înotători sălbatici, care-şi caută singuri drumul printre alge, la mică adîncime, printre stînci. Tata era din categoria acestor solitari înverşunaţi, nu din calcul egoist, ci cu logică şi cu judecată, fiindcă tot ce dorea el depindea în primul rînd (le el însuşi şi fiindcă, din moment ce

trebuia să înveţe şi să se ridice, cum obişnuia să spună, lucrul cel mai bun era să înceapă numaidecît şi să înceapă cu sine însuşi. Trebuie să adaug că avea un orgoliu exigent, care nu se împăca lesne cu pronumele „noi".

Ah tată, tată, cît de bine îţi şade în lumina amintirii! Cît de îngăduitoare e această lumină! în ciuda morţii şi a trecerii anilor, mi-am început povestirea cu inima chinuită de mustrări. Simţeam atîta nevoie să mă purific de orice urmă de pică, să-mi potolesc resentimentele. Acum, însă, povestirea mea îşi vede de drum, tată, povestirea asta pe care n-o mai pot călăuzi după plac. Amintirea mă alină într-un fel. Sînt gata să-ţi ridic osanale, tată. Oare iar ai să mă amăgeşti cu firea ta de nepătruns, tată? Ai să mă faci să uit că nu te-am putut iubi?

Auzi, politică ! Nu zău ! Nenorocitul ăsta de Wasselin ! Numai asta-i mai lipsea! Faţa mamei exprima o condamnare pe care n-o îndulcea nici o nuanţă de milă. Din moment ce tata dispreţuia politica eram obligaţi să credem că politica era un exerciţiu dizgraţios, murdar şi chiar condamnabil.

Dar tata îşi reluă povestirea:

— îl credeam pe Wasselin absolut incapabil să facă cuiva un serviciu cît de mic. Dar uite ! Nu se ştie niciodată. I-a făcut nişte servicii şi lui Saint-Hilaire, consilierul municipal al cartierului. Se întîlnesc, îşi vorbesc. I-am văzut împreună. De la Saint-Hilaire a căpătat Wasselin aceste informaţii. Vom fi expropriaţi şi gata! Chiar luna viitoare,

—• Dar cît putem căpăta noi, simpli locatari?

— Bagă de seamă! Noi nu sîntem locatari ca ceilalţi. Eu lucrez acasă. Apartamentul meu e totodată locul meu de muncă, adică un fel de atelier. Datorită acestui fapt, intru într-o categorie specială.

— Bine, şi cît capătă, de pildă, cei din această categorie?

— Să zicem zece mii de franci, poate chiar douăsprezece.

— Stai puţin, murmură mama, stai puţin să-mi fac socotelile.

Închise pe jumătate ochii şi începu să mişte buzele în tăcere.

— Zece mii, spuse ea în cele din urmă. Dar e fantastic, Raymond. Gîndeşte-te că un mutat nu ne-ar costa cu totul şi cu totul decît vreo cîteva sute de franci. Spun asta fiindcă mă gîndesc la ultimul mutat.

— Ştiu, răspunse tata, tocmai de aceea afirm că avem mare noroc.

— Şi dacă în plus am primi şi scrisoarea de la Le Havre, ar fi aproape o avere.

— Ah! spuse tata cu dispreţ, pe domnul acela din Le Havre nu l-am mai zori chiar atît de tare. Zece mii de franci avans! Fără acte, fără şicane, fără procuri, fără nici unul din mofturile notariceşti. Ar merita chiar să ne descărcăm puţin şi să-i scriem acestui personaj din Le Havre o scrisoare... Ah! să-i spunem lucrurile pe faţă şi să i le spunem tare. I-aş spune tot ce gîndesc.

— Nu, Ram! Nu, te rog. Nu-l aţîţa împotriva noastră. Dacă ne pică şi banii lui Le Havre, foarte bine! O să încasăm din două părţi şi o să găsim ce să facem cu ei.

Noi, copiii, asistam cu gurile căscate la această ploaie de aur.

Chiar a doua zi dimineaţă, am primit vizita lui Was- selin. Era o adevărată vizită. Wasselin îşi pusese şi mănuşi. Avea un aer important, agitat şi jovial. Sub braţ ţinea un dosar plin de hîrţoage, cam prea plin, fireşte, pentru o problemă atît de crudă încă, dosar pe care de altfel nu-l deschise. Ii spuse tatei:

— In definitiv, avem dreptul şi chiar datoria să ne formulăm dorinţele, sau, cum se spune în limbajul adecvat, dezideratele. Dumneata, Pasquier... dă-mi voie să-ţi spun Pasquier, prieteneşte, e mai simplu. Va să zică pe dumneata, te înscriu cu cincisprezece inii. Uite: scriu cincisprezece mii în coloana a doua. Ţi se pare prea mult? Scumpul meu, cînd ai de-a face cu oameni de ăştia, trebuie să^ceri un butoi ca să capeţi o sticlă. Asta mi-o spunea chiar ieri consilierul Saint-Hilaire. Eu mă înscriu pentru douăsprezece mii; plătesc o chirie mai mică decît dumneata şi nu lucrez acasă. Am trecut pe la domnul Courtois, s-a înscris cu zece mii. N-are copii, îţi dai seama. Trebuie să fim gata să ne apărăm. O să dăm peste nişte piraţi, nişte adevăraţi rechini.

Epoca aceea a fost glorioasă pentru domnul Wasselin. Ideile, planurile, frazele lui erau măreţe. Propuse numai- decît înfiinţarea unei „Asociaţii a locatarilor" şi aşternu acest titlu pe diverse foi de hîrtie, în litere ronde, culcate şi gotice. Inventa subtitluri ca: „Grupare solidară pentru apărarea cetăţenilor prejudiciaţi de exproprieri iminente". Cutreiera casa de sus pînă jos, adunînd semnături benevole la fiecare palier. Îşi deschidea dosarele şi spunea: „Societatea noastră de apărare reciprocă se bucură de înaltul patronaj al domnului consilier Saint-Hilaire, prietenul meu personal". Convinse tot grupul să angajeze un avocat şi-l propuse pe maestrul Mollard, „una din

gloriile baroului". Deşi rămase invizibil, maestrul Mollard nu lucra gratuit şi ceru numaidecît un mic avans. Fiecare membru al asociaţiei înmînă domnului Wasselin neînsemnata sumă de douăzeci de franci.

Cîteva zile după aceea, Wasselin veni la noi la ora prînzului. Avea în mînă şervetul acela care-i era de mare ajutor în momentele de oratorie.

— Veniţi şi priviţi, spuse el. N-am spus „oameni fără de credinţă" ! căci din fericire, nu credinţa vă lipseşte. Nu-i nimic: puteţi în orice caz să vă uitaţi.

Deschise fereastra în vîntul de martie şi ne împinse pe toţi, mici şi mari, pe balcon. O echipă de muncitori, cu tîr- năcoape şi lopeţi, înainta pe pietrişul dintre şinele de cale ferată. Vreo doi-trei domni cu pălărie melon, şi care păreau să fie ingineri, făceau măsurători cu un lanţ de geometru. Un secretar însemna nişte cifre într-un registru.

— Poftim! strigă Wasselin. încep să lucreze. Trebuie să recunoaştem că treaba a mers repede.

Unul dintre ingineri îşi îndreptă privirile în direcţia casei noastre. Făcu un gest de parcă ar fi vrut să dea ceva la o parte, apoi se întoarse spre colegii lui şi le vorbi cu multă însufleţire. Entuziasmul lui Wasselin nu mai cunoştea margini.

— Şi masacrul va începe cu casa noastră. Ilustrul rneu prieten, consilierul Saint-Hilaire, mi-a spus chiar azi-di- mineaţă lucrul acesta. Priviţi, priviţi copii, un cartier vechi, care, peste puţin nu va mai fi decît o amintire istorică, un şantier al progresului. Tîrnăcoapele muncitorilor deschid drumul viitorului. Cine dărîmă clădeşte. Să vă aduceţi aminte, băieţi, în copilărie aţi asistat, muţi de uimire, la această măreaţă expansiune a căilor ferate. îmi pare rău că în clipa de faţă n-am cîteva sticle de şampanie în casă. Am fi băut solemn în cinstea timpurilor noi. Dă-mi mîna, Pasquier, mîna dumitale cinstită de expropriat, membru activ al Asociaţiei locatarilor. Nu, nu vorbi nici de preşedinţie, nici de un preşedinte: munca mea nu înseamnă nimic. De altfel, n-am ambiţii lumeşti şi nu alerg după onoruri. E datoria mea, nu mi-am făcut decît datoria, pentru mîntuirea semenilor mei şi pentru fericirea umanităţii.

Tata nu deschisese gura. Urmărea manevrele inginerilor şi ale muncitorilor pe calea ferată. Ceea ce vedea părea nu numai verosimil, ci aproape evident. După plecarea lui Wasselin spre sfîrşitul mesei, tata spuse cu privirea pironită în viitor, adică pierdută în infinit:

— Va trebui totuşi să căutăm un alt apartament. Pe cît posibil, aici in cartier. Eu n-am să mă pot ocupa, am de lucru pînă peste cap în momentul de faţă.

— Am să caut eu, Raymond. In fiecare zi, între două şi patru, cînd sînt. copiii la şcoală, pot să lipsesc cîteva clipe de-acasă.

— Mama începu să cutreiere cartierul. Îşi recupera timpul pierdut impunîndu-şi nesfîrşite nopţi de veghe. Uneori spunea aşa:

Am putea găsi pe Boulevard Pasteur un apartament de cinci camere, numai că ne-ar costa cu două sute de franci mai mult. Pentru trei sute de franci în plus, am avea şi o cameră de servitori. Fireşte, nu mă gîndesc să angajăm o servitoare. Să lăsăm prostiile, m-am lecuit pentru multă vreme de ele. Dar am putea s-o aranjăm pentru Joseph, care mîine-poimîine are să fie om în toată firea.Wasselin se gîndea cu toată seriozitatea să convoace o adunare generală a Asociaţiei locatarilor, pentru a elabora statutele. Pînă la urmă, se mulţumi să (ieară tuturor membrilor cîte un avans suplimentar de zece franci, astfel că fiecare dintre membri se pomeni acum că depusese treizeci de franci.

Seara, înainte de a se apuca de lucru, tata spunea:

— Exproprierea e un lucru foarte avantajos. Şi, apoi, n-avem ce discuta. Nu poţi nici să primeşti, nici să refuzi. Nu ne cere nimeni părerea. Ei bine! Eu, care de obicei mă mut cu atîta uşurinţă, trebuie să mărturisesc că mă despart cu greu de casa asta. începuse să-mi fie dragă. Am să ră- mîn numai cu amintiri plăcute după ce o să plecăm.

— Eşti sigur, şoptea mama, că suma asta, faimoasa sumă, ni se plăteşte imediat?

— Păi bine, Lucie, trebuie să fii logică. Dacă ei ne obligă să ne mutăm, e cel puţin firesc să ne dea mai întîi banii. Printre noi există oameni foarte bine care n-ar avea cu ce să-şi plătească nici măcar o birjă ca să se mute în altă parte.

— Cincisprezece mii de franci, spunea mama. îţi spun sincer că m-aş mulţumi şi cu jumătate, numai să mi-i dea imediat.

— Ba nu, Lucie, ba nu. Nu trebuie să capitulăm. Trebuie să ne apărăm drepturile cu orice preţ şi să nu dăm înapoi.

— Bine! Hai să ne împăcăm. Aş ceda casa pentru zece mii.

Tata ridica din umeri şi se cufunda iar în lucru.

O fiinţă pe care toată povestea asta o transformase era scumpul meu Désiré. Era aproape vesel şi privirea lui strălucea de mîndrie.

— Tu nu-l cunoşti bine pe tata, spunea el. Pare aşa, că glumeşte, dar e foarte inteligent. Dacă ar fi dat peste oameni care să-l înţeleagă, sînt sigur că ar fi devenit un personaj foarte celebru. Tu n-ai de unde să ştii, îl vezi doar cîte o clipă, cînd şi cînd. Dar cînd vrea, vorbeşte... îţi dau lacrimile, atît de frumos se exprimă, atît de bine vorbeşte.

Se desprimăvara. Tata îşi trecu cu succes primul dintre faimoasele lui examene. Mama ne pregăti o masă bună, deşi

situaţia noastră era foarte grea. Am mîncat cu bucurie şi de dragul examenului şi pentru că mîncarea era bună.
Mama spunea: „Cînd mănînci carne de iepure, chiar dacă-i gătită *à la bordelaise*, cu un pic de usturoi, cum am făcut-o eu, poţi oricind să dai peste o îmbucătură tare şi amară. Cine dă peste ea să-mi spună. Şi se întîmpla că eu aveam totdeauna ghinionul să dau peste îmbucătura aceea.

Primăvara trecu. Domnul Wasselin continua să vorbească despre expropriere, dar cu mai puţină înflăcărare. Se oprea pe scară cînd întîlnea vreun locatar şi striga dînd ochii peste cap.

— Ăştia sînt nişte pungaşi. Dar nu-i nimic, nu-i nimic. Dreptatea e de partea noastră. Avocatul se agită, mă văd aproape zilnic cu el.

Désiré redevenise melancolic. Dacă se întîmpla să vorbim despre expropriere, obrazul lui se crispa şi lua o expresie dureroasă. Membrii Asociaţiei uitară treptat de basmul acela cu cocoşul roşu. Discutam şi noi despre el din ce în ce mai rar. lntr-o zi, tata spuse oftînd:

—. ...Aşa a fost şi povestea aceea cu exproprierea.

— Da, murmură tnama, ce se mai aude cu ea?

Trăisem din ea şi o visasem luni de zile, dar acum cînd o pomeneam era-ca şi cum ar fi fost cine ştie ce trăsuaie.

Săptămînilc treceau. Din cînd în cînd, tema exproprierii revenea în conversaţiile noastre de familie, dar se depărta, se stingea. Spuneam: „Asta a fost cînd cu faimoasa expropriere..." Uneori cineva adăuga: „Ce s-o fi întîmplat cu avocatul pe care-l angajase Wasselin?" „Ah ! o fi mîncat avansul. Oamenii legii papă repede banii."

înainte de a muri de tot, povestea asta avu o ultimă zvîrcolire foarte ciudată. într-o zi, spre sfîrşitul primăverii, în timp ce Désiré Wasselin şi cu mine moţăiam unul lîngă altul la capătul balconului, l-am văzut deodată pe Désiré scoţînd din buzunar ceva foarte mic, strîns în pumnul lui închis. Şi deodată, cu vocea tremurînd de emoţie, spuse:

— Uite, Laurent, să dai asta deseară părinţilor tăi.

Deschise larg mîna: era o monedă mică de aur, o monedă de zece franci. Apoi adăugă cu glas mai scăzut:

—— Mai rămîn douăzeci de franci. Am să încerc să fac rost de ei. Dar nu cumva să afle tata şi nici mama. Mă descurc eu singur. Să nu uiţi că au mai rămas numai douăzeci (Je franci.

C A P I T O L U L XIV

ALTE CONSIDERAŢII ASUPRA MÎNCĂRII DE LJNTE. CORESPONDENŢA CU CAMERA NOTARILOR.PROIECT DE

CĂLĂTORIE IN AMERICA. PAUL GLASERMANN SAU ISPITA. O SOCOTEALĂ ELEMENTARĂ. DOMNUL LAVERSIN, DOMNUL BOTTONE ŞI DOMNIŞOARA VERMENOUX SAU VERMENOUZE. DECLARAŢII DE INDEPENDENTĂ

Intrăm într-o perioadă tristă, tulbure şi întunecată. Aş dori s-o las să se prăbuşească toată în întuneric. Dacă pomenesc aici despre ea, o lac poate pentru că vorbele au puterea înfricoşătoare de a otrăvi amintirile şi de a le ucide în cele din urmă.

Timp de mai bine de trei luni, notarul din Le Havre nu mai ocupase locul întîi în visele noastre de familie. Cînd exproprierea se transformă într-o dîră de fum, notarul din Le Havre intră iar în scenă. Era, zău, notarul cel mai tăcut cu putinţă. Nu l-am văzut niciodată, nu-i mai ştiu nici măcar numele, dar dacă mi se întîmplă să mă gîndesc la el, mi-l închipui ca pe un monstru fără gură şi fără urechi, adică statuia însăşi a unei nepăsări neruşinate.Mama începu iar să scrie, de mai multe ori pe săptămînă, scrisori cînd rugătoare, dacă le redacta ea, cînd spume- gînde de furie, dacă i le dicta tata. Toate aceste scrisori dispăreau într-un puţ fără fund şi fără ecou. Uneori, cînd tata considera o epistolă deosebit de convingătoare şi plină de o dialectică exemplară, o expedia recomandată. Şi azi mai cred că cu banii de timbre cheltuiţi cu povestea asta nenorocită am fi putut trăi tihnit două luni, mîncînd în fiecare zi carne. Această ultimă observaţie ar putea aduce după sine şi altele. încă de pe atunci eram absolut sigur că un regim vegetarian, chiar dacă nu-i o fericire, chiar dacă te face să pierzi obiceiurile de carnivor trufaş, nu e totuşi incompatibil cu o viaţă de muncă. Şi, făcînd brusc un salt peste prăpastia care desparte în ochii filozofului elementul fiziologic de cel psihologic, aş putea spune că dacă excesul degenerează uneori în scîrbă, el poate adesea să se transforme în dragoste. Aş avea motnʳo să mă declar scîrbit de mîncarea de linte. Dar nu ! Mi se întîmplă adesea s-o doresc. E destul ca ai mei să uite să-mi dea linte la masă pentru ca 8-0 cer, să pretind să mi se servească. Atunci spun şi eu cuffl spunea tata: „Lintea înseamnă fosfor în pastile". In ochii mei, rămîne hrana prin excelenţă. 0 savurez cu reculegere, cu evlavie şi totodată cu o ciudată, cu o sănătoasă melancolie.

Dar să lăsăm aceste meditaţii gastronomice. într-o zi, in corespondenţa noastră... Ba nu! E mai bine să las în seama fratelui meu Joseph folosirea expresiilor pompoase de acest fel: ca toţi oamenii săraci, nu primeam decît ici colo cîte o scrisoare, aşa că n-are rost să vorbesc despre „corespondenţă". Orice fleac de scrisorică era imediat vizibilă pentru noi, ne sărea în ochi. Într-o zi, am primit o scrisoare care purta următoarea menţiune în litere de tipar: *Camera notarilor.* Era adresată mamei, care o luă cu o mînă tremurătoare. „Dumnezeule ! Asta ce-o mai fi? Cine ştie ce grozăvie ! Cu siguranţă că ornul acela din Le Havre a fugit cu banii, cu titlurile noastre, cine ştie cu ce încă, Dumnezeule !"

Mama deschise scrisoarea şi o citi de zeci de ori singură, pentru că tata nu era de faţă. Noi, copiii, ne adunasem în jurul ei descifrînd scrisul acela neciteţ. În cele din urmă, mama înţelese că fără să-i spună nimic, tata adresase Camerei Notarilor, sub semnătura Lucie Delahaie-Pasquier, o plîngere împotriva notarului din Le Havre, denunţînd tărăgăneala, reaua-voinţă şi tăcerea lui inexplicabilă. Tata făcuse această ispravă cu mai bine de o lună în urmă; aşa reieşea din interpretarea justă a scrisorii: *„Ca răspuns la scrisoarea dumneavoastră din*..." în orice caz, Camera Notarilor ne răspundea. Era un răspuns vag, un răspuns care tergiversa, care nu era prea politicos şi care justifica într-o singură frază pe toţi funcţionarii ministeriali, prezenţi şi viitori, sfîrşind prin a recomanda calmul şi răbdarea.

Nelinişte a mamei spori: era foarte prudentă, ba chiar circumspectă cînd nu era direct vorba de familia ei, fiindcă altfel, termenul de leoaică ar fi prea slab. Prin urmare, mama începu să mediteze, comunicîndu-ne în parte cîteva din temerile ei. „Dacă omul din Le Havre află asta, s-a sfîrşit cu noi. Sîntem pierduţi. Ne ţine zece ani."

Seara, cînd tata se întoarse, mama îi întinse scrisoarea.

— Ei şi? spuse tata şi mustăţile lui începură să freamăte.

— liaymond, oare n-am făcut o greşeală?

£>in moment ce era vorba de o greşeala, mama, carè nu avea nici o vină în demersul acela trăsnit, lua numaidecît o parte asupra ei.

Tata începu să dea semne care prevesteau o frumoasă criză de furie solo.

— Fac ceea ce cred că trebuie să fac, fiindcă vreau să termin odată pentru totdeauna. Puţin îmi pasă mie de banii din La Havre. Ceea ce nu pot să suport este apatia acestui imbecil. De notar vorbesc. Din moment ce pînă şi Camera Notarilor ia partea acestei canalii, ştiu ce-mi rămîne de făcut. Pînă la urmă am să plec.

— Unde să pleci? La Le Havre?

— Nu, răspunse tata cu un aer olimpian. Nu la Le Havre. Am să plec în America. Cînd am să ajung acolo, am să mă informez personal.

O clipă de groază. Am crezut că mama are să se arunce în genunchi ca să-l convingă pe tata să renunţe la un proiect atît de nebunesc şi atît de măreţ totodată. începu să plîngă. în timp ce ea plîngea, tata reîncepu să zîmbească. Cîteva clipe după

aceea uitase de America, ba chiar îşi regăsise şi calmul, recomandat cu atîta stăruinţă de Camera Notarilor.

În vara aceea, noi am fost supuşi unei ispite foarte primejdioase. Am spus noi... Ah! pe vremea aceea eu nu eram decît un băieţaş plăpînd, dar trăiam încercările prin care trecea clanul nostru cu o pasiune proaspătă, şi suferinţele lui mă răscoleau pînă în adîncul sufletului.

Într-o zi, mama primi o scrisoare pe care am regăsit-o printre hîrtiile de familie. Numai printr-un miracol a rezistat această scrisoare la capriciile vieţii noastre aventuroase timp de mai bine de patruzeci de ani. Din moment ce o am aici, în faţa ochilor, recurg la soluţia cea mai simplă şi mă mulţumesc s-o copiez.

PAUL GLASERMANN
Agent, de afaceri

Avansuri de capital. împrumut cu gajuri.
Anchete particulare. Tranzacţii.
Demersuri secrete. Bani înainte.

Doamnă,

Am aflai graţie serviciului nostru de informaţii că o moştenire a cărei beneficiară sinteţi alcătuieşte in momentul de faţă, in Franţa şi in America, obiectul unor cercetări litigioase, cercetări care, din nefericire, nu par a se apropia de sfir- sit şi care ar mai trebui poate să dureze mulţi ani de zile înainte de a se rezolva în favoarea, dumneavoastră. Examinînd dosarele ce ne-au fost înaintate de serviciul nostru special, sîntem în măsură să vă prezentăm următoarea propunere, pe care o veţi considera desigur foarte avantajoasă. Sîntem de acord să ne însărcinăm în numele şi în locul dumneavoastră, cu efectuarea tuturor demersurilor necesare unei rezolvări prompte, şi dacă e posibil definitive, a acestei chestiuni. Dat fiind că aceste demersuri comportă mari cheltuieli şi mari riscuri, vă veţi angaja în scris, potrivit tuturor formelor legale, să ne cedaţi şaizeci la sută din sumele ce aveţi de primit. La semnarea înţelegerii dintre noi, semnare ce poate avea loc în termen de zece zile de la acceptarea dumneavoastră verbală, vă vom achita un sfert din restul banilor.

Nădăjduim, doamnă, că veţi aprecia cum se cuvine propunerea noastră şi că veţi binevoi să luaţi în considerare

riscurile la care se expune biroul nostru în dorinţa de a vă fi de folos.

Primiţi, vă rog, doamnă...

Tata reciti de două ori scrisoarea, cuvînt cu cuvînt. Zîmbea acru şi spunea: „Ce puşlamale, ce puşlamale ! Trăim înconjuraţi de puşlamale. E extraordinar!"

După ce acest prim val de supărare îi trecu, tata ridică din sprîncene. Faţa lui începea să se lumineze.

— în definitiv, spuse el, asta înseamnă că am primi imediat zece mii de franci. Nu trebuie să ne grăbim să spunem nu. încep să-mi pierd încrederea în povestea aceea cu notarul. Ştii, Lucie, e mai bine să punem mîna pe aceşti zece mii de franci decît să ne gîndim la cei patruzeci de mii, din care s-ar putea... să nu căpătăm niciodată un gologan.

— Stai puţin, Ram, spuse mama cu seriozitate. Am impresia că greşeşti. Aici scrie, un sfert din...

— Da, un sfert de patruzeci de mii de franci înseamnă zece mii. Mai ştiu şi eu să socotesc.Nu, Ram, cred că greşeşti. Aici scrie „un sfert din rest". Şaizeci la sută din patruzeci de mii, înseamnă... Stai să mă gindesc. înseamnă douăzeci şi patru de mii. Prin urmare rămîn şaisprezece mii şi un sfert din şaisprezece mii nu înseamnă decît patru mii. Asta e, Raymond, asta-i tot. Patru mii imediat şi douăsprezece mii mai tîrziu. E o escrocherie, vezi şi tu.

Tata socotea prost şi foarte încet, li ceru mamei să-i repete de zece ori socoteala asta, deşi era foarte simplă. Pînă la urmă, şi-o însemnă chiar pe marginea scrisorii, unde pot s-o văd şi acum. Şi, mă doare să spun, dar avii o ultimă clipă de ezitare. Ah! Nu era un om hrăpăreţ, era numai obosit, deşi nu recunoştea niciodată lucrul acesta, da, era obosit în ziua aceea. Patru mii de franci numaidecît... Apoi îşi reveni şi explodă.

— Nişte tîlhari de drumul mare! Pungaşi ! Bandiţi! Am să le-o scriu. Le scriu chiar acum, Lucie, chiar acum!

— De ce să le scrii? E destul să nu le răspunzi.

— Ba nu, spuse tata. Am să le scriu. Şi adăugă cu voce scăzută:

— In felul acesta, n-am să mai fiu ispitit să plec acolo, să văd despre ce-i vorba, cu orice risc. E mai bine să rupem toate punţile.

Şi tata scrise. îi venea greu să renunţe la acest gen de descărcare. Trebuie să spun că, în cursul anului următor, am mai primit trei sau patru propuneri de acelaşi fel. Mama spunea:

— Vezi, Raymond, vezi, din moment ce vor cu toţii să se ocupe de treburile noastre, înseamnă, de fapt, că merită. Răbdare! Răbdare!

De voie de nevoie, aveam răbdare. Şi zilele treceau. Căci, indiferent de ce se întîmplă, ba chiar indiferent de ce nu se întîmplă, zilele trec, trec şi săptămînile şi lunile. Şi în fiecare seară, te întrebi cum se va putea rezolva problema înfricoşătoare pe care o constituie ziua de mîine. Dar pînă la urmă, trăim şi ziua de mîine.

într-o dimineaţă, în timp ce ne servea cafeaua, mama spuse:

— Am o idee, Raymond.

Tata clătină din cap.

— E o idee excelentă, Raymond. Să luăm pe cineva în gazdă!

Tata încruntă din sprîncene.

— Şi unde vrei să-l pui?

— Nu te supăra, spuse mama, există o singură cameră unde l-am putea pune, camera ta de lucru. Tu ai să te instalezi în odaia noastră. Ştiu că are să-ţi vină greu, săracul de tine. Dar cînd vrei tu, poţi să lucrezi oriunde. Şi n-ai idee ce bine ne-ar prinde, Raymond. Am făcut toate socotelile, crede-mă.

— Să iei pe cineva în gazdă? Pe cine?

Şi tata bătu din picior.

— Am să-ţi spun adevărul, Raymond, am şi găsit pe cineva. E un domn, Laversin, pe care-l cunoaşte doamna Tesson.

— Fă cum crezi, Lucie.^

Şi mama făcu cum crezu. împinse pianul pînă în sufragerie, instală masa şi cărţile tatei în odaia căreia-i spuneam cu mîndrie odaia mare, în care se şi aflau două paturi şi care, trebuie să recunoaştem, nu era decît o odăiţă foarte modestă. Apoi comandă unui lăcătuş o cheie suplimentară pentru uşa de pe.palier. Nu făcea cheltueli mari, totuşi erau şi astea cheltuieli! „Nu capeţi nimic, spunea mama, fără o mică investiţie. N-are a face! Are să fie o treabă bună. Acest domn Laversin e un chiriaş model: lucrează toată noaptea la tipografia unui ziar. Şi doamna Tesson spune că e un om foarte bine crescut!"

Domnul Laversin sosi într-o zi cu o valijoară. Tata îi făcu o primire corectă, dar glacială. Domnul Laversin avea părul ras şi o bărbiţă căruntă. Era palid la faţă cum sînt toţi cei care dorm ziua. Era cam burtos, avea o înfăţişare tristă, dar „respectabilă", aşa cum ne anunţase doamna Tesson. Lua cu noi numai cina, înainte de a pleca la lucru. In restul timpului dormea şi prînzul îl mînca între două porţii de somn, astfel că mama nu mai avu o clipă de odihnă. Domnul Laversin nu era prea exigent. Cînd avea nevoie de ceva, izbea cu pumnul în perete. Mama se ridica numaidecît, cu un aer supus şi neliniştit şi zicea: „Nu vreau să-l las să aştepte. Duce o viaţă foarte obositoare şi are nevoie de îngrijire. De un burlac ţi se face îndată milă."

Păstrasem obiceiul dinainte, obiceiul de totdeauna, de a ne

juca în sufragerie. într-o zi, domnul Laversin izbi cu

pumnul în zid. „Potoliţi-vă copiii! Doamnă, nu înţelegeţi că nu pot să dorm?" De atunci, ne-am dat toată silinţa să vorbim încet şi să nu mai rîdem. Cînd mişcăm ftn scaun din loc, ne uitam unii la alţii speriaţi şi ne certam cu glas înăbuşit.

Domnul Laversin avea o zi liberă pe săptămînă. Atunci rămînea la el în cameră şi-şi fuma pipa. Mirosul de tutun se răspîndea în tot apartamentul şi noi nu spuneam nimic, dar eram trişti ca locuitorii unui oraş cucerit de inamic.

De obicei, domnul Laversin se întorcea acasă pe la cinci dimineaţa. Cînd îl auzea răsucind cheia în broască, mama se trezea şi începea să se frămînte în pat, ceea ce simţeam ca prin vis, cînd dormeam lîngă ea. într-o dimineaţă, am auzit-o spunînd cu voce scăzută, dar stăruitoare:

— Raymond, auzi, Raymond?

— Da, da, ce vrei?

— Domnul Laversin s-a întors.

— Da. Şi ce-i cu asta?

— Raymond, domnul Laversin nu e singur. Ascultă, se aud două voci. Raymond, cred că domnul Laversin s-a întors cu o femeie, mă rog, cu o doamnă, ce ştiu eu? Dumnezeule, Dumnezeule!

Tata se trezise de tot. Se ridică într-un cot şi ascultă.

— Ai dreptate, Lucie. Se aude o voce de femeie.

— Raymond! E cu neputinţă!

Tata plescăi de cîteva ori cu limba.

— Mă rog, asta e, Lucie. Din moment ce omul a închiriat o odaie, e la el acasă în această odaie. în definitiv, are tot dreptul să primească pe cineva, chiar şi o femeie, fără să ne ceară voie.

— Dar îţi spun că nu se poate, Raymond.

— Cînd iei pe cineva în gazdă, ştii doar la ce te expui.

— Dacă ar fi soră-sa, mă rog, aş admite. Dar la ora cinci dimineaţa, cu siguranţă că nu-i soră-sa. Te pomeneşti că o o stricată.

— Ah ! spuse tata, taci din gură, Lucie. Tu ai vrut, acum trebuie să suporţi.

— Sînt anumite lucruri pe care nu le voi suporta niciodată, spuse mama. Casa mea! căminul meu! Ce-ar spune copiii?

— Lasă-mă să dorm, Lucie,

—

Âm adormit şi eu. Mama se i'răminta mereu, ba chiar vorbea în şoaptă. Nu ştiu ce s-a întîmplat a doua zi de dimineaţă, fiindcă a trebuit să mă duc la şcoală. Cînd m-am întors, pe la ora prînzului, am aflat că domnul Laversin îşi făcuse valijoara şi că plecase de la noi. Am surprins frîn- turi de conversaţie între mama şi tata.

— N-aş putea spune că a fost necuviincios, recunoscu mama. Mi-a atras atenţia că nu stabilisem nimic în această privinţă. Nu poţi să te gîndeşti chiar la toate. Inchipuie-ţi, Raymond, că mi-a vorbit de igienă şi că aşa obişnuieşte el cam o dată la trei săptămîni. Gît despre femeie, am vă- zut-o. Nu era chiar ceea ce se numeşte o stricată. Nu. în orice caz, povestea asta m-a întors pe dos. Dar a plecat. Ba chiar mi-a plătit ce-mi datora. L-aş fi lăsat să plece fără să-i cer nimic, numai să plece.

Tata ridică din umeri şi povestea domnului Laversiri se încheie aici. Peste puţin, doamna Tesson îi găsi un succesor. Era un italian care se numea domnul Bottone.

— N-am niciodată încredere în străini, explica doamna Tesson, dar pentru ăsta vă garantez. Şi apoi, l-am prevenit, doamnă Pasquier, să ştiţi. Orice, numai femei nu.

Domnul Bottone n-a lăsat multe urme în memorialul familiei noastre. E drept că nu aducea femei şi că era foarte politicos. N-am fi putut spune ce profesie avea. Primea în fiecare seară cîţiva compatrioţi, care discutau cu aprindere în limba lor, ştiind că nu-i înţelegem. Nu rămase decît trei săptămîni şi plecă, foarte civilizat. Chiar a doua zi după plecarea lui, pe la ora prînzului, cineva bătu cu putere în uşa noastră. Era un domn bine îmbrăcat, întovărăşit de doi sergenţi. Păru foarte supărat cînd află că domnul Bottone nu mai locuia la noi.

— Ar trebui să vă gîndiţi bine, spuse el, înainte de a lua în gazdă anarhişti. Ia să cercetăm totuşi camera.

Eram terorizaţi şi mamei îi tremura bărbia cum îi tremurase bunicului ei, Guillaume, cînd cu mareşalul Ney. La plecare, oaspetele nostru mai spuse:

— Luaţi oameni în gazdă? Aţi făcut cel puţin o declaraţie în regulă? Lasă că vă arăt eu.

— Vezi, spuse mama în seara aceea, totul se întoarce împotriva noastră. Uite, acum vor să ne interzică să luăm pe cineva în gazdă!

Tata închise pe jumătate lin ochi.

— N-am fost niciodată un partizan convins ai acestui sistem, Lucie; dar din moment ce vor să ne interzică, îmi schimb părerea. Vreau să luăm pe cineva în gazdă. Ai auzit, Lucie? Vreau!

— Nu te înfuria, Raymond. Am să caut pe altcineva.

Din fericire, cei de la poliţie uitară de noi şi într-o seară, mama ne spuse:

— De data asta am găsit, Raymond. Ah! E un prilej unic. O doamnă bătrînă, mai bine zis o domnişoară bătrînă, o fostă directoare de şcoală. E o femeie foarte bine. Cu o persoană în vîrstă, n-o să mai avem surprize.

Dacă nu mă înşel, această perlă de chiriaşă se numea domnişoara Vermenoux sau Vermenouze şi era de fel din Auvergne. Rămase la noi mai bine de o lună şi, chiar de la început, manifestă pretenţii alimentare surprinzătoare. Împărţea alimentele în două categorii: cele care încălzesc şi cele care răcoresc, şi le combina între ele conform unor proporţii riguros stabilite, li făcea mustrări mamei pentru un grăunte de sare, pentru o picătură de oţet, pentru un atom de untură şi un pic de făină. Mama suferea în tăcere, dar asculta cu resemnare conferinţele dietetice ale acestei fiinţe imposibile. In afară de asta, domnişoara Vermenouze avea pasiunea frazelor frumoase, ceea ce o determină într-o zi să-l corecteze pe tata de faţă cu noi toţi:

— Nu, domnule, nu se spune aşa! Verbul a iubi urmat de infinitiv cere o prepoziţie.

Tata începu să zîmbească cu ferocitatea care ne umplea de spaimă.

— Cu sau iară prepoziţie, domnişoară, e un verb pe care n-aţi fi refuzat să-l conjugaţi, cel puţin o dată în viaţă, dacă v-ar fi dat cineva o mînă de ajutor.

Ce cumplit era tata ! Cu cîtă cruzime lovea cînd îl enerva cineva!

Domnişoara Vermenouze se ridică cît era de lungă, chelălăind tot felul de insulte. A doua zi se mută de la noi.

— Gata, gemu mama. Nu mai vreau, nu mai pot. Ier- taţimă, copii. Am făcut-o de dragul vostru, dar e peste puterile mele. Oameni ca noi nu se pot amesteca cu alţii.

Aveam cu toţii impresia că aceşti străini violau prin prezenţa lor azilul nostru, sediul nostru sfînt, sanctuarul tainic al vieţii, al bucuriilor şi al mizeriei noastre. Foarte rău ! Foarte rău! Eram cu toţii de acord să mîncăm mai prost, să purtăm încălţăminte

ruptă, să facem mai puţin foc, să stăm pe întuneric, să ne purtăm pînă la limită hainele cîr- pite de sute de ori, dar să fim singuri, să rămînem între noi, cei din acelaşi clan, nefericiţi, nevoiaşi, dar curaţi şi slobozi de alianţe cu oameni de altă rasă.

C A P I T O L U L X V

PRIMA COMUNIUNE. COPILUL UMILIT. MAMA FACE DREPTATE. O CLIPĂ DE SLĂBICIUNE. HAINE DE GATA. OBOSEALĂ ŞI DISPERARE.

Treizeci şi şase de mii de zile ! Iată povara, iată comoara unui om care ar trăi o sută de ani. Zilele ! Cît de puţine la număr sînt zilele ! Şi totuşi, cîtă infinitate, cîtă forfotă conţin ele ! Ce pustiu ! Ce singurătate !

Ca un navigator rătăcit, cutreier locurile unde s-a în- tîmplat un naufragiu. Evenimente neînsemnate plutesc ca nişte epave, plutesc din loc în loc.

Ferdinand şi Désiré şi-au făcut prima comuniune. Pentru această solemnitate s-au găsit banii necesari: tata i-a făcut o vizită domnului Cleiss şi, cu destulă neplăcere, i-a cerut un avans. Cu complicitatea doamnei Tesson, s-a întins o masă în apartamentul gol. Am avut prilejul să vedem mutra antipatică a doamnei Troussereau şi a cîtorva alte personaje extrase din universul Pasquier. Cu prilejul acestor evenimente, se obişnuieşte, pare-se, chiar cînd eşti foarte sărac, să inviţi tot felul de oameni pe care nu-i poţi suferi sau pe care abia îi cunoşti. Ferdinand a primit în dar de la unul şi de la altul cinci piese de cîte cinci franci, pe care, seara, după plecarea oaspeţilor, le-a dat mamei. Mama a plîns o clipă şi a spus:

— îţi mulţumesc, ara să ţi-i dau înapoi mai încolo.

• N-a adăugat: „...cînd notarul din Le Havre..." Ah! Tot ne mai gîndim la el, dar vorbim mult mai puţin despre moştenire şi cu o anumită pudoare.

Scumpul meu Désiré Wasselin şi-a făcut prima comuniune în mod exemplar. Toată lumea, începînd cu taică-său, a găsit că e urît, prost îmbrăcat şi ridicol. Toată lumea admite că e bine să fie evlavios, dar nici chiar în halul ăsta. în ce mă priveşte, l-am găsit foarte frumos şi plin de nobleţe. Seara, după ceremonie, l-am întrebat:

— Va să zică te-ai hotărît, te faci preot?

Mi-a răspuns cu privirea întunecată:

— Nu, nu m-am hotărît! Deocamdată, nu pot să spun nimic.

Un alt eveniment, petrecut cam în acelaşi timp, se ridică la suprafaţă. Ferdinand a căzut la examenul de absolvire. Parcă-î văd: e aşezat pe un scaun. Arată ca un animal lovit cu maiul în cap. A învăţat atîta! Nu curajul i-a lipsit, ci mai curînd norocul şi uşurinţa. Tata-l priveşte cu un zîmbet înfricoşător. Ferdinand oftează:

— Am să-l mai dau o dată.

Şi, într-adevăr, nu se teme să-l mai dea o dată. Tata ridică din umeri. Nu zău, ce bătaie de joc. Zău,treaba merge prost: Joseph a intrat „în comerţ" şi Ferdinand a căzut la examen. Ceilalţi sînt încă prea mici. Va să zică el, omul matur — tata nu mai spune cîţi ani are — va porni, în ciuda bunului-simţ, pe drumul dureros şi nesigur al învăţăturii. Numai cînd te muşcă un demon în fund faci aşa ceva! Nu-i nimic, tata va rămîne singur.

Ferdinand nu se mai poate stăpîni şi izbucneşte în plîns. Sîntem cu toţii abătuţi. Ce umilinţă! Ce amărăciune! Ei bine! Nu ! Mama nu e nici umilită, şi nici amărîtă. L-a luat deodată în braţe pe băiatul ăsta trist şi învins care şade pe scaun şi plînge singur, plînge cu ochii lui bulbucaţi şi miopi. L-a luat în braţe de parcă ar mai fi şi acum un copilaş mititel. îl leagănă şi-l mîngîie. Enumeră şi face elogiul calităţilor foarte reale ale copilului nefericit.

Iat-o dezlănţuită pînă la sfîrşitul veacurilor pasiunea aceasta maternă, pasiunea de nedreaptă dreptate. Nimeni nu va putea spune, mamă, că unul din copiii zămisliţi din carnea ta va fi mai nefericit decât altul. Afirmă cineva că Ferdinand n-are nici un talent? Un motiv în plus ca să-l îndrăgeşti, să-l alinţi, să-l lauzi, să-l aperi de toţi şi de toate. De altfel, nici nu e mai lipsit de talent sau mai puţin inteligent decît ceilalţi: are doar mai puţin succes cînd se apucă de ceva, e mai puţin răsfăţat de noroc. Prin urmare, trebuie neapărat să aibă undeva, fie numai în inima cuiva, locul cel mai cald, cel mai moale, cei mai bun.

Să treacă anii, să vină chiar un alt secol cu povara lui de destine. Se spune că Joseph e bogat, că mica Cécile a devenit o artistă excepţională, că cealaltă, Suzanne, e de o frumuseţe radioasă, că Laurent e celebru. Toate sînt bune şi frumoase, poate chiar că sînt adevărate; dar pînă în ultima clipă, inima unei mame va bate numai pentru dreptate, numai pentru un echilibru răzbunător. Va exista măcar cineva care să preamărească meritele lui Ferdinand, să-i citeze frazele, să vorbească despre gusturile lui, să-i preamărească faptele.

Aşa e. Chiar aşa. Şi cine ar îndrăzni să protesteze? Un om cinstit trebuie să admită că nu poţi avea de toate. Totuşi, uneori înţelege că poţi fi gelos pe orice, pînă şi pe o anumită milă.

Visez şi pierd socoteala timpului. A sosit o nouă iarnă. Am avut luni de veselie inexplicabilă, în timpul cărora fără măcar să ştim de ce, eram siguri că lucrurile se vor rezolva în mod miraculos. Am avut şi luni blestemate cînd, culmea nenorocirii şi a.oboselii, ajungeam nici să nu ne mai gîn- dim măcar la notarul din Le Havre. Trăiam ca animalele care păşesc cu privirea aţintită asupra labelor lor pline de praf. într-o seară, l-am auzit pe tata rostind pentru prima oară această scurtă frază înspăimîntătoare: ^ — Lucie, aş putea să renunţ.

îşi rezemase nu coatele, ci amîndouă braţele pe masă. El, omul mîndru şi viteaz, omul atît de trufaş, îşi încovoia spinarea şi-şi pleca fruntea. Veghease prea multe nopţi, încrederea îi dispărea deodată, cum dispare sîngele cînd ai o rană internă. Reluă cu voce mai scăzută:

— Pot să mă las... Ar fi şi momentul. Cleiss mi-a vorbit de o lucrare... O colaţionare foarte mare, aş putea lucra la ea vreo patru ani. Dacă m-aş lăsa de examene, ar însemna să începem numaidecît să trăim bine. Ah ! Ştiu, n-ar fi dezonorant, ar fi doar... de neconceput, după totce-am făcut.

Mama întinse braţele şi apucă mîinile soţului ei pe masă. Le scuturâ şi rîse:

— Să te laşi! O idee ca asta nu putea să-ţi vină decît seara, Raymond. Trebuie să fii foarte obosit! Mîine n-ai să te mai gîndeşti la aşa ceva.

Tata ridică capul.

— Obosit? Nu, nu, nu sint niciodată obosit. M-am gîn- dit la asta numai fiindcă am vrut să te ajut pe tine, Lucie.

Mama izbucni iar în rîs.

_ Ce bun eşti, Raymond ! Dar nu-i vorba de mine, nu-mi purta mie de grijă. Din fericire, eu sînt sănătoasă.

Cîteva zile după aceea, mama făcu un drum în oraş şi se întoarse cu un balot uriaş, pe care-l desfăcu seara pe masă. Erau niŞte pantaloni bărbăteşti gata croiţi, care trebuiau doar **cusuţi-** Mama se puse pc lucru şi din ziua aceea nu mai dormi decît foarte puţin noaptea. Găsise de lucru la o casă de confecţii, care cîştiga bani serioşi cu lucrătoarele la domiciliu.' Mama spunea:

— Nu se plăteşte prea bine, dar are să ne fie de mare ajutor. In felul acesta, o s-o scoatem la c$_a$păt. Vezi, Raymond? Tu

ai să lucrezi în birou şi eu în sufragerie. în felul acesta, noaptea nu ne va părea atît de lungă.

Gîteodată îi spuneam:

— Cum ştii tu să coşi, mamă! Ce bine ştii tu să coşi!

Mama răspundea:

— Asta-i viaţa mea.

Aspira un pic de salivă printre dinţi şi mai găsea timp să zîmbească. Uneori adăuga:

— Dacă măcar aş avea o fată destul de mare ca să mă ajute. Am lucra împreună şi oricum, ar fi mai vesel. Dar n-o am decît pe mica Cecile, ceilalţi sint băieţi.

Şi lucrurile mergeau aşa mai departe. Unii vecini se plîngeau că nu pot să doarmă din cauza maşinii de cusut. Dar pînă la urmă se obişnuiră cu ea.

într-o noapte, m-a trezit un coşmar. Nu izbuteam să adorm iar. Tata se culcase şi dormita lîngă mine. Vedeam de departe, pe parchet, o dîră de lumină care venea din sufragerie, dar nu auzeam nici un zgomot. Liniştea asta de moarte ajunse să mă înspăimînte, astfel că m-am dat jos din pat şi, în vîrful picioarelor goale, m-am îndreptat spre lumină.

Mama şedea în faţa mesei şi dormea cu capul sprijinit de braţul încovoiat. Se vede că avea guturai, fiindcă o şuviţă strălucitoare şi limpede îi cobora din nas şi ajungea pînă pe stofa la care lucra. Era palidă şi respira greu, cu gura întredeschisă. Cînd i-am atins braţul, s-a trezit, m-a văzut şi a început sa plingă. M-a luat pe genunchi şi m-a strins' la piept ca să nu-mi fie frig, fiindcă eram în cămaşă şi cu picioarele goale. Plîngea încetişor, încetişor şi spunea fraze fără şir:

— Dumnezeu mi-e martor că n-am dorit moartea bietelor mele surori. Dacă aş fi vrut aşa ceva, Dumnezeu ar avea dreptate să mă pedepsească. Dar din moment ce au murit, sărmanele, să mi se dea ce mi se cuvine, Dumnezeule ! şi să sfîrşim o dată. Du-te la culcare, Laurent. Ai să fii obosit mîine dimineaţa cînd ai să pleci la şcoală. E frumos să înveţi, Laurent, mai ales cînd eşti tînăr. Dar pentru noi ăştia, vreau să spun pentru cei ca taică-tău, costă prea scump, zău. Ai picioarele reci, Laurent. Stai să ţi le mai ţin o clipă în palmă.

C A P I T O L U L XVI

BOALA MAMEI. APARIŢIA MISTERIOASĂ A BĂTRÎ- NULUI. WASSELIN-INGERUL-CEL-RĂU. ÎNTIMPLA- RE ŞI NOROC. DESPRE ALEGEREA UNUI CREDITOR. CALĂTORTA LA LE HAVRE.

INTERVENȚIA FAMILIEI COURTOIS. SEMNAREA UNEI CONVENȚII.

La sfîrşitul iernii, mama s-a îmbolnăvit. A fost un eveniment dramatic şi fulgerător. Totul a început într-o noapte. L-am auzit pe tata spunîndu-mi la ureche:

— Scoală-te numaidecît, băiatule, şi du-te de te culcă în pat cu fraţii cei mari.

Am deschis ochii cu greu. Tata ţinea cu amîndouă mîi- nile un lighean plin de sînge. Mama se silea să zîmbească:

— Nu te teme, Laurent. Nu mă simt bine, asta-i tot. M-am refugiat în camera fraţilor mei şi pînă a doua zi de dimineaţă l-am auzit pe tata umblînd cu nişte ulcioare, căutînd rufe în dulap şi încălzind apă pe reşoul din bucătărie.

Cînd s-a luminat de ziuă, o zi jalnică de februarie, mama s-a îmbrăcat cu greu şi a murmurat:

— Nu-i vina mea, Raymond; dar se învîrteşte totul cu mine.

Mama coborî scara, sprijinindu-se de braţul tatei, şi plecară amîndoi într-o trăsură. Rămase opt zile la spital, Opt ziie în care timp domnişoara Bailleul a venii la noi să gătească şi chiar să spele mărunţişurile. Mai tîrziu, am pierdut-o pe domnişoara Bailleul în hăţişuri!« Parisului. Acum trebuie să fie foarte bătrînă, dacă mai trăieşte şi probabil că nu se mai gîndeşte la noi. Mă plec în faţa ei sau a fantomei ei. Era o fată bună, o sfîntă. Ştia să-şi suflece mînecile, să pună mina pe mătură, să-şi ridice poalele lungi aşa cum se purtau pe vremea aceea. Părerea pe care şi-o făcea despre caritate era de natură rustică şi populară, foarte respectabilă, după mine.

Timp de opt ziie, tata a mîncat regulat cu noi.Părea îngrijorat, dar se silea să-şi păstreze cumpătul, ba chiar să mai zîmbească. Într-o zi, s-a ridicat deodată de la masă, s-a dus la el în cameră şi s-a încuiat pentru cîteva clipe. Cînd s-a întors mi s-a părut schimbat: avea bărbia mai scurtă şi gura mai scobită. Se silea să mănînce mai departe, dar nu răspundea la întrebările noastre. Cînd a spus în sfîrşit cîteva cuvinte, am încremenit de groază. Nu mai era vocea lui, era o voce de bătrîn, o voce sîsîită, aproape infirmă. Mi s-a părut deodată că lumea avea să se prăbuşească. Mă aşteptam la o catastrofă şi n-am mai fost în stare să înghit o îmbucătură.

După-masă, Joseph ne-a luat deoparte:

— Vă impresionează că-l auziţi vorbind aşa, spuse el. Dar eu ştiu foarte bine ce s-a întîmplat: şi-a spart dantura, aţi înţeles? Şi-a spart dinţii falşi.

— Nu se poate, nu se poate, am rostit eu cu lacrimi în ochi. Tata n-are dinţi falşi.

Joseph ridică din umeri.

— Dacă te-ai uita cu atenţie, în loc să căşti gura, l-ai vedea pe tata cum îşi spală în fiecare seară dantura în cuvetă cu periuţa aceea pe care o ţine întotdeauna într-un pahar.

N-am răspuns nimic. Eram disperat. Mi se păruse totdeauna că tata e atît de frumos, atît de tînăi ! întrezărisem acum pe bătrînul care avea să fie într-o bună zi şi pe care se silea să-l ascundă de noi.

Timp de două zile, tata a fost un moşneag trist. A treia zi s-a întors şi-a vorbit ca de obicei, zîmbind pe sub mustăţile lungi. Dar nu mai credeam în el.

A doua zi, s-a întors şi mama, singură, cu un pachet de rufe sub braţ. I se făcuse probabil o mică operaţie despre care nu ni s-a spus mai nimic. Era foarte palidă şi fu cit pe-aci să leşine cînd intră în casă.

— Lucie, spuse tata, te rog să-mi faci plăcerea să munceşti cît mai puţin. O să te ajutăm cu toţii cîte unpic.Cît despre croitoria de noapte, s-a sfîrşit. Nici să nu mai vorbim despre asta.

Mama aruncă în jurul ei priviri disperate.

— După cum îţi închipui, reluă tata, am tot căutat zilele astea o soluţie înţeleaptă. Am un proiect, o să mai vorbim despre el după ce ai să te odihneşti. E ceva care nu se face de azi pe mîine.

Cam în această perioadă cred că tata, tatăl meu cel trufaş şi arogant, a fost hărţuit de Wasselin-îngerul-cel-rău. Izgonit de pretutindeni, Wasselin începuse să joace la curse, nu din cînd în cînd, ci cu o perseverenţă şi cu o asiduitate surprinzătoare la omul acesta „liber şi uşuratic". Se ducea aproape zilnic la periferie, alcătuia liste, verifica nume, se deda la calcule extrem de complicate, consulta lucrări şi aplica riguros metode savante, pe care le schimba în fiecare săptămînă. într-un cuvînt, muncea mult mai mult decît munc-ise vreodată pe vremea cînd avea o funcţie stabilă. în calitatea lui de sfînt,la nevoie de martir al pariului mutual, Wasselin se deda la efuziuni apostolice şi ţinea predici necredincioşilor. îl oprea pe tata pe palier şi încerca să-l seducă:

— Ştiu, ştiu, spunea el, că o să vă îmbogăţiţi deodată cu moştenirea. Dar deocamdată, dragul meu ! la gîndeşte-te, ce faci deocamdată? Aici nu-i vorba de noroc, ştiu că nu-ţi place să te încrezi în noroc. Dimpotrivă, e absolut matematic. Pui cinci

franci, nişte prăpădiţi de cinci franci şi încasezi de zece, de douăsprezece ori cît ai pus. în zilele proaste, iei numai de şapte sau de opt ori pe atît. Bineînţeles, poţi încerca şi cu mai mult decît cinci franci.

Tata zîmbea, clătina din cap şi pînă la urmă rezista. Totdeauna a rezistat. îi plăcea aventura, dar nu-i plăceau jocurile de noroc. Aşa, de pildă, nu l-ara văzut niciodată pe tata jucînd cărţi sau cumpărînd bilete de tombolă. Himerele lui zburau în alte direcţii. Ca toată lumea, ba chiar mai mult decît oricine, era în stare să se lase tras pe sfoară, de lucrul acesta a dat dovadă adesea; dar avea nevoie de ceva care să semene cu un motiv valabil, Nu se desprinsese încă de tot de ţăranii care se opinteau în faţa capriciilor cerului, ale pămîntului şi ale elementelor naturii. Cred că dacă ar fi avut bani, i-ar fi plăcut valorile „în loturi", despre care vorbea adesea şi care presupun intervenţia unui noroc miraculos, fără să-ţi impună totuşi să renunţi la sentimentul capitalului.

De cînd cu boala mamei, proiectul lui de căpetenie devenise obţinerea unui împrumut. Ah ! Nu era vorba de un împrumut mic!

— Un împrumut substanţial de valoare medie, spunea el, ceva care să ne îngăduie să ştim pe ce lume sîntem.

Cîteva zile se învîrti în lumea hidoasă a cămătarilor. Seara, cînd se întorcea acasă, spunea:

— E îngrozitor, Lucie ! Doamna Delahaie a fost un geniu iu felul ei. Şi-a luat toate precauţiunile. închipuie-ţi că titlurile ei, faimoasele titluri a căror nudă proprietate aparţine copiilor şi al căror uzufruct îţi aparţine ţie, titlurile acelea pe care nu le-am putea vinde decît la moartea ta...

— ...Dacă cel puţin aş fi murit la spital, ofta mama, legaţi fi vîndut şi aţi fi avut bani.

— Nu spune prostii, Lucie. Nici măcar n-am fi putut să le vindem. N-ai citit cu atenţie actele. Nici eu nu le citisem cu atenţie. Dar oamenii de afaceri observă totul. La moartea ta putem vinde titlurile, fireşte, dar cu condiţia ca copiii să fie majori. Cu condiţia pentru fiecare dintre titlurile de douăsprezece mii cinci sute de franci ca fiecare din copiii căruia îi aparţin să-şi fi atins majoratul. Stai, încă n-am isprăvit. Rămîne problema împrumutului. în general, se poate face totdeauna un împrumut garantînd cu un titlu. Ei bine, în cazul faimoaselor tale titluri, chiar pentru un împrumut, e indispensabil ca nudul proprietar să fie major. Asta înseamnă că

şi pentru cel mai mare dintre copiii noştri, adică Joseph, se impune totuşi o aşteptare de mai bine de cinci ani. Recunoaşte că e grozav şi că nu exagerez spunînd că doamna Delahaie era într-un fel genială. Ce rasă! Ce neam de oameni!

Mama ofta, îmbujorată şi stingherită, şi tata pornea iar la vînat. într-o zi se întoarse cu un aer atît de extenuat, atît de descurajat, încît mama începu să-i pună întrebări.

— Ce s-a întîmplat, Raymond?

»*•- Nimic altceva declt ce s-a întîmpiat şi pină acuril. Am căutat şi n-am găsit.

— Dar cu cine te-ai văzut azi?

— Cu nimeni care să te intereseze.

Era un răspuns nervos şi nesincer .Mama cugetă o clipă şi întrebă cu voce blîndă:

— Nu cumva ai fost pe la doamna Troussereau?

Atunci tata mărturisi totul, ca un copil prins asupra faptului.

— Da, am fost la soră-mea Anna.

— Sper că nu i-ai vorbit despre împrumut?

— Ba da, i-am vorbit despre împrumut. Cui vrei să mă adresez? Nu cunosc pe nimeni, pe nimeni. E firesc să vorbeşti cu o soră. De cînd a rămas văduvă ultima oară, o duce foarte bine.

— Ah! Ram! Nu trebuia să faci asta. Mai bine murim de foame, Raymond! Chiar şi copiii, da, şi copiii! Să-i ceri doamnei Troussereau ! Ce ruşine ! Ce ruşine !

Mama izbucni într-un plîns fără lacrimi, cu sughiţuri de furie şi de disperare.

— îmi închipui ce ţi-o fi răspuns ! Nici nu-i nevoie să-mi spui, bănuiesc eu. Şi acuma cum crezi că am să mai îndrăznesc să mă uit în ochii ei?

Plin de amărăciune, tata nu răspunse un cuvînt.

Trecură patru sau cinci zile şi cred că tata începea să se dea bătut, cînd mama îi spuse într-o seară.

— Să ştii că am găsit, Raymond.

— Ce-ai găsit?

— Pe cineva care să ne împrumute bani.

Tata făcu o mişcare vagă.

— Cineva care să ne împrumute două sute de franci, parcă văd eu.

— Nu, spuse mama cu glas cumpătat. Am găsit un creditor. O să avem zece mii de franci.

— Şi cine e? spuse tata cu neîncredere.

— Vecinul nostru, domnul Courtois.

Tata clătină din cap.

— Săraca de tine, cred că visezi. Oamenii ăştia sînt nişte zgîrie-brînză înfiorători. Zece mii de franci! Asta-i o avere! Te-ai uitat bine la Courtois?

Te rog să mă ierţi, replică mama cu mult calm. Nu-s cai verzi pe pereţi. De două zile vorbim.,despre asta. Pot să spun că e o afacere încheiată. Nu-mi lipseşte decît un act pentru care am să plec personal, la Le Ilavre, chiar mîine, ca să-l cer notarului. Nu poate să mi-l refuze: e un extras după testamentul cu privire la banii din Lima. O copie 1 Nu mă întorc fără acest act şi poţi să mă crezi pe cuvînt că cel mult peste o săptămînă vom primi banii.

— Ar fi prea frumos, spuse tata. Haide, ia-o de la început şi explică-mi totul.

Şi mama explică totul: conversaţiile pregătitoare, marea rezervă a familiei Courtois, argumentele, discuţia, miile de obiecţii ridicate de doamna Courtois, de cumnatul ei, de cele două Zîne, de toată banda; în cele din urmă vorbi despre condiţii, despre dobîndă, despre viitoarea restituire a banilor. Ah! cît de isteaţă era mama, aşa nevinovată cum părea! Tata spuse:

— Ştii, Lucie, din tine ar ieşi o femeie de afaceri extraordinară !

Şi lucrurile se petrecură aşa cum le potrivise mama. In perioada în care s-a întîmplat acest eveniment, eram foarte tînăr, dar nu nepăsător. Timp de treizeci de ani după aceea s-a vorbit în jurul meu despre el, aşa că memoria mea, mereu stîrnită, da, aşa am spus, am spus că a fost mereu aţîţată şi că mai sîngerează şi azi, chiar dacă se vorbeşte pe departe de această chestiune.

Mama plecă la Le Havre. Pentru a face faţă acestei cheltuieli imediate, a trebuit să mai amanetăm ceva, şi de data asta am amanetat biblioteca. Vorbesc de mobilă, fireşte. Cît despre cărţi, mai curînd ne-am fi lăsat ucişi decît să renunţăm la ele. Le-am îngrămădit într-un colţ, dicţionarul lui Littre rămînînd accesibil la suprafaţa teancului, căci îl deschideam mereu, asa cum alţii deschid Biblia.

Această scurtă călătorie ţinu două zile, în timpul cărora noi aşteptam cu sufletul la gură. Şi mama îşi făcu apariţia. Avea o faţă senină şi ne linişti numaidecît:

— Am hirtia. E un extras, o copie. Asta trebuia să dea. Dacă aş fi cerut-o în scris, ar fi durat trei luni. Ştim noi cum se mişcă domnii notari. Dar eram la faţa locului! M-am instalat într-un colţ al biroului şi am spus că voi aştepta. Şi cînd au înţeles că n-am să mă mişc de acolo, au dispus să se facă copia. Azi-dimineaţa i-au pus pecetea, au făcut legalizarea şi nu mai ştiu ce. M-a costat şaisprezece franci şi şaizeci de centime! Un singur act.

— Şi l-ai văzut, Lucie!

— Pe notar? Pe notarul din Le Havre?

— Păi de cine crezi că vorbesc?

— Fireşte că l-am văzut. A! E un om ca toţi oamenii. Un om foarte obişnuit. Credeam că e voinic, sanguin, că are un grumaz de taur. Nu zău, ce uşor te poţi înşela! Aş spune mai curînd că e slab şi palid. M-am gîndit deodată că trebuie să fie bolnav. în tren m-am gîndit din nou la asta şi mi-am spus că dacă s-ar întîmpla să moară, ar fi ceva îngrozitor. Mă refer numai la noi.

— Da, da. Şi ce ţi-a spus?

Mama ridică din umeri.

— Ştii, oamenii ăştia nu spun niciodată mare lucru. Ai zice că nici măcar nu ştiu prea bine despre ce li se vorbeşte. Au atîtea pe cap! Mi-a spus că treburile noastre mergeau destul de bine; numai că consulul Franţei...

— Consulul Franţei? Care consul? Poftim! Acum se amestecă şi un consul în treburile noastre!

— Aşa trebuie, Raymond. Consulul Franţei la Lima. Ei bine! A fost schimbat de trei ori în doi ani şi, de fiecare dată, a trebuit să ia totul de la început. Se pare chiar că, fără să ne dăm seama, cheltuielile cresc, cresc mereu.

— Care cheltuieli?

— Cheltuielile care se fac cu cercetările.

— Da, da, spuse tata preocupat. Mă rog, ai hîrtia la mînă. Pentru moment, asta-i principalul.

în seara aceea, părinţii noştri au pus la punct toate amănuntele afacerii Courtois. în principiu, împrumutul se ridica la suma de zece mii de franci. Timbrele, care nu costau mare lucru, precum şi pierderea cauzată de vînzarea unor titluri într-un moment nefavorabil ne priveau pe noi. Cu alte cuvinte, familia Courtois vindea diverse valori în valoare de zece mii de franci. După efectuarea tuturor calculelor, inclusiv pierderea şi comisionul, suma rezultată din vînzare avea să fie la cursul zilei nouă mii şase sute cincizeci de franci, pentru care noi dădeam o chitanţă de zece mii. Tata mormăi;

— E de necrezut!

Şi mama răspundea:

— Ba nu! E logic. Vînd din cauza noastră, numai din cauza noastră. Prin urmare e normal ca pierderea s-o suportăm noi.

împrumutul era consimţit intii de domnul Courtois, fratele cel mare, apoi de fratele lui mai mic, care acţiona în numele său şi aî surorilor sale. Trebuia să plătim o do- bindă de opt la sută. Domnul Courtois spusese:

— Banii noştri produc cinci la sută. Ţinînd seama de risc, ne puteţi da opt la sută, ceea ce nu înseamnă camătă.

Se mai menţiona că în momentul moştenirii, domnii Courtois îşi vor căpăta imediat banii înapoi, adică vor fi consideraţi creditorii cei mai favorizaţi şi că vor primi, în afară de cei zece mii de franci, o indemnizaţie specială de cinci sute de franci, drept compensaţie pentru riscurile unei viitoare investiţii. In sfîrşit, se mai prevedea că, dacă moştenirea din Lima va întîrzia prea mult, ne vom plăti datoria cel puţin în proporţie de două treimi, îndată ce Jo- seph îşi va atinge majoratul făcind un împrumut pe titlul nominativ a cărui nudă proprietate o avea.

Tata scrîşnea din dinţi. Mama încerca să-l liniştească.

— Operaţiile astea te miră, Raymond, pentru că tu n-ai avut niciodată bani. Dar în casă la unchiul meu Prosper, care avea oarecare avere, se vorbea toată ziua numai despre lucruri de acest fel, despre plus-valoare, depresiune, despre dobîndă, garanţii, procese şi aşa mai departe. Asta-i viaţa.

Ceremonia oficială avu loc opt zile mai tîrziu — îndată după dispoziţiile de vînzare — în „camera de lucru". Şi-au făcut apariţia întîi domnul şi doamna Courtois, am vrut să spun Courtois cel mare. Era nervos şi-şi ţuguia mereu buzele, mîrîind uşor, din care cauză mustaţa cănită cu un negru de doliu i se zbirlea în mod ciudat. Se aşeză, sprijinin- du-şi mîinile pe coapse, pe taburetul de la pian. Era un taburet turnant. Din cînd în cînd, domnul Courtois se întorcea spre dreapta sau spre stingă, şi atunci şurubul scîrţîia cu un zgomot neplăcut.

Cîteva clipe după aceea, Zînele intrară şi ele urmate de Courtois cel mic. Mirosul lor de piele veche, de paciuli, de parfum fin şi de tutun de prizat luară numaidecît locul mirosurilor clanului nostru. Noi, copiii, înghesuiţi îndărătul unei uşi, aveam impresia că sîntem cuceriţi, colonizaţi.

Mama începu să citească cu voce limpede, firească şi calmă, textul făcut şi refăcut de sute de ori în ultimele zile şi

copiat în sfîrşit din nou pe nişte foi de hîrtie cu timbru. Din cînd în cînd, domnul Courtois ridica arătătorul şi întreba:

— Cum? N-aţi vrea să citiţi din nou tot ultimul paragraf? Am început să surzesc, zău aşa.

Doamna Courtois se pleca spre urechea tatii şi murmura:

— Nu îndrăznesc să i-o spun, dar e adevărat, a început să surzească.

Uneori domnul Courtois ridica mîna cerînd întreruperea lecturii. Se răsucea la dreapta şi la stînga pe taburetul de la pian, îşi încrunta sprîncenele stufoase şi cănite, apoi spunea:

— Aud foarte bine cum scîrţîie şurubul. Asta înseamnă că nu sînt surd, înseamnă că doamna Pasquier vorbeşte prea încet.

Atunci mama ridica glasul.

După aceea,. Courtois cel mic citi şi el o dată textul. Zînele clătinau din cap la fiecare frază, în tact, ca anumiţi oameni sensibili la audierea unui poem.

Cînd ambele lecturi luară sfîrşit, mama semnă prima: Lucie-Eleonore-Delahaie, măritată Pasquier. Scrise cu umilinţă un Delahaie minuscul şi un Pasquier de trei ori mai mare. Tata semnă ultimul. Zîmbea cu privirea pierdută în depărtare.

Atunci, cu gesturi prudente, de parcă se pregăteau să pună mîna pe un animal veninos sau pe vreo substanţă explozivă, cei doi Courtois scotociră în acelaşi timp în buzunarul interior al jachetelor lor. Pentru mai multă siguranţă, împărţiseră suma în două. Domnul Courtois cel mare numără întîi cinci bancnote de cîte o mie de franci, apoi spuse:

— E rîndul tău.

Courtois cel mic numără patru mii şase sute cincizeci de franci. Puseră bancnotele în mijlocul mesei şi ţinură un timp mîna pe ele. Apoi spuseră:

— Număraţi şi dumneavoastră.

Mama numără banii şi-i întinse tatii. Cei doi Courtois citiră chitanţa pe hîrtie timbrată, înainte de a o împături şi de a o pune în buzunar.

•

Timp de o jumătate de oră după aceea, toată societatea se prefăcu a discuta în linişte, ca sîmbătă seara la jocul de cărţi. Nu era uşor. O spaimă nespusă încleşta gîtlejurile tuturora. Craniul domnului Courtois, atît de alb de obicei, era presărat cu plăci roşii.

Familia Courtois nu se mai hotăra să plece. Examinau cu toţii lucrurile şi mobilele noastre, ne examinau şi pe noi cu priviri diferite, fioroase, fioroase chiar cînd zîmbeau: erau privirile omului care are anumite drepturi, aşa se spune pare-se.

în cele din urmă, plecară totuşi. Tata strînse banii în sertarul mesei, cel care avea cheie. Căută multă vreme un loc unde să ascundă cheiţa. în disperare de cauză, se hotărî s-o lase în broască. Ne-am dus pe rînd să vedem dacă uşa de pe palier era bine zăvorită. Am închis toate ferestrele de pe balcon, ba chiar am tras şi obloanele. Şi pot să spun că, în noaptea aceea, nimeni dintre noi, nici chiar mica Cécile, n-a închis ochii.

C A P I T O L U L XVII

DESPRE ÎNCURCĂTURILE I'E CARE LE PRICINU- IEŞTE BOGĂŢIA. INCANDESCENŢA CU GAZ. DIALOG CU PRIVIRE LA CAPITAL ŞI LA PROSPERITATE. ECONOMIILE FRANCEZILOR ÎN PERICOL. ÎNCEPUTUL ANOTIMPULUI CALD NE FACE GREUTĂŢI. NOAPTE DE AŞTEPTARE ŞI DE NELINIŞTE.

Mama a ţinut înainte de orice să ne cumpere la toţi haine şi rufe. După aceea s-a hotărît că vom păstra pentru cheltuielile curente ale casei o anumită sumă de bani gheaţă, că vom scoate mai toate obiectele de la Muntele-de-Pietate şi, în sfîrşit, că vom avea grijă să punem în siguranţă restul sumei, adică vreo şapte mii de franci. Mama pomeni cu modestie despre Casa de Economii, dar tata zîmbi cu dispreţ.— Sper că nu vorbeşti serios, Lucie. Casa de Economii nu primeşte decît sume foarte mici, cam pînă la o mie cinci

sute de franci. Ne-ar trebui cîteva livrete pe nume diferite şi tu ar trebui să obţii autorizaţii maritale, adică am avea o mulţime de complicaţii. In afară de asta, dobînda pe care o dau ei e o nimica toată, e inexistentă.

— Da, dar în schimb am putea scoate banii cu uşurinţă, pe măsură ce am avea nevoie.

— Să mă mai gîndesc, Lucie.

— Fii prudent, te implor.

Tata nu răspunse nimic. De cînd avea bani, era foarte notărît să procedeze cum îl va tăia capul. El care, în momentele grele, striga: „Lucie! Lucie!", devenea, în perioadele de prosperitate un stăpîn, un dictator.

Fără să ne spună o vorbuliţă, făcu tot felul de demersuri, şi, într-o seară, ne aduse vestea cea bună. Era ca de obicei în timpul cinei. Noi, copiii, interveneam în aceste convorbiri dar nu toţi în aceeaşi măsură, Joseph avînd un cuvînt mai greu de spus, în timp ce Cécile era o participantă neînsemnată.

— S-a făcut, Lucie, spuse tata. Am găsit un plasament pentru banii noştri.

Mama ciuli'deodată urechile.

— Explică-mi ce vrei să faci.

— Cred că-ţi aminteşti, Lucie, că trebuie să plătim creditorilor noştri o dobîndă de opt la sută.

— N-am uitat, fii sigur.

— Opt la sută ! Foarte bine. Il las eu pe Courtois să repete mereu că asta nu înseamnă camătă. în orice caz, e o dobîndă foarte mare şi, între noi fie spus, e la limita onestităţii. Dar mă rog, să trecem mai departe ! Dacă investim şi noi banii ăştia cu trei sau cu patru la sută, nu recuperăm nici jumătate din sumele pe care trebuie să le dăm, mai ales că plătim dobîndă pentru zece mii, în timp ce noi nu putem depune decît vreo şapte mii. Am fost nevoit deci să caut o afacere excepţională, care să ne producă cel puţin atît cit să acoperim dobînda lui Courtois. Ei bine, am găsit, Lucie ! Am găsit o dobîndă de doisprezece la sută.

Mama închise ochii.

— Unchiul meu Prosper spunea că banii nu pot produce mai mult de zece la sută, ba chiar că nici nu trebuie să cauţi mai mult decît atît, fiindcă e riscant.

—

— Se poate ca unchiul tău Prosper să fi fost un negustof iscusit, dar era un om din alte vremuri, un om (yi idei mes-chine. înţelege, Lucie, că nu e vorba de doisprezece la sută neto. Pentru a obţine aceşti doisprezece, trebuie să adunăm dobînda şi dividendele. O dată şapte şi încă o dată cinci, pentru anul ăsta, cel puţin, fiindcă dacă putem lăsa banii, peste un timp vom obţine mult mai mult.

— Stai puţin, Raymond. Tu capeţi nişte bani pentru care ţi se cere o dobîndă de opt la sută. Şi spui că asta înseamnă camătă. Ba da, Ram, ba da, aşa spui, deşi spui că nu spui. Şi, în adîncul inimii, sînt şi eu cam de aceeaşi părere. Acum, însă, dai tu cu împrumut banii pe care i-ai luat de la altul.

— Cum aşa? Nu-i dau cu împrumut: îi investesc.

— E totuna. O investiţie înseamnă un împrumut. Şi tu, care te plîngi pe bună dreptate că trebuie să dai opt la sută dobîndă, vrei să iei doisprezece. Nu te înţeleg, Raymond.

— Ceea ce nu înţelegi tu e că banii mei, cei pe care-i investesc, cei pe care-i dau cu împrumut, dacă vrei, îi dau unor oameni care-i fac să muncească. Să muncească! înţelegi ce înseamnă asta, Lucie?

— Aha! Da! îmi dau seama. înţeleg. Şi ce fel de afacere e asta?

— E o afacere uimitoare despre care Markovitch îmi tot vorbea de un an de zile. Numele ei n-are să-ţi spună nimic. E o întreprindere industrială, poftim, asta-i firma lor.

Tata întinse o foaie de hîrtie pe care se putea cit i:

1NCANDA-FINSKA. *Societate pentru exploatarea brevetelor Finska. Luminatul prin incandescenţă cu gaz.*

Mama citea încreţind fruntea.

— Aşa? Şi ce-i cu asta?

— îţi repet, Lucie, că-i o afacere excepţională. O societate pe acţiuni.

— în casă la unchiul meu Prosper Delahaie, spuse mama cu un aer consternat, se vorbea despre astfel de afaceri uluitoare care nu au decît faţada. Incandescenţă cu gaz ! Nu zău !

Tata începu să bată darabana pe masă cu vîrful unghiilor, ceea ce însemna că era nervos.

— Incandescenţă! Da, Lucie! Şi te asigur că e un lucru care, se vede, că nu-i o iluzie. Am trecut prin birourile lor care, după cum iţi închipui, sînt luminate după aceste procedee. îţi ia ochii.

— Mă rog, oftă mama, e şi asta o afacere, o să mai vedem.

— Păi bine, Lucie, dar am văzut.

— Ram, înainte de a lua o hotărîre, să mai chibzuim cîteva zile.

— Am chibzuit totul, Lucie. N-aveam timp de pierdut. Azi se puteau obţine acţiuni cu şase sute nouăzeci. Mîine o să se vîndă cu şapte sute cincizeci. Aşa că am dat dispoziţii, am dat chiar şi banii.

Bărbia mamei începu să tremure.

— Ar trebui să mai aşteptăm puţin.

— Dacă-ţi spun că s-a isprăvit, că totul s-a făcut. Nu ne mai rămîne decît să ne culcăm pe-o ureche.

— Şi cînd o să avem nevoie de bani pentru casă, pentru examenele tale din mai, pentru cine ştie ce altceva?

— Foarte bine! O să vindem o acţiune, două acţiuni la nevoie. E destul să ne gîndim cu patruzeci şi opt de ore mai înainte.

Mama nu răspunse nimic.

începu să slăbească, să se îngălbenească, să se frămînte. Vorbea adesea singură, vorbea şi noaptea cînd lucra, sau cînd avea treabă în bucătărie. O auzeam cum murmură:

— Banii ăştia nu ne aparţin ! Ah ! Nu pot să trăiesc aşa.

Totuşi, lucrurile mergeau strună. Tata venea seara acasă şi spunea pe neaşteptate:

— Ştii cit am cîştigat ieri? Nu mă refer la cîştigul de la Cleiss, asta e cantitate neglijabilă. Nu, mă gîndeam la Incanda, la acţiuni. Ştii cit am cîştigat?

— De unde să ştiu?

— O sută cincizeci de franci, Lucie. Atîta îmi dă Cleiss pentru douăzeci de nopţi de muncă. Trebuie să recunoşti că banul e o chestie şi că sîntem cam tîmpiţi că muncim pînă cădem din picioare, ca să cîştigăm zece-doisprezece franci pe noapte.

— Cum ai făcut socoteala ca să ajungi la o sută cincizeci de franci?

— Am înmulţit cincisprezece cu zece, e simplu ca bună ziua. Dacă lucrurile merg mai departe aşa, aş vrea să-ţi cumpăr ceva. Ce ţi-ar plăcea, Lucie?

Mama clătină din cap.

— Ştiu şi eu că există oameni, există chiar mulţi oameni care cîştigă bani în felul acesta. Dar dă-mi voie să-ţi spun, Raymond, că eu nu înţeleg aşa ceva. înseamnă că cineva cîştigă banii ăştia în locul nostru.

— Nu, banii singuri muncesc.

— Stai puţin, Raymond. Munca o fac oamenii, banii stau degeaba. Şi dacă nimeni nu-i cîştigă în locul nostru, atunci poate că...

— Atunci?

— Poate că nici nu există.

— Vrei să mă duc după bani?

— Vai! Da, Ram! Fă asta! Dacă ai şti ce piatră mi-ai ridica de pe inimă.

— Lucie ! Biata mea Lucie ! Tare mai eşti o Delahaie ! Habar n-ai ce înseamnă lumea modernă.

Peste cîteva săptămîni, mama ceru nişte bani.

— Să încercăm să mai aşteptăm opt sau zece zile, spuse tata.

— Dar am terminat ce-am avut, n-am să mai pot aştepta.

— Trebuie, spuse tata. In momentul de faţă, Incanda cumpără material nou. Acţiunile sînt în uşoară scădere. Am fost anunţaţi, e un lucru perfect normal.

Mama se făcu foarte palidă la faţă.

— Raymond, vinde-le numaidecît ! Vinde acţiunile, toate acţiunile.

— Eşti nebună! Vrei să pierdem mai bine de o mie de franci?

— Numaidecît, Raymond! Vrei să te rog în genunchi.

Tata îşi luă pălăria, se învîrti de două-trei ori prin cameră si se îndreptă spre uşă.

— Scena asta e caraghioasă, e chiar supărătoare. Să nu-ţi închipui că am să cedez de frică şi că am să-mi lichidez acţiunile. Mă duc să lucrez în altă parte, oriunde, numai să am cel puţin linişte.

Cinci zile după aceea, într-o joi dimineaţă, n-am să uit. toată viaţa, doamna Wasselin veni la noi să-i ia pe Désiré şi intră în camera unde ne jucam amîndoi. Ţinea în mînă nu ştiu ce ziar cu ale cărui ştiri se ghiftuia. Spuse cu vocea ei răguşită şi melodramatică:

— Aţi văzut? Catastrofa aceea! Ah în multe case se va plînge azi şi se va scrîşni din dinţi.

Mama, care nu asculta niciodată tînguirile Wasselin, ciuli deodată urechile. Cînd era vorba de nenorociri, avea un adevărat har de ghicitoare.

— O catastrofă? O catastrofă de cale ferată?

— Nu. Uitaţi-vă şi dumneavoastră. Ah! Ce canalii!

Mama apucă ziarul, îşi aruncă ochii în fugă pe el, se clătină şi căzu deodată, cît era de lungă, pe duşumea.

Leşinase. A trebuit să-i descheiem bluza, să-i stropim obrazul cu apă rece, s-o lovim peste mîini. Eram aproape mort de spaimă, totuşi am avut curiozitatea să iau ziarul. Am citit în litere mari: *Economiile francezilor în primejdie. Scandalul de la Incanda-Finska. Arestarea administratorilor. Personalităţi politice compromise. Mulţimea manifestează la sediul societăţii* etc... etc...

Doamna Wasselin luase pe genunchi capul mamei şi spunea cu un aer lugubru:

— Va să zică sînteţi şi dumneavoastră băgaţi în chestia asta. Biata femeie, zău aşa. Doamne Dumnezeule, toată lumea are buclucuri cu banii. Ascultă ce-ţi spun eu: eu care ştiu ce înseamnă, viaţa, nu pot să-mi închipui că mai există şi alte necazuri, ştii, necazuri adevărate, în afară de cele de bani. Totul se trage de la bani.

Mama îşi reveni în fire şi izbuti să se aşeze pe un scaun.

— Nu zău, spuse doamna Wasselin. Aţi pierdut bani în falimentul ăsta?

— Ba nu, răspunse mama. N-am pierdut nimic, doamnă. Habar n-am despre toată povestea. Numai din cauza căldurii, sîntem în mai.

Pricepusem cu toţii. Adică Ferdinand şi cu mine. Eram muţi de groază şi poate de admiraţie.

Mama se încuie într-o cameră şi rămase pînă-n seară, lucru pe care nu-l făcea niciodată. Am bătut de două-trei ori în uşă, ca să ne amăgim tristeţea. Mama răspundea:

— Dacă nu vă trebuie nimic, lăsaţi-mă în pace, copii. Lăsaţi-mă, nu mi-e bine.

Ceea ce ni s-a părut înfiorător şi neobişnuit a fost că în seara aceea tata nu s-a întors acasă. Mama s-a aşezat pe un scaun în faţa ferestrei deschise şi şi-a petrecut toată noaptea aşa, ducîndu-se din clipă în clipă pe balcon ca să asculte zgomotele străzii.

Tata nu s-a întors decît a doua zi dimineaţă. Era nepieptănat, nebărbierit, neperiat. Avea un aer aspru, înspăimîntător. Mama îi dădu o calea fără să scoată o silabă.

C A P I T O L U L XVIII

NECAZURILE VERII. CONSIDERAŢII ASUPRA HRANEI ŞI ASUPRA POFTEI DE MÎNCARE A COPIILOR. UŞURĂRI. NOI MIRACOLE ORFICE ŞI NOI SUCCESE ŞCOLARE. GROSOLĂNIA FAMILIEI COURTOIS. PROBA CU TABURETUL. VARIAŢIUNI ASUPRA DEMENŢEI.

Nenorocirea aceasta, atît de dureroasă pentru noi, a constituit preludiul unor evenimente petrecute în cursul celei mai catastrofale dintre verile pe care le-am trăit, vara anului 91. Întunericul iernii aruncă asupra adversităţilor văluri funerare care alcătuiesc o hidoasă podoabă naturală. Dar cînd mă simt nenorocit, nu pot să sufăr vara perfidă, toropeala ei, furtunile, bucuriile ei veninoase şi cruda nepotrivire dintre aspectul cerului şi sufletul meu.

Sufrageria noastră se transformă iar într-un atelier de croitorie. La fiecare două zile, mama pleca de acasă şi se întorcea cu un pachet mare de haine, pe care trebuia să le coasă, să le căptuşească, la care făcea butoniere şi prindea nasturi.

Pentru a nu încurca materialele, ajunsesem să mîncăm în bucătărioara noastră foarte mică, pe care o îndrăgisem tacit, pentru că era totdeauna întunecoasă şi pentru că se potrivea foarte bine cu nuanţa gîndurilor noastre.

Aveam zece ani şi cîteva luni. Eram slab, ba chiar jigărit. Nu mîncam mai nimic, poate fiindcă mi-era silă de tot şi de toate, poate fiindcă (unii copii încep chiar de la această vîrstă să facă astfel de socoteli) mă gîndeam fără voia mea la preţul fiecărei îmbucături pe care o înghiţeam. In anumite zile, un val de sînge mi se ridica din inimă spre faţă şi gura mi se umplea de apă; îmi simţeam dinţii scrîşnind cum scrîş- nesc dinţii animalelor tinere. Mi-era foame totuşi, voiam să mănînc şi să trăiesc. în perioada aceea am descoperit semnificaţia şi forţa hranei simple: plinea^ brînza, zahărul. Mă mai gîndesc şi azi la asta aproape zilnic. Pe urmă simţeam că iar mă cuprinde toropeala. Cînd şi cînd, mîncam cu toţii un pic de carne. Era o caznă oribilă, o tristeţe. îmbucătura mare de carne de viţel, ajunsă la stadiul de firicel, nu vrea să coboare, se plimbă între cei doi obraji şi ochii copilului se umplu de lacrimi cristaline. Din fericire, din fericire, în sezonul acela aproape că am uitat ce gust avea carnea.

Repet că împlinisem zece ani. Cunoşteam numeroase aspecte ale vieţii, aspecte pe care mulţi oameni nici nu şi le imaginează măcar pînă în clipa în care părăsesc lumea noastră.

Să nu fiu nedrept, să nu fiu ingrat! Uneori ne bucuram de oarecare răsplată. Uneori, seara, micuţa Cécile se aşeza în faţa pianului. Timp de o oră uitam de toate necazurile şi ascultam îngerul nostru, aşa cum altădată animalele îl ascultau pe Orfeu, cîntăreţul trac.

în anul acela, mi-am trecut în mod precoce şi strălucit examenul de absolvire al claselor primare. Tata dăduse şi el chiar atunci nişte examene şi reuşise. Mă ridică în braţe, mă cocoţă pe umărul lui şi spuse cu faţa strălucitoare de bucurie:

— Iată doi laureaţi !

Tata avea darul uitării, fapt care uneori e o mare greşeală, dar alteori o mare virtute. O înspăimînta pe mama cînd făcea reflecţii de genul acesta:

— în definitiv, avem noroc că treburile noastre de la Le Havre au tărăgănat pînă azi. Dacă în loc să împrumutăm bani de la Courtois, am fi încasat toată suma, poate că aş fi investit în afacerea cu Incanda treizeci şi cinci sau treizeci şi şase de mii de franci. Era o afacere aşa de frumoasă! Şi am fi pierdut totul!

Căci nu mai puteam spera să recuperăm nimic de la Incanda. Lucrul cel mai uimitor e că tata vorbea despre ea cu un amestec de furie şi de îndoioşare. în anii următori, a fost totdeauna amestecat — în orice caz ori de cîte ori a fost posibil — în naufragii mari de acelaşi gen, ca de pildă catastrofa Thérèse Humbert sau dezastrul Rochette. Geniul acestor aventurieri îl cam fascina, oricît ar fi încercat să se ascundă şi să nu recunoască asta.

Nu, să nu fiu ingrat! Trăiam la întîmplare, adesea în mare nevoie şi dezorientaţi; dar aveam totdeauna proiecte mari şi speranţe frumoase şi părinţii noştri ne'iubeau. Iată de ce născoceam în fiecare seară rugăciuni de mulţumire şi mă gîndeam cu durere la Désiré. Scos din fire de nenumărate belele, de nenumărate eşecuri, afronturi şi greşeli, taică-său se descărca bătîndu-l pe cel mai mic dintre copiii lui. Ah ! N-o mai făcea din capriciu, îl bătea regulat de două sau de trei ori pe săptămînă, într-o înfricoşătoare intimitate, cu uşile închise, după ce în prealabil o expediase pe doamna Wasselin pe palier.

Désiré făcea adesea eforturi curajoase ca să tacă. Uneori însă, nu-şi mai putea ţine lacrimile. Atunci, auzeam totul. Tata se ridica în picioare, cam galben la faţă şi cu mustaţa zbîrlită. Izbea în zid, sau chiar în uşă şi striga cu vocea schimbată:

— Isprăveşte numaidecît, domnule, dacă nu, chem poliţia. Sau te snopesc chiar eu în bătaie, domnule.

A doua zi, Désiré îmi spunea zîmbind:

— N-a fost nimic, Laurent. Spune-i lui taică-tău că n-a fost nimic. Tata a vrut să se distreze. Nu mi-a făcut nimic, crede-mă. Numai că are supărări. A trebuit să intre iar în serviciu şi e un serviciu care nu-i place.

Pe vremea aceea necazurile cele mai de seamă ne veneau de la familia Courtois. „Banca" devenise o instituţie sfîntă, absolut obligatorie. Mama se lăsa de croitorie şi trebuia să participe împreună cu tata, pentru care fiecare seară era preţioasă şi pe care aceste şedinţe îl exasperau. Soţii Courtois, masculul sau femeile, sau un alt cetăţean din tribul lor luaseră obiceiul să dea buzna la noi în casă sub un pretext oarecare, oricît de neserios ar fi fost, ca de pildă să aducă un ziar, să întrebe cît e ceasul, să ceară un chibrit, sau chiar să cerceteze, înainte de a pleca la plimbare, barometrul nostru cu mercur, despre care Zînele spuneau: „E un aparat preţios". Dacă eram la masă, adică în bucătărie, doamna Courtois se rezema o clipă de pervazul uşii şi spunea:

— Ia te uită ! Aveţi cireşe ! Alde noi n-am gustat încă cireşe anul ăsta !

Mama răspundea:

— în schimb noi nu mîncăm carne.

Şi doamna Courtois spunea:

— E bine să mănînci salată vara, numai că se consumă mult untdelemn. Trăim timpuri grele, trebuie să ştim să ne lipsim de unele lucruri...

După ce pleca, mama şoptea cu răsuflarea tăiată:

— Dacă am mai avea banii pe care ni i-au dat, i-aş restitui numaidecît.

Ajungeam să ascundem totul ca să scăpăm de privirile creditorilor noştri. Dimineaţa, cînd se întorcea din piaţă cu bietele ei cumpărături, mama trecea repede prin faţa uşii soţilor Courtois. Gemea:

— Bieţii mei copii, slavă Domnului că aveţi numai haine vechi. Dacă aş face altele noi, nici măcar n-aş îndrăzni să vi le dau, ca să nu aud cine ştie ce reflecţie neplăcută.

Cred de fapt că imaginaţia noastră bolnavă căuta, găsea, inventa cu şi fără prilej pretexte nebuneşti de suferinţă. Aşa stăteau lucrurile cînd o adevărată catastrofă se abătu asupra noastră.

Auzul domnului Courtois slăbea tot mai mult. Rudele lui observaseră lucrul acesta, îl ştiam şi noi. Uneori intra în casă, vreau să spun la noi în casă, fără măcar să bată la uşă. Era

însoţit de soţia lui şi venea continuînd o ciorovăială, veşnic aceeaşi...

— îmi daţi voie să mă duc pînă la taburet? întreba el.

Era vorba de taburetul nostru de la pian, al cărui scîrţîit, foarte strident, izbutea încă să străbată surzenia lui crescîndă. Domnul Courtois făcea să scîrţîie taburetul şi, întorcîndu-se spre nevastă-sa, striga cu un glas triumfător:

— Aud perfect cum scîrţîie taburetul. Din moment ce aud taburetul, înseamnă că nu sînt surd.

Şi doamna Courtois spunea:

— Dar, dragul meu, nimeni dintre noi nu crede că eşti surd.

Domnul Courtois ne întorcea spatele şi ieşea foarte liniştit şi mîndru de această demonstraţie.

Începusem să considerăm că ceremonia aceea era foarte firească, dar lucrurile luară o altă întorsătură.

într-o seară, domnul Courtois îşi făcu apariţia ca de obicei, întorcînd fără să se jeneze cheia în broasca uşii vestibulului. Eram tocmai la sfîrşitul cinei şi, presimţind că se întîmplă ceva anormal, am trecut imediat cu toţii în sufrageria plină de stofe, de cupoane, de gheme de aţă şi de ace cu gămălie. îndărătul domnului Courtois venea tot tribul: soţia, fratele lui şi Zînele. Aveau feţele trase, mîinile tremurătoare şi răspîndeau un miros "înnebunitor, îşi urmăreau înspăimîntaţi cu privirea şeful, stăpînul, suveranul.

Domnul Courtois făcu doar un semn şi spuse doar o vorbă:

— Mă duc la taburet.

Nici măcar nu se scuză. Izbuti să obţină cîteva scîrţîi- turi de la taburet, veni în sufragerie şi se aşeză pe un scaun cu mîinile pe coapse, cu faţa acoperită de o paloare neomenească şi cu stropi de sudoare în mustaţă.

— Nu, spuse el, nu sînt surd. Cei care încearcă să insinueze aşa ceva ar putea să regrete într-o bună zi.

Urmă o clipă de tăcere. în sfîrşit, domnul Courtois strigă cu un glas furios:

— Dacă-mi spune cineva că sînt surd, ştiţi ce fac? îmi cer banii înapoi. Cer să mi se dea banii înapoi. Ce-au făcut cu banii mei?

Doamna Courtois se apropie de el şi-i vorbi cu glas blînd, aşa cum se vorbeşte cu copiii bolnavi:

— Au să-ţi dea înapoi banii, linişteşte-te, puiule! Nu-i aşa doamnă, nu-i aşa domnule Pasquier, că o să-i daţi înapoi banii? Linişteşte-te dragul meu, du-te şi învîrteşte taburetul. Tole, n-ai vrea să învîrteşti tu taburetul?

Courtois cel mic îl împinse binişor pe frate-său în camera de alături. Abia ieşiră că doamna Courtois şi Zînele începură să plîngă.

— E îngrozitor, doamnă Pasquier. A înnebunit de cînd cu urechile astea nenorocite. E nebun de tot. Ce-o să ne facem?

— Trebuie să chemaţi un medic, spuse tata.

Doamna Courtois sări în sus. Lacrimile îi dizolvau pudra. Era monstruos de urîtă.

— Un medic! Nici gînd. Dacă se bagă medicii pe fir, o să vrea să-l închidă. Eu nu vreau să mi-l ia. Vreau să-l ţin aici, să-i port eu de grijă.

— Vă înţeleg foarte bine, doamnă, spuse mama cu multă prezenţă de spirit. Aş face la fel în locul dumneavoastră. Bineînţeles, Ram, că nu mă refer la tine. Nu chemaţi nici un medic, n-o să spunem nimic, desigur. Dar dacă domnul Courtois o sa né mai ceara şi altădată banii, o să avem discuţii şi toată lumea o să-şi dea seama că domnul Courtois e bolnav.

Doamna Courtois nu mai gemea. Ne aruncă o privire scurtă şi ameninţătoare. Mama pusese problema într-un mod ireproşabil. Doamna Courtois se pudră uşor, apoi se întoarse spre cumnatele ei.

— Vă poftesc să vă ştergeţi pe faţă şi să zîmbiţi. S-a înţeles? Să nu observe nimic. In ce vă priveşte, doamnă Pasquier, am să-l liniştesc eu în chestia banilor. Ah ! Ştiu ce trebuie să-i spun. Chiar dacă-i nebun, tot bărbatul meu e. îl cunosc eu. Vă repet că am să-l liniştesc. Numai să nu se vorbească prin vecini şi să fie toată lumea drăguţă cu el. Auziţi, copii?

Aruncă o privire circulară prin încăpere. Tata dispăruse. Cred că plecase să facă o plimbare prin cartier. Nu l-am mai văzut pînă la miezul nopţii. Cu vorbe bune, cu dezmierdări şi cu blîndeţe, familia Courtois îşi luă acasă nebunul, care rînjea şi striga:

— Pot să aud cum zboară un ţînţar, cum cade un ac cu gămălie. Nu sînt-mai surd decît alţii.

După ce uşa se închise în urma lor, mama se prăbuşi pe un scaun. îşi frîngea mîinile şi spunea:

— E insuportabil ! Ce-am făcut ca să meritäm o astfel de pedeapsă?

Continua să creadă că orice nenorocire era o pedeapsă.

In zilele următoare, domnul Courtois făcu scurte apariţii în casa noastră, cînd singur, cînd însoţit. Se îndrepta spre taburet şi-l făcea să scîrţîie îndelung. Apoi spunea cu un aer bleg:

— Nu uitaţi de banii mei! S-aud numai un cuvînt pe dos, un cuvînt şi nimic mai mult, că vă cer banii înapoi.

Mai spunea şi fraze absolut demente. Noi, copiii, ajunsesem să rîdem de el pe furiş, fiindcă nu era numai înspăi- mîntător, era şi destul de comic.

Uneori, cuprins de spaimă, fugeam pe balcon. Désiré venea şi el. Rămîneam acolo ore întregi împărtăşindu-ne din aceeaşi tristeţe, li spuneam:

— Mai vrei şi acum să te faci preot? Eu tare aş avea chef.

Şi Désiré îmi răspundea:

— Ţi-am mai spus că nu. S-a isprăvit. Nu mai vreau.

G a î m t o L U L XIX

ZVONURI UE SĂRBĂTOARE. EMOŢIA LUI J(JŞEPIÎ. O CATASTROFA. INTERVENŢIA REGRETABILĂ A DOMNULUI RUAUX. JUPITER ŞI TRĂSNETELE. O SEARĂ FURTUNOASĂ. TĂCERE ŞI DURERE. IN MEMORIAM.

Ne apropiam de mijlocul lui iulie, eram cu o zi sau două — n-aş putea spune precis — înainte de sărbătoarea naţională. Ştiu că poşta funcţiona, pentru că seara factorul a adus corespondenţa. Ştiu că magazinele mai lucrau, fiindcă Joseph plecase de la şapte dimineaţa, ca de obicei. Ştiu că în dimineaţa aceea Ferdinand, Cécile şi cu mine am fost la şcoală. Mai ştiu că nu ne sosise încă chitanţa de chirie. Totuşi era la mijlocul lui iulie: în amintirea înfiorătoare pe care mi-a lăsat-o ziua aceea, a pătruns spre seară sunet de trompete şi cotcodăceli de oficleide. întunericul prevestitor de furtună şi încins de arşiţă era incendiat de lumina lampioanelor. Un vulgar zgomot de bîlci pătează pentru totdeauna una din cele mai sinistre amintiri ale mele.

Pe la ora prînzului, Joseph se întoarse acasă. în casa noastră domnea încă liniştea. Murmurele străzii ne înştiinţau că labele întregului cartier începeau să freamăte pregă- tindu-se să valseze pe asfaltul moleşit.

Joseph se întorcea totdeauna ultimul, fiindcă locul lui de muncă era departe. Cînd intră, eram cu toţii la masă. îşi scoase pălăria, îşi şterse fruntea şi spuse:

— Va să zică nu ştiţi nimic?

Şi văzînd că rămăseserăm cu gura căscată, adăugă:

— Domnul Wasselin a fost arestat.

Spre cinstea părinţilor mei, trebuie să spun că n-au primit această veste cu fraze de genul: „îmi închipuiam eu", sau „nu mă mir". Erau nişte oameni simpli şi cinstiţi, rămaşi încă

aproape de poporul pentru care termenul de mizerabil indică totodată un vinovat şi un nenorocit.

— De unde ştii? spuse tata.

— Poliţia e jos, în loja portăresei. Mi-a spus moş Tesson, pentru că voiam să intru să văd dacă avem vreo scrisoare. Domnul Wasselin s-a dus azi-dimineaţă la birou, la întreprinderea nouă unde lucrează, *Au Petit Saint-Germain.* S-a dus ca în fiecare zi. L-au arestat chiar la birou.

— Dar ce-a făcut, Dumnezeule?

Despre Joseph nimeni n-ar fi putut crede că e un om sensibil. Totuşi, lăsă capul în jos şi spuse cu o voce înspăimîn- tată:

— A delapidat două mii de franci. Aşa se spune: a delapidat. Asta înseamnă că a furat. Numai că e prea dureros să spui: a furat, a furat.

Mama oftă:

— Aşază-te, Joseph. Trebuie totuşi să mănînci ceva.

Şi Joseph răspunse:

— Nu-mi mai e foame.

Masa, simulacrul de masă se sfîrşi în tăcere. Cînd isprăvi de mîncat, mama spuse:

— Ce-ar fi să mă duc după Désiré. Am putea să-l oprim la noi.

Tata clătină din cap:

— Prea tîrziu. Au venit.

Pe palier răsunau paşi bărbăteşti. Apoi, deodată, se auzi soneria, depărtată, slăbită, venind ca din adîncul unei alte lumi. Apoi glasul doamnei Wasselin. Şi pe urmă răsună un strigăt. înfiorător, strigătul unei tragediene care a aflat că soţul ei a murit, dar nu era strigătul tragediei, ci strigătul cărnii.

Ne ridicasem cu toţii în picioare, ciulind urechile.

— Ram, spuse mama, dacă trebuie s-o liniştesc pe biata femeie, mă duc eu cînd o fi momentul. Dar tu n-ai ce face, Raymond. E mai bine să pleci, Raymond, du-te la cursuri.

Tata răspunse că în preajma unei zile de sărbătoare n-a- vea ce căuta pe afară şi că pe stradă era atîta zgomot că-i tăia tot cheful. Luă o carte şi se aşeză, strîngîndu-şi capul în amîndouă mîinile. Deşi nu fuma niciodată, se duse să ia o ţigară veche şi îngălbenită dintr-o cutie şi începu s-o fumeze. Abia după ora trei ne-am dat seama că noi, cei mici, nu mai plecasem înapoi la şcoală şi că Joseph uitase de slujbă. Aşteptam. Aşteptam ceva extraordinar.

Pe la trei şi jumătate, poliţiştii plecară. Zgomotul paşilor lor se pierdu în cele din urmă în tăcerea înfricoşată care se aşternu

peste casă. Nu ştiu de ce anume se temuse mama, dar ştiu că oftă adînc.

— Să-mi juraţi, spuse ea, că nici unul dintre voi nu se mişcă de aici,. Mă dijc să văd ce face biata femeie.Mamă, am spus eu cu jumătate voce, aş vrea să vorbesc cu Désiré.

— Lasă-l în pace pe Désiré. Dacă pot să-l aduc, are să mănînce cu noi deseară.

Mama ieşi şi trase uşa după ea. Se întoarse peste zece minute.

— E o privelişte tristă, spuse ea. Au scotocit peste tot crezînd că au să găsească banii. E imposibil să vă povestesc cum arată: rufele sînt în mijlocul camerei, toată vesela e pe jos, plapuma a fost descusută şi puful zboară prin aer. Au umblat prin cărţile de şcoală ale copiilor, ba chiar au dat jos gravurile şi lampa din sufragerie. De ce? Vă întreb şi eu. N-au găsit nimic, fireşte. Se vede că domnul Wasselin a pierdut banii aceia nenorociţi la curse. Sau ce-a făcut cu ei? Dumnezeule ! Ge-a făcut?

— Şi doamna Wasselin?

— E de plîns. Nu ştia nimic, fireşte. Au tratat-o ca pe o hoaţă. Copiii cei mari n-au fost de faţă. Băiatul e un derbedeu, nici fata nu face multe parale. Familia asta e la pămînt.

— Şi Désiré? am întrebat eu încet.

— Désiré s-a băgat în dosul patului şi plînge. Nici mai- că-sa, nici eu n-am putut să-l scoatem de acolo. Bietul Désiré ! E foarte trist, copii. Faceţi ce ştiţi ca să vă treceţi timpul. Fiţi cuminţi. Mă duc s-o ajut pe doamna Wasselin să facă ordine în casă. In orice caz, trebuie să aranjăm rufele şi vasele. Tu ce faci, Raymond?

— Eu? Nimic. După cum vezi, lucrez.

Mama se întoarse la Wasselin şi două ore nesfîrşite trecură. Din cînd în cînd, tata se ridica şi ieşea să respire pe balcon. Părea iritat. Nu spunea o vorbă. îşi trăgea mustaţa şi arunca priviri spre cerul întunecat, posomorit, încărcat de electricitate.

Trecuse de ora şase şi după amiaza se apropia de sfîr- şit, cînd am auzit sunînd la uşa familiei Wasselin. Ciulisem urechile şi ne ţineam răsuflarea. O voce greoaie, care vorbea rar, spunea:

— Vreau să vorbesc cu doamna Wasselin.

— Ar fi mai bine să aşteptaţi, domnule, răspunse mama. Doamna Wasselin a trecut printr-o grea încercare.

—

— Ştiu, tocmai de aceea vreau să-i vorbesc numaidecît. în fine, cred că trebuie să mă cunoaşteţi, doamnă. Sînt domnul Ruaux, proprietarul, sînt proprietarul dumneavoastră.

Tata se ridicase în picioare. Se apropie cu paşi de lup de uşa de la intrare şi se opri tăcut.

— Vă daţi seama, doamnă, că nu vreau să mai văd niciodată poliţia în casa mea. Domnul Wasselin a fost arestat, nimeni nu-i încîntat de treaba asta. Dar doamna Wasselin mai locuieşte aici. Cu ea vreau să vorbesc. Puteţi să-i spuneţi, doamnă, că-i cer să părăsească locuinţa. Şi nu peste un an, ci imediat, imediat. Nu vreau să am hoţi în casă.

Individul ridica glasul. Un fel de geamăt, ne dădu a înţelege tuturor că doamna Wasselin îşi făcuse în sfîrşit apariţia.

— Nu vreau să am hoţi în casă !

în acest moment, tata deschise binişor uşa. Trebuie să spun că în clipa aceea îmi păru foarte frumos şi foarte mîn- dru. Fusese totdeauna un om slab, dar în perioada despre care vorbesc era aproape la fel de slab ca ilustrul gentilom din La Mancha. "Mustăţile lui lungi fremătau de parcă ar fi fost însufleţite de o viaţă proprie. Avea mîini destul de frumoase, fără păr, albe, nervoase şi se juca mereu cu ele. Deschise uşa binişor, apoi o deschise larg. Eram cu toţii adunaţi în spatele lui, fascinaţi, uluiţi, cu sentimentul că cineva se pregătea să ridice greutatea care ne strivea pieptul.

— Domnule, spuse tata calm, dumneavoastră sînteţi proprietarul. Eu sînt domnul Pasquier. Eugene-Etienne-Raymond Pasquier.

Proprietarul îi ţinu piept. Era masiv şi cărunt. Avea o barbă rară, picioarele în formă de O şi burta proeminentă. Era absolut chel şi mi-am dat numaidecît seama că acest ultim cusur era de natură să-i agraveze situaţia.

— Dumneavoastră sînteţi domnul Pasquier? Ei, şi? Ce-i cu asta?

— Este, domnule, că vă poftesc să coborîţi şi să nu mai tulburaţi multă vreme liniştea acestei case, spuse tata.

Individul se făcu roşu la faţă, apoi violet, apoi negru şi o clipă am crezut că avea să se prăbuşească deodată cu spume

ICI

la gură, că avea să-i curgă sînge din nas, că avea să-şi ude pantalonii.

— Liniştea acestei case! Despre casa mea vorbiţi? Casa mea, domnule, casa mea?

Tata începu să zîmbească, calinul lui deveni înfricoşător şi atunci am înţeles cu toţii că se dezlănţuise fără putinţă de a da înapoi într-o criză de furie majoră, una din acele crize pe care un om nu le face decît de trei ori în viaţă.

— Poate că această casă vă aparţine, spuse el. Dar o locuim noi şi avem drept la linişte, plătim chirie şi pentru linişte. Domnule, aţi ales momentul în care nenorocirea s-a abătut asupra unei familii ca să faceţi un lucru mîrşav. Şi credeţi, domnule, că vă voi permite să faceţi aşa ceva fără să vă pedepsesc cum ştiu eu?

încetul cu încetul, cuvînt cu cuvînt, tata ridica glasul. Era un crescendo bine stăpînit, o gradare savantă. Şi individul Ruaux, cuprins deodată de spaimă, începu să bată în retragere. Se dădea înapoi pas cu pas şi bolborosea:

— Dar e de neînchipuit!

— Da, domnule, am să vă pedepsesc! Nu meritaţi altceva. Sînteţi un om urît. Sînteţi un om gras. Sînteţi caraghios şi tîmpit. Aveţi o privire falsă. Şi nu renunţaţi la nimic: vă permiteţi să fiţi şi chel!

Această perioadă ascendentă fu cit pe-aci să fie compromisă de apariţia neaşteptată a domnului şi a doamnei Courtois. Pictorul de trandafiri-în-guaşă avea un aer radios şi striga: „Aud ! Aud !" aşa cum altcineva ar fi strigat: „Şi eu sînt pictor!"

Dar tata era dezlănţuit. Nimic nu-l mai putea opri. In zadar se agăţau mama şi doamna Wasselin de pulpanele jachetei lui. In zadar îi spunea doamna Courtois: „Depăşiţi orice limită". In zadar ceilalţi locatari, smulşi din văgăunile lor, începeau să urce treptele. Tata era pe cale să creeze o capodoperă de furie.

— Yă permiteţi să fiţi chel, să fiţi burtos, să aveţi picioare strîmbe şi culmea e că sînteţi şi rău, sînteţi de o răutate abjectă. Domnule, sînteţi un mocofan! Sînteţi un exemplu de mocofan. Lucrul acesta se va şti, domnule, da, se va şti. Vreau s-o ştie toată casa, toată strada, tot cartierul. Vreau ca tot Parisul şi toată lumea să ştie,

— domnule, că sînteţi un mocofan. Un mocofan şi o canalie, o canalie şi o fiară, o fiară şi un dobitoc.

Individul bătea în retragere. Coborî treptele două cîte două, apoi patru cîte patru. Era o goană, un galop înfricoşător şi hărţuit. De la un etaj la altul locatarii se aşezaseră pe două rînduri, unii uluiţi, alţii batjocoritori. Şi tata cobora treptele l'ugărindu-şi victima.

— Un dobitoc şi un fricos, fiindcă sînteţi un laş, domnule. Şi ceva îmi spune că sînteţi şi încornorat. E de ajuns să se uite cineva la dumneavoastră ca să-şi dea seama cît de încornorat sînteţi, domnule ! Şi sînteţi un încornorat trist, specia cea mai primejdioasă...

Glasul tatei continua să crească, dar începea să se piardă în măruntaiele casei. O clipă după aceea făcu explozie în stradă. Ne adunasem cu toţii pe balcon, sfîşiaţi de spaimă, dar şi cuprinşi totodată de o ciudată uşurare. Furia tatii făcuse explozie în aer liber. Bădăranul de Ruaux încercă să fugă, dar îngerul justiţiei se ţinu scai de el. O mulţime agitată îi însoţea pe amîndoi. Era într-adevăr cea mai uluitoare criză de furie ce ne fusese dat să vedem, să auzim, să admirăm. După o clipă, grupul se făcu nevăzut în rue Yandamme. Auzeam încă strigătele vocii răzbunătoare a tatii, auzeam cuvinte, cuvinte, cuvinte. In cele din urmă, zgomotul se pierdu spre avenue du Maine.

Stăteam locului, ca izbiţi în cap. îl văzusem pe Jupiter.

Tata se întoarse abia după zece minute. Urcă scara tacticos, făcîndu-şi vînt cu o bucată de ziar, căci îi era tare cald. Strînse mîinile cîtorva locatari, care-l aşteptaseră ca să-şi exprime respectul, stima şi admiraţia lor vibrantă.

Doamna Wasselin se afla în pragul bucătăriei noastre şi ofta. Mama îmi şopti cu o voce stinsă:

— Nu-i spune nimic tatii. A fost bine intenţionat, dar ce a făcut e îngrozitor. Du-te la bietul Désiré.

Ziua se apropia de sfîrşit. Cerul era jos şi întunecat. Lumea spera în izbucnirea furtunii. M-am strecurat ca o umbră în apartamentul familiei Wasselin. Prefer să nu povestesc ce am văzut cînd am pătruns în sufragerie...

După o oră, cînd mi-am revenit în fire în braţele mamei, am auzit pe cineva care spunea cu glas scăzut lîngă mine:

— E o mare nenorocire! Ce nenorocire înfiorătoare!

Alunei mi-ain recăpătat cunoştinţa şi am văzut iar în faţa ochilor, aşa cum îl revăd şi azi în vis, în serile'de furtună, pe Désiré Wasselin, spînzurat de veriga lămpii.

— Gata! Nici o vorbă mai mult! Nici o vorbă!

Ceva mai tirziu, în cursul serii, mama a deschis ferestrele. Auzeam muzica balurilor populare care bubuia ca vijelia departe pe boulevard de Vaugirard şi pe avenue du Maine.

Mama spuse:

— Trebuie totuşi să aprindem lampa de petrol, măcar ca să culcăm copilul.

Tata aprinse lampa şi, în timp ce-şi ştergea mîinile, spuse:

— Ce-i cu scrisoarea asta?

— Care scrisoare? întrebă mama cu vocea stinsă.

— Scrisoarea asta de pe masă.

Mama întinse mîna, continuînd să mă legene. Întoarse scrisoarea cu gesturi obosite. O lăsă o clipă pe masă şi-i spuse tatii foarte încet:

— Fă-te că nu observi, dar uită-te. Bietului Laurent a început să-i tremure bărbia, îi tremură foarte tare, ca mie, ca lui taică-meu, ca bunicului Guillaume.

Apoi luă iar scrisoarea şi o deschise cu stîngăcie, cu o singură mină. O deschise şi spuse deodată:

— E o scrisoare din Le Havre!

CAPITOLUL XX

SCRISOAREA DIN LE HAVRE. DIVERSE AMĂNUNTE DIN ISTORIA FAMILIEI CU PRIVIRE LA TREI VERSURI DE BOILEAU. PARTEA MĂTUŞII AURELIE ŞI PARTEA MĂTUŞII MATHILDE. O LECŢIE DE ARITMETICĂ. FFBRĂ ŞI DELIR. MIRACOLUL NU PRESUPUNE EFORT.

Era scrisoarea din Le Havre. Am să vorbesc numaide- cît despre ea, fie numai pentru a amăgi asaltul umbrelor şi pentru a împrăştia stolul de îngeri albi şi negri. Cifrele conţin o ariditate polară, o uscăciune inumană care, datorită acestui fapt, e odihnitoare, cum e probabil şi neantul.

Am să vorbesc pe scurt despre ea, deşi mamei i-a trebuit o noapte întreagă ca să-i descrifreze jargonul şi să-i extragă conţinutul şi deşi bănuiesc că tata n-a înţeles niciodată pe deplin documentul acela mirific.

In orice caz, vă voi da interpretarea mea personală, interpretare pe care evenimentele au justificat-o, au lămurit-o, şi care poate fi considerată valabilă. Adaug cîteva detalii căpătate mulţi ani după aceea, graţie unor relaţii personale stabilite cu confraţii mei din Lima.

Cele două surori ale mamei nu muriseră în 1866, cum ne dăduse a înţelege o scrisoare expediată cam în acea vreme de asociatul bunicului meu, în timpul bolii acestuia din urmă. E drept că bunicul meu Mathurin pierduse atunci două fiice, dar erau fiicele lui din a doua căsătorie, ambele moarte în cursul unei epidemii. Cele două fete din prima căsătorie, fetele sosite din Franţa, adevăratele surori ale mamei mele, se căsătoriseră în 67, lucru pe care Mathurin îl adusese de altfel la cunoştinţa lui Prosper. Cea mare, Aurelie, murise la naştere, cam un an după aceea, adică în 68. A doua, Mathilde, plecase din Lima împreună cu soţul ei, negustor la Cusco. Mi-am amintit adesea de ea mai tîr- ziu, în timp ce recitam în faţa profesorilor, sau reciteam pentru mine însumi, versurile lui Boileau-Despreaux, versuri dintre care primul este insipid, al doilea melancolic şi romantic, iar al treilea ridicol:

>

Fericirea ce-o cauţi pe ţărmuri şi pe ape E-aici, ca şi pe unde cresc nucile de coco, Aceeaşi la Paris, la fel ca şi la Cusco.

în 69, adică doi ani după ce se căsătorise, această soră a mamei, pe care ar trebui de fapt s-o numesc mătuşa Mathilde, plecase de acasă în timpul unui cutremur de pămînt. Se pare că fenomene de acest gen sînt destul de frecvente prin acea parte a lumii şi peruvienii ştiu cu toţii că, îndată după prima scuturătură, trebuie să ieşi din casă pentru a nu fi îngropat sub dărîmături. Prin urmare, mătuşa Mathilde făcuse ca toată lumea. După cutremur o căutaseră în zadar. N-o găsise nimeni, nici vie, nici moartă.

Există, pare-se, un text de lege care interzice alcătuirea unui act de deces legal pentru persoanele dispărute, atîta timp cît cadavrul n-a fost descoperit şi identificat după toate formele legale. Fără o identificare de acest fel, moartea nu este recunoscută şi actul nu poate fi întocmit deeit după treizeci de ani, din ziua dispariţiei.

Acestea erau informaţiile — le-am expus pe scurt — pe care le dădea consulul Franţei la Lima, după lungi şi complicate cercetări.

Actul de deces al mătuşii Aurelie fiind întocmit în mod legal, apoi expediat în Franţa, notarul din Le Havre execută întocmai dispoziţiile testamentare ale doamnei Delahaie şi puse la dispoziţia mamei partea aşa-numită „a mătuşii Aurelie", adică vreo douăzeci de mii de franci, în fonduri de stat. Cît despre partea mătuşii Mathilde, ea avea să rămînă depusă, sub girul notarului, pînă în 1899. Trebuie să spun că la acea dată am primit-o.

Dar la sosirea scrisorii, scrisoare pe care o analizez aici, ne aflam în 1891. După cum am spus, partea mătuşii Aurelie consta în fonduri de stat la purtător şi negociabile. Notarul se oferea să dea chiar el dispoziţiile de vînzare. Titlurile acestea suferiseră o uşoară depreciere, ceea ce, la cursul zilei, le scădea valoarea la nouăsprezece mii două sute de franci. In schimb, la această sumă trebuie adăugată dobînda de trei la sută, socotită din ziua morţii doamnei Delahaie, adică timp de nouă trimestre. Totalul se ridica la douăzeci de mii cinci sute cincizeci de franci.

Suma aceasta era grevată de serioase cheltuieli: cheltuieli de succesiune, onorariul notarului şi, mai ales, cheltuielile necesitate de cercetări, cerute de agenţiile peruviene. Totalul lor se ridica — am păstrat toate aceste acte înfiorătoare — la cifra grozavă de şapte mii trei sute cincisprezece franci.

Zile întregi mama a contemplat această cifră muşcîn- du-şi vîrfurile degetelor.

Consacra aritmeticii toate clipele pe care i le lăsau gri- ile casei şi catastrofa familiei Wasselin. Tata spuse, citind hîrtiile peste umărul ei:

— Va să zică, vom dispune de treisprezece mii două sute de franci şi ceva.

Mama se întoarse ţeapănă spre el şi aruncă o lungă privire asupra acestui extraordinar tovarăş de viaţă, asupra bărbatului vieţii sale, bărbat a cărui umbră credincioasă devenise pentru totdeauna:

— Spui că vom avea treisprezece mii de franci, Ram... Dar nu te gîndeşti că din ei trebuie să restituim soţilor Cour- tois zece mii de franci, plus încă cinci sute, plus un trimestru de dobîndă cu opt la sută calculată la zece mii, ceea ce înseamnă două sute de franci. Adică în total zece mii şapte sute.

Tata ridică braţele spre cer. Începuse să uite de banii pe care ni-i împrumutase Courtois, de dezastrul societăţii Încanda-Finska, de nebunia bătrînului creditor şi de scenele cu taburetul.

Mama nu era abătută. Dimpotrivă, trebuie să spun că niciodată n-am văzut-o atît de tare ca în zilele acelea de disperare. Nu mai spunea: „Dumnezeule, îmi pierd capul!" Ţinea fruntea sus, avea privirea limpede şi buzele strînse. Începuse să se îngraşe şi curînd am aflat că trebuia să aducă pe lume încă un copil, un frate sau o soră. (E vorba de mica Suzanne, născută în ianuarie 92.) Dar mama noastră ne-a purtat pe toţi în plină goană, în plin război.

Prin urmare, mama îşi îndreptă spinarea şi spuse:

— Ascultă-mă, Raymond. După toate socotelile, ne rămîn două mii cinci sute treizeci şi cinci de franci. Asta ne ajunge pentru cheltuielile de toamnă şi bineînţeles pentru mutat, fiindcă trebuie să ne mutăm. Domnul Ruaux nu şi-a pierdut vremea: am primit somaţia de mutare, e în buzunar. Poimîine am să trec pe la el şi sper să ne descurcăm cu chiria pe octombrie, dacă nu-i trece totuşi prin minte să ne dea în judecată. Două mii cinci sute de franci, Raymond. Şi s-a sfîrşit, s-a sfîrşit de-a binelea. Poate că într-o zi, mai tîrziu, peste mulţi ani, vom încasa şi partea soră-mi Matliilde. Poate. Dar nu vreau să mă mai gîndesc la ea. Nu mai vreau, Raymond, s-a isprăvit. Nu mai vreau să mă bizui decît pe noi, pe cele patru braţe şi pe cele două capete ale noastre. Şi te asigur, Raymond, că e mai bine aşa.

— Tata ridică privirile.Da, spuse el, e mai bine. Şi ce lecţie pentru noi, nevastă, ce lecţie, copii! Jur că s-a sfîrşit. Să mă dau iar pe mîna pehlivanilor, a creditorilor, a hoţilor, a Incandelor, a notarilor! Niciodată! S-a sfîrşit. S-a sfîrşit.

Tata avu un zîmbet ciudat. Cu toţii, în afată de Cécile, eram destul de mari ca să ştim că şi planetele suspină poate pe întinsul cerului şi spun: „S-a sfîrşit", totuşi continuă să se învîrtească.

Tata repetă :

— S-a sfîrşit !

Mama spuse:

— Vorbeşte mai încet. N-au închis încă sicriul. Doamna Wasselin e singură. Mă duc să stau cîteva ore cu ea. Trebuie să doarmă puţin.

Urmăream această scenă din pat, din patul acela mare de lemn în care aveam să zac multe zile şi multe săptămîni cu febră mare şi aiurind, şi din care aveam să cobor, în sfîrşit, într-o dimineaţă de miez de vară, vindecat, vindecat pentru totdeauna de miracole, de minuni şi de evenimente magice.

Într-adevăr, ceva se sfîrşise. Un vis îndelungat se încheiase, vis care, timp de mai bine de doi ani, ne înşelase, ne luase minţile, ne potolise foamea şi setea, ne săturase în toate perioadele de foamete.

Plecam iar mai departe, frînţi, dezamăgiţi, beţi de oboseală şi de suferinţă, dar uşuraţi, uşuraţi în orice caz. Ne îndreptam spre alte lupte, pe care le voi povesti mai tîrziu, dacă mai sînt în viaţă şi dacă-mi păstrez forţa şi curajul.C U P R I N S

PROLOG ..... **M**

CAPITOLUL I O cină în familie. Veşti de la Le Havre. Prime consideraţiuni asupra mîncării de linte. Dialog în noapte 35

CAPITOLUL II Domnişoara Bailleul. Pregătiri de călătorie. Lin testament complicat. Surorile din Lima. Răzbunare postumă. Nocturnă .....

40

CAPITOLUL III Pe rue Vandamme. Anatomia şi fiziologia unei case din Paris. Ce se vede de pe un balcon. Socoteli şi proiecte. Puterea de contagiune a visurilor. Descoperirea mobilei. Primul mister orfic. Barometrul 45

CAPITOLUL iv Tipare, croieli şi croitorie. Cum se formează un caracter ereditar. Convorbire despre testamente şi despre cei ce le fac. Cultul dicţionarului. Cum să procedezi ca să nu adormi. O plimbare. O masă la restaurant 52

CAPITOLUL v Prima apariţie a lui Désiré Wasselin. Curiozitatea lui Ferdinand. Şcoala din rue Desprez. Aspectul şi calităţile domnului Joliclerc. O lecţie de aritmetică. O lecţie de intuiţie. Tristeţe matinală 59

CAPITOLUL VI Prietenia, pasiune minoră. Eroismul scumpului meu Désiré. Paracliserul bun de spînzurătoare. Violentă scenă de blestem părintesc. Strigătul de luptă al domnului Wasselin. Dialog între patron şi salariat. Mîncătorii de unghii. Puiul de zile mari şi vinul împărtăşaniei. Două versuri de Lamartine. Păreri despre adulter 64

CAPITOLUL VII Explorări olfactive. Adăposturi preferate. Curaju 1 prietenului meu Désiré. Ciondăneli şi obiceiuri ale familiei Wasselin. O mică scenă văzută prin gaura cheii. Tribul Courtois. Banca de sîmbătă. Tablou în guaşă.... 7

3CAPITOLUL VIII Onirologie în familie. Proiecte de mărire. Haine, mobilă, personal de serviciu. Economii şi restricţii. Expoziţia universală. Băi calde. Un intermezzo
geografic. Ideile greşite ale secolului al XIX-leacu privire la ştiinţă şi la înţelepciune. Vizita doamnei Troussereau £0

CAPITOLUL IX Luptă de stradă. Curajul lui Désiré Wasselin. Crizele de furie ale tatii. Cruciada pentru apărarea bunelor maniere. Estetica, igiena şi morala. Furia considerată ca o artă frumoasă. Cuvînt şi faptă. Valoarea balistică a lintei .....
89

CAPITOLUL x Observaţii incidentale asupra sentimentului religios. Discuţie despre infern. Domnişoara Bailleul printre păgîni. Iniţierea religioasă a scumpului meu Désiré. Un jurămînt. Alte nocturne .....
96

CAPITOLUL XI Defecţiunea lui Joseph. Laurent, elevul cel hun. Interesul manifestat de doamna Tesson pentru treburile de la Le Ilavre. O scrisoare a notarului. Spălătoria veseliei. Dispariţia şi reapariţia pianului.....
102

CAriTOLUL xii Nopţi de iarnă. Spaime şi fantome. Mă dor urechile. Fac cunoştinţă cu spitalul. Un peşte roşu şi un canar. Excursiile la Muntele de Pietate. Apariţia unei comete .....
109

CAPITOLUL XIII Mic duel Delahaie-Pasquier. Minuni şi capricii ale exproprierii. Animalul antipolitic şi filozofia individualistă. Speranţe desfătătoare. Asociaţia locatarilor. Apologia căilor ferate. Pregătiri de exod. Decăderea şi moartea unei idei mari .....
114

CAPITOLUL XIV **Alte consideraţii asupra mîncării de linte. Corespondenţă cu Camera Notarilor. Proiect de călătorie în America. Paul Glasermann sau ispita. O socoteală elementară. Domnul Laversin, domnul Bottone şi domnişoara Vernenoux sau Vermenouze. Declaraţii de independenţă 124**

CAPITOLUL xv **Prima comuniune. Copilul umilit. Mama face dreptate. O clipă de slăbiciune. Haine de gata. Oboseală şi disperare 133**

CAPITOLUL XVI **Boala mamei. Apariţia misterioasă a bătrânului. Wasselin-îngerul-cel-rău. Intimplare şi noroc. Despre alegerea unui creditor. Călătoria la Le Havre. Intervenţia familiei Courtois. Semnarea unei convenţii**

CAPITOLUL XVII **Despre încurcăturile pe care le pricinuieşle bogăţia. Incandescenţa cu gaz. Dialog cu privire la capital şi la prosperitate. Economiile francezilor în pericol. Începutul anotimpului cald nc face greutăţi. Noapte du aşteptare şi de nelinişte .....**

CAPITOLUL XVIII **Necazurile verii. Consideraţii asupra hranei şi asupra poftei de mîncare a copiilor. Uşurări. Noi miracole orfice şi noi succese şcolare. Grosolănia familiei Courtois. Proba cu taburetul. Variaţiuni asupra demenţei**

CAPITOLUL XIX **Zvonuri de sărbătoare. Emoţia lui Josepli. O catastrofă. Intervenţia regretabilă a domnului Ruaux. Jupiter şi trăsnetele. O seară furtunoasă.Tăcere şi durere. In memoriam .....**

CAPITOLUL XX Scrisoarea din Le Havre. Diverse amănunte din istoria familiei cu privire la trei versuri de Boileau. Partea mătoşii Aurelie şi partea mătuşii Mathilde. O lecţie de aritmetică. Febră şi delir. Miracolul nu presupune efort

GRĂDINA ANIMALELOR SĂLBATICE

„Era. un adevărat om al secolului al XIX-lea, secolul acela care n-a vrut să se îndoiască de puterea, ştiinţei suverane, nici să asculte de avertismentele lui Schopenhauer şi care s-a încăpăţînat să confunde ştiinţa cu înţelepciunea."

LAURENT PASQUIER *(Notarul din Le Havre*
)t

C A P I T O L U L I

OBSERVAŢII ASUPRA UNOR ANUMITE ANIMALE MARINE. SE APROPIE ÎNNOIREA. JUSTIN WEILL SAU DESPRE VIRTUŢILE EVREILOR. CONVERSAŢIE DESPRE MÎNTUIREA OAMENILOR ŞI DESPRE PURITATEA MORAVURILOR. PRIMELE NOŢIUNI DESPRE VIITORUL ŞTIINŢEI.

Chiar atunci cînd sînt surghiunite departe de nisipurile natale şi ajung prizoniere în cîte un acvariu de sticlă, sau în ungherele vreunui laborator, micile animale care trăiesc de-a lungul ţărmurilor şi poartă numele de convoluta continuă, graţie unui avertisment secret, să se supună ritmului mareelor, să coboare la ora fluxului şi să urce la suprafaţă cînd valurile se retrag de pe coastele îndepărtate.

Mişcările provocate de această umilă nostalgie mi-au amintit adesea de soarta copiilor parizieni, care nu ştiu mai nimic despre schimbarea anotimpurilor, dar o presimt, şi-o închipuie după mirosul averselor de ploaie, după culoarea norilor, după săgeata de lumină care, în fiecare zi, coboară tot mai jos în colţul vreunei curţi, după înverzirea unui fir de iarbă solitar, ţîşnit drept în sus dintre două lespezi de granit, după dispariţia razelor de soare în hăţişul coşurilor de pe case, după avîntul tăcut al plantei domestice, ale cărei frunze se întorc toate, pline de adoraţie, spre fereastră.

Eram un adolescent care abia împlinisem cincisprezece ani şi, trebuie s-o spun, nu consideram prea dureroasă izolarea mea de natură

.Ne petrecusem vacanţele de Paşte la Paris, din motive pe care le veţi înţelege imediat, dar din cînd în cînd puneam stăpînire pe Grădina Botanică, cu brazdele ei pavoazate de etichete, cu peluzele pustii de iarnă, cu pavilioanele ruinate pe frontoanele cărora freamătă iedera şi cu răbufnirile înăbuşitoare ale serelor calde cu miros de baie publică. Ba chiar, dincolo de grilajuri şi de pavilioanele strîmbe, zăream platanii din Hala de vinuri. Totuşi, îmi alesesem in altă parte un martor familiar al solului şi al vieţii vegetale. Treceam zilnic de patru ori pe rue Clovis, la poalele unei ridicături mari de pămînt, cuprinsă intre cocioabe ca un smoc de pădure sălbatică: era o pantă neagră, acoperită cu arbori şi cu tufişuri, o adevărată colină prizonieră, care înspre răsărit se sprijinea de o ruină greoaie din vechiul zid înconjurător construit de Pliilippe-Auguste şi, care, făcînd parte din trotuar, se ridica ţeapănă spre cer. Zidul lui Philippe-Auguste se mai vede şi azi, e o ruină greoaie şi lipsită de frumuseţe; cît despre buchetul de pădure sălbatică, a capitulat în faţa clădirilor care l-au înghiţit. Fie ca mirosul lui trecător, adierea lui de verdeaţă, refugiul ce-l oferă visării să primească ultimul meu salut recunoscător.

De aici pîndeam primăvara, de aici îi dedicam în treacăt, de patru ori pe zi, un imn de bucurie mută.

Îndată ce se încrucişează cu rue Descartes, care-şi poartă firma filozofică, rue Clovis, războinic intitulată, începe să coboare. Porneşte plină de siguranţă şi ar merita să facă drum lung; dar, după o primă cotitură, Clovis dispare în mod inexplicabil în faţa cardinalului Lemoine. In două salturi, această faţă bisericească conduce trecătorul pînă în fundul văii Senei.

Altitudinea e un bun. Dau acestui cuvînt semnificaţia lui ţărănească, semnificaţie de posesiune, de proprietate. Altitudinea e o rezervă de forţă, o bogăţie pe care un om prudent n-o risipeşte cu uşurinţă. Ajungînd pe trotuarul Şcolii politehnice, şovăiam totdeauna o clipă înainte de a renunţa la

mica mea comoară de altitudine, înainte de a mă prăbuşi în sărăcia şesurilor. După ce subliniam această oprire, îl consultam din ochi pe Justin Weill şi spuneam, sau uneori gîndeam numai: „O luăm pe aici?"

Justin nu răspundea totdeauna la această mică întrebare. Economia vieţii sale n-avea nici o asemănare cu a mea. Era încă înfierbîntat de orele de şcoală şi de disputele noastre. Urechile lui mari, mobile, depărtate de craniu, urechile lui incendiate de o ultimă răbufnire de mînie cer

cetau direcţia vintului ca urechile cailor. Ochii mari, vizitaţi de licăriri inteligente, se deschideau şi mai mari urmărind zborul vreunei idei, explozia unei imagini, goana unui cuvint. Nările începeau să-i palpite cu putere.

In ziua aceea, în timp ce eu rămăsesem aşa într-un picior, Justin Weill răspunse totuşi cu un aer preocupat: — Da, să coborîm.

Şi izbucni numaidecît în rîs, depărtîndu-şi buzele scînteietoare de elocvenţă.

— De data asta, am spus eu, primăvara a sosit în sfîr- şit. Uite frunze, frunze adevărate!

Treceam prin faţa azilului de pădure sălbatică despre care am vorbit. Un miros de vegetaţie şiroia din ea ca dintr-un izvor subţirel şi ajungea pînă la şosea. Respiram acest mesaj cu evlavie. Iarna anului 1894—95 fusese grozav de posomorită şi de grea. Oamenii de genul meu, exasperaţi de o aşteptare atît de lungă, erau revoltaţi de cîteva săptămîni încoace de tărăgănelile cerului.

Justin rosti un „da" scurt şi indiferent, de parcă ar fi vrut să pună capăt efuziunilor mele. Şi, îndată după aceea, considerînd fireşte că-mi cîntase destul în strună, tovarăşul meu de drum începu iar să vorbească despre cearta, despre rumeneala şi despre frămîntările lui:

— Ce i-a spus Lyon-Despres cenzorului? Răspunde, Laurent. Ce i-a spus la sfîrşitul orei de desen?

— Ah! i-am răspuns eu făcînd un gest vag din umeri, îţi închipui cumva că ascult prostiile lui Lyon-Despres?

Justin se opri brusc, tropăind copilăreşte din picioare. O pornisem tocmai pe panta Cardinalului Lemoine. Eram cu un pas sau doi înaintea lui. M-am întors şi l-am privit în voie. Era mic de statură. Ca şi mine, trecuse de paisprezece ani, dar părea mult mai tînăr. Purta încă pantaloni scurţi, tunica încheiată la două rînduri şi pe cap şapca de uniformă. Îşi ţinea ghiozdanul cu amîndouă mîinile lipit de şale, cu dezinvoltură copilărească. Vocea îi era în plină schimbare şi avea din cînd în cînd sonorităţi sforăitoare, amănunt pe care Justin îl exploata cînd voia să obţină vreun efect teatral, căci admira şi imita perfect mai mulţi actori iluştri. Sub coama roşie ca focul, faţa lui, cu pielea transparentă, strălucea de inteligenţă şi de pasiune.

în ce mă priveşte, eram ceva mai răsărit decît Justin, fără să fiu totuşi înalt, dar arătam ca un flăcău şi purtam pantalonii fratelui meu Ferdinand. Aveam o voce gravă, gata formată, vocabularul meu era mai circumspect şi ideile îmi veneau cu mai puţină promptitudine.

Justin mă împinse cu un deget spre zidul Şcolii politehnice.

— Ei bine, eu ştiu ce-a spus Lyon-Despres, deşi nu mă aflam ca tine, chiar lîngă el. Am ghicit, am ghicit! A spus: „Ia te uită la jidanul ăsta împuţit!"

— Ei bine, n-ai ghicit, i-am răspuns eu rîzînd. Lyon- Despres a spus...

Justin tropăia de furie.

— Jidan împuţit... jidan împuţit... Ah! numai după felul în care îşi ţuguie buzele, numai după zîmbetul lor, îmi dau seama că vorbesc despre evrei şi ghicesc că vorbesc despre mine. Dar Lyon-Despres, Laurent! E monstruos!

— Mă enervezi, Justin. Lyon-Despres te-a arătat cenzorului cu un gest al bărbiei şi a spus: „E extraordinar ovre- iaşul ăsta! E extraordinar!"

Justin păli deodată. Clătină încetişor din cap şi porni iar la drum.

— Ştii, spuse el, Lyon-Despres e evreu. E evreu get- beget, dar îi e ruşine. E o specie de oameni pe care nu pot să-i sufăr. îl cheamă Despres după nevastă-sa. Ce spui de asta? Nu zău, ce poţi să spui despre atîta laşitate? Şi atunci, ca să uite oamenii de originea lui scîrboasă, zîmbeşte cînd vorbeşte despre mine, Justin Weill, şi spune: „Ovre- iaşul ăsta..." Fiindcă e totuşi mîndru de mine, laşul. Auzi, ovreiaşul! Laurent, Acreau să trăiesc ca să ajung un evreu mare, un adevărat evreu mare.

Vru să-şi dea pe spate şapca şi scăpă din mîini ghiozdanul, care căzu pe trotuar cu un bubuit.

— Adu-ţi aminte ce-ţi spun, reluă el cu un accent uşor dramatic. Unul mare! Un evreu mare! Sau nimic.

Ne apropiam de răspîntia din rue Monge. Cît de amplu, de spaţios şi de liber era pe vremea aceea Parisul nu vor înţelege niciodată fiii unui secol încărcat, fiii unui secol în care nu e niciodată destul loc pentru exploziile vitezei. Da, repet, pînă şi-n porţiunile cele mai puţin somptuoase. Parisul punea pe vremea aceea la dispoziţia trecătorului

drumuri şi răspîntii cărora circulaţia nu prea izbutea să le dea un caracter inaccesibil.

— O luăm pe rue des Boulangers? am spus eu ca să-l readuc pe Justin la preocupări de itinerariu.

Justin respiră adine şi clătină din cap dîndu-mi de înţeles că rue des Boulangers i se părea o stradă prea mediocră pentru un viitor mare evreu:

— Nu, spuse el, să facem un ocol. Vino, avem timp.

Începu să zîmbească cu o graţie neliniştită şi continuă cu un glas care începuse brusc să şovăie:

— „E extraordinar..." Extraordinar! Tu, Laurent, care eşti prietenul meu, crezi într-adevăr că sînt extraordinar?

Justin îmi inspira o admiraţie entuziastă, nestăpînită cîteodată şi pentru care eram de cele mai multe ori răsplătit, căci Justin, suflet exaltat, nutrea pentru mine o admiraţie asemănătoare, deşi mai elocventă.

— Ah! i-am spus eu cu un accent de fermă convingere, cu cine te-am putea compara? Caută şi tu în tot liceul ăsta mare.

— Ba s-ar putea, Laurent, răspunse Justin cu o politeţe perfectă. Cu tine, Laurent.

Şi adăugă cu un zîmbet:

— Numai că tu nu eşti evreu...

Căutam o formulă în stare să exprime sincerul meu regret de a nu fi evreu, dar Justin reluă cu înflăcărare:

— Voi, creştinii, nu vă daţi seama cît de nefericiţi sînteţi. Sînteţi nişte oameni lipsiţi de speranţă. Ba da, Laurent, înţelege ce vreau să spun: pentru voi, Mesia a venit. Totul s-a sfirşit pentru totdeauna, căci Mesia nu vine de două ori. Dar noi, Laurent, gîndeşte-te ce visuri ne facem! Gîndeşte-te la viitorul nostru! Mă întreb dacă poţi să înţelegi ce vreau să spun. Nu-i puţin lucru să aştepţi pe Mesia, Laurent, e un lucru măreţ. Dar lucrul cel mai frumos şi mai uluitor...

îşi turti cu pumnul şapca pe fruntea mare, albă şi frumos rotunjită, apoi făcu cu ochiul:

— Lucrul cel mai frumos este să-ţi spui că Mesia...

Justin aşteptă o clipă, zîmbi plin de încîntare şi cu gura atît de plină de salivă, încît lăsă să-i scape o picătură. Apoi, deodată, rosti cu o gravitate nespusă:

— Că poate... Mesia sînt eu.

—

M-am simţit străbătut de un fior de entuziasm.

— Mesia!

— Da, reluă el cu maiestate. Din moment ce încă n-a venit şi trebuie să vină, nu există nici o piedică pentru ca eu, Justin Weill, fiul lui Simon Weill...

Justin îşi mîngîie visător bărbia.

— Ah! Ştiu prea bine, continuă el cu glas scăzut, toţi copiii evrei de genul meu şi-au spus, cel puţin într-o dimineaţă din anii de adolescenţă... Şi dacă nu şi-au spus asta, înseamnă că sînt nişte trădători sau că sînt săraci cu duhul. într-o singură dimineaţă! Gîndul ăsta mă frămîntă mai ales dimineaţa. Numai că, în ce mă priveşte, nu-i aşa de simplu.

Justin Weill făcu cîţiva paşi în tăcere şi, deodată, examinîndu-mă cu o privire tragică, spuse:

— Tu eşti pur?

Am şovăit să răspund, nu fiindcă nu înţelegeam sensul întrebării lui, ci fiindcă eram pudic. Atunci, Justin îşi drese vocea şi spuse:

— E grav, Laurent. Ascultă ce te întreb: tu eşti pur?

— Nu, i-am răspuns în şoaptă.

Justin exclamă furios:

— Ei bine! Nici eu nu sînt! E de necrezut: nici eu nu sînt.

Am mai făcut cîţiva paşi în timp ce Justin repeta, cu un aer preocupat:

— Nici eu nu sînt.

Fiindcă nu mai spuneam nimic şi fiindcă inima lui era încă plină a adăugat:

— Nu-i vorba numai de privirile pe care le arunci femeilor. Evreii se pot mîntui în ciuda existenţei femeilor. Un rabin are voie să se însoare. Pînă şi un profet poate să aibă soţie. Dar nu! E altceva la mijloc... Cind e vorba de Mesia, e imposibil sau în orice caz mi se pare mie imposibil. Mesia! Gîndeşte-te! Mesia...

Justin tăcu şi roşi fără jenă.

Tăcerea se prelungi cîteva minute, ceea ce, pe atunci mi se părea o veşnicie. Şi fiindcă Justin continua să tacă, am şoptit cu un aer hotărît.:

— Puţin îmi pasă că nu sînt pur.

— De ce? m-a întrebat Justin aruncîndu-mi o privire naivă şi cercetătoare în acelaşi timp.

Am ridicat din umeri. Puteam eu oare să-i explic, chiar şi lui Justin, în ce împrejurare luasem, nu fără disperare, hotărîrea de a fi impur, cu condiţia totuşi, să existe fiinţe pure pe lume? Şi că

ele existau, de aşa ceva nu mă puteam îndoi, căci îmi era de-ajuns să-mi arunc privirile in jur pentru a mă linişti pe deplin.

Justin reluă de parcă ar fi urmărit meandrele gîndirii mele.

— Tu cunoşti suflete pure?

Am făcut un imperceptibil semn din cap, la care Justin Weill a răspuns printr-un adverb:

— Într-adevăr.

Apoi, cu o politeţe foarte distantă şi care avea un uşor iz teatral, adăugă:

— Poate că te-am jignit, Pasquier, fiindcă eşti creştin.

— Nu, nu m-ai jignit.

— Crede-mă, reluă el, părînd că vrea să-ini dea un sfat preţios, crede-mă: pentru cine se hotărăşte să facă lucruri mari, e mai bine să-şi spună — aşa afirmă unchiul meu lacob — e mai bine să-şi spună că lumea n-a fost răscumpărată, mă rog; că n-a fost încă răscumpărată.

— Tata afirmă, am strigat eu cu înflăcărarea care mă însufleţea ori de cîte ori vorbeam despre principiile clanului meu, că lumea va fi răscumpărată — tata nu spuue răscumpărată, nici chiar mîntuită, spune perfecţionată, dar asta înseamnă de fapt acelaşi lucru — ei bine! el explică perfect că lumea va fi răscumpărată — dacă preferi cuvintul ăsta — prin ştiinţă.

De la o vreme, Justin sălta într-un picior şi împingea pe trotuar, ca la şotron, o pietricică plată.

— Stai puţin! strigă el lăsîndu-se iar pe amîndouă picioarele. Stai puţin! Ştiinţa, da! asta-i altă mîncare de peşte. într-un fel, taică-tău are perfectă dreptate. Dar depinde de punctul de vedere pe care-l ai. Ştiinţa, Laurent... Ştii prea bine că nimeni nu respectă ştiinţa şi progresul cum le respect eu...

îşi potrivi şapca pe cap, îşi săltă ghiozdanul cu un gest al şalelor şi ridică arătătorul spre cer. Pînă-n rue Guy- de-la-Brosse am discutat despre ştiinţă.

C A P I T O L U L I I

IL PREZINT PE VALDEMAR HENNINGSEN. ÎNGRIJORAREA ŞI TULBURAREA LUI JUSTIN. SORA MEA, PIANISTA,E FRUMOASĂ. ÎNSUŞIRILE PARTICULARE ALE RONDOULUI ÎN LA MINOR. GENEROZITATEA LUI MOZART. CÉCILE SE ÎNFURIE. FILOZOFIA MAMEI.

Rue Guy-de-la-Brosse, care e şi azi un loc foarte liniştit, era pe atunci un recipient de adevărată tăcere provincială. Soarele

amurgului atingea oblic fruntea casei noastre şi, ascultînd parcă de rugămintea acestei licăriri melancolice, o melodie cîntată la pian ieşea pe una din ferestrele deschise la ultimele etaje ale casei. Melodia aceea era mai mlădioasă decît fumul unei cădelniţe şi, asemenea lui, fugea speriată.

— Urcă o clipă, i-am spus lui Justin Weill. Cécile lucrează. O s-o ascultăm fără s-o stingherim. E faimosul rondo, ştii tu: cel pe care de opt zile încoace îl fredonez mereu, chiar şi în clasă.

Obrazul lui Justin se îmbujoră deodată.

— Nu, spuse el, nu. N-aş vrea să deranjez pe nimeni.

L-am luat de braţ rîzînd. Justin se împotrivi de formă, dar cedă imediat.

— O clipă, numai o clipă, oftă el, ca să aud faimosul tău rondo.

Eram pe scară. Urcam izbind copilăreşte în fundul treptelor.

— Ssst! spuse Justin. Să urcăm mai încet. Nu vreau s-o stînjenesc pe sora ta. Nici măcar nu vreau să ştie că am venit cu tine. Muzica e un lucru sfînt.

— Desigur, am spus eu oprindu-mă pe o treaptă. Cécile nu-i singură.

----- De unde ştii?

— După felul cum cîntă. Cu atît mai bine, ai să faci cunoştinţă cu Valdo.

Scara era întunecoasă, dar nu chiar în aşa măsură încît să nu pot desluşi trăsăturile prietenului meu. Aceste trăsături se întunecară deodată. Justin şovăi, se opri şi coborî două-trei trepte.

— Uite ce, Laurent, am să vin altă dată.

— Ai înnebunit? Eşti liber în seara asta, aşa mi-ai spus cînd am plecat de la şcoală.

Justin şovăia, ţuguindu-şi buzele bosumflate.

— Nu, nu vin azi.

Totuşi, nu se hotăra să se retragă şi reluă pe un ton tăios:

— Cine e acest Valdo, despre care vorbeşti mereu?

— Am să ţi-l prezint numaidecît, sau, mai bine zis, am să i te prezint.

— De ce faci distincţia asta? bombăni Justin cu un aer îndărătnic.

— Din cauza vîrstei, domnule, din cauza vîrstei! Valdo e cu cinci-şase ani mai mare decît noi. Valdemar llenningsen, senior danez, care nu ştie zece boabe daneze. In schimb, vorbeşte binişor patru sau cinci limbi europene. A fost peste tot, numai în Danemarca nu. Maică-sa are o naţionalitate nedefinită, poate că-i

pur şi simplu franţuzoaică. Tatăl e viking — *dixit* Valdemar — şi de altfel a murit, mă rog, a ieşit din raza noastră vizuală. Are douăzeci de ani — despre Valdo vorbesc — şi e compozitor. E extraordinar. .Pentru moment, e vecin cu noi. Locuieşte cu maică-sa un apartament de la etajul al cincilea, amenajat ca un atelier de artist. E profesor benevol, supranume- rar, excepţional, al soră-mi Cécile. Şi iniţiator muzical, domnule, al slugii dumneavoastră, Laurent Pasquier. Ah! Nu sînt un ingrat. Valdemar e un băiat formidabil.

Justin îşi muşcă cu putere buza inferioară, care era cărnoasă şi roşie ca sîngele. Apucă balustrada şi fu străbătut de un freamăt în care se amesteca o emoţie sinceră cu o anumită doză de exagerare actoricească, Il cunoşteam bine şi am înţeles că suferea în felul lui: orice elogiu adresat altcuiva provoca în el o mînie geloasă care pentru ochii mei de prieten rămînea o nobilă gelozie.

— Bine! bombăni el, du-te la el, du-te la Valdo al tău! Să vă fie de bine! Adio, Laurent.

— Justin, am spus eu apucîndu-l de braţ şi scuturîndu-l cu putere. Justin, nu mai eşti un copil! Ai să-mi faci plăcerea să urci pînă la noi, să-i spui bună ziua soră-mi şi dacă Valdemar e cu ea, ai să te porţi ca un gentilom.

Cu un gest tragic Justin îşi băgă în buzunar cascheta de licean şi spuse cu un aer de falsă disperare:

— Bine, mă supun.

Ne-am lăsat ghiozdanele şi cărţile în micul vestibul întunecos unde ardea zi şi noapte o lampă Pigeon. Din sufragerie se auzeau în acelaşi timp glasuri care vorbeau şi vocea, foarte apropiată acum, a bătrînului pian.

— Să mergem la tine în cameră! murmură Justin Weill trăgîndu-mă cu energie de haină. La tine în cameră! O să auzim tot aşa de bine şi n-o să deranjăm pe nimeni.

Am ridicat din umeri şi ne-am dus în camera noastră. In ea erau înghesuite două paturi. In cel mare dormeam de obicei eu cu fratele meu Ferdinand. In celălalt dormea Joseph, dar de cînd plecase la armată, mă lăfăiam singur, cu încîntare, în micul pat al absentului.

Camera mea dădea direct în încăperea care servea drept sufragerie, în care pe vremea aceea se afla pianul şi în care seara se pregătea un pat pliant pentru soră-mea Cécile. Păşind în vîrful degetelor, cu prudenţă exagerată, Justin se apropie de uşă şi se aşează la mică distanţă de ea. Deşi făceam foarte puţin zgomot, urechea pianistei îl desluşi.

— Tu eşti, Laurent? strigă ea deodată şi rămase nemişcată. Tu eşti? Nu eşti singur?

— Nu, am răspuns eu. Am urcat cu Justin ca să ascultăm rondoul meu. Ştii, Cécile, rondoul ăsta e al meu.

Cécile se întoarse pe jumătate şi făcu o mişcare vioaie şi graţioasă cu capul.

— Justin Weill? strigă ea. Ah! Rămîi, Justin, rămîi. Dar păcat ! fiindcă nu-mi place cum cînt. Să nu asculţi, Justin, nu merită.

— Daţi-mi voie, am spus eu, intrînd în cameră. Trebuie să i-l prezint lui Valdo pe prietenul meu Weill. Justin, iată-l pe Valdemar Henningsen.

Justin făcu un pas înainte cu faţa îmbujorată. El, care era totdeauna la largul lui în orice împrejurare, el care era atît de mîndru şi vindicativ părea deodată umil şi încurcat, părea ruşinat că poartă pantaloni scurţi, că e mic de statură, că are un nas mare cu nări palpitînde, că are păr roşu. Urechile prea mari şi prea depărtate de cap deveniseră stacojii. Ii strînse mîna lui Valdemar cu un gest lipsit de căldură şi de simpatie.

— îţi place muzica? întrebă Valdemar.

Justin îşi îndreptă spinarea.

— Enorm, bolborosi el şi, ca şi cum şi-ar fi dat seama de deşertăciunea acestui cuvînt, reluă cu o voce stăpînită: Foarte mult, am vrut să spun că-mi place foarte mult.

— Cu atît mai bine, spuse Valdemar flegmatic. Şi îndată după aceea se întoarse spre mica pianistă.

— Şi-acuma, spuse el, ia-o de la început. N-am să te opresc şi n-am să-ţi spun nimic. O să stăm de vorbă după ce ai să termini. Hai, Cécile, şi nu mă face să sufăr, te rog.

Cécile îşi îndreptă ţinuta şi aşteptă o clipă, de parc-ar fi simţit instinctiv nevoia unei pauze prealabile, a unei serioase rezerve de tăcere. O priveam cu plăcere şi cu admiraţie.

Frumuseţea extraordinară, mai bine zis frumuseţea dramatică a sorei mele Suzanne ne-a făcut mai tîrziu să dăm uitării cît. de frumoasă era Cécile în primii ani ai tinereţii. Suzanne era — este şi acum, fără îndoială —■ o frumuseţe pură, adică fără amestec. Deşi complexă, originea emoţiei pe care o trezea era în primul rînd desfătarea ce pricinuia privirii. Cît despre Cécile, graţia ei vibrează încă în amintirea mea şi, mai precis, e învăluită încă în parfumul muzicii. Cécile semăna cu unul din îngerii lui Van Eyck, îngerul acela al cărui profil, ascuns aproape printre celelalte figuri serafice, se zăreşte în ultimul rînd al cîntă- reţilor cereşti. O zonă mare, albă, pe fond azuriu îi luminează privirea; fruntea e bine desenată şi largă, părul e negru — amănunt destul de rar la

pictorul flamand — şi adunat în două cozi groase; are nasul drept şi cam arogant; forma gurii e copilărească pentru că buza superioară e scurtă, o gură gata totuşi oricînd să se pecetluiască asupra unui gînd tainic; gîtul e însufleţit de un elan plin de graţie. Oare asta e Cécile, oare Cécile e numai atît? Aşi! Da de unde! Mi-e cu neputinţă să zugrăvesc mîndria acestei fetiţe şi ţinuta ei de Diană tînără. în perioada în care încep această povestire, sora-mea Cécile avea doisprezece ani şi cîteva luni. Crescuse foarte repede. De sub fusta prea scurtă se vedeau picioarele nervoase şi elegante. Se ţinea totdeauna foarte dreaptă şi părea totdeauna gata să accepte o provocare. Pe faţa ei de copil ardea o privire care dovedea maturitate şi autoritate. O priveam cu dragoste arzătoare şi-mi spuneam mereu: „E doar o fetiţă, se poate, dar e ceamai frumoasă femeie, e o mare artistă şi e sora mea".

Cécile începu să cînte. Era un rondo de Mozart, rondoul în *la* minor, un „şase a opta" destul de lent, şovăitor, care la început pare aproape nepăsător, cu flăcări unduitoare de agilitate, un rondo pe care-l găsim izolat în culegerile de opere diverse. După mai bine de treizeci şi cinci de ani, e de-ajuns ca melodia asta rătăcitoare să treacă prin mintea mea, asemenea unui gînd bolnav care încearcă să-şi ia zborul spre cer, şi iată-mă vibrînd de dragoste ca în zilele copilăriei.

Aşadar, Cécile începu să cînte. Devenise o artistă extraordinară, un monstru splendid. Voi povesti fireşte mai încolo cum uneltiseră oamenii şi împrejurările ca să producă acest miracol. Dar fiindcă am ajuns la rondo, vreau cel puţin să-l mai aud o dată în întregime, să-l mai aud o dată în reculegerea amintirii mele.

Valdemar ascultase foarte cuminte prima parte a bucăţii şi, fiindcă nu se uita la noi, puteam să-l examinăm în voie. Era înalt, foarte firav, avea un trup şi un obraz de o mare fineţe, picioare mari şi mîini osoase, grefate în mod ciudat pe nişte încheieturi slabe, lucru pe care nu-l puteai înţelege numaidecît şi care părea de altfel să-l cam încurce, să-l cam enerveze, ca nişte daruri nepotrivite căpătate de la o rudă lipsită de tact. Obrazul încadrat de o barbă vaporoasă, cum purtau tinerii pe vremea aceea, ar fi fost plăcut la privire dacă ar fi rămas mai senin. Dar toate gîndurile lui Valdemar erau însoţite de strîmbături expresive şi absolut involuntare. Avea un păr admirabil, blond şi buclat. Costumul, dintr-o stofă de lînă groasă şi de culoare deschisă, trăda o eleganţă exotică destul ele interesantă în mediul nostru. Trebuie să menţionez şi cravata albastră cu buline albe, potrivită pentru un artist dar şi pentru un şcolar. Şedea într-o poziţie liberă şi încordată în acelaşi timp: îndoise un genunchi şi-l strîngea

între degetele încrucişate ale mlinilor pe care presiunea le vrîstase cu dungi albe şi roşii. Urmărea cîntecul pianului cu atenţie, cu toate fibrele. Din cînd în cînd îşi înclina uşor capul, apoi îl ridica iar şi-l scutura cu un gest furios.Acest rondo în *la* minor poate fi interpretat cu o mare libertate de mişcare. Valdemar nu bătea ritmul cu rigiditate, cum fac multe fiinţe simple ce se supun lesne forţelor elementare. Printr-o presiune tainică, părea mai curînd să călăuzească tînăra călătoare şi să-i însoţească avintul prin sferele cereşti.

Gînd rondoul trecu in tonalitate majoră, Valdemar începu să se plimbe prin camera strimtă. Dar fiindcă duşumeaua bătrînă scîrţîia uşor, tînărul se opri numaidecît; toţi muşchii trupului şi obrajilor săi erau în mişcare şi exprimau alternativ spaima, necazul sau fericirea.

După ce ultimele note îşi luară zborul, tînărul îşi băgă mîinile în buzunar şi începu să se învîrtească în jurul mesei. Nu se mai uita la Cécile şi părea să nu mai observe prezenţa noastră. Avea aspectul — aspect cu care nu mă obişnuisem încă — unei fiinţe ce consideră muzica hrană şi otravă în acelaşi timp. Valdemar începu să vorbească. Nu nouă ni se adresa, ci unui conciliu de suflete prezente şi viitoare.

— Aţi auzit? Nici un spirit creator nu poate oferi celorlalţi oameni un dar mai generos. Trebuie să înţelegeţi: Mozart ne dă totul. Ne îngăduie să credem că pagina asta pe care o cîntăm o inventăm pe măsură ce o cîntăm, mai mult chiar, că o inventăm pe măsură ce o ascultăm. Nu există mai mare dovadă de generozitate. Cit e de bun ! Cît e de înţelegător! Cînt-şi mi se pare că improvizez ce cînt, că găsesc una citejmifnotele şi accentele şi ocolişurile şi frazele. îmi dă totul: şi opera, şi secretul ei. Acceptă o clipă ca opera lui să-mi aparţină mie, ca eu, Henningsen, să pot punestăpînire pe ea ca şi cum ar fi propriul meu gînd, să fac din ea propriul meu gînd. Cîtă generozitate ! Nu sînt mulţi eroi capabili de atîta risipă. Unii îşi păstrează geniul pentru ei, cu gelozie, şi ne invită ca pe nişte cerşetori la masa lui Cre- sus. în timp ce el, Mozart, ne împrumută geniul lui pentru zece minute, ne împrumută o jucărie frumoasă de copil bogat... Cécile, mi se pare că ai inventat cîteva măsuri pe ici, pe colo. Dar e imposibil. Poate că am inventat eu ceva cu urechea şi cu inima mea.

Valdemar se trînti pe un scaun şi, delicat, cu falangele lui mari şi noduroase, începu să mîngîie mîinile fetiţei. Acum rîdea cu un aer fericit, sătul.

— Cécile, copila mea! A fost bine! Ai cîntat toată pagina cu o candoare, cu o nevinovăţie perfectă. Ascultă, Cécile, cum închei pasajul ăsta?

îşi împinse scaunul în faţa pianului şi se sili să reia pasajul. Degetele lui erau nu stîngace, ci greoaie sau, mai precis, nesupuse. Schiţă de două-trei ori desenul melodic cu febrilitate şi cu asprime. In cele din urmă, înălţă din umeri, se ridică iar în picioare şi se apropie dfe noi. Zîmbea cu amărăciune.

— Nu-i drept! spuse el înălţind din umeri. E nedrept, e chiar ridicol. Muzica e o înşelăciune, o tombolă. Eu sînt llenningsen! Sînt un om, am trăit şi am suferit. Am călătorit, am văzut oameni murind. Am văzut tot, tot! Sînt un artist. Înţeleg pagina asta mai bine decît oricine. Nu rî- deţi ! O înţeleg mai bine decît Mozart, mai bine decît Dumnezeu ! Dar sînt un pianist mizerabil. Dacă încep să cînt pagina asta blestemată, dacă încerc s-o cînt altfel decît cu inima, arăt ca un şcolar care nici măcar nu ştie ce citeşte. Dar ascultaţi pe fetiţa asta ! Ascultaţi pe zîna asta mică ! Ai zice că înţelege totul. E de-ajuns să mişte degetele şi pare să aibă un suflet. Totuşi, e un prunc care nu înţelege încă nimic. Nu-i drept! Nu-i drept!

Mi se adresă deodată mie, ca şi cum atunci mi-ar fi descoperit adevărata fiinţă şi nu numai fantoma. Repetă într-un mod comic:

— Tu ce spui, Laurent, de nedreptatea asta?

N-am avut timp să răspund. Cécile se ridicase de pe scaun, dreaptă, palidă, cu sprîncenele zbîrlite.

— Înţeleg totul mai bine decît dumneata, strigă ea. Eşti un trufaş şi un nebun. Te urăsc ! Te urăsc !

îşi acoperi obrazul cu mîinile, izbucni în hohote de plîns, apoi se repezi în odaia părinţilor şi, după zgomotul cheii, ne-am dat seama că se încuiase.

Valdemar se năpusti asupra uşii, îşi frînse trupul în două şi începu să-i vorbească prin gaura cheii:

— Cécile, şopti el, îmi pare rău, am greşit. Sînt un trufaş scîrbos. Am glumit, Cécile.

Lovi de două-trei ori cu palma în uşă, apoi se întoarse spre noi clătinînd din cap. Nu-şi putea ascunde accentul ciudat, aproape germanic.

— Am să-i cer scuze. E o zînă. E o fiinţă magică. Plecaţi? De ce? Peste un sfert de oră are să-i treacă şi are să înceapă iar să cînte, vă rog să mă credeţi. O cunosc cum îşi cunoaşte o mamă copilul.

Justin se ridicase de pe scaun, cu faţa îmbujorată, cu privirea întunecată. Bolborosi cîteva cuvinte de rămas bun, apoi se întoarse âpre mine şi-mi spuse cu un aer rugător :

— Vino să mă conduci puţin, Laurent.

Am acceptat cu un semn din cap. In timp ce străbăteam micul vestiar, mama intră în casă. Urcase scara cu surioara noastră Suzanne în braţe, ca să-i facă plăcere, şi acum gîfîia. O lăsă jos şi îşi ţinu o clipă răsuflarea, de parc-ar fi vrut să asculte inima casei şi întrebă:

— Ce s-a mai întîmplat?

— Ah ! am spus eu inălţînd din umeri, nimic, absolut nimic. Valdo s-a certat iar cu Cécile. Pînă-l conduc eu pe Justin, se împacă.

Mama clătină din cap de la dreapta la stingă şi ridică ochii spre tavan.

— Ah! murmură ea. Muzica asta! Muzica asta! Ca şi cum n-am avea destule griji şi fără muzică !

C A P I T O L U L III

IZBUCNIRI."REZUMAT AL ISTORIEI FAMILIEI. RECUNOŞTINŢA FAŢA DE VALDEMAR. PACE ASUPRA CASEI. CHIPUL MAMEI.

îndată ce am ajuns în stradă, Justin a izbucnit:

— Nu-mi place, strigă el. Nu-mi place de loc.

— Ah! am strigat eu ca să-l stîrnesc puţin, căci îmi era drag şi supărat şi furios. E totuşi cel mai frumos dintre rondourile lui Mozart.

— Nu de rondo e vorba, spuse Justin VVeill înciudat. Să nu vorbim despre rondo, e admirabil.

Justin îşi scoase din buzunar şapca cu fireturi de aur şi cu viziera plesnită peste tot. O puse pe cap cu un gest furios.

— E violent, grosolan şi, mai ales, incorect. E un venetic grandoman.

Auzeam expresia asta pentru prima oară şi i-am cerut rîzînd s-o mai spună o dată.

— Un venetic grandoman! Am spus că e un venetic grandoman! Un escroc, un aventurier! Şi tocmai pe omul ăsta îl rabzi alături de soră-ta ! Mă mir de tine, Laurent!

întunericul izvora acum din colţurile cele mai ascunse ale străzilor Parisului. Cu prăjina pe umeri, omul care aprindea felinarele înainta grăbit pe marginea trotuarului, lă- sînd în urma

lui o dîră de stele şovăitoare. Clipa mi se părea lirică şi favorabilă confidenţelor.

— Ah, am spus eu, tu nu poţi să ştii...

Am subliniat pauza luînd un aer serios şi depărtînd buzele. Justin a dat dovadă de o abnegaţie admirabilă: şi-a ciulit urechile mari, a coborît capul şi a ascultat.

— Ah! am reluat eu cu înflăcărare, nici nu-ţi poţi închipui ce reprezintă pentru noi apariţia acestui băiat în viaţa noastră. îl cunoşti pe taică-meu. L-ai văzut din cînd în cînd. Te rog să mă crezi că-i un om extraordinar...

— Extraordinar! afirmă Justin Weill clătinînd din cap de sus în jos.

— E un om, am reluat eu exagerîndu-mi brusc elanul de parc-aş fi vrut să intonez un imn în onoarea familiei, care a făcut de toate, care a încercat totul, care s-a apucat de toate şi care şi-a băgat în cap să înveţe greaca şi latina la vîrsta la care alţi oameni încep să vorbească despre ieşirea la pensie. Vezi? n-aş putea vorbi cu oricine despre lucrurile astea. Nu fiindcă mi-ar fi ruşine... Dar sînt lucruri care ne privesc
numai pe noi doi. Tata____nu zău ! închipuie-ţi, Justin: „*Rosa,*
trandafirul", supinul, dualul, aoristul, cînd ai cinci copii. De fapt, pe vremea aceea eram numai patru, dar tata spune uneori că eram şapte fiindcă ar fi trebuit să fim şapte, şapte copii.

— Eu găsesc că asta e foarte frumos, declară Justin făcînd un gest larg cu braţul.

— Greaca şi latina sînt acum chestie veche. Acum tata face medicina şi are să izbutească, Justin ! încă un an, poate doi, şi-şi ia diploma. Şi noi ne uităm la el fascinaţi ca la un acrobat care face exerciţii la trapez. Şi mama ne spune mereu: „Să-l iubiţi pe tata, copii, e un om curajos".

Justin îmi întinse mîna cu o emfază juvenilă.

— Ai de ce să fii mîndru, Laurent!

— Da, ştiu, am spus eu cu o uşoară îngîmfare. Fireşte, am de ce să fiu mîndru. Dar... ah! Cum să-ţi explic totul?

Cuprins deodată de furia mărturisirii, care-i chinuie pe unii oameni şi care se mai trezeşte în mine azi cînd, memorialist cu părul căi'unt, scriu aceste rînduri, am început, deşi cu ocolişuri, cu reticenţe şi cu aluzii misterioase, să explic problemele familiei noastre, tainele şi tot ce e profund şi înfricoşător în clanul Pasquier. Despre

anumite chestiuni vorbeam cu uşurinţă; dar cînd ajungeam la problema sărăciei noastre, a complicaţiilor insolubile, atît de specifice nouă, încît în mintea mea ele erau complicaţiile Pasquier, mizeria Pasquier, cînd ajungeam la aceste frămîntări de nespus, mă simţeam cuprins de o ruşine asemănătoare cu trufia

.— Sîntem cinci copii, Justin! Tu eşti copil unic. Unic! Nici nu pot să-mi închipui cum vine asta, eu care a trebuit veşnic să supraveghez cîte o surioară sau să mă joc cu ea. Cinci copii! Şi, după cum ţi-am spus, trebuia să fim şapte. Marthe şi Michel au murit. Sînt ani de atunci, dar mama vorbeşte aproape zilnic de ei. Se gîndeşte zilnic la ei. Din cînd în cînd greşeşte şi-mi spune Michel. Şi totuşi, sînt ani de atunci! Înainte de a locui aici, am locuit în rue Vanda- mme. îmi era dragă casa noastră de acolo, dar a trebuit să ne mutăm din cauza unei crize de furie a tatii. Crizele de furie ale tatii sînt grozave. Cînd încep, cînd simt că vor începe, mi se opreşte inima în loc şi mîinile îmi îngheaţă numaidecît, deşi sintem obişnuiţi. Uneori mi se pare că se înfurie numai ca_ să se/distreze. Nu-i ceva serios. Totuşi e îngrozitor. în fine, am venit pe rue Guy-de-la-Brosse. Ne-am mutat. Ca de obicei \în asemenea ocazii, tata se face nevăzut fiindcă are de lucru şi mama se ocupă de mobilă şi de celelalte. Vorbeşte cu oamenii, cu oamenii care ne mută, atît de drăguţ, că n-are niciodată neplăceri. E mai bine ca tata să nu fie de faţă. îmi place cartierul ăsta. Să-ţi explic de ce: miroase a cărţi, a învăţătură, a şcoală. E un alt Paris, mai inteligent decît celălalt, şi totuşi sărac. Prefer să fie aşa: sîntem săraci şi nu mă simt în largul meu decît în cartierele unde sărăcia noastră se potriveşte cu mediul înconjurător. Ah! Aş vrea să pot munci pe brînci! încă cinci-şase ani şi voi fi salvat, voi fi om. Am avut norocul să obţin o bursă pentru liceul Ilenri IV. Mama a avut grijă de asta. E extraordinar, Justin ! Marna nu-i prea cultivată... Mă rog, e cultivată, fireşte, dar nu ca noi. Habar n-are de latină, de pildă. Ei bine! totuşi e extraordinar de inteligentă, înţelege totul. Nu latina, dar tot ce se întîmplă, tot ce fac oamenii, ce spun şi chiar ce gîndesc. Tata nu se poate ocupa prea mult de noi. Trebuie să cîştige pentru toată familia şi totodată să-şi pregătească examenele. Mai are şi facultatea, şi spitalul... Citeodată chiar el spune că face un adevărat tur de forţă. E un om foarte interesant dar, ciudat lucru, are foarte puţini prieteni. Nici mama n-are timp"pentru alţii. Pînă

acum doi ani nu ne vedeam decît cu domnişoarele Segrédat. Am să-ţi spun eu, nişte vecine, nişte persoane foarte bine. Dar Cécile — fiindcă toate astea ţi le spun în legătură cu Cécile — avea profesor încă de pe cînd locuiam în rue Vandamme, un profesor care-i dădea lecţii. îţi dai seama: numai de plăcere, pentru că nu puteam plăti un profesor adevărat care să ia bani. Şi atunci s-a întîmplat ceva extraordinar. în cîteva luni, fără să putem înţelege cum s-a făcut, Cécile a devenit mult mai meşteră decît profesoara ei. Şi doamna Malezieux — aşa o chema — arăta ca o găină care a clocit un ou de struţ. Şi într-o zi, cînd Cécile era singură şi cînla la pian, cineva a bătut la uşă. Mama s-a dus să deschidă. Spăla nişte rufe — nu lăsa pe nimeni să spele rufele noastre, are anumite păreri în privinţa asta — şi şorţul îi era ud. Te rog să mă crezi că şi aşa scundă cum e, avea un aer foarte respectabil, un aer de cucoană. A deschis uşa şi Valdemar a intrat. A spus că locuieşte în acelaşi imobil, că s-a întors dintr-o călătorie, că a auzit... Nu-ţi închipui cum a intrat atunci Valdemar la noi. Spui că-i un aventurier. Ba nu, Justin, e un prinţ! Cinci minute după aceea luase loc lîngă Cécile şi începuse să vorbească aşa cum l-ai auzit vorbind adineauri. Pentru lecţiile de pian, adică de tehnică pură, cum spune el, a găsit un prieten de-al maică-si, un mare profesor, pe celebrul domn Dietrich. în mai puţin de doi ani, Valdemar şi domnul Dietrich au făcut din Cécile o adevărată artistă. Valdemar e un fel de profesor... nu ştiu cum să-ţi spun... Un profesor de idei! Cam aşa e. O sfătuieşte pe Cécile. El îi dă sfaturile cele mari. Face şi lecţii cu ea, fireşte. O învaţă armonia şi tot ce trebuie. Valdemar vine des pe la noi. Uneori rămîne numai cinci minute, alteori jumătate de zi. Spune că în octombrie Cécile va putea să-şi dea primul concert în public. Spune că de asta se ocupă el, Valdemar. Dar în primul rînd, în primul rînd ne-a învăţat să înţelegem muzica, muzica adevărată. Chiar cînd e nedrept, chiar cînd îmi calcă pe nervi, chiar cînd e exasperant, nu pot să-l privesc decît cu recunoştinţă.

Justin plecă capul şi-şi luă un aer lugubru.

— Bine, bombăni el, n-am zis nimic

.

O clipă după aceea, îşi scoase şapca, îşi şterse fruntea largă, de o albeaţă perfectă, şi declară:

— Sînt convins că soră-ta Cécile e o fiinţă excepţională. Poate chiar că-i genială.

Treceam pe sub un felinar şi am putut să văd că faţa lui Justin se făcuse stacojie.

Părinţii lui Justin Weill locuiau pe Boulevard de l'Hôpital, peste drum de Salpêtrière. Trei fraţi ţineau în tovărăşie o mică companie de birje. In afară de familiile respective, mai locuiau la ei nişte mătuşe bătrîne, nişte verişoare ciudate venite din Alsacia sau din Polonia, trăind cu toţii într-o comunitate foarte închisă, unde eram admis totuşi şi eu, ca oaspete şi ca prieten.

M-am despărţit de Justin la capătul străzii Geoffroy- Saint-Hilaire şi m-am întors repede acasă. Aşa cum mi se întîmpla adesea în copilărie şi cum mi se mai întîmplă uneori şi acum, am simţit nevoia bruscă şi dureroasă să mă întorc acasă şi să văd dacă nenorocirea nu-i dădea cumva tîrcoale, să mă conving că toat^erau în ordine şi la locul lor.

Toate erau în ordine şi la locul lor. Suzanne se juca în camera mea cu un fleac de jucărie, aşa cum sînt cele pe care le îndrăgesc copiii. Tata şi Ferdinand nu se întorseseră încă. Cécile exersa cu zel. Din cînd în cînd vocea lui Valdemar răsuna egală şi senină. Probabil că mama gătea în bucătărie, îmi strigă:

— Laurent, ai grijă o clipă de surioara fa.

Am început să-mi fac lecţiile: în seara aceea aveam o retroversiune la latină. Suzanne se tîra printre picioarele mele şi fredona blînd un cîntecel cu gura plină de salivă.

Din cîud în cînd, pianul soră-mi se enerva şi făcea valuri spumegînde. începusem să mă obişnuiesc: încă de pe atunci am lucrat mai totdeauna în zgomot şi mi-am cucerit liniştea înconjurat de zgomot.

Ceva mai tîrziu, în cursul serii, m-am dus la mama s-o întreb cît c ceasul.

Mama şedea în faţa mesei din bucătărie, dar nu făcea nimic. Zărindu-mă, a tresărit nervos şi a scăpat din mină un cartof pe care se pregătea să-l cureţe. M-am uitat la ea aşa cum te uiţi la fiinţa pe care o cunoşti cel mai bine pe lume, adică cu o

încredere soră cu neatenţia. Mama repetă de cîteva ori foarte încet:

— S-a şi făcut ora opt!

Ridicase cartoful de pe jos şi-l curăţa in grabă.

Deodată, am avut impresia că faţa mamei avea o altă expresie. In gestul pe care-l făcea ca să strîngă buzele, în cele două sau trei cute care-i coborau pe frunte spre rădăcina nasului, în agitaţia pleoapelor, în tremurul bărbiei pe care-l cunoşteam prea bine şi care în ochii mei era dovada însăşi a unei tulburări interioare, in freamătul gîtului prin care trec şi palpită organe atît de misterioase, în asocierea tuturor acestor semne trebuia neapărat să desluşesc ceva nou, ceva foarte trist şi foarte înfricoşător. Nu, nu erau numai oboseala şi suferinţa de fiecare zi. Era o ameninţare extraordinară şi de neînţeles.

Am priceput deodată toate acestea şi am mai priceput aproape imediat încă un lucru nu mai puţin surprinzător. Schimbarea aceea mare nu era rezultatul zilei aceleia, ci se săvîrşise în decurs de mai multe zile. Numai că eu nu observasem încă, nu admisesem încă. Aflasem de prezenţa acelei schimbări în adîncul inimii, refuzam să aflu despre ea de multe zile încoace.

Ghicind că o priveam, mama zîmbi cu greu şi zîmbetul îi răvăşi trăsăturile.

— E opt! spuse ea scuturîiid din cap. Şi Ferdinand nu mai vine.

C A P I T O L U L t V

SOARKLE, MOTOR A.L TUTUROR ENERGIILOR. FOLOASELE ŞI PRIMEJDIILE SPIRITULUI CRITIC. INFLUENŢA SOARELUI ASUPRA INSTINCTULUI MIGRATOR. CONVERSAŢIE ÎNTR-UN CABINET DE TOALETĂ PROST LUMINAT. IGIENA ŞI NIMIC MAI MULT. OBSERVAŢII ASUPUA FEMEILOR. O PRIVIRE ARUNCATĂ ÎN ADÎNCURILE LUMII SUBTERANE.

Tata spunea în fiecare dimineaţă:

— Nu mai rămîn nici o lună în cocioaba asta, n-avem destul soare.

Ascultam tremurînd de spaimă aceste declaraţii ameninţătoare. In ciuda proporţiilor sale reduse, locuinţa noastră ne

piăcââ. introdusesem în ea ca într-un tipar mica lume Pasquier cu trup şi suflet. Făcusem din zidurile ci o cochilie. Locuiam aici de trei ani de zile! Era un răgaz extraordinar in existenţa noastră nomadă. Tata cheltuise aceşti trei ani făcînd eforturi intelectuale atît de riguroase, încît îţi spuneai că recurge la ajutorul tuturor muşchilor şi-ţi aminteai de efortul elementar al plugarului şi al pădurarului. Demonul evadării şi al aventurii 11 lăsase în pace în cursul acestor trei ani de zile. Omul acela fantastic şi nestabil se agăţase provizoriu de stîncă pentru a se dedica mai bine unei preocupări unice. Dar noi simţeam că e gata să-şi întindă aripile şi să-şi ia zborul la prima suflare şi ne cam înfioram căci, asupra inimilor noastre, fantezia migratoare nu mai avea mare autoritate.

giei.

— Soarele e principiul vieţii şi al ene u , al oricărei energii, repeta tata. Şi în casa asta nenorocită nu primim nici un sfert, nici o zecime din raţia noastră normală de lumină. Trebuie să plecăm de aici.

Tata ţinea un scurt discurs asupra soarelui, izvor de energie. Faţă de noi, tata nu era nici prea sincer, nici prea expansiv, dar îi plăcea, aşa cum îi place oricărei albine ameţite, să ne ofere cîte puţin din mierea pe care, cu multă greutate, se ducea s o prade prin şcoli şi biblioteci. Ca toate sufletele novice, se lăsa vrăjit de idei, dat fiind că, orice s-ar spune, ele nu constituie prilej de avîntare nici instrumente de explorare sau piscuri primejdioase ci, mai curînd, rezultate stânjenitoare, jaloane, citadele, adăposturi.

Cunoaşterea legilor naturale oferă oamenilor de acest gen o satisfacţie totală. Tata se mulţumea să înveţe aceste legi şi nu accepta gîndul că ele ar putea fi atenuate de prea multe amendamente. Efortul lui era cu desăvîrşire pozitiv. Spiritul critic, în a cărui absenţă orice ştiinţă eo utopie, dar ale cărui excese stînjenesc inventivitatea, n-avea nici un prestigiu pentru evlavia lui de novice. Mai cred şi azi că, dacă n-ar fi trebuit să înveţe totul de la început, cu frumoasa lui candoare, însufleţită de o fantezie naturală, ar fi fost în stare să dea peste cine ştie ce noroc genial. Sosit tîrziu la ospăţul ştiinţei, tata s-a ridicat de la masă cu convingerea cucernică, dar nu senină, ci peremptorie şi agresivă că lumea era determinată în mod absolut de legi, dacă nu simple, în orice caz simplificabile, sau pe cale de13* 195

simplificare şi că, într-mi fceriiién foartë scurt, ôïnuî avêâ să ajungă stăpîn pe destinele lui şi, bineînţeles, pe univers.

Cu o voce în care vibra o uşoară nuanţă profesorală, admirată de noi toţi — de Joseph cu rezervă neîncrezătoare, de Ferdinand

cu efort, de Cécile cu politeţe, de mama cu înfrigurare şi de mine cu interes combativ — tata spunea:

— E un lucru demonstrat că soarele ne dă totul. în primul rînd hrana. Fasolea, fireşte; şi carnea de vacă, cred şi eu ! Nu-i greu de înţeles. Totul, aşa cum am spus, totul ! Dar apa din cană, Ferdinand, de unde vine?

Ferdinand îşi aţinti privirea mioapă asupra cănii şi răspunse cu seriozitate:

— De la robinet. Păi da ! De la rezervorul oraşului.

Şi fiindcă nu m-am putut stăpîni să rîd, Ferdinand mă privi cu un aer ofensat. Dar tata spuse:

— De la soare, Ferdinand ! Sub acţiunea soarelui, apa mării se evaporează şi formează norii. Şi cărbunele din maşini tot de la soare ne vine, care în timpurile de demult... E foarte simplu. Totul de la soare! Totul graţie soarelui !

Ferdinand meditä o clipă apoi rosti în încheiere una din formulele de contabil care alimentau conversaţiile lui:

— E perfect exact.

Acceptă ideea dar nu păru surprins. Tata se arătă uşor dezamăgit, fiindcă admira fără rezerve argumentele şi soluţiile ştiinţei. O uşoară criză de furie improvizată ii servi drept digresiune:

— Iată de ce ne vom muta din cocioaba asta păcătoasă, unde căpătăm soarele cu porţia.

— Ram, insinuă mama, care mumia cu dibăcie formulele sacre. Ram, aşteaptă să-ţi iei îritîi diploma. Nu mai ai mult !

Şi fata îşi luă zborul spre alte idei, spre alte proiecte, după ce salutase în treacăt cuvîntul diplomă cu un zîmbet albastru ca 1111 fulger.

Trebuie să recunosc că soarele ne vizita rar. în miezul zilei se arăta în bucătărie şi în fosta sufragerie pe care părinţii mei fuseseră nevoiţi s-o transforme în dormitor pentru ei, în baza unor calcule domestice de care nu-mi mai amintesc. îmi amintesc doar că, pentru a ne duce în sufragerie, trebuia să trecem cu farfuriile de mîncare prin camera părinţilor. Spre seară, soarele dezmierda cele două camere care aveau ferestre spre stradă. Noi, copiii, nu ne gîndeam la soare şi revendicările tatii ne cam mirau. Mă gîndesc azi că, la omul acesta, susţinut de o rară energie şi de dorinţa uluitoare de a rămîne tînăr, nevoia de soare a fost multă vreme singura indicaţie de îmbătrînire. O altă indicaţie, despre care voi vorbi mai tîrziu şi care in-a impresionat mult, a fost că la bătrîneţe, deşi viguros încă, deşi rene- gîndu-şi anii, tata a fost preocupat în permanenţă de mor- mîntul său,

preocupare care m-a ajutat să înţeleg obiceiurile Egiptului antic. Dar să ne întoarcem în rue Guy-cle-la- Brosse.

Casa mai avea o chichineaţă, care micşora spaţiul micului vestiar şi fusese transformată într-un cabinet de toaletă, primihd lumina din camera noastră, camera băieţilor, printr-o ferestruică în faţa căreia fusesem nevoiţi să punem nişte rafturi, ceea ce o astupa aproape.

Era o chichineaţă foarte întunecoasă, motiv care ne făcea să protestăm. într-o dimineaţă, însă, am avut prilejul să apreciez acest defect.

Două sau trei zile după scenele despre care am vorbit mai sus, tata deschise uşa acestui cabinet, în timp ce mă săpuneam.

— Numai o clipă, am spus eu, termin îndată.

Tata îşi undui umerii.

— Nu. Dă-i înainte. Mă gîndeam doar că...

Tata, care se exprima de obicei cu atîta hotărîre, părea de data asta să şovăie. Se sprijini distrat de pervazul uşii şi continuă:

— Dacă nu te deranjez, am să rămîn o clipă.

— Numai că...

— Da, văd, te speli. Tocmai despre asta voiam să-fi vorbesc.

Şi deodată, cu o voce mai sigură, reluă:

— Laurent, dragul meu — căpătase obiceiul, pe care mama nu-l putea suferi, de a ne spune „dragul meu" — încă puţin şi n-ai să mai fii un copil. în orice caz, iată-te la vîrsta la care copilul se transformă în bărbat. E timpul să-ţi atrag atenţia că s-ar putea să ai unele aventuri. Dragul meu, nu mă gîndesc decît la sănătatea ta. Numai în calitate de medic, va trebui să-ţi dau unele sfaturi. Ţi s-a întîmplat vreodată să ţi se adreseze o doamnă pe stradă?

Obrazul tatii nu se desluşea bine în întuneric. îl priveam pe furiş şi îl vedeam zîmbind, serios şi distant în acelaşi timp. Era un zîmbet care mă indispuse. Am avut siguranţa că tata va începe să vorbească foarte ireverenţios despre anumite lucruri la care mă gîndeam zilnic, anumite lucruri inexprimabile, incomunicabile, care-mi erau absolut personale şi care constituiau taina mea păstrată cu străşnicie. Tata era ultima fiinţă de pe lume cu care aş fi dorit sau aş fi considerat posibilă o conversaţie asupra acestui subiect. Dar catastrofa mi se părea de neînlăturat. Aşteptam, cuprins de o groază sinceră, nuanţată de curiozitate şi chiar de nerăbdare. Aşteptam, cu buretele în mînă, cu fălcilc încleştate, gata s-o iau la fugă şi să dispar în adiricuri.

— Poate că anumite doamne ţi-au vorbit seara pe stradă.

Pricepusem imediat că era vorba de o întrebare pe care un bărbat o pune unui alt bărbat. M-am auzit cu mirare răspunzînd:

— Da, fată, mi s-a întîmplat.

— Eram sigur. Nu eşti prea înalt, dar eşti destul de voinic şi de arătos. Porţi pantaloni lungi şi seara, de la oarecare distanţă, ţi se poate da şi optsprezece ani. Unde a avut loc această întîlnire?

— La intrarea pe Pont d'Austerlitz, în faţa uzinei de apă.

— Bine. Şi ce fel de doamnă era?

— Ah ! am spus eu plecînd capul, nu era tare frumoasă, era cam grasă, nu purta pălărie şi avea un şorţ cu buzunare. Părea o femeie de serviciu.

— Nu face nitnic. Mi-am închipuit eu. Şi cc-a spus?

— S-a apropiat foarte tare de mine. La început am crezut că vrea să mă întrebe ceva sau chiar să-mi ceară de pomană. Dar mi-a spus...

— Ce ţi-a spus?

— Să merg la ea. în clipa aceea am ajuns tocmai sub felinar şi atunci a început să ridă. A strigat: „Nu zău! Dar asta-i o fetiţă. Pe onoarea mea! Ai spune că-i o domnişoară".

— Asta-i tot?

Am simţit că roşesc. Din fericire, tata şi cu mine eram înconjuraţi de un întuneric foarte indulgent.

— Asta-i tot.

— Bine ! spuse tata pe un ton meditativ.

Şi continuă îndată după aceea, de data asta cu autoritate, deşi cu oarecare nepăsare:

— Dragul meu, ţi se va mai întîmpla poate, şi chiar din ce în ce mai des, să fii oprit seara, şi nu de nişte babe dolofane, ci de femei tinere, de femei plăcute la vedere. Ei bine, te sfătuiesc foarte stăruitor să ocoleşti astfel de fiinţe. Nu-ţi spun să fii bădăran sau să laşi ochii în jos ca un prost. Nu, există tot felul de procedee. Are să vină şi asta. Eşti la vîrsta la care poţi să înţelegi orice şi eu am datoria să-ţi atrag atenţia. Ceea ce ţi-ar putea propune aceste doamne... Cred că ghiceşti. Am să-ţi dau o regulă generală: evită femeile de pe stradă, femeile care fac din farmecele lor o meserie — ajuns aici, tata făcu o uşoară strîmbă- tură şi închise pe jumătate ochii — ştii ce vreau să spun. Mai tîrziu, evident, mult mai tîrziu, s-ar putea întîmpla săi fii destul de bleg, vreau să spun destul de slab ca să nu le? eviţi. Nu-ţi fac morală, Laurent. Iţi repet că vorbesc îni calitate de medic, atît şi nimic

mai mult. E vorba de igienă., dragul meu, pur şi simplu de igienă. Un băiat de vîrstai ta trebuie să ştie să se spele corect. Ia să văd cum te speli !i Ei bine, nu aşa se procedează! Nu se procedează de loc aşa. Curaj, dragul meu. Tremuri de parcă ţi-ar fi teamă. E o absurditate. Apa nu strică nimănui. Apă! Apă! Şi săpun. Spală-te cum te speli pe mîini, dragul meu, exact aşa cum te speli pe mîini. Trebuie să te obişnuieşti. Bine. Acum altceva. Un băiat de vîrsta ta trebuie să înceapă să ocolească femeile de pe stradă. Una la mînă! Ascultă şi urmarea. Ocoleşte şi fetele tinere, da, fetele foarte tinere. Două la mînă! Te miri? Se poate. Ceva mai tîrziu ai să înţelegi ce vreau să spun. Ah! Ar trebui să-ţi vorbesc şi despre anumite întîlniri, despre anumiţi camarazi, dar asta se întîm- plă mai rar decît se spune şi mai ales... Ba nu. O să mai vorbim despre asta dacă are să fie cazul. în orice caz, mi-aş da eu seama. La revedere, dragul meu şi ţine minte ce ţi-am spus: primo, femeile de stradă; secundo, fetele tinere. Pentru moment, asta-i tot.

Tata îmi făcu un gest uşor de salut cu mina, aprinse o> ţigară pe care şi-o răsucise şi se făcu nevăzut în întunericul din vestibul, ca să se întoarcă la el în cameră. O clipă după aceea, l-am auzit fluierînd din răsputeri.

Eram atît de tulburat, încît nu mai izbuteam să-mi închei hainele. Tata continua să fluiere. Gîndul că putea să fluiere cu atîta nepăsare în timp ce eu mă aflam în pragul disperării stîruea in mine un sentiment de umilinţă şi de antipatie.

Cécile dădu glas pianului. în perioada aceea lucra cel puţin opt ore pe zi şi se apuca de dimineaţă. Se întrerupse peste puţin şi strigă:

— Laurent! Laurent! Numai o clipă.

M-am repezit asupra uşii camerei mele şi am răsucit cheia de două ori.

— Nu, i-am spus eu cu o voce schimbată. Am înfîrziat, trebuie s-o şterg.

Dar Cécile începuse să zgîlţîie uşa cu nerăbdare.

— Răule ÎRăule ! Eşti un frate rău, strigă ea furioasă. Voiam tocmai să-ţi spun ceva frumos.

Apoi am auzit-o năpustindu-se asupra pianului de par- c-ar fi vrut să se răzbune.

Cu ghiozdanul sub braţ, am început să cobor pe furiş scara întunecată. Mi se părea imposibil, de neiertat, gîndul că aş fi putut s-o privesc pe Cécile, să mă apropii de curata, de alba

Cécile, într-un moment în care mă aflam pradă unei tulburări cu neputinţă de mărturisit.

Vuietul străzii, leac pe care-l încercasem adesea, mă linişti oarecum şi-mi restitui puterea de a analiza. Nimic din ce-mi spusese tata nu constituia pentru mine o revelaţie. De luni de zile trăiam, îmi duceam mai departe viaţa, însoţit de gînduri care-mi inspirau o ruşine inexplicabilă fiindcă mă desfătam cu ea. Acceptasem această ruşine şi eram absolut hotărît s-o tăinuiesc. Conversaţiile şi glumele unor colegi neruşinaţi, conversaţii pe care refuzam să le ascult şi la care nu participam, nu-mi dăduseră convingerea că eram un caz obişnuit. Anumite aluzii şi confidenţe ale lui Justin Weill nu clintiseră nimic din această copleşitoare şi îmbătătoare certitudine. Eram un monstru şi trebuia să mă resemnez, n-aveam încotro. Şi iată că tatăl meu, omul care-mi inspira cea mai mare admiraţie şi cea mai mare teamă, se pornea deodată să vorbească despre aceste gînduri chinuitoare cu un zîmbet liniştit în care desluşeam, fireşte, şi bunăvoinţă, dar şi ceva care semăna cu o complicitate. Tata se aventura în întunericul subteran cu liniştea frumoasă a ucui profesor: „Igiena, vezi tu, dragul meu, igiena!" Cu cîtă uşurinţă vorbise despre adîncurile acelea înfricoşătoare ! Dar puritatea? ce se întîmplase cu puritatea? Nu spusese o vorbă despre puritate. Nici măcar nu făcuse o paranteză. Îmi dăduse sfaturi, numai sfaturi, ca unui debutant care se pregăteşte să urce pentru prima oară într-una din faimoasele maşini al căror motor e alimentat cu petrol.

In zadar căutam în adîncurile gurii cu limba mea neliniştită picătura de salivă pe care n-o găseam. Ordinea lumii era în pericol şi poziţia mea în sînul acestei lumi răvăşite mi se părea destul de înfricoşătoare.

Am ajuns în rue Glovis, care trebuia să mă ducă pînă la şcoală. Surîsul enigmatic al tatii trecea mereu prin faţa ochilor mei şi, în speranţa de a mă lămuri, treceam din nou în revistă toate detaliile acestei mici scene memorabile, la care m-am gîndit de mii de ori după aceea, în cursul căreia tata jucase cu dibăcie şi cu sinceritate un rol care azi mi se pare destul de greu.

C A P I T O L U L V

TRANSPARENŢA ŞI PERMEABILITATEA FRONTIERELOR NOASTRE. INVAZIA LUMII IN LUMEA PAS- QUIER. CASA SE TREZEŞTE. VARIAŢII PE TEMA TINEREŢII VEŞNICE. SCLAVIA BIROULUI ŞI GENIUL INDEPENDENŢEI. VISĂRILE LUI ARIEL.

GRĂDINA FETELOR IN FLOARE. TREPTELE CARTIERULUI LATIN. MIROSUL CELORLALŢI. DOMNIŞOARELE SEGREDAT. ENUMERAREA NEFERICIRILOR IMAGINABILE ŞI PRELUDIU LA SOMN.

Pentru a povesti, pentru a cînta cum se cuvine anul 1895 din viaţa noastră, simt că nu-mi ajunge fluieraşul de tablă cu care am celebrat anii primei mele copilării.

Asemenea pergamentelor care, pe alocuri, sînt de o transparenţă fină şi cu colţurile îndoite, istoria familiei Pas- quier ne lasă uneori să întrezărim istoria secolului. Lumea Pasquier nu-i chiar atît de ermetic închisă încît să nu simţim cum rătăcesc prin ea luminile, răsuflarea şi zgomotele universului. Aşa cum am spus în altă povestire, tata exemplifica destul de bine ceea ce filozofii germani aii numit „animalul antipolitic". Era mult prea ocupat de el însuşi pentru a introduce în casă parfumul evenimentelor exterioare şi vibraţia pasiunilor publice. O parte din ştirile importante ne vizitau adăpostul întîmplător sau chiar prin efracţie. Rezultatul era, rezultatul a rămas şi azi în amintirea mea, o juxtapunere destul de incoerentă de imagini, ceva asemănător cu ceea ce fotografii numesc suprapunere.

Dacă mă las în voia visurilor, ceea ce-mi copleşeşte în primul rînd sufletul e amintirea certurilor, a dramelor noastre, a tuturor mizeriilor Pasquier care continuă să-mi deformeze viziunea, deşi au rămas patrimoniul meu cel mai sigur. Dar spiritul copilului se întredeschide, deşi cu neîncredere: întrerupte de furiile paterne, glasul trîmbiţelor Madagascarului[1] răsună din cînd în cînd, inopinat şi autoritar. Familia noastră e consumată de un pîrjol interior. Marile puteri ale Europei şi-au împărţit pămîntul. In privirea mamei tremură o durere cutremurătoare. Parisul şi provincia răsună în fiecare dimineaţă de strigătele greviştilor, o expresie de violenţă şi de mînie se aprinde pe feţele oamenilor care traversează pe jos tot oraşul, cu mult înainte de zorii zilei, în- dreptîndu-se spre locurile de muncă. Cécile cîntă pe un pian mare şi negru arii de o frumuseţe sfîşietoare. Uneori se întrerupe şi atunci aud un fel de strigăte, un fel de bubuituri: prusacii au străpuns sub Danemarca un canal care leagă două mări. Japonezii şi chinezii continuă să se ciorovăiască la nesfîrşit, cu

1 **Aluzie la acţiunile militare ale Franţei pentru a-şi impune protectoratul asupra insulei Madagascar, la sfîrşitul secolului trecut. Prin contractul din 1885, populaţia aborigenă e silită să accepte acest protectorat; nerespectarea acestuia atrage după sine expediţia franceză din 1895, căderea capitalei Tananarive şi transformarea insulei, în 1896, în colonie franceză.**

ferocitate. Urc tremurînd de furie o scară din rue de Fleurus. Bismarck e bolnav, e bolnav sau a murit, îl văd portretul sub o cască hidoasă, într-un ziar de duminică. Fotografiile publicate în revistele ilustrate, cu culorile lor crude şi pieritoare, sînt uneori mai puternice decît amintirile personale. Ferdinand şade ruşinat pe un scaun. Lacrimi mari se preling în mustaţa lui tînără. Asta n-are nici o legătură cu preşedintele Félix Faure, nici chiar cu neplăcerile pe care le întîmpină Spania pe o insulă din îndepărtatele Antile[1]. Şi totuşi, lucrurile astea se învălmăşesc, sînt fapte şi sentimente întreţesute într-o încleştare derizorie. Palizi la faţă, cu dinţii şi pumnii încleştaţi, tata şi cu mine ne privim în tăcere, cu sfidare, cu furie, într-o cameră din care nu se poate ieşi. Bombele anarhiştilor explodează ici şi colo pentru a-mi potoli sau a-mi spori neliniştea. O vară fierbinte, o vară care gîfîie, stîrnită de toată mînia mea, jefuieşte grădinile pline de praf. Gîteodată, evenimentele se întrepătrund şi se asociază. Istoria intră la noi în casă şi se încorporează gîndurilor noastre. A murit Pasteur. Voi vorbi timp de o săptămînă de acest eveniment. S-ar crede că tata ne va cere să purtăm doliu după el. Şi-a descoperit zeii şi-i cinsteşte în felul lui. Subţirică şi mîndră, Cécile păşeşte printre muzicanţi pe scena unui teatru imens. Lumea întreagă îşi aţinteşte privirea asupra acestei fetiţe frumoase. Oraşul Tananarive a fost cucerit. Wagner intră în viaţa mea ca un pirat care atacă o corabie. Uneori, evenimente neînsemnate, dar foarte aproape de mine, mă împiedică să văd restul lumii. Sînt zile cînd zgomotele uşoare pe care le face mama în bucătărie nu-mi îngăduie să ascult pasul naţiunilor în drum spre realizarea destinelor lor.

Şi în acest timp, pasiunile cele mari care, multă vreme de aci înainte, vor face să se învîrtească roata lumii, năvălesc de pretutindeni şi prind rădăcini în acest sfîrşit de secol. Toate ideile care, timp de mulţi ani vor alimenta, vor exalta şi apoi vor dezamăgi milioane de spirite lacome, toate aceste idei încep să şiroiască, asemenea unor izvoare, prin vara sufocantă a anului 95. Lumea aceea, atît de departe azi de noi, oameni din anul 1932, lumea aceea avea alt mers, alte gusturi, alt ritm, alte temeri şi mai ales alte plăceri decît avem noi, lumea aceea e aproape, foarte aproape încă şi caldă încă, acoperită de un strat subţire de cenuşă.

---

1 **Aluzie la pierderea rle către Spania a ultimelor sale colonii: Cuba, Porto- Iiico şi Filipinele, în urma războiului cu Statele Unite din 1898.**

Dar să-mi văd de ale mele ! Să povestesc cu fidelitate umila noastră istorie, istoria familiei Pasquier. Ca să procedez în ordine, aş vrea să proiectez o lumină atentă asupra oamenilor şi asupra priveliştilor.

Iarna, mama se trezea totdeauna prima, cu mult înainte de a se lumina de zi. Prin ultimii nori de somn, o auzeam rătăcind binişor prin casă. Străbătea camera noastră examinîn- du-ne hainele şi rufele. Adesea lua cîte o bucată şi se ducea să cîrpească în bucătărie, sub lumina unui bec Auer cu sita fragilă şi deteriorată. Peste puţin, mama cobora şi se ducea să cumpere pîine. Trăgea binişor uşa după ea. Savuram în grabă ultimele clipe de neant. îndată după ce se întorcea, mama ne săruta, încurajlndu-ne să ne trezim. Apoi ne înfioram venind în contact cu răcoarea dimineţii, cu apa, cu buretele şi cu ligheanul. Tata, care era gata bărbierit 'şi pieptănat, striga cu voce tunătoare:

— Spălaţi-vă cu apă rece, cu multă apă rece ca să vă întăriţi epiderma. Altfel o să faceţi pungi sub ochi şi o să fiţi bătrîni la douăzeci de ani.

Am scris: „Cu o voce tunătoare... " De fapt, tata nu avea o voce foarte puternică. El însuşi declara, nu fără regret, că e un „tenor liric". Pentru a-şi potoli acest regret, recurgea la mici artificii, ca să-şi dea iluzia forţei vocale şi uneori, pentru scurt timp, izbutea s-o transmită.

După ce ne spălam şi ne îmbrăcam, ne adunam cu toţii la masă. O ajutam pe Cécile să-şi strîngă patul sau, mai bine zis, ne grăbeam să-l strîngem noi în locul ei căci, pe bună dreptate, Cécile îşi menaja mîinile preţioase. Aroma cafelei hoinărea în valuri dintr-o cameră în alta.

— Nu căscaţi ! striga tata. E oribil şi e debilitant. Cu cît căscaţi mai mult, cu atît vă simţiţi mai obosiţi. Hai, respiraţi ! Scoateţi pieptul înainte ! Vorbiţi desluşit ! Articulaţi cuvintele! De ce nu spuneţi: „Tată"? De ce spuneţi „vavă", de lene? E o ruşine. La vîrsta voastră n-aveţi dreptul să fiţi obosiţi, mai ales că abia v-aţi dat jos din pat.

Acestea fiind zise, tata îşi scotea pieptul înainte şi se trăgea de capetele mustăţilor roşii ca focul. Apoi spunea, indicînd printr-o simplă intonaţie că se adresa mamei:

— Am trecut pe la Chevallereau. Ce vîrstă o fi avînd? Cu siguranţă că-i cu doi-trei ani mai tînăr decît mine. Ei! E fleşcăit, nu mai are pic de păr în cap. Şi cele cîteva fire care i-au mai rămas sînt cărunte.

Acestea fiind ¿¡ise, tata ridica glasul şi ni se adresa nu numai nouă, copiilor, ci mulţimilor cărora le ţinea o predică energică.

— Trebuie să fii tînăr şi verde. Nu trebuie să te blegeşti. Cînd ai îmbătrînit, nu mai poţi să întinereşti iar. Deci, regulă absolută: nu vă lăsaţi să îmbătrîniţi. Asta e ! Eu sînt. apostolul tinereţii.

Această învăţătură, împotriva căreia n-am nimic de obiectat, ne găsea în general tăcuţi, căci eram cu toţii tineri, foarte tineri şi bătrîneţea ni se părea o eventualitate foarte îndepărtată, ba chiar puţin probabilă. In timpul exploziilor de elocvenţă ale tatii, mi se întîmpla să mă uit la mama şi atunci observam că ea, care-şi dădea totdeauna cu generozitate asentimentul, strîngea buzele şi pleca uşor pleoapele cînd această elocvenţă se dezlănţuia pe tema favorită, tema veşnicei tinereţi.

După ce ne luam micul dejun, ceea ce nu dura prea mult, fata se ridica şi-şi dregea glasul făcînd cu energie de două- trei ori „hm!" Nu era înalt de statură, dar plimba asupra obiectelor şi asupra oamenilor o privire de un albastru proaspăt, o privire ironică, totdeauna uşor dispreţuitoare, şi privirea aceea indescifrabilă îl făcea să pară mult mai înalt decît era în realitate, fenomen care m-a izbit în copilărie şi pe care-l consemnez fără pretenţia de a-l lămuri. Avea părul buclat, de un blond cald, trăsături drepte şi un ten curat pe care-l îngrijea grozav. Deşi era pe vremea aceea în plină maturitate, toată lumea găsea că arată foarte tînăr, şi cînd ceilalţi nu-şi dădeau imediat părerea în această chestiune captivantă, tata o cerea direct. Asemenea studenţilor în mijlocul cărora trăia, purta cravate lavaliere simple. Se plîngea adesea că hainele lui sînt demodate, deşi în sinea mea le consideram de o eleganţă perfectă.

Îndată după micul dejun, familia se împrăştia la treburile zilnice. După cum am mai spus, în anul acela, Josepli îşi făcea armata în garnizoana unui oraş din Est. Ferdinand se pregătea cu destulă greutate să dea nişte examene de intrare în cariera administrativă. Deocamdată făcea un stagiu de expediţionar la un notar din Place Vendome. Uneori, tata-şi oprea privirea albastră asupra lui Ferdinand, zîmbea cu un dispreţ liniştit, apoi spunea cu voce scăzută: „Scîrţai- scîrţai pe hîrtie", căci inima lui era încă plină de un dor fierbinte de independenţă. Fireşte, considera condeiul superior sapei, cu condiţia să nu fie legat de lanţuri şi de gratii. Dorea să se ridice şi repeta mereu lucrul acesta fiindcă-l îngrozeau servituţiile birocratice şi fiindcă n-ar fi socotit drept o ridicare în grad munca la ore fixe, îndărătul unor uşi închise, chiar în schimbai unui salariu princiar. Deşi era incapabil să păstreze multă vreme pică cuiva, nu se gîndea fără

amărăciune şi fără răbufniri de mînie la destinul fiilor lui mai mari: Joseph care intrase în comerţ şi Ferdinand care făcea muncă de birou.

Puţin după Ferdinand, plecam şi eu de acasă. în colţul străzii mă întîlneam cu Justin Weill şi ne îndreptam spre şcoală. Tata pleca la spital, unde făcea practică. Mama vedea de mîncare şi de gospodărie. Cu o indiferenţă olimpiană, Cécile se instala la pian. Mica Suzanne piuia prin camere, se juca cu cîte un fir de praf sau lingea cu un zel fericit contururile mobilelor. Beată de game şi de arpegii, casa se cufunda intr-o pace sonoră.

La prînz, Ferdinand mînca la birou: traversarea Parisului în omnibuz însemna o călătorie destul de lungă. Din motive asemănătoare, nici tata nu se întorcea la dejun. Aşadar, între orele de clasă, eu împărăţeam în toată casa pînă-n seară. Cînd spun casa, mă gîndesc la o parte din felia de clădire pe care o alcătuia etajul al patrulea.

Era un domeniu prin care treceau şi alţii, un domeniu invadat. în orice clipă îl puteai auzi pe Valdo bătînd darabana în canatul uşii cu degetele lui lungi. Mama sau eu ne duceam să-i deschidem, căci, după ce se instala în faţa pianului, Cécile nu se mai urnea din loc. în general, încuiam totdeauna uşa dinspre palier. Ca toţi francezii amatori de spaţii îngrădite, aveam un sentiment arzător al proprietăţii particulare, ne plăceau pereţii, broaştele la uşi şi securitatea, fie ea iluzorie, sentiment de care unele popoare străine îşi bat joc.

îndată ce intra în cetate, Yaldemar Henningsen muta liniştit cheia la exteriorul uşii, ceea ce avea să-i îngăduie să circule mai uşor.

— Ce-i cu voi ! spunea el. Yă e frică de hoţi?

Bun băiat Valdemar ! N-a înţeles cu siguranţă niciodată că trăgeam totdeauna cu grijă zăvoarele — în orice caz mama şi noi, copiii, aşa făceam — fiindcă doream să ne apărăm nu atît boarfele şi mobilele, oît geniul căminului şi zeii clanului nostru.

Călăuzit, aspirat de muzică, Valdemar intra în camera unde studia Cécile, fără să bată măcar la uşă. Nu se ostenea totdeauna să-i spună bună ziua: îşi lua un scaun, se aşeza şi desena în aer cu arătătorul lui noduros diverse semne ezoterice. Lecţia începea. Era într-adevăr o lecţie în sensul îngust al cuvîntului? Era mai curînd — şi la lucrul acesta m-am gîndit deseori după aceea — o transfuzie mistică. Uneori, Valdemar rămînea la noi zece minute, alteori trei ore. Pleca, se întorcea şi cutreiera casa ca un spirit aerian. Uneori pleca fără a fi rostit o silabă. Alteori se

pornea să spună fraze arţăgoase, stîrnind şi exasperînd îngerul muzicii, care se trasforma atunci într-un fel de furie juvenilă.

De două ori pe săptămînă, Cécile se îmbrăca frumos, îşi umplea un dosar mare cu caiete şi cu cărţi şi se ducea la lecţia oficială pe care i-o dădea bătrînul domn Dietrich, care renunţase la gloria artistului şi se mîngîia cu cea de pedagog.

Dar profesorul şi adevăratul inspirator rămînea în ochii mei extraordinarul Valdemar, acest licurici, acest Ariei pedepsit, datorită cine ştie cărui ironic blestem, cu mîini şi picioare mari. Dacă soră-mea Cécile a devenit artista supremă aşa cum se prezintă azi în ochii lumii, meritul îl poartă cu siguranţă sufletul acela fugitiv şi radios, marele Valdemar care i-a făcut, fireşte, mult bine şi, după aceea, mult rău.

Cum se face oare că acest străin, acest om-pasăre, acest spirit zburător a izbutit să-şi cucerească un loc atît de important şi o autoritate atît de considerabilă într-o vizuină închisă ca a noastră? E unr lucru pe care n-aş putea nici azi să mi-l explic dacă nu m-aş fi obişnuit, dacă nu m-aş fi resemnat chiar cu voioşie la toate contradicţiile care constituie însăşi regula vieţii morale. Cuvintele: putere de seducţie şi prestigiu au un sens, ele lămuresc destul de bine misterul relaţiilor dintre noi şi Valdemar Henningsen. Nepăsarea sublimă, aeriană, cu care Valdo se purta faţă de unii membri ai familiei mele n-a riscat niciodată, ciudat lucru ! să-i închidă uşa casei noastre, chiar de la începutul relaţiilor dintre noi. Valdemar a pătruns în mod foarte firesc în şirul de mistere orfice inaugurate de primele încercări ale soră-mi Cécile şi de sosirea bătrînului pian. Ba chiar mi-am spus totdeauna că, în duşmănia pe care Joseph o nutrea faţă de Valdeinar şi pe care şi-o ascundea cu greu, intra şi o formă superstiţioasă de respect. Mai tîrziu, Joseph a tunat şi a fulgerat împotriva lui Valdemar şi şi-a trîmbiţat biruinţa, dar la început sînt absolut sigur că un simplu zîmbet al lui Valdemar ii dădea fratelui meu Joseph un fel de bucurie umilitoare, de care se temea, dar şi pe care o dorea cu ură.

Aproape în fiecare zi, Valdo izbea cu palma în pianul cel vechi şi spunea:

— Aşa nu mai merge ! Trebuie un pian ceva mai mare. Altfel nu se mai poate. Am să mă îngrijesc eu de asta.

Mama ridica braţele spre cer. Valdemar continua cu un gest plin de nobleţe.

— E treaba mea, doamnă Pasquier. Spuneţi numai o vorbă şi căpătaţi pianul, îl scot din pălărie.

— Şi unde o să mîncăm? întreba mama cu voce scăzută.

Valdemar zîmbea îngereşte:

— Să mîncaţi, să mîncaţi ! Păi asta n-are nici o importanţă.

Cécile asista la aceste discuţii cu o impasibilitate perfectă. Pianul cel mare avea să vină la timpul său. Cécile îşi încredinţase cauza în mîinile cavalerului ei. încă de pe atunci părea sigură de soarta ce o aştepta.

Cred că Valdo ţinea la mine. Mă lua adesea de braţ şi-mi spunea laconic:

— Vino.

— Unde?

Valdemar făcea un gest superb cu care-mi deschidea spaţiul infinit al lumii.

Coboram în stradă. Tovarăşul meu de drum era mai în vîrstă decît mine şi mult mai înalt. Mă lua de umeri, gest care, de obicei îmi e nesuferit, căci ţin la toate aspectele libertăţii, dar pe care-l acceptam cu plăcere din partea lui Valdemar

.Rue Guy-de-la-Brosse dormea, asemenea afluentului secat al unei ape, între paşnica rue de Jussieu şi rue Linné, răsunătoare de fuga omnibuzelor care hurducau şi nechezau. Frunzişul tînăr al platanilor din Hala de vinuri creştea. Din cînd în cînd, într-o răbufnire de vînt, ajungeau pînă la noi mirosurile şi zgomotele oraşului plin de taine, o ghiorăială acră de pivniţă, ieşită parcă din stomacul unui beţiv, respiraţia unui alambic sau a unei damigene sparte, zgomotpj cavernos al poloboacelor, rostogolite de muncitori isteţi şi, ceva mai departe, spre rue des Fosses-Sainl-Bernard, zgomotul făcut de maiul dogarilor.

Mai totdeauna, Valdo mă trăgea după el spre Grădina Botanică. Nu-i plăceau boschetele şi nici cuştile animalelor sălbatice. Nu-l interesau decît visurile şi ideile şi nu catadicsea totdeauna să mi le împărtăşească. Cînd vorbea cu mine era totdeauna vehement şi nu-mi vorbea decît despre muzică şi despre muzicieni. Ascultam cu religiozitate. Mă iniţia în cunoaşterea zeilor în care, spre uşurarea şi bucuria mea, am crezut după aceea toată viaţa.

Valdemar folosea — în intimitate cel puţin — un sistem de valori ale cărui principii, termeni de comparaţie şi vocabular îşi aveau originea în muzică. Contempla clădirea greoaie a Muzeului de zoologie şi fluiera cu dispreţ: „O dau toată pentru două măsuri din Bach". Despre astmaticul de la parter spunea că e „un sfert de suspin", iar despre portăreasă că-i „o pauză în

partitură". Cînd critica cutare personaj ilustru pe care-l zărise în treacăt, fantezia lui era la fel de vehementă: „E un neant, îşi închipuie că Purceii e un fabricat de velocipede!."

în anii aceia, pe care-i mai numesc şi azi anii Guy-de-la-Brosse, Valdemar vorbea zilnic în delir despre Wagner:

— Nu era un om, era demonul muzicii. A trăit ca un rege, laolaltă cu regii, într-un palat construit în adîncul unui domeniu fermecat. Construise pe o colină adevăratul templu al artei unde serafimii cîntau din trompete de argint pentru a slăvi o cupă sublimă, plină de sînge în flăcări. Se spunea că a murit la Veneţia, dar în realitate rătăcea prin lume ca un cuceritor şi întindea discipolilor săi cupe cu băuturi otrăvite dar delicioase.

Acestea fiind spuse, Valdemar era cuprins de extaz şi murmura ridicînd faţa spre cer:

— Şi eu vreau să rătăcesc prin lume. Există oameni atit de înrădăcinaţi în viaţă, încît nimic nu-i poate smulge din ea, nici apa, nici focul, nici furtunile. Dar eu, eu, eu sînt un suflet trecător. Nimic nu mă poate ţine în loc, nici măcar maică-mea pe care o ador. Nu, nici măcar doamna Henning- sen. Peste două luni s-ar putea să fiu instalat în pragul unei ferme din pampa,sau poate pe o joncă chinezească, sau poate

în închisoare. Nu ştiu. Nici măcar nu vreau să ştiu. Am o extraordinară disponibilitate pentru orice.

Din aceste înălţimi se prăbuşea în melancolii romantice, şi, în unele seri, izbutea să mă înspăimînte. Treceam de-a lungul zidului nesfîrşit al spitalului Pitié. Deodată, Valdo îmi spunea îngrozindu-se şi el:

— Nici nu-i auzi pe bolnavi. Cum se poate? Asta înseamnă că noi facem prea mult zgomot. Ar trebui să-i auzim cum gem. Şi morţii? Din fericire morţii nu vorbesc. Dacă morţii s-ar putea plînge, cîte strigăte am auzi, Laurent ! Cîtă gălăgie ar face ! Nici nu ne-am mai auzi trăind.

Cîteva clipe după aceea, potolit, vindecat, Valdo începea să fluiere. Fluiera cu o putere şi cu o îndemînare într-adevăr excepţională. Imita păsările, instrumentele de orchestră şi zgomotele naturii.

Visurile noastre dădeau adeseatîrcoale Grădinii Botanice Bâillon. Era o grădină înconjurată de garduri vii, dese, şi atît de înalte, încît privirea nu putea trece dincolo de ele. Pe atunci, grădina aceea se afla pe locul unde, doi ani mai tîrziu, trebuia că

începapă construirea Şcolii de ştiinţe fizice, chimice şi naturale. Păstrată ca un muzeu de plante rare de bătrînul profesor al cărui nume îl purta şi despre care tatăl meu vorbea cu respect, grădina Bâillon ţinea de Facultatea de medicină.

Cînd treceam prin preajma ei, Valdo şoptea cu ochii pe jumătate închişi:

— E grădina fetelor în floare. Să intrăm.

— Dar nu e voie, Valdo.

— Pff... Pff...

Ridica din umeri şi începea să fredoneze melodii improvizate: „Sînt neprihănit, sînt viteaz. Voi intra în grădină !"

Intr-o zi, văzînd poarta întredeschisă, m-a luat de braţ şi m-a tîrît după el în grădina misterioasă.

îmi amintesc de un spaţiu destul de liber unde începeau să înverzească tot felul de plante mici, bolnăvicioase şi chiar nişte arbuşti. Mai rămăsese şi o seră, închisă ca o raclă, cu geamurile aburite, lăptoase. Dincolo de ea, vedeam spatele unor case pline de funingine şi nişte ferestruici astupate cu cîrpe murdare.

Valdemar privi totyl cu ochi îngheţaţi, aproape sălbatici

,

— Nu e grădina fetelor în floare, şopti el, e o grădină de spiţer.

Şi deodată adăugă cu o voce tăioasă:

— Uite, uite-l pe Klingsor.

Un bătrîn alerga după noi. Părea trist şi nemulţumit.

— Sînteţi studenţi la medicină? întrebă el.

M-am umflat în pene, mîndru că mă luase drept student. Bătrînul îşi repetă întrebarea.

— Nu, din fericire, răspunse Valdemar cu obrăznicie.

Arhanghelul cu păr alb ne arătă poarta cu degetul:

— Atunci spălaţi putina.

Valdemar ridică din umeri şi mă luă după el, fluierînd din răsputeri.

Aproape toate plimbările noastre ne duceau spre mica piaţă fără nume care se deschide în colţul de apus al Grădinii Botanice şi unde pe vremea aceea dădea spitalul Pitié. Negre şi sordide, asemenea unei puşcării, clădirile vechiului lazaret se deschideau spre lume printr-o poartă ca de fortăreaţă. In zilele cînd bolnavii puteau fi vizitaţi, in piaţă se adunau trăsuricile negustorilor de portocale şi de dulciuri. O mulţime preocupată şi îndoliată ca şi zidurile spitalului, mulţime aproape mută, aştepta acolo cu răbdare confirmarea rece a temerilor ei. într-o zi am văzut mulţimea aceea dîndu-se brusc în lături, de parcă ar fi trecut un prinţ. O sărăntoacă înaltă şi blondă se ivi, sprij inită de subsuori de umbre compătimitoare. Nefericita îşi muşca batista cu dinţii şi urla cu glas surd.

Cu faţa spre toate aceste suferinţe, o mare fîntînă publică gîlgîia cu un zgomot de veşnicie. Birjarii cu pălării de piele scoteau apa din ea ca să-şi adape caii rotaţi. Omnibuzele din Montmartre soseau, şi geamurile lor zăngăneau jovial. Străbătuseră aproape tot oraşul făcînd zgomot în cartierele centrale unde lucrau oamenii de afaceri, apoi tecuseră pe celălalt mal al fluviului, plin de şlepuri şi de remorchere. Oamenii care coborau din ele după o călătorie atît de frumoasă arătau ca nişte exploratori fermecaţi.

Spre vestul acestei pieţe cu contururi nelămurite, începea —

mai începe şi azi — să se înalţe colina

Sainte-Cîenevieve, cu ulicioarele şi cocioabele ei cariate, pe care secolul cel nou le dărîmă şi le jefuieşte una cîte una.

In ciuda chichineţelor împuţite, a mulţimii chelălăi- toare, a cloacelor şi a bordeielor, cartierul acesta ciudat însemna pentru mine o viaţă nouă. Şcoli mari, puternice, fortăreţe severe ale ştiinţei se înălţau pe străzile lui. La distanţă de cîteva minute spre apus, pătrundeam chiar în inima oraşului intelectual, a oraşului bibliotecilor, laboratoarelor şi muzeelor. Iar noi, noi, nişte Pasquier veniţi din Plaisance ca un trib de emigranţi cu ochii larg deschişi, cu creiere lacome, iată că ne instalasem cu îndrăzneală larii pe treapta sfintei împărăţii.

Eram mult prea săraci în momentul mutării ca să schimbăm tapetele locuinţei sau ca să le împrospătăm măcar. Suferisem cu toţii împreună şi fiecare potrivit cu însuşirile lui, pentru că trebuia să atingem şi să mirosim murdăria altora. Atunci mama se apucase să spele zilnic zidurile, precum şi tot ce mai putea fi spălat. Apoi lipise din loc în loc coli de tapet curat. Acest mare efort adăugat la munca ei de fiecare zi îi distrusese mîinile şi o extenuase, dar ne pri- lejuise tuturor o uşurare atît de mare, încît ori de cîte ori vorbea despre el, mama îl considera ca o sărbătoare şi ca o amintire binecuvîntată.

în ciuda îngrijirilor purificatoare, mirosul predecesorilor noştri rămăsese multă vreme îmbibat în duşumele şi ziduri. Mama şi cu mine, care aveam nasuri mai sensibile decît ceilalţi, îl simţeam încă. Mama spunea uneori: „Miroase a chiriaş". Şi eu spuneam: „Miroase a ceilalţi". Încetul cu încetul, mirosul predecesorilor dispăru, fie pentru că încetase de a mai fi perceptibil pentru noi, fie că, în cele din urmă, fusese înlocuit cu mirosurile noastre, cu mirosurile vieţii noastre. De altfel, se mai întîmpla cîteodată ca mirosul celorlalţi să ţîşnească iarăşi brusc din adîncul uitării. Uneori ne aştepta la întoarcerea dintr-o plimbare. Alteori îl găseam moţăind îndărătul unei mobile sau ascuns în fundul unui dulap. Dar izbuteam să-l înspăimîntăm repede şi să-l punem pe fugă.

Am spus ceva mai sus: „Eram mult prea săraci..." într-adevăr, de ani de zile trăiam într-o sărăcie cu atît mai dureroasă cu cît era stimulată de ambiţii. Ca să mă pot explica mai bine în această privinţă, trebuie să adaug o observaţie care oglindeşte geniul însuşi al limbii noastre. în ce priveşte sărăcia, am ajuns

adesea pînă la adjectiv, dar nu ne-am cobo- rîfc niciodată pînă la substantiv. Vreau să spun că, dacă pe vremea aceea am fost aproape totdeauna săraci, n-am ajuns din fericire niciodată nişte oameni săraci.

După orele de clasă, mă întorceam acasă în tovărăşia scumpului meu Justin Weill. în timp ce-mi făceam lecţiile cu sîrguinţă dar fără efort, ceea ce a caracterizat toată perioada şcolarităţii mele, primeam adesea vizita domnişoarelor Segrédat.

Tata avea cîţiva rari camarazi şi-mi dau seama azi că nu cunoştea decît foarte puţine lucruri în afară de viaţa casei noastre. Cei cîţiva prieteni ai noştri s-au găsit totdeauna în imediata noastră vecinătate. Domnişoarele Segrédat locuiau în apartamentul de alături. Erau trei la număr, două nepoate şi mătuşa lor, o* fiinţă antică, aproape oarbă, care semăna uimitor cu portretul mamei lui Diirer. Această asemănare s-a accentuat şi mai mult, e drept, de-a lungul anilor, căci portretul, veşnic prezent, înlocuieşte o amintire pe cale de dispariţie.

Amîndouă nepoatele aveau cam treizeci de ani. Cea mare, Honorine, era o fată destul de voinică, cam prostuţă, urîtă şi, colac peste pupăză, avea un glas sîsîit şi scuipa cînd vorbea. Cea mică, Thérèse, era foarte puţin saşie, dar faţa, inima şi vocea aveau multă blîndeţe iar albeaţa pielii era accentuată de veşnice veşminte de doliu. Erau cucernice toate trei, mătuşa cu disperare, sora cea mică cu gingăşie, cea mare cu frenezie. Toate trei iubeau muzica şi veneau adesea, subjugate, s-o asculte pe Cécile care nu părea totdeauna că le vede. Voi avea prilejul să mai vorbesc despre ele în cursul povestirii mele.

Căderea nopţii aduna toată familia la un loc. Tata se întorcea de obicei pentru cină, dar nu totdeauna. O dată pe săptămînă, în timpul mesei, mama citea o scrisoare în care
Joseph povestea despre viaţa de cazarmă şi cerea ceva bani. Tata lovea cu vîrful degetelor în masă şi suspina într-un anumit fel, suspin pe care-l auzeam numai cînd era vorba de bani.

După ce pianul se potolea, Cécile îşi făcea lecţiile de armonie din care noi nu înţelegeam nimic. Ferdinand, care avea vederea slabă, se culca pe masă ca să înşire coloane întregi de cifre. Cînd tata era acasă, lucra la el în cameră, cu condeiul între degete, mişcînd din buze, căci îşi strunea memoria ca pe un cal nărăvaş.

După aceea, adormeam în patul lui Joseph. în clipele de luciditate care urmează după ce te-ai culcat în pat şi după ce

muşchii tăi au luat o hotărîre, enumerăm primejdiile care se puteau năpusti asupra casei noastre, asupra adăpostului strîmt în care trăiam atît de aproape unii de alţii, încît noaptea puteam auzi toate răsuflările amestecate şi, după ce ascultam cu atenţie, desluşeam bătăile tuturor inimilor. Ce nenorociri, cunoscute sau necunoscute, puteau bate la uşa noastră? O poliţă ruinătoare de care uitasem? Un portărel brutal? Vreuna din cumplitele, din veşnicile surprize de bani? Şi ce încă? Boala? Moartea? Trebuia să ne gîndim la nenorociri din acelea care se prăbuşesc din cer, ies din pămînt, sosesc în fugă din depărtări? Trebuia să ţinem seama de foc, de trăsnet? De ce alt lucru şi mai îngrozitor? De o răscoală? De un război?

Toate aceste gînduri hoinăreau prin mintea mea. Nu uitasem nimic. Turnasem cîteva picături de sînge pe altarele tuturor demonilor. Ce altceva se mai putea întîmpla? Nimic. Nimic, fireşte.

Atunci, gata să adorm, aşteptam semnalul misterios. Semnalul sosea. Sub privirea interioară a inimii mele începeau să defileze privelişti secrete, cu amănuntele lor delicate: un copac trăsnit, o căsuţă pierdută undeva, prăpăstii înflorite, trecători printre stînci tombale, munţi cu poteci veşnic singuratice, ceruri de mătase neagră, privelişti cunoscute toate numai mie, care lunecau din ce în ce mai repede în întuneric şi a căror vedere îmi vestea, îmi mai vesteşte şi azi, extazul iminent al neantului.

CAPITOLUL VI

O LECŢIE DE ACOMPANIAMENT. VALDEMAR VORBEŞTE FĂRĂ RESPECT DESPRE GOETHE. MUZICA ESTE OARE O HRANĂ CEREASCĂ ŞI NIMIC ALTCEVA? DIALOG IN BUCĂTĂRIE. MI SE DĂ O MISIUNE MISTERIOASĂ. ADEVĂRATA SEMNIFICAŢIE A SONATEI ÎN FA. DOAMNA HENNINGSEN ŞI GENUL ARTIST.

Mama se înclină peste umărul meu şi şopti:

— Vino în bucătărie, Laurent. Vreau să-ţi spun ceva.

Asta se întîmpla într-o joi din luna mai. îmi amintesc că afară era frumos. Pentru mine, ziua aceea a rămas scăldată într-o lumină galbenă, cam greoaie, pătată de umbre de cerneală violetă, lumină dureroasă a astrelor care ne-au luminat suferinţele.

îmi terminasem lecţiile. Era o dimineaţă frumoasă de sărbătoare. Călare pe un scaun cu paiele stricate, ascultam pe Valdemar şi pe Cécile. Pe fereastra deschisă, lumina unei clădiri

mari, strălucitoare, se reflecta în casă. Mi-era cald, mă simţeam bine.

Valdemar cînta cu aceeaşi patetică stîngăcie la patru sau cinci instrumente diferite. în ziua aceea venise cu vioara, o vioară veche, frumoasă, despre care spunea că fusese a lui Kreutzer şi a cărei poveste o istorisea cu oarecare belşug de amănunte discordante.

Va să zică, în ziua aceea avea loc ceea ce se numea lecţia de acompaniament. Valdo cînta, chipurile ca s-o ajute pe Cécile, dar o făcea cu o plăcere aprigă, furioasă şi întreruptă de deziluzii. Valdo spuse:

— Acuma începem *largo.* Liniştit ! Senin, pentru Dumnezeu! E cea mai frumoasă pagină a lui Johann-Sebastian. A scris pagina asta pentru mine, numai pentru mine, Valdemar Henningsen. Cînd medicii mă vor tăia şi vor scoate inima din mine, vor găsi toate notele astea gravate în carnea ei. Şi dacă voi fi vreodată rege, voi interzice ca acest *largo* să fie cîntat şi de alţii. Da ! Le-o voi interzice sub pedeapsa cu moartea, sau ameninţarea de tortură, sau mai ştiu eu ce. încetişor, Cécile ! Nu ! Stai puţin, să-mi viu în fire, să nu mai tremur aşa.

— Pentru tine? am spus eu profitînd de pauza aceea. A scris asta numai pe ntru tine? Dar ce avea să-ţi spună?

Valdeinar fu cît pe-aci să scape vioara diiîmînă. Avea o privire feroce.

— A vrut să-mi povestească lucruri cereşti, care nu se pot explica prin vorbe. Va să zică şi tu, Laurent! Şi tu ! Deschid în faţa ta uşa templului, dar tot bleg rămîi, şi mă întrebi ce înseamnă muzica ! Ce vrei să însemne, tontule? Cine ştie ce prostii, nu? „In clipa în care ne naştem facem un pas spre moarte." A trebuit să învăţ chestiile astea în şcolile voastre. Sau alte chestii grozave destinate tinerelor suflete sentimentale... „Omul e un zeu căzut care-şi aminteşte de viaţa trăită în ceruri." Imposibil! Ia spune, Laurent, cînd maică-ta îţi dă să mănînci mazăre sau pîine albă, îţi declari că eşti un zeu căzut? Nu, Laurent, nu, ţi le dă ca să te hrănească şi ca să alcătuiască substanţa trupului şi a sufletului tău. Omul e un zeu căzut... Nu zic nu; dar e altceva, e cu totul altceva.

Am clătinat la rîndul meu din cap cu pasiune.

— Şi dacă totuşi ce cîntaţi voi acum îmi explică mie ceva...

— Nu! strigă furios Valdemar. Ceea ce cîntăm noi n-are nimic a face cu ideile voastre, cu ideile voastre scîrboase. E o apariţie a lui Dumnezeu şi asta-i destul, asta-i tot. Marele Goethe a vorbit

despre muzică, ştii şi tu... A spus aşa: „Nişte oameni în haine roşii care urcă şi coboară o scară." Auzi dumneata! A vorbit ca un măgar. Ce? Măgar e un cuvînt nepoliticos pentru marele Goethe? Scuzaţi, domnule, scuzaţi ! Dar de ce, mă rog, marele Goethe spune tîmpenii şi-şi bagă nasul în treburile noastre? Nu putea să tacă din gură? Poeţii ăştia cred că pot vorbi despre orice. Nu, singurul lucru ce-ţi rămîne de făcut e să taci şi să accepţi. Aşa că taci din gură, tu nici măcar nu eşti poet.

Îşi fixă iar vioara sub bărbie şi, în timp ce glasul pianului se depărta nerăbdător de pămînt, Valdo făcu să răsune o notă nesfîrşită şi rugătoare.

In clipa aceea am simţit că mama, care intrase cu paşi de nălucă pe uşa din camera noastră, se apleca spre urechea mea:

— Laurent, şopti ea oftînd, vino în bucătărie, vreau să te rog ceva.

— îndată, mamă, îndată.

Am repetat de cîteva ori „îndată" şi în sinea mea am adăugat cu o lene voluptoasă: „încă o clipă, mamă, numai o clipă !"

îmi dădeam bine seama că muzica se putea compara cu o hrană cerească ; dar eram într-adevăr prost şi impur pentru că muzica scotea la iveală pentru mine, Laurent, tot felul de imagini vii, pentru că evoca în mine un gînd, un vers, un miros, pentru că în zborul ei cobora adesea pînă la pămînt sfîşiindu-se, rănindu-se şi ţipînd?

Călătorii văzduhului porniseră la drum. Ca de obicei, obrazul soră-mi rămînea impasibil. Ştia prea bine că nu ea juca rolul principal, că trebuia doar să se supună şi săur- meze conştiincios vocea cealaltă, vocea dominatoare. Probabil că Cécile cunoştea textul fiindcă ochii ei nu priveau notele, ci un punct invizibil, dincolo de zid. Uneori, ochii aceia coborau şi Cécile părea că-şi descoperă mîinile, că urmăreşte surprinsă miracolul înfăptuit de mîinile ei, că asistă, străină şi trufaşă, la realizarile formidabile ale mîinilor ei. Multă vreme îşi urma cu supunere călăuza; dar uneori, regăsindu-se, răzvrătindu-se, Cécile ridica vocea, cînta cu înverşunare şi-şi smucea hăţurile. Sufletele aprige ale celor doi începeau să se războiască. Era un spectacol frumos. Oare asta nu înseamnă nimic altceva decît hrana sufletului? Mă uitam pe fereastră afară şi zăream un pătrăţel de cer care semăna cu muzica aceea. Un nor strălucitor şi dolofan se apropia navigînd prin pagina aceea de cer şi muzica lua tocmai înfăţişarea norului. Peste drum de noi era o fereastră misterioasă, în cadrul căreia apărea obrazul palid al unei femei suferinde. Se putea oare ca între obrazul acela, care părea veşnic înecat dincolo de geam, şi

elanurile viorii să nu existe nici un fel de potrivire ascunsă? Şi floarea captivă de pe pervazul ferestrei, floarea care se pregătea să facă ultimul salt şi să se sinucidă, nu izbucnise chiar în clipa aceea în plîns sub degetele soră-mi Cécile?

„Îndată, mamă. îndată..." Desigur, am să mă duc la mama în bucătărie. Dar să mă mai lase o clipă, încă o clipă ! Se putea oare ca toată muzica aceea să ţîşnească din gînduri omeneşti, cînd pacea spiritului meu avea nevoie, dimpotrivă, de sfîrşitul melodiei, aşa cum alţii îşi pun nădejde în concluzia unui raţionament, a unei pledoarii, a unei rugăciuni?

Pe furiş mi-a venit ideea că amînam clipa în care trebuia să mă duc la mama în bucătărie cum aş fi amînat instinctiv săvîrşirea unui efort sau izbucnirea ufiei suferinţe. Dar nu ! Probabil că trebuia pur şi simplu să dau o goană pîn-n Place de Jussieu ca să aduc jumătate de kilogram de sare de bucătărie sau poate un pachet de făină, atît şi nimic mai mu ll.

Am simţit iar respiraţia caldă în dreptul urechii. Cît de mult respecta mama muzica, muzica aceea străină şi prea savantă pentru inima ei duioasă! Ar fi putut să mă strige de departe, fără menajamente, ar fi putut să tulbure concertul înălţimilor. Dar nu, mama se apropia în vîrful picioarelor şi şoptea încetişor un cuvînt, numai unul, numai numele meu:

— Laurent!

Valdo depărtase arcuşul de vioară. Ospăţul ceresc luase sfîrşit. Aşa cum alţii se scutură de stropii de ploaie, m-arn scuturat şi eu ca să mă lepăd de picăturile frumoase de muzică, apoi m-am repezit în bucătărie.

Era o încăpere luminoasă care avea spre curte o fereastră mărişoară. Aşadar, cum am intrat, am văzut că mama avea iar expresia preocupată şi cam rătăcită ce-o descoperisem pe faţa ei într-o seară de aprilie şi pe care şi-o pregătea în taină de multă vreme. Bărbia îi tremura uşor, aşa cum i se întîm- pla ori de cîte ori avea vreo supărare, aşa cum mi se întîmpla şi mie în clipele grave ale vieţii. Fireşte, nu tremură bărbia dură, scheletul tare de piatră — mi-e de-ajuns să mă gîn- desc cu încordare la el pentru ca fenomenul să se producă — ci vibrează delicat muşchii de sub buza inferioară.

Mama spuse plecîndu-şi privirea într-un mod nefiresc:

— Am să te rog să-mi faci un mic serviciu, Laurent.

Pe marginea sobei, chiar deasupra focului , erau înşiruite nişte oale de gresie. Mama ridică una din oale.

— Bine, am spus eu, vrei să mă duc după făină?

Mama ridică oala şi scoase la iveală o bucată de hîrtie. Era scundă, aşa că fusese nevoită să se urce pe un taburet . Nu se hotăra să coboare şi să-mi arate hîrtia. în cele din urmă spuse:

— Văd că eşti încălţat, eşti gata de drum. Uită-te bine la adresa asta, Laurent. Nu, n-o copia, adăugă ea cu un aer speriat. Nu, din fericire tu ai memorie bună. Du-te la adresa asta şi...

Se opri şi-şi muşcă buza de jos ca să-şi stăpînească bărbia care continua să tremure. Dar cum ar fi izbutit să-şi oprească tremurul umerilor, al braţelor, al mîinilor, al degetelor care purtau urmele cusutului şi ale gătitului, cum ar fi izbutit să oprească tremurul acelei scrisori pe care am citit: *Domnului Raymond Pasquier. 16, rue de Fleurus, Paris.*

Deodată, puterea voinţei a biruit. Totul încetă să mai tremure: şi mîinile, şi bărbia, ba chiar şi vocea, şimama spuse pe un ton mai hotărît:

— N-ai să uiţi, Laurent? Atunci dacă portăreasa răspunde: „Da, aici locuieşte", tu îi spui: „Mulţumesc, doamnă" şi te-ntorci acasă.

Mama făcu un gest care mă îndemna să plec. Amrămas locului fără voie. Aşteptam o explicaţie care veni, dar care era penibilă:

— Bineînţeles, nu e vorba de tata; e vorba de altcineva care se numeşte tot aşa.

— Păi, atunci, ce ne pasă?

— Ne pasă, Laurent. Mă tem să n-avem neplăceri fiindcă tata a deschis scrisoarea din greşeală. Ai înţeles?

Nu înţelegeam nimic.

— Dar cum a primit-o? Doar a fost expediată în rue de Fleurus.

Mama rosti următorul răspuns surprinzător:

— Da, cum o fi primit-o? Asta mă întreb şi eu.

Toate acţiunile şi toate mobilurile aparente ale tatei conţineau un element surprinzător pentru mine şi o doză de mister, un întuneric de a cărui apariţie mă temeam întotdeauna, dar care, pînă la urmă, tot apărea în faţa mea. Mărtu- risindu-mi că nu înţelege, mama izbutise să mă readucă la o stare normală de lucruri, izbutise aproape să mă liniştească, fiindcă starea normală de lucruri însemna tocmai veşnica latură incomprehensibilă din personalitatea tatii.

Am dat din cap arătînd că sînt de acord. Atunci, spe- rînd că drege lucrurile, mama strică totul.

— Grăbeşte-te, Laurent. Şi dacă tata se întoarce cumva acasă acum, dimineaţa, nu-i spune nimic. Te pomeneşti că ar vrea să se ducă personal acolo.

— Poate că s-a şi dus.

— Mama încruntă din sprîncene. Ea pornise pe altă pistă.Dacă-l întîlneşti pe tata acolo, pe trotuar sau în prag... Dar nu, nu ! nu trebuie să te întîlneşti cu el.

Nevoia unei explicaţii se trezea iar în mine, nevoia aceea care m-a chinuit toată viaţa, nevoie care reprezintă fără îndoială — aşa a spus un filozof — originea tuturor ştiinţelor.

— Şi de ce să nu mă întîlnesc cu tata?

— Nu! nu-i place să se amestece cineva în treburile lui. Va să zică, te duci la portăreasă şi o întrebi: „Vă rog, aici locuieşte domnul Pasquier? Atunci desigur că portăreasa arc să spună da. Să mai întrebi aşa: „E un domn înalt, cu par negru, cam grăsuţ şi cu barbă..."

— Dar de ce?

— Pentru că domnul acela din rue de Eleurus nu seamănă de loc cu tata.

— îl cunoşti?

Mama făcu un semn uşor cu capul. Bărbia ei îm-epusc iar să tremure. O licărire tulbure şi nenorocită îi altera privirea atît de limpede de obicei.

Mi-o tăie scurt:

— Du-te, băiete.

Mă pregăteam să mai întreb ceva, dar mama întoarse capul. Avea un aer ruşinat şi rugător pe care nu i-l cunoşteam.

— Bine, mamă.

Peste cîteva clipe eram în stradă şi urcam mica rue des Boulangers. Era un drum ce-mi devenise familiar, drumul pe care-l făceam de patru ori pe zi ca să mă duc la şcoală, ori ca să mă întorc acasă. Joia e o zi magică, o zi caldă, dulce, plină de lumină şi de parfum. Ca şi restul, drumul meu de toate zilele era scăldat de farmecul joilor şi nu-l mai recunoşteam, fiindcă-l făceam de plăcere. De plăcere? Vai! nu de plăcere fropăiam aşa de pe o lespede pe alta. în adincul inimii mele se dădea lupta între un Laurent care voia să sufere şi un alt Laurent care refuza orice suferinţă.

Strada Cardinalului — aşa-i spuneam pe vremea aceea, prieteneşte — se deschise în faţa mea; e o stradă care cere un mic efort şi se termină cu o uşoară victorie. în timp ce urcam, mi-a trecut prin minte gîndul că l-aş fi putut lua şi pe Justin Weill în această excursie, dar am respins imediat această idee; îl iubeam pe Justin, dar îmi dădeam seama pînă-n fundul sufletului că povestea din rue de Fleurus conţinea o taină de un tip prea autentic Pasquier ca s-o pot

■m
împărtăşi indiferent cui, fie chiar ... da, f'ie chiar şi Dumnezeului din rugăciuni.

Cînd am intrat în Grădina Luxembourg, m-a cuprins un fel de beţie şi m-am simţit înconjurat de ispite. Cu frunzele la soare, grădina se zbenguia în bătaia brizei, plină de încredere contagioasă. Aş fi avut chef să hoinăresc de-a lungul bazinelor, să mă aşez pe toate băncile cu o filozofie leneşă, să respir pe toate peluzele aerul savanelor şi aerul pădurilor virgine în toate boschetele, uitînd, uitînd în sfîrşit de acea rue de Fleurus înfiptă în timpul meu liber ca un ghimpe veninos.

Şi totuşi, iată că rue de Fleurus se află în faţa mea. Mă aştepta la ieşirea din grădină. Era luminoasă şi paşnică. Aş fi preferat s-o văd întunecoasă şi frămîntată, ca să mă strecor mai în voie pe ea. Deodată, evenimentele începură să se desfăşoare cu o simplitate surprinzătoare.

Portăreasa casei de la numărul 16 era în faţa porţii. Avea o figură bosumflată şi o privire bănuitoare, adică exact, contrariul a ce sperasem eu.

— Doamnă, i-am spus eu cu un glas împleticit, domnul Raymond Pasquier locuieşte aici?

— Ce? Cum? gemu această doamnă, şi burtoiul ei tresări.

In privirea care se opr i asupra mea citeam mai curînd curiozitate decît chef de harţă. Lăsă să treacă un timp înainte de a-mi răspunde, astfel că am avut răgaz să-mi repet întrebarea.

— Nu, nu ! oftă coana portăreasă mişcîndu-şi sprâncenele astfel încît miile de cute ale obrazului ei se făcură ghem. Nimeni dintre locatarii mei nu se numeşte aşa.

I se păru poate că nu eram prea grăbit să plec fiindcă repetă, cu un aer ursuz:

— V-am spus doar că aţi greşit.

Răspunsul acesta, care ar fi trebuit să mă liniştească, mă umplu de nedumerire. Grădina Luxembourg îşi deschidea zadarnic în faţa mea aleile nobile, copacii ei înveşmîntaţi în haine noi îmi scăldau zadarnic fruntea în treacăt cu toate aromele sevei lor: otrava injectată în sufletul meu începea să-şi croiască drum. Cu muşchii încordaţi şi cu buzele strînse, am făcut un efort dureros ca să judec problema cu ajutorul unor principii logice abia înmugurite. Povestea asta cu scri-

Sdâfea 6ra prea încurcata. Nu era imposibil sa mai existe un domn Raymond Pasquier în afară de tata.^Ştiam de pe atunci că numele nostru era destul de răspîndit. Dar ce motiv putea avea mama să-i poarte de grijă celuilalt Pasquier? Nu, n-avea nici un

motiv valabil. Grija mamei — admirabilă, firește, dar exclusivă de nevoie — se limita la familia ei, la niște Pasquier care-i aparțineau, care constituiau greaua ei povară Pasquier. Și cum de ajunsese în mîinile ei o scrisoare adresată acestui omonim străin? Nu, nu, scrisoarea nu putea fi adresată decît tatei. Desigur, mama era incapabilă să mintă, dar poate că fusese nevoită să-mi ascundă anumite lucruri. Nu se poate spune chiar totul unui băiat de cincisprezece ani. De altfel nici nu avusese timp să-mi dea o explicație satisfăcătoare. Nu-mi scăpase tulburarea ei. Da, era tulburată, ba chiar nefericită, mai alesnefericită și îngrijorată. Nu încăpea îndoială că scrisoarea era adresată tatei. Atunci ce era cu adresa aceea? Nu scria nimic pe deasupra și timbrul fusese stampilat normal. Prin urmare tata primise această scrisoare în rue de Fleurus. Totuși acolo era necunoscut. Cel puțin așa spunea femeia aceea, portăreasa. Probabil că mințea. Dar ce putea să facă tata în casa aceea necunoscută? în clipa în care mi-am pus această ultimă întrebare, am simțit o durere precisă. Trebuia să pun dege tul pe sediul exact al durerii. într-adevăr, ce putea să facă tata în această rue de Fleurus, departe de casă, de cămin, de clanul lui? Localizarea problemei nu însemna și lămurirea ei. O bună parte din viața tatii îmi era străină, ceea ce nu-i demirare cînd cineva lucrează undeva în oraș și cînd lucrează din greu. Tot atîtde străin îmi rămînea și adevăratul caracter al tatii. îmi era cu neputință să prevăd cel mai mic gest, sau cea mai neînsemnată frază a lui. Sau mai bine zis, puteam să prevăd cu certitudine că tata va spune și va face întotdeauna ceva neprevăzut, ceva alarmant, cam trăsnit și înfricoșător.

Grădina cea frumoasă era acum departe, pustie și repudiată în ciuda farmecelor și a podoabelor ei. Am făcut înconjurul stîncii Panteonului, rumegînd o problemă pe care după aceea aveam să mi-o pun de mii de ori, o problemă pe care începusem s-o simt cum pătrunde în toate fibrele ființei mele: „Ia să vedem! Ce mai e iar? Ce mai e iar? Ce-o mai fi născocit?" Da, asta era întrebare care, formulată mai bine sau mai rău, urca din adîncul inimii mele cînd o vedeam pe mama strîngînd buzele pînă se decolorau cu desă- vîrșire, sau pe tata începînd vreuna din crizele lui de furie teatrală care terorizau și-acum clanul nostru. întrebarea asta ne-o puneam toți, mai mult sau mai puțin speriați, cînd omul acela misterios se întorcea acasă cu ochii palizi și cu mustățile zbîrlite. Fără doar și poate, a doua zi dimineață, sau poate chiar în seara aceea, trebuia să aflăm cine știe ce veste uluitoare despre o

insolubilă aventură financiară, o ceartă catastrofală, un insucces cu iz de gîlceavă, un conflict, o înfrîngere petrecută pe un teren pe care nu ni-l puteam închipui dinainte.

Neliniştea umblă cu paşi mari: ajunsesem în rue Guy- de-la-Brosse şi urcam scara întunecoasă. Mai că n-am avut nevoie să pun mîna pe uşă: se vede că mama aştepta, fiindcă mi-a deschis numaidecît şi m-a întrebat cu voce scăzută:

— Ce se aude?

— Nu există nici un locatar cu numele ăsta, am răspuns. Mi-a spus portăreasa de două ori, nimeni.

— Bine, spuse mama, pe care această informaţie, săracă în amănunte, o. dezamăgea. Mulţumesc, Laurent.

Nu ştiu cîte ocoluri făcuseră cei doi muzicieni ca să se întoarcă la punctul de plecare, în orice caz, aceeaşi melodie răsuna şi acum în locuinţa noastră.

Am intrat în camera mea şi m-am întins pe patul lui Joseph. Luasem o hotărîre care mă liniştea oarecum. Trebuia cu orice preţ să aflu conţinutul scrisorii, al scrisorii de sub oala de făină...

Am stat aşa zece minute şi am simţit îndată că muzica va pune din nou stăpînire pe mine. Numai că aria aceea lentă şi îngîndurată care pînă acum o oră însemna un petec de cer, un nor, o fereastră, obrazul unui om bolnav, o floare disperată, aceeaşi arie cînta acum spaima unui copil într-o grădină din luna mai, crizele de furie ale unui bărbat cu privirea de gheaţă, durerea unei femei îmbătrînite, a cărei bărbie tremura, tremura, tremura. Vai! nu eram un suflet pur. Muzica nu va putea fi niciodată pentru mine o sublimă hrană cerească sau, cum spunea Valdemar „legătura cu Dumnezeu şi asta-i destul, asta-i totul". Muzica va fi totdeauna 4oar o credincioasă tovarăşă de suferinţă pentru mine.Cântecul încetă. L-arii auzit pe Valdo putiindu-şi vioaia în cutie. Apoi intră în cameră, îndreplîndu-sc spre uşa ce dădea pe palier. *

— Aici erai? strigă ol. Aha! şmecheriile! spionule!

Şi mă apucă numaidecit, de braţ.

Vino cu mine sus, în atelier. Visurile trebuie să se aerisească puţin. Vino să-i spui bună ziua doamnei Henningsen

Mama lui Valdemar avea ceva avere, dar se bucura şi de oarecare faimă ca pictor de miniaturi, nefiindu-i ruşine să câştige de pe urma talentului ei. Era o femeie destul de înaltă şi frumoasă încă, în ciuda pudrelor şi cremelor pe care le folosea fără nici o socoteală. Avea o şuviţă de păr pe care o pieptăna pînă peste sprîncene şi care se numea nu ştiu de ce „câineascâ". Mai avea ochi mari, conturaţi cu creion albastru, ceea ce nu se prea obişnuia pe-atunci in societatea burgheză. La gît purta o fundă de panglică neagră. Umbla îmbrăcată în capoate cu volane, cu franjuri şi cu dantele care o învăluiau într-o nebuloasă mişcătoare. Demn de reţinut e că fuma, ceea ce scandaliza pe oamenii simpli din casă. Am putut verifica mai tîrziu că doamna Henningsen era franţuzoaică, dar vorbea cu un accent străin, greu de definit, delicios de altfel, şi care atenua sub un văl simpatic libertăţile vocabularului ei. In sfîrşit, avea genul acela artist, care a fost imitat mai târziu de o parte din societatea mondenă, dar cu care pe vremea aceea nu eram de loc familiarizaţi.

Am găsit-o lucrînd lîngă fereastră cu nişte ochelari mari pe nas, cu vîrful limbii în colţul buzelor, cu paleta şi pensulele în mînă. îşi înclină capul la dreapta, apoi la stînga, examină cu o strîmbătură ce lucrase, apoi se întoarse spre mine cu aerul acela arogant şi cordial care-i era firesc.

— Nu pare prea bine dispus tînărul tău amic, spuse ea aprinzîndu-şi o ţigară.

Valdemar îmi dădu 1111 ghiont şi mă trînli pe un divan îmbrăcat într-un caşmir plin de praf.

— E un copil trist, spuse el. E un june care vede anumite lucruri în muzică, nici mai mult nici mai puţin ca marele Goethe.

— Valdemar! am spus eu cu o voce tremurătoare. Taci din gură. Nu poţi să înţelegi!

— Zău? spuse doamna Henningsen cu un suspin. Şi ce anume nu poate să înţeleagă monstrul ăsta de Valdemar?

— Nici dumneavoastră nu puteţi înţelege, am spus eu plecînd capul.

— Cum ai spus? Nici eu? Ia te uită! Dar despre ce-i vorba?

Am ridicat din umeri încurcat şi am şoptit:

— Despre tristeţe.

Doamna Henningsen îşi scoase ţigara din gură şi începu să mă mîngîie pe obraz cu dosul palmei.

— Măi, măi! Căcăţelule! murmură ea zîmbind cu dispreţ, dar cu o voce mîngîioasă.

Prea multe se adunaseră într-o singură dimineaţă. Am izbucnit în plîns, ascunzîndu-mi capul între genunchi.

C A P I T O L U L VII

SOMNUL, VICLENIA ŞI MUŞCĂTURILE BANULUI. DEŞERTĂCIUNEA CHICHIŢELOR TESTAMENTARE. CAPITALUL MUTUAL. TEMA DIPLOMEI ŞI TEMA ÎMPRUMUTULUI. O ŞTIRE FERICITĂ. AMINTIREA MĂTUŞII CORALIE. S-AR ZICE CĂ ORDINEA FIREASCĂ A LUMII SE CLATINĂ.

Uneori, problema financiară moţăia. Cîteva zile, cîteva săptămîni, nimeni nu mai vorbea despre ea. Noi, copiii, nici nu ne mai gîndeam la bani. La orele obişnuite, mînca- rea ne aştepta pe masă, ghetele noastre păşeau pe caldarîm cu tălpi relativ sănătoase, hainele lungite, întoarse pe dos, cîrpite şi călcate aveau un aspect civilizat. Fireşte, mama stătea de strajă ca să ne apere de furtuni. Ştiam prea bine că se uită în jur, că cercetează vîntul şi stelele, că face nenumărate socoteli prudente în liniştea nopţilor. Dar mama tăcea şi noi ne lăsam în voia bucuriei de a trăi ca oamenii pentru care banul nu înseamnă o rană sîngerîndă.

Dar aceste perioade binecuvîntate nu ţineau niciodată prea mult. Demonul banului se ivea pe neaşteptate şi-şi înfigea colţii drept în carnea noastră. Zile întregi, suferinţa aceasta tainică era preocuparea noastră cea mai importantă.

Pentru oameni ca noi, adică aşa cum eram atunci, nu putea fi vorba de furnizori şi de facturi... Datoriile mari sînt privilegiul bogaţilor. In ce ne priveşte, aveam totdeauna nenumărate, umile şi urgente probleme mărunte. Trebuia să ne gîndim la chitanţele pe care le semnasem, adică pe care le amînasem cu trei luni sau cu şase luni şi care, aproape numaidecît, porneau iar la atac, căci trei luni — chiar şi şase — trec nemaipomenit de repede cînd ai griji. Erau nişte poliţe obsedante cu care se făceau anumite cumpărături în rate şi cu ajutorul cărora se cumpărau cărţile tatii, rufăria şi multe alte lucruri. La date fixe — dar nu există nimic mai capricios şi chiar mai neaşteptat decît o dată fixă — soseau chitanţele de chirie şi formularele de impozit pe hîrtie care-şi schimba mereu culoarea. Mai erau şi dobînzile pentru *Capitalul mutual.* Aici trebuie să dau o explicaţie.

Noi, copiii — în afară de Suzanne care se născuse cu trei ani prea tîrziu — moştenisem fiecare nuda proprietate a unei mici rente al cărei uzufruct aparţinea mamei. Am relatat într-o povestire anterioară dispoziţiile complicate luate de o mătuşă a mamei, din dorinţa de a-l împiedica pe tata, pe care nu-l simpatiza, să facă praf o moştenire atît de modestă. Ga şi ceilalţi membri ai familiei noastre, mi-am spus multă vreme că aceste măsuri erau nişte şicane şi chiar că erau pline de cruzime. Mai tîrziu le-am găsit prudente ba chiar înţelepte. Astăzi ştiu că erau şi că sînt totdeauna inutile. Oricît ar fi de iscusit, cel care lasă o moştenire nu poate să prevadă toate meandrele legii şi cu atît mai puţin aventurile prin care trece societatea, nu poate să prevadă nici războaiele şi nici dezastrele financiare ale statelor. Dar ce să-i faci! E în firea francezilor să reglementeze cu încăpăţînare un viitor care le scapă mereu printre degete.

Noi, copiii care aveam nuda proprietate, nu puteam deveni posesori deplini al titlurilor noastre de rentă decît după moartea mamei, eventualitate la care nu ne gîndeam niciodată. Dar cînd Joseph a devenit major, tata, cu veşnica lui nevoie de bani, a descoperit o societate financiară intitulată *Capitalul mutual,* care era dispusă să ne împrumute în baza titlului de rentă al lui Joseph, cu consimţămîntul uzu- fructuarei şi al lui Joseph, o sumă reprezentînd cam o treime din valoare, adică patru mii de franci. Acest împrumut pre-

Supunea o dobîndă de şase la sută plătibilă trimestrial. Scadenţele îl exasperau pe tata: accepta cu greu gîndul că trebuie să plătească pentru o sumă care dispăruse repede şi fără să lase urme serioase. Ga să închei acest episod, trebuie să adaug că Joseph acceptă fără şovăială efectuarea acestui împrumut, pentru că se supunea încă disciplinei clanului, dar peste cîţiva ani, cînd am devenit şi eu major, m-a pus să semnez o hîrtie prin care mă recunoşteam părtaş la această datorie — pentru cazul că banii n-ar fi fost restituiţi de părinţii noştri — şi nimic nu ne făcea să presupunem că aşa ceva se va întîmpla vreodată — aceşti bani fiind scăzuţi după vînzarea finală a titlului. — Reproduc fără comentarii jargonul acestui text. — Asta era totul? Nu, fireşte, dar vreau să scurtez povestea. Chestiile astea au fost foarte încurcate din cauza împrumuturilor pe care a trebuit să le contractăm după aceea asupra titlurilor lui Ferdinand, al meu, al soră-mi Cécile. Fericita Suzanne, care nu moştenise nimic, a fost scutită de aceste meschinării.

încă din 1895, se vorbea în casă despre un împrumut pe titlul lui Ferdinand. Tata considera că acest împrumut avea să-i fie indispensabil pentru cheltuielile de instalare ce avea să le facă după obţinerea diplomei. în imnurile pe care le dedicam viitorului, tema împrumutului alterna cu tema diplomei. Eforturile tatii conţineau o doză de dezinteresare efectivă; în primul rînd dorea ştiinţa pentru ea însăşi şi, în principiu, orgoliul şi banii erau pentru el factori esenţiali. Dar banii, banii cei plini de cruzime izbuteau în cele din urmă să pătrundă în loja de avanscenă. Iată de ce am înţeles mai bine după aceea înverşunarea disperată cu care o nobilă generaţie de savanţi a încercat să purifice ştiinţa de murdara problemă bănească. Şi să nu uităm că, în secolul trecut, ori de cîte ori ştiinţa a putut afirma că realizările ei sînt dezinteresate, s-a subînţeles o jertfă iniţială adusă zeului lacom. Roadele ştiinţei au fost uneori gratuite, dar rădăcinile ei, nu.

Să ne întoarcem însă în rue Guy-de-la-Brosse. Temele diplomei şi ale împrumutului reveneau în discuţie mai des decît altele, dar nu erau singurele. Uneori, tata ridica ochii în tavan şi spunea: „Mai avem de aşteptat patru ani pînă să primim partea mătuşii Mathilde. Douăzeci de mii de franci! E de necrezut! Banii ăştia o să-i căpătăm cînd n-o15*

sa mai averri nevoie de ei, fiindcă in momentul acela o să cîştig

cu prisosinţă pentru noi toţi".

Urma o pauză, apoi ţelul ofensivei se preciza: „încă patru ani! Şi cînd te gîndeşti că noi avem nevoie de bani azi! Ei! eu sînt sigur că am putea lua ceva cu împrumut de la *Capitalul mutual.*

Spuneam „partea mătuşii Mathilde", referindu-ne la acea parte de moştenire care avea să revină mamei de la una din surorile ei, dispărute într-un cutremur de pămînt la Gusco, în 1869. In lipsa actului de deces, a trebuit — şi trebuia încă, potrivit dispoziţiilor legale — să aşteptăm timp de treizeci de ani aceşti bani care continuau să ne rămînă hărăziţi. Era supliciul lui Tantal. Îndată ce-şi amintea de ei, tata începea să zgîrie furios cu unghiile lemnul mesei, gest oribil care-mi strepezea dinţii.

— Ram! suspina mama, Ram! Raymond! Să nu mai vorbim de banii ăştia. Mi-ai promis că n-ai să mai vorbeşti despre ei pînă nu va sosi momentul. Dacă o dăm mereu aşa înainte, n-o să ne alegem cu nimic.

Ochii tatii aruncau scîntei de gheaţă:

— Sînt major şi vaccinat, pot să spun ce poftesc.

în ciuda acestor socoteli, speranţe şi decepţii, în ciuda împrumuturilor, a scadenţelor, a creditorilor şi a somaţiilor, în ciuda tuturor acestor dureroase meschinării, existau — o repet — momente binecuvîntate în Anaţa noastră, cînd banii adormeau în adîncul ei, asemenea unei suferinţe care s-a plictisit de ea însăşi.

Dar în seara zilei în care făcusem prima recunoaştere pe rue de Fleurus, cina noastră fu tulburată de un capriciu nemaipomenit al demonului familiar.

Tata se întorsese să cineze cu noi. Se aşeză şi depuse pe muşamaua care acoperea masa două-trei plicuri. Începu să mănînce, deschise un plic, apucă altul şi spuse:

— Ah! uite o scrisoare pentru tine, Lucie.

Şi deschise numaidecît scrisoarea, fiindcă el era domnul şi stăpînul. O deschise şi exclamă:

— Ia te uită ce surpriză!

în seara aceea mama era mai tristă ca niciodată. Obrazul ei se schimonosi imediat şi păli uşor. Mama murmură:

— Ce-o mai fi, pentru Dumnezeu!

Tata zîmbea:

— O veste bună, Lucie! E de necrezut, totuşi aşa e: o veste bună!

Mama clitină încet din cap. N-avea încredere.

— îţi spun că-i o veste bună ! repetă tata. Ai plîns-o destul pe mătuşa-ta Coralie, prin urmare poţi privi lucrurile aşa cum sînt. Această Coralie era o femeie admirabilă. Avea şi cîţiva bani, totul în rentă viageră, cu siguranţă. Cum o fi izbutit să adune atîta?

— Dar ce s-a întîmplat? întrebă mama cu o voce care se stingea.

Tata sucea şi răsucea hirtia în mînă.

— O mie opt sute... Da. De la oamenii legii poţi să te aştepţi la orice. Dar aşa e, o mie opt sute. Mătuşa-ta Coralie trebuie să fi iaeut economii acrobatice.

Mama întinse în sfîrşit mîna şi apucă foaia de bîrtie. O privi cu ochi atenţi şi valuri de roşeaţă începură să i se reverse pe faţă.

— E de necrezut, reluă tata. Cînd aştepţi să-ţi vină bani, aştepţi degeaba şi cînd nu-i aştepţi, îţi pică.

O tăcere adîncă se aşternu. Mica Suzanne bău pe nerăsuflate, apoi îşi puse jos păhărelul, suspină şi făcu „hon" apoi ne privi cu ochii ei frumoşi, pe care efortul îi umpluse de lacrimi.

Mama nu se uita la Suzanne, nu se mai uita nici la hîr- tia din faţa ei. Cu pleoapele plecate, părea preocupată să-şi liniştească trăsăturile răvăşite şi gîndurile.

Dintre cele trei mătuşi ale mamei, Coralie fusese cea mai saracă şi murise într-un azil de bătrîni. Suma aceea neînsemnată, adunată ban cu ban, mătuşa Coralie o oferea fără ocolişuri şi fără condiţii, asemenea unui dar suprem, darul unei afecţiuni bătrîneşti, care nu era însă nici neputincioasă, şi nici sterilă.

Primul care se descotorosi de imagini sentimentale fu tata.

— Trebuie să recunoaştem, spuse el, că banii ăştia au venit la ţanc.

încetul cu încetul obrazul mamei îşi pierdea cu desăvîr- şire culorile. Nu răspunse nimic.

— Să-mi dai chiar mîine procura, continuă tata cu glas bine dispus. Am să fac cele necesare.

Şi fiindcă mama continua să tacă, tata mai spuse:

— Am să fac imediat cele necesare. Şi, hot.ărît lucru, banii ăştia vin la ţanc: peste o lună am examene.

— Credeam că nu mai ai examene pînă-n toamnă, spuse mama fără să ridice ochii.

— Ah! sînt nişte examene suplimentare, nu-ţi mai po- menisem despre ele ca să nu te neliniştesc.

Mama spuse cu greutate:

— Dacă n-am fi moştenit banii ăştia de la mătuşa Cora- lie, te-ai fi lipsit de ei, vrînd-nevrînd, Ram...

Nimeni dintre noi nu mai minuia furculiţa şi nu-şi mai mişca fălcile; cu toţi ascultam înmărmuriţi dialogul acela atît de simplu. Unul dintre cei doi interlocutori rostea cuvintele cu mult calm, iar celălalt cu voioşie; dar noi ne dădeam seama că în adincurile

clanului Pasquier se petrecea un eveniment fără precedent. Tata zîmbea. Era un zîmbet îngrijorător, care-i trăgea mustaţa în sus, scoţîndu-i la iveală un canin.

— Raymond, spuse mama cu un glas din ce în ce mai scăzut, e o întîmplare la care nu ne aşteptam, la care nici nu ne gîndeam măcar pînă acum o oră, o întîmplare pe care nu te bizuiai...

— Şi atunci?

— Atunci să lăsăm în pace banii ăştia. 0 să am nevoie de ei pentru copii.

Pînă şi mica Suzanne tăcuse, intrigată de tăcerea noastră. Noi, cei trei mari, ne aşteptam la un deznodămînt înspăimîntător, la fulgere şi la trăsnete, la dezlănţuirea unei furtuni asupra Parisului, la un cutremur de pămînt şi, cine ştie? la evenimente mai directe: poate că locuinţa noastră avea să se despice în două cu un zgomot tragic, poate că aveam să ne tăvălim cu toţii pe jos pradă bolii copiilor. Ordinea lumii fusese răsturnată: mama îi refuzase ceva tatei. Lucrurile se petrecuseră în cea mai perfectă linişte, dar faptul era consumat.

Tata zgîria cu vîrful unghiei o pată de pe muşama. Toate firele de păr din mustaţa lui se zbîrleau unul cîteunul. Pironea asupra mamei o privire distrată, continuînd să zîm- bească cu acelaşi zîmbet înfricoşător.

După multă vreme, mama-şi ridică pleoapele. îl privi pe tata potolită, cu atîta linişte şi cu atîta tristeţe, încît, deodată, omul invincibil îşi plecă fruntea.

Şi în clipa aceea m-am convins că un monstru necunoscut trecea de-a curmezişul prin viaţa noastră şi că avea să strivească, să macine şi să sfîşie totul.

C A P I T O L U L VIII

SCRISOAREA DE SUB OALA DE FĂINA. DEZAVANTAJELE LOCUINŢELOR NE ÎNCĂPĂTOARE . STUDIU PENTRU MÎNA STÎNGĂ. PRIMUL CÎNT DIN GEOR- GICE. FURIE MATINALĂ. SUFERINŢĂ. ÎN CĂUTAREA SINGURĂTĂŢII. UN TEXT NELĂMURIT.

Voi încerca să povestesc ordonat şi, pe cît posibil, cu sobrietate, evenimentele ce s-au petrecut a doua zi.

Am dormit prost şi m-am trezit foarte devreme. Ca în fiecare dimineaţă, am auzit-o pe mama trecînd dintr-o cameră într-altai pe urmă a plecat să cumpere pîine. După ce a închis uşa —

închidea totdeauna uşa foarte încet — am sărit din pat şi am făcut cîţiva paşi în vîrful picioarelor.

Eram atît de înghesuiţi unii într-alţii, încît era cu neputinţă să riscăm o mişcare neobişnuită fără să se observe. Ferdinand întrebă oftînd:

— Unde te duci?

Am ridicat din umeri şi am trecut în vestibul. O clipă după aceea eram în bucătărie şi, urcîndu-mă pe un taburet, am ridicat oala de făină. Scrisoarea era acolo. Am pus mîna pe ea, am împăturit-o la repezeală şi, fiindcă eram în cămaşă de noapte, am fost nevoit să rămîn aşa, cu hîrtia îndoită şi strînsă în pumn. în clipa aceea, am auzitvocea tatii din camera alăturată:

— Tu eşti, Laurent?

Hotărît lucru, era cu neputinţă să faci un pas fără să fii supravegheat. Nu exista decît un singur refugiu unde puteam spera să dispun măcar de cinci minute de linişte, dar am respins numaidecît această idee, pentru că nu era un loc destul de nobil şi, în plus, nu era nici destul de sigur: zăvorul uşii era defect.

— Ce faci, Laurent? reluă tata.

— Am vrut să văd cît e ceasul.

— Mai ai un sfert de oră. Du-te de te culcăm

Am petrecut acest sfert de oră întins pe spate,nemişcat, strîngînd în palmă scrisoarea umedă şi cam fleşcăită. M-am îmbrăcat cum am putut. Ferdinand mă întrebă:

— Ce ai la mină? Te-ai lovit?

Am simţit cu durere crescîndă cît de întrepătrunse erau vieţile noastre şi, pentru prima oară, lucrul acesta m-a făcut să sufăr. Am strecurat scrisoarea în buzunar. Gîndul că aş fi putut s-o scap scoţîndu-mi batista mă copleşi.

Ne-am luat la repezeală micul dejun. Tata avea un aer posomorit şi distrat. Oftă de două-trei ori adînc şi tremurat ; era oftatul acela pe care ar trebui să-l numesc oftatul banilor. Ferdinand plecă imediat, cu ultima îmbucătură în gură. Cécile începu să cînte la pian. Nu prea ştiu pe unde se învîr- tea mica Suzanne. Mai aveam o jumătate de oră înaintea mea. I-am spus mamei:

— N-ai vrea să mă asculţi?

Şi, fără să mai aştept răspunsul, am deschis şi am aşezat pe genunchi volumul de opere ale lui Yergiliu.

Pe vremea aceea învăţam multe versuri latineşti pe de rost. Fireşte, mama nu ştia latina dar putea să mă asculte şi, la nevoie, mă corecta cu multă atenţie.

Prin urmare, încep:

Idcirco certis demensum parlibus orbem
Per duodena regii...

Mama mă duce la ea în cameră şi închide uşa pentru ca gamele pe care le face Cécile la pian să nu ne asurzească. Instalează cartea pe pat şi, fiindcă are mîinile libere, coase un nasture, veşnicul nasture pe care-l va coase la nesfîrşit pînă pe lumea cealaltă. Eu îmi ţin mîna în buzunarul pantalonilor. Simt scrisoarea şi, cu gîndul la ea, mă bîlbîi din cînd în cînd:

et... t... t... torrida semper ab igni...

Cécile cîntă. Eu îmi spun lecţia. Din cînd în cînd, ma- ma-şi aspiră saliva între dinţi. Casa e liniştită ca în zilele cele mai bune. Ba nu ! casa nu e liniştită. Tata se învîrteşte prin vestibul, prin camera mea, mai ştiu eu pe unde? Se invîrteşte în jurul nostru şi paşii lui sînt plini de mînie. Cunosc eu paşii ăştia liotărîţi, care nu şovăie niciodată şi care trădează toate meandrele gîndirii lui. Furia tatii se roteşte în jurul nostru ca o fiară pornită după pradă. Nu numai eu o simt. Memoria mea se poticneşte: *„Obliquus qua... qua... verteret ordo*". Cred că am sărit un pasaj esenţial şi mama n-a observat.

In clipa aceea, reconfortată de exerciţiile preliminarii, Cécile începe să cînte un studiu pentru mîna stingă de Chopin, studiul acela din care se revarsă o tînguire plină de mîndrie. Nu ştiu şi nu pot să ştiu în clipa aceea că tînguirea pianului se va înfige în adîncul fiinţei mele şi că nu va mai ieşi din mine pînă la sfîrşitul sfîrşitului.

Mundus ut ad Scythiam Rhipaeasque...

Puţin îmi pasă de ţara sciţilor şi de marginile lumii. Tata a intrat în odaie şi întreabă:

— Unde-i vesta mea albastră?

— La locul ei, Raymond. Am periat-o ieri seară.

Tata iese o clipă, dar se întoarce. Nu e nici palid, nici roşu la faţă. Furia nu-l desfigurează niciodată, o trădează numai privirile, părul zbîrlit, sunetul vocii. Culoarea privirii lui devine foarte deschisă, aproape albă, vocea i se umflă, mustaţa i se zbîrleşte. Asta-i tot, dar e înfiorător.

— Erau nişte hîrtii în buzunarul vestei. Era şi o scrisoare. N-o mai găsesc.

Mama s-a ridicat în picioare. Nu e înaltă, dimpotrivă, dar se ţine foarte drept. Rochiile ei sînt întotdeauna de o curăţenie desăvîrşită şi foarte îngrijite. Se uită la tata cu un calm pe care-l admir şi spune:

— Mă duc să-ţi aduc scrisoarea aceea.

Şi iese din cameră. Eu ce să fac? Ce pot să fac? Totuşi a sosit clipa să fac ceva. Am să strig: „Scrisoarea e la mine în buzunar !" Vai, nu, n-am să strig aşa ceva. E cu neputinţă ! Cu neputinţă !

O aud pe mama în bucătărie mişcînd din loc obiectele. Oricîtă energie ar fi în ea, trebuie să fie emoţionată. Întîrzie. Bineînţeles, nu poate să găsească scrisoarea fiindcă scrisoarea e la mine în buzunar. Aş putea să mă strecor în bucătărie. Ce absurditate! Ochii tatii sînt pironiţi asupra mea. Ah! Cécile cîntă acum pasajul cel mai frumos din studiul lui Chopin. Cel mai frumos dar şi cel mai crud. Pianul cînta cu glas scăzut, disperat şi suspină: „Niciodată, niciodată de acum înainte".

Şi mama nu semai întoarce.Tata pironeşte asupra mea o privire pe care nu pot s-o suport. Dacă aş îndrăzni să-l privesc mai multă vreme drept în faţă, poate că aş înţelege ceva. O dată şi o dată am să îndrăznesc, am să îndrăznesc. Tropăie ca un cal nărăvaş. Şi deodată trage o înjurătură, o înjurătură pe care o înăbuşă sub mustaţă. Cunosc eu înjurăturile astea ordinare. Dar, vai ! vai ! se poate aşa ceva?

Tata a rostit desluşit şi cu putere un cuvînt fioros, un cuvînt care-mi pătrunde în cap ca un glonte exploziv. Şi Cécile şi-a găsit chiar în clipa asta să cînte fraza cea mai nobilă, fraza care-ţi strînge inima. Va să zică aşa ! Această melodie şi acest cuvînt vor rămîne pentru totdeauna întrepătrunse, înghesuite unul într-altul în mintea mea. E monstruos. Tata repetă cuvîntul. Şi ce cuvînt ! Mi-e groază de el. Nu-i adevărat! Lucruri de acest fel, case de acest fel nu există. Sînt născociri ale unor creiere bolnave sau ale unor copii vicioşi. Totuşi, dacă tata cunoaşte şi el cuvîntul ăsta, dacă-l pronunţă...

în clipa aceea se aude un zgomot mare în bucătărie. Mama a spart o oală, cu siguranţă că-i oala de făină. Nu-şi poate stăpîni un geamăt. Intră iar în cameră, se îndreaptă numaidecît spre pat şi pune mîna pe *Vergiliu.* Tata o întreabă imediat:

— Unde-i scrisoarea?

Mama e acum la capătul puterilor. Mişcîndu-şi buzele complet albe, spune, dar tot atît de încet, încît abia o auzim:

— Nu ştiu.

— Cum? Nu ştii? Ai văzut-o?

— Da.

— Te pomeneşti că ai şi citit-o?

Mama răspunde si mai încet:

— Da.

— Mare ispravă ai făcut. Dă-mi-o înapoi.

— Nu mai ştiu, Raymond. Nu mai ştiu unde e.

Trebuie să strig adevărul, să scot scrisoarea din buzunar. Dar nu pot: sînt paralizat de ruşine şi de teamă.

— Lucie, îţi mai cer încă o dată scrisoarea.

Mama e în picioare lingă pat. Lasă jos pe *Vergiliu* şi-şi desface mîinile într-un gest a cărui sinceritate ar dezarma şi un diavol.

Tata spune:

— Dă-mi scrisoarea.

Şi deodată, se destinde ca un resort prompt şi precis. Camera e aşa de mică, încît nu trebuie să facă decît un pas. Tata face acest pas şi face foarte iute încă un gest, căruia nu-i pot spune pe nume şi la care, după mai bine de treizeci şi cinci de ani, nu mă pot gîndi măcar fără să mă cutremur.

Mama a ridicat braţul ca un copil. Nu se poate da înapoi din cauza patului. Respiraţia ei face un zgomot extraordinar, răguşit, înspăimîntător. Ah ! De ce nu tace odată Cécile? De ce nu se opreşte! E prea fioros!

Deodată, tata pare că-şi dă seama de prezenţa mea. Pune mîna pe *Vergiliu,* mi-l întinde şi strigă:

— Şi tu eşti aici? Şi tu eşti aici? Ce cauţi aici? Şterge-o repede la şcoală !

Nu întind mîna, nu ştiu ce are să se întîmple. Poate că am să sar, poate că am să-l muşc. Dar ce înseamnă toate astea? Pînă mai ieri eram încă fericiţi şi liniştiţi. Ce-i cu dinţii mei? Scrîşnesc. De furie. Ştiu şi eu ce înseamnă furia. Mă uit cu ură la omul pe care-l iubesc şi pe care-l admir mai mult decît pe oricine în lume, omul uimitor, marele om, tatăl meu !

Atunci îmi îndeasă cartea în mîini şi mă împinge spre uşă spunînd cu o voce care s-a şi potolit:

— Haide, du-te ! du-te odată!

Şi mă duc. Cît de slab sînt, cît de laş sînt ! Şi furia mea s-a potolit. Oare seamănă aşa de bine cu... Nu! n-am să spun „cu a tatii", am să spun „a lui", „a celuilalt", am să spun orice numai tată nu, numai tăticu nu.

Cobor scara. Nu pot să citesc scrisoarea aceea; lumina e atît de slabă pe scara noastră blestemată !

în josul scării mă aşteaptă Justin Weill. Ce-i de făcut? Justin mă aşteaptă aşa în fiecare zi. Scrisoarea va rămîne în buzunar. Tot pipăind-o mereu, poate că am să şi rup scrisoarea asta.

Urcăm pe rue des Boulangers, apoi pe rue du Cardinal. Justin sporovăieşte. Vorbesc şi eu deodată, cu vocea schimbată — dar zău, nu-i chip să mă stăpînesc.

— Ştii cum se numesc casele acelea unde se duc bărbaţii noaptea, ca să facă anumite chestii cu femeile?

Justin se opreşte şi se uită fix la mine:

— Da, bolboroseşte el, desigur. Se numesc...

— Taci! Taci! Pot numai să te asigur că ele există. E de necrezut, dar aşa e. Taci, Justin. în numele prieteniei noastre, taci!

Justin îmi dă o mare dovadă de prietenie: tace.

Uite şi liceul şi mulţimea colegilor, şi clasa noastră. Orele trec cumplite. îmi spun lecţia:

Mundus al ud Schylhiam Rhipaeasque...

— Pasquier, spune domnul Gortaillod, profesorul nostru, te rog să scoţi mina din buzunar cînd spui lecţia.

Scot mîna din buzunar. în mîna asta ţin scrisoarea împăturită în patru. Ce imprudenţă! Ei şi! Dacă domnul Gortaillod mi-ar spune: „Ia arată-mi hîrtia aceea", cred că aş mînca-o şi pe urmă mi-aş înfige briceagul în inimă.

Dar domnul Cortaillod nu spune nimic. Clasa moţăie. Şi acuma ne întoarcem acasă şi Justin mă însoţeşte iar.

N-am să mă întorc acasă fără să fi aflat. Cînd ajungem în colţul străzii, mă despart de Justin, apoi o iau la goană privind în dreapta şi-n stînga. Fac doi paşi, zece, o sută şi iată-mă în Grădina Botanică. Pe aleea de cedri sînt cîteva locuri potrivite. Există undeva o bancă de piatră. în sfîrşit, deschid scrisoarea, scrisoarea, scrisoarea!

Un scris necunoscut. Nu sînt decît vreo douăzeci de rîn- duri pe care nu le înţeleg şi în care e vorba de Rambouillet şi de rue de Fleurus. Tatei i se spune Raymond şi „tu". Cineva a semnat cu un S. Mai există şi un postscriptum: „Pină-n 23 e mai bine să-mi scrii pe adresa asta: doamna Solange Meesemacker, rue du Hasard, Rambouillet".

Sucesc şi răsucesc de zeci de ori petecul acela inert de lxîrtie. A trecut de amiază. Grădina Botanică e tăcută. Două turturele se drăgostesc printre frunze. Parc-ar vorbi. Nu mă pot împiedica să-mi spun asta. Apoi aud:

Vino... iubire!

Vino, scumpă iubire!

Vocea face o scurtă pauză, întii după al doilea cuvint, ăpoi după al treilea. *Mundus ut ad Scythiam Rhipaeasque...* Meesema, Meesemacker. Ah! sînt lucruri care nu se potrivesc între ele. Cît de obosit sînt.

CAPITOLUL IX

MONSTRUL ÎN CASĂ. SCLAVA ZEILOR. CERUL ÎN CARE CREDE CÉCILE MI-E INACCESIBIL. TRISTEŢEA ÎN GRADINA BOTANICĂ. TABLELE LEGII AU FOST SFĂRÎMATE. UN MĂR VIERMĂNOS. NECAZURILE ADOLESCENŢEI. SFINŢII DE GHEAŢĂ. DIALOG ÎNTRE MAMĂ ŞI COPIL. O IIOTĂRÎRE PRIVITOARE LA RUE DE FLEURUS.

Acum se apropie o perioadă neagră şi nelămurită şi, pentru cercetarea ei, îmi dau seama că orice metodă e neputincioasă. E ca un nod de amintiri, un nod pe care nu-l voi putea descurca şi nici tăia.

Iată pianul cel "mare. S-a ivit în viaţa noastră ca un monstru. Nu eram acasă cînd l-au adus oamenii. Mă întreb la ce stratagemă au recurs ca să-l poată introduce şi instala în adîncul vizuinii noastre. Sufrageria pare că se înăbuşă. Scaunele au fost transportate în camera băieţilor. Patul pliant pe care doarme Cécile şi masa pe care mîncăm au fost împinse în unghere întunecoase. Circulăm prin odaie ca printre stîncile unui arhipelag. Pianul cel mare e domn şi stăpîn. Datorită lui ne-am uitat un timp toate grijile.

Ferdinand, care din cauza miopiei nu poate să cuprindă în întregime cu privirea un obiect de asemenea dimensiuni, l-a examinat bucată cu bucată. Şi-a stăpînit un hohot uşor de rîs nazal şi a spus:

— E exagerat.

Alte observaţii critice n-a mai formulat : respecta pînă şi cele mai neînsemnate hotărîri ale clanului.

Mama şi-a stăpînit cum a putut o privire mirată şi neliniştită. Mama ebolnavă. Uneori îşi lasă lucrul,seaşază pe un scaun şi rămîne aşa două sau trei minute cu atenţia pironită asupra suferinţei care-şi vede de drum.

Tata a examinat musafirul sfînjenitor şi a murmurat: „Bine". Nu-i place muzica sau, în orice caz, nu-i place muzica noastră, cea pe care o cîntă Cécile şi cu Valdemar. N-are a face ! Simte că muzica e necesară în viaţa superioară în care va trebui să pătrundem într-o zi, cu voie sau fără voie. Tata... Cîteva zile n-am putut să-l privesc în faţă. Ca să evit pînă şi să-i răspund, recurg la nenumărate vicleşuguri. Săptămîna trecută, îl sărutasem într-o dimineaţă pe obraz şi-mi sprijinisem mîinile pe umerii lui. Nici

unul dintre noi nu ştia atunci că era ultima sărutare pe care i-o mai dădeam din toată inima, da, ultima.

Cécile s-a aşezat în faţa pianului mare fără să manifeste o emoţie vizibilă; avea un zîmbet uşor şi trufaş, acelaşi zîmbet pe care-l va arbora mai tîrziu cînd va cînta în faţa ultimilor împăraţi ai lumii. Încă de pe atunci, Cécile îşi contempla destinul cu un sînge rece aproape înfricoşător.

Valdemar e doar ceva mai vehement decît altădată. Ridică puţin capacul instrumentului şi spuse:

— Încetişor, domnişoară, încetişor ! Trebuie să ai multă putere, dar să nu recurgi mai niciodată la ea. Iată misterul artei.

Cécile cîntă la pian şi Valdemar o priveşte. Îmi spune:

— Eu mă strîmb. Cécile nu se strîmbă niciodată. E sclava zeilor, ei au însemnat-o. Unii pianişti dau ochii peste cap, îşi sug obrajii, încreţesc fruntea, ridică sprîncenele. A, nu! Ţi-am spus eu, fata asta e hărăzită zeilor. Ia te uită: nici chiar la pasajele grele nu i se iveşte pe faţă vreo zbîrcitură care s-o îmbătrînească: nu deschide gura, nu-ţi dă impresia că înghite în sec, sau că i se taie respiraţia, sau că abia se stăpîneşte să nu plîngă. Ne oferă băutura zeilor. Asta-i tot, dar e destul.

O iubesc pe soră-mea Cécile. Vorbele lui Valdemar ar trebui să mă umple de mîndrie. Dar nu, sînt prea nenorocit ca să mă bucur de împărăţia cerească în care trăieşte Cécile.

Hoinăresc prin Grădina Botanică. E frig. Primăvara şi-a întors faţa de la noi. Îndată ce găsesc o oră de răgaz, mă refugiez în Grădina Botanică de parcă n-aş mai avea încredere în ungherele unde se refugiază membrii clanului nostru. Da, nu mai am încredere: tablele legii au fost sfă- rîmate. Şeful, stăpînul nostru a păcătuit. îl admiram cu toţii, ţineam aţintite asupra lui priviri pline de dragoste înfricoşată. Asemenea eroului care ascultă de chemarea sfinxului, asemenea cavalerului care luptă de dragul unei relicve, şeful şi stăpînul nostru se străduieşte de ani de zile să cucerească ştiinţa. Nu încape îndoială că, odată şi odată, are să fie un savant. De pe acum e aproape unsavant: ştie atîtea lucruri surprinzătoare! Ne-a explicat de mii de ori marele principiu: cînd oamenii vor fi mai puţin ignoranţi, lumea va fi mai puţin nefericită. Şeful şi stăpînul nostru a făcut cîteva lucruri pe care e cu neputinţă să le consideri înţelepte sau măcar chibzuite, fiindcă sînt lucruri la care preferi să nici nu te gîndeşti. Şi apoi el, care nu tolerează nici o vorbă grosolană, tocmai el a spus... Toate astea sînt incoerente şi de necrezut.

Mă plimb pe aleile Grădinii Botanice şi mă opresc la fiecare clipă să observ cîte o insectă sau cîte un fir de iarbă. Gît de

distrat sînt! Nici măcar la suferinţa mea nu pot cugeta cu perseverenţă.

Cît despre casa din rue de Fleurus, acum ştiu despre ce e vorba. Am citit de zeci de ori scrisoarea şi am cîntărit lucrurile bucată cu bucată. Am înţeles, am înţeles perfect. Nu sînt chiar atît.de naiv. Anumite amănunte mi-au rămas nelămurite şi, din nefericire, n-am pe nimeni căruia să-i pot încredinţa un secret atît de apăsător, atît de înfricoşător. Spun înfricoşător fără să exagerez. De cînd ştiu ce ştiu, toată casa mi se pare dată peste cap sau, mai bine zis, mă gîndesc la ea ca la un măr viermănos. De altfel, în ce priveşte rue de Fleurus şi doamna aceea S.M., mi-a venit o idee, mi-am făcut un plan. Am păstrat faimoasa scrisoare. Nimeni n-are să mi-o poată smulge vreodată, nici chiar mama. Dar ce are mama? E bolnavă. „Cloceşte ceva !" Aşa spune ea despre noi cînd vede că ne cam lucesc ochii.Mă plimb pe aleile Grădinii pustii. Uneori, de teamă ca mîinile mele să nu-şi ia zborul, le bag în buzunar. Sînt într-o mare frămîntare. Am cincisprezece ani. Mi se spune „tinere". Sînt un adolescent. Ei bine ! Fie-vă milă de mine ! Fie-vă milă de toţi adolescenţii din lume. Nu sînt fericit, în mine totul e zbucium şi luptă. Am o inimă de copil, dar am o voce gravă de bărbat, am mîini, picioare şi muşchi de bărbat. încep să-mi mijească tuleie pe obraji şi totuşi, ca un băieţaş mic de tot, am chef cîteodată de o prăjitură sau de o bomboană, Se pare că n-am încă habar de ce în- seainnă viaţa şi cînd ceilalţi vor să vorbească despre anumite lucruri de faţă cu mine, coboară glasul, aţipi, din clnd în cînd, rostesc neglijent la urechea mea cuvinte şi idei care explodează sau care se insinuează în mintea mea ca nişte paraziţi veninoşi. Sînt impur, ştiu asta, m-am resemnat şi mă feresc ruşinat; din fericire, lumea din jur e pură. Da, da, în ciuda erorilor, a greşelilor şi a nenorocirilor, afirm că lumea din jur e încă pură, trebuie să fie pură în ochii mei. Sînt slab dar, în anumite zile, am o forţă care mă uimeşte. Nu ştiu nimic, dar am să ştiu de toate. Am să ajung un savant, un mare savant şi numai aşa am să mă purific. Afară doar... Nu ! Vreau să mai chibzuiesc un timp. Am elanuri, am crize de furie, totul mă ţine în loc, totul mă leagă. Cred în Dumnezeu. Da, cred încă în Dumnezeu. De la o vreme, acest „încă" s-a introdus în toate actele credinţei mele. Creşte şi mă stinghereşte.

Sînt un copil. Nu mi-ar displace să mă joc cu bile. Atunci de ce mă gîndesc la rue de Fleurus? Cum să procedez ca să fac cum trebuie ce vreau să fac?

Aş da cu entuziasm cinci ani din viaţă. Da, cinci ani ca să scap odată de adolescenţa asta odioasă. Peste cinci ani am să fiu bărbat! Voi avea obligaţii, care vor fi obligaţii adevărate. Voi avea drepturi de care nimeni nu va îndrăzni să-şi bată joc. Nu pot suferi să-şi bată joc cineva de mine. Aş vrea să-i omor pe cei care rîd privindu-mă... Da? aş vrea într-adevăr să-i omor? Sînt un copil afectuos şi liniştit. Uneori mi se întîmplă să-mi bat joc de mine însumi. In asemenea momente, aş vrea să mă şi omor.

încă cinci ani ! Pe urmă am să fiu stăpînul lumii. încă cinci ani şi am să privesc soarele drept în faţă. Dar pentru moment nu pot să privesc drept în faţă nici pe taică-meu. Nu pot fiindcă, la drept vorbind, nici nu vreau. Are să vină şi asta, are să vină.

Mă văd iar rătăcind zgribulit pe aleile Grădinii Botanice. E foarte frig. Mama a trebuit să se bage în pat. Cred că e tare bolnavă. Vecina noastră, Thérèse Segrédat, cea mărunţică şi cu pielea albă, a venit să-i poarte de grijă şi să gătească. Thérèse Segrédat priveşte spre cerul curţii noastre şi murmură: „Ăştia sînt sfinţii de gheaţă!"

Cécile cîntă la pianul cel monstruos. Bătrînul nostru pian, cel din rue Vandamme, a plecat, n-o să-l mai vede

m

niciodată. Cécile şi-a schimbat vocea. Şi eu mi-am schimbat vocea de astă iarnă.

Acum am rămas singur cu mama în dormitor. Suzanne zgîrie piciorul patului cu un zgomot de animal rozător, în casă e linişte, adică nimeni nu vorbeşte, fiindcă glasul pianului face parte din tăcerea noastră. Am spus „a noastră" şi „noi", deşi cuvintele acestea mă dor: sună ca o farfurie plesnită.

Tăcerea se prelungeşte şi, treptat, gîndurile devin vizibile. Ele ies din trup asemenea unor animale care izvorăsc dintr-o stîncă marină, apoi se tîrăsc în lumina tristă pe care o împrăştie fereastra.

Deodată, încep să vorbesc:

— Nu i-ai răspuns nimic! Nu l-ai înfruntat!

Faţa mamei se descompune. Obrajii ei coboară de parcă i-ar trage în jos o mînă din întuneric. S-ar zice că imploră cerul să tac din gură. Dar e prea tîrziu: am vorbit. Mama priveşte în tavan şi spune:

— Laurent! E tatăl tău! Tatăl tău! Vă iubeşte. Ne iubeşte pe toţi. A fost totdeauna bun cu tine şi cu noi toţi. Fii cuminte şi încearcă să înţelegi. Eu înţeleg foarte bine.

Mă învîrtesc prin cameră. Ah ! nu pot face decît doi paşi într-o direcţie şi alţi doi în altă direcţie. Totul e măsurat pentru noi: aerul, spaţiul, elanul. Totul contribuie fără cruţare să ne înghesuie în noi înşine.

Vorbesc iar, la început numai pentru mine:

— Se pregăteşte să ajungă ceea ce se cheamă un om superior şi tocmai acum...

— Păi da, Laurent, a muncit prea mult. Ştii şi tu cît de istovitoare e munca intelectuală.

Nu ne înţelegeam. Poate că nu ne gîndim la aceleaşi suferinţe. Ceea ce mama numeşte, cu o inflexiune de respect în glas, munca intelectuală n-are nimic comun, fireşte, cu rue de Fleurus. Mama crede că-mi amintesc de o anumită scenă petrecută lîngă pat... „*Mundus ut ad Scythiam...*" Eu mă

gîndesc la rue de Fleurus şi în ce priveşte rue de Fleurus mi-am făcut un plan.

Privesc pe furiş faţa mamei. Două lacrimi se preling binişor din ochii ei şi se coboară spre urechi. Mama spune foarte încet:

— Nu te mai gîndi la toate astea, Laurent. Nu sînt gînduri pentru un băiat de vîrsta ta. Taică-tău e nervos, e violent, dar ne iubeşte. E un om bun, ăsta-i principalul. Mai tîrziu ai să înţelegi. Şi încă ceva, Laurent: dacă mai tîrziu ai să-ţi spui că fac ceea ce fac... pentru mine... ah! ce ruşine mi-ar fi ! Ce durere ar fi pentru mine! Să nu uiţi, Laurent.

Nu răspund nimic. Nu promit nimic. Sînt ferm hotărît să nu introduc şi minciuna în povestea asta care e şi aşa foarte încurcată.

Nu spunem o vorbă despre scrisoare. Mama se fereşte să facă aluzie la ea şi e limpede că nici eu nu pot să pomenesc despre aşa ceva.

Deodată, fiindcă mama e bolnavă, bărbia ei începe să tremure. O aud cum oftează:

— Cît de singură sînt, Dumnezeule! Cît de singură sînt!

Rămîn încremenit şi neputincios. I-am luat mîna. Dar nu-i destul ca să alin geamătul acela care capătă o nuanţă copilărească şi se transformă într-un bolborosit:

— Singură! Veşnic singură! îmi spuneam: odată şi odată o să am fete mari. Nu numai ca să mă ajute la treabă, ci şi ca să fie alături de mine în anumite momente. Şi uite! Cecile trăieşte numai pentru muzică. înţeleg foarte bine, înţeleg totul, dar eu sînt singură. Tu, Laurent, eşti bun, dar eşti băiat şi ai ideile tale care te frămîntă.

îmi pun mîna pe părul ei.Trece o jumătate de oră şi simt nevoia să umblu puţin, fiindcă, e drept, sînt băiat.

Mama închide ochii ca să cred că doarme. Şi eu plec. Mai bine zis o iau la fugă.

Valdemar e în picioare lîngă pianul cel mare. A sosit chiar acum şi-şi scoate vioara din cutie. Se uită la mine lung, curios. In sfîrşit, îmi atinge fruntea cu degetul şi spune cu seriozitate:

— Am să-i dau binecuvîntarea.

începe să cînte ceva, nu mai ştiu ce. Să cînte ce pofteşte. Am un plan: mă voi duce în rue de Fleurus.

C A P I T O L U L X

MINCIUNI CINSTITE. OMAGIU LUI FENIMORE CO- OPER. CHINGACIIGOOK PE URMELE LUI PICIOR- NEGRU. ÎNTRE BASTILIA ŞI MONTPARNASSE. O SCARA AŞTERNUTA CU COVOARE. UN INTERIOR JAPONEZ. EMOŢII DIVERSE. EFUZIUNI SENTIMENTALE. ADMIRABILELE URMĂRI ALE UNUI ACT DE VOINŢĂ.

Mi-am dat repede seama că,din clipa în care tata pleca de acasă, nu mai ştiam aproape nimic despre el. îl pierdeam din vedere din zorii zilei. Se cufunda numaidecît în adîncul ocean al Parisului, din care, de cele mai multe ori, nu ieşea la suprafaţă decît seara, ba uneori chiar noaptea tîrziu.

Duminica nu e o zi normală, o zi fiziologică, e un hia- tus, o soluţie de continuitate în urzeala zilelor vii. Am ho- tărît să aştept joia. Ne aflam în primele zile ale lui iunie şi era cald ca înainte de furtună. Pentru orice eveniment mi se părea că am nevoie de o zi întreagă. O anunţasem pe mama că Justin Weill şi cu mine intenţionam să luăm dejunul în pădurea de la Glamart şi mama, care începuse să se întremeze, îmi pregătise două tartine. Din clipa aceea mi-am dat seama că, vrînd-nevrînd, trebuia să mint. Gîn- dul că era vorba de o minciună cinstită nu era o adevărată mîngîiere pentru mine. Mama mă rugase să iau o pelerină — „Dumnezeule! Clamart e la dracu-n praznic!" — şi, fiindcă voiam să mă simt uşor, iute de picior şi să nu fiu prea vizibil, fiindcă pelerina mă stingherea, prima mea grijă a fost s-o las la portăreasă rugînd-o să nu-i spună mamei, ca să nu se nelinişteascâ. A fost prima mea complice. Celălalt complice era Justin, pe care-l luasem în fabrică din ajun. îi spusesem aşa: „Justin, s-ar putea să ne vedem mîine, dar, te rog, nu veni pe la noi. Poate că am să-ţi povestesc odată şi odată... E ceva serios.Dă-mi cuvîntul de onoare". Şi fiindcă Justin mă privea mirat, adăugasem: „E ceva serios, dar nu-i nimic grav şi, în orice caz, tu nu eşti în cauză,Justin. Poţi veni la noi cînd vrei, numai mîine nu, fiindcă mîine... Ştii că eu nu mint niciodată..." Justin Weill era amator de tot ce avea iz de intrigă şi de teatru. îmi dăduse cuvîntul de onoare şi binevoise să admită că nu minţeam niciodată.

Am piecat de-acasă cu mai bine de un sfert de oră înainte de momentul cînd tata pornea de obicei la drum. In perioada aceea, tata lucra la spitalul Saint-Antoine, unde se ducea pe jos. L-am aşteptat prin urmare în poarta Grădinii Botanice, pe care a străbătut-o luînd-o apoi pe podul Austrelitz. îndată ce i-am văzut silueta pe rue de Jussieu, m-am ascuns îndărătul unui pavilion în ruine unde putrezea, spre mirarea trecătorilor, scheletul unei balene. Mai tîrziu, am revăzut de sute de ori în faţa ochilor sperietoarea aceea nevinovată şi de fiecare dată am fost cuprins de emoţie: în galeria amintirilor mele de tinereţe, balena aceea ocupa un loc de o gingăşie caraghioasă.

In liniştea care domnea în jurul ei, fîntîna cu foci făcea un zgomot de cascadă. A trebuit să aştept vreo două-trei minute. Nici n-aveam nevoie de atîta timp ca să visez tot felul de aventuri. Slavă cerului, pe vremea aceea romanele şi filmele poliţiste nu otrăveau clipele libere ale adolescenţilor, în schimb îl aveam şi noi pe Fenimore Cooper; pe *Ultimul dintre Mohicani*, fratele meu cu faţa palidă, pe fraţii Delamare, aveam preeria şi potecile ce duceau spre război. Nici în cele mai grave momente ale vieţii mele n-am fost stăpîn pe desfăşurarea imaginilor şi am găsit în capriciile lor o putere de atracţie contradictorie. Deşi eram amărît, deşi aveam tresăriri de ură, nu m-am putut împiedica să născocesc pe loc o fabulă; eram tînărul Chingachgook şi-l urmăream pe Picior-Negru.

Chiar în clipa aceea, Picior-Negru străbătu spaţiul liber din dreapta mea şi se făcu nevăzut în spatele unei sere de portocali cu pereţii tencuiţi într-un roz aprins, clădire fermecătoare care nu mai există azi. Cu precauţiunea unui vînător, Chingachgook se repezi pe urmele lui Picior-Negru. La drept vorbind, aceste precauţiuni erau cu totul inutile, căci Picior-Negru nu privi niciodată în urmă. Şi tot aşa, m-am strecurat de la un copac la altul, admirînd fără voie cît de firesc părea Picior-Negru, care n-avea de loc aerul unui om urmărit.

Mă văd iar, aşezat pe o bancă în faţa porţii spitalului. Maşina care stropea străzile cobora pe boulevard Diderot trasă de un cal cu picioarele strîmbe, care mergea la pas. In urma lui lăsa un miros de pîrîu, de balegă spălată, de praf şi de baltă. Din cînd în cînd , ca să-mi astîmpăr enervarea, mă duceam pîn-n rue de Clialigny. Sunetul unei goarne ţîşnea din spatele unui zid înalt, de parc-ar fi vrut să mă cheme la ordine. Atunci mă întorceam în pas alergător la postul meu de observaţie. Mă aşezam pe bancă, mă plimbam, apoi iar mă aşezam pe bancă. Mă apucase un tremur de nerăbdare. Am dat fuga să cumpăr un ziar şi m-am felicitat

pentru această idee: la adăpostul paginilor desfăcute puteam sta de pîndă fără grijă.

Am început să citesc ca să-mi trec de urit. îmi aduc şi azi aminte de lectura aceea caraghioasă şi neatentă. Preşedintele Felix Faure a plecat într-o călătorie. O doamnă numită frumoasa Otero[1] are mari neînţelegeri cu nişte creditori. Bicicleta se bucură de un succes exagerat, se spune că din cauza ei oamenii de rînd vor înceta să citească şi să meargă la teatru. La *Odéon* se joacă *în slujba coroanei,* piesa aceea minunată despre care mi-a vorbit Justin Weill...

Deodată am sărit în sus şi am fost cît pe-aci să rup ziarul. Chingachgook era un mediocru alergător al pree- riilor, fusese cît pe-aci să piardă urma lui Picior-Negru.

Adevărul e că Picior-Negru cobora foarte paşnic pe bulevard, în tovărăşia a doi tineri. Yînătoarea începea iar. De altfel, am avut impresia că se apropie de sfîrşit şi că acea lungă dimineaţă de aşteptare va fi încununată de cel mai ruşinos eşec. Ajungînd în colţul dinspre rue de Lyon, Picior-Negru făcu lucrul cel mai simplu din lume, tocmai lucrul la care nu mă gîndisem, şi anume, făcu semn vatmanului unui tramvai.

Pe vremea aceea, tramvaiul Bastilia-Montparnasse era tras de doi cai indolenţi. Pitindu-mă la umbra unui chioşc, am fost nevoit să improvizez o stratagemă îndrăzneaţă.

Picior-Negru s-a urcat pe imperială. — Cît de tînăr pare! şi cît de sprinten! — S-a instalat chiar lîngă vizitiu. Nu-l mai văd. Nici el nu poate să mă vadă. Tramvaiul porneşte încet. îmi fac vînt. Hop! am sărit din mers. Mă vîr in vagon, mă aşez imediat în fund şi desfac ziarul. Sînt salvat.

Boulevard de l'Hôpital. O uşoară bătaie de inimă şi o tresărire a pleoapei cînd trecem prin faţa locuinţei scumpului

•Aluzie la balerina spaniolă Carolina otero.

meu Justin, Boulevard Saint-Marcel. Boulevard de Port- Royal. Doamne! Ce lung e drumul! Unde se duce Picior- Negru? Ştiu eu unde se duce. Poate să coboare"în avenue de l'Observatoire, ba chiar ceva mai încolo, în rue Brea. E douăsprezece fără zece. Picior-Negru nu coboară în avenue de l'Observatoire. Arunc o privire pe deasupra ziarului. Aha! Picior-Negru e pe scară. A tras semnalul. Sare. Se depărtează şi porneşte cu pasul lui elastic spre rue Brea. Acum e rîndul meu şi ţin-te! Trebuie să ajung primul, să ajung cu mult înaintea lui.

Cîteva clipe după aceea, năvăleam în rue de Fleurus. Eram cu sufletul la gură şi împinsesem lucrurile mult prea departe ca să pot judeca la rece aventura pe care mă pregăteam s-o risc.

îmi amintesc de o curticică în care-şi dădeau duhul nişte plante verzi, lungi şi subţiri. Chingachgook şi Picior-Negru? Nu, în pragul casei sosise doar un băieţaş tare speriat, care se împleticea aproape de emoţie. Loja portăresei, era în stînga. Oare această cucoană avea să-şi facă apariţia, să mă ia la întrebări, să mă recunoască? M-am repezit instinctiv spre dreapta, unde se afla uşa scării. Era închisă. Cînd am deschis-o, am declanşat o sonerie care m-a umplut de groază. Un sfert de secundă mai tîrziu, ajunsesem la primul etaj şi m-am oprit ascultîndu-mi inima care bătea aşa de tare, încît mi se părea că din cauza ei bubuie balustrada, întunericul, zidurile, lumea întreagă.

Deşi planul meu era foarte simplu, avea un mare cusur pe care-l prevăzusem dinainte. Şi de data asta am izbutit să gonesc această idee demoralizantă. De altfel, era cu neputinţă să mai dau înapoi. Dorisem să ajung aici şi aici mă aflam. M-am gîndit o clipă că mă înşelasem poate, că tata nu va veni în rue de Fleurus, că n-avea ce căuta în această odioasă rue de Fleurus, că totul nu era decît un fel de vis foarte neplăcut. începusem să mă simt uşurat la acest gînd, cînd am auzit soneria dedesubtul meu. Am făcut imediat un mic gest cu capul şi am aruncat o privire mai rapidă decît zborul unei viespi. Vai! Era cu neputinţă să mă înşel: zărisem o anumită pereche de ghete cu nasturi, pe care mama mea le lustruia cu grijă în fiecare dimineaţa.

Dintr-un singur salt m-am căţărat, cu spatele lipit de pereţi, pînă la etajul al doilea. Iar m-am oprit. Iar m-am îngrozit. Pasul urca — pasul acela pe care, în ziua judecăţii de apoi, îl voi recunoaşte dintre milioane de paşi. — Mi s-a părut totuşi că sună mai înăbuşit decît la noi acasă şi am văzut că scara pe care urca era aşternută cu un covor. Intre timp, pasul străbătu palierul lung al primului etaj. Am luat-o imediat din loc şi am urcat la al treilea. Pe măsură ce urcam, neajunsul planului meu devenea tot mai evident şi mai primejdios. Oare„pasul" acela mă va constrînge să mă retrag pînă la ultimul palier, pînă la ultimul etaj?

Era o casă foarte liniştită, mai liniştită decît a noastră. Desigur că familii întregi mîncau îndărătul acestor uşi şi al acestor ziduri. Ora prînzului trecuse de mult. La ora aceea Parisul mănîncă... „Pasul" începuse acum să urce palierul etajului al doilea şi eu, mai tăcut decît o umbră, am făcut un salt pînă la al patrulea. înainte de a ajunge, am ridicat privirea şi am simţit o spaimă rece care-mi pătrundea în pîntece. Era ultimul palier. Din

fericire, cînd am ajuns, am zărit o scăricică ce intra în grosimea zidului şi-şi făcea drum spre cine ştie ce etaj uitat de Dumnezeu. Dacă „pasul se va opri la etajul al patrulea, îmi va rămîne această posibilitate de retragere. Dar dacă va urca mai departe? Ei şi? n-are decît, n-are decît! Să mă găsească aici, lipit de zid, lipit de ultima uşă! Să vină! Şi să mă bată! Să mă pălmuiască! Da, să fiu umilit şi în- frînt. Şi dacă vrea să mă omoare, n-are decît! Nu-mi pasă de nimic în clipa asta.

Deodată, mi-am dat seama că „pasul" se opreşte la etajul al treilea. La dreapta? La stînga? Era evident că „pasul" străbătuse tot palierul. Prin urmare, la stînga. Nu auzeam nici un zgomot de chei. Sunase, poate? Nu. Ba da. Aha! Un zgomot de uşă care se închide. Repede, să cobor. Dumnezeule, sînt două uşi la stînga, dar şnurul soneriei uneia din ele se leagănă încă. Să nu uit: uşa cea mică.

Un suspin nesfîrşit îmi scăpă de pe buze. Acum ştiam ce voisem să ştiu. Gîndul că uşa s-ar fi putut deschide mă îndemna să mă retrag. Am coborît, la început mai repede, după aceea mai încet. Scara nu era întunecoasă; nişte imitaţii de vitralii o scăldau într-o lumină pestriţă. Coboram frămîntat brusc de gelozie la gîndul că noi n-aveam covor pe scară.

Iată strada sufocată de soare. Ma plimb cu paşi rari pe o fîşie de umbră prevestitoare de furtună. Am două tartine şi o sete idioată. Ce caut eu acolo, Dumnezeule? Oare nu mă dedau la operaţia care poartă numele înfiorător de spionaj? Nu vreau decît binele, totuşi nu sînt mîndru de rolul acesta. Nu-i nimic, n-am să dau înapoi. Sînt — voi fi toată viaţa — îngrozitor de încăpăţînat. E o calitate? N-am timp să mă gîndesc la asta. Trebuie să privesc. Să aştept. Să spionez, da, desigur, să spionez.

Pe la două am văzut o anumită pălărie de panama care o lua la goană. Omul ăsta extraordinar nu ştie nici de căldură nici de oboseală. Tata se îndrepta spre cartierul şcolilor şi al bibliotecilor, spre cartierul înţelepciunii. Prin fereastra romboidală a gheretei unui gardian, urmăream cu privirea pălăria de panama care circula pe aleile din Luxemburg. Tatăl meu ! Părea atît de liniştit, de cutezător, atît de mîndru chiar! Cum era cu putinţă rămînă atît de senin, deşi săvîrşea faptele acelea despre care se spune că sînt păcătoase?

Fiindcă ruşinea are totdeauna nevoie de o pradă, fie ea şi nevinovată, am simţit cum roşesc.

Pălăria cu panama dispăruse în depărtare. Am pornit cu paşi neliniştiţi spre momentul final al aventurii mele. Gîndul că portăreasa ar fi putut să mă întrebe ceva nu mă mai paraliza.

Eram gata de orice minciună: „Mă aşteaptă doamna de la etajul trei. Ştiţi, doamna Meesemacker!"

Portăreasa avea o privire înceţoşată de digestie, care nici nu se opri măcar asupra modestei mele persoane. După căldura din stradă, scara mi se părea răcoroasă şi propice unei reculegeri înţelepte, sau poate chiar unor capitulări prudente. Dar nu ! Singurul lucru important pe lumea asta e voinţa, voinţa, voinţa.Treaptă după treaptă, voinţa mă conducea la etajul al treilea. Voinţa îmi porunci să apuc şnurul soneriei şi să trag de el. Voinţa nu putea împiedica tremurul unei anumite bărbii care nu-i o bărbie Pasquier, ci o bărbie Dela- haie: bărbia asta tremură la membrii familiei mele din partea mamei de patru generaţii, de cînd cu spaima cea mare prin care a trecut bunicul meu Guillaume... „Dar ce caută Guillaume Delahaie, soldat al Imperiului pe scara din rue de Fieurus? Am spus : voinţă, voinţă şi iar voinţă! Nu mai pot stăpini nici măcar nălucile."

Am sunat, dar nu aud nimic. Doamna o li plecat. Un caz de forţă majoră. Delicioasă laşitate. Ba nu: o uşă scîr- ţîie în depărtări. Cineva se apropie fredonînd un cîntec. ll cunosc: e un cîntec pe care-l cîntă tata. „Ca să nu uiţi să te gîndeşti la mine..." Uşiţa se deschide.

Uşa se deschide într-adevăr, lăsînd să se vadă un vestibul mic şi luminos. Felinare de liîrtie, rogojini colorate, umbrele deschise, o adevărată expoziţie de obiecte japoneze la modă pe atunci, iată ce am văzut de la prima aruncătură de ochi. Şi printre ele, o femeie îmbrăcată într-un kimono trandafiriu, mult mai înaltă decît mine, blondă, cu un ten proaspăt, cu braţele goale. Femeia aceea întrebă cu un aer nepăsător:

— Ce doreşti, tinere?

— Aş dori să vorbesc cu doamna Solange Meesemacker.

Deşi alterată, vocea făcu oarecare impresie asupra doamnei în kimono trandafiriu, fiindcă pironi deodată asupra mea nişte ochi larg deschişi, a căror privire am înfruntat-o cu greu.

— Eu sînt.

Aşteptă o clipă apoi continuă:

— Ce ai să-mi spui? E ceva serios? Poftim, intră.

Mă împinse cu un gest familiar într-o odaie şi trase uşa în urma noastră. Era un fel de salon, al cărui aspect Îmi aminti „genul artist" al doamnei Henningsen. Am văzut o sofa cu nenumărate perne, fotolii desperecheate, o măsuţă pe care cineva mîncase, probabil, fiindcă se mai vedeau firimituri de

pîine pe parchet. Pe cămin erau două statuete de ghips alb. Un miros de cafea, de bucătărie, de ţigară şi de apă de colonie. Totuşi, nici vorbă de o adevărată dezordine, ci mai curînd o oarecare eleganţă.

Solange Meesemacker mă examina cu o atenţie crescîndă. In cele din urmă rosti cu voce limpede şi bine accentuată:

— Şi acum spune-mi ce vrei, tinere.

Am avut impresia că m-am îngălbenit puţin, aşa cum îi stă bine unui înfăptuitor al dreptăţii în exerciţiul funcţiunilor sale.

— Doamnă, am spus eu tacticos, sînt fiul domnului Raymond Pasquier.

Buzele doamnei Meesemacker se apropiară şi se depărtară de cîteva ori în tăcere, de parc-ar fi vrut să articuleze. „Be... be... be..." Deodată, izbucni în rîs. Rîsul acela [îi zguduia gîtul şi obrajii şi-i umplea ochii cu lacrimi mari şi strălucitoare; pe mine mă jigni, mă răscoli şi mă înfurie totodată.

Gontinuînd să rîdă, doamna Meesemacker mă apucă de umeri şi mă trase spre fereastră, apoi spuse:

— Trebuia să-mi închipui. Dumneata eşti Laurent, nu-i aşa? Semeni grozav cu tata.

— Semăn cu mama, doamnă, am răspuns eu cu vocea sugrumată.

Solange Meesemacker clătină din cap de la dreapta la stînga şi de la stînga la dreapta, apoi suspină liniştită şi atentă:

— Ta-ta-ta! Eşti leit tatăl dumitale. Stai puţin să te văd. Pînă şi cînd te înfurii îi semeni! Dumnezeule, e taică-său cap tăiat. Ia te uită ce chestie! Ia loc, nu te teme. Nu mănînc băieţaşii.

Izbucni iar în rîs, deschise uşa cu o mişcare vioaie, de parc-ar fi vrut să se încredinţeze că nici un indiscret nu ciulea urechea prin apropiere, apoi se întoarse spre mine, dojenindu-mă cu blîndeţe:

— Aşa ceva nu se face. Acum iată-mă şi cu Pasquier cel mic! Trebuie să recunoşti că e ridicol, ridicol!

Am început să roşesc şi să mă simt prost. Imaginasem totul, prevăzusem totul, o primire rece, o izbucnire, chiar şi o ciocnire, totul, dar nu ridicolul. Doamna aceea avea dreptate, probabil că eram ridicol. îmi dădeam seama şi-mi era grozav de ruşine. Ce căutam eu în această blestemată rue de Fleurus?

Solange Meesemacker nu mai rîdea. Se aşează în faţa mea. Se ţinea foarte dreaptă şi cred că balenele corsetului o cam

supărau. Se aşează deci şi, cu vîrful arătătorului, schiţă gestul de a-mi ridica o şuviţă de păr care-mi cădea în ochi. îmi spuse cu o voce gravă:

— E un gest nechibzuit. Nu, aşa ceva nu se face. Un tî- năr bine crescut nu vine la prietena tatălui său. Mă pui într-o situaţie imposibilă. Zău, e penibil. Dacă tatăl du- mitale ar afla, ar face-o lată. Tatăl dumitale nu e un domn prea uşor de suportat. Şi ştii ca şi mine că nu poate suferi situaţiile ridicole.

Zîmbi deodată şi continuă:

— Nu vrei o cafea? De ce nu bei o cafeluţă? A mai rămas puţin în ibric. Are să-ţi dea curaj! Şi pe urmă ai să-mi spui poate ce cauţi aici.

Potopul acesta de fraze îmi îngăduise să-mi vin în fire. Am început să vorbesc cu o voce mai sigură.

— Doamnă, am venit ca să...

Dar a trebuit să mă opresc: cineva sunase la uşa de intrare. Solange întoarse capul şi încruntă din sprîncene.

— Ei bravo! şopti ea. Alte complicaţii. Acuma va trebui să te ascund, domnule imprudent.

— N-are rost, am spus eu cu o voce albă. Să mă vadă! Puţin îmi pasă!

— Taci din gură. Mie îmi pasă. Vino încoace. Şi te rog să nu faci zgomot. Nu cumva să strănuţi din cauza boabelor de piper. Nu-ţi fie frică, n-am să te uit aici.

Deschise o uşă şi mă împinse într-o cămăruţă care mirosea a piper, a camfor şi a paciuli. N-am rămas acolo decît două sau trei minute, dar n-am să uit niciodată bezna caldă din jurul meu şi nici mirosul. Uşa se deschise peste puţin şi Solange Meesemacker mă luă de mînă. Nu mai rîdea ; părea chiar preocupată.

— Ce emoţii! Nu la cine a sunat mă gîndesc: era un comisionar de la *Bon Marche*! Dar ce-ai crezut? Cine ştie ce prostii, cine ştie ce grozăvii... că-l înşel pe tatăl dumitale, poate? Vai! nu, nu l-am înşelat niciodată şi tare aş dori ca şi el să poată spune acelaşi lucru. Hai, mă faci să spun tîmpenii. Eşti un copil, doar nu-ţi închipui că am să-ţi vorbasc despre chestiunile mele personale. Ce doreşti? De ce ai venit? Nu începe să-mi povesteşti cine ştie ce chestii neplăcute. Nu sînt prea sănătoasă, am o inimă slabă.

— Doamnă, am strigat eu sărind deodată în picioare, mama mea e foarte nenorocită şi vă asigur că nu merită aşa ceva. N-o cunoaşteţi şi nu puteţi şti...

Solange se plimba încolo şi-ncoace prin odaie mişcînd scaunele de la locul lor şi bătînd din cînd în cînd din picior.

— N-o cunosc? Nu pot să ştiu? Ba da, o cunosc. Ea nu mă cunoaşte pe mine, dar eu o cunosc. Tatăl dumitale îmi vorbeşte aproape zilnic de ea. îmi spune că-i aşa, că-i pe dincolo. E plină de virtuţii, plină de principii. Numai despre asta vorbeşte, despre principii. Şi poftim, mama dumitale e nefericită, din vina mea, fireşte.

Solange se aşezase lingă mine şi respira cu putere. Am simţit că are să izbucnească în plîns. într-adevăr, începu să plîngă.

— Poate crezi că toate astea mă distrează, că-mi fac plăcere? îţi închipui poate că o femeie inimoasă suportă uşor scene de acest fel?

Mă apucă de mîini şi începu deodată să se bîlbîie, să bolborosească, să se sufoce.Spunea nişte lucruri extraordinare :

— Nu-mi plăceau bărbaţii însuraţi, prea au tabieturi. Dar uite... Ram ! Da, înţeleg, te supără că mă auzi spunîn- du-i aşa. Te uiţi la mine şi te gîndeşti că blondele nu-s frumoase cînd plîng. Aş fi şi mai urîtă dacă m-aş pudra, dar nu mă pudrez fiindcă tatălui dumitale nu-i place. Gata, am terminat. De fapt, eu sînt o fiinţă veselă.

îmi scutură cu putere mîinile şi suspină cu un aer dramatic:

— Şi ce vrei să-mi ceri? Să se retragă, să dispară? Da, despre mine vorbesc. Hai, dă-i drumul.

Eram atît de enervat, încît simţeam că sînt şi eu gata să izbucnesc în plîns. Am suspinat cu **eAdavie:**

— Da, doamnă, asta vă cer. Vă implor.

Solange se ridică în picioare, apoi începu să se plimbe prin cameră frîngîndu-şi mîinile:

— S-a făcut. S-a făcut. Nu se poate spune că tatăl dumitale seamănă fericire pe uude trece. Nu, îmi dau seama
Că am să zac cel puţin o săptămînă. Să nu uiţi ce-ai văzut aici. Nu ştii ce înseamnă femeile, dar cu ochii pe care-i ai, ai să ştii şi asta într-o bună zi. S-a isprăvit. Acuma sînt tare...

întrevederea se încheie într-un mod dintre cele mai sentimentale. Solange Meesemacker gemea: „Vreau să-ţi las o amintire frumoasă..." Şi eu tremuram, beat de emoţie şi, adunînd toate cunoştinţele de limbaj romanesc pe care le aveam, îi

strîngeam mîinile şi bolboroseam: „Vă sînt atît de recunoscător, doamnă! Ce nobil e, ce frumos!..."

Solange mă luă de umeri cu un gest matern, mă privi o clipă, apoi spuse deodată:

— Va să zică ne-am înţeles, nu-i aşa? Atunci hai să ne sărutăm.

Şi plin de uimire, m-am pomenit undeva, prin preajma nasului, cu o sărutare care mirosea a cafea. Dar Solange mă şi împingea spre uşă. îşi duse un deget la gură, o luă înaintea mea, ascultă cu atenţie, apoi îmi făcu semn zîmbind:

— Acuma şterge-o. Asta zic şi eu că a fost o vizită emoţionantă. Şi acuma te expediez pe furiş, ca pe un prieten de nădejde. Trebuie să recunoşti că e o chestie fermecătoare. Hai, ia-ţi picioarele în spinare şi nu te mai uita înapoi. Şi vezi, fereşte-te de întîlniri primejdioase. Ţi-am promis. Ţi-am jurat...

Am luat-o la goană şi peste cîteva clipe m-am pomenit în stradă. Primele picături de ploaie începuseră să păteze caldarîmul. Am alergat într-un suflet pînă la pavilionul cel mic în formă de umbrelă, dedesubtul căruia servitoarele adăposteau cărucioarele cînd veneau cu copiii la plimbare.

Întrevederea aceea mă dezorientase fiindcă nu semăna nici pe departe cu ceea ce aş fi putut prevedea. Capul îmi dogorea, gura îmi era uscată. Nu izbuteam să-mi sistematizez miile de impresii discordante. Totuşi, sufletul meu era plin de speranţă şi de bucurie. Lumea era împovărată de păcate, fireşte, dar nu era nevrednică de izbăvire. Făcusem tocmai o experienţă în acest sens: era destul să fii însufleţit de voinţă neclintită, de curaj şi să nimereşti unde trebuie.

CAPITOLUL xi

MEDITAŢIILE UNUI VIITOR OM MARE. GHETE CU NASTURI ŞI PANTALONI CU PATRAŢELE. ASFALTUL PARISULUI ŞI ÎNCURAJAREA SUFERINŢELOR ROMANTICE. AŞTEPT CA MUZICA SĂ MĂ AJUTE. INFLUENŢA INVENŢIILOR ASUPRA SECREŢIEI LACRIMALE. TINĂRUL L.P. E DIN NOU TRIST.

Tînărul acesta care trece cu paşi siguri şi graţioşi pe trotuarul din rue des Ecoles, tînărul acesta e L.P., viitor om mare.

Dacă trecătorii ar avea un dram de fineţe şi de clarviziune, l-ar recunoaşte pe L.P. după anumite semne imperceptibile, dar neîndoielnice. Ei l-ar privi cu interes şi cu respect, ba poate că şi-ar scoate pălăria, ca să-l salute adînc.

E foarte limpede că tînărul L.P. e deocamdată un personaj slab şi lipsit de experienţă. Dar îşi va da măsura, şi secolul în care trăieşte va încremeni de mirare. De pe acum s-a priceput să ducă la bun sfîrşit nişte tratative complicate. A restabilit ordinea în lume şi a redat fericirea clanului său. Tînărul L.P. posedă o metodă admirabilă şi sigură de a săvîrşi fapte deosebite şi de a merita recunoştinţa înduioşată a genului omenesc.

De obicei, L.P. nu ţine neapărat să atragă atenţia trecătorilor. Dimpotrivă, simte dorinţa cea mai vie şi cea mai nestrămutată să treacă neobservat.L.P. are convingerea ascunsă că, datorită unor calităţi excepţionale, pune în umbră pe cei mai mulţi dintre tinerii de vîrsta lui — cu excepţia unui oarecare Justin Weill care, deşi n-are habar ce înseamnă viaţa, e oricum o inteligenţă superioară. L. P. manifestă o grijă plină de modestie de a nu se deosebi de ceilalţi tineri prin nedemne semnalmente exterioare.

Aşa, de pildă, în zilele obişnuite, L. P. manifestă o silă totală faţă de „încălţămintea de piele fină". E numele ce se dă în familia Pasquier unor ghete cu nasturi de culoarea carminului, ghete a căror origine n-o mai ştie nimeni şi pe care, ciudat lucru, nimeni, n-a vrut să le poarte, nici chiar în momentele de mare restrişte. Joseph le-a încălţat o dată, a mers zece minute cu ele, pe urmă a declarat că „sînt ghete de cocotă". înfundate cu hîrtie, date cu lustru, ghetele fatale au aşteptat în dulap ca picioarele lui Ferdinand să crească. A sosit momentul. Ferdinand le-a îmbrăcat, le-a încheiat şi a declarat că i se potrivesc de minune. Intr-o duminică le-a purtat o dimineaţă întreagă. Gînd s-a întors, le-a scos din picioare spunînd că nu-i place să atragă atenţia. L.P. e în fond un tînăr lipsit de prejudecăţi. El ştie că achiziţionarea unei perechi de ghete înseamnă pentru maică-sa o mulţime de socoteli şi uneori de lipsuri, dar ghetele acelea roşii îi inspiră şi lui o aversiune nespusă. Ei bine ! L.P. e azi atît de mîndru, atît de mare, atît de eliberat de toate meschinăriile din lume, încît la nevoie ar încălţa — nu ar ţine neapărat să le încalţe: nu trebuie să te repezi ca nebunul spre sacrificiu — da, ar încălţa ghetele de piele stacojie. Mai mult chiar, L.P. se simte în stare — azi în orice caz — să poarte cu inima uşoară pantalonii în pătrăţele, confecţionaţi din- tr-un costum vechi al lui taică-său şi care, de obicei, îi inspiră o groază cumplită, pentru că în tot liceul Henri IV nu mai există nici o pereche de pantaloni atît de extravaganţi.

Probabil că L.P. nu va avea nevoie să dea astfel de dovezi de noblețe sufletească. Trebuie să-şi păstreze bucuria numai pentru el. Ba chiar e nevoit să procedeze aşa.

L.P. n-a împlinit încă cincisprezece ani, totuşi şi-a plimbat pe străzile oraşului natal suferinţele juvenile din specia celor care schimonosesc întreg universul. Deşi foarte tînăr, L. P. a şi apucat să cultive pe suprafaţa aridă a asfaltului parizian accese de tristeţe romantică, la care se va gîndi mai tîrziu ca la modele de tristeţe. Chiar cînd sînt romantice, accesele de tristeţe ale lui L.P. sînt totdeauna înrădăcinate în cea mai aprigă realitate. De altfel, accesele de tristeţe romantică provoacă aceeaşi suferinţă ca şi cele de alt gen. Sînt seri cînd puteau fi mortale, dacă n-ar exista zîmbetul mamei şi dacă viaţa n-ar avea o extraordinară tendinţă de a răbda pînă a doua zi.

L.P. cunoaşte mai toate necazurile provocate de lipsa de bani şi de sărăcie. Acum a venit rîndul suferinţei prilejuită de pasiunile umane, cum se exprimă comentatorii poeţilor tragici. E teribil, fireşte, dar o fire tare şi hotărîtă biruie şi aceste încercări. L.P. e o fire tare şi hotărîtă. Iată de ce L.P. păşeşte cu atîta paşnică maiestate pe rue des Ecoles

,Din cînd 111 cînd rumegă unele detalii ale unei scene care va rămine veşnic în amintirea lui, scenă în care a strălucit nu atît prin elocvenţă, cît printr-o neasemuită sobrietate. Anumite trăsături ale acestei scene dramatice îl cam nelinişteşc, ba chiar îl şi ofensează pe L.P. E destul să-şi amintească de ele că începe să roşească, de parc-ar bănui existenţa unui element cam echivoc şi cam josnic. E mai bine să nu se gîndească la asta şi să nu ţină seamă decît de rezultatul final. Un rezultat nobil.

Întors acasă, L.P. nu poate ascunde consecinţele unei beţii foarte fireşti. Cine să le observe? Casa e toropită. Nu se aude nimic, nici măcar pianul soră-si Cécile. în colţul cel mai retras din bucătărie, maică-sa face socoteli pe o bucăţică mică de hîrtie. Dar maică-sa îl examinează brusc cu atenţie, şi atunci tînărul erou începe să rostească vorbe fără înţeles. Spune aşa:

— Ai să vezi, mamă, ai să vezi...

Mama lui L.P. întreabă:

— Ce să văd, dragul meu?

L.P. nu ştie ce să răspundă ca să nu se trădeze şi se refugiază în generalităţi:

— Ai să vezi, mamă, ce fericiţi o să fim.

Mama ridică din umeri îngândurată şi spune „da" cu un aer distrat, trăgînd aerul în piept în loc să-l dea afară. Ştie prea bine că un copil care se duce să se plimbe, descoperă lucruri uimitoare: copaci, nori, raze, vieţi omeneşti şi că pe urmă se întoarce acasă cam ameţit, cam într-o ureche. Ştie toate astea, dar nu se poate împiedica să-şi examineze băiatul şi să-şi spună că „are ceva cam ciudat", ba chiar miroase într-un fel, da, asta e, are un miros suspect. Dumnezeule, oare a şi... Ah! e imposibil!

L.P. simte nevoia să se uşureze imediat, căci bucuria lui începe să se adune ca o bilă şi se aşază la jumătate drum între gît şi stomac. Prin urmare se duce la Cécile.

Laurent şi Cécile sînt atotstăpînilori peste un mic regat închis pentru ceilalţi. Cînd vrea să pătrundă în el, Laurent spune cu glas scăzut:

— Te salut, soră unică !

Şi Cécile înţelege că Laurent e în stare de graţie.

Laurent şi Cécile respectă o serie de convenţii secrete. Nu cîntă şi nu fredonează niciodată decît muzica ceruri

lor. Muzica cea pură şi adevărată. Dacă vreunul uită — orice credincios are slăbiciuni de acest fel — şi mormăie vreun şlagăr sosit din lumea inferioară, trebuie să plătească amendă. Intr-un sertar se află o puşculiţă tăinuită cu grijă. E, desigur, o religie severă cu care nu-i de glumit.

Gînd nu-i nimeni în jur care să-i asculte, să-i tulbure ori să le distragă atenţia, Cécile şi Laurent îşi povestesc ce au „născocit". Sînt poveşti fabuloase, pe care de obicei nu ţi le povesteşti decît ţie însuţi şi care-ţi umplu ochii cu lacrimi mici, aidoma, fără îndoială, cu cele distilate de Dumnezeu cînd a plăsmuit universul. Sînt lacrimi care te înţeapă în nas, dar care, în mod normal, nu trebuie să se împrăştie la exterior.

Cécile îl priveşte pe acel tînăr care se numeşte L.P. şi-l întreabă: „Ce-i cu tine". Trebuie să recunoaştem că Cécile manifestă, cînd e vorba de frate-său o perspicacitate surprinzătoare.

L.P. zîmbeşte. A coborît în adîncuri, în prăpastia pasiunilor omeneşti, şi s-a ridicat biruitor la suprafaţă. Lucruri de acest fel nu se pot povesti unor fetiţe, cu atît mai puţin celei mai pure dintre ele. L.P. spune:

— Am luat cea mai bună notă la ^matematică.

Cécile mai aruncă o privire spre dragul ei nătăfleţ şi ridică din umeri. Matematica... nu e admisă în cerul cecilian.

Şi fiindcă trebuie neapărat să dăruieşti ceva bucuriei, să-i oferi pîinea şi vinul, L.P. spune:

— Cîntă-mi ce ştii tu mai frumos.

Cécile ridică iar din umeri. In ultimile cîteva luni a început să se cam lase rugată cînd e vorba să cînte pentru filistini. Dar nătăfleţului de frate-său îi spune întotdeauna „da".

Cécile se aşază în faţa pianului care are anumite explicabile analogii cu o anumită balenă al cărei schelet domneşte în Grădina Botanică. Şi Cécile cîntă, senină.

L.P. nu prea ştie ce a ales Cécile. E ceva frumos, e calm, e lent.

L.P. ascultă. E satisfăcut, totuşi, încetul cu încetul... Dar de ce,

Doamne, de ce? Oare bucuria a şi trecut, s-a şi

J7 — Cronica familiei Pasquier, vol. I

pierdut? Cu fiecare clipă ce trece, capătă acelaşi gust ca şi tristeţea. Hai, s-a terminat. Ziua aceea istovitoare s-a împlinit. Notele şi acordurile îşi iau zborul şi -'tînărul erou îşi stăpîneşte cu multă greutate o dorinţă nespusă de a suferi. E din nou trist.

C A P I T O L U L XII

TREI IMAGINI ALE ACELEIAŞI VIEŢI. MANIFESTAŢII EXPLOZIVE ALE SPIRITULUI PASQUIER. ABISUL FERDINAND. O CONJURAŢIE. ARMONII IMAGINARE. TRECE O SCRISOARE PE HÎRTIE ALBASTRĂ. POTECA RĂZBOIULUI. MANEVRE ŞI STRATAGEME.

De zeci de ori sentimentul acesta de victorie primejduită şi de bucurie umbrită de nori avea să mă părăsească, apoi să pună iar stăpînire pe mine în cursul furtunilor care au bîntuit în luna iunie. Vara lui 1895, care s-a sfîr- şit într-o atmosferă de incandescenţă şi apoi de extenuare treptată şi fermecătoare, a început cu violenţă. Gîndurile mele împrumutau zilelor culorile, accentele şi temele lor.

Dacă poetul are dreptate, dacă veşnicia rezervă omului o metamorfoză sublimă, s-ar putea oare ca, într-o bună zi, să plămădească în umbră un aspect al mamei pe care să nu-l cunosc încă? Din moment ce veşnicia îmbălsămează, nu va alege mai curînd una din acele fantome familiare care-mi cutreieră visele?

Văd trei statui ale mamei. Şi trebuie să spun că *statuie* nu-i un cuvînt prea pretenţios faţă de ce a însemnat în ochii lumii această fiinţă umilită.

Mama din primii ani ai copilăriei mele, imaginea însăşi a acceptării, a extazului, a dăruirii şi a iertării. O totală dăruire de sine şi o totală iertare a tuturor jignirilor. E tînără încă, dar încovoiată la nesfîrşit asupra unor munci, asupra unor suferinţe acceptate cu entuziasm şi savurate ca o hrană a sufletului.

Mai tîrziu se înalţă o figură mai austeră. E tot atît. de pură şi tot atît de duioasă, dar ţine piept vîntului, Aşa

arată vara. Toate ramurile slnt grele de rod, se Vor luco* voia, vor plesni poate. Cît de mare e efortul fiecărei fibre ca să nu prăpădească povara istovitoare, povara vie!

Şi abia mai tîrziu, mult mai tîrziu, se iveşte al treilea personaj. Nu e, cum s-ar putea crede, o fiinţă istovită de înfrîngeri, răvăşită pînă în substanţa şi în credinţa ei, ci, dimpotrivă, e confirmată de maiestatea unor străvechi regenţe şi de victoria îndărătnică a tradiţiilor, a minciunilor alinătoare, a poveştilor purificatoare.

Aleagă-şi eternitatea prima sau ultima din aceste imagini. Cît despre cealaltă, cam îndurerată, dacă-i dau o nouă viaţă în aceste pagini, e poate fiindcă sper s-o legăn, s-o adorm, s-o înfăşor în sfîrşit în giulgiul unui somn mîngîie- tor.

Construirea unui pod, desluşirea unei legi a naturii, alcătuirea unei cărţi, compunerea unei simfonii, toate sînt lucrări mari şi grele. Dar şi a plăsmui o familie, a o încălzi neîncetat, a o îmbrăţişa pînă la ultimele ei mişcări de desmembrare înseamnă a face o operă de artă, cea mai evazivă, cea mai dezamăgitoare dintre operele de artă. De cîte ori nu mi s-a întîmplat să descopăr pe obrazul unei femei gîn- dul acesta încăpăţînat, rămas aproape întotdeauna neexprimat, care-şi vede de drum pe dibuite şi care adesea nu se cunoaşte pe sine însuşi?

In acea faimoasă lună iunie, fratele meu Ferdinand a izbutit să-mi distragă atenţia de la peripeţiile mele personale. Pe vremea aceea avea optsprezece ani. Eramu.lt mai înalt decît mine, mai înalt chiar decît tata şi decît fratele meu Josepli. Avea umerii căzuţi şi spinarea încovoiată. Miopia, care-l silea să privească obiectele de la mică distanţă, accentua şi mai mult lipsa de graţie a ţinutei sale. Nu arăta de loc a Pasquier din cauza asta, fiindcă noi ceilalţi ne ţineam foarte drepţi şi, după cum spunea tata, ne plăcea „să facem pe pieptoşii". Vîrsta, care exagerează tot ce e disparat în trăsăturile spirituale, accentuează azi nesemnificative asemănări exterioare între noi. Dar în tine- reţea noastră, Ferdinand reprezenta într-un mod destul de satisfăcător tipul aberant care se întîlneşte mai totdeauna în toate familiile şi care, din cauza unor trăsături ciudate, nelinişteşte o mamă grijulie. Avea o piele albă, tîmplele scobite, părul negru, des şi nărăvaş, un nas lung, fragil în17*

aparenţă, ochi catifelaţi, destul de frumoşi, pe care nu-i zăreai de altfel decit cu greu prin uriaşele lentije biconcave ale ochelarilor, li plăcea să citească ziarele, era amator de distracţii care-i îngăduiau să nu se mişte, de conversaţii lîncede, de jocuri de cuvinte. Era harnic, tăcut şi părea modest. Toată lumea uita de el şi s-ar putea să vi se pară că uit şi eu de el în această povestire. Dar deodată, după pauze îndelungate, Ferdinand izbucnea. Un minut sau o oră întreagă Ferdinand era cuprins de frenezie. Spiritul Pasquier, care de obicei părea că-i lipseşte lui Ferdinand, intra în erupţie scoţînd aburi de sulf. In asemenea clipe puteam întrezări adîncurile abisului Ferdinand. Asemenea acelor vase pe care le umpli dacă torni în ele lichidul picătură cu picătură şi care se golesc brusc cu ajutorul unui sifon, din Ferdinand se revărsau rezerve uluitoare de ură şi de pretenţii. Lucrurile se potoleau destul de repede. Ferdinand se cufunda iar în toropeală şi noi uitam iar de el. Apoi, picătură cu picătură, fără ca el însuşi să-şi dea numaidecît seama, punga de ură începea să se umfle la loc.

Graţie cine ştie cărei corespondenţe organice, mama presimţea totdeauna iminenţa fenomenului. De altfel, între sprîncenele lui Ferdinand, chiar la rădăcina nasului lui, se ivea o umflătură mobilă şi dureroasă, care, după o serie de experienţe, m-a învăţat şi pe mine să desluşesc apariţia crizei.

In luna iunie a acelui an, Ferdinand avu nişte pseudo- crize, nişte crize avortate. De zeci de ori am fost sigur că avea să izbucnească şi să se reverse, şi tot de atîtea ori l-am văzut închizîndu-se la loc. Mecanismul vieţii lui părea stricat, relaxat, ceea ce mă indispunea, fiindcă trăiam în imediată apropiere, unul de celălalt. I se întîmpla nu numai să roşească, ci să rămînă îmbujorat la faţă. Uneori pironea asupra mea o privire goală, în care licărea o flacără îndepărtată. El, care vorbea atît de puţin, începea să-mi ţină nişte discursuri ininteligibile, poetice aproape prin stilul şi vocabularul folosit, vorbindu-mi despre cer şi despre anotimpuri. într-o zi, suspină:

— De ce m-au botezat Ferdinand? N-aş vrea să mă numesc Ferdinand. E un nume care nu-mi place.

— Zău? am spus eu pe un ton uşor ironic, dar ce nume ţi-ar fi plăcut?

Ferdinand răspunse cu vocea tremurătoare de emoţie:

— Guy. E un nume frumos. Aş vrea să mă numesc Guy.

Lucrurile astea mă nedumereau sau mă enervau, dar nu izbuteau să mă înduioşeze. Fiecare din noi avea necazurile lui, care mi se păreau incomunicabile.

într-o seară, însă, criza amînată multă vreme izbucni brusc. Eram tocmai după cină. Tata nu se întorsese şi Cécile studia. Ferdinand se duse după mama în bucătărie şi închise uşa. Am

auzit de departe două-trei strigăte, apoi un fel de sughiţ. Urmă o clipă de tăcere, după care Ferdinand străbătu vestibulul dintr-un salt şi se năpusti pe scară.

Am dat fuga la mama. Şedea pe scaun în spaţiul dintre masă şi perete şi se ţinea foarte dreaptă. Cred că acela era locul ei preferat cînd voia să se concentreze asupra necazurilor ce o frămîntau. Obiectele modeste din jurul ei, tovarăşi ai muncii de toate zilele, alcătuiau un fel de fortăreaţă, o sprijineau şi o împiedicau să se dea bătută.

— Ce l-a apucat, mamă? Ce-a spus?

Mama făcu un gest îndurerat.

— E bolnav, mititelul de el.

Şi îndată după aceea, apucînd-o pe o pantă abia simţită, gemu ca de obicei:

— Cît sînt de singură !

— Nu, mamă, nu eşti singură. Mă ai pe mine, sînt lîngă tine. Dar ce vrea? Ce-ţi cere?

Mama depărtă uşor braţele şi rosti cu disperare plecînd capul:

— Bani, bineînţeles. Bani, Dumnezeule mare!

Eram exasperat.

— Bineînţeles? De ce „bineînţeles"?

Mama făcu iar un gest ca să mă liniştească, sau poate ca să gonească demonii din mine.

Cîteva clipe după aceea, uşa se deschise. Era Ferdinand. Se potolise. Ajunsese, cum spunea Joseph, la un punct mort. Eram gata să mă cert cu el, dar Ferdinand îmi zîmbi într-un mod ciudat, zîmbetul lui fiind, ca să zic aşa, un zîm- bet de animal, dacă animalele ar putea zîmbi. Am bătut în retragere. Ceva mai tîrziu, Ferdinand începu să se dezbrace şi, cu spatele la mine, se porni să cînte cu un glas fals şi tremurător. Crizele de furie ale lui Ferdinand nu mă impresionau totdeauna, dar cînd l-am auzit cîntînd am simţit că mi se strînge inima. Cîntecul acela mă făcea să înţeleg frămîntările necunoscute ale unui ceracter ferecat mai bine decît toate exploziile lui.

Gîteva zile după aceea, mama îmi spuse:

— A sosit o scrisoare de la Joseph.

Şi adăugă îndată:

— Şi el e de părere că nu fac bine, că trebuie să semnez.

— Să semnezi? Ce să semnezi, mamă?

— Procura pentru tata, procura, adică hîrtia aceea ca să încaseze banii mătuşii Coralie. Dar ce, tu nu vezi nimic, Laurent? Nu eşti atent la nimic? Ce distrai, eşti, Laurent!

— Ba nu, mamă, crede-mă. îmi aduc foarte bine aminte.

Mama clătina din cap adresîndu-se unor fantome:

— Joseph vrea să semnez. Şi Ferdinand îmi spune zilnic tot asta. Şi Cécile, da, Cécile, care nu ştie ce înseamnă viaţa, şi ea mi-a spus că ar trebui să semnez. S-au adunat toţi în jurul meu şi nu-mi dau pace. Sînt toţi în jurul meu de parcă... Dar, pentru Dumnezeu! banii aceia, puţin cîţi sînt, doar pentru ei aş vrea să-i păstrez, numai pentru ei.

Dacă n-aş fi fost atît de obsedat de demonii mei de fiecare zi, dacă n-aş fi fost atît de des hărţuit de poveştile mele, aş fi înţeles, desigur, mai bine, micul complot ce se urzea atunci în jurul mamei. Demn de menţionat e că tata n-a participat la el, de asta sînt aproape sigur. Cînd voinţa clanului trebuia să se exprime, ea găsea totdeauna orbeşte drumuri şi soluţii.

Mama continua să dea din cap, apoi adăugă:

— Pînă şi Thérèse Segrédat, da, pînă şi Thérèse mi-a vorbit — ah ! în mod foarte discret, biata de ea! — despre banii mătuşii Coralie.

Am aşteptat cu gura căscată o confidenţă suplimentară. Mama suspină încă o dată:

— Sînt singură, sînt prea singură...

Ce aveau a face poveştile lui Ferdinand şi banii bietei mătuşi Coralie cu grijile mele? Toate gîndurile mele continuau să dea tîrcoale casei din rue de Fleurus. în primele zile sperasem într-un deznodămînt de genul mărinimos. Mă gîndeam că tata mă va opri într-o seară în vestibul, că mă va învălui într-o privire care nu va mai fi rece şi dispreţuitoare, ci iubitoare şi plină de recunoştinţă. îmi va strînge mîna. Nu eram sigur că-mi va spune-ceva şi mă întrebam dacă va rosti: „mulţumesc" sau „să uităm tot ce s-a întâmplat", sau poate chiar mai mult decit atât: „Tare-i bine, băiete!" Cine ştie? Există taţi care ar fi in stare de aşa ceva. In orice caz, eram sigur că obrazul mamei se va însenina, că se va destinde, că va deveni iar şi pentru totdeauna obrazul neted şi încrezător care-mi luminase copilăria. Dar la cîte altele nu mă aşteptam? Cîte valuri de armonie nu va revărsa asupra lumii întregi familia noastră după ce se va fi regăsit pe ea însăşi?

Zilele treceau şi neliniştea punea iar stăpînire pe mine. Tata se întorcea acasă noaptea cu acelaşi zîmbet albastru, distrat şi de nepătruns. Nimic nu dădea de bănuit că mă va lua cu el în vestibul şi că va rosti un cuvînt de bărbătească renunţare.

Intr-o seară, ne aşezasem tocmai la masă, cînd tata scoase din buzunar o foaie de hîrtie albastră şi o aşeză lîngă farfuria lui. Cunoşteam cu toţii culoarea aceea inimitabilă şi ne-am aţintit privirile asupra hîrtiei într-o tăcere desă- vîrşită.

— Ce-i cu asta? întrebă mama după o clipă de aşteptare.

Tata îi întinse hîrtia peste masă.

— E pentru chitanţa lui Duchaussoy. Trebuia să ne aşteptăm.

Şi adăugă numaidecît, cu un accent de sinceră mâhnire:

— Nu mai pot cere nici un avans la ziar. Nu ştiu ce-i de făcut, nu ştiu, zău.

Auzisem de mii de ori apeluri de acest fel. Ele nu se pierdeau niciodată în vid. Am tăcut cu toţii, neliniştiţi.

Iată care era ritul obişnuit: mama citea somaţia, uneori o citea de două şi de trei ori. Apoi o împăturea, o strîn- gea în portmoneu cu un aer îngîndurat şi murmura: „Am să mă duc mîine". A doua zi, mama se îmbrăca în negru, negrul fiind un fel de uniformă a necazurilor. După încetineala gesturilor ei, înţelegeam că se gîndeşte, că pregăteşte pînă şi termenii pledoariei pe care avea s-o ţină. Pe urmă cutreiera Parisul şi uneori lipsea multă vreme de acasă. Cînd se întorcea, avea mai totdeauna un zîmbet obosit dar satisfăcut. Pătrunsese pînă-n vizuinile oamenilor legii, îi silise cu încăpăţînare s-o primească, luptase pas cu pas, tocind răbdarea unora, dezarmînd brutalitatea altora, radiind de bună-credinţă şi de energie, atotştiutoare şi pricepută la socoteli. Da, aşa am spus, era atotştiutoare şi iscusită în manevrele brutale ale justiţiei şi ale finanţelor.

In seara aceea, mama nu strecură citaţia în portmoneu, ci i-o dădu tatii înapoi fără să spună o vorbă.

Tata-şi revenise şi începu să zîmbească, apoi spuse cu glas egal:

— Cum vrei, Lucie, cum vrei.

Mama-l privi drept în faţă şi nu răspunse nimic. Spre marea noastră surprindere, tata nu se înfurie.

Două zile mai tîrziu, Chingachgook porni iar pe urmele lui Picior-Negru, care urme duceau în modul cel mai firesc din lume în rue de Fleurus.

N-aş putea povesti cu de-amănuntul evenimentele care m-au determinat să încerc o nouă expediţie în rue de Fleurus. Oricît de vii şi de usturătoare au rămas aceste amintiri, scurgerea timpului a operat, datorită multor alte amintiri asemănătoare, transformări, adăugiri şi deformări, căci omul pe care m-am hotărît să-l descriu mi-a transmis cu privire la perseverenţă o noţiune antipatică, fireşte, dar care în anumite privinţe se apropie de perfecţiune. Mai bine decît de orice, îmi amintesc — îndată ce am oarecare răgaz — de gustul crizelor mele juvenile de furie, de spaimele, de păţaniile mele. Mă văd iar în scara

aceea din rue de Fleurus, urcînd treptele nu ca să solicit, ca să implor, ca să-mi trădez naivitatea, ci turbînd de mînie, cu o dorinţă năpraznică de a ameninţa şi de a insulta.

Nu S.M. mi-a deschis uşa, ci o cucoană foarte bătrînă, al cărei rang şi al cărei rol precis nu le-am putut desluşi şi care mi-a răspuns cu glas îmbufnat că persoana pe care o căutam nu era acasă. Chiar în clipa aceea, se deschise o uşă şi Solange se ivi. Purta un costum de oraş cu mîneci bufante şi o pălărie strivită de nişte flori de celuloid. In mînă ţinea o umbrelă.

— Ba da, doamnă Mathieu, ba da, spuse ea. Sînt acasă pentru tînărul acesta.

— Aveţi atîtea complicaţii, oftă bătrîna, că din cauza dumneavoastră o să creadă lumea că sînt o nebună sau o mincinoasă.

Solange ridică enervată din umeri şi mă împinse în camera în care mai venisem o dată.Părea nemulţumită. îşi
Scoase pălăria, îşi lovi de cîteva ori cu palma cîrlionţii de pe frunte, întinse gîtul ca să-l desprindă dintr-un nor de dantelă spumoasă, şi-şi mîngîie îndelung şoldurile cu mîi- nile. Mormăia cu glas scăzut nişte lucruri trăsnite sau care mie cel puţin aşa mi se păreau.

— Nebună sau mincinoasă? Şi una şi alta. Acuma încep buclucurile. M-am săturat pînă-n gît. Dacă maimuţa asta bătrînă are minte de doi bani, are să povestească cine ştie ce grozăvii. înţeleg să fiu învinuită de orice, dar nu că mă culc cu amîndoi. Doamne, Dumnezeule, tare mă enervează chestiile astea.

Se răsuci pe călcîie şi se apropie de mine.

— Trebuie să recunoşti că era mai bine dacă rămîneai acasă să te joci de-a baba-oarba. Şi după toate, s-ar spune că nici nu eşti prea încîntat. Poate că o să îndrăzneşti să-mi spui cine ştie ce prostii. Mi-ai făgăduit că nu mai pui piciorul pe aici.

— Dumneavoastră, doamnă, mi-aţi promis altceva, am spus eu dîndu-mi drumul.

Solange se aşează şi-şi mişcă şoldurile ca să-şi umfle fustele. Îşi depărtă braţele simulînd o încurcătură prefăcută.

— Atîta timp cît voi locui aici, ştii prea bine că are să vină în continuare la mine. Nu, nu ştii? Odată şi odată ai să ştii. Ai să-ţi găseşti şi dumneata o rue de Fleurus şi ai să te întorci mereu acolo.

Şi începu să povestească, adresîndu-mi-se şi mie şi pereţilor camerei, o istorie încurcată în care era vorba de

Rambouillet, de mutare, de sezon mort, de o sumă de patru sute de franci şi de multe alte lucruri. Din cînd în cînd bombănea, apoi se înduioşa, îmi mîngîia deodată obrajii sau mă bătea uşor pe umeri, ceea ce mă dezorienta.

— Tatăl dumitale nu mi-a dat niciodată bani. Asta-i principiul lui şi-l înţeleg. Şi pentru mine e un principiu. Numai că trebuie să dau patru sute de franci zgripţuroaicei ăşteia şi patru sute de franci nu se găsesc pe stradă.

încetul cu încetul, valuri de ruşine îmi năvăleau spre inimă. Fiinţa aceea ciudată continua să rîdă şi să se miorlăie:

— Mi-am dat cuvintul, bineînţeles, dar am nevoie de timp. E uşor să spui: Mută-te. Dar patru sute de franci sînt bani nu glumă.

Nu-mi mai amintesc cum m-am smuls din mocirla aceea. Mă văd şi acum umblind pe aleile grădinii Luxemburg. Mă grăbeam să limpezesc cit de cit mulţimea de idei dintre care cele mai multe nu-mi păreau a fi nici uşor de înţeles, şi nici liniştitoare. Pînă acum, banii fuseseră singura cauză a nefericirilor noastre, cel puţin aşa crezusem: oricît de adînc mă puteam cufunda în bezna amintirii, îmi dădeam seama că familia noastră luptase pentru bani şi împotriva lor. Luptasem fără rezervă, cot la cot, unii lîngă alţii. în necazurile noastre nu intrau nici socotelile josnice, nici gîndurile egoiste şi — aşa crezusem — nici minciunile ... In sărăcia noastră curajoasă nu existaseră pînă atunci decît sacrificii reciproce şi mizerie împărtăşită de toţi. Şi iată că trecutul acela trist şi respectabil mi se părea dintr-o dată corupt.

în orice caz, acum trebuia să căutăm şi să ne găsim drumul în ciuda capcanelor.

înainte de a mă întoarce acasă, am umblat multă vreme pe stradă şi mi-am spălat faţa şi mîinile în apa care ţîşnea dintr-o fîntînă Wallace. Parfumul casei din rue de Fleurus se impregna, pare-se, în fiecare fibră a hainelor mele. Mama era, ca şi mine, foarte sensibilă la mirosuri. Totuşi, în mintea mea se schiţa cu efort un anumit raţionament.

Prilejul pe care-l speram s-a prezentat a doua zi dimineaţa. Mă pregăteam să plec la şcoală. Mama mă perie în treacăt, dar cu atenţie.

— Ştii că m-am gîndit, mamă, am spus eu.

— La ce, dragul meu?

— Uite, aproape-mi vine a crede că ceilalţi au dreptate.

Mama mă privi cu vigilenţă, dar nu răspunse. Am continuat, dar mai timid:

— Nu zău, niciodată n-o să avem mai multă nevoie ca acum de banii aceia, ai mătuşii Goralie. Vezi? Sîntem cu toţi de aceeaşi părere.

Mama aşteptă, cu peria în aer. îmi aruncă pieziş o privire scurtă şi pătrunzătoare. Apoi deodată, fiecare trăsătură de pe faţa ei căpătă o expresie extraordinară de încă- păţînare şi de refuz. Clătină din cap şi spuse: — Nu, Laurent, nu. Nu vreau.

CAPITOLUL XIII

APARIŢIA LUI JOSEPH. DESPRE IMPARŢIALITATEA ISTORICĂ. O AUDIŢIE MUZICALĂ. DIALOG PE MALUL FLUVIULUI. DIFERITE DESTĂINUIRI. FRATELE MEU CRITICA FACULTĂŢILE MELE DE OBSERVAŢIE. DEZIDERATELE UNUI OM POZITIV. VOINŢA, PRINCIPIU AL ECONOMIEI. DE UNDE REIESE CĂ CINE TINDE SĂ REALIZEZE PLANURI MARI N-ARE NEAPĂRAT NEVOIE DE CULTURĂ CLASICĂ.

Fratele meu Joseph veni în permisie la începutul lui iulie. Noi ne aştep.tam să-l vedem abia în toamnă. Prezenţa lui introduse mai întîi însufleţire şi chiar oarecare armonie în casa noastră plină de tulburare.

Mi-ar fi cam greu să schiţez portretul lui Joseph numai aşa cum arăta în 1895, fiindcă ar trebui să mă refer la o serie de nesemnificative detalii exterioare. Joseph-omul s-a schimbat foarte puţin. Pînă şi în perioada tulbure a începuturilor, pînă şi în anonimatul acelui intermezzo pe care-l constituie serviciul militar, personalitatea lui Joseph se caracteriza prin tendinţa spre o autoritate apăsătoare, prin- tr-o violenţă uneori trivială a gîndirii şi a vorbirii, prin dispreţ faţă de orice valoare străină de sistemul lui intelectual, prin ambiţie plină de invidie şi supusă fascinaţiei, pe scurt, prin toate acele puternice trăsături de caracter care sînt vicii în anumite momente şi calităţi în altele. E oare nevoie să adaug că aceste trăsături nu se desprinseseră încă pe deplin din blocul primitiv?

Aş greşi sau aş fi nedrept dacă, de pildă, aş lăsa să se creadă că Joseph n-a suferit. Mai mult ca orice alt om dintre cei pe care i-am cunoscut, a dorit să aibă bunuri materiale. Cînd o astfel de

pasiune e curată, adică nu-i atenuată de nici o speranţă străină, trece prin momente de fierbinţeală dureroasă şi de descurajare atroce.

Imparţialitatea istorică e o înşelătorie. Istoricul adevărat nu-i un grefier, ci un poet care se îndrăgosteşte de Anna de Boleyn[1] şi o urăşte pe Jane Seymour. Dacă face să învie fantoma lui Filip al II-lea e numai fiindcă doreşte cu înverşunare să-l pedepsească. Gînd pictezi nu e ca şi cum ţi-ai astîmpăra o poftă?

După ce am spus aceste lucruri spre a mă descărca, simt că nu mai am nici o obligaţie faţă de Joseph. M-a jignit atît de des şi loviturile lui au nimerit atît de des în acelaşi loc, încît îi datorez nenumărate bătături, care, deşi neplăcute, sînt salutare. Nu pentru miile de prilejuri care mi-au dovedit că nu semănăm îl condamn şi mă tem de el. Nu, desigur că nu pentru ele.

Dar acum să mă întorc la povestea mea.

Joseph sosi acasă dis-de-dimineaţă. Călătorise toată noaptea. Era cam negru de funingine, cam plin de praf, dar avea un aspect rustic, liniştit şi părea să fie absolut străin de grijile noastre. Respiră cu un aer mirat mirosul casei somnoroase în timp ce noi, cu părul vîlvoi, cu trăsăturile încă descompuse, cu gurile leneşe, îl priveam zîm- bind.

Tata spuse prieteneşte o frază scurtă şi foarte simplă, dar pe care auzind-o am ciulit urechile:

— Zilele astea am să fac tot posibilul ca să iau şi eu prînzul acasă.

Joseph făcu un gest cu nasul în direcţia pianului mare şi negru, ridică din umeri hotărît şi spuse:

— Cu totul absurd.

Primul prînz fu vesel. După calcule complicate, mama pregătise o masă rafinată. îşi lua din farfurie tot ce era mai bun ca să pună în farfuria lui Joseph. Se uita la vlăjganul acela călit şi repeta mereu cuvinte duioase, cuvinte de cloşcă:

— Băieţaşul mamei, sărăcuţul de el...

Joseph rîdea, striga, tropăia, manifestînd o dispoziţie destul de bună, apoi începea iar să peroreze. In perioada aceea începuse tocmai să introducă în frazele lui declaraţii sumare de genul acesta: „Sînt un spirit pozitiv", sau: „Nu mă interesează decît latura practică a problemei".

1 **Regină a Angliei (1507-1536). Doamnă (le onoare a Caterinci de Aragon, soţia lui Henric al VIII-lea, îi inspiră o pasiune violentă regelui, care divorţează şi o ia în căsătorie. Ulterior Jane Seymour, intrată în graţiile regelui, o acuză de trădare, iar Anna de Boleyn sfîrşeşte prin a fi decapitată,**

După-masă, mama aruncă o privire spre Cécile.

—Ce-ar fi să-i cînţi ceva?

— Ah ! exclamă Cécile cu ochii pierduţi în depărtare, dac-aş şti că-l interesează !

— De ce să nu mă intereseze? răspunse Joseph. Cîntă.

Nu era agresiv, desigur, dar era veşnic în gardă şi în zîmbetul lui apărea vîrful unui canin pe care-l arăta, pe care-l arată şi azi ori de cîte ori vorbim despre împărăţiile noastre, despre acele regiuni ale spiritului de unde-şi închipuia probabil că voim să-l îndepărtăm şi unde singur a refuzat să pătrundă, din încăpăţînare.

Cécile se aşează în faţa pianului aruncînd o privire princiară asupra flăcăului aceluia voinic şi greoi. Cîntă prima parte dintr-o sonată de Mozart, una din sonatele noastre preferate. îmi dădeam seama că nici prin minte nu-i trecea să facă cel mai neînsemnat efort ca să-şi atragă, să-şi seducă sau să-şi păcălească auditoriul şi execută perfect pagina aceea grea şi simplă. Joseph asculta. Fireşte, Joseph nu e incapabil să asculte cu atenţie. Se aşezase confortabil pe scaun, îşi ţinea mîinile lipite de coapse şi asculta deci cu seriozitate. Cred că, în adîncul sufletului, nu era nesimţitor la farmecul unei arte suverane, dar ai fi zis că rezistă, cel puţin din dorinţa de a-şi păstra demnitatea. Cécile asculta încă sunetul ultimului acord cînd Joseph spuse:

— E frumos, nu încape îndoială. Şi cred că nu înţeleg mai puţin bine lucrurile astea decît le înţelegeţi voi. Nu-i chiar aşa de greu cum vi se pare. Şi acuma, Cécile, vreau să-ţi spun ceva. Trebuie să cîştigi, surioară, să cîştigi bani cu chestia asta, cu talentul, vreau să spun. Atunci are să fie perfect. Atît am avut de spus.

Cécile îi aruncă o privire scînteietoare:

— Am să cîştig! şuieră ea.

Joseph răspunse cu voce placidă:

— Asta e şi dorinţa mea.

— Cécile! am strigat eu, dacă te-ar auzi Valdemar!

Soră-mea făcu un gest cu bărbia în direcţia lui Joseph şi zîmbi ca să mă liniştească.

In tăcerea care se aşternuse, tata scoase un lung oftat muzical, oftatul acela pe care-l poreclisem în sinea mea oftatul banilor. îşi aprinse o ţigară, apoi spuse că trebuie să plece şi-mi aminti că era timpul să mă duc la şcoală.

— Am să vin într-o zi să te aştept la ieşire, îmi spuse Joseph.

In seara aceleiaşi zile l-am găsit în Place du Panthéon. Era îmbrăcat în haine civile şi strălucea de curăţenie. Nu puteai spune că e elegant — niciodată nu s-a silit să fie elegant — dar arăta corect şi îngrijit. Dispreţuia tot ce semăna a neatenţie sau neglijenţă. Făcuse două-trei vizite doamnei Henningsen şi la întoarcere exclamase cu o mutră feroce: „Ptiu ! genul artist !" expresie care a rămas fără voia noastră în vocabularul familiei. Simţeam că acest Joseph şi-a fortificat toate poziţiile, că e gata de ripostă, gata de atac.

Mă luă de braţ cu un gest care, după el, trebuia să fie prietenos şi care aşa şi era, deşi cu destulă brutalitate. La drept vorbind, prin rezistenţa ce-i opuneam, accentuam eu însumi această brutalitate. Faţă de Joseph, am avut totdeauna un fel de crispare. Cînd eram mici, fidel doctrinei sale autoritare, Joseph ne plesnea. Obiceiul acesta s-a menţinut pînă am împlinit doisprezece ani şi ne-am încăierat în regulă ; cred că am fost bătut, dar mi-am asigurat în orice caz autonomia. Astfel de amintiri rămîn vii: ani de zile după aceea, la cel mai mic gest al lui Joseph, simţeam, fără voie, că muşchii mei luau poziţie de apărare.

— Sper că nu te grăbeşti, spuse el. Fiindcă am să-ţi vorbesc.

— Vorbeşte.

— Nu, mai încolo, după ce scăpăm de colegii tăi.

Joseph nu mai zîmbea. Îşi vedea de drum cu ochii pironiţi drept înainte, pentru că fratele meu nu obişnuieşte să plece capul cînd meditează. Pe faţa lui se citea o supărare, care pentru el era echivalentă cu tristeţea. Mă duse pînă pe malul Senei şi mă luă la sigur:

— Ce s-a întîmplat?

— Cu mine? Nimic.

— Nu-i vorba de tine. E vorba de familie. Ce-i cu ei? Ce s-a întîmplat?

Am simţit că roşesc şi am luat un aer cit se poate de rece urmărind cu privirea un vapor care trecea[1] cu zgomot în susul apei:

— Gînd eram acasă, vedeam totul şi ştiam totul, continuă el. Dar acuma!... Ce pot să cer de la molîul acela de Ferdinand? N-are pic de înţelegere. Atunci ce să fac? Tu eşti deocamdată un puşti, deşi nu eşti chiar un dobitoc.

— Iţi mulţumesc.

— Spun ce gîndesc.

Făcu cîţiva paşi, apoi reluă cu o voce mai domoală, în care desluşeam o umbră de îngrijorare:

— Hai, spune, ce s-a mai întîmplat?

Mă privi pieziş şi exclamă:

— Vreo fustă cumva?

De la în6eputul acestei conversaţii, eram ferm hotărît să evit orice confidenţă. în dramele mele intime, Joseph n-avea nici un loc, în gîndurile mele nu găseam nimic pe gustul şi pe măsura lui Joseph. Totuşi, mă luase pe neaşteptate.

— De unde ştii? am strigat.

Joseph ridică din umeri cu un aer plictisit.

— Păi, ce altceva să fie?

— Crezi că alte necazuri nu mai avem?

— Nu, mă întrerupse vlăjganul de frate-meu clătinînd din cap. Nu. Ştiu ce spun. E destul să mă uit la mama. Va să zică ai aflat ceva?

— Nu. Nimic. Ba da... ba da... Poate că da. Povestea asta, da, asta despre care ai pomenit tu, cred că e pe sfîrşite.

Joseph îmi aruncă pieziş o privire inchizitoare.

— Nu eşti chiar aşa de... prostănac cum s-ar crede. Şi ce te face să crezi asta?

— N-aş putea spune. Am o impresie.

— O impresie? Nu zău! Va să zică nu ştii nimic. De altfel, n-are nici o importanţă. Dacă se termină asta, începe alta.

Joseph începu să bată cu piciorul în pămînt. Apoi bombăni:

— Trebuie să ne resemnăm; deşi e o porcărie, bineînţeles.

— De ce crezi că are să înceapă alta? Nu-i adevărat, e un,..Ce e?

— Nu ştiu. Un accident.

— Exact! O clipă de rătăcire, cum se spurife în roma- nele-foileton. In definitiv, îmi dau seama că nu eşti prea deştept, băieţaş. La vîrsta ta, da, la vîrsta ta, eu le ştiam pe toate, le vedeam pe toate, eram la curent cu toate.

— La vîrsta mea? La vîrsta mea nu puteai să vezi nimic, fiindcă nu era nimic de văzut.

Se vede că mă schimbasem la faţă şi că mă apucase un tremur uşor. Pe faţa lui Joseph se ivi un zîmbet compătimitor. Biruindu-mi rezistenţa, mă apucă de braţ şi mă trase după el potrivindu-şi pasul după al meu. Vorbea cu glas înăbuşit şi cu un aer preocupat pe care nu i-l cunoşteam.

— Fie ce-o fi 1 Trebuie să ştii şi tu. Poate că ai să suferi fiindcă eşti o fire simţitoare. Ce să-i faci? Aşa-i el.

— Joseph! Doar nu vrei să spui... N-a făcut niciodată nimic...

— Acuma ce-ai să-ţi închipui? Eşti mai rău ca o femeie nervoasă.

— N-a făcut niciodată un lucru prea urît.

Joseph ridică din umeri.

— Nu mă face să rîd, că n-am chef. Pentru el nu înseamnă că face ceva. Ti-am spus doar că aşa-i el. Nu poate să vadă o femeie fără să... Il înţeleg. Il înţeleg foarte bine. Dar nici chiar în halul ăsta!

— In ce hal, Joseph?

Joseph desfăcu braţele cu un gest foarte larg.

— Chiar toate, zău aşa! Da, toate femeile care trec pe lingă el. Multe despre care n-am ştiut niciodată nimic şi celelalte pe care le-am cunoscut.

— Dar bine, Joseph...

— Nu există nici un dar. Asta este. Despre persoana care e acuma în cauză nu ştiu nimic. Eu sînt la Toul, înţelegi? La Toul! Un oraş împuţit, la mama dracului. Înainte era doamna Hemmer.

— Nu se poate, Joseph. Doamna Hemmer, brodeza...

Ba se poate foarte bine. Şi înainte de doamna Hemmer a fost Georgette Duc. Pe asta n-ai cunoscut-o. Nu era urîtă. Şi înainte de Georgette Duc a fost vopsitoarea din rue Perceval, nu-mi amintesc cum o chema. Nu pot să-mi

— amintesc de toate. Şi tot înainte de Georgette Duc, sau poate în acelaşi timp cu ea, a avut povestea aceea faimoasă cu domnişoara Legris. Ia stai, îti aminteşti de domnişoara Bailleul?

— Vai! am exclamat eu, domnişoara Bailleul? Nu! ea nu!

— Ai dreptate, continuă Joseph coborînd glasul, cu asta nu i-a mers. Era prea bigotă. Dar s-a ţinut luni de zile de fustele ei. Ge-i cu tine, Laurent?

— Nimic.

— Dac-ar fi vorba numai de noi, copiii, ne-am obişnui... Dacă n-ar fi ea... aşa cum e, nenorocită cum e. Te întreb încă o dată, ce-i cu tine? Doar nu eşti o fetiţă.

— N-am nimic. E înfiorător.

— E foarte supărător, asta-i tot. E supărător că-i aşa şi că nu-i nimic de făcut.

Joseph îmi dăduse drumul şi-şi băgase mîinile în buzunare. Privea drept înainte, în gol, cu o durere atît de sinceră, încît am fost mişcat. Apoi continuă cu o intonaţie mai aspră:

— Tu, Laurent, eşti ceea ce se numeşte un sentimental. Nu găsesc că e un cusur. E o calitate pentru tine să fii asa. Iti repet, însă, că la vîrsta ta vedeam şi înţelegeam totul, înveţi latineşte, înveţi greceşte şi spui că învăţătura asta îţi dezvoltă facultăţile de analiză. Tot ce se poate, tot ce se poate. In orice caz nu ai spirit de observaţie. Doamna Hjemmer! N-ai ştiut de doamna Hemmer ! Dar sărea în ochi! Asta dovedeşte că n-ai spirit de observaţie. Vrei să ajungi un savant. E o idee tot aşa de bună ca oricare alta. Totuşi, ar trebui să înţelegi mai întîi ce se petrece în jurul tău.

Era unul din subiectele de ceartă ale lui Joseph. Nu am acceptat provocarea.

— Joseph, am murmurat eu, aş vrea să-mi spui ceva.

— Ah! acuma pot să-ţi spun tot ce pofteşti.

— Joseph, îl mai iubeşti? Mai poţi să-l iubeşti?

Joseph îşi plecă uşor capul pe un umăr.

— Eu? Da. Desigur. De ce nu?

— Fiindcă ne-a înşelat.

— Nu te-a înşelat de loc... Nu pe tine te-a înşelat.

— Ba da! ba da! ba da! M-a înşelat,

—

—

— Puţin îi pasă lui de ideile tale sentimentale. Nici mie nu-mi pasă. Singurul lucru pe care i-l cer, pe care i l-aş cere, dacă aş putea sta de vorbă cu el...

— Dar nu poţi, nu îndrăzneşti.

— Eu sînt un om pozitiv, eu nu mă bat cu zidurile. Hai să zicem chiar că nu îndrăznesc. Ştii ce i-aş cere eu? I-aş cere să nu încurce lucrurile, să nu facă imprudenţe, să nu atragă atenţia şi să nu ne facă viaţa imposibilă.

— Dar minciuna, am întrebat eu cu disperare, ce te faci cu minciuna?

Joseph mă privi surprins:

— Care minciună?

Am mai făcut cîţiva paşi, după care Joseph a spus cu un glas profesoral:

— Orice s-ar întîmpla, nu trebuie să uiţi că el te întreţine.

— Puţin îmi pasă.

— Spui asta fiindcă nu ştii ce înseamnă să n-ai ce riiînca, adică să n-ai nimic de mîncare.

— Nici tu nu ştii.

— Ba da. Eu cam ştiu ce înseamnă.

Joseph avu un zîmbet ciudat, apoi luă un aer confidenţial.

— Cînd lucram la Mayer şi Greffhule — îţi aminteşti? acum mai bine de doi ani — nu veneam la prînz acasă ca să nu iau omnibuzul şiprimeam zece centime pentru masă... Ei uite! Mai bine de doi ani n-am mîncat. îi lăsam pe băieţi să se ducă la masă şi cît timp le trebuia lor pentru dejun, adică o oră şi jumătate, mă învîrteam în jurul unui grup de clădiri. O luam pe rue Montmartre, rue du Mail, rue Notre-Dame-des-Victoires etc... etc... Ah! cunoşteam toate prăvăliile şi nu mergeam prea repede, ca să-mi cruţ ghetele.

— Desigur, am spus eu, asta înseamnă să ai voinţă.

— Da, voinţă, dar şi altele. După doi ani de zile eram in posesia a două sute de franci, două sute de franci care erau numai ai mei.

— Două sute de franci? Şi ce-ai făcut cu ei?

Joseph rîse, îmi făcu cu ochiul, apoi reluă cu o voce gravă.

I-am băgat într-o afacere.

—

Şi îi mai ăi?

— Cred şi eu ! Eu nu sînt;.. ca el. Eu nu risipesc banii. Cei două sute de franci există, ba chiar e ca şi cum n-ar exista.

— Fii sigur că n-am de gînd să ţi-i cer.

— Bine ai să faci, pentru că n-am să ţi-i dau. Banul pe care l-ai învestit în ceva e sacru. Nu te atingi de el cu nici un chip. E al tău, dar e ca şi cum n-ar fi. Dacă ai să te faci un om serios, ai să înţelegi mai tîrziu.

— Nu ştiu ce se cheamă la tine om serios, dar eu ştiu ce vreau. Vreau o viaţă în care să nu fie vorba de bani, de citaţii, de poliţe, de încasatori, de proteste, de chitanţe, de oameni de afaceri...

Joseph rîdea cu gura pînă la urechi.

— Un paradis terestru, în care şerpii dezmiardă mieluşeii. Şi în care nişte exemplare frumoase de cărţi latineşti şi greceşti atîrnă în arborele ştiinţei.

— Da, am spus eu scrîşnind din dinţi, cărţile latineşti şi greceşti de care rău faci că-ţi baţi joc.

— Indivizii de teapa ta, strigă Joseph care prindea în sfîrşit gust de ceartă, înclină să creadă că nu poţi face lucruri mari fără să-l fi învăţat mai întîi pe de rost pe Vergi- liu. Asta-i un punct de vedere de belfer.

— Nu ştii ce spui. Pînă şi constructorii de şosele, pînă şi constructorii de vapoare şi de locomotive au spus pe de rost versurile lui Yergiliu.

— Te-aş ruga să ţii seamă, spuse Joseph cu glas insinuant, că ar fi mai bine să nu împingi discuţia pe acest teren. Dacă tu, Laurent, înveţi latina şi greaca, e pentru că eu, Joseph, fratele tău mai mare, m-am sacrificat pentru ceilalţi. E o socoteală pe care va trebui s-o lichidăm odată şi-odată. Să nu spui că nu-i aşa, fiindcă am să-ţi dau dovezi şi cifre. Dar mai vorbim noi despre asta. Dacă pentru ce am eu de gînd să fac, e nevoie de greacă şi de latină, fii pe pace: o să avem şi greacă şi latină.

Şi fiindcă-l priveam mirat, adăugă:

— Dacă pentru ceea ce vreau eu să fac e nevoie de latinişti, foarte bine! am să cumpăr latinişti. Pe savanţii de teapa ta îi

cumperi cum îi cumperi şi pe alţii, cum poţi să cumperi orice. Şi-i pui la treabă cum îi pui la treabă pe toţi,

pe funcţionari, pe servitori... pe toată lumea, ce mai încolo-încoace. Asta e: am să-mi cumpăr latinişti. ^

— Cu două sute de franci?

— Pînă atunci vor face pui.

Dacă nu mă-nşel, în momentul acela urcam pe rue Cu- vier, care-i o stradă foarte liniştită. Joseph merse o bună bucată de drum fără să scoată o silabă. Apoi deodată, cu glas liniştit ca şi cum ar fi vorbit cu îngerii din cer, murmură:

— Mă doare-n cot. Da, chiar aşa, ăsta-i adevărul: mă doare-n cot.

C A P I T O L U L XIV

O VIZITĂ SUPĂRĂTOARE. CONSECINŢELE NEÎNSEMNATEI AFACERI DUCHAUSSOY. UN CINTEC POPULAR ŞI O MUZICĂ DE SCENĂ. CITE CEVA DESPRE FUNCŢIONARII MINISTERIALI. DE UNDE REIESE CĂ „A PUNE SECHESTRU" E UN VERB TARE, CHIAR ÎN SENS FIGURAT. O CRIZĂ DE FURIE BINE STĂPÎNITĂ. PIANUL OFERĂ UN ARGUMENT.

MAMA CAPITULEAZĂ.

Deşi era o zi obişnuită din săptămînă, trebuia să mîn- căm împreună cu toţii în cinstea lui Joseph. Tata se întorsese acasă devreme şi singurul care mai lipsea era Ferdinand. Thérèse Segrédat, blinda noastră vecină, o ajuta pe mama să pună masa. Thérèse era mărunţică, avea toate gesturile rotunde, pielea albă ca laptele şi purta totdeauna rochii negre. Îmi era dragă figura şi privirea ei speriată. Îmi făcea o nespusă plăcere să mă uit la ea din depărtare, cînd nu mă vedea şi cînd nu riscam s-o intimidez.

în odaia părinţilor era deschisă o fereastră. De jos, din curte, se auzea un glas răguşit, acompaniat de vioară. Era un cîntec pe care Parisul îl învăţase de la Eugénie Buffet:

De toate cele joc ne batem
Fiindcă de toate-am încercat, De
toate am visat...

Din cînd în cînd auzeam zgomotul pe care-l făcea cîte un ban de bronz aruncat pe trotuar.

în clipa aceea cineva sună la uşă. Joseph spuse:

— A venit şi Ferdinand şi se duse în vestibul. Se întoarse însă numaidecît şi murmură: Mamă, e portărelul!

Urmă o clipă de tăcere. Mama se aşeză pe un scaun, îşi duse mîna la inimă, se îngălbeni uşor şi spuse cu multă simplitate:

— Spune-i să intre, Joseph.

— Sînt trei.

Mama făcu un gest vag. Joseph nu se mişca şi-l căută pe tata cu privirea. Tata era in picioare şi se sprijinea de uşa sufrageriei. îşi îndreptă spinarea, „făcu pe pieptosul", zîmbi, îşi trase mustăţile lungi, de aur, şi spuse:

— Ce aştepţi, Joseph?

Joseph se făcu nevăzut în bezna din vestibul. Se auzi zgomot de paşi. Apartamentul nostru era mic. După ce străbăteau vestibulul — manevra aceasta se făcea în doi sau trei paşi — oaspeţii noştri intrau fie în odaia băieţilor, fie de proferinţă în camera părinţilor care părea mai puţin ticsită de lucruri. Thérèse Segrédat făcu un pas de parc- ar fi vrut să plece. Părea foarte tulburată. Mama îi spuse cu glas scăzut: *

— Rămîi, Thérèse, te rog.

Şi Thérèse rămase în picioare, în spatele scaunului pe care şedea mama, ca o domnişoară de onoare.

Apoi uşa se deschise şi oamenii legii îşi făcură apariţia.

Primul, portărelul, adică şeful, era un individ voinic, tînăr încă, cu membre mari şi lungi şi purta o jachetă de culoare închisă. îşi scoase pălăria galbenă de pai şi începu să-şi facă vînt cu ea. Avea mîini enorme, acoperite cu un puf roşu. Era aproape chel şi pe obraji îi creşteau nişte smocuri mari de păr creţ, modă pe care, dacă nu mă-nşel, o introdusese împăratul Franz Joseph.

Asistentul lui principal era un bătrîn cu aspect de epavă, gătit cu o redingotă şi o jiletică în floricele, pătată toată cu muci şi cu gălbenuş de ou. Celălalt funcţionar era un băieţandru, ceva mai în vîrstă decît mine. Amîndoi aveau serviete mari de piele, ticsite cu hîrtii.

Intrară toţi trei şi, fiindcă odaia era mică, ne pomenirăm deodată atît de aproape unii de alţii, încît nu mai puteam face nici o mişcare.

— Doamnă, spuse uşierul cu glas sprinţar, am venit pentru problema Duchaussoy.

Şi fiindcă mama dădu din cap, adăugă pe un ton glumeţ:

— Vă inchipuiaţi. Şi eu îmi închipuiam.

Pe faţa tatii se ivi cel mai fulgerător dintre zîmbete. Apoi spuse cîntărindu-şi fiecare cuvînt:

— Vedeţi-vă de treabă, domnule, şi nu faceţi comentarii. Ştiu cum se desfăşoară ceremonia şi nu voi tolera nici o fantezie jignitoare.

Individul cel voinic îşi umflă obrajii, suflă, apoi se întoarse spre ceilalţi doi:

— Atunci citiţi actul.

Bătrînul începu să citească dintr-un caiet de somaţii; pe fereastra deschisă pătrundeau zgomotele curţii.

Lăsînd grădini în urmă, Zorim pe străzi voioşi.

— închide fereastra, Laurent, spuse mama oftînd.

M-am supus. Dintr-o dată, camera ni s-a părut şi mai plină de încordare şi de mînie. Funcţionarul cel bătrîn bombănea ceva, tata zîmbeacu privirea în tavan, mama-şi ţinea capul plecat şi portărelul îşi mişca pălăria în chip de evantai. In clipa aceea îşi făcu apariţia Ferdinand şi bolborosi:

— Ge-i asta? Ce s-a întîmplat?

Joseph spuse:

— Taci din gură !

Şi Ferdinand tăcu, privind pe rînd toate figurile noastre, cu ochii lui miopi care nu vedeau nimic. Cécile era în picioare, lingă tata. Părea absolut indiferentă, dar strîn- gea buzele, gata să izbucnească într-o mică şi drăgălaşă criză de furie tip Pasquier. Deodată, trecu dincolo şi închise- în urma ei uşa. Foarte curînd după aceea am auzit-o cîn- tînd la pian.

— Ce-i asta? întrebă omul legii.

— Muzică, domnule, spuse tata ridicînd cu gravitate un deget. Sîntem obligaţi să vă primim în casă, dar nu sîn- tem obligaţi să vă oferim tăcere.

Individul îşi puse pălăria pe placa de marmură a comodei. Pufăia pînă-n smocurile de păr de pe obraji:

— Ia nu face pe deşteptul că nu cîştigi nimic cu asta. Dacă ţi-ai fi plătit datoriile n-am fi venit la dumneata.

— Lasă morala, domnule, răspunse lata. Dacă noi ăştia, răi platnici, oameni nevoiaşi n-am fi pe lume, dumneata şi cei de teapa dunntale aţi da din colţ în colţ; n-aţi mai avea ce căuta pe lumea asta. Noi sîntem raţiunea voastră de a fi, mijlocul vostru de trai. Ar trebui să ne bine- cuvîntaţi, să vă ploconiţi înaintea noastră.

Portărelul ridică din umeri, se întoarse spre oamenii lui şi spuse:

— Scriţi. Am să dictez.

Temperatura camerei creştea încetul cu încetul. Tata părea ferm hotărît să nu se înfurie, dar forţa sub presiune ţîşnea din el ca un fluid şi ni se urca la cap. Furia aceea care nu izbucnea ne otrăvea pe toţi. Surioara noastră Suzanne, de care uitasem,

începu deodată să plîngă. Mama îşi acoperi urechile cu palmele şi spuse:

— Ia fetiţa, Thérèse. N-ar fi trebuit să rămînă aici.

Intre timp, portărelul spunea:

— O comodă de mahon, stil Louis-Philippe...

Thérèse o luă pe Suzanne şi ieşi. In camera de alături, Cécile cînta din răsputeri. Nu mă puteam împiedica să ascult ce cînta şi-i admiram sîngele rece şi curajul. Cît despre mine, ochii îmi ardeau şi respiram repede. Il priveam pe tata cu o spaimă religioasă, fiindcă ştiam de ce e în stare. Dar în ziua aceea părea perfect stăpîn pe el însuşi, afară doar că zîmbetul lui căpăta o nuanţă de cruzime.

Oamenii legii înaintau în cameră pas cu pas. Cel mai în vîrstă dintre ei scria pe o scîndură, de care era fixată o sticluţă cu cerneală. Şeful dicta de zor. Descria în cîteva cuvinte mobilele noastre şi ni se părea că numai rostind aceste cuvinte ni le confisca, ni le şi lua. Mama şedea mai departe mîndră, fără să spună o vorbă, şi se ţinea foarte dreaptă. Tata îşi puse mîna pe obraji chiar în locul unde portărelul cel dolofan purta smocurile de barbă şi ridică ochii spre cer cu un zîmbet extraordinar de milă. Apoi spuse cu glas melodios:

— Dumneavoastră, domnule, sînteţi un om al legii sau cam aşa ceva. Poate că ştiţi cît poate să te coste — din punct de vedere legal, fireşte — dacă-ţi permiţi anumite libertăţi. De pildă: o pereche de palme.

Portărelul răspunse cu răceală:

— Nu ştiu, cam vreo mie de franci, dar cred ca poate să fie şi mult măi scump.

— Păcat, spuse tata, fiindcă în clipa de faţă nu-mi pot permite o cheltuială serioasă. Aveţi noroc, domnule.

— Poftim?

— Da, la dumneavoastră mă gîndeam. Zău că aveţi noroc. Nu vă obosiţi: cunosc subtilităţile legii. Declar în mod public că n-am intenţia să vă trag o pereche de palme.

Ochii lui aveau o strălucire de gheaţă.

— Hai, potoleşte-te, spuse individul ridicînd din umeri. Dacă ai să continui aşa, ai să strici toată treaba.

— Raymond ! spuse în sfîrşit mama. Pentru Dumnezeu !

Portărelul murmură:

— Daţi-mi voie, şi intră în sufragerie.

L-am urmat, strîngîndu-ne unul într-altul, afară de mama, care nu se ridicase de pe scaun. Joseph, care-şi ţinea mîinile în buzunare, îmi spuse cu răceală:

— N-are nici un rost să-l scoatem din sărite pe mîrla- nul ăsta. Îşi face datoria. Trebuie să mergem la creditori şi să ne înţelegem cu ei. Mă mir de mama. Cum s-a schimbat !

Cécile se opri din cîntat. Portărelul spuse:

— Scrie: un pian cu coadă. Pleyel. Numărul seriei....

— Daţi-mi voie, spuse tata şi deveni deodată serios. Pianul acesta nu ne aparţine.

— Atunci trebuie să-mi arătaţi o scrisoare a proprietarului care indică data intrării acestui obiect în casă şi-i rezervă toate drepturile.

Ne-am privit uluiţi. Nici nu ne trecuse prin minte că ar fi fost nevoie de o astfel de scrisoare.

— Poate că Yaldemar are o scrisoare, bolborosi Joseph.

Tata părea că-şi pierduse cumpătul. încruntă sprînce-
nele:

— Auzi, Lucie?

Mama făcu un semn afirmativ din cap.

— Vă repet că pianul acesta nu ne aparţine, strigă tata.

— Şi ce vreţi să vă fac? spuse grăsanul plictisit. N-aveţi decît să-mi dovediţi. în loc să pălăvrăgiţi şi să vă bateţi joc de oameni, aţi face mai bine să fiţi în regulă. Scrie: B.28.016.

— Nu vă las să faceţi asta.

— Nu puteţi să mă împiedicaţi. De altfel, n-aveţi grijă, 11-am să-l car chiar acum in spinare. Şi, în definitiv, des- curcaţi-vă. Văd că vă merge gura ca o moară.

Cécile începu iar să cînte. Tata spunea:

— Nu, zău, nu se poate.

Joseph îşi ţinea mîinile în buzunare şi-şi muşca mustaţa tînără iar eu, gata să izbucnesc în plîns, îi spuneam:

— Vreau să fiu cineva. Nu vreau să-i văd niciodată pe oa-menii ăştia la mine în casă, Joseph, cînd o să am şi eu o casă.

Joseph clătină din cap:

— Sechestrul n-are nici o importanţă, urmărirea poate fi oprită în orice moment. Ceea ce găsesc eu caraghios e să laşi să ţi se pună sechestru pentru trei sute douăzeci şi cinci de franci.

Oamenii legii erau pe sfîrşite cu inventarul.Ferdinand suspină:

— Miroase a ars.

M-am repezit în bucătărie. Din depărtare se auzea:

— Un dulap de nuc lustruit cu broaşte de aramă...

Ori de cîte ori îmi amintesc de ziua aceea de vară, mai văd şi altă scenă: Oamenii legii au plecat. Toate uşile sînt închise şi discutăm între noi, alde Pasquier. Discutăm cu voce înăbuşită. Tata se preface că citeşte ziarul într-un colţ al camerei, fumînd o ţigară. Mama sade în fotoliu cu faţa crispată. Noi, copiii, ne-am adunat cu toţii în jurul ei ca s-o rugăm, ca s-o înduplecăm. Joseph îi vorbeşte ca unei bolnave:

— Foarte bine, putem lăsa să se vîndă totul. Chiar şi bufetul mătuşii Alphonsine, chiar şi dulapul de nuc. Dar pianul lui Valdemar, nu ! Nu putem admite să se vîndă un lucru care nu ne aparţine.

Mama bolborosi cîteva cuvinte care dovedeau că rezistenţa ei era extenuată. Joseph porni iar la atac:

— Ştim că vrei să păstrezi banii aceia pentru noi, dar uite! noi renunţăm. Semnează, mamă, semnează. Şi să nu mai vorbim despre asta, să se sfîrşească odată. Tata şi cu mine o să ne ocupăm de formalităţi.

Atunci mama spuse:

— Bine, am să semnez. V-aţi adunat cu toţii în jurul meu. M-aţi năucit. S-ar zice, Doamne, Dumnezeule!... E înfiorător. Hai, aşezaţi-vă la masă. Vă spun că semnez.

Începem să nmicăm. N-am deschis încă ferestrele de parcă am avea ceva de ascuns fală de oameni, de,parcă spaima noastră ar mirosi urît. Fiecare din noi se preface că apucă o firimitură de mîncare cu vîrful buzelor. Dar nimeni nu poate să înghită nimic, nici măcar apă. Primul care pleacă e Ferdinand. Cécile se ascunde într-un colţ. Tata şi Joseph rămîn în odaie şi n-o slăbesc pe mama din ochi. Şi mama oftează cu o voce stinsă:

— Fă-mi un serviciu, Laurent: du-te şi o plimbă pe so- ră-ta cea mică. Am să-ţi dau cîteva rînduri ca să te justifici la şcoală. Nu te supăra, Laurent.

O iau de mînă pe Suzanne. Are o lăbuţă mititică şi fierbinte. Timp de două ore rătăcesc cu fetiţa prin grădina plină de praf, pe care în copilărie Cécile o poreclise „grădina animalelor sălbatice".

C A P I T O L U L X V

THÉRÈSE E GENEROASĂ. **COMPLIMENTE** NEPOTRIVITE. TAINELE UNEI ÎMPĂRŢIRI. BUCHETUL 1)E TRANDAFIRI ŞI SAINT-HONORÉ. EFECTELE CĂLDURII ASUPRA TEMPERAMENTELOR MUZICALE. CÎNTEC DE LEAGĂN. O FEREASTRĂ DESCHISĂ SPRE NOAPTEA PARIZIANĂ.

A doua zi, pe la ora prînzului, Thérèse Segrédat veni la noi. Era îmbrăcată de oraş. Purta mănuşi negre, tricotate, fără degete şi ţinea în mînă un săculeţ de crep. O vedeam şezînd lîrigă mama, în sufragerie, unde Cécile scria pe foi mari de hîrtie liniată.

Deodată, Thérèse coborî glasul. Era mai puţin palidă ca de obicei şi părea că se stăpîneşte cu greu să nu plîngă. Apoi spuse:

— Doamnă Pasquier, am fost azi-dimineaţă în oraş şi v-am adus banii.

Mama se uită brusc la Thérèse cu privirea aceea fixă şi letargică de care mă temeam cumplit uneori şi murmură:

— Care bani?

Thérèse începu să tremure din tot corpul şi scoase din săculeţ un plic galben, pecetluit.

— Sint banii mei, doamnă, vă rog să mă credeţi. Poftim ! luaţi-i ! Nu vreau să fiţi amărîtă şi nu vreau, zău, nu vreau ca domnul Pasquier să se înfurie. Luaţi-i, doamnă! Luaţi-i! O să-mi faceţi o mare bucurie.

Thérèse plecă capul şi începu să plîngă. Mama îi mîngîie părul şi suspină:

— Biată Thérèse, biată fetiţă! Ar fi în stare să facă ce a spus. Nu, îţi mulţumesc. Totul s-a rezolvat, drăguţa mea, am găsit bani. Banii sînt acuma la ei, în clipa asta soţul meu face formalităţile necesare. Da, chiar aşa, formalităţile necesare. Biată Thérèse ! Nu pot să-ţi explic.

Thérèse începu să zîmbească, privind ţintă într-un punct spre zenit. Ţinea încă plicul în mina care tremura. Desigur, nu putea să înţeleagă convulsiile obscure care frămîntau clanul nostru, lumea noastră. întrezărea doar din depărtare fulgerele care luminau furtunile noastre. Thérèse era plină de nevinovăţie, de gingaşă nevinovăţie şi de compătimire. I-am dedicat de la distanţă un imn de recunoştinţă şi de iubire.

Mama continua s-o examineze cu aceeaşi privire atentă. Luă plicul cu bani şi-l introduse cu grijă în săculeţul de crep. Thérèse spuse:

— Toată noaptea m-am gîndit la asta. Toată noaptea m-am rugat şi acuma, poftim! nu primiţi.

— N-avea grijă, spuse mama, are să ţi se ţină seamă de această faptă bună ca şi cum ai fi făcut-o.

Cele două femei mai schimbară cîteva fraze pe un ton potolit. Thérèse se uită la Cécile şi spuse:

— Nu mi-am dat niciodată seama pînă azi cît de mult semeni cu fratele dumitale, cu fratele dumitale Joseph, care-i mai scump la vedere. Pare foarte inteligent şi, mai ales, foarte energic.

Cécile se ridică de pe scaun fără să răspundă, îşi zvîrli capul pe spate ca să-şi scuture cozile lungi şi se apropie de camera mea. Se plimbă un timp în spaţiul dintre cele două paturi. Din cînd în cînd se uita lung în oglinda din perete. Deodată, cu obrazul descompus, strigă cu glas înăbuşit:

— Fata asta e nebună de tot.

— Vai, Cécile ! i-am spus eu cu un ton dojenitor şi chiar cu oarecare ciudă, n-ai auzit, n«ai înţeles ce a făcut? Thérèse e un înger.

Ga o iepşoară tînără, fetiţa zgîria podeaua cu piciorul.

— E o fată bună dar e proastă.

Furia ei mă tulbură. Totuşi, o înţelegeam într-un fel pe Cécile. Pe vremea aceea mi se spunea adesea că semăn cu vreunul din fraţii mei şi această observaţie, chiar cînd era rostită împreună cu alte complimente şi în intenţia de a mi se face plăcere, mă stingherea grozav. Încă de pe atunci am considerat drept regulă să nu spun nimănui că seamănă cu cineva — chiar cînd era vorba de o asemănare măgulitoare — şi cu atît, mai puţin că seamănă cu o rudă ; cine ştie ce fierbe în adîncurile unei familii.

După cum spusese mama, tata făcuse chiar în dimineaţa aceea „formalităţile necesare". La noi acasă — poate că şi dincolo de zidurile casei — avură loc nişte convorbiri la care n-am fost chemat să particip, pentru că eram încă prea tînăr, desigur, dar poate şi pentru că aveam acea „sensibilitate absurdă" cum o numea Joseph. Am aflat mai tîrziu că tata îi dăduse lui Ferdinand suma de o sută de franci; mă întreb încă şi azi cîtă nebănuită elocvenţă a trebuit să desfăşoare ca să obţină acest apanaj. Lui Joseph îi fu atribuită suma de două sute de franci în chip de restituire parţială a împrumutului negociat pe titlul lui de rentă. Tata păstră restul banilor, ca de obicei. Cît despre mama, păru deodată istovită, străină şi cu desăvîrşire indiferentă la această dubioasă distribuire a prăzii. Dau aceste mici detalii pentru că ele explică unele puncte din povestirea mea.

Toată ziua aceea trecu într-o atmosferă de febrilitate şi de şuşoteală. Tata plecă în oraş, se întoarse, plecă iar, risipind de fiecare dată nenumărate zîmbete albastre. Pe la şase reapăru. Adusese un buchet de trandafiri şi un tort cu cremă din cele cunoscute sub numele de„Saint-Honoré". Le puse pe masă şi declară cu un aer graţios că trebuia să se ducă la o conferinţă ce se ţinea la Facultatea de Medicină ; îi părea foarte rău că nu

poate rămîne cu noi la cină. In seara aceea, Ferdinand se ducea la teatru cu un coleg care-l invitase pe urmă şi la restaurant. Joseph avea să cineze cu noi, dar declară că va pleca pe urmă să-şi „vadă de treburi".

Era foarte cald şi masa fu tristă. Mama avea gesturi greoaie de somnambulă. Tocmai cînd ne ridicam de la masă, se ivi Valdemar. Avea un aer agitat şi-i spuse soră-mi Cécile:

— Àsta-i o zi pierdută. Nu te-am auzit cintind... N-ai făcut nimic ca lumea. Trebuie să studiezi cel puţin o oră.

Mama strînse de pe masă. Valdemar îşi freca degetul cel mare de cel mijlociu cu zgomot. Joseph aruncă o privire circulară asupra noastră, ridică din umeri cu răceală şi-şi luă pălăria. Cei doi muzicieni traseră numaidecît uşa după ei şi, îndată după aceea, pianul începu să vorbească. Nu vorbea numai pianul. Din cînd în cînd răsuna vocea ciudatului profesor. Cécile îi răspundea, se oprea din cîntat, apoi se pornea iar cu furie. Veşnica luptă dintre cele două suflete răpăia în seara de iulie. Luasem o carte, dar nu puteam să citesc. Deodată am auzit-o pe Cécile închizînd pianul şi strigînd cu voce vibrantă:

— Nu ! Nu ! Mai bine spăl vasele ! Mai bine frec duşumeaua cu peria de sîrmă ! Nu vreau să fiu martirizată!

Eram obişnuiţi cu izbucniri de acest fel, totuşi, mama şi cu mine ascultam cu o strîngere de inimă.

Uşa se deschise şi Valdemar se ivi în prag. Poate că-i era cald, în orice caz arăta ca un beţiv. Îşi smulgea pletele şi striga:

— Eu sînt spiritul. Eu, eu sînt geniul. Şi, din greşeală, din bătaie de joc, din nenorocire am nişte mîini de salahor. Ea, fetiţa asta, are mîinile mele. Are şi corpul meu, are corpul geniului meu. Asta înseamnă că trebuie să mă asculte.

In clipa aceea ne zări, pe mama şi pe mine, aşezaţi la lumina lămpii şi spuse cu un rîs ciudat:

— Aresămă asculte, jur. Dacă nu, am să-mi tai mîna, numai şi numai ca s-o fac să înţeleagă că am nevoie de mîinile ei, numai şi numai ca să ştie cine sînt eu, Valdemar Henningsen! Am să-mi tai mîna.

Arunca priviri în jurul lui căutînd o armă, un cuţit. Atunci am văzut ceva extraordinar: soră-mea Cécile, impasibila, îngheţata Cécile se desprinse din întuneric şi se aruncă asupra lui Valdemar. li strînse mîinile apoi îl îm- brăţişă gemînd:

— Spuneţi-i să se liniştească ! Nu sînt bună de nimic cînd îl văd aşa. Laurent, Laurent, nu vreau să mă chinuie. Şi nu vreau nici să-l aud că spune lucruri îngrozitoare.

Abia am izbutit să-i potolim pe cei doi nebuni. In cele din urmă, Valdemar plecă şi Cécile se duse la culcare. Era foarte aproape de noi şi o auzeam: tuşea răguşit din ci ud în cînd şi uneori se răsucea cu atîta violenţă, încît arcurile patului ei de campanie vibrau îndelung ca un geamăt.

Mama se oprea din cusut. Asculta într-un anumit fel, încovoiată, de parcă ar fi perceput zgomotul tuturor acestor existenţe înlănţuite nu din lumea cea mare, ci din trupul ei.

— Mamă, i-ara spus eu cu glas scăzut, nu-ţi face griji pentru Cécile, ştii doar că sînt copilării.

Mama clătină binişor din cap şi nu răspunse numaide- cît. In cele din urmă vorbi din vîrful buzelor, cu o voce abia şoptită:

— Copilării? Poate. Dar ce ştiu eu, ce mai ştiu eu? Doamne, tare aş fi vrut să rămîneţi mereu copii, copiii mei. Munceam mult, dar eram aşa de fericită ! Noaptea ascultam cum respiraţi lîngă mine şi nimic nu mi se părea greu. Dar acum, uite, aveţi cu toţii idei, necazuri, tot felul de poveşti pe care nici măcar nu le înţeleg şi despre care nu-mi spuneţi nimic.

Am tăcut iar. Din cînd în cînd ridicam ochii şi o vedeam pe mama aplecată asupra lucrului. Atunci încercam să-mi închipui ce gînduri se agitau sub obrazul ei obosit. La un moment dat, mica Suzanne începu să geamă. Avea probabil un coşmar, fiindcă respira cu greu. Mama se aşeză lîngă pat şi-i cîntă încetişor cîntecul acela de leagăn pe care-l auzisem cu toţii în copilărie, un bocet naiv şi feroce, care ne înspăimîntase şi care ne adormise pe toţi:

...Ţîncul de s-o deştepta,
Urechea-i se va tăia, Să-i se
toace mărunţel într-un ciob
de castronel.

Suzanne adormi iar. Mama luă lampa.

— Să mergem la tine în cameră. Are să doarmă mai bine aşa.

Fereastra camerei mele era deschisă. După cum am mai spus, dădea spre stradă. Am început iar să citesc şi mama a început iar să coasă. De vreo două-trei ori am auzit-o pe Cécile răsucindu-se în pat şi de fiecare dată un arc scîr- ţîia cu un zgomot uşor ca un dangăt de clopot. Apoi se făcu tăcere. Mama suspină:

— E unsprezece şi din sunetul glasului ei am înţeles că spusese lucrul acesta de sute, de mii de ori, într-o melancolică singurătate, în care eram şi eu admis în seara aceea.

Mai trecu un timp. Se întîmpla să citesc două sau trei pagini fără să ştiu ce citisem. Atunci o luam de la început, rînd cu rînd, cuvînt cu cuvînt.

Parisul clocotea în depărtare ca un cazan fioros. în dreapta şi în spatele nostru, ghiceam existenţa unor mari întinderi de tăcere neagră: erau Grădina Botanică, Halele, Sena. Din cînd în cînd, cîte un omnibuz trecea în galop la capătul străzii. Alteori, desluşeam tropotul adormit al căruciorului vreunui zarzavagiu sau un scîrţîit de tălpi pe trotuar. De fiecare dată, mama se ducea la fereastră.

Ceva mai tîrziu am auzit cîntatul unui cocoş din direcţia Halei de vinuri şi pe urmă un dangăt aerian de clopot. Mama murmură:

— E miezul nopţii. Şi îndată după aceea adăugă: Laurent, dragul meu, du-te la culcare. Nu eşti obişnuit să stai tîrziu noaptea, ai să fii obosit mîine.

— Mamă, am spus eu deodată, nu fii îngrijorată din cauza lui Ferdinand, ştii doar cît de cuminte e.

Mama îmi atinse fruntea cu degetul:

— E cuminte? Cine ştie? Ar trebui să fii înăuntrul lui ca să ştii cum e. Da, în sufletul, în inima lui. E tîrziu, cul- că-te, Laurent. Eu rămîn lîngă fereastră şi nu mă uit la tine ca să nu te jenezi.

M-am dezbrăcat repede şi m-am băgat în pat. Răcoarea nopţii se strecura în cameră. Mama luă un şal de caşmir negru şi şi-l puse pe umeri. Aşa părea mai înaltă, mai severă şi maiestuoasă, ca o regină dintr-o tragedie.

Deschise uşa camerei în care dormea Cécile şi rămase acolo un timp destul de îndelungat. Auzeam răsuflarea regulată şi uneori adîncă a soră-mi. Ce făcea mama lîngă Cécile care dormea? Ce vrajă, ce rugă fierbinte înălţa la căpă- l.îiul slujnicei zeilor? Cum mîngîia obrazul acela tinăr de posedată?Mama se întoarse la mine în cameră, coborî flacăra lămpii şi o ascunse îndărătul unui teanc de cărţi. Apoi începu să se plimbe binişor, binişor în spaţiul acela strimt în care noi nu reuşeam nici măcar să ne jucăm ; se plimba de la dreapta la stînga şi de la stînga la dreapta aşa cum făceau în grădina cufundată în beznă animalele închise în cuşcă.

Parisul începuse să toarcă dincolo de fereastra deschisă. Ori de cîte ori un zgomot cît de slab urca din stradă, mama se ducea la fereastră şi privea afară în noapte. Nu adormisem încă şi se vede că-şi dădu seama. Se apropie de mine, se aplecă, îmi atinse urechea cu buzele şi spuse:

— Dormi, Laurent. Nu, nu sînt îngrijorată, se întorc ei. Apoi adăugă, dar vocea ei era subţire ca un fir de aţă:O să vină ziua cînd o să te aştept şi pe tine şi nici n-ai să-ţi dai seama.

în cele din urmă am adormit.

M-am trezit noaptea, peste o oră sau două. Casa părea moartă. Lampa se stinsese, dar cerul Parisului împrăştia in odaie o lumină supranaturală. Eram tot singur în patul meu şi patul celălalt era tot gol. Umbra mamei se desluşea dreaptă, în faţa ferestrei. Ai fi zis că strînge la piept un obiect invizibil cu braţele încrucişate şi crispate. Părea că face un efort mut, un efort înfiorător pentru ca un lucru pe care numai ea îl putea simţi şi cuprinde să nu cadă, să nu se prăbuşească, să nu se topească în noapte.

O priveam şi-mi ţineam răsuflarea. în întunericul din odaie îmi spuneam că tăria sufletească şi voinţa nu erau numai vorbe, ci se întruchipaseră într-o fiinţă vie. Nu mai voiam să dorm. Şi totuşi am adormit iar.

C A P I T O L U L XVI

FAC UN JURĂMÎNT SOLEMN. MICILE SOCOTELI ALE LUI JOSEPH. LUMEA FINANŢELOR ŞI ASPIRAŢIILE SPRE VEŞNICIE. O LECŢIE DESPRE PRIMEJDIILE PARISULUI. STÎNJENEALA ŞI RUGA. O SCRISOARE CU MIROS DE AVENTURA. O NOUA VICTORIE A UNUI TÎNĂR INTERESANT.

Două zile după aceea, Joseph îşi sfîrşi permisia şi plecă, îmi amintesc că am avut o ultimă conversaţie însufleţită. Era dimineaţă. Joseph îşi peria şi-şi îmbrăca t reptat hainele uniformei.

— De ce nu te-ai întors mai devreme noaptea trecută, adică dimineaţa trecută? l-am întrebat eu cu ciudă. Ce dracu ai făcut?

Joseph ridică din umeri — hotărît lucru, ăsta era gestul lui preferat. Apoi spuse după o lungă tăcere:

— Nu te înfierbînta. Am fost cu prietenul meu Yalencin.

— Cine-i acest Yalencin?

Volumul gîtului lui Joseph crescu, ceea ce exprima foarte bine respectul şi mulţumirea. Apoi spuse cu glas cucernic şi amplu:

— E un domn teribil de bogat.

— Ah ! am strigat eu cu furie, numai la bani te gindeşti.

Joseph mă examină cu o privire dispreţuitoare.

— Eu sînt logic, spuse el, mai ales sînt cinstit. Spun lucrurilor pe nume. Trebuie să te gindeşti totdeauna la bani, şi toată lumea se gîndeşte la bani, fiindcă fără ei nu poţi să faci nimic. Pînă şi pîrliţii tăi mîncaţi de molii, răsuflaţi, şoarecii tăi de bibliotecă, şmecherii tăi care fac pe grozavii şi pe martirii ştiinţei, nici ei nu se gîndesc decît la salarii, la pensii, la gologani. Numai că nu vorbesc despre asta fiindcă nici măcar nu sînt sinceri. Ca să poţi dis- preţui un lucru, trebuie mai întîi să-l ai.

— Joseph, am strigat eu cuprins de o sfintă oroare, îţi jur pe capul mamei...

— Nu jura, ai să spui o prostie.

— Joseph, prima mea bancnotă de o mie de franci, da, de o mie de franci, de o mie de franci, îţi jur că am s-o rup în bucăţi de mărimea unor confeti... ai auzit? şi-ţi jur că am s-o arunc în foc ca să ispăşesc ce ai spus tu.

Joseph tresări.

— Eram sigur c-ai să spui o prostie. Şi încă ce prostie! Dacă faci aşa ceva!... Dar n-ai s-o faci. Nu trebuia să juri.

întinse gîtul şi-şi legă cravata.

— înainte de a-ţi rupe bancnota de o mic de franci, va trebui să ne socotim.

— Ce să socotim?

Joseph se liniştise cu desăvârşire. Coborî vocea şi-mi zîmbi cu zîmbetul acela, autoritar şi comercial totodată, care mă face şi azi să ghicesc că are să-mi ceară bani.

— Sper că n-ai uitat, Laurent, că avem o mică socoteală.

J9 — Cronica familiei Fasquier, voi. X

2UQ

Nu-mi aminteam de aşa ceva dar nu eram mirat. Toată lumea are o socoteală cu Joseph. Scoase din Jtuzunar un carnet, îl răsfoi şi-l ţinu deschis în palma stingă. Apoi spuse cu o voce îmbietoare:

— Poftim, Laurent. Luna ianuarie. Doi franci, plus un franc, plus un franc şaizeci... face cu totul şase franci şaizeci. Intre noi, nu poate fi vorba de dobîndă.

— Dar ce-i asta? Ianuarie... ianuarie... Nu-mi amintesc.

— îmi pare rău. Ultima oară cînd am venit în permisie, ne-am dus la teatru amîndoi. înainte de spectacol, am mîncat ceva la un birt. Seara, la ieşire, am luat iar o gustare. Uită-te, am notat totul.

— Dar eu eram convins că mama ţi-a dat bani pentru amîndoi.

— Nu. Erau banii mei. Da, întocmai, erau nişte bani pe care mi-i datora. Sper că n-ai s-o plictiseşti pe mama cu aşa ceva, mai ales în halul în care e. (Spunînd aceste vorbe, figura lui Joseph exprimă o durere sinceră.) Sînt chiar de părere că ar trebui s-o mai laşi în pace, să nu-i tot spui poveşti, să nu-i mai împoi capul. Te asigur că am informaţiile mele. Mama are nevoie de menajamente.

— Dar zău, nu-mi amintesc de loc de chestia aceea din ianuarie, am spus eu.

— Ah! strigă el bătînd din picior, voi ăştia, dezinteresaţii, sînteţi toţi la fel. Faceţi pe generoşii cu banii altora.

Aşa cum mi se întîmplă de obicei în relaţiile cu Joseph, m-am simţit atît de umiiit, încît m-am dus să-i aduc banii. Din fericire, micile mele economii alcătuiau o sumă care ajungea cam pînă la cît socotise el.

Am povestit această scenă pentru că Joseph mi-a ju- cat-o nu o dată, ci de multe sute de ori şi că pentru că poate sluji la înţelegerea fratelui meu. Banii vin, pleacă, zboară. Banii se evaporă şi se pierd... Numai în mîinile lui Joseph nu se pierd. Cei şase franci şaizeci ai mei trăiesc încă, sînt convins. Undeva, în subsolul unei bănci, există un teanc drăgălaş de titluri, a căror celulă iniţială, ca să zic aşa, o alcătuiesc cei şase franci şi şaizeci ai mei. Joseph adună şi păstrează. E o funcţiune umană. Adevăraţii oameni ai banului sînt frămîntati în felul lor de setea de veşnicie.

Joseph mi-a demonstrat de sute de ori în faptă şi în vorbă că bogăţiile lumii aparţin efectiv celor care au îndrăzneala să se declare posesorii lor.

Dar sper că voi găsi timp mai încolo să vorbesc despre Joseph. Pentru moment să plece.

Şi Joseph plecă. Trecură două zile. Peste casa noastră se aşternu liniştea şi eram gata să mă cufund şi eu în ea cînd, într-o zi, am tras o spaimă ciudată. Mă întorceam de la şcoală. Era aproape ora prînzului. Pe scară m-am întîlnit cu Cécile şi cu mica Suzanne.

— Te duci undeva? am întrebat.

— Da, oarecum. Sus, la noi, se întîmplă ceva şi mi-au dat paşaportul.

Din trei sărituri am fost în casă. Cheia era în uşă, astfel că am putut intra fără zgomot. în camera noastră, a băieţilor, răsuna vocea tatei. Era solemnă şi mînioasă.

— E prima oară că facem greşeala să-ţi dăm ceva bani, spunea tata. E prima ta escapadă de flăcău ! Ne-ai spus că te duci la teatru ! Şi uite rezultatul ! Plîngi, dragul meu, ai de ce să plîngi 1

Urmă o tăcere tulbure. Tata începu iar să strige:

— La vîrsta ta, şi cuminte cum pari, de unde să ne fi închipuit că ţi-ar putea trece prin minte lucruri... lucruri incorecte. Şi poftim ! Din primul moment ! Dacă aş şti cine e...

L-am auzit pe Ferdinand protestînd cu sughiţuri de plîns:

— Nu admit să fie insultată ! E o fiinţă neprihănită.

— E destul că eşti un stricat, nu mai fi şi ridicol, strigă tata. Dacă aş cunoaşte-o, aş da-o pe mîna poliţiei pentru corupere de minori. Minorul eşti tu, dragul meu. Pentru moment, vei fi nevoit să te cuminţeşti cîteva săptămîni, ba chiar cîteva luni. Maică-ta şi cu mine sîntem foarte amărîţi.

Uşa se deschise. L-am zărit pe Ferdinand şezînd pe un scaun, cu braţele atîrnînd pînă în pămînt. Plîngea. Tata îl privea cu un aer nemulţumit şi indignat. Deodată, Ferdinand strigă:

— Nimeni nu mă iubeşte în casa asta. Toată lumea mă dispreţuieşte.

Mama se repezi spre el şi-l cuprinse în braţe pe prăpăditul

acela. Il legănă, îl alintă şi-i spuse vibrînd de durere:

2UQ

19*

— Cum poţi să-ţi închipui ca nu te iubim? Cum poţi să-ţi închipui că te dispreţuim? Dar eu unde sîn\? Eu nu-ţi iac nici o mustrare, eu nu vreau decît să te liniştesc.

In clipa aceea, tata mă zări şi închise uşa. Apoi, cu o voce uşor doctorală, începu o lecţie asupra primejdiilor Parisului, o lecţie care, spre uimirea mea, deveni treptat edificatoare şi moralizatoare.

Ferdinand se linişti. Tata ieşi în cele din urmă ca să caute diferite plante pentru ceaiuri a căror aromă dulceagă pluti săptămîni de zile în casa noastră, purtată de curent.

Scena aceea surdă, frazele acelea repede înmormîntate într-o tăcere întristată m-au apăsat, m-au stînjenit şi chiar, în anumite momente, au trezit în mine o curiozitate oribilă. Erau timpuri blestemate. In jurul meu, lumea era plină de hîrtoape, de urzici puturoase, de mărăcinişuri perfide, de reptile care goneau. Ah! nu mînjiţi totul în jurul meu! Lăsaţi-mi un loc de refugiu, un obiect de adoraţie! Şi dacă mi-e silă de mine însumi, dacă mă scuip şi mă reneg în anumite momente, să mă pot bizui măcar pe o înghiţitură de aer rece, pe un pahar cu apă curată, pe un obraz sfînt, pe o inimă de cristal.

Ajunsesem în acest punct al disperării cînd un mic eveniment m-a ajutat să fac un nou salt spre ceruri. Am primit o scrisoare. Mi-a dat-o Valdemar în timp ce coboram împreună scara.

— Uite, spuse el. Am găsit asta într-un plic adresat mie. Cînd colo, e pentru tine, mizerabile! Ce sînt eu? Subreta ta? Ce? am eu misiunea să ocrotesc amorurile tale? Ia miroase scrisoarea asta. Miroase a aventuri, a serbări galante. Şi eu care credeam că eşti neprihănit ca Parsi- fal! Ce dezamăgire!

îmi vîrî scrisoarea sub nas. Scrisoarea mirosea a rue de Fleurus. Am citit-o după aceea, singur, într-o alee din Luxembourg. Iată ce spunea:

Poţi să ţii mîndru! eşti un avocat bun. Totul s-a sfirşit. Totul s-a încheiat. Nu dispreţui femeile şi, dacă ai o inimă bună, gîndeste-te uneori cu simpatie la

S.M.

Mai e nevoie să spun că după citirea acestui bilet m-am trezit pradă unui zbucium delirant? Intr-o clipă, lumea s-a înviorat şi a devenit senină. Aleile din Grădina Botanică au privit cu o îngăduinţă în care intra şi o nuanţă de admiraţie un tînăr trecător ciudat, dar interesant. Tînărul acela avea un mers caraghios, în zigzag, ca al animalelor cărora experimentatorii le-au extirpat o

parte din creier; totuşi, el oferea imaginea reconfortantă a succesului, a talentului, a trufiei liniştite, dar mai ales a voinţei.

Faptul că scrisoarea ajunsese la mine prin intermediul lui Yaldemar mă mira, dar nu-mi tăia entuziasmul. In definitiv, era o delicată măsură de prevedere. Şi apoi astfel de ocoluri romaneşti nu puteau să-mi displacă.

Un spirit ştiinţific se manifestă de timpuriu prin nevoia de certitudine şi de control; iată de ce, chiar a doua zi, am făcut o călătorie în rue de Fleurus.

Uşa mi-a deschis-o bătrîna ursuza, căreia S.M. îi spusese de faţă cu mine „doamna Mathieu". îşi şterse degetele în şorţul de pînză şi strigă îndată după aceea:

— Aplecat! doamna a plecat! Şi n-a lăsat nici o adresă. Drum bun! călătorie sprîncenată! Altceva nu-i doresc.

Şi-mi trînti uşa-n nas.

în timp ce coboram scara, aveam impresia că, în viitor, puţine lucruri vor fi imposibile pentru mine.

C A P I T O L U L XVII

PUSTIUL PARISULUI. NOPŢI DE TRUDĂ ŞI ENTUZIASM ŞTIINŢIFIC. AH, MUZICA, SCUZA MEA FRUMOASĂ! PĂRERI ASUPRA VIRTUOZILOR. MĂ IZOLEZ LA JOUY-EN-JOSAS. VISARE ŞI CONFIDENŢE. ASPECTUL BIROCRATIC AL PASIUNII. CUM ÎŢI ALEGI MOARTEA. SFÎRŞITUL VERII. TRECEREA UNUI PRINŢ.

Vara s-a dezlănţuit împotriva noastră. A mai plouat cîte puţin, dar au fost ultimii stropi purificatori, pe urmă cerul a luat foc. Are să ardă multă vreme.

Vergiliu şi Sallustiu au intrat în vacanţă. în faţa mea nu mai sînt decît zile imense, zile pustii, plimbări în umbra nemiloasă, pe ulicioare adormite, o grădină arsă de uscăciune în care rătăcesc cu cărţile şi cu visijrile mele.

Parisul e pustiu, sonor, bîntuit de ecouri ca un oraş părăsit. Aud toate ceasurile care-şi aruncă chemări în tăcerea din jur. Parisul e acum proprietatea oamenilor nevoiaşi care nu pleacă la mare. Posed cu amărăciune singurătatea Parisului. Perfecţiunea lui ucigătoare, ariditatea lui radioasă mă îmbată. Veşnică şi aprigă fie vara! Şi fie ca ea să dea foc pămîntului!

Fiecare noapte coboară asupra mea de parcă ar fi ultima noapte de pe pămînt. Din întinderea întunecată se ridică încet o suflare: e suflarea supremă a vieţii. Nu sînt nefericit dar în

anumite momente îmi spun cu blîndeţe că s-ar putea să nu mai exist.

Pentru a răcori puţin interiorul locuinţei noastre, lăsăm deschise seara toate uşile şi toate ferestrele. Mă culc şi din pat văd ca în anii copilăriei mele cum tata lucrează. Nu suferă de căldură. E vioi şi sprinten chiar cînd e nemişcat. Caftanul vechi de aba pe care-l îmbracă în nopţile reci în cinstea domnului de Balzac — aş putea să jur că de asta o face — al cărui cititor fidel este, caftanul acela vechi atîrnă în cuier. Tata are braţele goale ca hamalii de pe chei. Face pe ..pieptosul" numai pentru el. Citeşte şi scrie pînă tîrziu. Din cînd în cînd se întrerupe şi-şi loveşte distrat dinţii cu tocul. Văd cum i se contractă şi i se strîng muşchii braţelor cînd îşi găseşte greu cuvintele. Cînd şi cînd, un val de aer cald rătăceşte de la o fereastră la alta. Lumina începe să şovăie. O voce, vocea mamei, spune încetişor:

— Lampa filează.

Atunci tata întinde mîna şi reglează lampa cu băgare de seamă.

Tata e cuprins iar de evlavie ştiinţifică. A asistat la o conferinţă a lui Maragliano cu privire la tratamentul ftiziei prin ser. S-a întors plin de entuziasm şi ne vorbeşte zilnic despre asta nu fără oarecare lirism. Ridică în slăvi şi serul antidifteric. Va vorbi întotdeauna despre descoperirile cele mai frumoase ca şi cum el ar fi autorul lor, cu o mîndrie fermecătoare. Nu zău! ce păcat că nu mai pot să-l admir! Fiindcă de acum înainte, mi-e cu neputinţă sa-l admir.

Fala mamei nu va mai fi niciodată tînără şi netedă. Face toată treaba ca şi pînă acum; găteşte, spală, perie, cîrpeşte, tricotează, pansează, alină, zîmbeşte şi cîntă. Gînd stăpînul casei vorbeşte despre ştiinţă, spune ca şi pînă acum:

— Copii, ascultaţi ce spune tata!

E de-ajuns ca unul dintre noi să tuşească şi iat-o ofe- rindu-şi mîinile de vrăjitoare, privirea mai suavă decît un balsam şi glasul binecuvîntat. Numai că e tristă. Nu-mi mai dau bine seama dacă tristeţea e în ea sau poate şi în ochii mei. Totuşi, ar trebui să fie fericită fiindcă „totul s-a sfîrşit", fiindcă eu am învins, fiindcă liniştea s-a restabilit.

Oricît şi-ar bate joc Joseph de „facultăţile mele de obser- vaţie" , oricît ar ridica din umeri şi ar bombăni: „N-ai ce-i face", eu ştiu prea bine că liniştea s-a aşternut iar peste casa noastră.

Pînă şi Cécile cîntă lucruri cuminţi şi paşnice.

Dacă după trecere de atîţi ani, îndrăznesc să povestesc necazurile vieţii noastre lipsite de strălucire, faptul se explică prin

prezenţa muzicii care e pretutindeni, care ţîş- neşte de pretutindeni. Acompaniamentul acela nobil şi bogat înfrumuseţa toate nefericirile noastre. Pe vremea aceea, pentru fiecare clipă din fiecare zi,pentru fiecare gînd al nostru aveam melodii, acorduri, concerte cereşti.

E de-ajuns să cînt azi unul din cîntecele noastre de altă-datăpentruca întunericul să-mi restituie comorile. Iată un nor verde, o oboseală delicioasă, o rugă în asfinţit, un obraz cuprins de mîini rugătoare. Iată un miros călător, un freamăt stăpînit sub un şal, o cîmpie rătăcitoare, un arhipelag pestriţ ţîşnit din abisurile marine. Cine ar refuza să răspundă chemării zînei melancolice? Ca în ziua judecăţii de apoi, toate fiinţele învie, iar cele care au adormit sub cenuşă, cele care par mai depărtate, renasc cu mai multă vigoare, cu mai multă credinţă, cu mai multă siguranţă.

Numai graţie muncii, poartă de azur, am scăpat de adevărata sărăcie, de sărăcia sufletului. Graţie muzicii suverane am putut întrezări adevăratele dimensiuni ale omului.

Şi iată că soarta a hărăzit-o pe mica Cécile să ne dea acest frumos botez cu degetele ei de copil. Nu sînt gelos pe soră-mea Cécile. Am îmbătrînit făcînd o muncă despre care lumea întreagă binevoieşte să spună că poate fi de folos oamenilor, ceea ce de obicei înseamnă că-i salvează de la moarte, că îndepărtează perspectivele de moarte. Ei uite, da«ă ar trebui să aleg, dacă aş fi liber să încep iar o viaţă, să inaugurez o carieră şi să-mi arăt calităţile, m-aş ruga să mi se acorde darul muzicii,care ajută oamenii nu atît să nu moară, cît să suporte viaţa.

O priveam pe Cécile şi aveam încă de pe atunci sentimentul că talentul nu-i fusese dat în stăpînire, ci în păstrare, că răspundea de el, ca să vorbesc în termeni cornelieni.

Toată vara aceea, Cécile munci fără preget. Valdemar era radios, mai mult chiar, era senin. Doamna Henningsen şi cu el îşi înmulţiseră demersurile, vizitaseră diverşi maeştri şi înlesniseră îngerului nostru muzician să cînte în mai multe locuri. In octombrie, Cécile avea să cînte la Paris în cadrul unui mare concert, lucrul era hotărît. Unori Valdo mă apuca de braţ şi închidea pe jumătate un ochi.

— Să mergem sus, la doamna maică-mea, spunea el. De acolo o s-o ascultăm pe Cécile mai în linişte. Trebuie s-o lăsăm să alerge cu hăţul de gît.

Urcam în apartamentul lor. învăluită în nori de muselină, doamna Henningsen îşi lucra miniaturile cu pensule mai fine

decît umbra unui ac. Mă mîngîia pe obraz cu două degete care miroseau a vopsea şi-mi întindea o ţigară pe care n-o acceptam.

Ne întindeam pe divan şi o ascultam pe Cécile. Muzica urca spre noi străbătînd prin duşumele şi ziduri. Valdemar spunea:

— E liberă, dar zeii veghează. Ah ! Ah ! nimeni n-are s-o transforme într-un mecanism. Am eu grijă. Numai că trebuie să aibă mai mult meşteşug decît toţi. Mi-e silă de virtuozi, dar mi-e silă şi de muzicienii care nu sînt în stare să fie virtuozi. Prin urmare, să nu ne înşelăm: trebuie să fii virtuoz fără să se simtă şi, mai ales, trebuie să fii virtuoz fără să ştii.

Rămînea o clipă visător şi exclama aruncînd spre cer misterioasa lui concluzie :

— Asta-i tot şi e destul.

Coboram iar în apartamentul nostru, unde le găseam adesea pe cele trei domnişoare Segrédat, cele tinere şi mătuşa lor, aşezate pe scaune în camera noastră, la uşa soră-mi Cécile. Ascultau ca la biserică, cu buzele întredeschise, cu mîinile încrucişate pe genunchi. Uneori, o perlă limpede răsărea pe genele Terezei şi eu preamăream muzica eliberatoare şi capabilă să ne uşureze astfel sufletul. In cele din urmă, cele trei domnişoare se trezeau din extaz, bolboroseau nişte scuze şi dispăreau încurcate.

In primele zile din septembrie, am primit o scrisoare de la [Justin Weill. Era la ţară, într-o localitate de lîngă Jouy- en-Josas, situată în valea aceea care devenise celebră graţie *Tristeţii lui Olympio*[1]. Părinţii săi veneau aici vara şi se instalau într-o căsuţă printre tufişuri şi flori. Justin mă ruga în scrisoare să vin la ei peste o săptămînă.

Am primit vestea cu mare bucurie. Mama a găsit nu ştiu de unde o valijoară prezentabilă. Mi-a cîrpit rufele şi mi-a călcat hainele, ba chiar mi-a strecurat cîţiva bani de buzunar. Şi am pornit la drum.

Mi se pare că n-am făcut nici măcar o oră cu trenul. Justin mă aştepta la gară. Avea aspect şi îmbrăcăminte de bărbat. Îşi lăsa să crească pletele roşcate, ceea ce-i dădea un aspect de tînăr poet romantic. M-a luat numaidecît cu el pe cîmpul care-şi schimbase culoarea. Vocea lui începuse să capete gravitate şi se făcuse foarte frumoasă. Şi fiindcă era de pe atunci beat de literatură, se folosea de această voce într-un mod foarte agreabil, declamînd de-a valma tirade întregi din *Prinţesa*

1 **Aluzie la faimoasa elegie a lui Victor Hugo *La Trislesse d'Olympio* (1837), din ciclul *Les Rayons et les Ombres.***

îndepărtată[1] şi versuri de Heredia. Apoi îmi vorbi despre o piesă, *Figuranta,* refuzată de Comedia Franceză, ceea ce era o ruşine. Îmi vorbi despre un mare scriitor englez, care fusese osîndit cu cruzime la muncă silnică[2], ceea ce era de asemenea o ruşine. îmi vorbi despre un poet care se numea Verlaine, care pînă la urmă va ajunge să moară la spital, ceea ce era o ruşine mai mare decît toate celelalte. Justin trăia plin de entuziasm şi de indignare. îmi mărturisi că volumele de versuri ale lui Paul Verlaine îi fuseseră confiscate de domnul Weill-tatăl, dar că el, Justin, apucase să le înveţe pe de rost. Mă luă de braţ şi murmură cu privirea aţintită la orizont:

In vis mereu sc-arată din pîcla lui ciudată Necunoscuta care, iubită, mă iubeşte...[3]

Justin ştia de toate, le încurca pe toate, le amesteca pe oate într-un mod fermecător. începuse să-şi exerseze şi să-şi satureze memoria, o memorie prodigioasă cum au evreii, pentru care un singur univers e, hotărît lucru, prea mic.

îmi amintesc de o seară cînd ne întorceam amîndoi pe platoul de la Saclay. Justin îmi recitase un număr surprinzător de poeme şi-mi comunicase, ca să zic aşa, temperatura potrivită, cînd deodată, se avîntă şi luă un ton confidenţial:

— S-a sfîrşit, Laurent, s-a sfîrşit. Nu voi fi Messia.

— De ce? l-am întrebat eu, cu glasul plin de sincere mustrări.

Justin scutură din cap:

— Fiindcă iubesc pe fiica unui goi. Nu te speria de vorba asta. Goi înseamnă pentru noi orice om care nu aparţine poporului evreu.

Şi fiindcă tăceam dînd dovezi de sinceră durere, Justin reluă:

— E încă foarte tînără, dar îmi dau seama că va fi marea dragoste a vieţii mele. Eşti singurul meu prieten, Laurent. Şi, din nefericire, eşti singura fiinţă pe lume căreia-i pot vorbi despre dragostea mea.

Era firesc ca sinceritatea acestei declaraţii să mă umple de tristeţe şi de recunoştinţă. L-am luat pe Justin Weill de mină, l-am îmbrăţişat în tăcere şi i-am spus:

— Te plîng din toată inima. Curaj 1 Trebuie să fii pur!

Justin mă îmbrăţişă şi el.

1 **Dramă în patru acte (1895), în versuri, de Edmond Rostand.**

2 **Aluzie la Oscar Wilde, care în 1895-1897 a suferit această condamnare.**

3 **Paul Verlaine, *Visnl nedezmințit,* voi. *Versuri,* E.L.U., 1967, traducere de G. Georgescu.**

— Nu te teme. Voi şti să sufăr. Ai dreptate: trebuie să rămîn pur.

Cred că a urmat o tăcere care a ţinut multă vreme, cel puţin un minut. în cele din urmă, Justin spuse cu un accent melodios:

— Cred că tu eşti tare, Laurent. Cum se poate să nu fii îndrăgostit de nimeni? Ah! Cercetează-ţi sufletul pînă-n străfunduri.

— Ba da, am spus eu şovăind, iubesc. Dar e mult mai în vîrstă decît mine. E cucernică. E albă la faţă şi blîndă. Nu, nu !

Justin mă apucă frăţeşte de braţ. Sperase să obţină o mărturisire mai puţin sumară.

— Nu, i-am spus eu depărtîndu-mă de el. Nu ! Nu vreau să iubesc pe nimeni. Mi-e silă de dragoste. Nu poţi să ştii, sau mai bine zis , nu pot să-ţi spun... E scîrbos.

Mi-am dat brusc seama că eram pe punctul să-mi trădez clanul, că nu se mai putea altfel, că taina mea mă înăbuşea, că trebuia s-o împărtăşesc şi altora.

— Vorbeşte, spuse Justin. Şi-l cită pe Musset:

Omul uceniceşte, durerea-i e maestru[1].

— Ah! i-am spus eu, dac-ar fi vorba numai de durerea mea... Dar e mai grav decît atît. îl cunoşti pe taică-meu...

Şi am început să-i povestesc despre tata. Deşi plin de ruşine, m-am apucat să-i povestesc drama mea din acel an. Justin Weillascultaşi faţa lui exprima interesul, apoi entuziasmul.

— Ştii, mi-a spus el în cele din urmă, în timp ce făceam o pauză, ştii că-i extraordinar? Acum îl înţeleg mai bine pe taică-tău. Povestea asta a voastră, a amîndurora, e grozavă, e *fin de siècle.* E viaţa arzătoare şi dezlănţuită. Laurent ! E pasiunea cu mască şi cu torţă.

— Ah! nu, am strigat eu manifestîndu-mi dezamăgirea. Nu, nu se poate ca asta să însemne pasiune. Nu era o dezlănţuire, cum ai spus tu: se ducea la ea zilnic, de la douăsprezece la două şi seara de la cinci la şapte. E o comparaţie stupidă, dar închipuie-ţi un funcţionar, da, un funcţionar...

— De unde-i ştiai programul? mă întrebă cu naivitate Justin.

Am simţit că roşesc.

— L-am urmărit. Să nu-ţi spui că l-am spionat. Nu, l-am urmărit doar. Tu nu-l cunoşti bine, Justin. El, care nu poate suferi nici o constrîngere, care e plin de dispreţ cînd vorbeşte de birocraţi — asta-i expresia lui — se ducea acolo regulat, crede-

1 **Alfred de Musset, *La nuit d'Octobre.***

mă, aşa cum alţii se duc la birou. Şi înseamnă că ducea o viaţă destrăbălată. Pasiunea, pasiunea ! Cred că dac-ar fi fost într-adevăr o pasiune, m-aş fi făcut njic-mititel, aş fi fost... cum să spun, înspăimîntat, mă rog, mai înspăimântat decît am fost de fapt.

— N-are a face, spuse Justin cu o nuanţă de respect în voce, poate că e un lucru înfricoşător, dar ai un tată interesant. El nu mi-ar confisca versurile lui Paul Verlaine.

— Ba da, tocmai că da. E de neînţeles. El nu ştie că eu ştiu tot. Adică aşa bănuiesc încă, dar nu poţi să-ţi închipui cît e de moralist fără să arate şi deşi spune: „eu, care nu fac nimănui morală..." Nu poţi să-ţi închipui ce discursuri ţine şi cu cîtă severitate vorbeşte despre ceea ce el numeşte „o purtare urîtă". Crede-mă, e de neînţeles.

Am mers un timp în tăcere. Se înopta şi întunericul înlesnea mărturisirile noastre.

— Joseph spune că are să mai facă boroboaţe de astea, am strigat eu deodată. La tata mă refer. Ei bine ! dacă începe iar...

Justin mă rugă în zadar să-mi păstrez sîngele rece, eram pornit.

— Dacă începe iar, am să plec de-acasă, Justin. Sau poate că am să mă sinucid. Cînd eram copil, aveam un prieten care se numea Désiré Wasselin. S-a sinucis (l-am văzut, da, l-am văzut după ce s-a spînzurat la ei în sufragerie) şi pot să-ţi spun că s-a sinucis pentru o greşeală pe care o făcuse taică-său, o greşeală cumplită, bineînţeles.

Coboram în vale şi Justin m-a întrebat cu voce gravă:

— Şi ce moarte ai să-ţi alegi? Pumnalul, otrava sau ai să te arunci din Turnul Eiffel?

Am ridicat din umeri. Nu examinasem încă toate amănuntele. Justin începu să spună versuri:

Aşa ne pierdeţi urma, cămin, poteci, umbrare!
Topeşte pragul, iarbă! Mărăciniş, ne-ascunde![1]

Pe urmă am făcut o serie de planuri de sinucidere comună, în cele din urmă, ne-am aruncat unul în braţele celuilalt, jurîndu-ne prietenie veşnică.

Conversaţia asta a constituit punctul culminant al unei săptămîni eroice. Seara, în timpul cinei, am auzit pentru prima oară pronunţîndu-se un nume care, după aceea, avea să stîrnească oarecare vîlvă în lume. Doamna Weill spuse:

— Lucie are un curaj admirabil, e o adevărată Hadamard !

1 **Victor Hugo,** ***La tristeşse d'Olyrnpio,***

Şi domnul Weill, răspunse cu un aer preocupat:

— Mathieu Dreyfus[1] are să pună în mişcare cerul şi pămîntul. Dar şi cerul şi pămîntul sînt împotriva lor.

Două zile după aceea m-am întors la Paris.

Casa noastră era cufundată într-o toropeală muzicală. Tata lucra noaptea, mama cosea pierdută în visare, Ferdinand era cufundat în propria lui absenţă, diavolul mare şi negru răsuna fără încetare sub degetele soră-mi Cécile.

Toată luna septembrie se scurse în această atmosferă de pace care părea un antract clocotitor. într-o zi, spre sfîr- şitul după-amiezii, degetele osoase ale lui Valdemar ciocăniră la uşa noastră. Eram singur acasă cu Cécile. M-am dus să deschid.

— Maică-ta nu-i acasă? strigă Yaldo cu un aer transportat. Nu-i nimic. A venit cineva s-o vadă pe Cécile. Poţi să rămîi şi tu, fireşte. Stai puţin: mă duc să-l aduc, e sus la noi.

Urcă trei-patru trepte, apoi se întoarse spre mine:

— E un prieten al mamei, al meu, al nostru. Nu mai holba ochii aşa.

Se întoarse peste cîteva clipe spunînd:

— îţi mulţumesc nespus că accepţi s-o asculţi pe fetiţa asta. Cred că are să-ţi facă plăcere şi că nu vei avea ce să-mi reproşezi.

Se dădu în lături ca să lase pe vizitator să treacă. Era un bărbat încă tînăr, cu o figură simplă, liberă şi zîmbitoare în acelaşi timp. Avea un cap frumos care-mi făcu mare impresie, cu o barbă suplă, cu o privire feminină, caldă, ironică uneori, mîngîioasă alteori. Ceea ce m-a mirat mai ales a fost fruntea care domina toată faţa, prelungind ca o provă craniul lunguieţ, acoperit de plete grele şi întunacate ce alcătuiau un fel de cască.

Se aşeza pe unul din bietele noastre scaunev **Nii** părea de loc surprins de prezenţa a doi copii necunoscuţi. Se purtă cu Cécile de parc-ar fi l'ost o doamnă şi-i cerîi voie să fumeze.

— Cécile, spuse Valdemar, cîntă *partita* în do minor.

Cécile cîntă cu nobleţe, aşa cum iară îndoială va cînta într-o zi pe treptele Olimpului. O singură dată oaspetele nostru făcu un gest uşor cu mîna şi Cécile coborî vocea. Tînărul cu fruntea frumoasă murmură zîmbind:

1 **Fratele lui Alfred Dreyfus, din inițiativa căruia a fost revizuit procesul, !n cadrul celebrei afaceri Dreyfus (1894—1906).**

— Yă mulţumesc din toată inima, domnişoară. Acestea sînt lucruri pe care ar trebui să le ascultăm în genunchi.

Rămase cîteva clipe nemişcat, tăcut şi cam sfios. Apoi se aşează la pian şi începu să cînte foarte încet, abia atin- gînd clapele. Prindeam din zbor frînturi din fraze extraordinare:

— Am căutat peste tot în casă... Am căutat peste tot în cîmp... dar n-am descoperit frumuseţea... Apoi se opri şi ne privi zîmbind.

Valdemar întrebă:

— Ai într-adevăr această intenţie, Claude?

— Nu mai am decît această intenţie. Dar îmi trebuie un răgaz ca să mă gîndesc.

Pe pian erau nişte caiete de hîrtie liniată. Oaspetele se uită la noi cu o privire prietenoasă şi ironică, scrise cîteva rînduri pe o foaie de hîrtie, apoi o întinse soră-mi Cécile.

— O amintire pentru dumneavoastră, spuse el.

Şi plecă lăsîndu-ne surprinşi, uluiţi. Nu apucase bine să închidă uşa că ne-am uitat pe foaia de hîrtie. Am desluşit cu greutate un roi de note mărunte scrise în fugă din vîrful creionului. Dedesubt am citit următoarele: „Sînt fericită, dar tristă". Apoi o graţioasă dedicaţie: „Slujitoarei Zeilor". Si, în sfîrsit, nişte initiale.

f / i 7 » »

Nu ştiu dacă soră-mea mai are foaia aceea de hîrtie, care, după mine, a fostprimulei titlu de nobleţe, Il contemplam încă amîndoi, cînd Valdemar se ivi iar. Era roşu la laţă şi părea satisfăcut.

— Cine a fost? am întrebat eu cu naivitate.

Valdemar ridică degetul arătător şi răspunse:

UN PRINŢ. CAPITOLUL XVIII

MOARTEA LUI LOUIS PASTEUR. STATUIA ŞTIINŢEI. O VECHE CUNOŞTINŢĂ. DESCOPERIREA ZIDULUI. DIALOG ASUPRA ÎMBUNĂTĂŢIRII SPECIEI UMANE. ORCHESTRA CÎNTĂ TEMA RĂSCUMPĂRĂ RII PRIN ARTĂ. THÉRÈSE IA O HOTĂRÎRE NEÎNŢELEASĂ. SCENĂ MUTĂ PE SCARĂ.

Cursurile şcolare aveau să înceapă curînd şi eu îmi pregăteam caietele şi cărţile. Noaptea de toamnă, senină şi translucidă ca un diamant albastru, se lăsase asupra noastră. Tata deschise uşa. Figura lui era atît de gravă, încît pe faţa mamei se ivi imediat o expresie de nelinişte.

Tata îşi scoase pălăria şi spuse:

— A murit Pasteur. E o mare pierdere pentru lumea întreagă.

Am cinat într-o atmosferă de reculegere. Apoi tata ne-a vorbit despre microbi. Studiile lui erau pe sfîrşite şi acum se pricepea să explice destul de bine o seamă de lucruri. Tata adăugă:

— Operele unor mari savanţi de felul lui Pasteur vor ajuta omenirii să fie mai înţeleaptă şi mai fericită.

M-am cufundat în visare. Lipsa de claritate în idei îmi făcea de pe atunci o impresie neplăcută şi-mi provocaojenă nelămurită. în cele din urmă, tata s-a ridicat de la masă.

— A fost o vreme, rosti el, cînd oamenii de ştiinţă lucrau departe de vulg. Astăzi, lumea întreagă urmăreşte cu atenţie opera marilor savanţi. Guvernul îi va face funeralii naţionale lui Pasteur.

Tata-şi îndreptă spinarea, făcu pe „pieptosul", zvîrli cîţiva „hm ! hm !" ca să-şi dreagă vocea şi spuse:

— Consider o datorie să asist la această ceremonie. Lucie, n-ai vrea să te uiţi puţin la costumul meu cel negru?

Ne-am uitat cu toţii la tata plini de consideraţie şi de respect.

Peste cîteva zile au avut loc funeraliile. Şcoala îşi reîncepuse cursurile şi tata ne vorbea în fiecare seară cu evlavie despre ştiinţă, despre minunile ei, despre splendoarea geniului ştiinţific. Unele fraze ale lui îmi plăceau totuşi şi le repetam lui Justin Weill care-mi recita în schimb nenumărate poeme noi, dintre care multe erau greu de înţeles pentru mine.

In dimineaţa zilei de 5 octombrie — am anumite motive istorice şi personale ca să ţin minte această dată — tata se îmbrăcă în negru şi-şi puse pe cap un joben. Un moment am văzut în el o statuie a ştiinţei. Tata se privi în oglindă cu graţioase zîmbete albastre. Statuia ştiinţei nu era prea severă. Tata o

anunţă pe mama că nu se va întoarce pentru masa de prînz şi nici pentru cină, fireşte.

Nu-mi mai amintesc bine cum mi-am petrecut ziua aceea care a rămas totuşi o zi memorabilă. Mă văd spre seară coborînd cu Justin Weill de braţ pe boulevard Saint-Michel. Era încă lumină. Forfota Parisului nu încetase. Felinarele (rau înfăşurate în văluri negre. Trotuarele cartierului latin erau ticsite de lume. Sărbătoarea aceea funerară fusese totuşi o sărbătoare.

Deodată, m-am oprit stupefiat, ll zărisem pe tata instalat pe terasa unei cafenele. Era în costum negru şi pe cap purta jobenul. Fuma o ţigară şi vorbea zîmbind cu Solange Meesemacker, care şedea lîngă el.

— Justin, i-am spus eu cu glas scăzut, te rog să-mi faci un mare serviciu.

— Porunca! strigă el, braţul meu îţi aparţine.

— Justin, pleacă numaidecît şi ia-o înapoi pe bulevard în sus fără să întorci capul.

Prietenul meu mă privi surprins şi poate chiar dezamăgit. Dar fiindcă se obişnuise cu mine şi fiindcă era foarte curtenitor din fire, făcu un gest fatal, apoi zîmbi şi dispăru în mulţime.

Pe trotuar se ridica un stîlp mic şi bălţat de afişele spectacolelor. M-am aşezat la pîndă în umbra lui şi am aşteptat. Cele două fiinţe pe care le observam nu păreau zorite. în cele din urmă, domnul P. se ridică, îi oferi cavalereşte braţul doamnei S.M. şi porni cu ea pe trotuar. I-am urmărit de la distanţă . Nu ştiam dacă trebuie sau nu să apar în faţa lor. îmi spuneam cu mînie că ar trebui să le tulbur intimitatea, să provoc un scandal, să le fac măcar o parte din răul pe care mi-l făceau ei mie.Grădina Luxembourg îşi închisese porţile. Domnul şi doamna despre care anj vorbit o luară pe rue de Yaugirard,

„Ah ! mi-am spus eu prosteşte, doar n-au de gînd să se ducă în rue de Fleurus ! Nu cumva să se ducă în rue de Fleurus !"

Se înopta. In faţa Senatului se adunase multă lume pe trotuar. Profitînd de înghesuială, m-am apropiat atît de mult de cei doi plimbăreţi încît am putut auzi ce vorbeau. Domnul P. spunea cu un glas amabil şi elocvent:

—Marile lui experienţe asupra dalacului sînt geniale, după mine.

Mi-am stăpînit cu greu o poftă furioasă de rîs. Doamna S.M. profita şi ea de un mic curs cu privire la binefacerile ştiinţei.

I-am urmărit cîteva clipe. Adevărul e că i-am urmărit pînă-n rue de Fleurus. După aceea am coborît pe malurile Senei şi am umblat multă vreme pe chei. îmi analizam gîndu- rile cu mult calm şi cu multă luciditate.

Eram un dobitoc, un orb, un imbecil. Joseph avea dreptate. Nu vedeam şi nu înţelegeam nimic. Fusesem dus de nas, tras pe sfoară, mă trataseră ca pe un băieţaş. Eram într-adevăr un biet băieţaş.Solange minţise. Bătrînadin rue deFleurus minţise şi ea. Tata nu minţise, dar cam tot aia era. Minciuna domnea peste tot.şi toată lumea îşi bătea joc de mine. Pentru prima oară în viaţă aveam impresia că mă izbesc de o rezistenţă, de ceva cu neputinţă de învins, de un zid împotriva căruia un copil îşi loveşte în zadar unghiile, dinţii şi capul.

Am urcat scara locuinţei noastre şi m-am întîlnit cu Valdemar. Avea un aer fericit şi-mi strigă:

— De mîine într-o săptămînă, Cécile cîntă concertul de Mozart. Vrei să vii la repetiţii?

Eram la o distanţă de sute de leghe de Mozart şi-mi era cu neputinţă să-l prind din zbor.

— Valdemar, i-am spus eu cu un glas care era, se vede, patetic şi care mi-am dat seama că l-a mişcat, crezi şi tu, aşa cum cred alţii că ştiinţa...

M-am oprit, ruşinîndu-mă de întrebarea pe care voiam s-o pun, ruşinîndu-mă de mine însumi. Valdemar se aşezase pe o treaptă a scării. Se ţinea cu amîndouă mîinile de rampă, îi vedeam figura frumoasă pe care flacăra lămpii de gaz o lumina din timp în timp. Valdemar strigă:

— Ce tot vrei cu ştiinţa aia?

— Tu crezi că ştiinţa îi va mîntui pe oameni? Te-am întrebat dacă-i va „mîntui". Înţelegi?... mă rog, tîrezi că-i va face mai buni?

Valdemar scutură balustrada cu o furie jovială:

— Mă faci să rîd. Da! Mă faci să rîd. Da! mă faci să rîd. Vorbeşti ca un ziarist, ca un deputat, ca ştiu eu cine? Ştiinţa, băiete, e un lucru foarte interesant, desigur. Să ştii că-mi plac grozav scamatoriile fizicii.

— Se spune, am rostit eu cu amărăciune, că ştiinţa înnobilează pe om. Eu te asigur că nu-i aşa. Nu pot să-ţi explic de ce, dar te asigur că nu-l înnobilează.

Valdo începu să viseze, cu capul plecat pe umăr.

— Poate că încurci şi tu lucrurile, murmură el. Nu ştiu la cine faci aluzie şi nici nu te întreb. Dar ai dreptate. Numai că... Il cunoşti pe Severini? Nu? Foarte rău, dar şi foarte bine. Era un prieten al maică-mi. Acum sîntem supăraţi. E un geniu, Laurent. Un chimist. A descoperit două-trei corpuri noi, necunoscute pînă la el. A dat peste cap toată industria, a inventat îngrăşăminte şi procedee pentru conservarea cărnii, pentru fabricarea pîinii, ba chiar pentru tratamentul cancerului. Mă rog, nişte minuni. E un binefăcător al umanităţii, ce mai încolo-încoace! Ei bine, închipuie-ţi, Laurent, că Severini îşi chinuia copiii. A divorţat de trei ori. Se leagă'de toate servitoarele. Are vreo patru-cinci copii nelegitimi. E zgîrcit. Pe scurt, e un tip odios. Mama îl urăşte. De altfel, ne-am certat. Numai un creier de pisică cum ai tu poate să-şi închipuie că-i destul să lucrezi cu nişte balonaşe de sticlă şi cu nişte sticluţe cu acid ca să... Am cunoscut savanţi, veneau pe vremuri la noi cînd dădeam recepţii. Dar bine. copilaşule, fac ştiinţă fiindcă le place, ştiinţa e distracţia lor, jucăria lor. Vrei să-ţi spun ceva?

Valdo îşi lipi obrazul de zăbrelele de fier ale balustradei şi privi visător în golul scării.

Personal, mă doare-n cot de ştiinţă, cu condiţia să mă lase în pace. Arta, numai arta, vezi tu, are să mîntuie — aşa'spui tu, are să mîntuie pe porcii ăştia de oameni. Şi dacă nu vor să fie mîntuiţi o să-i silim noi. Ge-ai mai vrut să spui?

—

Nimic. Nu mâ supăra decît... termenul de porc. Nu-mi place vorba asta.

— E atita politeţe în tine că nu mai ştii ce să faci cu ea, dragul meu. Eu repet: porcii ăştia de oameni. Cînd ai să-i cunoşti mai bine...

Am zîmbit fără voia mea: eram sigur că Valdo trăia cu capul în nori şi că habar n-avea despre oameni.

Acestea fiind zise, ne-am despărţit. Yaldo pleca în oraş şi eu m-am dus acasă.

Am zărit-o în treacăt pe bătrîna domnişoară Segredat, mătuşa fetelor, cea care semăna cu mama lui AlbrechtDiirer. Era în odaia părinţilor şi şedea pe unicul nostru fotoliu. Mîinile ei bătrîne tremurau pe braţele lui de acaju lucios. Vorbea cu glas slab dar desluşit. Cum să nu aud ce spunea. Locuinţa noastră era aşa de mică! Ca să nu aud ce se vorbea în camera de alături ar fi trebuit să fac un efort de care nu mă simţeam în stare. Bătrîna domnişoară spuse:

— Îmi dau seama că pentru ea e totuşi o soluţie. Veniturile noastre sînt mai mult decît modeste. Speram s-o mărit. E inteligentă şi s£ pricepe să conducă o casă. La nevoie mă gîndeam chiar s-o ţin pe lîngămine. Nu din egoism, doamnă, nu mai e decît o suflare de viaţă în mine. Dar uite, acuma a luat hotărîrea asta. Şi aşa, dintr-odată ! Dintr-o dată ! Nimic nu ne putea face s-o prevedem...

— Poate că are să se răzgîndească, murmură mama. Fetele tinere au şi ele elanuri cum avem cu toţii.

— Nu cred. Şi vrea să intre în ordinul cu disciplina cea mai severă. A stat de vorbă cu duhovnicul ei, directorul ei de conştiinţă. Disciplina cea mai severă! De ce? Habar n-am. Trăim împreună, dar îmi dau perfect de bine seama că n-are să-mi spună nimic niciodată, că n-are să spună nimănui nimic.

Urmă o pauză lungă, apoi bătrîna domnişoară plecă. Am renunţat la orice altă hotărîre şi m-am dus la mama în bucătărie.

— Ce-ţi spunea mătuşa fetelor? am întrebat-o.

Mama şi-a ridicat uşurel braţele spre cer şi nu mi-a răspuns numaidecît.

20*

— în definitiv pot să-ţi vorbesc despre asta, cu condiţia să nu scoţi o vorbă pînă nu află toată lumea. Mi-,a spus că biata Thérèse vrea să se călugărească.

— Să se călugărească? am strigat eu. Să se claustreze pentru toată viaţa?

— Da, spuse mama încetişor. Din moment ce aşa vrea ea, Laurent... în definitiv, faptul acesta nu e mai dureros decît tot ce vedem în jurul nostru.

— Nu înţeleg, mamă.

— Ce să-i faci, băiatule. Sînt atîtea lucruri pe care nu le înţelegem.

A fost o seară infernală. Tata nu se mai întorcea şi asta era o uşurare pentru mine. M-am culcat devreme, sperînd să găsesc un refugiu în somn. Din adîncul inimii, chemam în ajutor peisajele mele familiare care-mi povesteau neantul. Darm-au lăsat cu cruzime să aştept.

Cînd m-am trezit, mi-am dat seama că tata era acasă. Am făcut eforturi remarcabile ca să nu mă întîlnesc cu el, şi vă puteţi închipui cît de remarcabile erau din moment ce toată viaţa noastră se desfăşura pe o suprafaţă de cîţiva metri pătraţi. L-am auzit spălîndu-se, îmbrăcîndu-se, fluierîndu-şi melodiile obişnuite şi povestind cu amănunte frumoase ceremonia din ajun. Cînd mi-am dat seama că se pregăteşte de plecare, m-am strecurat în vestibul şi m-am prefăcut că mă duc sus la Valdemar, ca să nu fiu nevoit să-i spun bună ziua.

M-am oprit o clipă pe palierul de la etajul al cincilea. Am auzit cînd uşa apartamentului nostru s-a deschis, apoi s-a închis iar. Tata pleca. Probabil că rămăsese o clipă nemişcat pe prima treaptă ca să chibzuiască puţin aşa cum face multă lume. Apoi a coborît cîteva trepte şi inima mea a început să bată. Uşa celuilalt apartament de pe palierul nostru s-a deschis fără zgomot. M-am aplecat şi am văzut-o pe Thérèse Segrédat apropiindu-se de balustradă. Era palidă la faţă; s-a culcat pe balustradă şi a privit în gol. Tata s-a întors şi a urcat două-trei trepte. După aceea am văzut ceva extraordinar: tata a zîmbit şi a schiţat un sărut cu vîrful degetelor în timp ce Thérèse Segrédat plîngea, cu gura lipită de lemnul balustradei.

CAPITOLUL XIX

CAMERA ÎNCUIATĂ. UN COPIL CARE NU ŞTIE CE VREA.CÎND DOMNUL RAYMOND PASQUIER NU SE ÎNFURIE. UN GÎND NEMILOS. TREBUIE SĂ SALVĂM APARENŢELE. ELOGIUL VIRTUŢILOR FAMILIALE. ÎN CĂUTAREA UNEI CHEI. CĂDEREA ORAŞULUI TANANARIVE.

Am lăsat să treacă cinci zile, apoi şase. Nu rămîneam niciodată singuri, nu eram niciodată liniştiţi. La anumite ore ne împrăştiam cu toţii, eram cu toţii departe; alteori eram toţi în vizuină, strînşi unul lîngă altul, ca peştii în plasă.

Dar într-o seară, clipa cea mare a venit. L-am auzit pe tata întorcîndu-se. Eram singur acasă. Se înserase. Am încuiat uşa dinspre sufragerie şi m-am întors pe cealaltă uşă. După o clipă tata a întrebat fără să ridice vocea:

— Eşti la tine în odaie, Laurent?

— Da, tată. Poţi să vii o clipă?

— De ce?

— Vreau să te întreb ceva.

Tata intră în camera mea. Zîmbea şi se trăgea de vîrful mustăţilor lungi şi roşii ca focul. Făcea pe „pieptosul", întreaga lui fiinţă respira veselia, pacea datoriei împlinite, satisfacţia şi buna dispoziţie.

— Vino, te rog, i-am spus. Am de făcut o temă.

Tata se apropie de fereastră şi se rezemă calm de ea. Auzeam în depărtare strigătele vînzătorilor de ziare care vindeau un ziar de seară. Tata ascultă un timp, apoi se întoarse spre mine:

— Ce doreşti, Laurent?

Şi adăugă numaidecît, fiindcă eram probabil foarte palid la faţă.

— Dar... dar ce s-a întîmplat, dragul meu?

— Te-am văzut într-o seară, în seara înmormîntării lui Pasteur, am spus eu. Te-am văzut pe bulevard.

Zîmbi cu un aer nepăsător.

— Se prea poate.

— Ştii ce vreau să spun. Şi te-am mai văzut a doua zi pe scară, cu Thérèse.

— Tata mă privi fix fără să răspundă şi se îndreptă spre uşă. O încuiasem şi aveam cheia în mînă.Nu te supăra , tată, dar n-ai să pleci.

— Aş vrea s-o văd şi pe asta.

— N-ai să pleci, tată, am încuiat uşa ca să fiu sigur şi de mine, să fiu sigur că am să rămîn să-ţi spun, orice s-ar întîmpla, tot ce am să-ţi spun.

— Dă-mi cheia, Laurent.

— Imposibil, am strigat eu şi am aruncat cheia pe fereastră.

Urmă o tăcere adîncă, în timpul căreia am auzit sunetul cheii care căzuse pe pavajul străzii. Tata ridică din umeri şi se îndreptă spre cealaltă uşă, a sufrageriei, care era încuiată pe afară. Se întoarse spre mine şi încruntă uşor din sprîncene.

— Da, e perfect.

— Te-am văzut pe bulevard, am reluat eu.

— Ei şi?

— Erai cu doamna Meesemacker.

— Zău? Nu eşti un băiat discret.

— Şi zilele trecute te-am văzut pe scară.

— Va să zică mă spionezi?

— în ce priveşte doamna Meesemacker, pot să-ţi spun că acuma puţin îmi pasă. Dar Thérèse ! Şi cu Thérèse?

Tata ridică capul şi spuse cu un aer semeţ:

— Thérèse e o fată fermecătoare şi te poftesc să vorbeşti despre ea cu menajamente şi respect. Dar, mă rog, ce vrei? Ce înseamnă toată comedia asta?

Culmea era că tata rămînea calm, în timp ce impresia de haos şi de furie o dădeam, probabil, eu. L-am auzit adăugind:

— Ce vrei, băiete?

Şi fiindcă nu răspundeam, reluă zîmbind, cu un dispreţ ironic:

— Vezi prea bine că nici tu nu ştii ce vrei. Eşti un copil nervos, poate chiar bolnav. O să vedem noi mai încolo ce-i cu tine. Deocamdată, scena asta nu e numai ridicolă, ci mai cu seamă necuviincioasă şi, mai presus de orice, imorală. Da, imorală, ăsta-i cuvîntul. Şi acuma, fiindcă arn isprăvit, am să sparg uşa sau broasca.

— Tată, am strigat eu, repezindu-mă spre el, te implor, schimbă-te, renunţă. Vai! Ştii perfect ce vreau să spun. Vrem să te iubim mai departe, dar tu faci tot ce poţi ca să ne îndepărtezi. Tată, să se sfîrşească odată !

Eram foarte aproape de el. Il priveam drept în faţă, dar nu l-am atins. Atunci tata a început să zimbească ciudat.

— Uite ce înseamnă ghinion. De la o vreme, nu mai am poveşti de astea cu maică-ta şi acuma, poftim! încep copiii.

— Tată, nu sînt poveşti! Făgăduieşte-mi că ai să termini, tată, sau bate-mă, omoară-mă. Puţin îmi pasă.

Tata clătină din cap.

— Ia te uită! Ia te uită! Nici prin gînd nu-mi trece să mă înfurii şi nu văd de ce vrei să te bat. Mă plictiseşti, mă îngrijorezi şi dă-mi voie să-ţi spun că mă dezamăgeşti.Da, e o adevărată dezamăgire pentru mine. Purtarea ta din seara asta nu dovedeşte că eşti un băiat inteligent. îmi pare foarte rău, crede-mă, dar n-am de loc intenţia să te bat. N-am bătut niciodată pe nimeni.

— Ah! am exclamat eu cu necaz, pe mama ai bătut-o totuşi.

Tata-şi desfăcu braţele uluit.

— Poftim! ce melodramă! De unde ai mai scos-o şi pe asta? N-am bătut-o niciodată pe maică-ta, nu mi-aş permite să fac aşa ceva.

— Ba ai bătut-o, într-o dimineaţă, lîngă pat. Eu spuneam pe de rost versuri din Yergiliu.

— Se poate, murmură el. Regret sincer. Şi ceea ce regret, mai ales, e că nu-mi amintesc. Nu-i frumos din partea ta să-mi aminteşti lucruri atît de penibile. Mama ta e o femeie admirabilă.

— Fie-ţi milă de ea, tată. Vezi doar cît e de nenorocită.

Tata-şi vîrî mîinile în buzunare şi începu să se plimbe
de la un perete la altul.

— Mă întreb, spuse el, cum se face că ai atîtea idei greşite despre viaţă. Nu noi ţi le-am dat. Vorbeşti ca un copil despre o mulţime de lucruri şi chiar despre o mulţime de oameni în privinţa cărora nu ştiimai nimic. Şidespre maică-ta vorbeşti într-un mod mai mult decît romanesc, într-un mod cel puţin neelegant, dacă nu chiar incorect. Despre mine nu mai spun nimic. Cînd ai să fii un adevărat bărbat o să mai discutăm noi. Ai să înţelegi mai tîrziu că oamenii de felul meu nu sînt mai răi decît alţii, ci că fac, pur şi simplu, mai puţine mofturi. De ce te bagi, băiete? Am provocat vreun scandal? Vă fac de ruşine? Atunci de ce ţi-e teamă? Că cheltuiesc? Te pomeneşti că de asta. Ei află, dragul meu, că n-am cheltuit niciodată pentru aşa ceva. în privinţa asta sînt ireproşabil. Dar s-o lăsăm baltă.

Eram epuizat, mă bîlbîiam, nu mai ştiam ce să spun, aproape că-mi venea să izbucnesc în lacrimi. Tata vorbi iar. Vocea lui căpăta treptat o nuanţă solemnă, moralizatoare şi sentenţioasă:

— îmi ceri să „termin". Am să mă mai gîndesc, dragul meu. Poţi fi sigur că am să fac în aşa fel ca lucrurile să meargă cît mai

bine. Eu vă supăr foarte puţin, încercaţi să procedaţi şi voi la fel. Singurul lucru pe care ţi-l pot făgădui e să fiu discret şi invizibil, mă rog, să mă port ca un perfect gentleman şi să am grijă să salvez aparenţele. După tine, asta e prea puţin: după mine e esenţialul. Doresc ca şi tine să n-o necăjesc pe maică-ta. Ba nu. Nu ca şi tine, ci mult mai mult. Mama trebuie să se întoarcă şi, din cauza isprăvii tale, cine ştie ce bucluc poate să iasă. Rişti să-i faci o mare supărare şi n-am să ţi-o iert, fiindcă mama ta e o femeie excepţională. Merită nu numai respect, ci şi veneraţie. Nu cunosc nici o femeie care să-i ajungă pînăla gleznă. Am experienţă, crede-mă, şi nu vorbesc aiurea. Şi din cauza ta, sîntem amîndoi într-o situaţie ridicolă din care va trebui să ieşim basma curată. Mi se pare că Cécile îşi dă concertul peste cîteva zile. Cum ai putut, dragul meu, să faci o astfel de prostie în ajunul unui eveniment atît de grav pentru viitorul surorii tale? După cum vezi, sînt foarte calm. Nu-ţi fac mustrări, pentru că, după mine, eşti bolnav. Atîta doar că sînt amărît. Soră-ta Cécile e o artistă. Trebuie s-o menajăm. Cînd oamenii trăiesc împreună trebuie să fie plini de respect şi de oarecare gingăşie unii faţă de alţii.

Mai vorbi aşa un timp. îl ascultam cu capul plecat. Apoi am auzit paşi în vestibul. Era Cécile. Tata-i strigă cu glas voios:

— Cécile, vino să ne salvezi, sîntem încuiaţi aici în cameră. Nu ştiu ce s-a întîmplat, o fi izbit vîntul uşa sau cine ştie ce. Cheia e dincolo, în uşa sufrageriei.

Cécile deschise uşa. Ne privea vag, ca pe nişte fiinţe din altă lume.

—Şi acum, îmi spuse tata, să coborîm împreună, Laurent, şi să căutăm în rîu sau în altă parte cheia aceea pe care rău ai făcut că ai azvîrlit-o pe fereastră într-un moment de furie nejustificată. Furia, băiete, e o pasiune valgară.

Mă luă cu el în stradă. Se lăsase noaptea şi pavajul era ud de ploaie, fiindcă vara se sfîrşise. Yinzătorii de ziare treceau strigînd:

— Căderea oraşului Tananarive! Regina Ranavalo a semnat tratatul de pace.

Tata cumpără ziarul. Apoi am găsit cheia. Am urcat împreună scara şi tata a spus cu amabilitate:

— E o ştire interesantă.

Şi a început să vorbească despre expansiunea colonială.

CAPITOLUL XX

IN DIMINEAŢA ZILEI MEMORABILE. O PROPUNERE DISCUTATA. BIETUL LAURENT NU ÎNŢELEGE NIMIC. ÎNVĂŢĂTURA ŞI PURTAREA. SÎNTEM O FAMILIE UNITĂ. DISCUŢIE CARE SE TERMINĂ ÎN JURUL UNEI PLĂCINTE. UN CONCERT DE DUMINICĂ. SLUJITOAREA ZEILOR SLUJEŞTE OAMENII.

Concertul soră-mi Cécile avu loc două-trei zile mai tîr- ziu, într-o duminică senină de toamnă.

Cécile îşi probă dis-de-dimineaţă rochia care era vaporoasă, albă şi strînsă într-un cordon de panglică neagră. După ce o încercă, Cécile plecă la braţul tatii. In tovărăşia lui şi a lui Yaldemar trebuia să treacă pe la domnul Dietrich. Ferdinand dispăru şi el.

Mama cosea nişte copci la rochie. Era absorbită de îndatoririle ei, şi în ziua aceea datoria ei se numea Cécile. Din cînd în cînd, îmi arunca totuşi cîte o privire atentă, pe care o simţeam trecînd peste mine.

Nu mîncasem nimic de cîteva zile. Eram îmbrăcat dar mă trîntisem pe pat, cuprins de o mare oboseală. Mama cosea în camera mea, nu numai pentru că, aşa cum spunea, avea lumină mai bună, ci ca să mă supravegheze, îmi dădeam seama. Nu spunea nimic şi nu era tristă. Sînt convins că se gîndea la noi, la Cécile şi, fără îndoială, la mine. Faţa aceea, tremurătoare şi istovită, avea să fie de-acum înainte expresia ei de fericire.

Deodată am strigat-o:

— Mămică ! Mămică !

îmi răspunse foarte încet. Părea liniştită, dar o cunoşteam bine, bănuiam eu că e în gardă.

— Ce s-a întîmplat, dragul meu?

M-am aşezat pe marginea patului şi i-am spus pe un ton pătimaş:

— Mămică ! Mămică! să-l lăsăm.

Mama făcu gestul acela pe care-l fac toate croitoresele cînd mai trag o dată în grabă acul înainte de a răspunde. îşi desfăşură pe genunchi rochia cea frumoasă de muselină şi mă întrebă, pironindu-şi privirea în perete.

— Pe cine să lăsăm?

Dac-aş fi fost stăpîn pe mine, dac-aş fi fost cuminte sau măcar odihnit, aş fi făcut stînga-mprejur în acel moment şi aş fi răspuns ceva la întîmplare. Dar în ziua aceea nu-mi era milă nici de mine, nici de alţii.

— Pe tata, am strigat eu. Să-l lăsăm !

Mama împinse cu genunchiul scaunul, coşuleţul de lucru şi rochia aceea de înger. Mă privi multă, multă vreme, fără să

deschidă gura. Părea că se reculege, că-şi adună toate forţele înainte de o grea încercare.

— Să-l lăsăm, mamă! Să-l lăsăm! Am să muncesc. Renunţ la învăţătură. O să lucrăm amîndoi. îţi promit că o să fiu curajos. Dar o să fim salvaţi.

Mama se plecă spre mine, îmi luă o mînă şi începu s-o mîngîie. Nu spunea nimic. Nu părea tulburată, era doar palidă şi atentă.

— O să fim salvaţi, mamă, şi n-ai să mai suferi. Şi o să-ţi facem o viaţă frumoasă, viaţa pe care o meriţi.

Mama scutură imperceptibil din cap.

— Mititelul de tine, murmură ea. Dac-ai să iei toate lucrurile aşa, n-ai să fii fericit.

— Să plecăm, mamă. Vezi, doar, că-l stingherim.

Mama ridică din sprîncene cu mirare.

— Ce vorbeşti, Laurent? Ce crezi tu, Laurent? Cum a putut să-ţi treacă prin minte aşa ceva? Să-l lăsăm pe tata, Laurent? De ce să-l lăsăm? Spune.

— Ne-a înşelat, mamă.

Atunci ea îmi dădu un răspuns uimitor:

— Ne-a înşelat? Ce vrei să spui? Pe cine a înşelat? Pe mine nu m-a înşelat niciodată, mi-a spus totul totdeauna sau în orice caz m-a lăsat să înţeleg totul. Nici măcar nu ştie să mintă: cînd încearcă, îmi dau seama; el ştie că-mi dau seama şi asta ajunge.

— Ah! am strigat eu cuprins de furie, dac-ai şti ce-am văzut eu...

— Taci, şopti ea repede. Ţi-am spus doar că ştiu tot. Nu ştiu la ce te gîndeşti, dar cred că greşeşti, aşa că-i mai bine să taci din gură. Să plecăm, Laurent? Dar astea-s vorbe de copil. Unde vrei să mergem? Toată viaţa mea se petrece aici, lîngă el, lîngă voi. Ce să facem singuri? Nu-i vorba de bani. Putem să muncim. Dar nu-i destul să muncim. Ce să fac eu cu mine însămi? Spui că-l stingherim? Bietul meu Laurent, asta înseamnă că nu înţelegi nimic. El ne iubeşte, Laurent. Nici el nu se poate lipsi de noi. Aşa se întîmplă în toate familiile. Ne iubeşte în felul lui, ba chiar numai pe noi ne iubeşte. Restul sînt capricii. Arată încă tînăr şi-şi închipuie tot felul de lucruri. Să-l lăsăm, Laurent? Dar dacă n-aş mai fi eu, dacă n-aş fi lîngă el, cu un prosop, cu o flanelă şi cu alifia Fioraventi ca să-l frec, poate s-ar prăpădi imediat cu bronşitele lui. Nu se mai poate lipsi de mine şi tu vii şi-mi spui să-l lăsăm. Pentru nişte prostii care, cu vîrsta, vor dispare odată şi-odată. N-o să ţină aşa o veşnicie.

— Ah! i-am spus eu cu ciudă, măcar dacă te-ar respecta.

Mama îmi aruncă o privire înspăimîntată.

— Ce-i cu tine, dragul meu? Dar tata m-a respectat totdeauna, a fost totdeauna delicat cu mine.

Am căscat gura şi am rămas aşa de uimit că n-am mai ştiut ce să spun. Mama a întins braţele şi, cu toată împotrivirea mea, m-a luat pe genunchi. Mă strîngea la piept şi murmura:

— Voi sînteţi viaţa mea. Ce m-aş face fără voi? Şi uite, mă sileşti să spun cu glas tare lucruri pe care nu îndrăznesc să mi le spun nici mie. Să vorbeşti aşa unui copil, Dumnezeule ! Vrei să înnebunesc din cauza ta, Laurent?

— Mamă, i-am spus, tata învaţă, ştie o mulţime de lucruri, credeam că are să se facă mai bun. Recunoaşte că-i înfiorător.

Mama mişcă încetişor scaunul ca şi cum ar fi vrut să mă legene.

— Dar nu-i totuna! Acuma ai început să le amesteci pe toate, învăţătura, purtarea. Da, e adevărat, cînd eram de vîrsta ta ceream şi eu imposibilul.

îmi biruise toată împotrivirea şi am început să plîng. Am spus sughiţînd de plîns:

— Am să plec ! Am să plec !

— Desigur că da, ai să pleci cînd are să vină timpul, o să plecaţi cu toţii, bineînţeles. Dar deocamdată, fii cuminte. Dacă eu am iertat, poţi să ierţi şi tu, e foarte simplu. Cine v-ar auzi ar putea crede că nu sîntem o familie unită.

Aşteptă o clipă, apoi repetă cu energie:

— Sîntem o familie unită ! Numai că, trăind împreună, trebuie să ne ajutăm, să ne înţelegem, să ne facem concesii reciproce, să ştim să închidem ochii. Ah ! nu-ţi fac nici o mustrare, dar trebuie să recunoşti, Laurent, că ai ales pentru scena asta nenorocită tocmai ziua cînd Cécile trebuie să cînte în faţa lumii concertul acela de Mozart, pentru care s-a trudit atîta.

— N-am ales, mamă.

— Vreau să sper, dragul meu. Gîndeşte-te la Cécile şi vino sămănînci. De trei zile n-ai maimîncat nimic. După ce ai să te saturi, ai să-ţi limpezeşti gîndurile. Ţi-am păstrat o bucăţică de plăcintă. M-am gîndit eu că ai nevoie să iei ceva în gură. Copiii de vîrsta ta nu se hrănesc cu necazuri. Hai, micul meu Laurent, ai să uiţi fleacurile astea. Dacă n-am şti să uităm, n-am mai putea trăi.

Mă luă în bucătărie şi mă sili să înfulec o bucată de plăcintă şi o cană de cafea cu lapte, ceea ce mă umili adînc. Din cauza mamei, toate suferinţele mele se terminau cu bomboane. Oare

de data asta, cea mai dureroasă dintre ele, prima mea suferinţă de bărbat avea să se termine cu o bucată de plăcintă?

Mama păru deodată obosită şi spuse:

— într-o zi am să rămîn singură ca o cloşcă bătrînă cu carnea tare ca piatra. Dar deocamdată, nu-mi amărîţi zilele, tu mai ales , Laurent, care ai tendinţa de a complica totul, poate fiindcă citeşti tot felul de cărţi. Şi acum, că am terminat, am să cos mai departe copcile.

Şi repetă preocupată:

— Acum, că am terminat...

Restul dimineţii fu consacrat toaletelor şi altor pregătiri. La prînz am mîncat hrană rece. Cécile era foarte frumoasă şi perfect calmă. Fiindcă avea rochie lungă, mi se părea mai înaltă. Yaldemar, venea şi pleca, învîrtindu-se mereu de la un apartament la altul şi dînd nenumărate sfaturi pe care Cécile nu le mai asculta.

Tocmai ne ridicam de la masă cînd Justin Weill veni la noi. Căpătase învoirea să asiste la concert şi o privea pe Cécile cu ochii aceia mari şi umezi caracteristici poporului evreu. Din cînd în cînd, mă lua deoparte şi-mi turna în urechi frînturi de strofe înflăcărate:

Vii din înalte ceruri sau ieşi din adîncime O, Frumuseţe?[1]

Cînd Cécile apăru gata îmbrăcată, Justin îndoi genunchiul cu un gest fermecător şi cam teatral şi ceru voie să-i sărute vîrful degetelor.

Noi, bărbaţii, am plecat toţi împreună cu omnibuzul. Mama, Cécile şi doamna Henningsen aveau să vină după noi cu trăsura.

Văd şi acum sala imensă, luminată de mii de feţe. Noi eram într-o lojă laterală. De sus cobora spre noi un vălmăşag de conversaţii pasionate. Din cînd în cînd, o hîrtie subţire, îndoită în formă de săgeată, îşi lua zborul, străbătea încet tot spaţiul şi ateriza în aplauzele galeriei pe scena ticsită de o legiune de pupitre şi de instrumente.

Instrumentiştii din orchestră se iviră pe scenă. N-aş putea spune ce s-a cîntat mai întîi. Nu ne gîndeam decît la Cécile şi nu puteam asculta nimic altceva decît ce cînta Cécile.

In sfîrsit, se ivi si ea. Era extraordinar de mică si

1 **Charles Beaudelaire, *Imn Frumuseţii,* traducere de Al. Philippide, E.L.U., 1067.**

mă apucă groaza. Nu era slujitoarea zeilor, era o fetiţă subţirică şi albă, care se pierdea printre fracurile negre, în clipa aceea, o voce din lojă strigă desluşit:

— Nu mai vrem ! Să se termine odată cu copiii minune !

Se stîrni tumult. Toată sala se socotea jignită şi cerea să se facă linişte. Am simţit că-mi pierd cunoştinţa. Oare barca clanului Pasquier avea să naufragieze chiar la ieşirea din port? Lîngă mine era mama, ţeapănă şi încordată. Am auzit-o ca prin vis repetînd cu încăpăţînarea ei nebunească:

— Sîntem o familie unită !

Şi cred că în clipa aceea eram într-adevăr o familie unită, da, perfect unită prin spaimă.

M-am uitat la Cécile şi m-am liniştit. Era atît de calmă, de indiferentă chiar! Dirijorul, un bărbat cu barba căruntă îi întinse mina cu un gest graţios. Cécile se apropie de marginea scenei, se aşează şi privi mulţimea. Orchestra aplaudă. Luată de curent, mulţimea din sală începu să fluture mii de mîini. Nu mai era momentul să ne pierdem cunoştinţa, ci să trăim.

Dirijorul îşi mişcă de două-trei ori bagheta şi o tăcere profundă se aşternu în sală. Orchestra începu să cînte, apoi am auzit-o pe Cécile.

Cine a vorbit de un copil minune? Cine nu vede pe scenă decît o fetiţă slăbuţă în rochie albă? E o femeie, o zînă, e muzica însăşi, muzica sublimă şi familiară care a coborît în sfîrşit în mijlocul nostru. E liberă, atentă şi exactă. E credincioasă. Vine, pleacă, zboară, se opreşte, dă fiecăruia atît cît merită, e tristă cu cei nenorociţi, se îmbată de bucurie cu cei fericiţi. Apoi, deodată, dintr-o opintire, se înalţă spre cer îmbiind pe toţi s-o urmeze.

Uimită, împăcată, cucerită în cele din urmă, mulţimea se simte fermecată de inocenţa lui Mozart, inocenţa aceea atotştiutoare.

Din cînd în cînd, Cécile se opreşte; s-ar zice că aşteaptă ca norodul de muzicieni care alcătuiesc orchestra s-o ajungă din urmă şi s-o înconjoare iar. Plimbă asupra mulţimii, asupra miilor de feţe pe care le-a botezat o privire mîndră şi binevoitoare, căci slujitoarea zeilor îi slujeşte uneori şi pe oameni.

Din adîncul beznei înspăimîntate, se ridică încetul cu încetul un suspin de uşurare, un suspin de recunoştinţă, asemenea suspinului pe care-l scoate sufletul omenesc cînd îi descoperă pe cei în stare să-l uşureze de povară o singură oră, o singură clipă.

CAPITOLUL XXI

UN DOCUMENT PENTRU DOSARUL LUI JOSEPH, THÉRÈSE PLEACĂ. CÉCILE ŞI PRIVIREA FAMILIEI PASQUIER. ULTIMUL REFUGIU AL PURITĂŢII. CONTRAPUNCT SENTIMENTAL ŞI DIFICULTĂŢI TEHNICE. „SINT FERICITĂ DAR SÎNT TRISTĂ".

A doua zi ne-am pomenit istoviţi de glorie. Totuşi, străvechile noastre obligaţii zilnice ne-au smuls din pat, afară de Cécile, pe care am lăsat-o să doarmă cu obloanele ferecate.

Ne-am băut pe rinei cafeaua 111 bucătărie. Tata a venit după mine şi mi-a întins un plic.

— Uite o scrisoare pentru tine, mi-a spus el.

— De la cine?

— Nu ştiu, dragul meu. în definitiv eşti un bărbat. Eu nu-ţi citesc scrisorile.

Tata îşi reluase zîmbetul albastru ca fulgerul. Era iar, si fără îndoială că avea să rămînă multă vrem6 incc* « distant, sarcastic, insesizabil.

Era o scrisoare de la Joseph. Deşi tare am mai vrut atunci s-o rup în bucăţi, am păstrat hîrtia aceea. Oamenii de profesia mea au mania colecţionării, considerată, pa- re-se, o virtute a savanţilor. Sper că în cursul povestirii mele îi voi acorda oarecare rol lui Joseph, iată de ce îmi dau osteneala să copiez acest exerciţiu de proză.Scumpul meu Laurent, scria Joseph, *am reflectat la cele două conversaţii pe care le-am avut cu tine în timpul preascurtei mele şederi la Paris şi-mi dau seama că ele m-au nemulţumit, ba chiar m-au îngrijorat. Pe de altă parte graţie informaţiilor mele personale, am aflat că o chinu- ieşti pe mama făcîndu-i tot felul de mutre, de mofturi, de aluzii, pe scurt, că te schimonoseşti mereu. Deşi ai o tendinţă cam pronunţată pentru vîrsta ta de a-ţi băga nasul în lucruri care nu te privesc, în calitatea mea de frate mai mare trebuie să-ţi amintesc de respectul ce datorezi faţă de ceea ce numim spirit de familie, spirit foarte onorabil, chiar cînd cineva e — ca în cazul meu — un om independent. In privinţa celor ce ţi-am relatat cit privire la tata, nu ţi-aş fi spus o vorbă dacă m-aş fi gindit că eşti lipsit complet de singe rece. Nu sînt sentimental, ce naiba! dar noi ăştia care trăim laolaltă, trebuie să fim oarecum diplomaţi, să fim cuviincioşi, să ştim să ne purtăm. Trebuie să ştim să trecem peste nenumăratele fleacuri şi să nu facem din ţînţar armăsar. Consider drept o datorie pentru mine să revin asupra celor ce ţi-am mai spus. Vorbeşti adesea despre observaţie, despre analiză*

şi despre alte palavre. încearcă pur şi simplu să încerci a privi în jurul tău, fiindcă altfel riști să treci toată viața drept un netot. Ia exemplu de la mine, care nu fac pe deșteptul, dar le văd pe toate şi le ştiu pe toate.

Acuma altceva. Se pare că Cécile va cînta într-un concert. N-am nimic împotrivă. Ia încearcă să afli cîte parale i se dă pentru asta. Cécile e un copil şi părinții noştri sînt de o naivitate nemaipomenită în privința banilor. Pot fi duşi de nas fără nici o greutate. E drept că şi Valdemar Henningsen e la mijloc, dar n-am nici un motiv să mă încred în el. S-ar putea ca Cécile să aibă într-adevăr succes. îndată după întoarcerea mea, sînt dispus să mă ocup de treburile ei. Am să vorbesc cu tata despre asta. Dar în privința concertului, trebuie să ştim ce se întîmplă.

Te rog să crezi, dragă Laurent, în sentimentele mele cele mai alese.

J o s e p h P a s q u i e r

Am pus scrisoarea în buzunar. Încă nu ştiam că de-a lungul anilor voi mai primi un mare număr de scrisori de acelaşi fel, în care Joseph îmi va vorbi de informaţiile sale personale şi de obligaţiile mele faţă de familie, în care-mi va da nenumărate sfaturi şi ordine. Nu cunoşteam încă destul de bine oamenii din această speţă splendidă, oameni care văd totul, ştiu totul, dar care nu înţeleg poate nimic în nici o privinţă.

Cînd m-am întors de la şcoală pe la ora prînzului, am aflat că Thérèse Segrédat plecase cu trăsura împreună cu mătuşă-sa şi soră-sa. Nu se întâmplase încă nimic irevocabil, dar Thérèse intra într-o perioadă de izolare şi avea să se pregătească pentru noviciat

.Eram cât pe-aci să mă las în voia acestui nou motiv de tristeţe, dar Cécile m-a tras după ea în sufragerie. Cînd am ajuns acolo, după ce a închis toate ferestrele, Gécile

m-a luat de gît şi m-a îmbrăţişat. Nu părea obosită şi nici frămîntată de orgoliu, cred chiar că nici n-a pomenit măcar despre succesul ei; în ochi îi sclipea însă licărirea aceea albastră, o licărire îngheţată şi scînteietoare care e fără doar şi poate semnul nostru distinctiv şi pe care o vedeam la tata cînd era pe punctul de a-şi da frîu liber furiei.

— Uite, spuse ea, sîntem prea mari ca să ne mai ascundem sub masă. Ce păcat, Laurent ! Hai să ne aşezăm la pian şi dacă vine cineva să ne deranjeze, am să cînt ca să ne lase în pace.

Cécile se aşează la pian. Cu cozile lungi, cu şalul alb legat sub piept, cu mîinile lungi şi tremurătoare, soră-mea era foarte frumoasă şi o priveam fericit. Se aşează la pian, singura ei jucărie de ani de zile, singurul ei prieten, singurul ei călău. Din cînd în cînd , zvîrlea pe clape o notă, o frază, un acord, un arpegiu aerian. Nu se hotăra să vorbească. Şi deodată spuse fără să se uite la mine:

— Mi s-a întîmplat ceva, Laurent, ceva înfiorător.

— Ce s-a întîmplat? am întrebat-o eu surprins.

— Nu pot să spun nimănui în afară de tine. Tu eşti fratele meu adevărat, prietenul meu, bunul meu prieten.

Cécile cîntă desluşit o frază întreagă din Bach, apoi se întoarse deodată, se sprijini de umărul meu şi spuse:

— Laurent, sînt îndrăgostită.

Cred că plîngea încetişor.

— Soră dragă, i-am spus eu sincer deznădăjduit, e imposibil. Tu, ultima, singura! Da, eşti singura fiinţă pură. Numai pe tine te mai văd în lumea asta. Vai! Nu trebuie, Cécile. Nu pot să-ţi spun nimic, dar dac-ai şti ce ştiu eu acuma ! Dacă ai înţelege ce înseamnă pasiunea, sînt sigur, Cécile, că te-ai îngrozi'.

Cécile zîmbi cu un ochi.

— Păi chiar sînt îngrozită, Laurent ! Şi tocmai de aceea îţi fac ţie confidenţe. Stai ! Cineva a deschis uşa.

— Da, poate că-i mama. Dacă vrem să ne lase în pace, prefă-te că studiezi, Cécile, şi o să vorbim încetişor apăraţi de muzică.

Cécile începu să cînte. Şedeam lîngă ea, vorbeam cu glas

scăzut şi pianul trăda din cînd în cînd emoţia noastră.

— E cu atît mai grav, am spus eu, cu cit am toate motivele să cred că te iubeşte şi el.

Cécile execută un frumos sforzando.

— Crezi? sînt aşa de mică...

— Dar, biata mea Cécile, amîndoi sinteţi nişte copii. Nimeni nu căsătoreşte doi copii.

— Ah! exclamă ea, o să îmbătrînim.

— Bine, am reluat eu cu gravitate, dar te-ai gîndit că e evreu?

O pauză neprevăzută interveni după această întrebare. Apoi pianul porni iar.

— Ai înnebunit ! spuse Cécile. Valdemar nu-i evreu.

— Cum aşa? Valdemar? Dar... bine... A, nu, cu Valdemar e şi mai imposibil.

— De ce crezi că-i imposibil?

Cécile încheie delicat o serie lungă de sextolete ca şi cum ar fi vrut să-şi demonstreze că pentru ea nu existau decît foarte puţine lucruri absolut imposibile. Apoi se ridică de la pian şi mă luă de gît.

— Vezi, i-am spus eu, eşti abia la început şi eşti nefericită.

Cécile scutură din cap, ridică spre mine cea mai frumoasă dintre privirile ei, zîmbi misterios şi spuse căutîn- du-şi cuvintele în noianul de amintiri:

— „Sînt fericită, dar sînt tristă".

C A P I T O L U L XXII

MEDITAŢII LA CĂDEREA SERII.

Cu capul gol, cu mîinile în buzunare, un [copil de cincisprezece ani hoinăreşte pe-nserate pe aleile Grădinii Luxembourg. E o seară de toamnă nemiloasă. Nori de culoarea noroiului se fugăresc pe întinsul cerului. în goană scapă cîţiva stropi de ploaie posacă. Din cînd în cînd, din direcţia menajeriei, ai cărei locatari moţăie dincolo de gratii, o boare de vînt aduce o duhoare nelinişţitoare de animale. Frunzele arborilor, ucise de un anotimp lacom,

se înalţă la cea mai mică suflare şi o iau la goană ca nişte şobolani.

Gîndurile băieţandrului se tîrăsc pe jos. E destul ca spiritul să le adreseze o invitaţie şi se prăbuşesc iar, ruşinate şi istovite.

Din cînd în cînd, băiatul se opreşte, dă din picior şi-şi încleştează pumnii în buzunare. O suferinţă violentă îi schimonoseşte o clipă faţa.

„Totul s-a făcut praf. Totul s-a dus dracului. Toată lumea e dezgustătoare, laşă şi impură, da, ăsta-i cuvîntul, impură cum sînt şi eu. Nu eram mîndru de mine. Dar dacă şi alţii-şi bagă coada, atunci nu mai e chip de trăit. E groaznic cînd te gîndeşti! Eram de acord să fiu impur, cu condiţia să... să rămîn singur aşa. Cînd colo, lumea întreagă e apucată de frenezie, de murdărie, de scîrboşenie. Şi lumea întreagă se bălăceşte în aceeaşi ciorbă.

Sînt un biet pîrlit şi, după toate, nici măcar şmecher nu sînt. Toţi mi-au spus-o, fiecare în felul lui. Intîi tata, apoi mama, apoi Joseph, ba poate că şi Cécile. Cei care nu mi-au spus-o au toate motivele s-o creadă, fiindcă e perfect adevărat.

Ei cu toţii sînt de vină că am ajuns, ce am ajuns, Dumnezeule! Un spion, un turnător, unul care ascultă la uşi. Şi doar nu voiam decît binele!

Toată lumea şi-a bătut joc de mine fiindcă sînt un biet nătăfleţ. E limpede ca lumina zilei. Mai mult sau mai puţin, m-au tras cu toţii pe sfoară. Nici nu merit altceva.

N-am să mai deschid gura. N-am să mai spun o vorbă.

E cu neputinţă să mişti un deget fără să faci rău cuiva. «Vrei s-o omori pe maică-ta? Vrei să distrugi viitorul so- ră-ti? Vrei să-l faci pe frate-tău să sufere? » Nu vreau decît pace, nu vreau decît bucurie, Dumnezeule ! şi armonie şi cînd colo se dă vina pe mine că eu aduc tulburare pretutindeni. In definitiv, cel şantajat sînt

eu, căci e un şantaj colosal, viaţa asta în comun e un permanent şantaj. Şi unii şi alţii au o singură dorinţă: să-i anihileze pe toţi cei care i-ar putea împiedica să facă ce vor ei să facă. E un şantaj enorm şi o minciună enormă. Toţi spun: «să închidem ochii» sau cam aşa ceva, ceea ce înseamnă să minţi. La baza vieţii e minciuna. Va să zică, de acum

21*

înainte o să trăim cu zîmbetul pe buze şi într-o veşnică minciună.

Oare şi ea... Dumnezeule! Ea care nu minte niciodată să suporte oare, să dorească, să facă apel la minciună?

Oare asta înseamnă familie? Înşelăciune, trădare, certuri, şantaje, minciuni ! Merită într-adevăr atîta dragoste, atîtea necazuri, atîta muncă, atîta spaimă? Fiindcă au muncit şi au suferit mult amîndoi şi ea ne-a dăruit — ne dăruieşte încă — multă iubire. Chiar si el, chiar si el...

Ce s-ar întîmpla cu atîta dragoste, ce s-ar întîmpla cu toată dragostea şi cu toată gingăşia şi cu toată munca de pe lume, dacă n-ar exista familiile din lumea întreagă ca să se hrănească din ele şi la nevoie să crape din cauza lor! Probabil că aşa merg lucrurile. Familia e un monstru inventat ca să înfulece tot excesul de dragoste din lume.

Da, mai există şi Cécile pe lumea asta, ştiu !

Cécile e o nebună !

Cécile are să ne părăsească. Ea are să ne părăsească prima, aşa i-a fost scris. Cine ştie dacă vom mai face şi alţii la fel? Noi ceilalţi o să rămînem legaţi de treburi mărunte, pămînteşti. Noi nu-i slujim pe zei. Cînd începem să urcăm, urcăm numai treaptă cu treaptă. Pe noi nu ne va ridica nici un vultur la cer. Dar cine sîntem noi? Eu, eu, Laurent, am hotărît în adîncul sufletului să ajung un savant.

Ei da! nici asta nu-i o dovadă de puritate. Ba chiar acest proiect are ceva care miroase urît. Nu zău, oare toţi cei care vorbesc la banchete despre viitorul ştiinţei, despre îmbunătăţirea umanităţii prin ştiinţă, nu zău, şi ei au oare o mică rue de Fleurus unde se duc între cinci şi şapte? Îşi înşală şi ei copiii, îşi distrug nopţile, ţin discursuri seara despre frumuseţile ştiinţei în anumite case al căror nume nici nu se poate pronunţa? Sau am ajuns eu să le încurc pe toate?

Am să muncesc , fireşte ! Dar apa în fîntîna mea a fost otrăvită pentru multă vreme de aici înainte. Pentru multă vreme, tot ce am iubit mai mult pe lume va ră- mîne pătat.

Ce-mi rămîne?

Mama, în orice caz.

Şi ce încă? Tristeţea. Dar lucrul cel mai trist e că nici tristeţea nu-i destul de credincioasă. Sînt zile cînd se evaporă. Nu te poţi bizui pe ea.

Ce-mi mai rămîne? Prietenia. Desigur, prietenia.

Ce-mi mai rămîne? Muzica. Muzica! Asta-i tot şi e destul, cum spune viitorul meu cumnat."

Băiatul începe să zîmbească. Se opreşte în loc şi visează o clipă. Norii mari, descumpăniţi, vor naufragia curînd. Acuma începe să plouă. Din cînd în cînd, colo, din adîncul cuştilor, animalele captive trimit spre cerui Parisului cîte un răget disperat.

Deodată, băiatul tresare. Cineva a pus mîna pe umărul lui. E un paznic cu o glugă din care nu i se zăreşte decît bărbiţa. Paznicul spune:

— Închidem! Hai! Închidem! Eşti surd, zău aşa! Bate toba! N-ai auzit că bate toba? Nu, nu! n-o lua pe acolo.

— Păi, mă duc spre rue Guy-de-la-Brosse.

— Puţin îmi pasă, amice, puţin îmi pasă! Trebuie să ieşi in Place Valhubert. Ai să faci înconjurul grădinii ca să înveţi minte. Aşa ai să-ţi formezi caracterul.

Băiatul îşi ia valea. Nu! Nu mai vrea să audă nimic. Pînă şi paznicul să-i facă morală? Pînă şi el să-i dea lecţii? Băiatul se va duce acasă, în rue Guy-de-la-Brosse, va dormi în cuşca lui, îşi va mînca hrana, îşi va vedea de treabă, va fi cuminte ca toată lumea, adică laş şi mincinos. Dar măcar deocamdată, măcar în clipa asta, vrea linişte! Da, linişte şi pace! Vrea să fie singur şi să simtă cum îi şiroieşte ploaia pe faţă. Că altfel, nu zău, altfel cine ştie ce-ar face.C U P R I N S

pag-

CAPITOLUL I Observaţii asupra unor anumite animale marine. Se apropie înnoirea. Justin Weill sau despre virtuţile evreilor. Conversaţie despre mîntuirea oamenilor şi despre puritatea moravurilor. Primele noţiuni despre viitorul ştiinţei 175

CAPITOLUL II Îl prezint pe Valdemar Henningsen. îngrijorarea şi tulburarea lui Justin. Sora mea, pianista e frumoasă. însuşirile particulare ale rondoului în la minor. Generozitatea lui Mozart. Cécile se înfurie. Filozofia mamei 182

CAPITOLUL III Izbucniri. Rezumat al istoriei familiei. Recunoştinţă faţă de Valdemar. Pace asupra casei. Chipul mamei 189

CAPITOLUL IV Soarele, motor al tuturor energiilor. Foloasele şi primejdiile spiritului critic. Influenţa soarelui asupra instinctului migrator. Conversaţie într-un cabinet de toaletă prost luminat. Igienă şi nimic mai mult. Observaţii asupra femeilor. O privire aruncată în adîncurile lumii subterane 194

CAPITOLUL v Transparenţa şi permeabilitatea frontierelor noastre. Invazia lumii în lumea Pasquier. Casa se trezeşte. Variaţii pe tema tinereţii veşnice. Sclavia biroului şi geniul independenţei. Visările lui Ariei. Grădina fetelor în floare. Treptele Cartierului latin. Mirosul celorlalţi. Domnişoarele Segrédat. Enumerarea nefericirilor imaginabile şi preludiu la somn..... 201

CAPITOLUL VI O lecţie de acompaniament. Valdemar vorbeşte fără respect despre Goethe. Muzica este oare o hrană cerească şi nimic altceva? Dialog în bucătărie. Mi se dă o misiune misterioasă. Adevărata semnificaţie a sonatei în fa. Doamna Henningsen şi genul artist..... 215

CAPITOLUL VU Somnul, viclenia şi muşcăturile banului. Deşertăciunea chichiţelor testamentare. Capitalul mutual. Tema diplomei şi tema împrumutului. O ştire fericită. Amintirea mătuşii Coralie. S-ar zice că ordinea firească a lumii se clatină 225

CAPITOLUL vin Scrisoarea de sub oala de făină. Dezavantajele locuinţelor neîncăpătoare. Studiu pentru mîna stingă. Primul cînt din Georgice. Furie matinală. Suferinţă, în căutarea singurătăţii. Un text nelămurit 231

CAPITOLUL IX Monstrul în casă. Sclava zeilor. Cerul În care crede Cécile mi-e inaccesibil. Tristeţea în Grădina Botanică. Tablele legii au fost sfărîmate. Un măr viermănos. Necazurile adolescenţei. Sfinţii de gheaţă. Dialog între mamă şi copil. O hotărîre privitoare la rue de Fleurus 237

CAPITOLUL X Minciuni cinstite. Omagiu lui Fenimore Cooper. Chingachgook pe urmele lui Picior-Negru. între I!;»s- tilia şi Montparnasse. O scară aşternută cu covoare. Un interior japonez. Emoţii diverse. Efuziuni sentimentale. Admirabilele urmări ale unui act de voinţă..... 243

CAPITOLUL XI Meditaţiile unui viitor om mare. Ghete cu nasturi şi pantaloni cu pătrăţele. Asfaltul Parisului şi încurajarea suferinţelor romantice. Aştept ca muzica să mă ajute. Influenţa invenţiilor asupra secreţiei lacrimale. Tînărul L.P. e din nou trist.....
254

CAPITOLUL XII Trei imagini ale aceleiaşi vieţi. Manifestaţii explozive ale spiritului Pasquier. Abisul Ferdinand. O conjuraţie. Armonii imaginare. Trece o scrisoare pe hîrtie albastră. Poteca războiului. Manevre şi stratageme 25S

CAPITOLUL XIII Apariţia lui Joseph. Despre imparţialitatea istorică. O audiţie muzicală. Dialog pe malul fluviului. Diferite destăinuiri. Fratele meu critică facultăţile mele de observaţie. Dezideratele unui om pozitiv. Voinţa, principiu al economiei. De unde reiese că cine tinde să realizeze planuri mari n-are neapărat nevoie de cultură clasică 26

7**CAPITOLUL XIV** O vizită supărătoare. Consecinţele neînsemnatei afaceri Duchaussoy. Un cîntec popular şi o muzică de scenă. Cîte ceva despre funcţionarii ministeriali. De unde reiese că „a pune sechestru" e un verb tare, chiar în sens figurat. O criză de furie bine stăpînită. Pianul oferă un argument. Mama capitulează 276

CAPITOLUL XV Thérèse e generoasă. Complimente nepotrivite. Tainele unei împărţiri. Buchetul de trandafiri şi Saint- Honoré. Efectele căldurii asupra temperamentelor muzicale. Cîntec de leagăn. O fereastră deschisă spre noaptea pariziană .....
282

CAPITOLUL XVI Fac un jurămînt solemn. Micile socoteli ale lui Joseph. Lumea finanţelor şi aspiraţiile spre veşnicie. O lecţie despre primejdiile Parisului. Stînjeneală şi rugă. O scrisoare cu miros de aventură. O nouă victorie a unui tînăr interesant .....
288

CAPITOLUL XVII Pustiul Parisului. Nopţi de trudă şi entuziasm ştiinţific. Ah, muzica, scuza mea frumoasă! Păreri asupra virtuozilor. Mă izolez la Jouy-en-Josas. Visare şi confidenţe. Aspectul birocratic al pasiunii. Cum îţi alegi moartea. Sfîrşitul verii. Trecerea unui prinţ.....
293

CAPITOLUL XVIII Moartea lui Louis Pasteur. Statuia ştiinţei. O veche cunoştinţă. Descoperirea zidului. Dialog asupra îmbunătăţirii speciei umane. Orchestra cîntă tema răscumpărării prin artă. Thérèse ia o hotărîre neînţeleasă. Scenă mută pe scară .....
303

CAPITOLUL XIX Camera încuiată. Un copil care nu ştie ce vrea. Cînd domnul Raymond Pasquier nu se înfurie. Un gînd nemilos. Trebuie să salvăm aparenţele. Elogiul virtuţilor familiale. în căutarea unei chei. Căderea

oraşului Tananarive .....
309

CAPITOLUL XX In dimineaţa zilei memorabile. O propunere discutată. Bietul Laurent nu înţelege nimic. învăţătura şi purtarea. Sîntem o familie unită. Discuţie care se termină în jurul unei plăcinte. Un concert de duminică. Slujitoarea zeilor slujeşte oamenii.....
313

CAPITOLUL XXI Un document pentru dosarul lui Joseph. Thérèse pleacă. Cécile şi privirea familiei Pasquier. Ultimul refugiu al purităţii. Contrapunct sentimental şi dificultăţi tehnice. „Sint fericită, dar sînt tristă" .....
319

CAPITOLUL XXII Meditaţii la căderea serii 32

2ÎN DRUM SPRE ŢARA FĂGĂDUINŢEI

CAPITOLUL I

SEARĂ DE SEPTEMBRIE. PACEA PERIFERIEI. RE- CENSĂMÎNT DE FAMILIE. EXPUNEREA UNEI PROBLEME FINANCIARE. AVANS, RESTITUIRE ŞI FIŞĂ DE GARANŢIE. INFLUENŢA POLITICII ASUPRA VIEŢII NOASTRE. INTELIGENŢA CIFRELOR. VALOAREA APROXIMATIVĂ A UNOR STUDII LA SORBONA ŞI A SERVICIULUI MILITAR. MISTERIOASĂ PRETEN- ŢIE A LUI LAURENT PASQUIER, POVESTITORUL.

Cécile sosi prima. Nu mergea în fiecare zi la Paris, ba chiar in acest sfîrşit de vară pleca destul de rar de acasă. Nu avea ore fixe ca fraţii noştri mai mari. Sosea cînd cu trenul, cînd cu tramvaiul. Auzeam zgomotul pe eare-l făceau tocurile ei pe trepte, în faţa uşii. Intra în casă, dreaptă, înaltă, cam plăpîndă, adunîndu-şi cu mîna faldurile lungi ale rochiei şi ţinînd cu cealaltă mînă geanta cu note. Saluta pe cei de faţă. Vocea ei absentă, aeriană, trecea peste capetele noastre şi se pierdea numaidecît. Cécile n-o săruta de- cît pe mama.

Ceva mai tîrziu, l-am auzit pe Ferdinand vorbind în curte cu cîinele. Ferdinand era foarte miop şi nu putea suferi surprizele. Chema cîinele de la poartă ca să se apere mai bine de salturile şi de efuziunile lui. Mama spuse:

— E şapte şi douăzeci şi cinci !

Ferdinand se oprea totdeauna în pragul sufrageriei. Îşi freca picioarele de ştergătoare şi plimba prin cameră o privire greoaie

şi fără ascuţime. Chiar înainte de a-şi scoate pardesiul, comunica ştirile importante ale zilei:

— Congresul socialist are să fie ceva nemaipomenit. Se pare că va vorbi Vera Zasulici, care l-a asasinat pe vremuri pe prefectul Petersburgului. înţeleg că Franţa e ospitalieră, dar totul are limite.

Ferdinand urca scara continuînd să vorbească şi să comenteze ştirile din ziar.

Lucra în biroul unei instituţii de lîngă Bastilia şi se întorcea seara cu trenul la ora la care Parisul, cuprins de un acces de friguri, se exprimă ca un organ contráctil şi respinge prin toate gurile populaţia de la periferie. Fratele nostru Joseph lucra in centrul oraşului. Nu se întorcea în fiecare seară la Créteil, fiindcă putea să doarmă şi pe o sofa la el în birou. De obicei, lua în faţa Luvrului un tramvai masiv cu aburi, numit „buiota" şi care nu era foarte punctual.

Mama spuse pentru a mia oară cu vocea ei meditativă:

— In general, Joseph vine primul acasă.

Tăcerea se aşternu din nou. O adevărată tăcere provincială, străpunsă din cînd în cînd de ţipătul unei locomotive înspăimîntate. O tăcere amplă, umedă, fremătîndă şi purificată de respiraţia grădinilor, a pajiştilor, a boschetelor, a caselor înţepenite în seara rece de septembrie.

Paula Lescure se ridică în picioare. Obrazul ei îngust de şcolăriţă pluti în întunericul în care somnolau înălţimile sufrageriei. Am înţeles că după ce cususe cîteva ore în şir, Paula Lescure se întindea în mod invizibil şi, aşa cum făceau toate lucrurile, fără cel mai mic zgomot. Fata şopti:

— Vara mea doreşte să aduc de băut?

Paula locuia la noi de mai bine de patru luni. Ne vorbea la persoana a treia cu o voce lipsită de slugărnicie, dar plină de supunere şi îngheţată parcă.

— Du-te, fetiţo, spuse mama. Şi îndată după aceea strigă: Iată-l şi pe Joseph!

Joseph nu intră numaidecît în sufragerie. L-am auzit scuturîndu-se în vestiar, bombănind şitropăind. Apoi urcă în camera lui. La ora aceea, tata se afla probabil în cămăruţa de lîngă cabinet, poreclită pompos laborator. Petrecea acolo multe ore, manevrînd eprubete, flacoane şi tuburi de sticlă. Alcătuia tot felul de elixire, de leacuri, de fermentaţii, pe care le încerca asupra lui însuşi cu o frumoasă cutezanţă.

— Acuma mă duc să pregătesc supa, murmură mama.

O clipă după aceea, am auzit-o discutînd cu Paula în

bucătărie. Mirosul insinuant al prazului se răspîndi brusc cu mai multă îndrăzneală prin camere şi pe scară, şi chemarea aceea mută adună toată familia.

îmi amintesc că era o seară a anului 1900, o seară de sfîrşit de septembrie. Eram cu toţii de faţă, adică opt la număr: mama, tata, noi copiii, Joseph, Ferdinand, Cécile, Suzanne, eu însumi şi, în sfîrşit, Paula Lescure, vara noastră. Sprioara mea, Suzanne, n-avea decît opt ani. Şedea în coada mesei, între mama şi Paula. Mama nu voia să accepte locul din mijloc, locul adevărat al stăpînei casei. Deşi de la sfîrşitul primăverii fusese nevoită s-o primească pe Paula Lescure care-i dădea o mînă de ajutor, de douăzeci de ori in timpul cinei, din dorinţa de a se conforma unor vechi obiceiuri aproape rituale, trebuia să se ducă în bucătărie, să învîrtească rîntaşul, să aţîţe focul, să aducă farfuriile şi oalele. Cu o încăpăţînare ale cărei adevărate motive nimeni dintre noi n-ar fi îndrăznit să i le ceară, refuza să ia o servitoare şi, numai de nevoie, cedînd rugăminţilor noastre comune, admitea ca Paula, palidă la faţă, cu un şorţ de mătăsică neagră, să introducă în salon pacienţii care veneau la consultaţii.

Zgomotul lingurilor izbindu-se de faianţă înveseli începutul mesei. Era o seară asemănătoare cu celelalte seri şi totuşi, simţeam, ba chiar ştiam că seara aceea va fi, cu siguranţă, total diferită de celelalte. Auzeam: „Mai vreau puţină sare... Mulţumesc... Dă-mi, te rog, plinea.. . Nu, mi-ajunge". O linişte atentă apăsa sufletele celor de faţă. Deodată, tata îşi şterse mustăţile lungi şi roşcate. Nu le sugera, cum făceau mustăcioşii de pe vremea aceea. Le netezea cu un colţ al şervetului, apoi le răsucea uşor cu un gest visător şi plin de nepăsare. Ferdinand îşi astupă una din nări cu degetul cel mare şi trase aerul pe nas ca să-şi uşureze suferinţele provocate de un veşnic guturai. Apoi spuse fornăind:

— Cécile, s-a zis cu tine. Ştii, a fost descoperit un puşti de trei ani care compune şi cîntă ca tata şi ca mama. Se numeşte Pepito Ariola, sau aşa ceva...

— Ferdinand, şopti mama.

— Ce-i? Cum? Ce s-a întîmplat? întrebă Ferdinand, privind în jurul lui cu un aer întrebător.

— Tata vrea să vă vorbească.

Tata zîmbea slab, cu un aer distant şi dispreţuitor.

— Ascultăm, rosti Joseph examinîndu-şi farfuria.

Paula Lescure se ridică în picioare. Am înţeles numai-

decît că A'oia să se retragă, din discreţie, fireşte. Nu era prea înaltă: purta o rochie de stofă, strînsăpe corp, care-i comprima sînul. Pe ceafă i se încolăcea o coadă mare de păr castaniu. Paula coborî ochii cu un aer rece, care părea că spune, care spunea de fapt: „Ştiu că n-am dreptul...

"Cécile ridică din umeri şi declară cu o voce calmă:

— Nu văd de ce Paula n-ar putea asculta „ca şi noi.

Tata nu răspunse nimic. Mama făcu un semn afirmativ din cap.

— Să-mi îngăduie verişoara, spuse Paula, să aduc ouăle fierte şi legumele.

Urmă o clipă de aşteptare. înarmat cu o bucată de pîine, Joseph aduna firimiturile în jurul lui de pe masă şi le mînca una cite una. Mica Suzanne spuse încet dar cu energie:

— Nu vreau morcovi... N-am să mănînc morcovi !...

Deodată, tata începu să vorbească:

— E vorba de banii mătuşii voastre Mathilde, copii, spuse el. După cum ştiţi, trebuia să primim aceşti bani la sfîrşitul anului trecut. Graţie sîrguinţei domnilor conţopişti, am scăpat numai cu o întîrziere de un an după data legală. Am primit chiar azi o primă tranşă, adică jumătate. Zilele acestea va sosi şi restul.

Urmă o mică pauză şi tata adăugă cu o voce stăpînită:

— Am primit zece mii de franci şi ceva, iar restul soseşte peste o săptămînă. După cum vedeţi, mama şi cu mine nu vrem să vă ascundem nimic.

— Dar toate lucrurile astea le ştim, am spus eu. Nu văd... Nu înţeleg... Ce nevoie era de această ceremonie?

Joseph întinse braţul şi-şi lăsă mina pe umărul meu.

— Puţină răbdare, spuse el. Mergi mai departe, tată.

Urmă o clipă de răgaz, în timpul căreia am putut auzi zgomotele cinei. Apoi, totul se întrerupse din nou. Pînă şi mica Suzanne încetă să bea şi să mănînce.

— După cum ştiţi cu toţii, spuse tata, mi-e imposibil să restitui împrumuturile pe care le-am făcut asupra titlurilor lui Joseph şi Ferdinand. Oricît de mare ar fi dobînda, nu ne putem lipsi de numerar, acum că am avut norocul să ne pice ceva bani.

— Da, am strigat eu enervat, nu restitui împrumuturile ! Consimt chiar ca peste optsprezece luni să faci un împrumut şi pe titlul meu, pînă să vină şi Cécile la rînd.

— Laurent ! Laurent ! şopti mama cu vocea încărcată de mustrare. Ochii tatii aruncau fulgere sidefii. Respiră adînc.

— Habar n-ai, dragulmeu. Pînă atunci, situaţia mea poate deveni mai mult decît strălucită. Totul e să începem, să mă pun pe lucru. Dar să ne întoarcem la treburile noas

— tre. Joseph şi Ferdinand, care-şi închipuie, fără nici un motiv fireşte, că împrumutul asupra titlurilor lor ar putea rămîne nerestituit chiar şi mai tîrziu — asta e părerea lor — ne-au cerut amîndoi să le dăm un avans destul de serios din banii mătuşii Mathilde.

Joseph lovi în masă cu minerul cuţitului.

— Iartă-mă, tată, dar nu aşa stau lucrurile.

— Cum? Mi-aţi cerut sau nu mi-aţi cerut amîndoi un avans de cîte două mii de franci? Îmi îngădui să consider această sumă exorbitantă.

— Ram, spuse mama cu vioiciune, nu e vorba de un avans, e vorba de o restituire, adică tocmai de contrariul.

— O restituire a ce?

— A banilor pe care i-am împrumutat pe titlurile lui Joseph şi Ferdinand cînd şi-au atins fiecare majoratul.

Tata clătină din cap şi-şi trase mustăţile. începea să se enerveze şi privirea lui pălea.

— Dacă v-ar auzi cineva, spuse el, ar crde că eu nu înţeleg nimic.

— Ai să înţelegi îndată, spuse Joseph.

îşi aşează pe -faţa de masă mîinile lui puternice, cu palmele în jos. Prin acest gest păru că domină şi că explică totul. Reluă, articulînd cuvintele cu multă energie:

—¡Problema e pusă greşit. Să discutăm mai întîi problema împrumuturilor. Faptul că tata refuză să restituie banii împrumutaţi pe titlul meu...

— Dar i-am împrumutat pentru casă, aţi profitat cu toţii de ei.

-— Să nu complicăm lucrurile. Nu noi sîntem părinţii. Cheltuielile casei vă privesc pe voi. Prin urmare, dacă tata refuză să restituie acest împrumut, e treaba lui în definitiv şi nu mă miră. Din moment ce, pînă la urmă, totalul acestui împrumut trebuie să se scadă din banii mei, cer nu o adevărată restituire personală, ci o sumă de garanţie, iată cuvintul adevărat. Cer trei mii de franci din patru mii trei sute. Sînt modest. Asta-i una la mînă, dar nu e totul.

— Eu am nevoie de ei pentru că vreau să mă însor, strigă Ferdinand. Cer şi eu cuvîntul.

—; Lasă-mă să vorbesc, spuse Joseph. Aceşti trei mii de franci, de care am urgentă nevoie pentru afaceri — dar este o chestiune personală şi nici măcar nu pomenesc de

ea, din pură discreţie—această sumă este deci o simplă fişă de garanţie. Sînt dispus s-o ofer din nou dacă tata restituie vreodată banii societăţii creditoare, adică dacă restituie vreodată cei patru mii trei sute de franci *Capitalului mutual.* Aţi înţeles?

— Nu, spuse cu răceală Cécile.

— Asta dovedeşte, replică Joseph, că chestiunile financiare sînt totuşi ceva mai complicate, ceva mai delicate mai bine zis, decît muzica.

Cécile ridică din umeri şi Joseph continuă numaidecîtr

— Veţi încasa în două tranşe aproximativ douăzeci şi două de mii de franci. Ba da, ba da, aşa e, dacă socotim şi dobînda. Am toate calculele în buzunar. Prin urmare, consider că cei trei mii de franci ai mei sînt o chestiune lichidată.

— Dar banii mei? spuse Ferdinand.

— Ai să vorbeşti cînd are să"-ţi vină rîndul. în ce mă priveşte, n-am terminat. Găsesc că a sosit momentul să lichidez o altă chestiune.

— Care? am spus eu, nu mai există nici o altă chestiune.

— O să vedem noi.

Joseph coborî glasul şi începu să vorbească mai rar. îl ascultam cu toţii, cu o enervare nuanţată de respect.

— Ştiţi care e primul punct de pe ordinea mea de zi, acum ajung la al doilea. Sînt de părere că, din moment ce n-am studiat cum au studiat şi cum studiază încă Laurent şi Cécile, din moment ce am fost sacrificat într-o oarecare măsură, trebuie să profit de prilejul într-adevăr excepţional care mi se oferă azi pentru a cere, pe bună dreptate, o indemnizaţie corespunzătoare. Aveţi puţină răbdare. Am făcut toate socotelile cu cea mai mare echitate. Pot să vă arăt borderoul meu.

Cécile izbucni în rîs.

— Ăsta-i un cuvînt nefericit, spuse ea.

Joseph îşi muşcă mustaţa şi în cameră se aşternu o tăcere prevestitoare de furtună. Tata zgîria faţa de masă cu vîrful unghiilor.

— Cécile! murmură mama. Doar mi-aţi promis...

Ori de cîte ori, în cursul conversaţiilor noastre, se rostea o vorbă avînd o cît de mică legătură cu afacerea Dreyfus, s-ar fi zis că o prăpastie se deschidea sub picioarele noastre şi împărţea în două familia: de o parte Cécile şi cu mine,

amîndoi partizani frenetici ai lui Dreyfus, de cealaltă parte Ferdinand, Joseph şi, uneori tata, care le venea în ajutor. Mama ne rugase de atîtea ori încît ne înduplecase să eliminăm „afacerea" în conversaţiile pe care le aveam acasă. Totuşi, din cînd în cînd, un nume, o idee, ba şi mai puţin decît atît, o intonaţie, mă rog, o şoaptă oarecare, se strecura în ciondănelile noastre şi îndată după aceea spiritele se crispau ca nişte insecte în poziţie de luptă.

— încep să cred, bombăni Joseph, că nu mai e chip să spună cineva o vorbă. Foarte rău! Să mergem mai departe. Sînt modest evaluînd la două mii de franci pentru moment cheltuielile pe care le-a făcut familia cu Laurent şi cu Cécile. Am spus două mii de franci de căciulă.

— Ah ! strigă mama cu un aer preocupat, dacă-i vorba de Laurent, s-ar putea să ai dreptate, deşi a avut nenumărate burse. Cît depre Cécile, ştii prea bine că n-am cheltuit aproape nimic pentru ea. Ba trebuie să adaug că, de trei ani încoace, cam de cînd a fost plecată în Belgia, Cécile mi-a dat pentru întreţinerea casei o sumă mult mai mare decît două mii de franci, din banii cîştigaţi pe concerte...

— Mamă, spuse Cécile, ai cărei ochi aruncau scîntei, mi-ai făgăduit să nu spui nimănui nimic. Da, Joseph are dreptate. Eu am talent si el n-are, pentru asta merită o indemnizaţie. Votez pentru cei două mii de franci.

— E o nebunie ! spuse tata, izbind marginea mesei cu degetele îndoite. E de neînchipuit! „Votez pentru cei două mii de franci..." Cer cuvintul... In primul rînd, în al doilea rînd... S-ar zice că sîntem la Cameră. Pînă la urmă, politica din ziare are să vă sucească capetele. Trei mii aici, două mii dincolo. Trei mii aiurea. Şi ce încă? Dacă v-aş mulţumi pe toţi, n-ar mai rămine nimic.

— Socotelile sînt socoteli, spuse Joseph cu sînge rece. Eu cer, aş putea cere cinci mii de franci, e dreptul meu.

— Da, spuse mama. Şi Ferdinand? Nici Ferdinand n-a studiat.

— Adică, bolborosi Ferdinand, am studiat mai puţin decît Laurent, dar tot am studiat.

— Staţi puţin, strigă Joseph. Cazul lui Ferdinand e simplu.

— De ce spui că e simplu? răspunse Ferdinand cu un aer jignit. Cer cuvîntul.

— Doamne, Dumnezeule! gemu mama, sper că n-o să vă certaţi.

— Aş vrea să ştiu, strigă Joseph, de ce nu ne dai voie să ne certăm? Dar orice ceartă e inutilă.

Şi Joseph izbi cu putere în masă cu palmele ambelor mîini.

— Lăsaţi-mă să vorbesc: sînt singurul în casa asta care mă pricep la chestiuni de bani.

— Josep, oftă mama.

— Am spus si o repet: sînt singurul. Ferdinand n-a studiat. Fie !

— Ba să mă ierţi. A ! Nu ! Să mă ierţi. Am studiat şi eu. Nu vreau să trec drept un ignorant.

— Ce înseamnă asta? Eu, Joseph Pasquier, n-am făcut, de fapt, nici un fel de studii, şi nu sînt un ignorant. Dar din moment ce declari că tu ai studiat, cazul tău e simplu. Intri şi tu în categoria lui Laurent şi Cécile.

— Uite ce-i, exclamă tata, o să mă faceţi să turbez. Ştii prea bine, Joseph, că învăţătura lui Ferdinand n-a costat mare lucru.

— Ştiu, răspunse Joseph şi mă pregăteam să pun punctele şi pe *i.* Dar nu mă lăsaţi să vorbesc.

— Bine! Vorbeşte, oftă tata mişcînd capul de la stînga spre dreapta şi de la dreapta spre stînga cu un aer plictisit la culme. Vorbeşte ! E de neînchipuit !

Joseph privi cu gravitate întreaga familie întinzînd mîinile cu palmele în jos, de parcă ar fi vrut să liniştească sufletele.

— Sînt dispus să recunosc, spuse el, că Ferdinand n-a studiat, sau în orice caz, studiile lui n-au fost prea costisitoare şi nici prea îndelungate. Totuşi a fost favorizat în mod sensibil.

— Dar în ce fel a fost favorizat? spuse mama care lua întotdeauna apărarea lui Ferdinand.

— Da, în ce fel? întrebă Cécile.

— Foarte simplu, răspunse Joseph. A fost favorizat pentru că n-a făcut serviciul militar. Şi aici ajungem la punctul trei al micului meu discurs. Da, ştiu, Ferdinand e miop. Sînt cazuri cînd anumite infirmităţi înseamnă un adevărat noroc. Cum Ferdinand a fost scutit de serviciul militar, pot considera că am drept în exclusivitate la indemnizaţia de două mii de franci.

— Te rog, tată, am strigat ridicîndu-mă de la masă, dă-i cei cinci mii de franci şi să nu mai auzim de ei.

— O clipă, articulă Joseph. Fireşte că vreau cei cinci mii de franci, dar vreau să mi-i oferiţi cu un zîmbet, cu amabilitate, ca ceva ce mi se cuvine.

— Splendid, spuse tata. „Să-i dăm cei cinci mii de franci !" Ca la împărţirea Poloniei. Cinci mii de franci pentru Joseph,trei mii pentru căsătoria şi instalarea lui Ferdinand...

— Întocmai, îl întrerupse Joseph. Cinci şi cu trei fac opt. Opt din douăzeci şi doi... Da, aşa am spus, douăzeci şi doi: copia socotelilor făcute de notar... Opt din douăzeci şi doi, rămîn paisprezece. E o sumă considerabilă.

— Ba nu, am spus eu ridicînd vocea ca să domin gălăgia. Ba nu, rămîn numai treisprezece mii, fiindcă, dacă toată lumea-cere, am să cer şi eu ceva.

Cécile mă apucă de braţ.

Ah! Lasă-i, oftă ea. Tu nu, Laurent, tu nu!

— Cécile, i-am şoptit foarte încet, am să-ţi explic, Cécile.

Tata pălise uşor. Vîrfurile mustăţii lui fremătau încet în aer ca picioruşele unei insecte.

— E ridicol, ridicol. Sîntem oameni în toată firea. Ar fi trebuit să vă tratăm pur şi simplu ca pe nişte copii. Scena asta e inadmisibilă.

—■ Tată, am spus eu cu vocea tremurătoare, te rog să mă ierţi. După cum a demonstrat Joseph, n-am drept la această:împărţire fiindcă mi-am primit partea. Ei bine! Iţi cer totuşi solemn o mie de franci drept avans asupra banilor pe care-i vom căpăta pe titlul meu.

— Dar ce-ai să faci cu ei? întrebă tata.

— îmi trebuie pentru studii, tată, fiindcă eu studiez, în afară de asta, jur în faţa voastră a tuturor că n-am intenţia să dau o întrebuinţare urîtă acestor bani. Vă mai făgăduiesc să-i restitui cui veţi vrea voi, fie cînd voi începe să cîştig, fie cînd se va face împrumutul asupra titlului meu.

— Dar poate că n-o să facem nici un împrumut pe titlul tău.

—Mă rog, eu mă oblig să-i restitui. Pot să semnez şi o hîrtie.

— E preferabil, spuse Joseph calm. Mă pregăteam să mă mulţumesc cu suma de patru mii cinci sute; dar fiindcă Laurent se înscrie cu o mie de franci, mă voi menţine la cinci mii şi-i voi cere o chitanţă. Chitanţa va rămîne în păstrarea mea. Ba da, ba da, hîrtiile se pierd. Voi vă mutaţi mereu.

— Tată, am spus cu voce şi mai scăzută, te implor nu numai să-mi dai această mie de franci, dar să mi-o dai numaidecît.

— Chiar în seara asta? spuse mama. De ce?

Ne privea cu expresia aceea speriată, pierdută, rătăcită, care apărea acum pe faţa ei ori de cîte ori ne certam.

— Chiar în seara asta, am spus eu, neapărat.

Urmă o pauză lungă. Paula Lescure începu să strîngă masa. Se învîrtea printre noi ca o umbră indiferentă, ca o fiinţă din altă lume. Totuşi, sînt sigur că asculta totul.

Potrivit cu temperamentele noastre, unii dintre noi eram congestionaţi, alţii palizi. Tata îşi trosnea unghiile de unghia degetului mare. Apoi spuse:

— Dacă aş fi ştiut... Dacă aş fi ştiut...

— Ce? întrebă Joseph. Ce vrei să spui, tată?

— Ei bine! Dacă aş fi ştiut, n-aş fi spus nimic.

Joseph ridică din umeri, cu un aer cordial.

— Haide, haide, visezi, tată. Lasă copilăriile. Am douăzeci şi şase de ani şi Ferdinand douăzeci şi trei. în afară de Suzanne, au şi ceilalţi cîte un cuvînt de spus. Cînd a fost vorba să faceţi împrumuturi pe titlurile noastre, n-am protestat. Cînd e vorba de familie, s-a terminat. De fapt, în ce mă priveşte, nu sînt chiar aşa de zorit ca Laurent. Puteţi să-mi daţi banii mîine.

— Vorbim noi mai tîrziu despre asta, bombăni tata cu o voce bosumflată. Banii ăştia ! Ce să spun ! Nici măcar n-am avut timp să-i văd.

— Ei bine! Arată-i, spuse Ferdinand.

— Are dreptate, arată-i, spuse Joseph.

— Mie puţin îmi pasă, spuse Cécile, mă duc la mine în cameră să lucrez.

— E inadmisibil, repetă tata.

Mama clătină din cap.

— De ce să nu le arăţi banii? Dacă i-ar auzi cineva, ar spune că nici nu ştiu ce înseamnă banii.

— E totdeauna curios să vezi bani, fredonă Joseph. Tata se ridică cu un aer furios şi interesat totodată.

Ieşi din sufragerie şi se întoarse după o clipă cu un plic mare din care scoase nouă bancnote albăstrii, două bancnote mari de cinci sute de franci şi patru de cîte o sută.

— S-a făcut, spuse Joseph. Ne aşezasem cu toţii.

— Zău, Laurent, spuse tata, o să mai vorbim despre asta. Mă depăşeşti, mă depăşiţi cu toţii.

— Tată, am spus eu cu vocea gîtuită, peste şase luni împlinesc douăzeci de ani.

— Da, spuse Joseph. E minor, dar între noi ai casei, asta n-are nici o importanţă. Din moment ce ne dă o semnătură... Chiar între noi e destul ca socotelile să fie în regulă.

— O să vorbim îndată despre asta, mai spuse tata, pu- nînd la loc bancnotele în plic. A fost o scenă care m-a dat gata.

Mama mă privi multă vreme cu atenţie. îşi puse mîna pe fruntea mea si rosti cu glas foarte scăzut:

— Nu vrei să mai discutăm mîine?

— Nu, am spus eu, cu dinţii încleştaţi. în seara asta! O ploaie fină de sunete perlate se prăvăli deodată peste capetele noastre. Cécile începuse să cînte la pian.

CAPITOLUL II

ACŢIUNEA ALINĂTOARE A CERULUI NOCTURN. PRIMA ALUZIE LA DOMNIŞOARA HÉLÈNE STROHL. DESPRE PRUDENŢA ŞI DESPRE CURAJ. OFERTE DE SERVICIU. UN SĂRITOR EXCELENT. DEZNO- DĂMÎNTUL UNEI VECHI DISCUŢII. DELIRUL SACRU AL LUI JOSEPH. PROFEŢII CU VOCE SCĂZUTA.

O jumătate de oră după aceea, mă aflam în grădină, cu mîinile în buzunare şi cu capul gol. Nu cunosc nimic mai nimerit, după o ceartă de familie, decît să contempli cerul, mai ales noaptea. O adiere umedă şi proaspătă gonea nori mari, sfîşiaţi, care primind probabil din depărtare iradierea luminilor Parisului se înviorau de flăcări trandafirii. între ei şi o dată cu ei călătoreau roiuri de stele, lumini lăptoase, găuri de întuneric şi abisuri albăstrii.'Vîntul trecuse peste oraş şi peste cîmp şi răbufnirile lui miroseau a fum, a pămînt deschis, a frunze bolnave; sosea dinspre vest şi, din cînd în cînd, învolburîndu-se cu maiestate, răspîn- dea un miros nespus, pe care nu-l simţisem precis decît o singură dată pînă atunci, dar căruia-i dau bineţe şi-l recunosc numaidecît ori de cîte ori soseşte în văile sufletului: e mirosul pătrunzător al apei, al Oceanului.

Era într-adevăr o seară frumoasă şi avea nuanţa sufletului meu.

O lumină se ivi în camera lui Joseph şi am auzit fereastra lui deschizîndu-se. Era dornic de aer proaspăt, voinicul. O clipă după aceea, am zărit licărirea roşie a unei ţigări. Atunci m-am hotărît. deodată şi l-am chemat cu glas scăzut:

— Joseph 1

Joseph a spus cu vocea lui groasă, bărbătească:

— Tu eşti, Laurent? Ce vrei?

— Vreau să-ţi vorbesc, să mă plimb. Cred că nu te culci numaidecît.

— Nu, cum dracu să mă culc? Şi ce vrei?

— Vino să te plimbi cu mine.

— Ce idee năstruşnică !

— Nu vrei, Joseph?

— N-am spus că nu vreau. Mă întreb ce te frămîntă. Mă rog... S-a făcut. Cobor.

Am făcut ocolul casei. O clipă după aceea, Joseph a deschis uşa. îşi luase un fular şi melonul acela de care nu se despărţea niciodată şi pe care-l considera „serios".

— Aha! am spus eu, ţi-e frică să nu capeţi guturai.

Joseph ridică din umeri.

— Eu nu ies cu capul gol. Nu sînt un gură-cască, nu sînt un excentric, un artist, un spirit distins...

în clipa aceea, mama se ivi în uşa întredeschisă. Se sili să ne zărească în întuneric şi spuse: i

— Sper că nu plecaţi iar de acasă.

— Ne ducem să ne plimbăm, mamă. ■

■•,■■:■>■-

— De ce? De ce, copii?

— Linişteşte-te, spuse Joseph, nu ne ducem la cafenea.

Iii timp ce ne pierdeam în întuneric, vocea ei îngrijorată şi amărîtă repeta:

— Nu vă duceţi prea departe, copii. Să plecaţi de acasă ! Să plecaţi de acasă ! Ce idee !

Ajunsesem pe stradă. Panta ei ne ducea în mod firesc la rîu. Peste cîteva secunde am zărit apa întunecată la suprafaţa căreia dansau luminile nopţii. Joseph spuse cu glas placid:

— Ai stabilit un itinerar?

— Nu, zău că nu.

— Foarte rău. îndată ce porneşti la drum trebuie să ştii încotro o iei. Mergem pe malul apei?

— Nu. S-o luăm mai bine spre podul Saint-Maur.

— Mi-e indiferent, am ieşit doar ca să-ţi fac plăcere.

— Foarte drăguţ din partea ta, Joseph.

Am cotit spre stînga. De-a lungul rîului era o potecă, dar nu se vedea bine, aşa că ne-am înţeles s-o luăm pe şosea. Mergeam destul de repede. Un timp am păstrat tăcere, în cele din urmă, Joseph spuse cu voce înăbuşită:

— Ai bancnota de o mie?

— Ştii prea bine că o am.

— Voiam să spun: ai luat-o cu tine, aşa, în buzunar?

— Cred şi eu. Unde s-o fi pus?

— în buzunar? Ah! E imprudent, dragul meu, imprudent.

— Aş vrea să ştiu de ce.

— Ei, Doamne, noaptea, la periferie... nu se ştie niciodată. Nu, nu-i prudent ! E şi ăsta un capriciu pe gustul tău. Mă rog, nu mă priveşte.

— Nu, nu te priveşte.

— Am spus că nu mă priveşte, dar am spus-o din politeţe şi ca să-mpac lucrurile. N-are rost s-o repeţi. Bine! Să vorbim despre altceva.

Joseph fluieră încetişor un marş militar, apoi spuse:

— Ce mai face domnişoara Strohl?

— Destul de bine. Te interesează?

— De ce nu? Pe mine mă interesează orice. Hélène Strohl e o fiinţă care pare să aibă caracter. Asta nu se întîmplă prea des în mica lume unde trăieşti tu.

— „Mica lume" ! E admirabil !

— Mă rog, Laurent, crezi că asta-i lumea mare?

— Din fericire, nu.

— Atunci, dacă nu-i mare înseamnă că-i piică. O lume mică. Savanţi, gînditori, intelectuali. După mine asta-i o lume mică.

— Bine, Joseph. Şi ce voiai să-mi spui în legătură cu domnişoara Strohl?

— Am spus ce aveam de spus. Ce ţii în mînă?

— Bancnota de o mie de franci.

— îmi închipuiam eu, deşi e întuneric. E o idioţie.

— Mă întreb de ce e o idioţie ca cineva care posedă o bancnotă de o mie de franci s-o ţină în mînă.

Joseph coborîse vocea, dar vorbea energic.

— în primul rînd, cînd vorbeşti despre bani, nu-i nevoie să ţipi.

— Te credeam mai curajos.

— Sînt tot atît de curajos ca şi tine, băiete. Probabil chiar că sînt şi mai curajos, deşi aşa ceva nu se poate controla. Dar cînd e vorba de bani, n-ai ce face cu curajul! Se impune să iei măsuri de prevedere.

— Ei bine! Linişteşte-te, am spus eu rîzînd. Am să-mi pun bancnota în buzunar.

— E mai bine aşa. Dar arată-mi-o mai întîi.

— De ce? Ştii doar cum arată o bancnotă. De altfel, nu se vede nimic. Nu, n-am să ţi-o arăt.

— N-ai decît. Dar fiindcă fumezi, dă-mi şi mie o ţigară.

Joseph luă de la mine o ţigară şi continuă cu o voce mai calmă:

— Ce ai intenţia să faci cu miarul ăsta, Laurent?

— Te asigur că ai să afli.

— Pentru că, vezi tu, Laurent... Dar mai întîi să-ţi explic. Vreau să-ţi spun că ai făcut o greşeală în seara asta... Adică la drept vorbind, nu! Trebuie să pui mîna pe bani cînd ai de unde. Şi la noi aşa ceva se întîmplă cam rar. Banii mătuşii Mathilde îi aşteptăm de cînd... dinainte de a ne fi născut. Bine. Dar nu-i totul să-i ai. Trebuie să-i şi păstrezi. Asta-i mai greu, e îngrozitor de greu. Orice om serios are să-ţi spună lucrul ăsta.

Vocea lui Joseph căpătă în întuneric o intonaţie aproape suavă, aproape mîngîioasă. Reluă sugîndu-şi cuvintele.

— Dacă nu foloseşti numaidecît bancnota asta, poţi să mi-o încredinţezi, Laurent.Un om cu experienţă găseşte plasamente bune, foarte bune. Cu dobîndă de şase, o adevărată dobîndă de şase, ba chiar de şapte la sută. Şi nu plasamente cum face tata!

Joseph izbucni în rîs, dar nu gălăgios, ci cu sobrietate.

— Nu, continuă el, nu plasamente de visător. Căci, în fond, bine am făcut că i-am cerut numaidecît sumele astea, acuma, cît are bani. Tot am salvat ceva. Restul are să-l risipească, are să-l vaporizeze, nu încape îndoială. Ce păcat ! Nu zău, ce păcat! Şi n-ai ce-i face. Poţi să-i propui lucrurile cele mai bune, cele mai sigure. El tot de trăsnăile lui are să se ţină. Ei! Acuma unde te duci?

Ne apropiam de podul Saint-Maur, care era slab luminat de două sau trei lămpi de gaz. La lumina lor tremurătoare, am zărit Marna, malurile ei golaşe pe alocuri şi bărcile pescarilor. O scăriţă de piatră o lua în jos pe marginea apei. Am început să cobor fără grabă. Absorbit în calcule, Joseph mă urmă cu supunere.

— Dacă-mi împrumuţi banii ăştia pe un an, aş putea să-ţi dau o dobîndă de şase la sută. Ai înţeles? Asta înseamnă şaizeci de franci. Dacă mi-i împrumuţi pe şase luni, ce să fac? n-am să-ţi dau decît patru la sută, adică doar douăzeci de franci. Şi acum, dacă vrei să fii părtaş la o afacere, o afacere adevărată, unde trebuie să accepţi şi riscurile, cum e şi firesc...

Ne aflam pe malul apei. Auzeam zgomotul mătăsos al rîuiui spintecat de picioarele podului. In faţa noastră, luminat de strălucirea aeriană a unui felinar, un ponton de lemn pentru pescari dansa uşor la o distanţă de doi-trei metri de mal. Eram foarte bun la sărituri. Mi-am făcut deodată vînt şi m-am aruncat pe ponton. Joseph se opri brusc în mijlocul unei fraze. Il vedeam

acum pe mal, cu mîinile în buzunare, cu melonul pe cap. Joseph exclamă, fără să ridice prea tare vocea:

— Poftim! numai Laurent e în stare de aşa ceva! Şi de ce, rnă rog?

— Va să zică, am spus eu aplecîndu-mă puţin, nu vii după mine?

— Nu, eu nu sînt ţicnit. De altfel, dacă rămîi acolo, te las. in plata Domnului.

. — Nu încă, Joseph, ascultă. Am ceva să-ţi spun.

— Ai ales bine locul.

— L-am ales mai bine decît îţi închipui.

— Te bate gîndul să te sinucizi?

— Nu, dimpotrivă, mă bate gîndul să trăiesc, Joseph. Ascultă-mă cu atenţie, ascultă-mă cu atenţie. Nu ştiu dacă îţi aminteşti că intr-o zi... E mult de-atunci, îţi făceai armata, faimoasa armată, care preţuieşte două mii de franci... Locuiam în rue Guy-de-la-Brosse... într-o zi ne-am certat tot pentru bani. Spuneai nişte lucruri dezgustătoare, nişte lucruri groaznice. Murdăreai tot ce respect eu mai mult pe lume. Atunci am jurat de faţă cu tine că prima bancnotă de o mie de franci...

Am auzit glasul lui Joseph. Era un glas răguşit şi furios. Se plecase asupra apei şi striga cu voce surdă:

— Ai să faci o nebunie, ai să faci o faptă urîtă, Laurent. Ah! Fire-ai al dracului 1 E nemaipomenit.

— ...Va să zică, Joseph, am jurat că am să azvîrl în foc prima bancnotă de o mie de franci ce-mi va aparţine, ca să răscumpăr vorbele şi gîndurile tale, da, ca să răscumpăr tot ce spuneai despre săraci, despre dezinteresare, despre anumite idei pentru care un om poate să trăiască şi chiar să moară.

Joseph începu să ţipe. Se agita pe mal, dar era cam greoi şi nu putea să sară. Smulse cu amîndouă mîinile un smoc mare de iarbă şi-l aruncă spre mine, dar nu mă atinse. Striga:

— Idiotule 1 Idiotule! Am să te plesnesc.

Dar eu vorbeam mai departe. Eram cuprins de o beţie măreaţă.

— Prima mea bancnotă de o mie de franci, Joseph ! Iat-o. Uită-te bine la ea. N-am s-o arunc în foc. Aşa m-am gîndit să fac, dar nu vreau să te las să-ţi arzi mîinile. Aşa că, priveşte, Joseph 1 O rup în două. Acuma o rup în patru. Şi acuma în opt. Şi iar o rup. Ce s-a întîmplat, rîzi, Joseph?

Joseph izbucnise în rîs. Apoi spuse între două sughiţuri:

— Nu mă duci tu, nu mă duci. Nu e bancnota cea adevărată.

— Nu-i cea adevărată? Bine, dragă. Am să păstrez o bucăţică. Ai să poţi controla. Gît despre rest, gata ! am aruncat totul în apă! Şi acum, dă-te deoparte, vreau să sar pe mal.

Joseph păru că se linişteşte brusc. Era foarte drept, îşi ţinea mîinile în buzunare şi respira adînc. Nu-i vedeam faţa dar puteam să-mi închipui foarte bine cum arată. Joseph spuse:

— Ai merita să te arunc în apă. Ah ! Nu sări numaidecît, va fi mai bine pentru tine.

Dar îmi şi luasem vînt. Am căzut în iarbă, la doi paşi de fratele meu cel mare. Joseph s-a năpustit numaidecît asupra mea. M-a apucat de încheietura mîinii şi a început să mă zgîlţîie cu furie. Nu-l văzusem încă niciodată atît de puţin stăpîn pe sine. Eram în culmea emoţiei şi gata să fac şi eu un act de violenţă.

— 0 mie de franci! spuse el. 0 mie de franci! Ştii că ai făcut aproape o crimă? Va să zică nu ai destulă imaginaţie ca să-ţi închipui tot ce se poate cumpăra cu o mie de franci?

— Mă întreb,- i-am răspuns eu depărtîndu-mă cu eîţiva paşi, ce aş fi putut cumpăra ca să fiu măcar pe jumătate atît de mulţumit pe cît sînt.

— Şi asta-i tot, te întorci acasă?

— Asta-i tot, absolut tot. Mă duc acasă.

— Dar ce-i cu banii? Ce-i cu gologanii? spuse el împleticindu-se.

— Ah! Am spus eu întorcîndu-mă iar spre el, ai orbul găinilor, Joseph? Banii sînt în apă, în apă. Mi se pare că încă n-ai înţeles.

Joseph îşi împinse cu un ghiont melonul pe ceafă, îşi desfăcu fularul, îl împături, îl băgă în buzunar şi respiră adînc de două-trei ori. Apoi spuse, bîlbîindu-se puţin:

— Nu înţeleg nimic. Ţi-ai făcut cheful şi acuma speli putina ca un hoţ. Aşteaptă, aşteaptă, vin şi eu. Nu scapi tu aşa. Astea nu sînt idei sănătoase, nu sînt idei de-ale noastre, idei franţuzeşti. Ideile astea îţi vin de la toţi zăbăucii, de la toţi scrîntiţii cu care te tot învîrteşti. O mie de franci! Şi spui că o iubeşti pe mama. Te-ai gîndit cam ce reprezintă pentru mama o mie de franci? Ai văzut cum munceşte mama?

— Nu face pe sentimentalul, Joseph. Am cîntărit bine totul, timp de cinci ani. Ştii doar că am memorie bună. Cit despre mama, dacă vrei, poţi să-i povesteşti ce s-a în- tîmplat.

— Nu, spuse el clătinând din cap. Nu, n-am să povestesc nimic. E o chestie care rămîne între noi, o chestie care nu s-a

terminat încă. In definitiv, crezi că aceşti o mie de franci îţi aparţineau numai ţie?

— Dar tu cum crezi?

— Din moment ce nu mai aveai nevoie de ei, reveneau colectivităţii, ca să fim drepţi.

Nu cumva îţi reveneau ţie?

" Desigur, în parte. Din moment ce nu mai aparţineau nimănui, erau oarecum ai mei. Ba chiar erau în bună parte ai mei: sînt fratele tău, totuşi.

— Da, şi-mi pare foarte rău.

O să vedem noi, băieţaş. Poate că într-o zi ai să vii să-mi ceri bani cu un zîmbet drăgălaş, ţuguindu-ţi buzele. Atunci am să-ţi amintesc că mi-ai furat o mie de franci.

Mă simţeam destul de destins ca să pot zîmbi. Joseph repetă cu încăpăţânare şi bîlbîindu-se:

— In definitiv, din moment ce i-ai aruncat înseamnă că nu aveai nevoie de ei. Atunci de ce i-ai cerut? Mai mult decît atît. I-ai reclamat! Si n-aveai nevoie de ei!

t

— Ba da, ba da, aveam nevoie.

— Pentru ce?

— Ca să fac ce-am făcut. Ca să sacrific o mie de franci, aveam nevoie de o mie de franci. Nu înţelegi?

— Nu, nu înţeleg. în orice caz aşa ceva nu înţeleg. O mie de franci! La nevoie, ai fi putut... deşi nu sînt de acord cu lucrurile astea, ba chiar nu pot suferi mofturile... N-are a face dacă ai fi fost un adevărat umanitarist, un adevărat filantrop, cum dai a înţelege că eşti, ai fi putut să-i depui pentru o operă de binefacere. Cunosc societăţi interesante de acest fel. Aha 1 Acuma te-am prins. Ce poţi să-mi răspunzi?

— Nu, nu, Joseph. Pentru ca sacrificiul să aibă deplin preţ, deplină valoare, trebuia să fac... ceea ce am făcut. Pină şi pentru oamenii săraci, pentru cei care au nevoie de bani, care se prăpădesc din lipsă de bani, trebuia ca bancnota aceea să fie cu desăvîrşire distrusa, trebuia un gest absolut.

— Cum ai spus?

— Ab-so-lut.

Ajunsesem pe şosea. Ţîşnind din întunericul umed, trei sau patru lumini îndepărtate ne răneau fundul ochiului. Mergeam unul lîngă altul şi aproape la fiecare pas umerii noştri se atingeau în noapte. Joseph spuse cu o voce lugubră:

— Noi doi n-o să ne înţelegem niciodată.

Apoi pufni brusc ca o pisică ce se pregăteşte să zgîrie. Deodată, începu iar să bombăne. Mă apucase de braţ ca şi cum s-ar fi temut că mă pierde. Vorbea cu un glas sîcîitor, pe care nu i-l cunoşteam.

— Vrei să-ţi spun ceva? Ei bine! Acuma înţeleg. Pe tata nu-l iubeşti. A ! Încearcă cel puţin să ai curajul opiniei. Tata te îngrijorează. Spune, aşa-i că te sperie? Nu putem şti niciodată ce are să mai născocească. Şi-apoi sînt anumite lucruri pe care nu poţi să i le ierţi. Ba da, ba da, aşa e băieţaş: eşti un om sensibil, ba mai rău, un om delicat, un om cu sentimente frumoase. Aşa că, în anumite momente, îl urăşti pe tata, dragul meu, ţi-e groază de el, mai ales cînd e vorba de femei: Solange şi apoi Thérèse... Ştiu totul, am şi eu poliţia mea. Şi anul trecut patroana tutungeriei. în sfîrşit, ţi-e groază de el. Nu vrei să recunoşti pentru că eşti un om cultivat şi pentru că oamenii cultivaţi ca tine nu mai ştiu să fie sinceri. Ei bine ! Ascultă, Laurent: ceea ce ai făcut tu acuma, da, cei o mie de franci, sacrificiul, vorbele mari etc... Da, dragul meu... asta e leit tata, esenţă de tata. E una din nebuniile pe care le-ar fi născocit cu siguranţă dacă ar fi învăţat la o vîrstă mai fragedă ceea ce te căzneşti tu să înveţi. Nu-ţi convine, dar puţin îmi pasă ! Adevărul înainte de toate.

Am făcut o mişcare violentă cu umerii şi l-am îrnbrîucif pe Joseph. Nu mai voiam să aud nimic. Am mărit pasul şi am şters-o. Atunci Joseph se năpusti după mine, alergă şi el cîteva secunde, mă apucă iar de braţ şi reluă cu o voce calmă :

Vreau să-ţi mai spun ceva. Miarul acela... ai să-l regreţi. Aî să vezi că nu mă înşel.C A P I T O L U L III

IN DRUM SPRE ADEVĂRATUL ORAŞ. CĂLĂTORIA PE SENA. INTERLUDIU PENTRU ORCHESTRA. TEMELE ŢĂRII FĂGĂDUINŢEI ŞI ALE DESTINULUI FAMILIAL. NELINIŞTE MISTERIOASĂ.

A doua zi am plecat în zori spre Paris. Pe vremea aceea, Créteil se afla la graniţa naturii vegetale. După ce treceam de Place de l'Eglise, tramvaiul nostru o lua pe şoseaua lungă spre Alfort. Era un drum pavat, larg, aproape pustiu, pe care treceau uneori cu zgomot roabele căruţaşilor. Şoseaua asta, străbătută de pîraie, de şine şi de trotuare, mirosea a stradă: atît în substanţa cît şi în structura ei era un fel de emanaţie, o ramificaţie pietruită a oraşului. Totuşi, în dreapta şi-n stingă ei, se mai întindeau numeroase spaţii libere cu vederea spre cîmp. Era un adevărat pămint pentru trudă, cu orizonturi, cu pluguri, cu mori, cu cai şi cu ţărani care arau, semănau, culegeau, care, într-un cuvînt, rezistau bucată cu bucată, ca ultimii tiraliori ai provinciei înfrînte. Călătorul mai zărea frunzişul vreunui cimitir şi buchete mari de verdeaţă legate vag cu panglica cenuşie a vreunui zid. Pe urmă, apăreau cocioabele şi terenurile îngrădite ale zarzavagiilor, personaje hibride, jumătate ţărani, jumătate muncitori, care, îndărătul unor ziduri bănuitoare, torturau petece înguste de pămînt şi, îndopîndu-le cu apă şi cu gunoi, construind sere, le sileau să producă poveri uriaşe de legume, pe care le transportau personal noaptea, în cărucioare ce treceau leneşe spre Halele Parisului.

înainte de aşezările ultimilor zarzavagii, începea oraşul adevărat, care se înfăţişa cu o avangardă hidoasă de pavilioane chircite, de cocioabe disparate, de cabane cu pereţi şovăitori, confecţionate toate din doage de butoaie şi din bucăţi de carton. Natura se înviora uneori şi avea capricii. Puteam descoperi grădini bătrîne cu arbori venerabili sau chiar cite un petec captiv de cîmp. Apoi începeau iar cîr- ciumioarele, umbrarele, bodegile minuscule cu faţada colorată şi cu desene făcute cu cărbunele. Mai departe se răspîndea prada culegătorilor de zdrenţe, ale căror barăci păreau să pască cioburi şi urme de cărbuni nearşi. Apoi, deodată, oferind terenurilor vagi falezele sale de piatră de moară

brută, apărea cîte un imobil de patru etaje, in care se rătăcise prăvălia vreunui băcan, unde se vedeau ferestre cu perdeluţe şi un aşternut trandafiriu respirînd pe balcoane. Apoi veneau şantierele şi mirosul desfătător al unei coline de talaş proaspăt. Pe urmă veneau iar legiuni de cabane cîrpite, clănţănind de frig chiar în lumina soarelui, chelboase, cinice, nemîngîiate.

îndată după Alfort începea oraşul adevărat, oraşul aspru şi coerent. De-a lungul bulevardelor sau cheiurilor, regăseam iar pete sau plăgi de mizerie a periferiei, asemenea unui gînd rău, asemenea unei boli care nu se mai vindecă. Adesea, după ce treceam de o bucată mare de oraş, curată şi îngrijită, se deschidea un alt ulcer, o întunecată curte a miracolelor, cu bordeie igrasioase, cu munţi de gunoaie, cu haite de copii plini de insecte, cu bărbaţi şi femei înfiorători, cu mirosuri sosite dintr-un orient lugubru, ploios, scrîşnind de ură, blestemat. Şi cînd te apropiai de porţi, cînd începeam să auzim glas'ul, rîsul, cîntecele Parisului, atunci se deschidea „zona", cîmpul vast al mizeriei, care de pretutindeni asaltează oraşul ilustru şi măreţ.

Prin urmare,- la fiecare călătorie, înainte de a ajunge la locul muncii, al grijilor şi al gîndurilor mele, eram nevoit să mă las în voia tramvaiului care zăngănea şi să străbat toată păducherniţa aceea, primindu-i dojenile şi avertismentele. Niciodată nu m-am obişnuit cu asta.

Uneori, cînd nu eram prea grăbit, de scîrbă, sau poate şi de ruşine, coboram din tramvaiul cu aburi încă de la podul Charenton şi-mi isprăveam călătoria cu vaporaşul.

Aceste vaporaşe alcătuiau pe vremea aceea unul din farmecele Parisului. în timpul săptămînii, porneau de la punctul de plecare aproape goale. Erau adăposturi bune pentru melancolie, bîntuite ca de nişte umbre de cîţiva pasageri zgribuliţi de frig.

Oare de melancolie mi-era foame în dimineaţa aceea? Nu, fireşte. Aveam nevoie de bucurie, de entuziasm şi mai ales de potolire, da, de iertare. Plimbarea mea cu Joseph mă umpluse de mîndrie dar, din anumite motive, pe care voi fi totuşi nevoit să le divulg, mă umpluse şi de îngrijorare. Uneori, îngrijorarea dispărea şi mă simţeam avansat la gradul de cavaler de geniu,

de abnegaţie, de onoare! îmi fă-

23 — Cronica familiei Pasquler, voi. I

cusem profesiunea de credinţă şi proclamasem victoria spiritului asupra materiei. Făcusem un mare sacrificiu de dragul celei mai nobile cauze. Nu-l regretam, nu-l voi regreta niciodată... Totuşi, mai bine decît oricine, puteam să-i măsor întinderea, pentru că, în acel început de toamnă, haina pe care o purtam se menţinea cu greutate la limitele decenţei, ba mai că aş fi putut spune la limitele curăţeniei. Ghetele mele erau găurite şi adesea hidrofile. Cît despre pălăria şi rufăria mea... Ei şi! Multă vreme energia gîndirii mele avea să mă îmbrace, să-mi ţină de cald, să mă hrănească. Îmi respectasem făgăduiala, mă ţinusem, mă rog... da, mă ţinusem de cuvînt.

Un clopot începu să bată şi vaporul porni. Mi se părea că nici o altă călătorie nu putea să-mi confirme mai bine că aveam calităţi excepţionale. Vaporaşul spintecă un timp, în falduri lungi şi verzi, apa leneşă a Marnei. Am trecut sub un pod de cale ferată, apoi sub o pasarelă graţioasă şi, îndată după aceea, am ajuns la confluenţa fluviului cu rîul. Era o vastă privelişte acvatică, beată de atîta cer, o răspîn- tie de viforniţe, un congres de lumini, o conjunctură de forţe, o permanentă sărbătoare geografică, inteligibilă mai ales sufletelor înnobilate de acţiuni grele.

Întrezărit în depărtare, oraşul părea scund, împrăştiat, cu un aspect aproape rural. Pe vremea aceea se înfăţişa virgin de paradisurile de ciment pe care le admirăm azi. Malurile se înclinau spre curentul apei în pante frumoase şi leneşe, pe care vedeam ca în stampele vechi trecători care se plimbau, cîte un muncitor care dormea, cîte un cîine care hoinărea pe străzi. De pe vapor, nu-ţi mai dădeai seama de urîţenia oamenilor şi a lucrurilor. Zăreai căsuţe drăguţe, care puteau să fie hanuri, locuinţe de luntraşi, de călăfă- tuitori sau de podari. Nu-i nevoie să mergi prea departe ca să desfigurezi realitatea şi să te laşi în voia visurilor. Puteam să-mi închipui şi aşa călătorii, ape cît Dunărea, cît Volga, evadări, expediţii şi cuceriri.

Apoi se apropia un pod mare şi lat, încununat de fum, de felinare şi de convoaie. Şi, îndată după aceea, începură să mişune pe mal mii de butoaie, toate comorile din Bercy. Am salutat în trecere aceste băuturi insipide: eu băusem un vin mai puternic. Mă aflam în picioare în faţă — în adîncul inimii spuneam: la probă. Era un vas descoperit,

din cele puse în circulaţie cu prilejul Expoziţiei. Un vînt asemănător cu vîntul marin îmi bîntuia visările. „Da, bună treabă făcusem. Se vorbea prea des despre bani la noi, în casa Pasquier. Deşi făcuse un mare efort, deşi ieşise învingător, pînă şi tata era sedus de făgăduielile lui Mammon. Ferdinand era măcinat de pofte mărunte. Joseph, ah! Joseph ! Era gata să-şi vîndă sufletul pentru inelul lui Fafner. Sufletul! îl şi vînduse, nenorocitul! Cécile era o fiinţă admirabilă, fireşte, dar se şi depărtase atîta de noi, era atît de ruptă din jocul nostru... Cécile era în primejdie din cauza acelei căsnicii imposibile. Mai rămînea biata mama. Ah ! Nu era vinovată, era numai fascinată, hărţuită, strivită de tot şi de toate. Oare aşa, cu ciondăneli, cu mici calcule, cu cicăleli se cuvenea să sărbătorim pătrunderea noastră în ţara făgăduinţei? Căci asta era ţara făgăduinţei. Tatăl nostru îşi atinsese scopul întregii sale vieţi. începeam o existenţă nouă. Pătrundeam, în sfîrşit, în văile înverzite ale inteligenţei. Şi ne certam pentru cîţiva gologani, pentru cîteva parale. Ce ruşine! Nu, sosise timpul să fac ceva extraordinar, ceva care să însemne o răscumpărare, o purificare. Aşa şi făcusem... cel puţin în parte."

Ajuns la acest punct al reflecţiilor mele, am simţit că îngrijorarea îmi va otrăvi bucuria. Era o îngrijorare aidoma remuşcării. „Făcusem oare ce trebuia? Nu, nu rezolvasem totul. Era un lucru care trebuia revizuit. Ah ! Cît de greu era I"

în clipa aceea ne-am încrucişat cu un şir de şlepuri. Vaporaşul nostru a început să danseze. Din gările înşirate de-a lungul fluviului ţîşneau fluierături prelungi. între picioarele podului Austerlitz şi-au făcut apariţia Notre- Dame şi clădirile înalte de pe insule. Inima mi-a sărit în gît. Peisajul urca pe măsură ce frămîntarea mea creştea, înainte de a se bifurca în două, fluviul se umfla părînd că respiră fericit. Zăream la stînga, ca nişte oaze de amintiri, copacii din Grădina Botanică, din scumpa noastră grădină cu fiare sălbatice, unde toamna îşi şi instalase tabăra. Malurile ticsite de convoiuri, de cai, de mulţimi în mers, îşi vorbeau deasupra apelor. Vaporaşul pătrunse între insule, între cheiurile care semănau cu fortăreţe înalte de gresie şi granit şi, deodată, se deschise în faţa ochilor o splendidă răsplată, o feerie, o magie, un miraj: erau inima, centrul,23*

sanctuarul oraşului prin excelenţă, o adunare nobilă şi plăcută la vedere de turnuri, de temple, de palate, de poduri înaripate, de clădiri savante, de palate austere, de edificii trăsnite, de acoperişuri care scoteau fum, de copaci captivi, de grădini şi de statui, o armonie sublimă de apă, de cer şi de opere umane, avînd toate o istorie, un înţeles, un destin: era Parisul, firește, sau, mai bine zis, Parisul unui băiat de nouăsprezece ani care a săvîrşit un lucru greu, fără îndoială, frumos şi meritoriu, fără îndoială, deşi nu e prea mulţumit de el din anumite motive asupra cărora va trebui să se explice mai devreme sau mai tîrziu.

C A P I T O L U L I V

O CASĂ DIN SAINT-JACQUES. CONTRASTE PARIZIENE. PORTRETUL LUI LÉON SCHLEITER ÎN 1901. ŞTIINŢA ŞI PUTEREA. APLICAREA METODELOR MATEMATICII ÎN BIOLO&IE. O VIZITĂ MATINALĂ. O ÎNCERCARE DE A FACE CONFIDENŢE. INTERVENŢIA SPIRITULUI CRITIC.

Léon Schleiter e mult mai în vîrstă decît mine. Conform anuarelor, trebuie să fi avut douăzeci şi şapte de ani în perioada în care începe povestirea mea. Locuia pe rue Saint-Jacques, în faţa Sorbonei, într-o casă atîrnată lateral, ca o rîie plină de zgură, de Collège de France, casă pe care o rectificare înţeleaptă a suprimat-o ulterior.

Pentru un savant tînăr de talia lui Schleiter, era un apartament mizerabil. Chiar din coridorul de la intrare, îţi dădeai seama, cunoscîndu-l pe locatar, că aici era vorba de un fel de declaraţie politică, sau mai precis socială, care inspira respect, ba chiar entuziasm. O scară îngustă, rămuroasă ca o arteră, pornea în sus din centrul magherniţei şi distribuia în toate sensurile galerii întortocheate, tăiate de trepte, pe care se deschideau o mulţime de alveole minuscule. Aici locuiau muncitori, femei de pe meleagurile Cartierului Latin, vînzători de mărunţişuri, adică o populaţie destul de paşnică. Lumina de pe scară venea dintr-o curticică căptuşită cu funingine catifelată. La fiecare palier, locatarii puteau să-şi arunce de pe fereastră lăturile în lighene a căror suflare îmbibată de amoniac o respirai în treacăt.

Rămîneai surprins întîlnind în inima cartierului savant această cocioabă impertinentă, care, în tinereţe văzuse probabil trecînd pelerinii în drum spre Corogne şi Saint- Jacques de Compostelle. Şi azi mai poţi descoperi între Politehnică şi Collège de France, în umbra liceului Sainte- Barbe şi a liceului

Louis-le-Grand, sub privirile Pantheo- nului şi a nenumărate biserici şi biblioteci, existenţa unuia dintre adăposturile cele mai urît mirositoare ale mizeriei pariziene.

Léon Schleiter îmi era profesor şi coleg şi lucra pe atunci ca preparator la Sorbona, în laboratorul de fiziologie şi asistent al domnului Dastre. Schleiter ne inspira o mare admiraţie. Cu un an înainte prezentase o teză, nu atît strălucită ci, mai precis, monumentală, asupra structurii grăsimilor fosforate din ouăle de păsări. In ochii noştri, lucrarea aceasta, alcătuită aproape în întregime din cifre şi din formule chimice, reprezenta carta ştiinţei noastre, suma tuturor ideilor înţelepte asupra vieţii. La drept vorbind, în lucrarea sa, Schleiter se mulţumea pentru moment să dezvolte ideile domnului Dastre. O făcea cu un dogmatism nestăpînit, pe care noi îl consideram măreţ, deşi ne muştruluia destul de des din cauza asta, fiindcă Schleiter nu era un sentimental.

Era fiul unui mic croitor din rue d'Aboukir. îl văzuse pe taică-său şezînd turceşte pe marginea mesei de lucru lucioase, chircindu-se şi pierzîndu-şi puterile într-o lumină de pivniţă. Multă vreme, în mediul acela îmbibat de miros de zdrenţe vechi, dusese o existenţă torturată de ambiţie. Şi, din efort în efort, datorită mecanismului unor puteri obscure şi a unor hazarduri răsunătoare, băieţaşul croitorului se ridica acum foarte repede, aureolat de noua glorie a timpului, gloria ştiinţifică.

Am spus că se ridica, n-am spus că prospera; în cuvîn- tul şi în ideea de prosperitate există o nuanţă de suplеţe şi de libertate, ba chiar o nuanţă de fericire, care mi se pare incompatibilă cu persoana lui Schleiter. Firеşte, voi avea prilejul să revin asupra lui în aceste pagini şi în paginile următoare. A jucat şi joacă încă un anumit rol în universul meu. De dragul lui voi face o mică digresiune în cursul povestirii mele. In perioada aceea, Léon Schleiter era slab, înalt, avea tenul închis şi părul negru, purta mustăţi şi ţăcălie. Figura lui îngustă, turtită lateral, se prezintă din profil în amintirea mea. Purta ochelari pe nasul lung şi membranos. Nasul acela, structura germanică a numelui său, rigiditatea opiniilor lui în timpul afacerii Dreyfus îi determinaseră pe adversarii lui să-l ia drept evreu. Schleiter repeta adesea: „îmi pare rău că nu sînt evreu". Şi adăuga numaidecît: „Din nenorocire, nu sînt". Fusese, era şi e încă partizan al lui Dreyfus. Aşa spunea pe vremea aceea, pentru a protesta împotriva a ceea ce el numea desinenţe peiorative. în clipa în care începe povestirea de faţă, Léon Schleiter se aruncase cu o patimă seacă şi întunecată, aşa cum era şi fiinţa

lui, în viitoarea politicii socialiste, de nuanţă Guesde, sau mai bine de nuanţă Schleiter, adică un socialism de extremă stîngă, pe care el îl impregna cu sindicalism.

în alegerea cuvintelor şi în ritmul frazelor mele n-aş vrea să dau de înţeles nici o clipă că judec fără îngăduinţă personajul şi destinul lui Schleiter. Astăzi se numără printre savanţii destul de numeroşi, în definitiv, care au părăsit prea devreme laboratorul şi zbuciumul seducător al cunoaşterii pentru a se avînta în tumultul vieţii publice. Multă vreme m-am întrebat, în legătură cu Léon Schleiter, dacă beţia popularităţii, nevoia de a avea influenţă asupra altora, sau chiar jocul de idei au putut într-adevăr să facă pe un om de înaltă cultură să şovăie între două destine, între două cariere, între două comori, comoara ştiinţei şi aceea a puterii, adică a puterii evidente, sensibile şi grosolane, de tipul puterii publice. Dacă mă gîndesc bine, mi se pare totuşi că adevăraţii savanţi renunţă la cercetare cînd ea nu le mai poate da nimic. Rămîn în domeniul moral. Matematicienii, în special — mi-am spus adesea acest lucru gîndindu-mă la Paul Painlevé[1] — constată, asemenea unor anumiţi poeţi lirici, că geniul lor s-a epuizat foarte repede. Atunci se dedică acţiunii pentru că meditaţia capătă pentru ei un miros de cenuşă rece.

Aceste reflecţii nu ne depărtează prea mult de biologul Schleiter. E printre primii care a aplicat rigoarea matematică ştiinţelor vieţii. Deşi el a fost iniţiatorul acestei mari revoluţii, domnul Dastre spunea pe vremea aceea despre Schleiter şi despre noi toţi: „Am impresia că sînt o găină care a clocit pui de raţă". Schleiter era un matematician rătăcit în observarea fiinţelor vii. Şi-a pierdut repede flacăra geniului. Sînt sigur că lucrul acesta l-a făcut să sufere şi că, fără îndoială, constituie explicaţia pasiunilor lui politice şi a austerităţii sale de gheaţă.

Nu mă gîndeam la aceste lucruri în timp ce urcam în dimineaţa aceea scara din rue Saint-Jacques. Eram adîncit în frămîntările şi în trufia mea. Aveam nevoie de o Încuviinţare, de asentimentul unui om din casta mea morală. Iată de ce am bătut la uşa lui Léon Schleiter.

Se sculase din pat şi a venit numaidecît să-mi deschidă, în magherniţa aceea ciudată, locuinţa lui Schleiter era destul de confortabilă, alcătuită din două camere, o bucătărie şi un fel de vestibul. Ferestrele camerelor dădeau spre rue Saint-Jacques şi spre zidurile Sorbonei, orizont plin de virtute care te ajuta să uiţi în oarecare măsură că scara era întunecoasă şi urît mirositoare.

---

1 **Matematician şi om politic francez (1863 — 1933).**

De altfel, apartamentul lui Schleiter era foarte curat şi pretutindeni domnea o ordine scrupuloasă. Aşadar, Schleiter mi-a deschis personal, cu briciul în mînă, fiindcă tocmai se bărbierea.

— Ce surpriză fermecătoare, spuse el cu un glas uscat şi stăpînit pe care-l cunoşteam destul de bine şi care nu mă descumpănea căci, la Schleiter, însemna o mare sinceritate. Cum să-mi explic această plăcere?

— Ah! am spus eu pe un ton nepăsător, linişteşte-te; nu-i nimic grav.

— Nimic grav, fireşte; dar e ceva serios?

— Nu, Schleiter, nu, linişteşte-te!

— Sînt liniştit din principiu şi aş putea spune prin definiţie. Aşază-te în fotoliul acela. Dă-mi voie să termin cu bărbieritul. Ştii, e un chin, am părul foarte aspru. Va să zică, pur şi simplu o vizită matinală? Perfect.

— Nu-i ceea ce s-ar numi o vizită. Mă gîndeam să vin la laborator, ştiind că vei fi şi dumneata.

— Şi ai pornit-o mai devreme fiindcă ai nevoie urgentă. Bine. Aşteaptă o clipă să mă spăl pe faţă. Acuma te ascult.

— Schleiter, am spus eu ridicîndu-mă în picioare, îţi repet că e un lucru fără importanţă.

— Ah! Îmi dau seama, îmi dau seama foarte bine, numai după calmul dumitale exemplar. Preferi să nu ră- mîi pe scaun?

— Mi se pare că puţină mişcare...

— Crede-mă, Pasquier, fă un mic efort şi rămîi în fotoliu, fie numai ca să te disciplinezi, ca să-ţi stăpîneşti nervii.

— Nu sînt nervos. Iartă-mă, Schleiter.

— Asta şi fac, dragul meu.

— îl cunoşti pe fratele meu cel mare?

— îl cunosc... E mult spus. L-am văzut de trei-patru ori.

— Aş vrea să-ţi spun de la început că fratele meu cel mare, Joseph, e un tip interesant.

Schleiter se întoarse spre mine, îşi potrivi ochelarii pe nas, mă examină o clipă cu multă atenţie şi spuse cu o voce subţiată:

— în acest moment, demonstrezi cîtă putere are spiritul de familie chiar asupra unui tînăr independent şi cu inteligenţă critică. Vezi dumneata, Pasquier...

— Ah ! am spus eu ridicîndu-mă din fotoliu, am făcut ieri seară un lucru despre care trebuie neapărat să-ţi vorbesc.

Schleiter întinse mîna, ridicînd uşor arătătorul.

— Atenţiune, spuse el. Atenţiune! Eşti foarte agitat, dragul meu.

— Evident, am spus eu, coborînd capul. Am să încerc să-ţi spun totul. E un lucru surprinzător.

— M-am gîndit bine, reluă Schleiter şi te rog, dragul meu, cît mai e timp să nu-mi spui nimic.

în ciuda amabilităţii acestui „dragul meu", pe care-l imita de la domnul Dastre, fraza asta mă ului.

— Să nu-ţi spun nimic... Fii sigur că... mă rog, cam ce crezi?

— Nu cred nimic, nu cred nimic. Te văd foarte iritat, în măsura în care pot face ipoteze, îmi spun că ai făcut un lucru de care nu eşti prea mulţumit. Şi-atunci, pentru că sînt un om cu experienţă şi pentru că ţin la dumneata, dragul meu Pasquier, îţi spun următoarele: fă-mi plăcerea şi păstrează-ţi confidenţa.

— Dar de ce? Crezi că am făcut un lucru urît?

— Nu spun asta, Doamne fereşte. Ba chiar sînt sigur de contrariul. Cred totuşi că ai să-mi mulţumeşti pentru că ţi-am spus ce ai auzit. Dacă mi-ai vorbi în clipa asta, ţi-ar părea rău deseară. Crede-mă, dragul meu: cunosc oamenii. Cînd doi oameni lucrează împreună, trebuie să păstreze o mare rezervă unul faţă de celălalt. Şi acuma, hai să mergem la laborator, pentru că asta era intenţia dumi- tale şi pentru că nici eu nu merg în altă parte. Hai, linişteş- te-te, Pasquier. Aşteaptă puţin, vreau să închid uşa.

îşi luase din cuier pălăria de fetru, neagră şi uşoară, care pentru oamenii de ştiinţă de-atunci însemna uniforma de toate zilele. Mă împinse de umeri.

— E mult mai bine aşa. Dacă vrem să trăim alături şi să muncim cu folos, să evităm, dragul meu, intimitatea, secretele, confesiunile, toate copilăriile astea. Asta înseamnă romantism, Pasquier, nu laborator.

Coboram scara cu lespezi nesigure. în dreptul fiecărei ferestre, lighenele de plumb ne întîmpinau cu suflarea lor de măsea cariată. Schleiter ridică ochii spre cer şi spuse:

— Iar are să plouă. Ce toamnă jalnică!

C A P I T O L U L V

SINGURĂTATEA LABORATORULUI. CUM ERA HE- LfiNE IN TINEREŢEA NOASTRĂ. O EXPERIENŢĂ COMPROMISĂ. O VIZITĂ RAPIDĂ ÎN LUMEA LUI WEILL. PLIMBARE SENTIMENTALĂ ŞI FILOZOFICĂ. GRĂDINA SUB PLOAIE. UN DESTIN CARE-ŞI IA

ZBORUL. CONVERSAŢIILE UNOR TINERI DE DOUĂZECI DE ANI. ÎNTOARCERE NOCTURNĂ. CUM POT GREŞI MAMELE. O LUMINĂ SUB UŞĂ.

Laboratorul de fiziologie se afla situat, mai e situat şi azi, în colţul de sud-est al Sorbonei. Sălile de lucru dădeau fie spre rue Saint-Jacques, fie spre rue Cujas, o stradă posomorită, fie spre o curte interioară, în care se tîngu- iau cîinii sortiţi experienţelor.

în timpul îndelungatelor noastre vacanţe, laboratorul era pustiu. Se proceda pe îndelete la spălarea tapetelor, toaletă căreia patronul şi profesorul nostru îi acordau o mare importanţă. Uneori, echipa Schleiter, alcătuită din Vuillaume, Roch, Hélène Strohl şi cu mine veneam iar la lucru spre sfîrşitul verii. Schleiter iubea disciplina şi considera că vacanţele sînt moleşitoare. Era încîntat să se apuce de treabă în septembrie, cînd nu erau încă nici studenţi, nici zgomot. Zugravii îşi sfîrşeau treaba şi începeau să-şi facă bagajele.

— Schleiter are dreptate, spunea Roch. E o perioadă atît de calmă, încît ai putea prinde din zbor o lege a naturii, aşa, fără s-o cauţi anume.

în citadela de la periferia al cărei primar era, domnul Dastre îşi petrecea pe atunci timpul alcătuindu-şi visător tratatul despre tunderea arborilor, acel frumos tratat de grădinărie care n-a văzut niciodată lumina tiparului. Ştiam că pe la mijlocul lui octombrie, patronul se va întoarce în mijlocul nostru binevoitor, atent, politicos, aşa cum am vrea să ne închipuim că sînt gentilomii din legende.

— Dacă n-ai nimic împotrivă, îmi spuse Schleiter, am să beau o cafea.

L-am urmat într-un bar de pe boulevard Saint-Michel. Nu era zgîrcit, firește, dar era foarte strîns la mînă. îmi spuse:

— Nu vrei o cafea?

Am refuzat, pretextînd că-mi luasem cafeaua acasă. De fapt, aroma îmi făcea mare chef, dar recenta convorbire dintre noi mă umilise. Am pornit-o în sus spre Sorbona.

— Cred că prietena dumitale, domnişoara Strohl, trebuie să fi venit devreme la laborator, spuse Léon Schleiter. Lucrează la nişte planuri pentru mine.

Vestea aceasta mă umplu de o satisfacţie pe care n-am trădat-o. Cum putusem oare, fie chiar pentru o clipă, să recurg la acest Schleiter întunecat, la inima lui, la spiritul lui ascuţit, din moment ce o aveam pe Hélène?

Hélène era de doi ani colega şi prietena mea. Venise din Belfort, oraşul ei natal, ca să-şi pregătească licenţa la Paris şi şi-o luase în acelaşi timp cu mine, în sesiunea din vară. Pe vremea aceea, era o fată frumoasă, dreaptă, puţin mai înaltă decît mine. Era blondă, avea trăsături bine conturate, un ten proaspăt dar nu fragil şi un aer de veselie şi de sănătate ce se poate vedea pe afişele lui
Cheret[1] reprezentînd femei tinere. Făcea paşi mari cînd umbla şi purta fuste numai pînă la glezne, ceea ce pentru vremea aceea însemna o îndrăzneală destul de mare. Pe părul frumos pe care şi-l încolăcea în jurul capului, îşi fixa repede pălărioara mică de fetru. Toate acestea îi dădeau, aşa cum voia şi ea, un aspect liber şi masculin, care n-o împiedica să fie femeie, foarte frumoasă şi gata totdeauna să rîdă.

Făcînd acest portret, am închis ochii şi am strîns pleoapele cu putere ca să regăsesc mai bine, îndărătul a sute de imagini succesive, pe Hélène din acea vreme.

Hélène lucra: purta un halat nou, ţeapăn încă de scro- beală. Avea privirea fixă şi buzele-i tremurau cum se în- tîmplă cu omul care socoteşte în gînd. Mi-a făcut totuşi un gest prietenesc arătîndu-mi cu mîna un scăunel. O lumină frumoasă şi rece se revărsa peste masa de lucru a fetei. Am zărit pe o tăbliţă de plută o broscuţă răstignită. Pulpa animalului fusese disecată. Pe un muşchi secţionat, tras de un fir de mătase, erau înfipte nişte ace electrice, în dreapta fetei se învîrtea un aparat înregistrator. O linie fină ca un-fir de păr se propaga pe cilindrul înnegrit. Hélène ţinea cronometrul într-o mînă şi în cealaltă un creion.

— Hélène, i-am spus cu voce scăzută, sînt fericit că te văd azi. Nu pot să-ţi spun cîtă nevoie aveam de prezenţa dumitale.

Hélène zîmbi, îşi plecă pleoapele mărginite de gene lungi de culoarea tutunului şi nu răspunse numaidecît. Apoi rosti cu o voce caldă şi cîntată:

— Bună ziua, Laurent ! Ce ţi s-a întîmplat, copilaşule? opt... nouă... ai o privire albastră limpede, ca şi... aşteaptă ! Zece, unsprezece, doisprezece... ca şi tatăl dumitale cînd nu-i în toane bune. Ah ! Nu trebuia să spun asta? Dacă ai şti cît eşti de... treisprezece, paisprezece... Am să ratez toată operaţia din cauza dumitale... susceptibil. Da! Cît de susceptibil eşti. Lasă-mă în pace o clipă. Nici nu mai ştiu ce fac... Hai! întoarce-te cu spatele.

---

1 **Jules Cheret (1836-1932), desenator şi pictor francez specializat în compoziţia afişelor ilustrate.**

Hélène începu iar să numere. Uneori se oprea cu gura întredeschisă şi-i zăream dinţii frumoşi. Atunci Hélène scutura din cap. Mă făceam că mă întorc cu spatele şi vedeam, afişată pe perete, înţeleapta maximă a domnului Dastre: „In această încăpere, fiecare obiect îşi are locul lui. Rugăm puneţi la loc fiecare obiect".

— Hélène, i-am spus deodată. Sînt foarte nenorocit. Nu, nu, nu asculta ce-ţi spun. Nu sînt foarte nenorocit. Poate chiar că sînt fericit. Nu ştiu: trebuie să examinăm împreună lucrurile. Fii atentă! Nu ţi-ai anesteziat broscuţa? Ce a apucat-o? Nu-mi plac convulsiile astea.

— Nu te nelinişti, om sensibil ce eşti. Te rog doar să nu mai vorbeşti. Douăzeci şi cinci, da, da, douăzeci şi cinci. Nu mai ştiu unde am ajuns. Eşti insuportabil. Dacă ar veni Schleiter, ar spune că eşti un artist, un fantezist, nu mai ştiu ce încă. Şi ar avea dreptate.

— Ah! am şoptit făcînd o strîmbătură. Schleiter e la cîinii lui. Ia auzi cum urlă cîinii. Hélène, trebuie să-ţi vorbesc.

— Bine! Copilaşule, e foarte simplu. O să plecăm împreună. Pănă atunci... patruzeci şi doi. Ah! îmi calci pe nervi. Cînd lucrai cu suprarenalele, eu te lăsam în pace. Patruzeci şi patru... Nu? nu vrei să plecăm împreună?

— Ba da, ah, ba da, dar nu acuma, dimineaţa. Pe urmă.

— Bineînţeles. Am de lucru pînă la trei. Pe urmă, ei! pe urmă invită-mă la o gustare. N-o să ne destrăbălăm.

— La trei. îţi mulţumesc, Hélène. Pot să rămîn totuşi?

— Nu, Lau. Nu. Apucă-te de treabă. Du-te să-l ajuţi pe Schleiter. Hai, îţi repet că dacă rămîi aici am să fac o poznă. Vreau linişte, dragă Laurent, vreau linişte !

— Hélène, n-am chef de Schleiter azi. E foarte inteligent, dar e un creier hemi-permeabil. Eu mă înţeleg, ştiu ce spun. Azi mă exasperează. Mă duc la bibliotecă.

— Du-te la dracu, dragul meu Lau.

— Ah! Hélène, dac-ai şti...

— Ei bine! Nu te duce la dracu, du-te la bibliotecă, dar nu cumva să vii înapoi. Eşti drăguţ, Laurent. îmi eşti foarte drag, Laurent.

Am ridicat din umeri şi m-am dus la bibliotecă. Am rămas acolo cam o oră să răsfoiesc nişte buletine şi să iau nişte note foarte aproximative. Apoi am ieşit fără să fac zgomot si am alergat într-un suflet pînă la boulevard de l'Hôpital.

Prietenul meu, Justin Weill, locuia la părinţii săi, care erau proprietarii unei mici societăţi de birje şi locuiau în colectiv cu

alţi doi fraţi şi cu familiile lor. în această perioadă din septembrie, Justin era probabil la ţară lîngă Jouy-en-Josas. Cum eram intim în casa părintească, m-am îndreptat direct spre biroul domnului Weill.

Era un evreu dolofan, mic, chel, cu ochelari cu ramă de aur. Totdeauna vioi şi vesel. Mă iubea ca pe cel mai bun şi cel mai sincer prieten al fiului său.

— Domnule Weill, am spus eu intrînd în cameră, credeţi că Justin vine azi la Paris?

Domnul Weill scutură din cap.

— Nu, dragul meu. Justin lucrează. Să nu crezi că lucrează la doctoratul lui în drept, nu. E vorba de o dramă shakespeariană, în cinci acte şi treizeci şi şapte de tablouri, ceva care să te facă praf ! Bineînţeles, eu nu ştiu nimic, nimeni nu ştie nimic. Şi trebuie să ai multă bunăvoinţă ca să nu ştii nimic şi ca să nu-l auzi declamînd în toate colţurile casei versuri din *Ezechiel.* Aşa se cheamă, *Eze- chiel.* Să ştii că nu-i rău, deşi eu nu mă pricep. Dar tu nu arăţi prea vesel.

— Domnule Weill, am spus eu într-o suflare, am făcut prostia să plec azi-dimineaţă de acasă fără bani. N-aţi putea să-mi împrumutaţi douăzeci de franci?

Domnul Weill începu să rîdă, deschise casa de bani şi-mi întinse un ludovic de aur spunîndu-mi:

— Nu vrei mai mult?

— Nu, am spus eu, mulţumesc, domnule. Vi-i aduc mîine sau poimîine.

Domnul Weill făcu gestul omului care nu se grăbeşte. Am ieşit repede în stradă şi, mai potolit, m-am întors cu paşi rari spre cartierul şcolilor. în adîncul sufletului, un Laurent făcea nişte socoteli destul de jalnice pe care un alt Laurent le respingea cu dispreţ.

Am cheltuit paisprezece gologani la prînz, mîncînd nu la micul nostru restaurator din rue Thénard, fiindcă mă temeam să nu mă întîlnesc cu Schleiter sau cu un alt coleg, ci într-un birt de pe chei. După aceea, am făcut singur o plimbare lipsită de bucurie, în care timp am ţinut piept fără succes mai multor gînduri discordante. în sfîrşit, pe la ora trei, m-am întors la Sorbona. Un cer greoi care venea din vest plutea peste acoperişurile caselor. Hélène mă întîmpină rîzînd.

— Ei bine ! spuse ea, am terminat. Ba chiar Schleiter mi-a acordat ceva ce pare a fi o menţiune onorabilă. Dumneata n-ai nici o contribuţie, Laurent. Mă cam doare capul. Unde mă duci?

— Oriunde. La Luxembourg, de pildă.

— E o soluţie comodă.

Am mers unul lîngă altul pe rue Soufflot. Pe stradă, Hélène purta o haină lungă, impermeabilă, care se numea waterproof şi care, după mine, era de o eleganţă perfectă. Ţinea sub braţ o servietă de piele cuminte, plină de cărţi. Hélène spuse:

— Ce s-a întîmplat, Laurent?

— S-a întîmplat, i-am spus eu foarte încet, că sînt extrem de nenorocit.

Mă privi pe furiş şi zîmbi vag.

— Totul e posibil la dumneata, spuse ea, pînă şi asta.

— Hélène, am reluat eu numaidecît, după cum ştii, împlinesc douăzeci de ani la sfîrşitul iernii viitoare.

— Ştiu, puiule, ştiu. Ba chiar nu eşti prea generos amintindu-mi cu acest prilej că sînt cu doi ani mai mare ca dumneata. Da ! Sînt aproape o femeie bătrînă.

N-am răspuns numaidecît: digeram „puiul". Da, domnul Dastre contaminase pe toată lumea.

— Hélène, am reluat eu în sfîrşit, eşti adevărata mea prietenă. Trebuie să mă asculţi ca o prietenă.

Intrasem în Luxembourg. Atunci Hélène făcu unul din acele gesturi graţioase pe care le împărţea în dreapta şi-n stînga. Mi-a luat mîna, a scuturat-o, a strîns-o şi, în cele din urmă, a ţinut-o o clipă în mîna ei. Apoi a spus zîm- bind:

— Arătăm ca doi îndrăgostiţi. E delicios şi inofensiv.

— Hélène, i-am spus eu deodată. Am să-ţi povestesc mai tîrziu istoria mea de ieri, o istorie care nu e simplă. Dar înainte de asta, am să-ţi spun mii de lucruri. Făgă- duieşte-mi că n-ai să-ţi baţi joc de mine. Sînt la vîrsta cînd... Cum să-ţi spun? E aproape ridicol.

— Ba nu, ba nu, spuse Hélène închizînd pe jumătate ochii. Nu e ridicol.

— Mai mult decît orice, am o mare nevoie de dragoste. Poftim ! Nu găsesc alt cuvînt. O mare, o adevărată, o teribilă nevoie de dragoste.

Hélène se opri şi-şi plecă capul. Era dintr-o dată foarte serioasă şi valuri de roşeaţă îi treceau pe faţă. Murmură:

— Cred că te înţeleg foarte bine.

— Şi uite, am reluat izbind cu piciorul în pămînt, ceea ce mă exasperează e că nu pot să iubesc, că nu trebuie să iubesc, mă rog, că nu am acest drept.

Hélène ridică capul.

— Explică-te, Laurent, nu mai înţeleg.

— Vino, i-am spus apucînd-o de braţ şi trăgînd-o după mine pe alee. Cum să-ţi explic lucrurile tainice din viaţa mea? Crezi că nu mi se sfîşie inima cînd spun că mi-e groază de dragoste? Şi dumneata care ghiceşti totul... Da, Hélène, eşti cea mai inteligentă femeie din lume... Ai venit la noi în casă, îl cunoşti pe tata, are anumite calităţi admirabile, totuşi, mi-am jurat acum patru sau cinci ani să fac contrariul, absolut contrariul a ceea ce făcea şi continuă să facă tata.

Urmă o mică pauză. Hélène spuse cu blîndeţe:

— Tatăl dumitale are amante?

— De unde ştii? <

Hélène ridică din umeri.

— E uşor de bănuit.

— Ei da ! E perfect exact. Nu, n-ar trebui să spun aşa: aşa spune fratele meu Ferdinand.

— Nu-l iubeşti pe Ferdinand?

— Ba da, dar să-l lăsăm pe Ferdinand. Am să-ţi vorbesc îndată despre el. Da, tata are amante şi n-avem ce-i face.

— Mă întreb cam ce ai vrea să faci, zău aşa.Ah ! Eu sînt un răzvrătit. Am făcut mai multe încercări. Dar degeaba. Tata e ca un zid, n-ai ce-i face. E un zid. E un om imposibil, e înspăimîntător. Are mai bine de cincizeci de ani şi nu se gîndeşte decît la femei, sau mai bine zis nu se gîndeşte decît la femeie. Nu pot să spun totul. Uneori îţi vine să rîzi. Acum, de cînd ne-am îmburghezit, cum ar spune Schleiter, am avea nevoie de o servitoare. Ei bine ! Ştim cu toţii că ar fi imposibil să ţinem în casă o servitoare, fie ea şi urîtă. A trebuit să găsim altă soluţie... Dar să lăsăm asta. Să te gîndeşti la femei ! Şi eu mă gîndage la femei. Şi mă întreb uneori dacă, printr-o ironie a destinului, eu, Laurent, nu sînt leit portretul tatii. E exasperant, pentru că tata mă revoltă, mă scîrbeşte chiar... Ştiu că e un lucru cu neputinţă de mărturisit. Şi asta nu-i totul : mai e şi Cécile ! Cu Cécile e altă poveste. N-ar trebui să vorbesc de ea imediat după... Pe Cécile ai auzit-o. E o fiinţă cerească, cum spunea pe vremuri Yaldemar. Poate că nu-i cuminte să vorbesc aşa despre propria mea soră. în orice caz nu-i o dovadă de mare modestie. Dar ce să-i faci ! Cécile e genială. E mîndră, e arogantă. Trăieşte printre noi ca o mesageră, ca o fiinţă de altă rasă. Cînd e la pian, lumea întreagă tace şi ascultă. Te asigur că pînă şi Paula Lescure în sufragerie — dar Paula nici n-are nevoie să tacă, ea nu face niciodată zgomot — pînă şi calul în grajd, pînă şi animăluţul acela care face tic-tic-tic în lemnăria casei. Ei bine! Cécile are să se mărite. E o adevărată catastrofă. Cu cine crezi că se mărită? Cu un rege din

Orient, cu un mag, cu un vrăjitor? Nu ! Pînă la urmă se va mărita cu Yaldemar Henningsen. Ţi-am vorbit de sute de ori despre el, dar nu ţi-am spus totul. Valdemar ne-a scos la lumină. Nu ştiam nimic sau a- proape nimic. Cécile şi cu mine eram nişte copii foarte săraci. Ne-a împărtăşit totul, muzica, lucrurile frumoase... şi trufia, mai ales trufia. Locuiam în aceeaşi casă. El era un artist. Venea, cobora la noi, o punea la lucru pe Cécile, în ochii mei era un Ariei, un arhanghel cu chei şi cu făclie. Era extraordinar cu mîinile lui mari şi neîndemînatice, cu discursurile lui. Joseph spunea: e un estet ! Ce-i cu dumneata, Hélène?

— Nu vezi că plouă?

Ba da. Să mergem la adăpost. Ei bine ! Ce s-a ales azi din băiatul acela uimitor? Oare nu-l înţelesesem bine? Oare nu văzusem bine? Joseph îmi spune adesea că n-am spirit de observaţie. Ce e acest Valdemar? E un ratat, un nebun, un bolnav. Da, e toate astea la un loc. Un neurastenic! Şi Cécile se va mărita cu el. Aş putea afirma aproape că Cécile nu-l iubeşte, sau mai bine zis că nu-l mai iubeşte. Nu te-ai udat prea tare? Hélène, Héléne, am impresia că spun prostii, că toate aceste meschinării nu te pot interesa

.

—

Eram la adăpost şi nu mai era nimeni lingă noi. 0 ploaie mare, verticală, greoaie şi înverşunată se năpustea asupra grădinii. Şi deodată, am auzit muzica militară — se vede că era într-o joi — care începuse să cinte pentru copaci, pentru boschetele ude, pentru scaunele şiroind de apă. 'Cînta un vals din *Traviata.*

Să be-e-em, să be-e-em nebuneşte Din
ăst vin ce ne ameţeşte.

Era o melodie pe care n-o puteam suferi, pe care o găseam caraghioasă şi care, în amintirea mea, a căpătat de-a lungul anilor o frumuseţe aproape sfîşietoare.

0 priveam pe Hélène cu o spaimă gingaşă şi, ca într-un fulger, am avut sentimentul nelămurit că greşisem adresa, că o luasem pe un drum greşit, că eram pe punctul de-a strica, de a pierde ceva, poate un destin, poate o graţie unică, dar că nu era chip să fac altfel, că mă năpustisem ca un bolid, ca o cometă, că nu mai depindea de mine să nu merg în direcţia în care mergeam.

— Da, am reluat eu cu voce surdă, sînt prizonierul lor, al tuturora. Asta e ! Nu sînt liber. Sînt înlănţuit şi strivit de ei. Vorbeai de Ferdinand? Ferdinand are să se însoare. Toţi au să se însoare. E un fel de epidemie. N-o cunoşti pe Claire. Nu pierzi mare lucru. E o soţie perfectă pentru Ferdinand. Viitorii căsătoriţi vorbesc încet prin colţuri toată duminica. Iţi închipui probabil că despre dragoste? Aş ! Vorbesc la nesfîrşit despre mobila de lemn de nuc, despre o mochetă prinsă-n ţinte, despre serviciul de baccarat, mă rog, despre tot ce se numeşte „un cuib". Iar- tă-mă, dar mi-e silă de aşa ceva, mi-e silă !

Aveam sentimentul deznădăjduit că spuneam tot mai puţin lucrurile pe care voiam să le spun. Colo, îndărătul perdelei dese de ploaie, între castanii maceraţi, trombonul reluă singur, cu o încăpăţînare plină de amărăciune:

Să be-e-em, să be-e-e-em nebuneşte

Atunci Hélène ridică capul şi, cu un gest înaripat, îşi scutură hainele de ploaie. Mi se pare că zîmbea. îmi spuse cu glas scăzut:

Bietul meu Laurent, toate astea se pot rezolva. Cred că dacă ai fi îndrăgostit, nici nu te-ai mai

gîndi la po

— veştile altora. Mi-ai promis că-mi oferi un ceai. N-ar fi de prisos.

Am pornit în ploaie şi în clipa aceea am avut impresia că a sosit momentul să ating în sfîrşit elementul cel mai tulbure al confidenţelor mele. Nu ştiu dacă trebuia să dau vina pe timp, pe ploaie, pe destin, pe un fel de jenă, sau poate pe roşeaţa fetei, în orice caz însă, lucrurile nu mi s-au înfăţişat nici de data asta aşa cum nădăjduisem, iar vorbele m-au trădat şi ele. In momentul decisiv, mi-a venit în minte să încerc o experienţă. Fără îndoială că pînă şi această experienţă trebuia să fie încercată, martoră şi adversară fiind inima mea. Aşadar, m-am auzit spunînd:

— Hélène, ieri seara am făcut o nebunie. Da, am făcut un lucru nechibzuit.

Hélène mă privea cu un aer cam distant. Stropi mari de ploaie se adunau pe marginea pălăriei ei. Hélène şopti:

— Ce-ai făcut?

— Ieri seara m-am certat cu fratele meu Joseph.

Hélène ridică din umeri. Am şovăit puţin înainte de a mă avînta pe panta asta.

— Aveam o bancnotă de o mie de franci sau, mai precis... mă rog, aveam cu totul o mie de franci. Căpătasem această sumă după multe discuţii. Ar trebui să-ţi spun totul: e o poveste cu o moştenire. Atunci am rupt bancnota şi am aruncat-o în Marna, ca să-i dovedesc lui Joseph...

Hélène aşteptă o clipă şi, fiindcă nu mai spuneam nimic, mă întrebă cu o voce calmă, degajată şi care venea de departe:

— Ca să-i dovedeşti... Ce?

— Nimic, Hélène, absolut nimic. De altfel, lucrurile nu sînt chiar atît de simple pe cît le pot spune eu. Hai,să intrăm aici. O să găsim ceai şi prăjituri dacă vrei.

Ceaiul fierbinte îmi lunecă pe gît dar nu-mi uşură inima. Mă simţeam cuprins de o mare stînjeneală. Vorbeam mult, vorbeam despre vrute şi nevrute. Spuneam aşa:

— L-am întîlnit pe Boissonnas, elevul lui Schulhof, astronomul. îţi vine să urli. Jumătate din astronomi spun că pămîntul are două miliarde de ani, ceilalţi că are numai trei sute de milioane. Si matematicienii! Ei stau si mai

prost. Totul trebuie luat din nou în discuţie. Nu există nici o certitudine. Doi şi cu doi nu mai fac patru. Paralelele pot foarte bine să se întîlnească. Ce haos ! Ce aiureală ! Un singur lucru ne mai poate da oarecare siguranţă. Nu, nu, nu mă gindeam la neant, ci la durere. Am numai dispreţ pentru ştiinţele exacte sau, în orice caz, n-am încredere în ele, în ciuda lui Schleiter şi a celor de o seamă cu el. Ştiinţele exacte sînt o uriaşă farsă. Dar mie mi-e silă de viaţă. Ai să vezi, Hélène, ai să vezi, eu am să inventez o fiziologie nouă, o fiziologie a durerii. Asta e singura realitate.

Ieşisem din nou pe stradă. îmi scosesem pălăria care avea boruri largi fiindcă hotărîsem să nu-l imit pe Schleiter.

Am pornit-o pe străzi în lumina amurgului. Hélène era împăciuitoare, înţelegătoare şi maternă, da, ăsta-i cuvîntul, era maternă. Mă apuca de braţ cînd mă năpusteam în mijlocul drumului fără să-mi pese de camioane şi de trăsuri. Continua să mă asculte sau cel puţin se prefăcea. Pe la şase şi jumătate îmi amintesc că hoinăream pe scuarul Notre- Dame. Eu spuneam cu o voce amară:

— Boissonnas mi-a amintit mai întîi că planetele sistemului solar se învîrtesc toate în acelaşi sens, adică în sensul contrar acelor unui ceas. E liniştitor, nu-i aşa? înseamnă că există o ordine, că există ceva care permite spiritului să se odihnească. Ei bine ! nu-i de loc aşa. A fost descoperită o planetă, care se numeşte Uranus, şi care se învîr- teste de-a-ndoaselea. Si toti satelitii ei, tot de-a-ndoaselea se învîrtesc ! Crede-mă, Hélène, cînd mă gîndesc la asta, îmi vine pur şi simplu să mor.

— Bietul Lau ! spuse Hélène. Nu eşti un om simplu, nu, de loc.

— Ce faci, Hélène? Vrei să pleci?

— Bineînţeles. Trebuie, băieţaşule. Haide, curaj. Fiecare îşi trăieşte viaţa, Laurent.

Rostind această maximă severă, Hélène avu un gest la care m-am gîndit adesea după aceea. Se plecă asupra mea foarte repede şi mă sărută pe păr, mă sărută uşor, uşor şi n-am ştiut chiar atunci că sărutul acela avea un parfum de adio.

Cîteva clipe după aceea, mă plimbam pe malul Senei, ţinîndu-mi pălăria cu boruri largi sub braţ. Colţ cu podul

Austerlitz, m-am oprit sub o lampă de gaz şi am scris următoarele pe un bileţel de care uitasem aproape cînd, în 1918,

doamna Weill mi l-a înapoiat cu un mare număr de alte hîrtii:

„Justin, dragul meu Justin, eşti singurul meu prieten, în numele poeziei, al prieteniei, al dragostei, a tot ceea ce iubim amindoi, vino miine la Creteil. Fă in aşa fel ca să ră- mîi cîteva zile cu nefericitul tău

Laurent, care e părăsit de oameni, de zei şi de idei."

Din fericire, domnul Weill nu plecase încă. în timpul vacanţelor, una din trăsurile sale îl ducea în fiecare seară pînă în Place Denfert, de unde lua trenul pînă la Jouy, ca să fie cu familia sa.

îmi dărui un plic, acceptă scrisoarea după ce lipi plicul' ostentativ, făcu două-trei jocuri de cuvinte, ceea ce era de altfel specialitatea lui, şi se urcă în trăsură.

îmi mai amintesc de cîteva alte imagini din seara aceea ploioasă: o cină dezgustătoare pe care am luat-o într-o crîşmă, nu departe de Place Maubert: apoi străzi, trotuare, grilaje de grădini cufundate în întuneric şi o cafenea lîngă Bastilia, pe la douăsprezece noaptea. în sfîrşit, ceva mai tîrziu, gara mică şi plină de fum de unde luam trenul în direcţia Saint-Maur. Nu mai aveam decît un singur tren, la unu şi jumătate. Eram plin de noroi pînă-n adîncul sufletului, murdar, încruntat, enervat. Picoteam de somn şi am adormit în tren. Din gara Saint-Maur şi pînă în rue du Moulin am umblat ca un automat. în sfîrşit, am zărit poarta casei noastre şi am auzit cîinele hămăind de partea cealaltă. N-aveam cheie, căci nu mă întorceam niciodată la o oră atît de tîrzie. Am rămas o clipă nemişcat pe trotuar. Cîinele care mă mirosise respira jos, lîngă pavaj, dar nu mai lătra. Atunci, chiar lîngă mine, am desluşit vocea mamei ca o şoaptă a nopţii:

— Tu eşti, Laurent? Ce tîrziu e!

Vorbea foarte încet, ca să nu-i trezească pe ceilalţi care dormeau în casă. Şi deodată, am auzit-o învîrtind cheia cea mare în broască. Poarta s-a întredeschis. întunericul era acum foarte calm şi foarte rece. Mama mă strînse la piept şi-mi spuse:

— îmi închipuiam eu că are să vină şi rîndul tău. Eşti ud, eşti zgribulit. Poţi să răceşti. Vino, am lapte cald pe foe şi un pic de cafea.M-a tras după ea în sufragerie. O lampă mică Pigeon ardea pe masa pe care, între orele de mîncare, se aşternea ca în zilele copilăriei noastre, ca în anii petrecuţi în rue Vandamme şi în rue Guy-de-la-Brosse, o muşama plesnită şi cojită. Mama mi-aduse lapte într-o ceaşcă de porţelan pe care o moştenise de la

mătuşă-sa. în timp ce beam, mă privea, dar pe furiş, ca să nu mă enerveze. îndrăzni să spună cu o voce sfioasă:

— Spune-mi ceva, Laurent. Poate că am să te înţeleg. Chiar dacă-i vorba de o poveste de vîrsta ta. Chiar dacă-i o poveste... da, o poveste de dragoste.

Am pus ceaşca jos, am sărit în picioare şi am răspuns cu voce aspră:

— Poate să fie vorba de orice, mamă, dar nu de o poveste de dragoste.'

M-am urcat iar în mansarda mea, poticnindu-mă de marginea treptelor. Sub o uşă se zărea un firicel de lumină: Paula Lescure citea pînă-n zori, irosindu-şi pleoapele, romane cu coperte ilustrate, pe care în timpul zilei le ascundea sub salteaua din patul ei.

G A P I T O L UL VI

CASA IN CARE NE-AM FĂCUT ÎNCEPUTURILE. DIPLOMA, CHEIE A TĂRII FĂGĂDUINŢEI. PRIMEJDIA DEZAGREGĂRII. CRÎTEIL SAU GENIUL UNEI CLOŞTI. SINGURĂTATE ŞI MANSARDA. VARIA- TIUNI PE REGIMUL ZGOMOTELOR.

Am revăzut casa noastră de la Creteil, am revăzut-o ultima oară acum vreo cinci ani, în 1927, cu prilejul unei plimbări. Revederea aceasta mi-a provocat o strîngere de inimă. Mi-a părut pirpirie, dărăpănată, prost aşezată. în grădina sărăcăcioasă nişte cîini chelălăiau ascultînd ecoul propriei lor voci, ceea ce mă necăjeşte totdeauna fiindcă mi se pare a fi imaginea exasperantă a mai tuturor certurilor noastre. Nişte rufe se uscau în curte, fără vînt, fără aripi, fără speranţă. O crăpătură lungă cobora vertical pe faţadă, ca pe faţada hidoasă a casei Usher[1]. Locatarii nu se zăreau: auzeam doar, cînd javrele se opreau din lătrat ca să-şi tragă suflarea, glasul ursuz şi didactic al* unui bătrîn care silabisea probabil ştirile din ziar pentru o nevastă oarbă.

Acum un an am trecut din nou pe ulicioara aceea din Creteil. Casa dispăruse. Terenul fusese reîmpărţit de proprietari şi pe el se înălţau nişte maghernițe din acelea care scot la iveală cu frenezie şi în fond cu naivitate geniul modern. De data asta, efervescenţa arhitecturală mi-a provocat un sentiment de uşurare. Nu mai eram obligat să recunosc în această magherniță

1 **Aluzie la celebra nuvelă *The Fall of the House of Usher (Prăbuşirea casei Usher)* scrisă de Iîdgar Poe în 1839.**

care tremura din temelii somptuoasa, trufaşa locuinţă în care ne făcusem noi începuturile.

Ne-am instalat la Creteil în 1899. în cursul anului 1898, Raymond Pasquier, tatăl meu, îşi obţinuse diploma aceea de doctor în medicină pe care o dorise, pe care o dorisem cu toţii alături de el, dacă nu chiar mai mult decît el, ca o salvare, ca o graţie şi o răsplată, ca o cheie şi ca un drapel al unei vieţi noi. Tot în anul acela, Ferdinand, al doilea dintre fraţii mei în ordinea vîrstei, devenise major şi pentru a înlesni stabilirea noastră în ţara făgăduinţei, părinţii noştri făcuseră împrumutul despre care am vorbit chiar la începutul povestirii mele.

Acum cînd, obligat fiind să explic situaţia, aduc din nou în discuţie aceste meschinării, mă simt cuprins de amărăciune şi oarecum de plictiseală. N-am putut suferi niciodată cifrele. Am făcut totdeauna eforturi mari ca să le alung din viaţa mea. Vor redeveni oare veninoase azi, cînd, cu inima împăcată, încerc să povestesc istoria noastră? Nu, am să vorbesc treptat despre ele, parţial, la întîmplare, sau cînd va fi nevoie. Dacă se va nimeri ca în povestirea mea să fie nevoie, sau să se poată introduce amănunte în această privinţă, voi vorbi despre suferinţele suportate multă vreme de tata în dorinţa de a se ridica — aşa spunea el — prin ştiinţă şi despre felul în care am trăit în cursul acestor ani de luptă. Dar vreau să vorbesc numaidecît despre casa noastră de la Creteil. Oare nu la asta am pornit?

După ce şi-a obţinut diploma, tata a început prin a face cîteva experienţe în cel mai curat stil Pasquier. A sondat terenul pentru nişte posturi ca să vadă dacă va putea să accepte unul din ele. Aşteptam la Paris momentul în care aveam să plecăm după el. Nu era o problemă simplă şi viaţa clanului Pasquier s-a dovedit a fi încă de pe atunci alcătuită din interese divergente, greu de împăcat. Noi, copiii, eram strîns legaţi fiecare de cite un colţ din Paris. Joseph pusese pe roate ceea ce el numea „afacerile". Ferdinand avea o slujbă ; în afară de asta, după ce graţie miopiei lui puternice scăpase de sclavia militară, se logodise de timpuriu. în ce mă priveşte, îmi continuam şi eu studiile la Sorbona. Cécile, care se afla la începutul celebrităţii sale, nu se putea depărta de marele oraş. Pe vremea aceea, numai Suzanne se mai ţinea de fustele mamei. Cred că tata nu s-a gîndit o clipă la toate aceste amănunte. îşi avea diploma în buzunar. Adulmeca vîntul şi vibra ca un vas cu pînze, ca o pasăre, ca o fiinţă mobilă care-şi va lua vînt, mă rog, care-şi va da măsura, care se va înălţa în sferele cele mai înalte ale vieţii şi

ale averii. Mama ghicea admirabil destinele şi mersul evenimentelor. îmi amintesc că în clipa aceea, adică la începutul anului 1899, avea o expresie nu şovăitoare, nu descumpănită — n-am văzut-o niciodată aşa în împrejurările grave ale vieţii — ci, dimpotrivă, încordată, cu fruntea plecată, cu ochii pe jumătate închişi.Pe urmă, deodată, într-o bună zi, a venit vorba despre Créteil şi cerul vieţii noastre s-a înseninat. Privind expresia de pe faţa mamei, am înţeles că problema fusese nu rezolvată, fireşte, ci amînată cu îndrăzneală, am înţeles că tribul va rămîne unit pînă la o viitoare scadenţă, că geniul căminului găsise o posibilitate de a impune răbdare tuturor.

Créteil însemna dacă nu Parisul, în orice caz căldura Parisului, strălucirea lui. Fără să renunţăm la astrele, la sensul, la viaţa noastră, noi, copiii, puteam să mai răbdăm puţin sub aripile cloştii. îndată ce s-a ivit la orizont acest proiect, tata şi-a manifestat mulţumirea, ba chiar voioşia: vorbea mereu despre plecări, dar cred că s-ar fi prăpădit dacă n-ar mai fi avut în faţa ochilor fleşa de pe Notre-Dame.

Mama plecă la Créteil, făcu o prospectare savantă, găsi chiar pe strada principală o casă decentă, cu fronton minuscul, fireşte, fără grădină, fireşte, dar nimerită pentru un doctor. Totdeauna mi-am spus că titlul acesta, pe care,, în vorbirea curentă, noi, francezii, îl atribuim exclusiv medicilor, contribuise în mare parte să seducă* un om orgolios din fire şi să-l determine să facă un mare efort.

Prin urmare, tata veni să inspecteze descoperirea mamei şi, pe loc, în plină stradă, fără măcar să treacă de pragul casei, se dezlănţui într-o criză supremă de furie, demonstrativă, cu explozii vocale şi formule tăioase, afirmînd răspicat că niciodată nu va accepta să se instaleze într-un coteţ de iepuri, într-o solniţă, într-o colivie de muşte, într-o casă de băcan, care-ţi făcea impresia — chiar aşa se exprimă, şi-l citez fără comentarii — „că strînge fesele şi că e constipată".

Pe urmă, tata a pornit singur în căutare, cu pas hotărît şi vorbind cu glas tare. După două ore de cercetări energice, a descoperit casa, casa noastră, casa din rue du Moulin.

— Dar bine, Ram, i-a spus mama, bolnavii nu vor veni pînă aici. E aproape afară din oraş.

— Ba vor veni! strigă tata. Şi cine nu va veni va avea de regretat.

Trebuie să spun că locuinţa ne-a făcut o mare impresie, că de data asta ne-am aliat cu tata, fiindcă obiecţiile mamei ne păreau fără nici o valoare.

Dacă-mi amintesc bine, casa era pe vremea aceea nu chiar depreciată, dar în orice caz foarte convenabilă. Marea, ei calitate era că avea ferestre pe toate laturile: tata n-a putut suferi niciodată — şi în privinţa asta sînt de acord cu el — casele care, în două sau trei direcţii ale spaţiului, prezintă ziduri mute şi feţe aspre.

In afară de curte, care avea mici dependinţe denumite numaidecît de Joseph „anexe", mai era o grădină de dimensiuni potrivite, destul de îngrijită, plăcută în fond şi pe care noi am considerat-o regească. Sînt sigur că Joseph a simţit cuvîntul *parc* umblîndu-i pe limbă. Dacă nu l-a pronunţat e, fireşte, pentru că a hotărît să-l rezerve pentru el, pentru propriul lui viitor, gîndindu-se că va fi într-o bună zi primul Pasquier în stare să aibă un adevărat parc.

Sper să povestesc nenumărate lucruri despre grădina asta. Dar să nu mă grăbesc.

Casa avea un parter, un etaj şi un pod spaţios, compartimentat în trei camere mansardate.

La parter avea sufrageria, bucătăria, un salon unde aşteptau clienţii şi unde nu aşteptau niciodată prea multă vreme, cum voi avea prilejul să spun mai încolo, un cabinet în care tata dădea consultaţii şi, în sfîrşit, cămăruţa aceea ce purta numele de laborator, pentru că în interiorul ei tata manipula nişte sticluţe.

Patru camere, despărţite două cite două de un culoar, alcătuiau primul etaj. într-una din ele dormeau fetele. De pe atunci Cécile, absorbită de munca ei, suporta destul de greu prezenţa şi jocurile nevinovatei Suzanne. în faţă era camera părinţilor. De la bun început, ba chiar mai înainte, Joseph şi Ferdinand îşi atribuiseră pe schiţa casei celelalte două camere de la etaj. în acea perioadă a vieţii mele, dorinţa mea de singurătate era atît de vie, atît de dureroasă, încît nu luptasem ca să obţin un loc în nici una din aceste două camere. Cuprins de o oarecare mînie, dar şi de o anumită beţie, mă refugiasem într-una din mansardele din pod. Cămăruţele acestea n-aveau decît o porţiune îngustă de tapet, nu erau prea luminoase, n-aveau destul aer, s-au dovedit a se încinge de căldură vara, în timp ce, chiar din luna noiembrie, domnea în ele un frig siberian. în orice caz, însă, eram singur.

în fiecare seară, mama spunea: „Ce manie să fii singur ! Poate să ţi se întîmple ceva acolo sus, şi eu nici n-am să ştiu. Nu te aud respirînd. Ce manie să fii singur !"

Chiar din vara 1900, o altă mansardă a fost ocupată de Paula Lescure. Era o verişoară destul de îndepărtată, ţi- nînd de lumea

Pasquier, adică de familia tatii. După nenumărate dezbateri, o adusesem din Yexin de unde era originară, ca să ajute în casă şi s-o uşureze puţin pe mama.

A treia mansardă fusese rezervată pentru$_{g}$ft,jServitoare, dar n-a fost folosită aproape niciodată, sau îiijgfflqe caz nu în acest scop. Se întîmpla ca scumpul meu ,Ijaştan Weill să-şi petreacă noaptea acolo, cînd venea la jţypi. Joseph spunea cu seriozitate: „E camera de oaspeţi". Căci Joseph, spirit pozitiv — aşa-i plăcea să declare — era uluit de vorbe şi de imagini.

Aşa era casa noastră şi la început a fost pentru noi toţi, aşa cum se prezenta — trebuie s-o spun — un motiv de trufie nemăsurată. Trăisem atîta vreme viaţa înăbuşitoare a oamenilor de rînd din Paris! Ani de zile fuseserăm lipsiţi «de spaţiu, de lumină, ba chiar de aer respirabil! Toată viaţa, forfota gîndurilor ca şi a membrelor noastre — mai mult chiar decît a membrelor — fusese parcă înăbuşită d'e uşi, de ziduri, dar mai ales, mai ales de prezenţa, în dreapta, în stînga, deasupra şi dedesubtul nostru, în faţa şi în spatele nostru, în toate sensurile, la toate nivelele de prezenţa altor oameni, a altor familii, a altor suflete. Şi iată că deodată — ah! eram doar la periferie, patria căsuţelor, a grădiniţelor, a visurilor modeste şi a ambiţiilor mediocre — iată că totuşi puteam să ne desfăşurăm, să lăsăm oarecare spaţiu liber între membrii clanului şi să fixăm o graniţă remarcabilă între noi şi lumea dinafară. Am avut cu toţii un sentiment admirabil de uşurare, afară de mama, care, cu simţurile ei ascuţite, presimţea un început de deznodămînt, o primă întrerupere a înlănţuirii dintre noi, un preludiu îngrijorător pentru împrăştiere şi dispersiune.

Repet că tata şi noi, copiii, ne-am bucurat fără nici o rezervă. Surpriza cea mai puternică mi-a provocat-o schimbarea a ceea ce ar trebui să numesc regimul zgomotelor.

în locuinţele noastre din Paris, deosebisem totdeauna mai multe familii de zgomote. Erau mai întîi zgomotele noastre, zgomotele Pasquier, zgomotele clanului nostru. Fără îndoială, ar trebui să pomenesc mai întîi de zgomotele infime ale vieţii mele personale, de mişcările inimii atente, de lunecarea sîngelui prin vase, de respiraţia pieptului şide acele lucruri pe care le desluşeşti în momentele cele mai calme ale nopţii: efortul tainic al fiecărei fibre, vibraţia sonoră a muşchilor care se contractă, foşnetul pleoapelor strînse cînd imploră somnul să vină, foşnet pe care nu-l cunosc decît veteranii insomniei. Nu uit, fireşte, nici zgomotele ascunse, animalice, învălmăşite cu strigătele tăcute ale sufle$ălfti* oare nu mă vor însoţi ele pînă la graniţa cu

moartea?^î%*vremea aceea, se contopeau în armonia concertului Pas^tfier. Cunoşteam toate timbrele, toate stilurile acestui concert: mersul unuia, tuşea celuilalt, bombănitul surd al lui Joseph înainte de a-şi drege vocea, suspinele tenorizante ale tatii, degetarul mamei izbind visător în masă, felul în care Ferdinand rîcîia duşumeaua sub scaun, sau fornăia pătimaş, sau dădea din picioare în pat, rîsetele soră-mi Suzanne cînd era copil. Şi, pe un plan mai ridicat, vocile, voci pe care le voi recunoaşte peste o mie de ani, cînd trîmbiţa îngerilor mă va smulge din groapă. Şi sunetele- pianului soră-mi Cécile, care era nu regele zgomotelor, ci regele suveran al tăcerii, mag şi Dumnezeu al tăcerii mele. Da, vorbele, strigătele, chemările, toate cîntecele pe care noaptea le potoleşte. Atunci începe dialogul dintre obiectele familiare, tremurul unei farfurii în bufet, scîrţîitul dulapului, al comodei, al patului bătrînesc, cînd se lasă frigul spre zori, toate gemetele lemnului torturat de un efort interior. Şi mai departe, de jur împrejur, goana şi nechezatul apei în conducte, zgomotele care se strecoară ca şobolanii prin colţurile cele mai adinei. Şi mii de alte lucruri: o muscă ce visează, o floare care-şi pierde o petală, o adiere care se strecoară sub o uşă, îşi dă deodată seama că e prizonieră, se sperie şi caută o ieşire. Toate ţin de domeniul nostru. La graniţa lui se aude zgomotul lemnăriei artritice şi, mai departe, mai departe, încă, începe viaţa altora: zgomotele vecinilor cunoscuţi, ale clanurilor despre care nu poţi să nu ştii totul: tîrşîitul pîslarilor, ciondănelile de fiecare zi, variaţiile dragostei, ritmurile meşteşugurilor mărunte, tînguirile bolnavilor. Şi, mai departe, tot mai departe, viaţa caselor vecine, strada, torentul de zgomot şi Parisul, ocean de zgomot, şi lumea întreagă izbindu-şi de jur împrejur talazurile de malurile noastre, lumea pe care o ascultam zi şi noapte, cu gura deschisă, cu degetele răşchirate, căci n-aş putea trăi fără să ascult, să ascult, să ascult, da, să ascult tot ce se poate asculta şi ceea ce nu se poate, mai ales ceea ce nu se poate asculta.

Aşa trăisem mai bine de optsprezece ani. Venisem atunci în această stradă din Créteil. Şi deodată, zgomotele familiei Pasquier se pomeniră aproape izolate de zgomotele lumii. Un inel frumos de tăcere se strecurase deodată între noi şi univers. De altfel, nu era o tăcere interplanetară, ci una vie şi prihănită, străbătută de ciripit şi zboruri de păsări, precum şi de insecte chinuitoare. Era totuşi o tăcere foarte frumoasă. în fiecare seară, mă scăldam cu desfătare în ea, sus, în podul meu. A fost poate

desfătarea mea cea mai vie în cursul primelor luni petrecute la Créteil, şi poate că tocmai de asta mă mai gîndesc la ea, fără îndoială pentru că vreau să amîn încă o clipă povestirea ce mi-am promis să fac.

C A P I T O L U L VII

LIRISMUL LUI JUSTIN WEILL. O MĂRTURISIRE VEŞNIC ÎNTRERUPTĂ. PORTRETUL DOCTORULUI PASQUIER. TRĂSURA „FĂRĂ CAI". O PLECARE FRUMOASĂ. SURPRIZELE VITEZEI. TÎNGUIRILE UNEI IUBIRI NEFERICITE. HAM ŞI INVENŢIILE MODERNE. LĂMURIRI ASUPRA UNUI GEST ABSOLUT.

Prietenul meu Justin Weill nu crescuse prea mult din perioada adolescenţei noastre. în clipa în care începe această povestire, avea aproape douăzeci de ani. Ştia că, după pilda lui Simon Weill, onoratul lui tată, va rămîne mic de statură şi corecta în mod firesc acest mic defect printr-o înclinaţie fermecătoare spre nobleţe morală, spre lirism şi spre entuziasm. Avea acea frumuseţe timpurie a evreilor tineri, frumuseţe precară, care se buhăieşte înainte de apropierea maturităţii cu greutăţile şi cu dogoarea ei. Mulţi ani după aceea, citind versurile pline de căldură ale lui Henry Franck, m-am gîndit cu melancolie la Justin:

Evreu, tu, cu păr roşu şi voce cîntătoare, Vibrînd
de o nervoasă inteligenţă dulce...

Urechile mari ale lui Justin se ascundeau acum sub un păr splendid, rebel şi strălucitor ca soarele. Avea ochi prelungi, de un negru înceţoşat, o voce nu numai melodioasă, ci cu un timbru emoţionant. Era o voce foarte frumoasă, poate prea frumoasă. Oamenii care se bucură de o astfel de voce i se supun, fermecaţi, şi dacă din întîmplare sînt poeţi, se pomenesc în cele din urmă dezorientaţi de gloria actoricească.

Aşa îl revăd pe Justin, în curtea casei noastre, a doua zi după plimbarea mea cu Hélène. îndată după ce primise apelul meu, îndată după ce citise biletul, Justin nu şovăise. Venise de la Jouy cu bicicleta, pe şosea. Purta pantaloni bufanţi, o vestă gen bolero, totul fiind de stofă bună, englezească, o cravată vişinie şi o pălărie de pai. Se plimba prin curte alături de mine, frămîntîndu-şi batista în mîna mică, neliniştită, stropită cu pistrui.

— Ascultă, spuse el, e un gest foarte frumos. O mie de franci ! O bancnotă de o mie de franci ! Şi ai rupt-o, ai fă- cut-o bucăţele, ai aruncat-o în apă !

— Aşteaptă, Justin, vreau să-ţi mai mărturisesc ceva.

— Bine ai făcut, Laurent, e un gest foarte frumos! îngăduie-i vechiului tău prieten să-ţi spună tot cegîndeşte. Ştii doar că sînt incapabil să-ţi ascund ceva. O mie de franci, da, e un gest frumos. Şi apoi vezi, Laurent, părerea mea e că nici măcar nu-i de-ajuns. Nu o mie de franci trebuia să distrugi, ci zece mii, cincizeci de mii, o sută de mii de franci...

— Da, da, ştiu prea bine, am reluat eu. Dar n-aveam suma asta. Ia gîndeşte-te, chiar şi o mie de franci! De altfel, Justin, poartă-te frăţeşte cu mine, trebuie să-ţi spun ceva. E ceva grav... Gindul ăsta mă îmbolnăveşte.

— Ştiu, nu-i aveai. Dar într-o zi ai să-i ai. Da! Da! Ia gîndeşte-te. Un savant de proporţiile tale! Ei bine! Va trebui să mai faci o dată ceva asemănător. Un sacrificiu uriaş, o hecatombă, un autodafeu de bancnote, iată ceea ce un om ca tine...

— Ah! i-am spus eu, taci, Justin. Mă faci să mor de ruşine.

Nu sînt foarte sigur dacă Justin, pierdut în entuziasmul lui, s-ar fi gîndit să mă întrebe de ce-mi era ruşine. De altfel, nici nu avu timp: tata ieşise din casă. Coborî două sau trei trepte, îşi drese glasul şi privi spre cer.

— Ei! spuse el, s-a făcut frumos, sau aproape. Am să-mi iau trăsura „fără cai". Nu veniţi şi voi, băieţi?

Am acceptat amîndoi cu demnitate, fără să manifestăm pic de entuziasm, deşi propunerea nu ne displăcea.

Tata se făcu nevăzut pe coridor.

— Am nevoie să mai vorbesc cu tine, i-am spus eu foarte încet lui Justin. Să aşteptăm, nu-i aşa? Dar pînă atunci, nici o vorbă, mai ales în faţa cui ştii tu.

Tata se ivi iar. Purta un joben de mătase pe care-l scotea din cînd în cînd ca să-i lustruiască suprafaţa cu o mîngîiere a cotului. Renunţase la scumpa lui lavalieră şi-şi lega sub bărbie o cravată de pichet alb. De obicei nu-i displăcea să-şi pună redingota, totuşi, în cinstea acestei dimineţi blînde de sfîrşit de vară, scosese din dulap o jachetă cenuşie ca blana de şoarece, care-l subţia şi-l înălţa oarecum. „In profesia noastră, spunea el, trebuie neapărat să porţi haină lungă. Trebuie să inspiri încredere." Era un lucru destul de bine gîndit. Medicii care renunţă la orice ţinută specială îşi pierd o parte din prestigiu şi din eficacitate — e fatal să fie aşa — greşeală pe care magistraţii nu o vor face chiar aşa de repede.

Ţinuta aceasta severă, pe care tata o adoptase cu voioşie, •era atenuată de altfel de nişte mănuşi de culoarea lămîii, care răspîndeau un miros uşor de benzină şi de nişte ghete galbene,

de un galben surprinzător, hrănitor, care-ţi amintea de sosuri, de prăjituri şi de mandarinele de Crăciun.

— Taică-tău arată foarte bine, zău, îmi spuse încet Justin ridicînd din sprîncene. Are peste cincizeci şi trei de ani, nu-i aşa?

— Ah! Nu, am răspuns eu. Nici o vorbă despre vîrsta lui. Mai discutăm noi altădată despre asta.

Totuşi îl priveam pe tata cu ochii pe jumătate închişi, •dar atenţi. îşi scosese pălăria, pe care o aşezase pe marginea ferestrei, cu partea interioară spre cer. Părul lui, de un blond cald, împărţit în două de o cărare laterală, nu se hotăra cu nici un chip să albească, ci dimpotrivă, părea străbătut de valuri de patină bronzată. Avea mustăţi lungi, feline, roşii ca focul, care semănau cu antenele unor insecte însufleţite de o mişcare proprie. în privirea lui, care se •colora într-un albastru aproape duios îndată ce binevoia să .zîmbească, treceau reflexe argintii, sclipiri reci, pe care le-am pîndit multă vreme nu fără strîngere de inimă. Nu era prea înalt, dar era sprinten şi vioi. Nimeni n-ar fi spus despre el că era mic de statură. Părea dacă nu foarte zvelt, in orice caz gata să-şi ia vînt.

Ne privi o clipă cu zîmbetul acela prietenos şi dispreţuitor a cărui împunsătură încetase să mă supere în perioada aceea.

— Băieţi, spuse el, deschideţi, vă rog, poarta. O să scoatem afară maşina.

Construită pe la mijlocul secolului al XlX-lea, casa noastră era de modă veche, adică situată între curte şi grădină. Nu ştiu dacă am spus că—aşa cum se cuvine—aveam curtea în faţa casei, şi că, printr-o porţiune carosabilă, dădea în rue du Moulin, chiar în punctul unde şoseaua începe să coboare spre rîu. în dreapta şi-n stînga acestei curţi, pe care ar fi mai bine s-o numesc curticică, se aflau faimoasele „anexe" ale lui Joseph: două clădiri, dintre care una •era folosită ca remiză şi cealaltă ca grajd. în fundul acesteia din urmă, îl auzeam pe Ham izbind din picioare într-un spaţiu ocupat de cîteva fire de fîn. Tata dăduse acest nume calului nostru pentru că avea păr negru. Şi cum tata era destul de amator de glume, văzînd într-o zi că Justin. Weill şi cu mine mîngîiam mîrţoaga aceea nevinovată,, spusese cu voce batjocoritoare: „Iată-i pe Sem, Ham şi Ia- fet". în preajma anului 1900, din această mică frază, anodină în aparenţă, picura o otravă antidreyfusardă, care ne rănea sensibilitatea. Justin şi cu mine roşisem cu aceeaşi violenţă şi Justin răspunsese numaidecît, cu o voce vibrantă t „N-aveţi nici o grijă, domnule Pasquier, nimeni dintre noi nu-şi va bate joc de patriarh". Era o replică a cărei cruzime tata o simţise, fiindcă,

departe de a juca rolul tatălui plin de noblețe, ar fi preferat să fie luat drept fratele copiilor săi. Dar să ne întoarcem la povestea noastră.

Prin urmare, am deschis remiza. Lîngă docarul cu care- tata făcea de obicei drumurile, se zărea o maşinărie extraordinară, pe care am început numaidecît s-o examinăm cu respect şi curiozitate. Era cel mai recent capriciu, cea mai recentă nebunie a tatii.

— Ajutaţi-mă, băieţi, spuse el scoţîndu-şi jacheta.

Trasă, împinsă, trăsura „fără cai" se ivi la lumina zilei. Era un fel de faeton cu două locuri, ale cărui roţi înalte purtau un şnur de cauciuc negru. în faţa locului şoferului, se vedea, la capătul unei tije verticale, o manetă de conducere,, care se învîrtea pe un sector în formă de cadran solar. Motorul se afla la spate între cele două roţi mari, într-un cufăr mare de lemn pictat în roşu-aprins cu dungi negre. Cufăruî acesta se deschidea cu ajutorul unor obloane oblice, asemănătoare cu nişte pivniţe din anumite regiuni viticole. Două lanterne mici şi frumoase, cu luminări cu resort şi reflectoare fără strălucire, sugerau ideea că o plimbare nocturnă n-ar fi fost imposibilă.

— Nu vă aşezaţi încă, spuse tata: trebuie să ne îngrijim de motor.

— Luă un vas, o bucată de cîrpă, un bidon de benzină şi' începu să se învîrtească în jurul maşinii, dîndu-ne nenumărate explicaţii.E o maşină cu petrol, spunea el, cu un motor Daimler, adevăratul motor al progresului. Nu e modelul cel mai'! recent, fireşte. Azi se construiesc maşini mai elegante. Dar n-aş avea încredere în ele, mecanismul e sacrificat de dragul luxului. Eu prefer securitatea înainte de toarte. Poftim, uitaţi-vă, băieţi, cum se pune în mişcare. Foarte simplu: deşurubez robinetul, învîrtesc comutatorul şi acuma pun mîna pe volanul de plecare.

Deschisese cuşca motorului. înăuntru zăream nedesluşit nişte măruntaie metalice şi mai ales un volan greoi de fontă instalat în sensul în care se învîrteau roţile, volan pe care tata îl apucă zdravăn. îşi ţinu răsuflarea şi făcu un gest energic pentru a imprima volanului o mişcare de rotaţie. Maşina fornăi îndelung, strănută, apoi scoase un fel de lătrat.

— Nu vă temeţi, spuse tata, tipul acesta de motor se numeşte chiar motor cu explozie. Dacă pîrţîie, înseamnă că merge.

— Ah! am declarat noi cu demnitate, nu ne temem de loc. Ba chiar e destul de interesant.

Tata învîrti volanul de vreo zece ori dar fără rezultat. Motorul tuşea, horcăia şi sforăia fără să se hotărască. Deodată, porni: „tap, tap, tap", şi maşina începu să tremure toată cu un zgomot de împuşcături. Tata, care continua să zîmbească, îşi îmbrăcă iar jacheta, îşi puse jobenul, mănuşile galbene şi spuse:

— Laurent, urcă-te la spate, o să aşezăm perna. Prietenul tău are să se instaleze lîngă mine.

Am aşternut pe cufărul motorului o pernă de piele neagră. O scăriţă şi două mînere de fier contribuiau la asigurarea echilibrului meu. Tata şi Justin luară loc. După ce se învîrti de cîteva ori în jurul ei ca un cîine care vrea să se muşte de coadă, maşina se îndreptă spre ieşire.

Oricîtă rezervă manifestam Justin Weill şi cu mine faţă de extravaganţele moderniste, în general, şi faţă de experienţa doctorului Pasquier, tatăl meu, în particular, ideea de a străbate Creteil cu acest ciudat echipaj ne făcea oarecare plăcere. Mă aşezasem puţin oblic, ca să supraveghez drumul. Rue du Moulin nu e pavată perfect. Ori de cîte ori maşina termina de explorat vreo hîrtoapă cu fiecare roată în parte şi se căţăra pe cealaltă parte, mă agăţam cu putere ca să nu cad din şa, sau din ceea ce ţinea loc de şa. Drept, calm, cu jobenul bine înfipt pe cap, cu mîna dreaptă pe manetă şi cu stînga în şold, tata părea deplin stăpîn pe for

iele acelea vijelioase. Cînd am ajuns în Place de l'Eglise, şi-a scos pălăria salutînd cu multă eleganţă cîteva persoane.

— Nu sînt răzbunător, spuse el — asta ne-a făcut să zîmbim fiindcă tata era destul de răzbunător — dar tare aş vrea să-l întîlnesc pe tîmpitul acela de Blottier şi să-i arăt colegial că, din punct de vedere al ideilor, sînt mai tînăr decît el.

Chiar în clipa aceea şi fără nici un motiv plauzibil, asemenea unui cal care se sperie fiindcă a văzut o roabă, maşina noastră făcu un salt spre dreapta şi se urcă pe trotuar. Străbătu astfel o distanţă de cîţiva metri şi se izbi cu botul de farmacie.

— Maneta de conducere e cam fragilă, spuse tata, dar n-are nici o importanţă: tocmai voiam să trec pe la farmacie. Împingeţi cu grijă maşina, băieţi, şi aşezaţi-o iar pe şosea.

Am făcut ce-am putut ca să executăm acest ordin. O mulţime de gură-cască se adunase în acest timp şi, cînd tata se întoarse şi puse iar maşina în mişcare, am fost nevoiţi să-i rugăm pe curioşi să ne facă loc. Goana începu iar. Era o dimineaţă dulce şi blîndă de toamnă. Nori mari păreau să caute pe cîmp un loc potrivit ca să dea drumul unei averse indolente. Tata spuse:

— Justin, dacă plouă, deschide umbrela care se află în teaca de răchită din stînga ta.

In clipa aceea începu să plouă. Desfăşurînd umbrela, Justin se sili să-l ocrotească pe tata şi jobenul lui de mătase. Ne depărtasem de oraş. Un cîmp mare, proaspăt arat, se zărea în dreapta noastră. Vedeam strălucind mii de cioburi de sticlă şi de oale. Păianjenii ţesuseră fire subţiri de lumină între muşuroaiele de pămînt. Ploaia şovăi, apoi se opri. Terenul cobora spre un cătun, îi zăream casele şi livezile. Maşina înainta înşiruind ca nişte drăgălaşe mătănii bubuituri ce se stingeau în spaţiu. Uneori, cîte o bubuitură lipsea la apel, sau dimpotrivă, răsuna cu întîrziere. Tata zîmbea cu un sînge rece pe care, în adîncul inimii, îl găseam vrednic de remarcat. Tata spuse:

— Maşina asta poate face optsprezece, ba chiar douăzeci sau douăzeci şi doi de kilometri pe oră. Dar n-o stăpî- nesc încă

destul de bine ca să-i cer tot ce poate da. Ah!

pavajul e ud. Motorul e admirabil, v-am spus-o. Din nefericire, frîna nu-mi inspiră aceeaşi încredere.

O luasem tocmai pe porţiunea cea mai înclinată. Maşina simţea panta şi sălta de pe cîte un muşuroi în cîte o groapă. Tata apucă frîna cu mîna dreaptă şi murmură:

— Ar fi preferabil să nu ne luăm vînt.

încetasem orice conversaţie, aşa cum se întîmplă cu experimentatorii în clipa critică a unei experienţe. Mă agă- ţam cu toată energia şi simţeam cum degetele mari de la picioarele mele capătă virtuţi apucătoare şi încleştează scăriţa prin pielea pantofilor. Tata murmură cu o voce calmă:

— Poate că am depăşit douăzeci şi patru sau douăzeci şi cinci de kilometri pe oră. Simţiţi cum şuieră vîntul din cauza vitezei?

Pe urmă n-a mai spus nimic şi mi se pare că am fost cuprinşi cu toţii de o uşoară spaimă. Ne apropiam de un cot al drumului. In faţa noastră au apărut un mic şanţ, un po- vîrniş lin, cîţiva metri pătraţi de stuf şi, în sfîrşit, zidul unei proprietăţi îndărătul căruia se ofileau nişte tufe de salcîm.

Am întrezărit toate astea într-un fel de iluminaţie. Tata a rostit cu voce albă:

— Acum învîrtesc maneta spre dreapta, fiindcă trebuie s-o luăm la stînga.

Am auzit fraza aceea cuminte, rece şi mecanică, şi deodată, în loc s-o ia spre stînga, maşina a pornit-o spre dreapta, s-a năpustit în micul şanţ, a urcat povîrnişul, s-a scuturat dintr-o smucitură de cei trei pasageri ai ei şi s-a repezit în zid.

Cu toată brutalitatea şocului, ne-am ridicat numai- decît toţi trei. L-am văzut pe tata alergînd după joben, culegîndu-l de pe jos, netezindu-l cu un gest al cotului, apoi întorcîndu-se spre noi cu un zîmbet:

— Acesta e fenomenul derapării, spuse el. Nu v-aţi lovit, băieţi?

L-am liniştit în cîteva cuvinte. Eram cam ameţit, dar teafăr şi Justin de asemenea. Toate gîndurile noastre s-au întors spre maşină şi tata a strigat triumfător:

V-am spus eu că motorul e admirabil. Ascultaţi! şi acuma se mai învîrteşte. Din nefericire, mecanismul de conducere s-a defectat. Da, s-a defectat chiar foarte rău.

—

Va fi cu neputinţă să mergem mai departe. Ajutaţi-mă, băieţi. Staţi puţin! Să procedăm în ordine. Intîi opresc motorul. Bun. S-a oprit. Examinez partea din faţă. După cum vedeţi, trebuie să te porţi cu acest mecanism aşa cum te porţi cu un bolnav. Aha! Cureaua de transmisie s-a rupt şi osia s-a stricat. S-ar putea chiar ca frîna... Ei, atîta pagubă ! Ia să ne gindim o clipă.

— N-aţi vrea, domnule Pasquier, spuse Justin, să ne unim eforturile şi să tragem maşina pînă în drum?

Tata ridică din umeri:

— Nici gînd! O maşină ca asta cîntăreşte cel puţin trei sute de kilograme. **Nu.** Staţi puţin, băieţi! Voi o s-o păziţi, iar eu o să mă duc pînă acasă să iau calul şi nişte frînghii. Bineînţeles, n-o să avem o întoarcere triumfală. Nu-i nimic ! Dacă cineva îndrăzneşte să rîdă de noi, am să-i arăt ce părere am eu despre el.

Tata nu era omul care să rumege prea mult o hotărîre. îşi desfăşură batista, scuturâ poalele jachetei ca să dea jos cîteva fire de iarbă şi nişte crenguţe care rămăseseră lipite de ele, apoi făcu gestul ritual de a-şi netezi jobenul şi se depărtă spunînd:

— Mă întorc peste douăzeci de minute.

O linişte delicioasă se aşternu peste noi. La Creteil, cîm- pul nu era un cîmp adevărat. Auzeai mereu şuierăturile trenurilor de la Saint-Maur sau de la Choisy şi uneori tîn- guirile încăpăţînate ale remorcherelor de pe Sena sau de pe Marna. De la mare depărtare se auzea, limpede şi precis, sunetul unei trompete. în afară de asta, mai aveam impresia — sau poate era o halucinaţie — că auzim dinspre răsărit respiraţia furtunoasă a Parisului. Vara anului 1900, ploioasă şi posomorită, veştejise de timpuriu verdeaţa. Totuşi, din pămînt urca un parfum misterios, dureros şi funerar. în depărtare, un plugar vorbea cu caii lui, ca în primele zile ale istoriei. Eram amîndoi pătrunşi de pacea aceea şi ascultam din nou şoaptele viselor noastre. Justin ţinea în gură o tulpină de graminee, o tăia în dinţi în bucăţele şi apoi le scuipa îngîndurat. Justin oftă:

— Tatăl şi unchii mei spun că maşinile astea au viitor şi că, fără îndoială, într-o bună zi, va trebui să renunţăm la trăsuri... Asta înseamnă o cheltuială mare în perspectivă.

Fiindcă nu răspundeam nimic, prietenul meu tăcu iar.

— Justin, am spus eu după o clipă, nu m-a^i lăsat să-ţi explic ce am pe inimă.

Am văzut că Justin nu înţelege cum trebuie vorbele mele. Zîmbi afectuos şi murmură:

— Am venit pentru că m-ai chemat. Dar îmi dau seama că am să rămîn, că nu-i demn să...

— Dar ai venit aici de dragul meu... am spus eu.

— Ah ! am aşteptat doar un cuvînt, cu riscul de a fi indiscret, cu riscul de a fi caraghios, din moment ce logodna va fi anunţată oficial poimîine. Aşteptam doar un cuvînt şi am venit, Laurent.

— Justin, dragul meu, am spus eu şi l-am apucat de mînă, multă vreme i-am luat apărarea lui Yaldemar. în ochii mei, el reprezenta nenumărate lucruri sfinte: inspiraţia, muzica, arta. Grede-mă, nu sînt nedrept: Yaldo reprezenta muzica, aşa cum tu reprezinţi poezia şi gindirea. In sfîrşit, mă simţeam sfîşiat între voi doi. Oricare ar fi fost alegerea pe care ar fi făcut-o Cécile, ştiam că lucrurile nu vor merge de la sine. Adu-ţi aminte, adu-ţi aminte de rue Guy-de-la-Brosse şi de Grădina Botanică. Dar astăzi mi-e groază de Yaldemar. Multă vreme am crezut că era beţiv, că asta era cauza privirii, a acceselor lui jde furie şi de tristeţe şi a scenelor pe care ni le făcea. Şi asta nu-i de ieri, de alaltăieri. De zeci de ori a ameninţat că-şi taie vinele de la mîini pentru că nu putea să cînte ca Cécile. într-o zi şi-a înfipt un briceag în mînă. Nebunii, nebunii ! Şi totuşi, nu, Valdemar nu bea. E bolnav.

— Ah ! strigă Justin cu ochii scînteietori, n-o puteţi lăsa pe Cécile să se mărite cu acest nenorocit.

— Justin, i-am răspuns eu, apăsînd pe fiecare cuvînt, nu ştiu ce ar putea s-o împiedice pe Cécile să facă ce vrea. Dar îţi făgăduiesc solemn că am să mă împotrivesc din toate puterile acestei căsătorii.

Justin mă luă de mîini şi mi le strînse fără să răspundă. Ceva mai tîrziu spuse:

— Uite-l şi pe taică-tău. Mai e cineva cu el.

— E domnul Herbelot, am spus eu, omul care vine cu ziua să ţesale calul şi să spele docarul.

Cei doi salvatori se apropiară trăgînd calul de căpăstru, în 1900, Ham era un animal tînăr încă, curajos şi fără toane. Tata, care-l conducea cu neglijenţă, îi rănise genunchiul din primele

zile, astfel că bietul animal avea adesea genunchii însîngeraţi şi purta veşnic cîte un plasture de gudron. Cînd zări automobilul, Ham începu să necheze şi să arunce priviri îngrijorătoare şi piezişe. Moş Herbelot desfăşură funiile şi improviză nişte hamuri.

— Nu-l strînge prea tare, spuse tata, să-i laşi joc.

După ce înnodă frînghiile, Herbelot luă calul de căpăstru şi începu să-i vorbească. Animalul respira sacadat şi înspăimîntat. Se înţepeni pe picioare şi automobilul viră numaidecît pe roţile dinapoi. Calul începu să tremure şi, deodată, în clipa în care se urni din loc, auzind îndărătul lui ţăcănitul acelei maşini înspăimîntătoare, se sperie, se opinti, zvîrli de cîteva ori din copite, apoi, în cele din urmă, cu coama în vînt, porni în galop pe cîmp, tîrînd după el toată fierăria.

Gluma se îngroşa. Herbelot, tata, Justin şi cu mine ne-am repezit peste cîmpul arat. Tata nu renunţase la joben. Alerga ca-un căprior şi nu rămînea în urmă. Ţăranul gîfîia uşor. Scoteam cu toţii strigăte ce păreau să excite grozav calul, care sărea printre brazde. Maşina pe care o remorca se rostogolea, se legăna, făcea piruete. în cele din urmă se întoarse cu susul în jos. Cu răsuflarea tăiată, calul nostru se prăbuşi pe pămîntul gras. Am ajuns curînd lîngă el şi ne-am grăbit să-i tăiem frînghiile.

— Animalul n-a păţit mare lucru, spuse Herbelot. Dar maşina s-a stricat. Cred că sînteţi foarte păgubit.

— O să vedem noi, spuse tata. Am luat-o condiţionat, n-am plătit-o încă. La nevoie am să mă judec. Nu vreau să-şi bată nimeni joc de mine. în orice caz, o dau înapoi.

— Poate că ar fi mai bine, am spus eu. N-am impresia că e pusă la punct.

Tata ridică din umeri şi mă privi fără simpatie.

Ne-am întors la Créteil. Tata o luase înainte cu Herbelot şi cu Ham. Justin şi cu mine veneam în urma lor mai agale. Cînd mi s-a părut că distanţa între grupurile noastre s-a mărit destul şi că nu se putea auzi ce spuneam, l-am .apucat pe Justin de braţ şi l-am strîns cu putere.

— Justin, te-am chemat ca să-ţi încredinţez ceva, dar nu ţi-am spus încă totul.

Justin întoarse spre mine ochii lui frumoşi, plini de mirare.

— Ascultă, i-am spus eu. Ascultă-mă bine. N-am aruncat în Marna o bancnotă de o mie de franci, ci una de cinci sute. Înţelegi? Numai de cinci sute. Aveam două bilete de cinci sute.

Şi în ultima clipă, te rog să mă înţelegi, m-am îngrozit. Sacrificiul acesta mă înspăimînta. N-am aruncat decît cinci sute de franci.

Justin mă privi fără să-mi răspundă şi am văzut că se înroşea.

— Ceilalţi cinci sute i-am păstrat, tot ca să-i distrug, fiindcă aşa jurasem. I-am păstrat atît de bine, încît ieri i-am cerut lui taică-tău să-mi împrumute douăzeci de franci. Dar cum să-ţi spun, Justin? Nu mă pot hotărî să-i sacrific şi pe ăştia. Aşa că mi-e greaţă de mine. Poate că sînt şi mai rău decît Joseph. Fiindcă el e dintr-o bucată. In timp ce eu, eu... Am vorbit de un gest absolut, da, am spus cuvîn- tul ab-so-lut. Aşa că mă întreb dacă nu cumva sînt pur şi simplu un mincinos şi o secătură.

Justin continua să reflecteze. Dar eu nu spusesem totul.

— Vezi, Justin, şi cinci sute de franci înseamnă ceva. Totuşi, mi-e ruşine. Ştiu că aş mai putea arunca şi ultimii cinci sute de franci; dar cred că nu voi mai avea curajul s-o fac! E prea groaznic.

Justin clătină din cap, ba chiar începu să zîmbească.

— Păstrează-i, spuse el în cele din urmă ! E mai bine să-i păstrezi. Numai că...

Şi fiindcă-l priveam cu o uşoară spaimă, continuă cu glas mai scăzut:

— Numai Cécile să nu ştie nimic.

Şi începu să-mi enumere toate motivele superioare care trebuiau să mă determine să păstrez cei cinci sute de franci. Vorbea cu aprindere, cu inteligenţă, inventînd cuvinte şi argumente.

Era tare bun, Justin Weill, tare bun şi tare inteligent.

CAPITOLUL VIII

INSPIRAŢIA ŞTIINŢIFICĂ ARE CAPRICII. SUFERINŢA SAVANŢILOR ŞI PATIMILE ARTIŞTILOR. VALDE- MAR SAU ARHANGHELUL DAMNAT. EXTRAVAGANŢELE DOAMNEI HENNIN GSEN. CONSECINŢELE STABILIRII NOASTRE LA CRÈTE IL. O CERERE ÎN CĂSĂTORIE. INTERVENŢIA COCOŞELULUI. SIMFONIA DESPĂRŢIRII. O PRIVIRE ÎN INTERIORUL UNEI OFICINE. UN FAPT CARE EXPLICĂ MULTE LUCRURI, DAR NU REZOLVĂ NIMIC.

Charles Nicolle mi-a spus într-o zi în legătură eu colegul nostru Vuillaume: „Te rog să crezi că şi-ar fi dat viaţa, că şi-ar da-o şi acum cu entuziasm ca să facă o descoperire mare, o

descoperire adevărată". Cînd începe să discute acest subiect, Nicolle devine grav. Totuşi, a izbutit mai bine ca oricine altul să evite capriciile spiritului creator. îngerul l-a vizitat adesea.

Suferinţa savanţilor în goană după iluminare o cunosc, o încerc şi eu, am încercat-o cu cruzime. Viaţa ! Cine dintre noi nu şi-ar da-o pentru a smulge un fragment, o bucăţică, o parcelă din diamantul negru al cunoaşterii. în definitiv, actul creaţiei este singura bucurie demnă de un om şi bucuria asta costă multă trudă. Noi ăştia, cercetătorii, suferim în felul nostru, care nu e prea romantic. Ştim că trebuie uneori să ispitim inspiraţia ca s-o atragem, că trebuie să-i întindem curse, să-i arătăm „paturi peste care plutesc parfumuri uşoare". Mai ştim că, uneori, norocul nu dispre-
tuieste un om care doarme. Si motăim de bună voie, făcînd » »

mici treburi mediocre, ne vedem de drum tîrîndu-ne şi spe- rînd că va veni momentul saltului, al zborului surprinzător.

Am cunoscut oameni, cum ar fi de pildă Vaxelaire, oameni care se bucură azi de mare credit, de multe onoruri, care şi-au petrecut semestre întregi calculînd cantitatea de calorii ce intră zilnic în Hale sub formă de peşte, de carne sau legume, şi care au consacrat rubrici serioase salatei şi castraveţilor. L-am văzut pe Frédéric Vaxelaire îmbătrî- nind în efectuarea a mii şi zeci de mii de măsurători ale „conductivităţii" electrice, măsurători, măsurători, mereu alte măsurători. Vaxelaire nu-i un prost. E chiar un om instruit. Fără îndoială, că după atîtea eforturi inutile, spera că aceşti munţi de cifre vor da naştere într-o bună zi unui şoricel, unui şoarece de adevăr. Munţii âu crescut, dar au rămas sterpi. Vaxelaire e lipsit de geniu. Probabil că ştie asta şi vreau să cred că s-a resemnat, că a găsit o temă de uitare. Suferinţa savanţilor sterili e insuficient cunoscută dincolo de graniţele profesiei noastre şi, mai ales, nu inspiră nimănui compătimire. Majoritatea cercetătorilor nefericiţi sînt prea mîndri ca să se plîngă. Sînt şi prea naivi pentru aşa ceva. Ei se refugiază într-o erudiţie care-i înşală, aşa cum înşală pe toată lumea. Intre un om care descoperă ceva şi un erudit, muritorii de rînd nu-şi dau seama că există o prăpastie.

Artiştii sînt mai vorbăreţi. Firea lor e intolerantă, iată de ce şi suferinţa lor e evident intolerabilă. îndată ce inspiraţia îi ocoleşte, încep să zbiere. Uneori, strigătele lor sînt atît de sfîşietoare, încît trezesc iar geniul. în timp ce colegii mei de laborator, chiar cînd îi simt disperaţi de sterilitatea lor, nu-mi

inspiră o compătimire prea puternică: chinurile lor nu ajung să se exprime în cuvinte, ceea ce e o înţeleaptă măsură de prudenţă; foarte curînd se refugiază în învăţămînt, în servicii administrative, în demnităţi, în schimb, mila pe care mi-a inspirat-o suferinţa lui Valde- mar Henningsen a fost puternică şi chinuitoare.

Am spus într-o altă povestire, am reamintit şi în paginile de faţă ce mult a însemnat camaraderia lui pentru Cécile şi pentru mine. El şi cu maică-sa au locuit în casa în care ne-am trăit noi anii adolescenţei, pe rue Guy-de-la- Brosse. Pe vremea aceea era o fiinţă din acelea care din prima zi a vieţii par să fi primit sfîntul mir. în ochii mei şi, cu siguranţă, în ochii soră-mi, pianista, era imaginea vie a geniului. înalt, frumos, cu părul blond şi unduitor, cu grumazul acela cambrat, care o făcea pe doamna Henningsen să spună: „Băiatul meu e rasat", trezise o delicioasă uimire în noi, bieţi copii cufundaţi încă în întunericul straturilor inferioare. Ani de zile a fost stăpînul şi arhanghelul nostru. Arhanghelul acesta avea un singur cusur, din pricina căruia suferea şi nu se sfia s-o spună, şi anume picioarele lui erau mari şi mîinile greoaie. în special mîinile exasperau sufletul lui de adevărat muzician, pe care era fatal să-l trădeze. Din prima zi în care am devenit vecini, ne-a deschis porţile cerului, ne-a hrănit cu ambrozie şi ne-a introdus pe lîngă zeii adevăraţi. Doamna Henningsen, pictoriţă de miniaturi şi văduvă a unui literat danez, avea oarecare avere şi, mai ales, relaţii preţioase într-o lume necunoscută nouă. Valdemar era primit în casă la Fauré şi la Chausson. Era partizanul şi prietenul lui Claude-Achille Debussy. Am povestit în altă parte că în 1895 l-a adus într-o zi în locuinţa noastră pe prinţul muzicii franceze. în sfîrşit, Valdemar o descoperise pe Cécile şi, pînă în ziua de azi, mai cred că gloria ei, strălucirea ei atît de curată sînt bîntuite de fantoma patetică a lui Valdemar Henningsen, muzicianul jignit, muzicianul trădat.

Pasiunea lui Valdemar pentru Cécile n-avea nici o asemănare cu imaginea pe care un suflet rudimentar şi-o poate face despre dragoste. Valdemar n-a iubit niciodată decît geniul, mai precis, n-a iubit decît geniul său. L-a urmărit cu furie în el însuşi şi după aceea în Cécile. De timpuriu a înţeles că nu va fi niciodată decît un executant mediocru şi s-a resemnat greu, deşi avea ambiţii mult mai mari. Zi de zi am înţeles că adora în Cécile o ipostază perfectă a fiinţei lui încătuşate, a propriei lui fiinţe, a lui Valdemar Henningsen. Spunea cu o credinţă fierbinte, în care intra şi o doză de ţicneală: „Are mîinile mele... asta înseamnă că

trebuie să mă asculte !" Cécile l-a ascultat multă vreme cu oarecare plăcere, dar şi cu perioade de răzvrătire. Iată de ce, foarte curînd, s-a răspîndit printre noi un fel de legendă familiară în legătură cu logodna muzicală dintre Valdemar şi Cécile. Pînă la vîrsta de cincisprezece ani, dacă pot da crezare puţinelor confidenţe pe care această taciturnă mi le-a făcut cu siguranţă numai mie, Cécile a acceptat această intenţie, nu cu exaltarea unei fetiţe în- cîntate, ci cu gravitatea unei femei atente şi mature. Toată această poveste m-a tulburat pînă în adîncul inimii: ştiam că prietenul meu, Justin Weill, nutrea pentru Cécile un fermecător sentiment de dragoste. Eram pur şi simplu sfî- şiat între cei doi rivali.

în cursul iernii 1897, la concertele Lamoureux s-a cîntat un mic poem simfonic al lui Valdemar, intitulat
Spleen, care avea drept epigraf faimosul vers al lui Baudelaire:

Sînt ca un prinţ pe-o ţară de negură stăpîn.[1]

Poemul s-a bucurat de o primire politicoasă printre oamenii de cultură. Valdemar avea dacă nu partizani, în orice caz prieteni buni. Totuşi, n-am să uit niciodată spaima dureroasă care s-a citit pe faţa compozitorului după primele aplauze. „Poţi să fii mulţumit, i-am spus eu, e un succes." Ne aflam într-o lojă cam întunecoasă. M-a ciupit cu cruzime de braţ şi mi-a răspuns încet: „Nu mă bate la cap ! Te poftesc să nu mă baţi la cap !" Ceea ce m-a surprins, fiindcă Valdo făcea mai greu decît maică-sa concesii „limbajului de artist", cum se spunea la noi acasă.

Deşi ar fi putut cu uşurinţă să cucerească un editor, şi deşi eu l-am sfătuit insistent să procedeze aşa, Valdemar a aruncat manuscrisul *Spleen*-ului în fundul unui dulap. Acest manuscris se află şi azi în posesia soră-mi Cécile. Mulţi ani după concert l-am recitit şi l-am judecat mai bine: e opera unui elev al lui Claude-Achille, a unui elev care supralicitează pe maestru. Se vede că Valdemar simţise adînc şi cu disperare ceea ce eu nu pricepusem numaidecît. Nu era dintre acei care consideră că imitaţia e o soluţie pentru calităţile lor personale. In perioada faimosului concert, avea, dacă nu mă înşel, douăzeci şi doi sau douăzeci şi trei de ani. Am avut atunci impresia că anumite temeri secrete ale lui fuseseră confirmate. Fusese totdeauna o fire violentă şi lu- natecă; în cîteva luni a devenit neliniştitor, insuportabil. Se închidea zile întregi în cameră strigînd că are de lucru, că vrea să lucreze, că trebuie totuşi să fie lăsat să lucreze.

1 **Charles Baudelaire, *Spleen,* traducere de Al. Philippide, E.L.U., 1967.**

Camera lui era deasupra noastră, astfel că-l auzeam umblînd încoace şi-ncolo, dînd din picioare, răsturnînd scaune şi căscînd îndelung. Apoi urmau intervale mari de tăcere, în timpul cărora sînt sigur că dormea. Apoi bolborosea la pian
0 mică frază informă. Apoi îşi lua vioara sau violoncelul, pentru că Valdemar cînta destul de bine la trei-patru instrumente. Apoi începea să deschidă şi să închidă ferestrele. Apoi îl auzeai înjurînd sau spărgînd cîte ceva. Apoi urmau iar tăceri nesfîrşite.

După aceste perioade de izolare, era nu posomorit, ci agresiv şi limbut. Se instala în faţa pianului mare al soră-mi şi se avînta în improvizaţii frenetice, avînd la bază reminiscenţe care nu erau întotdeauna inconştiente şi nici chiar involuntare. Atunci devenea odios. „Ce-i cu dumneata? spunea el întorcîndu-se spre Cécile. Te gîndeşti pare- mi-se că asta nu-i de mine, nu-i aşa? Ba e de mine şi-i un lucru admirabil. Auzi, Cécile? E admirabil ! Şi mă pricep. In orice caz eu sînt un artist." După aceea, cădea săptămîni de zile într-o stare de toropeală, se prefăcea că nu-l mai interesează nimic şi bombănea mereu cu un glas fornăit şi molatic: „Ba nu, ba nu, ştii prea bine că m-am lăsat de muzică. Ţi-am spus de sute de ori că puţin îmi pasă de muzică şi de muzicienii voştri. Ce rost are? S-a sfîrşit cu muzica. De acum înainte nu se va mai scrie nimic bun. Am intrat într-o perioadă de decadenţă". Încă de pe atunci, începuse să mă enerveze grozav. Se porni să distrugă tot ce adorase, tot ce ne făcuse şi pe noi să adorăm, renegîndu-şi prietenii, maeştrii, zeii, bolborosind şi gîngăvind imprecaţii nelămurite: „Sînt toţi nişte viţei ! Nişte porci ! Dumi- tale-ţi plac? E semnificativ! Ce ruşine!" Ne privea cu dispreţ, cu ochi tulburi, plini de regrete, de invective, de chef de harţă. Pe vremea aceea eram un băiat tînăr şi nu eram sigur pe experienţele şi nici pe analogiile ce le făceam, totuşi am avut adesea impresia că Valdemar bea. Repet, nu cunoşteam încă bine tulburările de acest gen şi mi s-a părut foarte curînd că mă înşelam.

Pe urmă se produse o acalmie. Valdemar scrise o bucată pentru pian intitulată *Interludiu in fa minor* şi pe care după trecere de atîţia ani, Cécile mi-o cîntă uneori fără comentarii, cînd sîntem numai noi doi. Mă gîndesc că, în adîncul disperării sale, Valdemar a descoperit ce înseamnă bucuria pustiitoare a Buneivestiri. *Interludiul* e aproape o capodoperă. Mi-am dat numaidecît seama de asta şi Valdemar a înţeles mai bine decît oricine, simţind totuşi spaima amantului părăsit, căruia femeia iubită îi acordă o oră de dragoste ca o poamă lipsită de speranţă şi de făgăduieli pentru viitor.

Lucru ciudat, floarea aceea rătăcită — mă refer la *Interludiu* — aproape că o înnebunise de mîndrie pe doamna Henningsen. Pînă atunci trăise în convingerea placidă că fiu-său era o fiinţă prea excepţională ca să aibă cit de cit nevoie să se manifeste. Această femeie admirabilă începu să ridice în slăvi geniul lui Yaldemar, deşi în>clipa aceea geniul fiului ei zvîrlea o ultimă scînteie în ajunul morţii.

Doamna Henningsen fuma mult, se farda cu furie, se gătea în veşminte a căror extravaganţă părea trufaşă, copleşea lumea muzicală de sarcasme şi ne considera pe noi, ăştia, Pasquier, umilii prieteni ai fiului ei, ca pe nişte şerbi emancipaţi. Purta lornion şi se prefăcea că-şi examinează oaspeţii cu lupa, ceea ce vreau să cred că era un obicei de miniaturist. Doamna Henningsen spunea: „Toţi indivizii ăştia, compozitorii noştri la modă, sînt nişte răhăţei. Val- demar are să-i facă praf. Nu-i aşa, Valdo?" Avea o voce de contralto şi vorbea cu un accent jumătate slav, jumătate germanic, deşi era pariziană. Spunea cuvinte foarte grosolane cu o distincţie perfectă şi folosea o intonaţie de mahala pentru a rosti observaţii preţioase sau judecăţi artistice. Cînd avea oaspeţi, spunea mereu: „Valdo dragă, cîntă-le chestia aia a ta... Ştii care. *Interludiul".* Cred că Valdemar l-a cîntat cu plăcere de două-trei ori. Pe urmă a bombănit, apoi s-a supărat. „Veşnic *Interludiul!* bodogănea el. S-ar crede că altceva n-am mai făcut." Intr-o zi, a izbucnit în rîs şi a repetat: „Da, numai asta am făcut. Fireşte, numai asta!" Şi deodată, s-a îngălbenit, s-a învineţit, a fost apucat de o furie convulsivă şi a spart pe covoarele orientale lămpile mici cu petrol, veşnic mirositoare şi umede, care erau prinse în manşoane cu resorturi de sfeşnicele pianului.

în asemenea cazuri, doamna Henningsen îşi punea pălăria şi voaleta pe care o aspira, apoi o prindea între buzele strînse. Cobora pe stradă cu cîinele, lăsînd pradă furiei fiului ei atelierul, şi apartamentul, toată casa. Uneori, coboram şi eu şi o zăream pe trotuar pe doamna Henningsen în rochie de muselină, de tul, sau de voal vaporos; cu un aer meditativ şi plin de interes, îşi privea căţeluşul prins în zgardă care urina cîte un pic.

După ce-i trecea furia, Valdo era cuprins din nou de nepăsare. într-o zi, m-a apucat de după ceafă şi a **început** să plîngă cu sughiţuri pe umărul meu. Vorbea despre el la persoana a treia — poate din pudoare — şi spunea: „Nimic ! Absolut nimic! Nu va face niciodată nimic. Şi ştie asta, o ştie".

După două-trei zile, intervenea o perioadă de acalmie. Valdemar descoperise un italian necunoscut din secolul al XVI-

lea. Era o minune a lui, un Baruch[1] al lui. Vorbea o săptămînă despre asta şi ne poftea la ospăţ cu o înflăcărare tiranică. Şi după ce reuşea, după ce ne inspirase dragoste pentru obiectul pasiunii lui, îl scuipa, îl sfîşia, îl renega, se silea să ne convingă că sîntem nişte ignoranţi şi că n-avem gust.

în toate aceste certuri, Cécile dădea dovadă de o răceală desăvîrşită. Cred că de pe atunci îşi dăduse seama cîte parale făcea Valdemar. Cînd s-a vorbit despre emigrarea noastră la Créteil, Valdemar a făcut scene. A început prin a declara că Cécile avea să-şi rateze cariera. Adăugă că aşa-i trebuia, că Cécile nici nu merita altceva, că era arogantă şi rece, că nu va înţelege niciodată ce înseamnă suferinţa neprihănită a artistului.

Dreaptă şi severă, Cécile asculta aceste nebunii pe care le auzise de sute de ori rostite de aceeaşi gură. Asculta, şi buza superioară îi tremura pe dinţii de o albeaţă strălucitoare. Şi cum se întîmpla de obicei, Valdemar căzu în cele din urmă în genunchi. îi ceru iertare cu explozii violente de trufie. Fără voie, asistam adesea la tristele lor scene de dragoste. Valdemar spunea: „Pleacă la Créteil. Am să vin după tine, am să vin peste tot după tine. Şi peste doi ani, exact peste doi ani, am să te iau de nevastă. Jură-mi că ai să fii nevasta mea".

Strîngea genunchii soră-mi cu braţele dar ea se desfăcea din strînsoare cu o mînă calmă şi hotărîtă. Galbenă încă de efortul de a-şi stăpîni mînia, Cécile repeta cu fălcile încleştate: „Desigur, o să ne căsătorim, doar ţi-am promis".

îndată după ce ne-am mutat la Créteil, lucrurile s-au schimbat. Valdemar venea să ne vadă sau, mai bine zis, venea s-o vadă pe Cécile, o dată, de două ori, de trei ori pe săptămînă. Nu mai era vecinul nostru, nu mai era un Ariei al casei, un geniu zburător pe care-l puteai întîlni pe scară. Latura ciudată, excentrică, anormală, ca să spunem lucrurilor pe nume, a personalităţii lui, deveni numaidecît mai vizibilă. Joseph exclama: „E un estet!" şi spunînd aceasta,
Joseph ridica privirea spre cer prefăcindu-se că ţine o floare imaginară intre degetul mare şi arătătorul mîinii stingi.

Fără îndoială, din pricina modificării cadrului vieţii noastre, l-am văzut atunci pe Valdemar într-o lumină mai limpede şi mai crudă. Începuse să-şi cam neglijeze ţinuta. El, care pînă atunci îşi alegea costumele cu atîta băgare de seamă, dădea acum dovadă de slăbiciuni ciudate. Admitea să poarte haine

1 **Profet, discipol al lui Ieremia; numele său este in general întrebuinţat pentru a sugera o revelaţie, un lucru uimitor.**

mototolite, pătate, prăfuite. Nu se mai sinchisea de aspectul lenjeriei şi al cravatelor, răspindea un miros dulceag de tutun oriental şi de farmacie. Intr-o zi i-am făcut observaţie şi atunci mi-a răspuns cu o privire vicleană: „Ştii doar că mi s-a recomandat un tratament, ştii doar că sînt neurastenic. Aşa că nu mă bate la cap şi nu te mai ocupa de mine".

Se aşeza pe un scaun şi se pierdea în visări inimaginabile. Ochii lui, ochii aceia cu pupile mari a căror privire era îndreptată spre prăpăstii albastre, păreau că moţăie. Uneori deschidea gura pe jumătate şi de pe buzele fără vlagă se prelingea o şuviţă lungă şi grea de salivă. Nu mai făcea atît de des crize de furie. Avea un aer indiferent şi pierdut în depărtare, da, părea mai ales pierdut în depărtare. Cam în această perioadă a început să-mi fie scîrbă de el.

încetul cu încetul, fără să-şi slăbească încleştarea, familia noastră, clanul Pasquier, începea să se aerisească şi să se desfăşoare. Ferdinand şi Joseph n-au adus niciodată multă lume la noi în casă. Joseph care a cunoscut după aceea tot Parisul n-a avut niciodată un prieten adevărat. De altfel, nu era de loc ispitit să introducă în casa noastră pe oamenii cu care, în acea fază a carierei sale, făcea şi desfăcea tot felul de mici afaceri dubioase. Am anumite motive să cred că nu vorbea niciodată cu alţii despre noi, decît doar cu intenţia de a-şi mări prestigiul şi de a-şi face reclamă: „Tatăl meu, doctorul... Sora mea, o artistă care se bucură de o admiraţie unanimă... Fratele meu mai mic, un savant de mare viitor..." Gînd am săpat pe tăbliţele mele intime următoarea maximă riguroasă: *Să nu te dai drept ceea ce nu eşti,* la Joseph m-am gîndit, pentru că am vrut cu orice preţ să fac contrariul a ceea ce făcea Joseph.

Prin urmare, Joseph nu aducea aproape pe nimeni acasă. Cînd i-a văzut apărînd pe camarazii mei, Ferdinand a manifestat veleităţi de a-mi face concurenţă. într-o duminică, a invitat un tînăr de la el de la birou. Joseph l-a făcut bucăţele. Tînărul îngrozit, nu s-a mai arătat. De altfel, Fer- dinand se logodise şi fenomenul acesta se manifestă nu prin exuberanţă, prin dorinţe serafice, prin preludii la zborul nupţial, ci prin repliere, şuşoteli, izolare, pe scurt, cea mai perfectă atmosferă de taină.

Prin urmare, în perioada aceea — voi reveni mai departe asupra acestui punct — eu eram acela care aduceam acasă prieteni şi camarazi. Printre aceşti tineri, Valdemar făcea o figură foarte ciudată. Deşi mă străduiam pe cît puteam ca să nu se întîlnească cu Justin, împrejurarea aceasta era adesea inevitabilă şi mă enerva grozav. Yaldo nu era un jucător elegant. Deşi era

un rival fericit, succesul nu-i dădea motiv de împăcare, de politeţe sau de măsură. Se aprindea iar şi se avînta în discuţii difuze asupra artei şi poeziei. Justin se însufleţea. Trebuia să previn izbucnirea unei furtuni şi să fac minuni de dibăcie. Din fericire, în cursul acestor controverse, Justin dovedea că e un gentilom; nu le lăsa niciodată să devină uricioase.

Doamna Henningsen nu ne vizitase decît de vreo două ori de cînd ne'instalasem la Creteil, arătîndu-se de altfel cît se poate de antipatică. Încăpăţînarea fiului ei de a-şi realiza hotărîrea, pe care ea o considera şi o declara absurdă, o indispunea grozav. Veni momentul cînd Valdemar, cu o încăpăţînare mai curînd bolnăvicioasă decît înflăcărată, vorbi despre stabilirea unei date, despre luarea unor dispoziţii definitive pentru căsătorie şi atunci am înţeles că începeau vremuri grele pentru noi.

In perioada aceea, Valdemar avea douăzeci şi şase de ani şi cîteva luni. O parte din mica avere a maică-si îi aparţinea, fapt care simplifica oarecum instalarea tinerilor căsătoriţi. în această privinţă tata manifesta o nepăsare zîm- bitoare. în definitiv ne-a hrănit, a vegheat asupra noastră şi ne-a ocrotit multă vreme; fireşte, nu pot în legătură cu persoana lui să evoc peştele liber care-şi aruncă sămînţa la întîmplare, dar părea totdeauna că spune: „Descurcaţi-vă cum ştiţi, copii. Eu m-am descurcat bine. Pînă la urmă totul se rezolvă şi eu sînt o dovadă vie că aşa se întîmplă. Cît despre trebşoarele, sentimentele şi amorurile voastre, faceţi ce poftiţi. Dar mai ales, nu vă ocupaţi de mine mai mult decît mă voi ocupa eu de voi".Dacă tata gîndea astfel, şi am toate motivele să cred că aşa gîndea, în schimb mama trăia într-o stare permanentă de alarmă, cu ochii ageri şi cu urechile ciulite. Sînt sigur că din toţi copiii ei, pe Cécile o înţelegea cel mai puţin. Cred că Cécile a intimidat-o, ceea ce n-a făcut nici Suzanne cu frumuseţea ei, nici Joseph cu banii lui şi nici eu. Aş putea afirma că mama şi-a dat seama de decăderea lui Yaldemar şi atunci, cu un simţ uluitor al tacticii şi al primejdiei, mama s-a silit să tărăgăneze. Invoca mereu vîrsta foarte fragedă a fetei şi amîna toate hotărîrile pentru un viitor destul de depărtat, ca să îngăduie intervenţia surprizei, a faptului nou, a evenimentului salvator.

Cu toată această purtare înţeleaptă, lucrurile mergeau înainte şi, cîteva zile după evenimentele pe care le-am povestit, doamna Henningsen s-a supus stăruinţelor fiului ei şi a venit la Créteil să facă un demers pe care noi îl numeam cu voce scăzută: „cererea oficială".

Doamna Henningsen sosi cu trăsura spre seară. Valde- mar era la noi de dimineaţă. Luase prînzul cu noi, rătăcind dintr-o cameră într-alta, din casă în grădină şi ascultînd distrat pe Cécile care nu se dezlipea de pian. Aşadar, doamna Henningsen sosi şi „cererea oficială" constitui scena cea mai vagă şi cea mai ridicolă din cîte am văzut vreodată. Ferdinand se plimba pe malul rîului cu logodnica lui. Joseph se dusese să vadă pe flăcăii din partea locului jucînd o partidă de fotbal, obicei englezesc care pe vremea aceea era în floare la noi. Cu o seninătate în stare să dezarmeze toţi demonii, Cécile descifra nişte partituri aeriene de Cou- perin pe care le poreclise „muzică de duminică". Mama şi Paula Lescure coseau în salon, ceea ce era un fapt neobişnuit. O ascultam pe Cécile, sugînd distrat dintr-o pipă mică de lemn de măr. Doamna Henningsen intră cu bastonul în mînă ca marchizele de pe o pînză de Jouy. Gîfîia uşor, fiindcă

începuse să se îngraşe. Cécile coborî imediat şi tata, care efectua prin grădină una din acele plimbări pustie- toare despre care voi vorbi curînd, veni şi el în salon. Paula Lescure se ridică de pe scaun şi se duse să facă ceaiul. Tolănit pe canapeaua Louis-Philippe, cu picioarele crăcănate, Yaldo privea o muscă ce se plimba pe plafon. Toată lumea era foarte stingherită. Doamna Henningsen îşi ţinea lorni- onul închis, cu cele două lentile una peste alta, şi-l ridica

spre ochiul drept, încruntînd tare din sprîncene, ceea ce o silea să facă o strîmbătură. începu prin a rosti cîteva fraze morocănoase în legătură cu pavajul din Créteil, apoi spuse deodată răsucindu-şi tot trupul:

— Va să zică eşti hotărîtă, Cécile. Vrei neapărat să te măriţi cu fiul meu?

Cécile e albă din fire. Cei care au văzut-o pe scena unei săli de concert îi cunosc paloarea radioasă şi fruntea frumoasă de marmură albă care, în timp ce sufletul ei se înalţă, găseşte tăria să se purifice şi să pălească şi mai mult. Cécile păleşte uneori, dar nu roşeşte niciodată. în ziua aceea însă, am văzut-o roşind. A fost o roşeaţă violentă, care a ţîşnit deodată. O roşeaţă din acelea care supără ochiul. Aşa a roşit Cécile.

— Eu nu vreau nimic, doamnă, spuse ea. Am să fac ce are să vrea Valdemar.

Doamna Henningsen izbucni în rîs. Avea un rîs umed, care se transforma în tuse, căci această doamnă fuma mult prea mult şi avea adesea dureri de gît. Mama lui Valdemar începu să horcăie:

— Ce are să vrea domnul Valdemar ! Ce frumos spus ! Auzi ce fetiţă resemnată ! O fetiţă sacrificată ! Un copil martir ! Dacă trebuie, o să-l iau de bărbat pe acest Valdemar. Ce faci, domnişoară Pasquier?

Doamna Henningsen, care ne cunoscuse de copii, pe Cécile şi pe mine, ne tutuia, dar uneori ne spunea „dumneata" cu o emfază teatrală. Doamna Henningsen repetă:

— Ei, ce faci, domnişoară?

Cécile îşi recăpătase tot calmul. Totuşi, avea o privire Pasquier, o privire de un albastru polar, care nu prevestea pacea.

— Doamnă, răspunse ea, dacă Valdemar vea să-l iau de bărbat, bine ! îl voi lua de bărbat. I-o datorez. Dat fiind că e tot ce vă pot spune şi dat fiind că am spus ce aveam de spus, daţi-mi voie să plec din cameră.

Şi Cécile ieşi foarte repede. Valdemar îşi [apropiase, apoi îşi depărtase picioarele lungi. Părea că aude cuvintele cu o uşoară întîrziere. Strigă cu glas furios:

— Mamă, ai să strici totul, aşa cum faci totdeauna şi pretutindeni.

—

Şi ieşi din cameră în fugă.

— Splendid ! strigă doamna Henningsen. Uite-l pe nătăfleţul ăsta mare care-mi spune prostii ! Şi eu nu mă gîn- dese decît la el în toată povestea asta neplăcută.

Tata zîmbea şi zîmbetul îi descoperea caninii. Simţeam, că nu trebuia să ne temem de el, fiindcă doamna Henningsen îl cam intimida. Prin urmare, tata zîmbea şi, cu un aer jenat, izbea uşor cu degetele pe braţele fotoliului său. De altfel, eram eu însumi prea emoţionat ca să-l examinez cu atenţie pe tata. Doamna Henningsen îşi introduse un deget, în jabou, îl scutură ca să-i înfoiască toate dantelele şi spuse, lungind silabele:

— E inutil să vă ascund, scumpă doamnă că, după mine, această căsătorie e absurdă.

— Ce vreţi să spuneţi, doamnă? spuse mama noastră, cu glas liniştit.

Urmă o tăcere de gheaţă. Cele două femei se măsurau cu privirea. în împrejurări de acest fel eram cuprins de o mare admiraţie faţă de mama: obrazul ei umil, obosit, umflat, brăzdat de mii de cute bolnăvicioase, se înăsprea fibră cu fibră, devenea maiestuos şi căpăta o frumuseţe severă. Aştepta, supraveghea cele mai neînsemnate cuvinte şi vorbea cu o blîndeţe surprinzătoare.

— Dumneavoastră care sînteţi o mamă atît de bună, rosti doamna Henningsen, trebuie să ştiţi că oricine îşi face tot felul de visuri pentru copiii săi.

Mama clătină din cap de sus în jos, dar nu spuse nimic. Doamna Henningsen reluă cu buzele strînse şi ridicînd treptat tonul:

— Cécile mi-e foarte dragă. E o fetiţă foarte talentată. Ei şi ! Am cunoscut destui copii talentaţi. Bineînţeles, Valdemar are să facă ce vrea. E mai mult decît major. Dar nimic nu mă va împiedica să-mi spun că, pentru el, căsătoria asta reprezintă o mezalianţă.

Pentru a rosti acest frumos discurs, doamna Henningsen luase vocea aceea de împărătească, pe care n-o puteam suferi. Am simţit că sînt pe cale să explodez. Mama ridicase foarte puţin degetul arătător. Nu răspunse numaidecît. Am văzut că-i tremura bărbia şi că se silea să oprească acest tremur.

— Doamnă, spuse ea foarte încet, nu ştiu dacă marile servicii pe care le-aţi făcut fiicei mele vă dau dreptul să ne insultaţi azi. In orice caz, vreau să vă spun că dacă aş putea s-o influenţez pe Cécile, totul s-ar sfîrşi chiar în seara asta, căci sînt şi eu de părere, din motive destul de diferite de ale dumneavoastră, că această căsătorie e o nebunie. Nu zîmbiţi, doamnă. Nu am intenţia să vă plătesc cu aceeaşi monedă. In orice caz, cred că nu putem fixa data nunţii decît în primăvara viitoare.

Doamna Henningsen ridică din umeri.

— Daţi-mi voie să vă spun, răspunse ea, că vă găsesc foarte susceptibili pe toţi. Nici nu-i vorba de a insulta pe cineva. Am spus răspicat ce gîndesc, dar n-am vrut să vă jignesc.

— Ei bine! am spus eu ridicîndu-mă în picioare şi stri- gînd din răsputeri, poate căn-aţi vrutsănejigniţi,totuşiaţi făcut-o. Cum aşa? E vorba despre Cécile. Dar bine, doamnă, nici pentru un rege, aţi înţeles? Nici pentru un rege căsătoria cu Cécile n-ar fi o mezalianţă. Ci dimpotrivă, doamnă.

Vizitatoarea- noastră îşi ridică lornionul, mă examină cîteva clipe şi izbucni în rîs.

— Ia te uită la cocoşelul ăsta ! Ce te-apucă, dragul meu? Ştii că ai cam început să ne plictiseşti cu impulsurile tale, cu elanurile tale, cu poveştile, cu efuziunile, cu sufletul tău nobil?

— Fiţi sigură, doamnă, că nu vă voi plictisi, după cum aţi spus, prea multă vreme.

în timp ce trăgeam uşa după mine, am auzit-o pe doamna Henningsen care spunea izbucnind în rîs:

— Asta-i simfonia despărţirii. Nu zău, am pus pe fugă pe toată lumea.

Am coborît în grădină. Era o seară posomorită. îmi istoveam mînia plimbîndu-mă pe alei. Valdemar se dusese probabil s-o mîngîie pe Cécile, şi, cu siguranţă, să se certe cu ea. Umblam, băteam din picior, fruntea îmi ardea şi dinţii îmi scrîşneau. Deodată, trecînd prin faţa cămăruţei care purta numele de laborator şi în care tata îşi depunea instrumentele, eprubetele şi fiolele, am auzit un zgomot

uşor. Uşa era întredeschisă. Am împins-o uşurel şi l-am zărit pe Valdemar care-mi întorcea spatele. Deschisese dulapul unde

se aflau medicamentele. Ţinea în mînă un flacon al cărui conţinut îl vărsa într-o bomboniera mică. Era atît de absorbit de această treabă, încît nu m-a auzit intrînd.

— Ce faci acolo? l-am întrebat.

A tresărit, dar şi-a revenit numaidecît.

— Nimic. Mă distrez. Mă uit.

In clipa aceea, am zărit eticheta de pe flacon şi inima mea s-a strîns. Privirea lui Valdemar, mersul lui, accesele lui de tristeţe, dispariţiile, nerăbdarea, visările lui, totul s-a înfăţişat deodată în faţa ochilor mei într-o lumină cumplită.

— Ah! am exclamat eu cu o voce tremurătoare, dar eşti nebun! Eşti nebun!

Continua să facă pe şiretul şi se silea să rîdă.

— E pentru un prieten. Te asigur că nu-mi fac injecţii.. Te asigur că nu-i pentru mine. E pentru un prieten, Laurent.

Il priveam cu gravitate, gata să izbucnesc în plîns. Atunci, schimbînd tonul şi strîngîndu-mi mîinile să mi le rupă, începu să vocifereze:

— Jură-mi că n-ai să spui nimic. Întîi şi întîi fiindcă mi-am făcut o singură injecţie, una singură. Jură-mi,. Laurent, jură-mi! Vrei să-ţi cad în genunchi? Vrei să mă tîrăsc pe jos în faţa ta? Dacă spui ceva, au să-mi ia totul,, au să mă bage într-o casă de sănătate, or să vrea să mă vindece sau mai ştiu eu ce. Dacă spui ceva, Laurent, am să mă omor şi are să fie vina ta, da, vina ta, Laurent. Jură-mi că n-ai să spui nimic.

— Nu! i-am răspuns eu clătinînd din cap, nu pot să-ţi jur asta.

— Crede-mă, spuse el, că nu şterpelesc niciodată de aici, de la taică-tău. Am făcut-o pentru prima dată. Ba nu, e a doua oară, atîta tot. Poţi să mă cauţi în buzunare, ai să vezi că n-am seringă. Dacă Cécile află vreodată, am să ştiu cine i-a spus. Uite, cad în genunchi, mă tîrăsc în faţa ta.

Căzu în genunchi repetînd:

— Să nu spui nimic.

Şi eu nu mai ştiam cum să-l împiedic să strige.

C A P I T O L U L I X

DOCTRINA VEŞNICEI TINEREŢI ŞI RAFINAMENTELE COSMETICE. ÎNTOARCEREA SPRE PĂMÎNT.O FOLOSIRE NESĂBUITA A FOARFECELUI DE GRĂDINĂ. O GRĂDINĂ BINE ÎNTREŢINUTĂ. CHICO, CHICO- CANDO. O FEMEIE SLABĂ NUMAI ÎN APARENŢĂ. O

GALERIE DE MICI PORTRETE. CIOROVĂIALĂ POLITICĂ. DECLINUL BURGHEZIEI. JOSEPH PRADĂ LIRISMULUI MATERIALIST.

In fiecare duminică locuinţa noastră era scuturată de un acces de friguri. Abia luni se lăsa iar pacea peste ea. Fraţii mei plecau la Paris unde mă duceam şi eu adesea, căci mă şi pregăteam pentru redeschiderea cursurilor. Tata începea să-şi facă toaleta de la şapte dimineaţa, li acorda cea mai mare atenţie, ceea ce mă scotea din fire, deşi nu spuneam nimic. „Doctrina veşnicei tinereţi", pe care tata o practica cu o frenezie ce creştea an de an, îşi găsea aici aplicaţiile pragmatice. Instalase în camera lui o masă mare de experienţe. Aşeza pe ea borcane de cremă, flacoane de oţet, alcoolaţi, uneori toate fiind mai mult sau mai puţin fabricate de el însuşi. Lua şi nişte pilule, nişte picături, nişte elixiruri ale căror formule le varia şi pe care le ridica în slava cerului oferindu-se de bunăvoie ca exemplu demonstrativ. Se bărbierea cu un brici de modă veche şi, în timp ce efectua această operaţie, toţi membrii tribului Pasquier îşi ţineau răsuflarea, fiindcă tata înjura, ne interzicea să ne apropiem de el la mai puţin de patru metri distanţă, nu răspundea o vorbă la întrebări, oricît ar fi fost de urgente şi considera o zgîrietură sau o singură picătură de sînge drept motiv pentru explozii spumegînde de furie. După ce băga briciul în teacă, tata se stropea cu apă rece, pentru a-şi „tonifica epiderma", apoi se freca cu creioane, cu cristale de piatră acră, cu creme emoliente, se înarma cu o pensetă, îşi vîna tuleiele de pe bărbie, punctele negre, bubuliţele, pieile moarte, petele rătăcitoare. Cu tot felul de periuţe şi de pensule îşi aplica pe mustaţă şi pe păr uleiuri, lichide, esenţe pe care le pregătea în taină şi care-l învăluiau toată ziua într-un miros tenace de laborator. N-a suferit niciodată din cauza asta, pentru că n-avea miros. Apoi îşi dregea vocea gargarisindu-şi gura de două-trei ori. Uneori îl surprindeam în toiul acestor operaţii de alchimie. Mă înfuriau pentru că, în ciuda neînţelegerilor dintre noi, nu puteam admite gîndul ca omul acesta extraordinar să se facă ridicol. Dar în această privinţă, ca în toate celelalte, nu accepta nici un sfat.

Uneori epiderma lui suferea din cauza îngrijirilor exagerate şi se umplea de pete roşii. Tata rămînea buimac: n-a admis niciodată că excesul poate fi o greşeală. Atribuia aceste mici neplăceri intervenţiei inoportune a vreunuia dintre noi.

După ce lua toate aceste măsuri de prevedere împotriva „insultelor ireparabile ale vîrstei", tata cobora în grădină, unde

devenea alt om. Descinzînd din oameni simpli, jumătate ţărani şi jumătate grădinari, se rupsese de pămînt pentru a se „ridica prin ştiinţă", cum îi plăcea să spună. îndată ce avu o grădină, dorinţa de a scormoni pămîntul începu să-l chinuie. Săpa, prăşea, plivea, era scăldat în sudoare îndată ce se apuca de treabă, cămaşa i se umfla deasupra pantalonilor, nu-i păsa de soare, de vînt, de averse, cuprins parcă de o furie georgică. Uita ce oră e, îşi neglija obligaţiile şi o înspăimînta pe mama, care sosea în grădină cu un şervet în mîna stingă şi cu un flacon de ulei de terebentină în mîna dreaptă. Plugarul accepta, nu fără bombăneli şi fără sarcasme, să se lase ţesălat. Apoi îşi făcea iar toaleta, îşi lăsa iar geniul cosmetic să se exercite cîteva clipe, apoi se îmbrăca de plecare.

în afară de dojenile mamei, grădina constitui pentru tata prilej de numeroase conflicte cu noi, copiii. Grădina asta ne plăcuse de la prima privire. Era mică de fapt, dar concepută cu oarecare inteligenţă. Nu era îmbîcsită fiindcă avea cîţiva arbori înalţi, o peluză care ocupa cea mai mare parte din spaţiu şi chiar o alee mărginită de tei tineri. Foarte curînd, tata începu să exercite asupra acestei naturi un fel de tiranie. Se plimba cu foarfecele de grădină în mînă, cu un aer cînd meditativ, cînd inchizitor. Dacă se apuca să taie, făcea ravagii. Cînd ne întorceam seara acasă, aveam toate motivele să ne înfuriem şi să facem scandal. Tata era în stare să transforme un boschet într-o măturică de pene, spalierele în nişte schelete rudimentare, să atace arborii mari cu scara dublă, pe scurt, arăta interes pentru orice, pînă şi pentru plantele agăţătoare, pentru iederă şi viţa sălbatică. Găsea pretexte raţionale pentru aceste ■operaţii şi l-am văzut făcînd exerciţii de scrimă cu nişte tufe de liliac după ce consultase o enciclopedie rustică, într-o zi, în timp ce lipseam cu toţii de acasă, tăie un copac din cei mari cu complicitatea lui Herbelot. în ciuda dificultăţilor, operaţia fu dusă la bun sfîrşit, ca să zic aşa, într-o singură dimineaţă. Seara, tata ne explică cu zîmbete ■albastre că acest arbore împiedica înflorirea unui trandafir de mare efect. Trandafirul încăpea într-un ghiveci, iar arborele era un paltin cu panaş, cel mai nobil suveran al grădinii noastre. A fost singura dată în viaţa noastră cînd Joseph, Cécile, Ferdinand şi cu mine am fost perfect de acord, ■cel puţin ca să-i facem tatii reproşuri.

De altfel, tata îşi continua cu încăpăţînare experienţele mutilatoare. Plivitul îi făcea o plăcere ale cărei ciudate fluctuaţii am putut adesea să le examinez de la distanţă. Aplecîndu-se ici şi colo cu un aer visător, începea prin a smulge o cruciuliţă

oarecare, o floricică roşie, un fir de muştar, prăzi incapabile să opună rezistenţă. Atunci observa •cîte un adversar mai tenace: un picior al cocoşului sau un măcriş sălbatic pe care se înverşuna să le extirpe. Uneori •dădea peste o rochiţă a rîndunicii cu o rădăcină interminabilă, alteori peste o păpădie care nu voia să cedeze. Atunci îngenunchea şi începea să scormonească. Apuca cînd cu o mînă, cînd cu alta fire de pir, de laptele-cucului sau buruienile. Curînd părea însufleţit de un fel de turbare purificatoare. Era evident că nu voia să se mai urnească înainte de a fi vindecat de toţi paraziţii brazda din faţa lui. Apoi îl auzeam înjurînd. Se oprea o clipă şi înţelegeam că greşise, că ■distrusese o plantă bună, o salată sau o tufă de fragi. Se pornea iar pe treabă plivind cu frenezie. Apoi auzeam o nouă înjurătură, ceea ce însemna că o altă plantă bună fusese sacrificată. Atunci îl apuca furia şi începea să smulgă tot, atît plantele bune cît şi cele rele, cu acelaşi gest care mătura •orice.

E lesne de înţeles că acest regim a provocat multe suferinţe grădinii noastre. Tata nu accepta nici o observaţie, contempla spaţiul pustiit asupra căruia se exercita talentul lui, şi spunea cu o voce acră ca oţetul: „Mă ostenesc atîta ca să aveţi o grădină curăţică, dar voi nu sînteţi niciodată mulţumiţi". Se întorcea un timp la leacurile lui, a căror fabricaţie îl distra încă pe atunci. După aceea îşi lua jobenul şi, pe jos sau cu trăsura, se ducea să-şi vadă bolnavii.

Din nefericire nu se prea surmena cu ei. Prima realizare a unui vis pe care-l dezmierdase ani de zile a fost pentru tata şi pentru noi toţi o amară dezamăgire. Noi, copiii, sufeream numai în parte din cauza ei: eram preocupaţi să ne croim propriul nostru drum, aveam dorinţe, aveam treburi. In ciuda disciplinei clanului, simţeam că ne suflă vîntul în aripi. După ce se agitase şi zburătăcise o viaţă întreagă, tata se simţea deodată încătuşat pînă şi în clipele de răgaz. Şi răgazurile nu-i lipseau. Clientela era rară. în Cretei] avea doi confraţi bănuitori, pe care tata avea grijă să-i trateze cu aroganţă şi care făceau tot posibilul ca să-l discrediteze. El însuşi îi ajuta cu capriciile, cu înclinarea lui spre scandal şi spre sfidare. Toate aceste împrejurări îi procurau ore lungi de izolare, în care nu-şi găsea astîmpăr şi-şi împărţea timpul manipulînd fiole şi făcînd grădinărie. Şi de data asta, mama dădu dovadă de aceeaşi înţelepciune pe care o manifestase în toate celelalte încercări. Spunea aşa: „Zoriţi mai sînteţi! Nimeni nu-şi face o reputaţie în şase luni. Oamenii de aici trebuie să aibă timp să te vadă la lucru, Ram. Am aşteptat

zece ani ca să-ţi iei diploma, ne mai trebuie cel puţin doi sau trei pînă să izbuteşti". Vorbele ei blînde şi mîngîietoare ne linişteau, dar nu ne făceau rost de bani. Trăiam cu mare economie. Iată de ce, moştenirea mătuşii Mathilde, de care nu ne putusem folosi timp de treizeci de ani, venise acum la ţanc, datorită unui capriciu al legii.

Uneori, tata descoperea un motiv ca să plece la Paris, înhăma calul şi părea deodată foarte liber. Nu se întorcea decît seara şi atunci afla că nevasta brutarului născuse fără el, că în orele de consultaţie îl căutaseră trei persoane, cifră aproape prodigioasă, că fusese chemat la Bonneuil, dar că, plictisiţi de aşteptare, oamenii se duseseră la unul din confraţii săi. Atunci făcea cîte o criză de furie cu orchestra mare, declara că această profesie, pe care o dorise atît de pătimaş, era înjositoare şi ofensatoare, punea mîna pe foarfecele de grădină şi executa asupra arbuştilor cîte o tunsoare din varietatea pe care eu o numeam radicală, pentru că ajungea foarte repede la rădăcină, în cele din urmă se refugia în laborator, unde-l auzeam fredonînd cu o voce brusc potolită cîntecul acela misterios ce se cînta în tinereţea lui:

Chico, Chicocando, Batifol et ripenpette.
Chico, Chicocando, Batifol et ripenpo.
(Nu garantez că ortografia e exactă.)

Se oprea meditativ în faţa barometrului cu mercur care, din frageda mea copilărie, ne însoţise în cursul diferitelor noastre mutări şi care pierdea de fiecare dată lacrimi mari şi tremurătoare. Tata începea — chipurile pentru grădină — să se tînguie din pricina ploii, a uscăciunii, a vîntului de est şi a vîntului de vest. Uneori îl zăream oprindu-se în faţa unui zid pe care se căţăra un p o l y g o n u m . îmi făcea uşor cu ochiul şi-mi arăta o omidă care se mişca prin frunziş, alcătuind prin apropierile succesive ale capului şi ale cozii un fel de paşi arcuiţi. Atunci tata spunea cu unul din acele zînibete azurii care nu erau lipsite de farmec: „Ce crezi tu că vrea? Să mănînce? Aş ! Asta se rezolvă repede. Vrea mai ales să umble, da, asta e, vrea să-şi ia tălpăşiţa. Ca şi mine, dragul meu, ca şi mine. Nu, n-am să rămîn multă vreme pe meleagurile astea infecte".

Intimitatea noastră se mărginea la aceste confidenţe scăpate pe furiş. Două minute după aceea i se auzea vocea în şopron sau la etaj. încă o clipă şi se instala în laborator. Auzeam refrenul ironic care făcea să vibreze sticlele:

În cadrul acestei păci pe care o răbdam cu greu, venea şi duminica, cel puţin ca o diversiune. Eram toţi acasă şi adesea camarazii mei ne făceau cîte o vizită. Deşi nu voia să recunoască, tatii îi plăceau aceste vizite, pentru că ele însemnau mişcare, viaţă şi tinereţe.

Claire Baraduc, logodnica lui Ferdinand, venea adesea de dimineaţă. Pe vremea aceea era o fiinţă mărunţică, destul de plăpîndă, deşi mi-e greu s-o evoc aşa, cînd văd cum arată azi. Ferdinand o cunoscuse la întreprinderea unde lucra şi unde era şi ea salariată. Claire avea o diplomă, o mică zestre de cîteva mii de franci în obligaţii turceşti şi un trusou pregătit din copilărie, bucată cu bucată, comoară despre care Ferdinand vorbea cu mîndrie. Claire avea un zîmbet plăcut, păr frumos şi dinţi sănătoşi. Am spus totul? Nu, desigur că nu. Purta un *pince-nez* care aşternea un văl peste ochii ei frumoşi de cîine, ochi aurii şi mari, adăpostiţi sub sprîncene dese. Tata îi spunea deocamdată „fiica mea" şi-i debita cu o voce galantă nenumărate glume complicate, din care Claire nu înţelegea nimic şi care, după cîte-mi dădeam seama, se aflau la limitele obrăzniciei. încă de pe atunci, Ferdinand era foarte gelos. Glumele slobode ale tatii îl enervau cu atît mai mult cu cît nu le înţelegea, după cum nu le înţelegea nici Claire şi nu le înţelegeam nici noi, ceilalţi. Nu izbutea totdeauna să-şi ascundă enervarea şi, fiindcă era lipsit de supleţe, îşi arăta numaidecît colţii. Ferdinand spunea: „Te-am rugat şi altă dată s-o laşi în pace pe Claire". Speriată, Claire îşi scăpa lornionul, tata îşi înălţa spinarea, făcea pe „pieptosul" fără să se enerveze şi spunea trăgîndu-şi vîrful mustăţilor de mătase: „Dragul meu, n-o lăsa pe fata asta să creadă că se mărită cu un mitocan. Bărbaţii din generaţia ta nu se pricep să vorbească cu femeile". Ferdinand făcea crize de furie aruncînd stropi de salivă în dreapta şi-n stînga.

Intr-o zi, tata o apucă de mijloc pe mica Claire şi spuse cu un accent frivol: „Nu zău, e slabă numai în aparenţă". Ferdinand păli şi atunci m-am temut de o adevărată explozie. Dar domnul doctor Pasquier, tatăl nostru, începu numaidecît să vorbească despre altceva.

De cele mai multe ori, Ferdinand o bloca pe Claire într-un colţ al casei, unde, refugiindu-se amîndoi într-o miopie geamănă şi absolut invulnerabilă, începeau să şuşotească. încă din perioada logodnei lor am început să înţeleg că dacă sufletul unui om e un domeniu tainic şi greu accesibil, există un adăpost şi mai ermetic închis şi mai întunecat: e sufletul a doi soţi.

La început, cîţiva dintre camarazii mei au pătruns în casa noastră datorită unei întîmplări. Cînd era vorba de clanul Pasquier, amorul meu propriu devenea bolnăvicios. Cu excepţia lui Justin, mă temeam să aduc prieteni acasă fiindcă mă gîndeam că ar putea să-i judece pe mama, pe tata, ba chiar pe Joseph şi pe Ferdinand. Mărturisesc de bunăvoie această slăbiciune orgolioasă: m-am vindecat aproape total de ea. Multă vreme, în cursul acestor reuniuni, făceam o mutră destul de nefericită, fiindcă eram preocupat să împac în adîncul sufletului un mare număr de sentimente contrare.

Intr-o duminică, în timp ce mă plimbam pe malul apei, am zărit echipa Schleiter — alcătuită din toţi tovarăşii mei de lucru — care făcea canotaj pe Marna. A trebuit să mă urc şi eu într-o barcă, să vîslesc şi să cînt cu ceilalţi. Erau: Roch, Vuillaume, Hélène Strohl, Chabot şi Schleiter, căpitanul nostru, solemn chiar şi în costum de baie. Spre seară, plin de entuziasm, i-am dus la noi acasă şi mama le-a făcut ceai. Au mai venit şi altă dată după aceea. Joseph ne-a întovărăşit de mai multe ori în plimbări. Joseph se mişca greoi, dar avea o mare forţă musculară, ceea ce-i atrăgea respectul intelectualilor, cu toate că pe vremea aceea nu fuseseră cuceriţi încă de freneziile sportive. în cursul acestor întîlniri, Joseph mă uimea. îi pîndea pe camarazii mei cu o curiozitate ironică şi nu pierdea niciodată prilejul să-i surprindă fără apărare şi să le dea o lovitură de copită. Erau oameni din altă castă şi sînt sigur că, fără voia lui, Joseph simţea un respect superstiţios faţă de ceea ce nu înţelegea. Nu mărturisea acest lucru şi, deoarece în acest respect ciudat intra o mare cantitate de antipatie, îi plăcea să atace şi căuta să iasă biruitor. Printre altele se temea de inteligenţa ascuţită a lui Schleiter, refuzînd totuşi să-i dea cea mai mică dovadă de consideraţie. Nu-i spunea „domnule", deşi ar fi fost o politeţe foarte vagă, îi spunea „dumneata", lungind diftongul. într-o zi, Schleiter rosti cu vocea lui uscată şi şfichiuitoare:

— Dacă nu-ţi aminteşti numele meu, poţi să-mi spui „dragă maestre".

— Ai dreptate, răspunse Joseph cu falsă bunăvoinţă. Ai dreptate, arăţi ca un uşier de provincie.

Cei doi adversari se priviră o secundă. Aveau amîndoi un zîmbet rece. M-am aruncat în discuţie şi am îndreptat-o în altă direcţie. Gîndul că Schleiter ar fi putut să-l jignească pe Joseph şi să-l atingă în punctele lui sensibile mă indispunea numaidecît.

Numele lui Eugène Roch va rămîne în istoria ştiinţelor biologice. Opera lui e cunoscută azi de toată lumea şi n-are rost să vorbesc despre ea în cronica mea, deoarece nu-i o cronică de fapte şi nici măcar de idei, ci aş putea spune o cronică a sufletelor. Adevărata tragedie a lui Roch nu în cărţile pe care le-a scris o aflăm ; ea s-a jucat pe obrazul lui. Din punct de vedere fizic, urîţenia lui Roch era fără asemănare şi mai ales incomprehensibilă. N-am văzut în viaţa mea decît doi oameni atît de urîţi. Celălalt a fost un individ pe care l-am întîlnit odată în Finlanda, în bisericuţa rusă din Helsingfors. Omul acela avea trăsături regulate şi faţă albă, fără nimic anormal, fireşte, totuşi era atît de urît, încît n-am putut rezista şi am fost nevoit să plec fiindcă altfel mi s-ar fi făcut rău. Sluţenia lui Roch era oarecum diferită. Roch n-avea trăsături hidoase şi nici vreo boală de piele care să provoace scîrbă. Nu-i fusese dat să aibă o sluţenie simpatică, sănătoasă, amuzantă şi pitorească, din acelea care trezesc curiozitatea femeilor. Nu, era urît, de o urîţenie întunecată şi cu neputinţă de analizat. N-am putut niciodată să-mi spun că această urîţenie trădează involuntar un suflet plin de păcate şi nici să stabilesc, după exemplul romanticilor, o antiteză dureroasă între un obraz hidos şi cine ştie ce virtuţi sublime. Singurul lucru de care sînt sigur azi e că Roch a luptat cu răbdare împotriva urîţeniei lui. A luptat fără speranţă dar şi fără încetare. Interesant e că a biruit. Astăzi, bătrîneţea îi acordă o pace desăvîrşită. Nu e un bătrîn hidos. Uzîndu-i faţa, timpul a uzat în cele din urmă şi urîţenia aceea nedreaptă. Timpul mai face şi alte minuni, care sînt uneori injuste. Mama prietenului meu Justin, doamna Simon Weill, care a fost în tinereţe o femeie foarte frumoasă, este azi, în ciuda nobilului devotament şi a suferinţei suportate cu curaj o viaţă întreagă, este deci o evreică bătrînă şi diformă, de o sluţenie descurajantă, respingătoare, derizorie, sluţenie pe care un străin ar atribui-o cu siguranţă unor vicii degradante, ceea ce — pot să afirm lucrul acesta — ar fi o greşeală.

In orice caz, în anul 1900, Eugène Roch era urît într-un mod atît de ciudat, încît, cu prilejul primei vizite pe care a făcut-o în casa noastră, surioara mea Suzanne, în vîrstă atunc i de opt ani, a deschis gura mare şi a început să plîngă. N-a spus de ce plînge, nici ea nu ştia bine de ce. Cu siguranţă că Roch a fost singurul care şi-a dat seama cu durere de motivul acestei suferinţi.

Vuillaume lucra şi el în laboratorul domnului Dastre. Venise la noi după studii de filozofie, la care renunţase îndată după ce-şi luase agregaţia. De atunci încoace a făcut, cum am făcut de fapt cu toţii escapade, în medicină. Apoi a încercat să scrie. La el face aluzie Nicolle cînd spune: „Şi-ar fi dat viaţa pentru..." Vuillaume e azi profesor la Collège de France. In definitiv a realizat o carieră frumoasă, obsedată de ambiţii mari, totdeauna îndrăgite, totdeauna dezamăgite. In 1900 Vuillaume era un flăcău de douăzeci de ani, înalt, cu părul încărunţit prematur şi cu o figură delicată. Marginea pleoapelor era umflată de o uşoară blefarită, ceea ce dădea privirii sale o sensibilitate îngrijorătoare: părea veşnic gata să plîngă sau să zîmbească.

Chabot nu făcea totdeauna parte din echipa noastră la Sorbona. Era intern în medicină, dar lucra adesea la domnul Dastre ca fiziolog amator. Mic de statură, cu trăsături energice şi obosite, cu pielea delicată şi părul rar, se dovedea a fi, ori de cîte ori lua cuvîntul, un spirit drept, energic şi chibzuit. M-am mirat după aceea cînd l-am văzut pierzîndu-se în labirintul psihiatriei. Frecventarea nebunilor dă o ameţeală subtilă. Adevăraţii psihiatri nu sînt şi nu pot fi oameni cu o raţiune rece. Dacă Chabot a pornit-o pe acest drum, înseamnă că în cristalul spiritului său de logician exista o crăpătură misterioasă, o ruptură secretă.

Despre Schleiter şi despre Hélène am mai vorbit pînă acum destul. N-aş vrea ca înclinaţia spre portretizare să mă depărteze prea mult de cele ce am de spus, de cronica mea.In primele zile ale lui octombrie, am avut o duminică senină şi, dacă-mi amintesc bine, era duminica imediat următoare vizitei doamnei Henningsen. La rugăminţile mele, prietenii mei luntraşi au venit să ia o gustare la noi şi îndată după aceea s-a iscat o mare ciorovăială politică, îmi amintesc de ea printre multe altele, pentru că de atunci încoace, cel puţin aşa cred eu, evenimentele mi-au amintit adesea de ea. Spiritele erau preocupate de un congres al păcii care avusese loc după încheierea congresului socialist sau poate chiar concomitent cu el. Acest congres al păcii fusese prezidat de Charles Richet[1], profesorul lui Vuillaume. Se bucurase de o largă participare inclusiv de aceea a lui Alexandre Millerand[2], care, dacă nu mă-nşel, era ministru şi căruia Schleiter îi spunea cu severitate „ereticul".

---

1 **Charles-Robert Richet (1850 — 1935), fiziolog francez, laureat al premiului Nobel, autor a numeroase lucrări de specialitate precum şi a unora cu caracter literar.**

— Jean de Bloch[1], spunea Vuillaume, demonstrează cu cifre că războiul e imposibil.

— Nu-i chiar aşa, replică Chabot. Afirmă doar că riscurile fiind imense şi profitul inexistent, războiul nu poate avea loc. Nu-i acelaşi lucru. Dumneata ce crezi, Schleiter?

Schleiter răspunse cu vocea aceea funebră şi solemnă, voce „de circumstanţă", cum ar spune actorii şi pe care o păstra totdeauna pentru dezbaterile politice.

— Enormitatea riscului, rosti el, nu va împiedica desigur societatea burgheză să mai facă un război. Şi războiul ne va descotorosi de societatea burgheză. Nu există altă soluţie. Nu va exista, pare-se, decît într-un regim socialist.

— Ai putea să ne explici, întrebă calm Joseph, ce numeşti dumneata un burghez?

— Dumneata eşti un burghez, replică Schleiter.

Dar îndată după aceea adăugă, nu pentru a-şi atenua vorbele, ci pentru a extinde valoarea verdictului său:

— Dumneata, tatăl dumitale, Chabot, Vuillaume, Roch, domnişoara Strohl şi alţii.

— Şi dumneata, bineînţeles, adăugă Joseph.

Schleiter ridică din umeri.

— Dacă asta poate să te bucure şi dacă găseşti că e un lucru neplăcut. Şi eu, bineînţeles.

— Staţi puţin, spuse tata. Dacă am înţeles bine, mă consideraţi un burghez. Asta nu e o insultă pentru mine, numai că-mi vine să rîd, fiindcă trebuie să vă mărturisesc: n-am avut niciodată bani.

— Banii n-au o importanţă aşa de mare în chestia asta. Burghezia înseamnă în primul rînd o stare de spirit.

— Sînt burghez dacă vrei, nu zic ba, continuă tata. Dar, ştii dumneata, domnule Schleiter, că noi abia acum începem să ne descurcăm? Oamenii de felul meu îşi fac abia acum începuturile. După atîtea eforturi am reuşit de curînd să ne urcăm în şa, şi dumneata vrei să ne trînteşti la pămînt. Lasă-ne să răsuflăm puţin.

— Ah! spuse Schleiter cu răceală, nici dumneata, nici eu nu vom hotărî momentul.

— Tată, am strigat eu cu înflăcărare, nu poţi să înţelegi...

2* **Etienne-Alexandre Millerand (1859 — 1943), om de stat francez; iniţial adept al mişcării socialiste, preşedinte de republică între 1920 — 1924. ' Industriaş şi publicist polonez. Pledează în favoarea păcii prin lucrările sale. Aluzie, în text, la lucrarea sa din 1899: *Imposibilitatea tehnică* şi *eco***

1 ***nomică a unui război între marile puteri.***

Tata se însufleţea în discuţie. Se trase de vîrful mustăţilor.

— Nu pot să înţeleg! exclamă el. Îmi vine să rîd. După voi, nu mai pot să vă înţeleg nici pe voi cu ideile voastre, nici pe Joseph cu ale lui. Nu pot să înţeleg! Doar nu-i aşa de greu. Oamenii de genul meu au luptat cu dinţii şi cu ghearele ca să scape de mizerie şi voi declaraţi că rău au făcut şi că trebuie să coboare iar scara imediat. Cred că asta-i o lipsă de tact. Dumneata, domnule Schleiter, dumneata şi cei de o seamă cu dumneata visaţi o societate în care statul îşi va lua obligaţia să mîntuie toată lumea. Ei bine! Aş vrea să ştiu ce mare lucru e asta. Găsesc că e mult mai frumos să te descurci singur.

Dîndu-şi seama că toată lumea îl ascultă, tata păru deodată că se tulbură.

— Şi pot chiar să vă asigur că e al dracului de greu.

Schleiter ridică arătătorul.

— Tatăl meu, spuse el, era calfă de croitor.

— Şi dumneata, strigă Joseph, ai un fel de doctorat la Sorbona. Atunci de ce te plîngi?

— Dar nu-i vorba de cutare sau de cutare dintre noi, am spus eu. Nu înţelegi nimic din ideile lui Schleiter.

Joseph se ridică în picioare şi-şi strecură în buzunarele pantalonilor pumnii închişi şi grei.

— Un moment! strigă el. Un moment! Spui că eu nu înţeleg nimic, că tata nu înţelege nimic, că nimeni, în definitiv, nu înţelege nimic. Ia să vedem. Voi ştiţi ce înseamnă un Romanee-Conti? Ştiţi ce înseamnă langustă â la mongole? Ştiţi ce înseamnă icre negre tescuite? Nu? Atunci staţi să vă explic. Romanee-Conti e un vin de Bour- gogne din boabe de struguri alese unul cîte unul, aţi înţeles? Unul cîte unul, ca nişte bijuterii, ca nişte perle. Şi cînd

•Îl5

recolta nu e destul de bună, vinul nici nu se vinde. Iar cînd recolta e excelentă, vinul e păstrat un sfert jie secol şi e Îngrijit ca un zeu, înainte de a fi servit la masă. Una la mînă ! Langusta à la mongole e un aliment delicat şi, ca să fie bine pregătit, trebuie să moară cîţiva chinezi, să se coacă de căldură cîţiva hinduşi, să degere de frig nişte siberieni, ba chiar să se înece cîţiva pescari, ceea ce e specific meseriei lor. Două la mînă ! Icrele negre tescuite sînt un fel de gustare care costă două sute de franci kilogramul sau cam aşa ceva. Trei la mînă ! Ascultaţi-mă cu atenţie toţi. Ascultaţi-mă pe mine, puteţi să schimbaţi lumea, regimul, legile, toată şandramaua, va rămîne totdeauna

cineva să bea un Romanée-Conti, să mănînce langusta şi să înfulece tartine cu icre negre.

— Ah! am spus eu dezolat, eşti înfiorător, Joseph.

— Şi tu, continuă el învîrtindu-se în jurul mesei, tu eşti ridicol cu ideile tale umanitare. Fiţi convinşi că tot ce vă spun e adevărat: langusta vrea să fie mîncată şi preferă să fie mîncată à la mongole. Şi vinul de Romanée-Conti, ■credeţi-mă, vrea să fie băut. Ei bine, eu mi-am făgăduit să gust din aceste lucruri bune cînd îmi vor trece prin faţa nasului. Şi vorbesc despre asta fiindcă sînt sincer şi fiindcă nu-mi plac mofturile. Aha! va să zică scuipaţi pe bani. Aha ! Yă strîmbaţi. Eu vă asigur că banul nu şi-a dat încă măsura. Într-o zi se va găsi o şmecherie cu care să se poată cumpăra pînă şi talentul. Oamenii vor fi adormiţi, li se va face o mică operaţie la cap şi li se va da talent, inteligenţă, tot ce vor pofti. Şi fiindcă va fi nevoie de bani pentru a se cumpăra aşa ceva, cum se cumpără şi restul, ultimul cuvînt îl vor spune banii. Ia gîndiţi-vă, voi ăştia care faceţi experienţe pe animale, care lucraţi cu ace şi cu pile electrice, gîndeşte-te dumneata, revoluţionarule, poate chiar dumneata vei descoperi şmecheria aceea, căci, fără să vrei, fără să ştii, pentru noi lucrezi... Vezi să nu te îneci, Laurent. Bea o ceaşcă de apă, băiete.

A urmat o tăcere adîncă şi, deodată, am auzit-o pe Paula Lescure, care şedea într-un colţ al camerei, izbucnind în rîs. Pe urmă, sau aproape în acelaşi timp, Hélène începu să bată din palme.

Ce s-a întîmplat? întrebă Schleiter. Ce s-a întîmplat, domnişoară Strohl? Nu cumva găseşti că-i nostim

?

— Hélène răspunse cu îndrăzneală:

— Nu, găsesc că-i straşnic.

Schleiter apucă o pipă mică şi o umplu dus pe gînduri. Apoi spuse, cu vocea lui uscată şi cu privirea aţintită asupra lui Joseph:

— Dumneata ai un aer calculat şi chibzuit. N-are a face ! Eşti un posedat. Da, domnule om de afaceri. Ba chiar ai să faci şi nebunii. Şi dumneata şi cei asemenea cu dumneata. Ai să faci nişte nebunii nemaipomenite. Şi în ziua cînd vei cădea, împreună cu toţi cei ce-ţi seamănă, ne veţi tîrî şi pe noi. Cînd spun noi, mă gîndesc la intelectuali, la burghezia inteligentă, la nevinovaţi, mai bine zis.

Joseph izbucni într-un hohot de rîs şi îi ţinu iarăşi piept.

— Ah ! îi răspunse el lui Schleiter, nu-mi fac prea mult sînge rău pentru dumneata. Ceva îmi spune că ai să ştii să te descurci şi că ai să guşti şi dumneata din ea.

— Din ce am să gust? întrebă Schleiter.

— Din langustă! spuse Joseph. Din langusta à la mongole.

C A P I T O L U L X

OBSERVAŢII ASUPRA FOLOSIRII PRONUMELOR ŞI ADJECTIVELOR POSESIVE. LECŢIILE DE CĂLĂRIE. SENTIMENTUL ETERNITĂŢII LA TATA. CRITICA UNEI SPECULAŢII ASUPRA VALORILOR IMOBILIARE. DISPARIŢIA SERVITUTILOR AŞA-ZISE DE TRECERE. BOGĂŢIA CONSIDERATĂ CA O MESERIE. REACTUALIZAREA UNEI VECHI DISPUTE . FIARELE SĂLBATICE SE MANIFESTĂ. INTERVENŢIA MAMEI.

Intr-o zi de la sfîrşitul lui octombrie, tata coborî din docar, pe înserat, şi mă zări la fereastra camerei soră-mi Cécile. Mă duceam des la Cécile, unde rămîneam ore nesfîr- şite, îmbătîndumă de muzică. Tata m-a strigat îndată: — Laurent, vino să mă ajuţi.

Adusese în trăsură un pachet voluminos, de formă neregulată, al cărui conţinut nu-l puteam ghici, fiindcă era învelit

în hîrtie şi-n cîrpe.

— Asta ce-i? am întrebat eu.

Tata zîmbi, nu răspunse şi începu să fluier^.

— Curios, am reluat eu, ajutîndu-l să transporte balotul în remiză. Parcă ar fi nişte hamuri. Dar ale noastre sînt încă bune.

Nu mă foloseam niciodată de trăsură şi nu mînam calul. Totuşi, spuneam „hamurile noastre", pentru că din copilărie, mama nu ne învăţa pronumele şi adjectivele decît sub formă de plural. Mama rămăsese uluită cînd descoperi că Joseph spunea instinctiv „numele meu, casa mea, cina mea".

Tata ridică din umeri şi murmură:

— Nu-i ceva care să te intereseze. De altfel, ai să vezi.

„Am văzut" cîteva zile după aceea. Prin fereastra mansardei în care dormeam se zărea un petec mare de cer pustiu. Cînd stăteam în picioare, descopeream grădina mărginită de un zid, apoi un teren mare, nefolosit şi desfigurat de nişte hîrtoape, în care veneau oamenii de departe ca să arunce gunoaie şi moloz, apoi cîmpurile cultivate care se depărtau unduitoare în direcţia şoselei de la Saint-Maur. într-o dimineaţă, în timp ce mă îmbrăcam contemplînd această privelişte, am văzut deodată un spectacol neobişnuit, îmbrăcat în redingota pe care o considera pe vremea aceea un atribut al profesiei de medic, purtînd pe cap jobenul de mătase, pe care-l punea regulat cînd îşi vizita pacienţii, tata se ivise deodată în terenul nefolosit. Ca să poată face aşa ceva, forţase poarta înţepenită situată într-un colţ al zidului şi în faţa căreia se îngrămădea de obicei un braţ de vreascuri. în spatele tatii venea moş Herbelot trăgîndu-l pe Ham, nu de dîrlogi, ci de o funie lungă şi zdravănă pe care şi-o înfăşurase în jurul braţului. Nu avusesem încă timp să examinez în amănunte echipamentul calului nostru, cînd l-am văzut pe tata căţărîndu-se pe spatele lui, operaţie pe care a executat-o de altfel cu multă vioiciune. După ce l-a văzut instalat, Herbelot a început să vorbească cu animalul.

— E foarte uşor, strigă tata. Numai fă-i ceva ca să nu plece capul aşa. Nu mai văd nimic înaintea ochilor. E foarte neplăcut.

Mi-am amintit atunci că moş Herbelot îşi făcuse armata la transporturi şi că-i plăcea să vorbească despre perioada aceea. Părea încîntat să poată expune noţiunile elementare

ale unei arte, pe care era prea bătrîn ca s-o poată practica în persoană. Ţinea priponul cu o mînă şi cu cealaltă strîngea un bici cu care mîngîia animalul. Calul părea uluit văzîn- du-se înaintat deodată la rangul de cal bun la toate. încercă să se cabreze. Tata nu se urni din şa, ba chiar începu să rîdă din toată inima. Nişte ţărani care arau cîmpul vecin se opriră să privească. Tata strigă:

— Ai zice că pîrliţii ăştia n-au văzut în viaţa lor un călăreţ !

Apoi coborî de pe cal şi continuă cu glas răsunător:

— După patru sau cinci lecţii o să plec singur. Am să-mi vizitez bolnavii călare.

în zilele următoare, am avut impresia că dispoziţia excelentă a tatii se putea explica prin această nouă toană, în casă domnea o linişte deplină. Plecam zilnic la Paris unde-mi reluasem studiile. Seara o ascultam pe Cécile cîntînd la clavecin, căci începuse de curînd să se ocupe de acest instrument. Fraţii mei făceau afaceri, despre carenu ştiam nimic. Mama se istovea în mărunte treburi obscure, într-o seară, am auzit un zgomot ciudat. Nu ştiu dacă era un suspin sau un sughiţ de plîns, în orice caz era unul din acele zgomote omeneşti care-mi provoacă numaidecît fri- soane de nelinişte la suprafaţa pielii. Zgomotul acela nu-l putea face decît Paula Lescure. Noaptea era foarte întunecoasă. Ascultam cu gura căscată. Mi-am amintit de rîsul extraordinar al fetei cînd perorase Joseph. Ce ştiam noi despre Paula Lescure? Nimic, zău aşa, sau prea puţin. Trăia printre noi ca o străină. Nu se amesteca niciodată in conversaţiile noastre cînd stăteam seara de vorbă. Mi-am spus că era poate nefericită printre noi. Apoi mi-am făurit nişte romane: poate că provinciala asta prostuţă avea să facă o pasiune pentru Joseph. Uneori, îl privea pe furiş cu ochi negri şi umezi. Aşa ceva se putea solda cu o căsătorie? Psu, desigur, Paula era săracă. Atunci? Erau divagaţiile mele.

A doua zi, mi s-a părut că verişoara noastră avea ochii roşii şi obosiţi, ceea ce se putea explica prin pasiunea ei pentru citit. Am vorbit în treacăt despre ea cu tata, pe care l-am întîlnit in curte, tocmai cînd mă pregăteam să plec. Tata a rîs cu un aer nepăsător.

— Nenorocită? Crezi că e nenorocită? Nu văd de ce. Aşa crezi tu, dragul meu.

începu să fluiere cu indolenţă *chico, chicocando*, apoi spuse:

— Are să-i treacă, nu te teme. Or fi cine ştie ce gînduri femeieşti. Are să-i treacă. Vremea trece, vremea vine, etc... cum spune cutărică. Numai eu rămîn veşnic. Căci, zău aşa, dragul meu, uneori mi se pare că sînt veşnic. Da, da, dragul meu: ridic ochii la cer şi ştiu prea bine că am să-l văd totdeauna. Altfel nu se poate.

începu iar să fluiere, languros şi mingîietor de data asta. Mîngîia veşnicia cu ochii păliţi de vitalitatea visurilor sale.

Aveam toate motivele să-mi închipui că-şi continua cu îndrăzneală lecţiile de călărie şi nu mă mai gîndeani la ele, cînd, într-o seară, întorcîndu-mă acasă, am auzit din uşă zgomotul unei dispute însufleţite.

— Nu, mamă! strigă Joseph. Respectul n-are ce căuta aici. Cînd tata face o prostie, spun: tata face o prostie. Şi ceea ce a făcut de data asta e din nefericire o prostie monstruoasă.

— Dar ce s-a mai întîmplat? am spus eu deschizînd uşa.

Tata era în picioare, cu spatele spre bufet. Păstrasem obiceiul de a ne petrece timpul în sufragerie, chiar între mese. Salonul ne părea un teritoriu în afara tribului, un spaţiu îngrădit, destinat străinilor, oaspeţilor şi bolnavilor. Prin urmare, tata era în picioare, cu degetele cele mari băgate în subsuorile jiletcii. Zîmbea, foarte mulţumit de el însuşi.

— Gata, gata, gata! Nu-i nimic, dragul meu, şopti el, umflîndu-şi buzele. Atîta doar că un băiat prost-crescut îşi permite să mă dojenească.

Cu mîinile în buzunare, cu umerii ridicaţi, Joseph se răsuci pe călcîie.

— Laurent, spuse el, tu n-ai habar de chestiuni serioase, dar cel puţin ştii să citeşti, aşa că ai să înţelegi poate. Prin urmare, ascultă. Ascultaţi cu toţii.

— Asta-i prea de tot! strigă tata. Vreau să mă explic personal. E formidabil, zău aşa! Cum n-am avut niciodată bani, sau în fine, mai nimic, n-am putut face niciodată ce voiam, n-am putut niciodată să duc la bun sfîrşit o operaţie profitabilă. Astăzi, cînd ne pică şi nouă nişte parale, copiii mei mă sîcîie. Trebuie să recunoaşteţi că e revoltător.

— Rog să se ţină seamă, spuse la întîmplare Ferdinand, că eu n-am spus încă nimic.

— Da, dar tot aşa gîndeşti.

— Copii, spuse mama, lăsaţi pe tata să se explice.

— Nu refuz să mă explic, deşi încep prin a declara că nu trebuie să dau nimănui socoteală.

— Cum aşa! exclamă Joseph. Faci împrumuturi mari pe care nu le vei restitui niciodată, asupra micilor noastre titluri...

— Mi-ai cerut o garanţie.

— Bineînţeles, o mică garanţie în schimbul unei restituiri în care nu cred... Şi spui pe un ton nepăsător că nu trebuie să dai nimănui socoteală! Hai, să lăsăm asta. Să trecem la explicaţie.

— Da, murmură mama, spune tot.

— N-am nimic de ascuns. Totul e de o simplitate perfectă. Am făcut în viaţă două sau trei investiţii proaste. Ba nu, mă rog... De fapt, era vorba de investiţii excelente, care n-au mai fost .bune pentru că au intervenit chestiuni de ordin politic şi pentru că autorităţile îşi bagă totdeauna nasul unde nu le fierbe oala. Mi-am jurat după aceea să nu mai cumpăr niciodată valori. Nu, nu, nu-mi mai trebuie hîrtii.

— Şi iată de ce, îl întrerupse Joseph, ai cumpărat un teren.

— Bineînţeles! Un teren, un teren foarte frumos, ceea ce înseamnă că am făcut o afacere admirabilă. Hîrtiile îşi iau zborul, pe cînd terenul rămîne! Rămîne pînă la sfîrşitul lumii.

— Stai puţin, reluă Joseph. Să nu mergem chiar aşa de departe. Cred că ştii despre ce teren este vorba, mamă.

— Tata ne-a spus. <•

— Ca de obicei, ne spune după ce afacerea a fost încheiată.

— Bineînţeles, strigă tata. Voiam să vă fac o surpriză plăcută.

Joseph ridică din umeri şi apucă un mic teanc de hîrtii de pe masă, pe care-l desfăcu în faţa mamei.

— E adevărat, afacerea a fost încheiată. Mi-am aruncat ochii peste ea. Tu n-ai văzut nimic, mamă?

— Ah! Eu n-am ştiut nimic. Nu ne îngrâzi, Joseph. E foarte cuminte să cumperi un teren.

— Am răsfoit aceste hîrtii, spuse Joseph. Mi-am pierdut o oră cu ele şi mi-a fost de-ajuns. Preţul de cumpărare: zece mii de franci. Cu diferite cheltuieli, hai să spunem unsprezece mii cinci sute. Aha! La cheltuieli nu te-ai gîndit? Uite ce înseamnă să fii mare boier. Unsprezece mii cinci sute. Ei bine, tată, nu-ţi dau nici două mii de franci pe terenul tău. M-ai înţeles? Nici două mii.

Tata izbucni în rîs.

— Asta dovedeşte doar că nu eşti generos.

— Nu de mine e vorba. Asta dovedeşte că te-ai lăsat păcălit într-un mod magistral.

Mama îl apucă pe Joseph de mînă.

— Ce-ai spus? Nu se poate.

— Ascultă, mamă. Tu cel puţin eşti înţeleaptă. Ai fi meritat să ai ceva bani. Terenul în chestie e ceea ce se numeşte un fond închis.

— Stai puţin, am spus eu, despre ce teren este vorba?

— Ştii prea bine, spuse cu blîndeţe Ferdinand, cu o voce aproape spirituală, e terenul unde tata călăreşte în fiecare dimineaţă.

— Fireşte, declară tata. E terenul de lingă grădina noastră.

— S-o luăm în ordine, reluă Joseph. E terenul de lîngă casa domnului Givry, casă căreia îi sîntem, căreia îi eşti tu, doctore Pasquier, umilul locatar.

— In definitiv, spuse tata, nu-mi dau seama ce diferenţă e între a fi proprietar sau locatar. Atîta timp cît voi locui în această casă sînt liniştit.

— Nici măcar n-ai contract pentru ea. S-ar putea să fii nevoit să renunţi la această casă pentru şase luni de zile.

— Şase luni, nici nu-i aşa de rău. Şi nu văd unde-i primejdia.

— Ajungem şi acolo, din nenorocire! E un fond închis. Bun. Ai citit toate hîrtiile?

— Hîrtiile, băiete? Astea nu se citesc niciodată.

— Zău? Eu le-am citit. Pe fondul acesta închis, cultivatorii vecini, care-l folosesc pentru depozitarea gunoaielor, intră venind de pe pămînturile lor; dar terenurile lor nu sînt supuse nici unei servituţi de trecere.

— Ăsta-i un teren de construcţie, băiete... Şi-apoi, nu se poate să n-ai dreptul să intri în casa ta.

— Lasă-mă să vorbesc, tată. Într-adevăr, terenul acesta grevează cu o veche servitute de trecere terenul domnului Givry, da, întocmai, grădina noastră, această grădină ai cărei chiriaşi sîntem.

— Atunci poate că nu e totul pierdut, spuse mama închizînd pe jumătate ochii.

Joseph izbi energic cu dosul palmei pe masă.

— într-adevăr, notarul s-ar fi putut osteni, văzînd că tu nu te pricepi, să-ţi explice că această servitute, consimţită în momentul fragmentării unui domeniu în 1864, n-a fost cerută niciodată. Din moment ce au trecut mai bine de treizeci de ani, înseamnă că s-a pierdut.

— Dumnezeule! murmură mama. Dumnezeule, Joseph, mă înspăimînţi.

— Am spus, repetă Joseph, că acest teren nu valorează nimic, că are şi o surpătură mocirloasă care-l depreciază, că e departe de drumurile carosabile...

— în schimb, spuse tata, are o vedere minunată.

— Pfff! Să lăsăm în pace vederea. Recapitulez: terenul nu valorează nimic în sine. Culmea e că-i îngrădit. Servitutea de trecere, care permite exploatarea lui, e stinsă în momentul de faţă prin prescripţia legii de treizeci de ani.

— E de necrezut! strigă tata. De unde ştii toate astea?

— Meseria mea e să le ştiu, spuse Joseph. Fiecare dintre voi ştie cîte ceva. Nu cumva vă închipuiţi că eu nu ştiu nimic?

— în sfîrşit, întrebă mama, există vreo posibilitate legală de a poseda un teren şi de a nu putea pătrunde pe el?

— Nu, fireşte. Dar va trebui să ne judecăm. Asta are să ne coste ochii din cap. De zece ori cît valorează terenul. Şi are să dureze douăzeci şi cinci de ani.

— Dar din moment ce această servitute ţine de grădina noastră, obiectă moale tata.

— Ţine de o grădină în care tu nu eşti decît un locatar, ba chiar un locatar fără contract, o grădină pe care proprietarul tău, domnul Givry, nu-ţi va îngădui s-o distrugi, în fine, încliipuie-ţi că luna trecută cineAʳa ţi-ar fi cerut o bună parte din grădina ta. închipuie-ţi că terenul ar fi fost cumpărat nu de tine, ci de un alt nătăfleţ, de un alt nerod.

— Joseph, am strigat eu atunci, Joseph, depăşeşti orice limită.

— Tu, spuse Joseph privindu-mă drept în faţă, tu n-ai nici un drept să vorbeşti.

— Mă întreb, interveni Cécile, care tăcuse cu desăvîrşire pînă în clipa aceea, de ce n-ar avea dreptul Laurent să-şi spună şi el cuvîntul în această poveste ridicolă.

— Pentru că noi vorbim aici de treburi foarte serioase, răspunse Joseph, şi în astfel de treburi nu trebuie să se amestece cei care aruncă banii în apă.

Mama-şi prinse capul cu amîndouă mîinile.

— îţi vine să înnebuneşti. Cine vorbeşte de bani aruncaţi în apă? Cine aruncă banii în apă?

— Imbecilii, răspunse Joseph cu o voce enigmatică.

Urmă o tăcere scurtă, apoi l-am auzit pe tata murmurînd cu o voce visătoare:

— Rine, dar atunci notarul ăsta e o canalie.

— Şi vînzătorul o puşlama, adăugă Ferdinand.

— Haide-haide! zbieră Joseph. Lăsaţi cuvintele mari. Indivizii ăştia îşi văd de afaceri. Datoria noastră este să fim cu băgare de seamă. Canalie ! Puşlama ! Nu-i adevărat ! Cei care nu se apără provoacă ticăloşiile. Nu ştiu dacă ai văzut că acest teren e grevat de o foarte veche ipotecă care n-a fost radiată. Nu există nimic mai delicat decît împrumuturile garantate de ipotecă.

— Cum aşa ! spuse tata, tu te pricepi la împrumuturile ipotecare?

— Şi încă cum! chelălăi Ferdinand. Păi mi se pare că şi el face împrumuturi ipotecare. Aţi fi putut să ştiţi lucrul ăsta.

Urmă o clipă de tăcere.

— Nu fac, reluă Joseph, ridicînd din umeri. Nu fac dar voi face. Am şi început să mă ocup de ele. Nu-i nici o ruşine. N-aveţi de ce să vă miraţi aşa.

— Dar ca să poţi împrumuta bani...

— E preferabil să-i ai. Bine. Să ne întoarcem la treburile noastre. Aş avea mii de lucruri de spus despre păţania asta nenorocită. Nu ţi-ai luat măsuri de prevedere nici pentru aruncarea lăturilor, nici pentru canalizarea gazului, nici pentru altele, nu ţi-ai luat nici un fel de măsuri de prevedere, de nici un fel.

— Ah! rosti tata zguduit, dacă-i aşa, am să mă judec.

— Ai să te judeci o viaţă întreagă. Se vede bine că n-aţi avut niciodată nimic. Credeţi că e uşor lucru să aveţi ceva! Şi asta-i o meserie, o meserie foarte grea şi foarte nesigură. O meserie pe care, de altfel, 11-0 învеţi la cincizeci şi patru de ani.

— Astea-s vorbe de prisos, spuse tata ofensat.

Mama-şi strîngea tîmplele în palme.

— Stai puţin, Joseph, explică-mi cum stau lucrurile. Doamne Dumnezeule! E înfiorător.

— Nu-i înfiorător, vorbi rar Ferdinand fornăind, e numai foarte caraghios, ca de obicei.

— Poftim, şuieră tata, am dat din mîini şi din picioare ca să ajung un gentilom şi copiii mei sînt nişte mitocani. Nu la tine fac aluzie, Cécile.

— Din fericire, am strigat eu, roşind de indignare.

— Nici la tine, Laurent.

— în acest caz, nu mai încape îndoială, spuse Joseph lăsînd din mîini hîrtiile. Complimentul ne priveşte pe noi.

— Trebuie sa mărturiseşti, am spus eu, că l-ai meritat. Se poate să ai dreptate în chestia asta cu terenul, dar ai dreptate în mod josnic.

— Fii sigur, dragul meu, că aş prefera să n-am dreptate.

Eram pornit, parcă mă muşcase ceva. N-am dat nici o atenţie acestor cuvinte înţelepte.

— Ai dreptate în mod josnic. Vorbeşti despre bani într-un mod pe care-l consider josnic. îţi închini viaţa banului. Poate că aş mai înţelege dacă ar fi vorba de miliarde, de cifre astronomice. Există o poezie a dimensiunilor enorme. Cifrele gigantice au ceva vertiginos în ele. Dar tu te jertfeşti, te murdăreşti ca să cîştigi o mie de franci pe lună, poate şi mai puţin, nu ştiu. Şi asta găsesc că e absurd.

Joseph se depărtase de masă. Se plimba în sus şi-n jos şi gîfîia ca un tigru. Se stăpîni totuşi şi răspunse cu o voce gîtuită:

— Aşteaptă puţin ! Aşteaptă tu ! Are să vină ziua cînd am să te fac praf. înţelegi? Am să te fac praf. Am să te fac să-mi cazi în genunchi, să te întinzi pe burtă.

— îţi declar, am spus eu scrîşnincl din dinţi, că ţi-aş ierta totul dacă cel puţin aş fi sigur că...

— Sigur că ce?

— Sigur că nu semăn cu tine.

Mama se ridicase de pe scaun. Mă cuprinse de mijloc şi ne privi pe toţi cu disperare. Apoi îmi dădu drumul şi întinse mîinile ca şi cum ar fi vrut să gonească din inimile noastre toţi demonii duşmani.

— Ah ! spuse ea cu durere, dacă vreţi să vă certaţi, aşteptaţi să mor mai întîi.

— Ba nu, mamă, exclamă Joseph. De ce vrei să ne împiedici să ne certăm? Parcă voi între voi n-aţi făcut la fel ! Tu te vezi cu unchiul Leopold? O mai frecventezi pe mătuşa Anna? Să ne certăm? Dar voi, cei din familia voastră, aţi fost totdeauna certaţi.

— Taci din gură, Joseph, spuse tata. Cînd mama s-a certat cu membrii familiei mele a făcut-o de dragul vostru.

— Se poate, bombăni Joseph. în orice caz, avem un exemplu. Nu mai cunoaştem pe nimeni din toate neamurile voastre. Veşti despre familie aflăm de la Père Lachaise. Anul trecut mama spunea: „Se vede că Céline mai trăieşte fiindcă n-o văd aici". Nu-i aşa? Nu-i aşa că-i adevărat?

— Vai! gemu mama, dar nu-i acelaşi lucru. Nu există nimic comun între oamenii ăştia şi voi, voi, copiii mei.

— Haide, haide, strigă Ferdinand, toată lumea ştie că ne iubeşti.

Mama se ridică dreaptă şi spuse cu vocea amărîtă:

— La ce-mi foloseşte că vă iubesc, dacă nu v-am putut convinge să vă iubiţi între voi?

Ferdinand îngălbeni deodată, cuprins de o furie inexplicabilă.

— Nu, spuse el, nu cere prea mult.

Dar Joseph părea că se potolise. O luă pe mama de mijloc şi o sili cu blîndeţe să se aşeze. Rîdea cu o voce groasă, parodiind fără să ştie o replică celebră:

— Lasă! Lasă ! Nu ne urîm. Să nu luăm nimic în tragic.

Am plecat după Cécile şi am ajuns-o în josul scării, apoi am vrut s-o apuc de mîini. Cécile s-a ferit fără brutalitate, încă de pe atunci saluta numai cu o mişcare a capului şi nu strîngea mîna nimănui, ca să-şi apere de diverşi exaltaţi degetele subţirele, degetele ei vrăjite.

— Cécile, am spus eu foarte încet, nu mai pot, nu mai pot ! Eşti singura mea familie. îmi eşti frate, soră, tată, eşti viaţa mea întreagă. Lasă-mă să vin cu tine că altfel mor de tristeţe.

Cécile m-a luat la ea în cameră şi mi-a cîntat multă vreme. Cînd am coborît iar să mîncăm, Joseph discuta încet cu mama răsfoind hîrtiile. Mama avea ca de obicei un aer obosit şi disperat. 0 auzeam murmurînd:

— Ai dreptate. E îngrozitor. Sîntem la cheremul unor astfel de oameni...

Tata citea ziarul liniştit, mîngîindu-şi mustăţile frumoase.

C A P I T O L U L X I

DIALOG ASUPRA CÎTORVA TEME. GENIUL POETIC ŞI EVREII. IZBĂVIREA PRIN ŞTIINŢĂ ŞI IZBĂVIREA PRIN ARTĂ. FERICIRE MELANCOLICĂ. DISPERARE VOIOASĂ. AMINTIRI DIN PERIOADA PRIMEI CRIZE METAFIZICE. O FRAZĂ CREŞTINĂ. IDEILE SÎNT ÎN AER LA DISPOZIŢIA TUTUROR. SUSCEPTIBILITATEA EXAGERATĂ A FIILOR LUI ISRAEL.

E o după-masă înnegurată, la cîteva zile după sărbătoarea tuturor sfinţilor. Lumină funerară. Nu bate vîntul, cerul e nemişcat. Marna curge fără să facă o cută. Justin şi cu mine ne plimbăm cu paşi rari pe malul solitar. Din cînd in cînd, o frunză de platan chircită cade în apă. Pluteşte ca o bărcuţă, se învîrteşte de două-trei ori în jurul ei şi se depărtează cu coada în aer, luată de forţe pe care noi nici nu le bănuisem, dar care-şi văd de treabă.

Conversaţia noastră, înmormîntată de multă vreme în tăcerea universală, reînvie.

LAURBNT: Valdemar n-a citit niciodată nimic din ce-ai scris?

JUSTIN; Nu încerca să-l scuzi.

LAURENT: Nici prin gînd nu-mi trece. Dar cum aţi început?

JUSTIN: Cu brutalitate, ca de obicei. S-a uitat la mine pieziş cu privirea aceea posomorită şi decolorată pe care o are acum şi de care mi-e scîrbă. A spus — nu mie anume, ci ca şi cum s-ar fi adresat zidurilor — a spus,aşa: „Evreii n-au imaginaţie creatoare. Au geniul comerţului, dar nu sînt artişti. Compozitorii lor sînt mediocri şi totuşi le place muzica. Restul, poezie, pictură, sculptură, sincer vorbind, nu fac doi bani". Vorbea ţuguind buza inferioară cu un aer dispreţuitor, foarte dispreţuitor.

LAURENT: E **o idioţie I**

JUSTIN: Cred şi eu că e o idioţie. Ce i-ai fi răspuns tu, din moment ce găseşti că-i o idioţie?

LAURENT: I-aş fi spus că el însuşi nu-i altceva decît un artist ratat.

JUSTIN: Aş! Nu de el e vorba, ci de noi, Laurent, de noi. Ei bine! Nu i-ai fi spus nimic şi iată lucrul cel mai grav. Tu ţii foarte mult la mine, prietenul tău, Justin. Şi totuşi n-ai fi găsit nimic să-i spui, pentru că eşti ca şi ceilalţi, pentru că, în fond, n-ai încredere în geniul nostru şi n-ai fi ştiut ce să spui.

LAURENT: Taci odată! Aş fi citat pe Heinrich Heine şi pe Gustave Kahn.

JUSTIN: Şi după aceea ai fi făcut o mutră jenată de parcă asta ar fi tot. Eu i-am spus aşa: „Domnule, evreii sînt cei mai mari poeţi din toate timpurile şi din toate ţările. Toată lumea le-a citit operele. în clipa cînd îţi vorbesc, le citeşte toată lumea pretutindeni. Au fost traduse în toate limbile pămîntului. Te-ai hrănit şi dumneata cu ele şi eşti un ingrat. Biblia, domnule, Biblia! Iată ce au făcut poeţii noştri".

LAURENT: Straşnică ripostă, băiete!

JUSTIN: Cred şi eu că-i straşnică. A făcut o mutră de parcă i-aş fi dat cu ceva în cap.

LAURENT: Şi **ce** ţi**-a răspuns?**

JUSTIN: A bolborosit: „Biblia asta e cam veche!" Totuşi eu am avut ultimul cuvint. I-am declarat că, cu sau fără consimţămîntul lui Valdemar Henningsen, eu, Justin Weill, eram un poet evreu şi că speram să devin un foarte mare poet evreu.

LAURENT: Adică un foarte mare poet francez.

JUSTIN: Vrînd-nevrînd.

LAURENT: De ce, vrînd-nevrînd?

JUSTIN: Pentru **că** nu mai ştiu ebraica.

LAURENT: Ai ştiut-o vreodată?

JUSTIN: Nu, e un fel de a vorbi. Ar fi trebuit să spun: „Pentru că noi nu mai ştim..."

LAURENT: Da, **înţeleg.**

Urmă o pauză mare. Ne-am aprins pipele.

LAURENT: Nu pot încă să-ţi spun nimic despre anumite lucruri pe care le ştiu. Mi-e milă de Valdemar. Şi faptul că e un artist steril şi nenorocit e îngrozitor, dar nu ăsta-i lucrul cel mai trist.

JUSTIN: Nu **există nimic mai trist.**

LAURENT: Ba da, dar nu-mi cere să-ţi explic despre ce-i vorba... Am să-ţi spun odată, băiete. Vreau mai întîi să găsesc modalitatea de a vorbi cu Ceeile şi nu ştiu cum să fac. Nu, nu, nu-mi pune întrebări. In orice caz, nu în privinţa asta. Sper că nu te-am ofensat?

JUSTIN; Am încredere în tine. Dacă nu-mi spui nimic, înseamnă că nu poţi să-mi spui nimic.

LAURENT: într-o zi, la noi acasă, în vechea noastră locuinţă din rue Guy-de-la-Brosse, l-am întîlnit pe Valdemar pe scară. Trebuie să-ţi spun că eram disperat, da, eram scîrbit de toate. Dacă ai şti ce caraghios poţi să fii la vîrsta asta, dragul me.u. îmi închipuiam că un om care învaţă, care se cultivă, dacă preferi termenul, trebuie să devină şi foarte bun şi foarte inteligent. între paranteze, am să-ţi spun că am suferit mult de boala asta. Schleiter m-a pus pe picioare, m-a pus definitiv pe picioare. Nu atît prin ce mi-a spus, cît prin felul lui de a fi. Dar, mă rog, să lăsăm asta. Mă întorc la Valdemar. Stăteam de vorbă pe scară şi-i spuneam despre prostiile mele. Atunci a izbucnit în rîs. Mi-a istorisit povestea unui individ, prieten cu el, un chimist de mare valoare, un cap extraordinar dar care, în afară de asta, era o secătură fără pereche. Valdemar striga zguduind drugii balustradei: „Numai arta-i va salva pe porcii ăştia de oameni!"

JUSTIN: E **o idee înţeleaptă, vulgar exprimată.**

LAURENT: Ba nu, nici măcar nu e o idee înţeleaptă. Arta nu va mîntui nimic.

JUSTIN: Bagă de seamă, băiete, spui **un** lucru grav.

LAURENT: Ce-nseamnă asta: a mîntui? Te întreb şi eu. Gîndeşte-te la Valdemar. Nu trăieşte decît pentru artă, nu înţelege decît arta, nu-l interesează decît arta. Şi ce înfrîngere, dragul meu! Valdemar nu-i rău, e egoist, e vanitos, e turbat şi minte. Nici toate astea n-ar fi nimic, dar e nenorocit. Oare poţi să vorbeşti despre mînţuirea cuiva dacă-i nenorocit? E exact pe dos. Eu spun că-i blestemat.

JUSTIN: Ai luat un exemplu prost: tu singur ai spus adineaori că Valdemar e un artist ratat.

LAURENT: Tocmai asta-i mai teribil: ar **da** orice pe lume ca să fie un mare artist, dar arta nu-l vrea. E ca o femeie care nici măcar nu s-ar uita la...

JUSTIN: Dă**-i înainte, vorbeşte.** Nu **face nimic.**

LAURENT: Iartă-mă, dragul meu. Ai spus: e un exemplu prost. Nu există exemplu bun. Gîndeşte-te la Wagner. Ăsta-i un mare artist, e un Dumnezeu al muzicii. Ei bine! Se pare că era un tip infect, un caracter imposibil. Zilele trecute vorbeam despre el cu Vuillaume, cu care merg în fiecare duminică la concert. Mi-a răspuns cu un aer superior: „Şi ce-mi pasă mie? Bucură-te mai departe. Mă doare-n cot de Wagner omul. Pentru mine Wagner e o abstracţie creatoare". Din nefericire, pe mine nu mă doare-n cot.

JUSTIN: Există şi excepţii.

LAURENT: Tocmai asta-i mai îngrozitor, că există numai ex-cep-ţii.

JUSTIN: Gîndeşte-te **la** Beethoven.

LAURENT: Iar Beethoven. Cred şi eu. S-ar spune că altul nu mai există. Bineînţeles, dacă m-aş gîndi că Beethoven n-a fost decît un porc — fii pe pace, nu cred asta — aş scuipa pe tot ce-mi e încă drag pe lume. Nu, nu pe tot, aproape pe tot.

JUSTIN: Ştii, **e** inspăimîntător!

LAURENT: Cel mai extraordinar e că, după cele ce ţi-am spus, ar trebui să fiu disperat. Şi totuşi e exact pe dos. N-am nici un motiv să sper, totuşi sînt plin, dar absolut plin de speranţă. Ce părere ai? Sînt dimineţi cînd plec de acasă, şi speranţa mă înăbuşă, mă sugrumă, mă înnebuneşte. îmi vine să rîd şi să cînt, să zbor peste ziduri. Şi totuşi nu mai cred în nimic! Trebuie să recunoşti că toate astea sînt incoerente. Uită-te la Yankemmef! E un catolic practicant, convins, trebuie să adaug că e un om fără cusur. Dar există fiinţă mai tristă decît Yankemmef? Crede în viaţa veşnică. E convins că există viaţă veşnică, îlplîng, fiindcă va fi o viaţă veşnică gen Vankemmef, adică searbădă. Yankemmef are mai mult decît speranţă, are o certitudine, aş spune chiar o certitudine absolută. Dar eu, care n-am nici o certitudine, sînt mult mai... vesel decît Vankemmef. Trebuie să fie o chestie de secreţie internă.

JUSTIN: Ce **ai spus?**

LAURENT: E o idee de fiziolog. Asta înseamnă că poate să fie o chestiune organică. Te rog să nu-ţi închipui că-mi bat joc de Vankemmef. Nu. Dar nu-l invidiez pentru că are credinţă. In ochii lui, Dumnezeu e ununchiaş bătrîn, unul din acei unchiaşi cu care nu mai ai ce vorbi. Cînd Vankemmef se întîlneşte cu Dumnezeu,

cred că încep amîndoi să caşte, pe urmă citesc ziarul, pe urmă se scobesc în dinţi. Prefer să fiu singur decît cu Dumnezeul lui Vankemmef. Nu invidiez credinţa lui Vankemmef, dar asta nu înseamnă că nu invidiez altă credinţă.

JUSTIN: Tu, Laurent, tot la credinţă ai să te întorci.

LAURENT: Nu-i **de** loc probabil.

JUSTIN: Ah! Nu ţi-aş fac.e nici o mustrare.

LAURENT: Cu sau fără mustrări, îţi repet că nu e de loc probabil.

Pauză.

LAURENT : Nu ţi-am povestit niciodată cum mi s-a intîmplat chestia asta? Mult mai simplu decît se povesteşte in romane, crede-mă. Acasă, am primit ceea ce se poate numi o banală dar bună educaţie religioasă. Botez, catehism, prima comuniune. Modelul obişnuit. Dacă ar fi avut un alt soţ, mama ar fi ajuns poate o sfîntă după regulile bisericii. Dar tata! începi să-l cunoşti şi tu. Acceptă orice, numai să nu-l pisezi. în fine, îţi repet că am primit cu toţii o educaţie religioasă. Nici un fel de fanatism, ceva calm şi reglementar. Mă rugam, crede-mă. Mă rugam fără indiscreţie. Pentru lucruri mici: pentru casă, pentru familie, pentru sosirea scrisorii notarului, pentru ca tata să treacă un examen, pentru ca mama să se facă sănătoasă sau pentru ca Cécile să dea un concert frumos. Nu rîde. Aşa se obişnuiesc copiii cu practica rugăciunii. îţi dai seama că, in felul ăsta, nu-l vedeam prea des pe Dumnezeu, că n-aveam prea des sentimentul prezenţei sale Pe urmă, într-o bună zi, l-am încercat cu adevărat. Era în erioada din rueGuy-de-la-Brosse. Mai precis, în iarna 95—96. Avusesem conflicte teribile cu tata din cauza... din cayza purtării sale. Ţi-am povestit eu cîte ceva din chestiile acelea. Mă aflam într-o stare de puternică exaltare. Pe vremea aceea mă rugam cu stăruinţă şi uneori chiar pe un ton amenin-ţător. într-o seară, am intrat pe la ora nouă în biserică la Saint-Etienne-du-Mont. Era puternic luminată. Era cald şi mirosea frumos. Un preot spunea cu glas tare nu mai ştiu ce rugăciuni. Auzeam mulţimea dînd răspunsurile cu un zgomot de mare potolită. Nu văzusem încă niciodată marea, dar am înţeles după aceea că era exact aşa. Mă aflam îndărătul unei coloane, singur, bine instalat pe scaun. Mă simţeam slab, pirpiriu, jalnic, exasperant de mic. îmi ţineam cu mîna dreaptă încheietura mîinii stingi, care era atît de subţire, încît mi-era milă de mine însumi şi de toată lumea. Ar fi fost destul să-mi atingă cineva umărul, să mă împingă cu cotul sau pur şi simplă să mă privească şi aş fi izbucnit în plîns. De altfel, am şi plîns puţin. N-aş putea spune cît timp a durat starea asta de extaz. Căci, încetul cu încetul, se transforma în extaz, la limita dintre durere şi bucurie. Şi a venit un moment cind am simţit pe Dumnezeu de parc-ar fi fost lingă mine. Era o prezenţă cu atît mai dureroasă cu cît aveam impresia inexplicabilă că-mi iau rămas bun, că am să mă despart curînd de el. Aveam impresia că lucrul acesta se întimpla pentru ultima oară si că aveam să părăsesc pentru totdeauna azilul tutelar. Şi gingăşia, bucuria, dragostea asta nici

măcar nu erau menite să mă reţină. Era ca şi cum, în clipa despărţirii, două fiinţe se îmbrăţişează strîns şi ştiu perfect că nu se vor mai revedea niciodată.

JUSTIN: Şi **după** aceea?

LAURENT: După aceea? Eram ca cineva care a fost operat. Totuşi, nu era nimic tragic. îţi repet că totul s-a petrecut foarte simplu. Zilele trecute, domnul Dastre spunea zîmbind că a doua criză metafizică, cea care are loc la cincizeci de ani, e mult mai grozavă. Probabil că are dreptate. Avem timp să vedem cum are să fie. Reacţia a venit cam la un an după aceea. Atunci am fost antireligiös cu înverşunare, anticlerical de asemenea, mai ales fiindcă

afacerea Dreyfus complica totul. Nevoia frenetică de a-ţi pierde fecioria în toate modurile, chiar şi în sensul adevărat al cuvîntului. In sensul adevărat am pierdut-o... de trei ori... Să lăsăm asta.

JUSTIN: Nu mi-ai vorbit niciodată nimic despre aşa ceva.

LAURENT: Ah! Nu! N-am **vorbit** nimănui. Mai ales ţie, nu, dragul meu.

JUSTIN: Da, înţeleg. Mie, nu.

LAURENT: Şi acum mă aflu într-un calm absolut, din punct de vedere metafizic cel puţin, cum ar spune domnul Dastre. Mă gîndesc la Dumnezeu aşa cum te gîndeşti la un prieten care a murit. Uneori, cînd mă trezesc din somn, căci în general gîndurile astea mă frămîntă la deşteptare— mai ales dacă am avut ghinionul să dorm în timpul zilei — îmi spun că o lume cu Dumnezeu n-ar fi mai absurdă decît lumea noastră fără Dumnezeu, lumea noastră judicioasă. Nu pot spune că nu simt ceva asemănător cu nevoia de o viaţă veşnică, dimpotrivă, dar lucrul acesta îl simt mai curînd cu trupul, da, decît cu spiritul. Foarte rău! Va trebui, oricum, să încerc să trăiesc cît mai bine cu putinţă.

JUSTIN: Eu **îţi** spun **că ai să te întorci la religie.**

LAURENT: Şi eu îţi spun că nu. S-a sfîrşit. Nici măcar nu simt un adevărat regret. E trist.

JUSTIN: Da, **e trist.**

LAURENT: Mă **înţelegi bine de tot?**

JUSTIN: N-aş putea spune. Nici ai mei nu sînt practicanţi. Dar ca să ajung aşa cum văd că ai ajuns tu, la ateism, ar fi nevoie de împrejurări extraordinare. Ar trebui ca eu, evreul, să fac de pildă nebunia de a mă converti mai întîi la religia voastră. Nu-i de loc probabil că o să fac aşa ceva.

LAURENT: Stai să-ţi mai spun. Zilele trecute, în cursul unei discuţii, mama a spus o frază, o frază foarte frumoasă. A spus aşa: „La ce-mi foloseşte că vă iubesc, din moment ce nu v-am putut face să vă iubiţi între voi".

JUSTIN: Da, **e o frază frumoasă.**

LAURENT: Nu mai cred de loc în divinitatea lui Cristos. Dar cred în măreţia anumitor idei şi afirm că fraza asta fru-

moaşă e o frază creştinească. Sper că-mi dai voie să vorbesc despre asta.

JUSTIN: Stai puţin, dragul meu, stai puţin. Tu spui aşa: „Fraza asta frumoasă e o frază creştinească". Fie! Şi dovada că-ţi dai bine seama de lipsa de tact a vorbelor tale este că-mi ceri voie mie, Justin Weill, să spui această prostie.

LAURENT: Nu-i o prostie.

JUSTIN: Prostia, nu înţelegi care-i prostia? Va să zică tu îţi închipui că noi, evreii, am rămas la legea Talionului. îţi închipui poate că în materie de morală sîntem nişte sălbatici din deşert. Aş avea toate motivele să-mi ies din sărite. Dar ideile înaintează pentru toată lumea, băiete, pentru evrei ca şi pentru alţii. Cum aşa! Mă cunoşti de opt ani de zile, îi cunoşti pe ai mei, eşti prietenul nostru sincer, dar îţi închipui poate că noi nu sîntem în stare să facem bine pentru rău şi să spunem: „lubiţi-vă unii pe alţii", să întindem obrazul stîng dacă am fost loviţi pe obrazul drept, ceea ce ni se întîmplă mai des decît altora.

LAURENT: Justin, dragul meu, ţi-ai ieşit din fire.

JUSTIN: Nu, nu mi-am ieşit din fire. Dar sînt furios. Poftim, tu eşti partizan al lui Dreyfus, eşti, cum s-ar spune filosemit, un filosemit cinstit. Şi totuşi s-ar spune că ne crezi rămaşi în urmă cu douăzeci de secole. Atunci în ce fel ne iubeşti? Ca pe nişte animale ciudate?

LAURENT: N**-am spus nimic din toate astea.**

JUSTIN: N-ai spus, dar aşa gîndeşti. Eşti prietenul nostru dar nu ne înţelegi de loc.

LAURENT: Ba da, ba da. înţeleg prea bine **că** sînteţi de o susceptibilitate nebună.

Justin zîmbi.

JUSTIN: E adevărat, sîntem susceptibili. Avem motiv să fim aşa.

LAURENT: Dar nu faţă de un prieten. Eu sint prietenul tău.

JUSTIN: Nu poţi fi susceptibil decît cu prietenii.

S-a făcut noapte. Ne întoarcem in tăcere. Ne fumăm pipele. Spre sfîrşitul plimbării, Justin mă ia de braţ.

CAPITOLUL XII

TRISTEŢE DE NOIEMBRIE. FURIA PEŞTILOR. ŞTIINŢA ŞI BIROCRAŢIE. O CONFIDENŢĂ DELICATĂ, DAR INUTILA. EXERCIŢIU DE SCRIMĂ VOCALA, SAU CREDITORUL BĂDĂRAN. NOBLEŢEA SORĂ-MI CECILE. UN OMAGIU ADUS FRUMUSEŢII. INVOCAŢIE CĂTRE SINGURĂTATE.

Noiembrie se tîrăşte prin ploaie. Descărnată, periferia îşi arată scheletul rahitic. Oamenii care pleacă la Paris se întorc prost dispuşi. Ca de obicei, au tot felul de lucruri de povestit. Sînt poveşti triste, care amintesc mirosul de lină udă, enervările din tramvai, aşteptările lungi pe trotuarele bătute de ploaie. Nu sintem regii, ci sclavii bosumflaţi ai unor meleaguri triste şi ploioase.

Cécile a făcut o călătorie de douăsprezece zile. A dat concerte în Belgia, în Olanda şi la curtea Angliei. Călătoreşte cu o doamnă care pregăteşte şi organizează totul cu multă iscusinţă.

Valdemar a strigat sus şi tare că o va însoţi pe Cécile, dar pînă la urmă n-a plecat din Paris. Trăieşte într-o stare de toropeală. Sînt momente cînd se agită, dă semne de spaimă şi dispare brusc. Vine înapoi cu zîmbetul pe buze şi cu fruntea lui mare înseninată.

Cînd s-a întors Cécile, au avut loc nişte tratative. Joseph s-a agitat mult. Sînt sigur că Cécile i-a încredinţat nişte bani. N-aş putea spune de ce gîndul acesta mă cam enervează.

Cécile a dormit paisprezece ore. Linişte. Mă plimb prin casă citind viaţa lui Pasteur, *Istoria unui savant povestită de un ignorant,* carte apărută de curînd şi despre care tata spune că e grozavă. Biata noastră grădină e desfigurată de toamnă. Nici nu mai îndrăznim s-o privim. Pe comodă se află un borcan rotund şi plin de apă tulbure, în care înoată nişte peştişori. I-a pescuit Ferdinand într-una din ultimele zile frumoase de toamnă.

Peştii trec unul după altul, ca nişte cetăţeni ce se plimbă pe stradă. Ai zice că nu se văd, dar, deodată, două pumnale lungi ţîşnesc din coastele lor. înotătoarea dorsală se ridică plină de ţepi ascuţiţi. Ochii li se holbează în cap. l'n nor de culoare zboară peste trupurile lor metalice. Furia asta mută e cumplită. Nu ştiu de ce, dar îmi aminteşte de

veşnicele certuri din clanul Pasquier, deşi certurile noastre nu se desfăşoară în tăcere. Mă simt cuprins de ruşine.

Tata are o bronşită. Nu vrea să stea la pat âi se învîr- teşte bombănind din camera lui în laborator. E înfăşurat în halatul acela vechi de dimie pe care-l poartă din obişnuinţă, dar şi din veneraţie pentru Honoré de Balzac al cărui geniu îl admiră. Tuşeşte, se face roşu la faţă, scuipă furios, se duce pînă la fereastră şi priveşte cum plouă peste valea Marnei. Se plictiseşte grozav. Uneori spune: „Mi-am bătut joc de birocraţi şi poftim! Acuma am mult mai puţin timp liber decît un funcţionar. Sînt legat ca un cîine de pază". Are oarecare dreptate omul acesta subtil. Ani de zile a visat ştiinţa, ştiinţa eliberatoare, a visat o profesie miraculoasă, alcătuită din neprevăzut, din inedit, din neîncetate descoperiri, invenţii, răbufniri de vînt, furtuni frumoase, şi iată că viaţa cea nouă e mai plicticoasă decît cea veche, e reglementată ca viaţa unui prizonier. Prin urmare, ştiinţa seamănă cu birocraţia. Ce decepţie!

Vai! Să se plictisească, numai să stea liniştit! iNu-i prea important faptul că-şi risipeşte puţinii bani, cu condiţia să se potolească odată, să nu se mai gîndească la nebunii... de alt gen. Uneori pare liniştit. Trec săptămîni întregi şi nu spune că are treabă la Paris. Aş putea afirma că şi bronşita e bună la ceva, poate pentru că are darul de a-l umili puţin.

Cécile s-a trezit din somnul ei îndelungat ca o zeiţă tînără, cu faţa strălucitoare. A cîntat la clavecin. S-a lăsat noaptea de iarnă. Cécile e curată, calmă, frumoasă, da, frumoasă cum poate să fie Psihe, frumoasă ca gîndul care pluteşte şi nu cade niciodată. Aş vrea ca Cécile să fie fericită. Şi chiar dacă lucrul acesta ar fi imposibil, chiar dacă i-ar fi dat să sufere şi să geamă în adîncul prăpastiei, am hotărît că va fi fericită cel puţin în adîncul sufletului meu. Nevoia mea de fericire şi de curăţenie se numeşte Cécile. Aşa trebuie să fie pentru ca lumea să se izbăvească. Ca să trăieşti trebuie să-ţi închipui că fericirea şi pacea domnesc cel puţin într-un singur suflet.

Fireşte, nu-i momentul să vorbesc cu Cécile. Nu, desigur că nu. Şi uite, aşa sînt eu: mi-e cu neputinţă să aştept cind mă sfredeleşte un gînd.

Am să vorbesc cu Cécile.

Mă tot gîndesc cum să încep convorbirea cînd, deodată, Cécile se opreşte din cîntat. Şed pe un scaun în spatele ei. N-am rostit încă nici un cuvînt. Nici măcar n-am oftat — nu oftez

niciodată fiindcă mi-e silă de anumite oftaturi, pe care le aud prea des în jurul meu. Prin urmare, nici măcar n-am oftat, totuşi Cécile se opreşte. Degetele ei uşoare coboară peste faldurile rochiei. Cécile spune, fără să se întoarcă spre mine:

— Ce vrei, Laurent?

Nu mi se pare extraordinar. Aşa se petrec cam totdeauna lucrurile între Cécile şi mine. Chiar cu riscul de a părea trufaş, cînd mă gîndesc la Cécile spun: „Noi doi sîntem într-adevăr de acelaşi sînge".

— Ce vrei, Laurent?

Sînt foarte încurcat. Cécile era în plin zbor şi eu trebuie să-i spun un lucru urît, trist, înfiorător.

— Soră, mă gîndesc la căsătoria asta.

Cécile face „nu" cu capul. Nu vrea să mă lase să vorbesc.

— Nu mă sicîi, Laurent.

— Cécile, trebuie să mă asculţi.

— Nu, Laurent, nu. Nimic din ce mi-ai putea spune n-are să-mi schimbe hotărîrea.

— Sînt sigur că da.

Cécile s-a întors spre mine. Nu mă tem că aş putea să văd deodată ţîşnind o privire Pasquier din ochii ei. Cécile nu se înfurie niciodată cînd e cu mine, chiar cînd n-am dreptate, chiar cînd sînt caraghios. îmi spune următoarele vorbe ciudate:

— Ştiu tot ce mi-ai putea spune, Laurent.

Dacă n-aş fi un încăpăţînat, un neîndemînatic, un mojic, aşa cum sînt, aş săruta degetele soră-mi şi m-aş duce la mine în cameră. Dar vai! Nu sînt decît un biet nerod, şi dragostea mea, dragostea mea frăţească plină de grijă departe de a mă inspira, mă lipseşte de orice graţie. Am să mă năpustesc ca un bivol.

— Va să zică ştii că e bolnav?

— Da. E un motiv în plus ca să am grijă de el.

Mă pregătesc să dau lovitura cea mare.

— Cécile, ştii ce-nseamnă morfina?

Obrazul ei a rămas aproape neclintit. Privirea mă ■evită o clipă. Cécile spune cu o voce severă:

— Şi asta ştiu.

— Bine, soră, dar e cu neputinţă.

— Am să-l vindec.

— E o povară care te depăşeşte. Iţi distrugi arta.

Buzele ei sînt acum albe şi tremurătoare. Cécile spune:

— Mi-e indiferent.

Nu mai înţeleg nimic.

— Va să zică îl iubeşti aşa de mult?

Cécile îşi aţinteşte asupra mea privirea ei de peruzea larg deschisă. Scutură din cap de la dreapta la stînga şi de la stînga la dreapta cu nerăbdare.

Dar deodată, iată că din măruntaiele casei urcă spre noi un zgomot puternic de ceartă. îl aud pe tata strigînd, o aud pe mama vorbind. O voce necunoscută răsună. E o voce aspră şi trivială. O las pe Cécile şi mă năpustesc pe scară. Da, casa noastră era prea liniştită! De prea multă vreme drama nu ne mai luase în seamă! Ce mai poate să fie?

Sînt toţi în sufragerie. Un individ mare, masiv, trupeş, vorbeşte, cu pălăria pe cap.

— Ţi-am vîndut maşina asta în stare bună. Şi dumneata vrei să mi-o dai înapoi după ce ai stricat-o. Ei îţi spun că ai să mi-o plăteşti.

— Şi eu îţi spun, domnule, răspunde tata, că maşina dumitale era inutilizabilă.

Tata a început prin a-şi da toată măsura. Apoi s-a pornit să tuşească. Simt că are s-o lase mai moale. Individul cel voinic face un pas înainte şi începe să strige şi mai tare:

— Banii, domnule, dă-mi banii!

Tata ripostează fără convingere:

— N-am să-ţi dau bani. Poţi să-ţi iei înapoi maşinăria. N-am nici un ban pentru dumneata.

Atunci individul cel voinic începu să urle.

— Aha! N-ai bani şi cumperi maşini! Ai să plăteşti, fir-ai al dracului!

— Domnule, strigă mama, vă implor!

Atunci tata face un lucru pe care n-am văzut încă niciodată să-l fi făcut şi care mă umple de ruşine: se dă cu trei paşi înapoi. Individul face trei paşi înainte. Tata trece îndărătul mesei. E ruşinos şi îngrijorător. Individul cel gras izbeşte cu pumnul în masă. Tata face iarăşi gît, dar n-are putere. Individul cel gras scoate adevărate răgete. Paula Lescure deschide uşa şi priveşte impasibilă scena.

— Am luat informaţii asupra dumitale. Eşti un rău platnic. Dar cu mine nu-ţi merge. Am să te aduc la sapă de lemn.

Individul cel gras începe să se învîrtească în jurul mesei. Tata se învîrteşte şi el, în aşa fel ca masa, toată masa să-l despartă de inamic. E absolut evident că tata, personaj teribil, neînvins, şi-a găsit naşul, adică un om în stare să strige mai tare decît el. Pare umilit. Mama încearcă în zadar să se facă auzită. Individul cel gras izbeşte în masă cu nişte pumni teribili. Tata-mi inspiră

milă, ca un campion învins. Mă pregătesc să intervin. Dar cum? Vai! Cum?

— Domnule, daţi-mi voie să vă atrag atenţia...

Individul cel gras mă examinează o clipă gîfîind.

— Sînteţi doi? Bine! Eu fac cît zece ca voi.

Mama are să înceapă să strige, să strige. In clipa aceea intră Joseph, care întreabă cu o voce îngrozitor de joasă şi de puternică:

— Ce-i tărăboiul ăsta?

Numaidecît_ individul cel gras încetează de a se mai învîrti în jurul mesei. Îl măsoară cu privirea pe Joseph. Şi Joseph spune încruntat:

— Pleacă numaidecît de aici.

Efectul e imediat. Individul cel gras era mai tare decît tata, dar se vede de la o poştă că Joseph e mai tare decît individul cel gras. întregul mister al puterii şi al prestigiului mi se înfăţişează ca într-un fulger. Pur şi simplu trebuie să ştii cine poate să vorbească mai tare. Individul cel gras pare foarte ruşinat. Spune bîlbîindu-se uşor:

— Am venit pentru banii ce mi se datorează.

După ce a obţinut efectul vocal, Joseph vorbeşte acuma aşa cum vorbeşte probabil la el la birou.

— Bine, spune asta politicos, altfel îţi arăt eu cine sînt! Vino cu mine. Şi scoate-ţi pălăria: e o doamnă în camera asta.

Joseph deschide uşa şi individul iese bîlbîindu-se. Mama se trînteşte pe un scaun. Prefer să nu mă uit la tata. Urc din nou la etajul întîi. Cécile e în picioare, îndărătul uşii din camera ei. îmi spune:

— Ce s-a întîmplat?

— Un creditor.

Tăcem din gură. A trecut vremea cind Cécile cînta maiestuos la pian în timp ce portărelul ne punea sechestru pe lucruri. îmi dau bine seama că o anumită formă de urîţenie o îngheaţă pînă în adîncul inimii. Face doi-trei paşi prin cameră, se întoarce spre mine, îşi sprijină un deget pe pieptul meu şi şopteşte:

— Intr-o zi, Valdemar mi-a spus că-i datorez talentul meu. Trebuie să ştii să-ţi plăteşti datoriile, Laurent, ai înţeles?

O înţeleg, vai! O înţeleg. îmi plec capul şi şoptesc:

— Dar nu cu preţul vieţii tale.

— Ba da, ba da. Cu preţul vieţii mele. Dacă n-aş proceda aşa, mi-aş spune că am călcat cu stîngul şi n-aş avea încredere.

Ce să-i răspund? Nu ştiu ce să-i răspund. O privesc cu spaimă, cu admiraţie. Da, da, am să-mi plătesc şi eu datoriile

aşa cum le plăteşte Cécile. Şi ce altceva am să mai fac? Fireşte, nimic din ce se face în casa asta nenorocită.

Stăm aşa multă vreme. Probabil că individul cel gras a plecat. Auzim glasul placid al lui Joseph, care înşiră cifre. După aceea, nu mai auzim nimic decît zgomotul ploii pe marginea de zinc a ferestrei.

Cît de umilit trebuie să fie tata! E prima lui înfrîngere, cel puţin din cîte ştiu eu. Cît trebuie să sufere! Fără să vreau, sufăr pentru el. Din fericire, Cécile n-a văzut nimic.

Şi deodată, se aud alte strigăte. E glasul lui Ferdinand. Mă reped iar afară, fără voia mea. Nu sînt tare ca Cécile, care se aşază calmă la masa de lucru. Mă năpustesc pe scară şi-l întîlnesc pe Joseph. Scena se petrece pe coridor. Ferdinand şi-a pierdut pălăria. Iată-l în picioare, în faţa logodnicei lui, pe care o dă în lături cu o mînă. Rosteşte fraze fără şir:

— Vrei să mă faci caraghios.

Şi deodată-l zăresc pe tata. Rîde netezindu-şi mustăţile. Ferdinand nu-şi mai poate stăpîni gesturile. înaintează cu mîna ridicată şi spune:

— Iţi interzic! Ai auzit? Iţi interzic!

Ne repezim, Joseph şi cu mine, ca să-i oprim braţul. Ochelarii lui lunecă şi se sparg. Claire începe să plîngă. îl întreb pe Ferdinand:

— Dar ce-a făcut?

Ferdinand se înăbuşe de furie. îmi spune:

— I-am interzis s-o sărute pe Claire aşa. Nu, nu, să n-o sărute aşa!

— Poate că n-ai văzut bine.

— Nu! Nu sînt chiar atît de miop.

In celălalt capăt al culoarului, Joseph îl dăscăleşte pe tata. Dar tata a căpătat iar curaj şi spune:

— Eu nu sînt o moluscă. Am sărutat-o pe ochi! Şi ce-i cu asta! Am adus un omagiu frumuseţii.

Ăsta-i omul! Il credeam umilit, pentru că eu aşa mă simţeam.

Izbutesc să-l liniştesc pe Ferdinand. Sînt trist de moarte. Totul e urît, totul e ridicol. Totul e de o josnicie exasperantă. Şi n-am împlinit încă douăzeci de ani. Am visat o viaţă frumoasă şi nobilă. Acum tînjesc într-o atmosferă de ceartă şi mă bălăcesc în mijlocul prostiei.

Aş vrea să fiu singur, singur de multă vreme, singur pentru multă vreme. Aş vrea să păşesc singur pe o potecuţă, printre lanuri de grîu, primăvara. Poate că are să vină şi ziua aceea. Răbdare!

C A P I T O L U L XIII

CASA PEŞTILOR. ACALMIE TRECĂTOARE. ARITMETICA SENTIMENTALA. JOSEPH LA LABORATOR. FERDINAND ŞI MISTERELE JOSEPHIENE. O RAZA DE LUMINĂ IN ÎNTUNERICUL FERDINANDESC. VACANŢE FORŢATE ŞI PROIECTE DE VIITOR. O CREATURĂ A SOARELUI. AŞA VORBEA ZARATHUS- TRA. NEPLĂCERI GASTRICE. INTERMEDIU CERESC. OSPEŢELE BUNEI ÎNŢELEGERI. INCANTAŢIA TRĂSNETULUI.

Iarna îşi ridică pleoapa bolnavă, apoi deodată o coboară iar, şi îndată după aceea se face noapte.

Nu vom mai fi niciodată fericiţi ca pe vremea copilăriei noastre. Ştim prea multe lucruri, sîntem otrăviţi. Dacă n-aş avea-o pe Cécile aş pleca, da, aş pleca departe de ei toţi. Nu departe de mama, fireşte, şi nici de fetiţa cea nevinovată. De altfel, am să plec oricum. Sint zile cind sint chinuit de dorinţa de a avea un suflet numai al meu, de a fi izbăvit, de a fi curat. Da, izbăvit chiar şi' de dragoste.

Mă uit cum se învîrtesc peştişorii în închisoarea lor de sticlă. Se pare că aceste mici dihănii construiesc cuiburi admirabile. La ce bun? Ga să-şi scoată mai bine pumnalele şi să-şi zbîrlească spinii cei mari de pe spinare? Uneori, cînd mă gîndesc la casa noastră, îmi spun încet: e casa peştilor.

Peştişorii înoată într-o apă lăptoasă, care e schimbată cam rar. Pentru moment, noi ăştia înotăm în siropul negru al păcii. Da, aşa arată în momentul de faţă pacea noastră.

Asemenea navigatorului care străbate un cîmp minat, îmi spun: „Încă puţin şi o să ne lovim de o mină: o să sărim în aer, o să fim sfîrtecaţi, împrăştiaţi! Familia noastră are să facă explozie".

Mă duc aproape zilnic la Paris. Mi-am orînduit totdeauna personal munca. Şi, nu zău, cu cine m-aş putea sfătui aici? Mă simt singur în mijlocul clanului. Cînd dau vreun examen, nimeni dintre ai mei nu se frămîntă; in ochii lor, succesele mele par lucrul cel mai firesc. Asta-i amărăciunea elevului bun. Cînd, după nu ştiu ce fleac de concurs, Ferdinand a căpătat un post în administraţie, mama a făcut masă mare. Numai steaguri şi lampioane lipseau. In orice caz, în casa noastră aritmetica familială e simplă: e destul să multiplici porţia naturală a fiecăruia printr-o cantitate suficientă de dragoste maternă pentru ca, în definitiv, „să primească toţi la fel".

Nu sînt prea mîndru de gîndurile care îmi trec prin minte. îmi va trebui multă vreme pentru a înţelege că nedreptatea tot pe mine mă avantajează în această greşită împărţire.

Ploaia e stăpînă pe lume. Sîntem în decembrie. Secolul se termină într-un mucegai de gheaţă. Marna a crescut şi e pustie. Luntraşii au uitat drumul casei noastre. Uneori mă duc la c-îte un concert cu Roch şi Vuillaume. Aşteptăm cîteva ore pe asfaltul de pe Avenue Victoria. După aceea vine orgia. Sînt într-o perioadă a vieţii cînd toate bucuriile mele, chiar şi cele mai nobile, au o nuanţă tulbure. în iarna asta iubesc muzica, aşa cum probabil unii oameni iubesc băutura. Muzica nu mai e un scop pentru mine, ci un mijloc. Un mijloc în ce scop? Nu prea ştiu. Poate un mijloc de a uita. Toate astea nu sînt prea frumoase.

Uneori, de sus, de la cucurigu, unde ne cufundăm în plăcere ca în somn, zăresc într-o lojă, colo, lîngă orchestră, pe soră-mea Cécile. E la ea acasă în templul acesta. Admiratori credincioşi vin să-i prezinte omagiile. Deseară ne vom întîlni fără îndoială acasă. Va fi ca şi cum ne-am regăsi. Dar Cécile s-a şi depărtat. Pluteşte cu toate pînzele în vînt.

Visez la aceste lucruri în timp ce sînt la laborator şi moţăi pierdut în micile trebuşoare care alcătuiesc pîinea mea cea de toate zilele. O descoperire! Nu cumva e o rază care se stinge, un fulger care spintecă noaptea?

Un lucru extraordinar: Joseph mi-a făcut cîteva vizite la laborator. îşi face apariţia, salută pe toată lumea şi caută un loc pentru melonul lui faţă de care are menajamente, ca fiind un atribut sacru al persoanei josephiene. Apoi ne priveşte pe toţi cu un zîmbet sceptic, un zîmbet din care ar dori să reiasă că e un om politicos, dar că nu se lasă dus de nas. Schimbă cîteva fraze în doi peri cu Schleiter, ii spune două vorbe domnişoarei Strohl, se preface că se interesează de cercetările mele. în definitiv, e politicos. Pînă la urmă, rămîne teribil de Joseph. Dacă Vuillaume se oferă să libereze un scaun pentru el, îi răspunde pe un ton tăios: „Nu-i nevoie. Mulţumesc. Nu accept nici un serviciu". „De ce?" întreabă Vuillaume pe un ton egal. „Pentru că, te rog să mă crezi, mai devreme sau mai tîrziu, serviciile se plătesc şi chiar mai scump decît merită. Nu, nu vreau servicii, vreau tranzacţii." Aşa vorbeşte monstrul şi, ce-i mai grav, e că minte. Fiindcă are un fel foarte personal de a cere şi de a obţine tot felul de mici servicii, şi, mai ales, de a se descotorosi de multe obligaţii trecîndu-le pe umerii altora.

Joseph scuipă apoftegme. Lui Schleiter, care-l întreabă în derîdere: „Dar banii?" îi răspunde arătîndu-şi toţi dinţii: „Banii,

banii, sînt o chestie. Da, e o chestie pe care trebuie s-o descoperi. Pe urmă, totul merge de la sine".

Nu sînt absolut sigur că Joseph a şi descoperit această chestie. Nu ştiu nimic despre afacerile lui, în orice caz nimic direct. Ferdinand, cu care nu discut totuşi nimic despre familie, se însărcinează să mă ţină la curent cu treburile lui Joseph. Ferdinand e foarte miop, dar nu în ceea ce-l priveşte pe fratele nostru Joseph. Gînd e vorba de Joseph, Ferdinand e mai mult decît clarvăzător. Are chiar puterea de a ghici. Gînd sînt cu Ferdinand, n-avem decît un singur subiect de conversaţie intimă: Joseph. Trebuie să recunosc că, faţă de Ferdinand, eu sînt orb şi surd. Cînd atinge acest subiect important, Ferdinand ia un glas special, glasul lui „josephian", care e confidenţial, fornăit, nuanţat de o uşoară ironie şi de oarecare respect. Ferdinand spune: „Ştii că funcţionarul lui — Joseph are un funcţionar — are un salariu de o sută şaptezeci şi cinci de franci pe lună. Numai că Joseph îi opreşte patru franci douăzeci şi cinci pentru pensie. Auzi, pentru pensie! Găsesc că-i monumental... în noiembrie, Joseph a cîştigat o mie şase sute cincizeci de franci... Joseph a făcut cheltuieli pentru biroul lui: a cumpărat scaune de un model nou. Da, dar eu le prefer pe cele vechi. La mine în casă n-o să se găsească decît mobilă de stil..." Ferdinand visează un timp, apoi reia: „Poate că încă nu mă pricep ca un adevărat negustor de mobilă de epocă, dar am gust. Claire şi cu mine avem gust. Nimeni nu poate nega asta..." Apoi începe iar să vorbească despre Joseph: „Ştii, împrumutul cu ipotecă, aşa cum ar vrea să-l facă Joseph, ar fi o idee excelentă: ai garanţii şi iei dobîndă mare. Numai că Joseph are deocamdată un capital foarte mic. Aşa că face tot felul de treburi mărunte; mijloceşte împrumuturi pentru alţii. Ştii cît primeşte pentru asta? Nu? Ei bine! Eu ştiu..."

Ceea ce ştiu, ceea ce văd totuşi şi încă foarte bine, e că Joseph are un aspect de fiară robustă care vînează. Nu, fireşte, încă n-a găsit „chestia aceea". Uneori pare îngrijorat, bombăne, urlă, pufneşte. Ai zice că e în căutarea unei soluţii. Ferdinand comentează în umbră: „Era cît pe-aci să-şi găsească un asociat pe placul lui. Dar individul a mirosit ceva şi a şters-o".

Joseph e întunecat şi tăcut. Uneori, în familie, are cîte un elan oratoric şi rosteşte frazele lui favorite: „Nu există control... Aşa ceva nu stă în picioare... S-o luăm în ordine... Una la mînă... Două la mînă..." îndată după aceea se cufundă iar în grijile lui. Atunci Ferdinand începe să turuie. Dacă între patru ochi cu mine, Ferdinand nu ştie să vorbească decît despre Joseph, în sînul familiei e inepuizabil, enciclopedic: comentează ceea ce a citit în

ziar. A perorat multă vreme despre Expoziţia universală, ca un maestru al informaţiei. Acum discută despre Transvaal, despre preşedintele Kriiger, ale cărui demersuri şi gînduri sînt- toate cunoscute de Ferdinand.

Cînd e vorba de logodnica lui, de Claire, Ferdinand e inabordabil. Dacă vorbeşti despre Claire cu simpatie, Ferdinand e gelos. Dacă-i găseşti un cusur cît de mic, Ferdinand se înfurie. Dacă nu spui nimic despre ea, să vezi că Ferdinand se ofensează fiindcă e incapabil să sufere o atitudine de nepăsare faţă de o astfel de problemă.

N-am nimic împotriva micuţei Claire şi nici n-o să am vreodată nimic împotriva ei, deşi Ferdinand face tot posibilul şi tot imposibilul ca să-mi inspire antipatie pentru ea.

Ferdinand nu lasă nimănui, nici chiar logodnicei sale, grija de a o explica pe Claire. Asta e datoria lui, a lui Ferdinand. Spune aşa: „Ştii, Claire nu mănîncă salată de barba-caprei... Claire nici nu vrea să audă de grăsime, fiindcă suferă d'e ficat... Claire e foarte ciudată: mănîncă salata fără oţet şi untdelemn... Claire nu se spală niciodată cu săpun pe faţă..." Acestea fiind zise, Ferdinand aruncă asupra celor de faţă o privire cutezătoare şi bănuitoare totodată, apoi repetă cu o voce triumfătoare: „Nu, nu se spală niciodată cu săpun pe faţă. Din principiu".

Ferdinand e iritabil. Aude cîntîndu-se pe stradă o şan- sonetă la modă:

Gentilă fii cu Ferdinand
Şi-n seara asta, seara asta cînd galant...

Ferdinand nu poate suferi acest cîntec şi e gata să-şi închipuie că tot Parisul a urzit un complot împotriva lui. Are crize de mînie în formă de ciclon, după care se cufundă în toropeală. Cînd are timp şi e dispus să facă o demonstraţie, tata „execută o criză de furie" ca să-i explice lui Ferdinand că furia e nepotrivită şi nerecomandabilă.

Fiindcă bronşita lui s-a mai potolit, tata a prins iar viaţă. Rosteşte invective împotriva ploii şi pomeneşte de o călătorie în Africa ecuatorială, în India, sau în Filipine. Spune aşa: „M-am înşelat, asta e. Eram născut să mă fac explorator. Voi sfîrşi ca explorator". A doua zi schimbă tema. Lectura unei cărţi de aventuri a efectuat această frumoasă minune: se va face marinar. Mama are palpitaţii. Tata spune: „Poţi să cîştigi o avere..." Şi ne explică cu un belşug nebun de detalii şi de exemple cum se face avere. Spune următoarele: „Dragul meu, e foarte simplu..." Totul e simplu pentru acest visător. Mai trece o zi şi soarele răsare în altă parte. „Am fost la o consultaţie la

Domange, dincolo de Sucy, la un individ care nu cultivă decît varză. Ai zice că nu-i mare lucru. Ei bine! Cîştigă cît pofteşte. Are doi cai şi două trăsuri. O situaţie formidabilă..." Şi proaspătul medic declară: „Am să las totul baltă şi mă fac zarzavagiu. Am mare respect faţă de ştiinţă, dar nu vreau să mă plictisesc".

Se întoarce spre fereastră şi contemplă iar ploaia. Citeva clipe după aceea, murmură cu o voce dulce şi melodioasă: „Dacă am să fiu vreodată ales preşedintele republicii..." Nu continuă la condiţional, ci la viitor. Ferdinand şopteşte pe nas: „Dar tu nu faci politică". Şi tata răspunde: „Ce importanţă are? Pot foarte bine să fiu ales preşedintele republicii fără să fac politică". Şi acuma iată-l preşedintele republicii. Timp de o oră vorbeşte numi despre asta. Pe urmă se duce în cabinet să deschidă furunculele unui pacient. Se întoarce mulţumit. „E profesia cea mai nobilă! Numai că eu nu sînt făcut ca să aştept. Nu-mi place să asist o femeie cînd naşte. Sînt un om de acţiune. Sînt contrariul unui melc. Sînt un om capabil de pasiuni puternice".

Cercetează mica publicitate. Scrie tot felul de scrisori. Şi mama nu-i liniştită. într-o zi a uitat pe masa din salon noile lui cărţi de vizită: doctor Raymond du Pasquier. Poartă o corespondenţă îndelungată cu o firmă ale cărei plicuri au următorul antete: *Institutul naţional de cercetări heraldice.* Aud că-i spune mamei: „Poate că sîntem nobili. Da, desigur, fără să ştim. Cel mai bun lucru e să cerem informaţii. Nu costă decît două sute de franci. Recunoaşte că-i o nimica toată". Mama e îngrozită: banii sînt rari! Face tot felul de socoteli şi, pomenind de acţiunile moştenite de la mătuşă-sa Delahaye, murmură: „Dacă aş muri..." Tata tresare: „Să mori! Ce idee! Cine moare?" Apoi se gîndeşte la bani şi oftează îndelung şi unduitor, melodios şi dezolat. Am spus totdeauna că acest gen de oftat e „oftatul banilor". îl aud de obicei cînd avem în perspectivă greutăţi majore.

Tata îi spune lui Ferdinand:

— Frate-tău face parale cu împrumuturi ipotecare. E o meserie odioasă.

— Spune-i lui asta.

— Dar bine, reia tata, asta înseamnă că are bani.

— Se vede că are.

— Atunci de ce mi-a cerut mie?

— Nu ştiu. îl priveşte.

— Dacă are bani, ar trebui să-mi împrumute şi mie. Da, de ce nu? Să facem un împrumut ipotecar, dacă vrea.

— Pe ce?

— Pe casă.

— Nu e casa ta.

— Aha. Atunci pe teren.

— Se pare că nu face doi bani.

— încă nu s-a dovedit. Atunci pe cal, pe trăsură, pe cărţi. Să-mi împrumute zece mii de franci şi mă duc să mă stabilesc în Algeria. Soare! Soare! Lumină! Cum spunea nu mai ştiu cine. Eu sînt o creatură a soarelui. Mă întreb ce caut prin părţile astea.

într-o zi, îşi face apariţia purtînd sub braţ un pachet care răspîndeşte un miros îngrijorător.

— Ce-i asta?

— Un viezure.

— Viu?

— Nu, mort. L-am cumpărat pentru un codru de pîine de la moş Herbelot.

— Şi ce vrei să faci cu el? întrebă Joseph seara.

— Nişte pămătufuri ca să mă bărbieresc.

— Aha! înţeleg! Poţi să-ţi faci zece pămătufuri din el. Dar un pămătuf durează zece ani.

— Le folosesc eu pe toate, băiete. Fireşte, cu condiţia să-mi iau tălpăşiţa de aici. Mă plictisesc! Mă plictisesc!

într-o zi, l-am surprins cătărat pe o scară pregătindu-se să atîrne o ramă.

— S-a rupt sfoara, spune el. Dacă rămîi mereu într-un loc, nu mai ai habar ce-i cu lucrurile tale. Pe vremuri, cînd schimbam des locuinţa, verificam sforile şi aşa ceva nu se întîmpla.Dar bine, tată, nu locuim aici decît de şaisprezece sau optsprezece luni.

— Eşti nebun, băiete ! Şaisprezece sau optsprezece luni? Poate vrei să spui şaisprezece sau optsprezece ani. Dacă aş fi un om oarecare, aş fi albit de cînd sîntem aici.

Şi începe să fluiere ca să dovedească lumii întregi că nu-i un om oarecare.

Cînd sînt exasperat, mă cufund in lectură. Am descoperit pe Ibsen, pe Nietzsche, pe Tolstoi. Dispar, uit totul timp de o oră. Am mare nevoie să uit totul. Iată ce citesc: „Călătoresc şi mă cataăr pe munţi. Nu-mi place şesul, mi se pare că nu pot rămîne multă vreme locului". Ia te uită ! Ia te uită! Şi totuşi, tata nu l-a citit pe Nietzsche.

Cobor în bucătărie ca să iau nu ştiu ce şi o văd pe Paula Lescure. E cu spatele la mine. E plecată peste chiuvetă. Dumnezeule ! Paula vomită, făcînd eforturi mari. Pare foarte bolnavă 13

Mă apropii şi-i spun cu blîndeţe:

— Ce-i cu dumneata, Paula? Nu vrei s-o chem pe mama?

Ochii ei sînt înconjuraţi de cercuri viorii, buzele sînt umflate, pătate. Mi-e tare milă de ea. îmi răspunde:

— Vărul meu ştie doar că sufăr de stomac. Să nu anunţăm pe nimeni că n-are rost. Nu, absolut pe nimeni.

E foarte limpede că biata fată e bolnavă. Mă urc înapoi în cameră şi mă cufund iar în lectură. Uneori, cînd toată lumea e acasă, desluşesc un început de ceartă. Mama spune: „V-am dat la învăţătură, dar s-ar spune că aţi învăţat să vă certaţi, să vă urîţi, vai !" Face minuni de diplomaţie ca să restabilească pentru o clipă un echilibru imposibil.

Şi deodată, izbucneşte un interludiu ceresc. Intr-o seară, Cécile ne adună la ea în cameră. Mica Suzanne e în picioare în faţa clavecinului. Cu o voce fragilă, cîntă pastorala lui Haydn: „*Copilă, împodobeşte-te şi fii frumoasă, fii sprinţară şi zîmbeşte gingaş*". Cécile e în spatele fetiţei şi schiţează fără să spună nimic o dantelă delicată cu degetele ei de vrăjitoare. Cécile a pregătit totul fără să anunţe pe nimeni. E o clipă atît de curată, încît pînă şi „fiarele sălbatice" îşi strîng ghearele şi se tîrăsc torcînd ca pisicile. In seara aceea, casa noastră e binecuvîntată. Cum aşa? Oare graţia asta impalpabilă ar putea mîntui lumea?

De ce m-aş plînge din moment ce o am pe Cécile? Vai ! Nu în fiecare zi sînt demn de Cécile.

Căci mesele în comun sînt cumplite.

Ar putea fi cina cea de taină, ospăţul de împărtăşanie. Clanul e în păr. Dar nu-i ospăţul de împărtăşanie.

Ferdinand suferă veşnic de un guturai îngrozitor. Face cu nasul — mai ales cînd mănîncă şi cînd are gura plină — nişte zgomote extraordinare prin fantezia şi varietatea lor. înţeleg de ce, după un timp, Joseph nu-şi mai poate ascunde enervarea. Ferdinand însuşi strigă deodată cu voce muşcătoare :

— Joseph ! Şterge-ţi nasul, dragul meu. Nici nu mai auzim că mîncăm, faci prea mult zgomot, zău aşa.

Cu vîrful unghiei inelarului, Joseph îşi smulge dintre dinţi bucăţi de hrană. Se uită la ele apoi le mănîncă. Obiceiul ăsta are darul de a-l exaspera pe tata. Pînă la urmă face o declaraţie generală, dar hotărîtă, în această privinţă:

— E aproape necuviincios, am să vă cumpăr nişte scobitori.

— Ce să fac? şopteşte Joseph cu perfidie, simt că am dinţi, sînt dinţii mei..

Există şi un personaj care adună firimiturile cu o cojiţă de pîine şi care, pînă la urmă, prinzînd curaj, ajunge să le vîneze pe teritoriile limitrofe. Un altul deschide gura cu cîteva secunde prea devreme şi-şi arată limba plină de mîn- care. Un altul îşi taie pîinea ca un ţăran, în cubuleţe regulate, pe care le aşază la

stînga. Un altul face „fiup... fiup..." ori de cîte ori soarbe din supă. Dacă cineva spune: „Dă-mi apă", se găseşte totdeauna o voce care repetă sau care traduce: „Frate-tău a cerut apă. Ai înţeles? Vrea apă". Aproape numaidecît după aceea se aude: „Nu te legăna aşa că mi se face greaţă", sau: „Nu rîcîi parchetul cu picioarele, e insuportabil". „Bea numai jumătate de pahar, că-ţi face rău la stomac." „Ce-ţi pasă? Beau cum îmi place." „Nu-mi place căpăţîna de viţel. E moale, mi-e scîrbă." „Nu-i scîrbi şi pe ceilalţi."

Atunci începe conversaţia de fiecare zi cu privire la cîinele care a început să surzească, la pisica hoaţă, la bucătăria cu gaz

aerian, la politica socialistă, la compoziţia celuloidului sau a pergamoidului.

îşi pun toţi coatele pe masă. Vorbesc în timp ce mănîncă şi vor să fie înţeleşi. Nu le place ce-mi place mie. Le place ce nu-mi place mie. Şi totuşi sînt fraţii mei; sînt ai mei, sînt din clanul meu şi, orice ar fi, îi iubesc.

Păi atunci? Păi atunci? De ce nu cade odată trăsnetul, Dumnezeule!

C A P I T O L U L XIV

DIFERITE SISTEME DE ÎNCĂLZIRE. O CIUDATĂ PARTIDĂ DE CĂRŢI. ARMONIA ARE UN CARACTER ÎNGRIJORĂTOR. CÉCILE E ÎNDURERATĂ. PRINCIPII ESENŢIALE ALE UNUI JOC NOU. PLAN DE BĂTAIE! DOUĂ BANCNOTE DE CÎTE CINCI SUTE DE- FRANCI. JOSEPH ŞTIE CE VREA.

Nu trebuie să chemi trăsnetul.

înaintam încet în luna lui decembrie ca pe o mare de catran. într-o seară, după cină, mă aflam la Cécile în cameră şi priveam focul.

Afară era un frig umed şi arţăgos. în casa noastră o sobă mare cu lemne ardea totdeauna în sufragerie. în plus, pe o astfel de vreme, fiecare se descurca cum putea la el în odaie. Părinţii mei se încălzeau în dormitor cu cărbuni din cauza bronşitelor tatii. Cécile făcea un foc cu lemne. Trăia într-o seră caldă, şi camera ei, în care se înghesuiau două paturi, un mic birou, un pian cu coadă şi un clavecin, avea un aspect foarte ciudat. Fraţii mei dispuneau de o sobă cu petrol pe care şi-o treceau dintr-o cameră în cealaltă cu socoteli şi cu bombăneli:

— Ţine-o pînă la şi douăzeci şi cinci. Pe urmă mi-o dai înapoi pînă la fără un sfert. Să ne potrivim ceasurile.

Cît despre mine, n-aveam cum să-mi încălzesc mansarda. Mama îmi băga în fiecare seară cîte un ulcior cu apă fierbinte în pat şi, dacă era prea frig, mă duceam să visez sau chiar să citesc la Cécile.

Prin urmare în seara aceea mă aflam la Cécile, care studia la clavecin. O ascultam poate şi cu urechea, dar mai ales cu inima, privind focul care murea.

Joseph deschise uşa şi spuse:

— Veniţi amîndoi la mine.

— De ce? întrebă Cécile.

Joseph răspunse cu gravitate:

— Ca să jucăm cărţi.

Mi-a fost totdeauna groază de cărţile de joc. Cît despre Cécile, n-a cunoscut niciodată alte jocuri în afară de jocurile artei. Ne-am dat imediat seama că Joseph nu glumea.

— Ce vrei? repetă Cécile.

Joseph aruncă o privire furişă pe coridor, se întoarse spre noi, închise pleoapa stîngă cu energie şi spuse apăsînd pe fiecare silabă:

— E foar-te im-por-tant.

— Bine. Venim.

Cécile luă un şal mare de caşmir în care se înfăşură totdeauna cînd ieşea din etuva ei şi ne-am dus împreună în camera lui Joseph. Am găsit într-adevăr acolo o masă gata pregătită, o lampă şi patru scaune. Ferdinand ne aştepta. Soba cu petrol din colţul odăii scotea sunete asemănătoare cu ale pedalei unei orgi.

Cécile spuse:

— Mi bemol. E *Aurul Rinului.*

Zîmbi fără convingere şi se înfioră uşor.

— Uite ce-i, începu Joseph cu vocea lui de toate zilele care răsuna în toată casa, vreau să vă învăţ un joc nou care vine din Anglia şi pe care-l vor juca toţi oamenii bine.

După ce spuse acestea, închise uşa şi continuă cu glas scăzut.

— Mama e în bucătărie. Dar peste două minute s-ar putea să urce cu tata care trebăluieşte nu ştiu ce cu sticluţele lui. Aşa că, dacă vor deschide uşa să ştiţi că jucăm cărţi. E ceva foarte grav.

— Nu e un loc prea bine ales, am spus eu, dacă-i vorba într-adevăr de... un secret.

— Ce să-i faci? N-avem încotro. Prin urmare, jucăm cărţi. Ferdinand, tu le dai. Împărţi cele cincizeci şi două de cărţi, una cîte una. Nu, nu aşa. în cealaltă direcţie.

îndată după aceea coborî vocea:

— Fiţi atenţi la ce vă spun. Paula Lescure e însărcinată.

Urmă o clipă de tăcere. Am auzit pasul mamei pe scară.

Vorbea cu tata şi spunea: „Toate uşile sînt închise? Şi cea din

stradă?

— De unde ştii? întrebă Ferdinand.

— Ştiu şi gata. Paula Lescure e însărcinată, e aproape în luna a cincea.

— îmi închipuiam eu, spuse Ferdinand.

— Nu, nu-ţi închipuiai nimic. Nu mai face pe deşteptul. Nimeni în casa asta nu-şi închipuia în afară de mine.

— Joseph, am spus eu deodată, e neapărat necesar să vorbim despre aşa ceva de faţă cu Cécile?

Cécile mă apucă de braţ.

— Laurent, eşti ridicol.

— Da, într-adevăr, afirmă Ferdinand.

Deodată, Joseph reluă cu glasul lui puternic de toate zilele:

— După ce cărţile au fost împărţite, vă faceţi fiecare jocul pe culoare şi pe valoare.

Uşa se deschisese. Mama ne privea cu surprindere.

— Ce faceţi toţi patru aici?

— îi învăţ un joc nou care vine din Anglia. E grozav.

— Ia te uită, Ram, spuse mama: uite la ei cum joacă cărţi. Se pare că e un joc nou. De ce să nu rămîi şi tu cu ei? să te mai distrezi.

— Nu, nu, strigă Joseph. Tatii nu-i plac cărţile de joc. De altfel, trebuie să fie o linişte desăvîrşită, e un joc la care trebuie să gîndeşti.

— Petrecere bună, copii, spuse tata ridicînd din umeri.

Mama ne mai privi o clipă pe toţi patru. Avea un aer neîncrezător, aproape îngrijorat. Clătină din cap şi suspină:

— Se-ntîmplă aşa de rar să găsească ceva care să le placă la toţi patru! Mă duc s-o culc pe Suzanne.

— Trage uşa, spuse Joseph. Să nu pierdem picul ăsta de căldură.

Cîteva clipe după aceea, am auzit-o pe mama umblînd încoace şi încolo în camera de alături. Joseph spunea:

— Vă faceţi planul de bătaie după cît e de tare jocul vostru, după numărul şi calitatea cărţilor. Bineînţeles, jucăm doi cîte doi: eu cu Ferdinand, Laurent cu Cécile. Acuma e rîndul meu. Staţi să mă gîndesc.

Şi fiindcă am auzit depărtîndu-se pasul mamei, Joseph continuă mai încet:

— Peste cîteva săptămîni are să se vadă. Se şi vede, cu toate străduinţele ei.

— Ei bine ! spuse deodată Cécile, asta mi-o face mai simpatică.

— E o chestiune de sentiment, dar noi nu putem face sentimentalisme aici. Trebuie doar să luăm o hotărîre şi s-o luăm numaidecît.

— Cum? strigă Cécile pălind. Doar n-o s-o goniţi. Chiar dacă ar fi o servitoare, şi încă ar fi îngrozitor. Dar e ruda noastră, vara noastră. Nu, nu vreau, nu vreau.

Joseph îşi aşează cărţile pe masă cu faţa în jos, de parcă ar fi luat în serios partida de cărţi. Apoi întrebă cu buzele strînse:

— Şi tu ce spui, Laurent?

Am răspuns plecînd capul:

— Nimic.

— Nu spui nimic ! Nu spui nimic ! spuse cu durere Cécile. Eu vreau ca Paula să rămînă. O să avem în casă un copilaş şi n-are să fie nici o nenorocire. Nu-i prea vesel la noi în casă.

— Sssst ! spuse Ferdinand, să nu ne audă.

Cécile ne privea cu ochi plini de spaimă.

— Ei bine! Ce-i cu voi?

— Trebuie să înţelegi, Laurent, reluă Joseph, că dacă am găsit necesar să vă informez pe toţi, chiar şi pe Cécile, da, chiar şi pe Cécile, e fiindcă trebuie neapărat să fim perfect uniţi. Nu trebuie să facem manevre greşite, nu trebuie să punem întrebări lipsite de tact şi nici să ne mirăm cînd nu e momentul. Trebuie să alcătuim toţi patru un singur bloc.

— Dar de ce-i aşa de grozav? mai întrebă Cécile cu vocea stinsă.

Joseph făcu o mişcare înainte cu capul şi noi l-am imitat, astfel că firele noastre de păr au ajuns să se atingă deasupra mesei.

— Cécile, murmură el, fii înţeleaptă o clipă. Pot să-ţi afirm că autorul acestei... mă rog, acestei situaţii, este cineva din casă. Ar trebui să mă înţelegi dintr-un cuvînt. Bineînţeles că nu eu sînt acela, Cécile.

— Nici eu, adăugă Ferdinand. Eu sînt logodit !

— Da, ştim. Iţi dai seama că nu-i nici Laurent. Ai înţeles, biata mea Cécile? Ai înţeles?

Cécile nu răspunse şi, deodată, două lacrimi rotunde îi scăpară din ochi şi se rostogoliră pe masă.

— Mărturisesc că-i destul de îngrozitor, murmură Joseph. Laurent are toate motivele să ştie cam ce se întîmplă. Pentru tine, e aproape o noutate.

— Zău, spuse Ferdinand, sînt sigur că se vede. începusem de altfel să-mi dau seama. Dar cum ai putut să te convingi, Joseph, căci de fapt...

Joseph scutură din umeri.

— Ea mi-a spus, băiete. Am silit-o să-mi spună. Asta-i tot. Ştiţi doar prea bine că eu văd totul şi ştiu totul. Nu te teme, Cécile. Nu brutalizez pe nimeni. De altfel, Paula asta, cu toate aerele ei de şcolăriţă, e căpăţînoasă. S-a uitat drept în ochii mei, de parc-ar fi vrut să mă omoare şi mi-a răspuns: „Da". Şi dacă vă spun că e aproape în luna a cin- cea, tot de la ea o ştiu... Prin urmare aţi înţeles: caroul e mai tare decît trefla şi pica e mai tare decît cupa şi decît caroul.

Uşa se deschisese şi mama ne privea.

— Ce faceţi? întrebă ea. Nici măcar nu vă aud vorbind.

— Ne gîndim, spuse Joseph. E un joc greu.

— Staţi aşa toţi patru şi şuşotiţi.

— Păi da, e un joc englezesc şi cere o mulţime de calcule.

— Mai bine v-aţi odihni decît să vă obosiţi.

— E foarte amuzant, mamă. Haide, haide, du-te de te culcă.

— Miroase a petrol în camera ta, Joseph. Nu e sănătos.

— Ah ! ne încurci, mamă. Nu mai ştiu unde am ajuns. Trebuie să înţelegi, Ferdinand, că potrivit cu cea mai tare dintre culorile tale, vei încerca să... aţi auzit dacă s-a închis uşa? Da? Eu n-am auzit bine. După cum vedeţi, problema e destul de simplă, în definitiv. în primul rînd, mama să nu ştie nimic. Sînteţi perfect de acord în această privinţă? Bine. în al doilea rînd, Paula trebuie să dispară din casă şi fără multă vorbă.

— E de necrezut! strigă Ferdinand. Nu rămîneau nici- bdată singuri.

Joseph plescăi nerăbdător izbindu-şi dinţii cu limba.

— Mama se duce singură după tîrguieli, spuse el. E un vechi obicei al ei. Şi-apoi, vara trecută, mama a plecat de cîteva ori la Paris, la omul nostru de afaceri, în legătură cu moştenirea... cu banii mătuşii Mathilde. Şi pe urmă, n-are nici o importanţă. Vedem rezultatul. Prin urmare repet: în primul rînd, mama să nu ştie nimic. Aşa că trebuie să procedăm repede.

— Eu am impresia, şopti Ferdinand, că miroase ceva.

— Imposibil ! obiectă Cécile. N-ar fi aşa de calmă.

— Nu vă mai puneţi probleme, spuse Joseph cu autoritate. Fără îndoială că e pe punctul de a şti şi de a înţelege, dar deocamdată încă n-a ajuns acolo. Sînt nenumărate lucruri pe care a fost cît pe-aci să le ştie şi pe care, multă vreme, s-a silit să nu le ştie.

— Are mirosul fin, şopti Ferdinand.

Cécile făcu un gest de nerăbdare.

— Sînt de aceeaşi părere cu Joseph. Nu trebuie să ştie nimic. Şi atunci?

— Atunci o suprim pe Paula. Ăsta-i al doilea punct.

— O suprimi pe Paula? Cum vorbeşti aşa, nu zău !

— Ah ! Nu ! Să nu ne certăm pentru nişte cuvinte. Iată planul meu de bătaie. Ferdinand, mîine ai s-o convingi pe mama să vină cu tine la Paris. Fără multe mofturi. Pretextul e simplu. Să zieem că va trebui să alegi ceva pentru gospodărie, pentru mobilierul tău.

— Dar am ales totul. Numai mobilă veche.

— Dragul meu, nu ne sili să ne îndoim de inteligenţa ta. Ai s-o iei pe mama pînă la magazin, la Luvru, ca să-ţi aleagă, de pildă, un serviciu de cafea neagră, pe care ţi-l dăruim noi, Laurent, Cécile şi cu mine. Am să stabilesc numaidecît preţul.

— Bineînţeles, vă mulţumesc. Bineînţeles, e un pretext bun.

— N-are nici un rost să ne mulţumeşti, deşi ţi-l dăruim din toată inima. In acest timp, tata are să fie chemat la un bolnav, la Brévannes. Am scrisoarea în buzunar. Bun. Îndată după plecarea lui, Paula va primi de formă o telegramă în care i se va anunţa că mătuşă-sa e foarte bolnavă, nu o mătuşă din partea noastră, firește. Ceva cu neputinţă de controlat, o mătuşă din familia Lescure. Paula e de acord.

— Şi cum are să vină telegrama? întrebă Ferdinand cu gravitate.

— Iat-o, răspunse Joseph, scoţînd o ciornă din buzunar. A fost expediată în seara asta dintr-un loc potrivit, de către salariatul meu.

— E îngrozitor, murmură Cécile. Parcă ar fi o execuţie. Mi-e silă.

— Preferi ca mama să afle? Preferi o dramă de familie, o dramă frumoasă, mare, superbă şi dezgustătoare? i

— Şi cînd te gîndeşti, gemu Ferdinand, că nu-i prima oară că ne pune în situaţii dintr-astea teribile !

— Fie vorba între noi, n-are nici un rost să-l învinuim, bombăni Joseph. Nu poţi să învinui vîntul, nici soarele, nici mareea. S-a înţeles? Atît doar că nimeni nu te împiedică să-ţi deschizi umbrela, sau să tragi obloanele, sau să construieşti un dig. Te aperi cum poţi. Va să zică ne-am înţeles? Evident, va trebui ca Laurent şi Cécile să rămînă acasă.

— De ce?

— Ca să păzească casa. Pentru că eu am s-o conduc pe Paula Lescure la gară şi casa are să rămînă goală. Numai pentru că Paula rămînea acasă, putea mama să plece.

— Şi cine are să-i ducă bagajele?

In loc de răspuns, Joseph apucă marginea mesei cu degetul cel mare şi cu arătătorul şi o ridică fără nici o greutate.

— Ai dreptate, cotcodăci Ferdinand. Eşti, cum se spune, zdravăn. Ce-ai vrut să întrebi, Cécile?

— Nu putem totuşi s-o trimitem înapoi la familia ei.

— Ştii prea bine că nu mai are aproape nici un fel de familie. Ba chiar tocmai de asta am luat-o la noi.

— Atunci e şi mai trist. E chiar revoltător. Are bani ca să... Nu ştiu... ca să-şi ia o locuinţă?

Se lăsă o tăcere mare şi atunci eu am spus deodată:

— Eu am să-i dau cinci sute de franci.

Joseph se întoarse spre mine.

— Cinci sute de franci? De unde ai să-i iei?

— Asta nu-i o întrebare discretă. Am să-i dau cinci sute de franci.

Joseph mă examină cu o privire atentă şi bănuitoare.

— Şi eu îi dau cinci sute de franci, spuse Cécile.

— Splendid ! bombăni Joseph. Faceţi din ea o rentieră. Mă rog, sînteţi amîndoi două suflete frumoase. Vă priveşte.

Cécile era desfigurată de intensitatea gîndurilor care o frămîntau.

— Nu ! Nu sîntem nişte suflete frumoase. Sintem nişte bieţi oameni şi ne temem de orice.

— Lasă sentimentalismul, Cécile. Să nu ne înduioşăm.

— Vouă nu vă pasă cînd vă gîndiţi că acest copilaş care se va naşte este, în fond...

— Este un copilaş. Atît şi nimic mai mult. Un copilaş care va semăna fără îndoială cu mulţi alţi copilaşi.

— Nu asta voiam să spun.

— înţeleg că ai spirit de familie, Cécile, dar nu pînă la acest punct. Repet: să nu ne înduioşăm. Ne cunoaştem cu toţii rolurile. Dacă mama nu s-a culcat încă, ar fi bine, Ferdinand, să te înţelegi cu ea pentru mîine dimineaţă. Fără discuţie. Vezi s-o convingi. Laurent şi Cécile să rămînă la posturile lor. De rest, am eu grijă.

Urmă o nouă pauză. Cécile avea buzele tremurătoare.

— Oricum! murmură Ferdinand. Paula asta, zău aşa! O vedeai tăcută, ştearsă. Nimeni nu se gindea la ea.

— Da, reluă Cécile, nu ne gindeam destul la ea. Sînt convinsă că avem şi noi o vină, sînt convinsă.

— Nu vă gîndeaţi la ea? spuse Joseph. Rău făceaţi. Eu mă gîndeam. Nu zilnic, bineînţeles, dar mă gîndeam adesea. N-are rost să ajungem la epiloguri, acum cînd răul s-a făcut. Dacă e posibil, daţi-mi banii chiar în seara asta. în situaţii de acest gen, nu dau chitanţă. înţelegeţi de ce: eu nu sînt decît un intermediar.

Cécile ridică din umeri.

— încă un cuvînt, bolborosi Ferdinand... Hm... El ce are să spună?

— Mi-e perfect egal, răspunse Joseph. Pentru noi nu există decît o singură problemă: să nu afle mama.

— Să te porţi frumos cu ea, mai spuse Cécile.

Joseph izbi de două-trei ori în masă cu zgomot surd.

— Foarte frumos, foarte politicos, îţi promit.

— Da, şopti Ferdinand, politicos ca un salariat al pompelor funebre.

— Ce-ai spus e o idioţie. Repet esenţialul: mama să nu afle nimic.

Am aprobat cu un semn din cap şi ne-am despărţit.

Dimineaţa următoare mi-am petrecut-o în cameră la Cécile, un post excelent de observaţie. Mama ne spuse că trebuie să plece cu Ferdinand şi că ne-o lasă în grijă pe Su- zanne. într-adevăr plecă. Ceva mai tîrziu, tata înhămă calul la docar, îşi luă un pardesiu gros şi plecă fluierîjid. Ceva mai tîrziu încă, Joseph, care plecase de acasă, se întoarse cu o telegramă în mînă. Cécile şi cu mine aşteptam în camera supraîncălzită, unde ciripea mica Suzanne. Am auzit prin casă zgomot de paşi şi de uşi. Nu îndrăzneam să ieşim din vizuina noastră de teamă să nu-l stînjenim pe Joseph.

După un timp, am zărit în curte pe Joseph şi pe Paula. Joseph ducea două valize. Ploua uşor. Paula deschise o umbrelă, care o ascunse aproape în întregime privirilor noastre. în timp ce deschideau poarta dinspre stradă, l-am auzit pe Joseph care spunea:

— Dacă n-ai nimic împotrivă, o să trecem prin Saint- Maur.

Răspunsul fetei se pierdu în vîntul de iarnă.

Cécile suspină:

— Joseph e teribil.

— Da, am spus eu, ştie ce vrea.

Am rămas aşa, fără să vorbim, fără să citim, fără să facem nimic, timp de o oră. în sfîrşit, Joseph se întoarse.

Urcă numaidecît la noi. Avea un aer nemulţumit.

— Du-te în sufragerie şi joacă-te, spuse el micii Suzanne.

Cînd am rămas singuri toţi trei, Cécile a întrebat:

— Cum a mers? N-ai fost prea aspru?

Joseph clătină din cap.

— A mers... aproape prea bine.

— Prea bine? Ce vrei să spui?

— A rîs. înţelegeţi? Cînd să urce în tren a izbucnit în rîs.

— Cu atît mai bine ! strigă Cécile. închipuie-ţi că ar fi izbucnit în plîns. Aş intra în pămînt de ruşine.

— Eu nu gîndesc ca tine, spuse Joseph cu o privire visătoare. Nu-mi miroase a bine felul ăsta de a-şi bate joc de oameni.

Mama se întoarse pe la ora unu. Vocea aspră a lui Joseph bubuia în josul scării.

— Mi-au dat telegrama tocmai cînd mă pregăteam să urc în tramvai. Atunci m-am întors acasă, ba chiar am ajutat-o să-şi ducă bagajele. Plec la Paris chiar acum. Am pierdut toată dimineaţa.

— Mă rog, spunea mama cu vocea ei îngîndurată. Aşa de repede! Şi fără să aştepte să mă întorc. E aproape de neînţeles. Tu ce zici, Raymond?

Tata se întoarse tocmai atunci. Răspunse cu glas potrivit:

— Desigur, e ciudat. Ei! Trebuie să ne aşteptăm la orice.

Cécile şi cu mine ascultam cu gura căscată. Eram cuprinşi de o spaimă absurdă şi nici măcar nu îndrăzneam să coborîm.

CAPITOLUL XV

CÎCILE LA POARTĂ. NELEGIUIREA LUI VALDE- MAR. O AMENINŢARE CARE RĂMÎNE FĂRĂ EFECT. DE UNDE REIESE CĂ MINCIUNA ARE O PUTERE DE SIMPTOM. APĂRAREA LITERATURII. CÎTEVA CUVINTE DESPRE NIŞTE FAPTE RECENTE. CARE-I ADEVĂRUL? APARIŢIA NOULUI JOSEPH. EFICACITATEA UNUI SIMPLU TRUC. POEZIA CASEI DE BANI. EPILOGUL UNEI POVEŞTI MISTERIOASE !

Drama aceasta care se desfăşurase pe tăcute zvîrli casa noastră într-o stare de stupefacţie. Noi, copiii, ne feream să pomenim despre ea, chiar cînd eram între noi.

Două zile după aceea, mama-şi lăsă lucrul pe masă şi murmură cu un aer preocupat:

— Paula n-a scris încă. E de neînţeles.

Tata rosti cu o voce distrată:

— Incepînd de luni, doamna Herbelot are să vină cîte trei ore pe zi să-ţi ajute.

Şi se făcu iar tăcere.

Pe urmă a venit o duminică şi ne-a adus o diversiune care ne-a zguduit.

Joseph plecase devreme la Paris şi trebuia să se întoarcă spre seară. Se întoarse într-adevăr şi atunci se auzi zgomotul unei discuţii aprinse pe stradă. Deşi strigătele erau frecvente în viaţa noastră, m-am repezit la fereastră. Joseph închisese poarta şi întorcea cheia cea mare în broască. Cineva care rămăsese pe trotuar şi pe care nu-l vedeam, fiindcă era dincolo de poartă, începu să strige. Ferdinand spuse:

—■ E Valdemar. Recunosc foarte bine vocea lui Valde- mar.

Joseph intră în casă şi spuse fără să se adreseze nimănui:

— M-am întîlnit cu domnul Henningsen în tramvai. Nu ştiu ce l-a apucat şi prefer nici să nu ştiu. Mi-a vorbit ca un beţiv. Miroase a eter sau a nu ştiu ce porcărie de genul ăsta. A fost grosolan, violent şi incorect din toate punctele de vedere. Mi-am permis să-i închid uşa în nas şi să-l las afară atîta timp cît va fi în halul ăsta. Nu vreau să mă aflu în acelaşi loc cu el. E limpede: dacă el intră, plec eu.

Urmă o clipă de tăcere şi Ferdinand spuse cu o voce batjocoritoare:

— Asta înseamnă dictatură.

Cécile îşi luă şalul cel mare cu franjuri şi ieşi numai- decît afară. Am văzut-o străbătînd curtea. Striga cu vocea ei firavă, care se pierdea în aerul îngheţat:

— Eşti aici, Valdemar?

Apoi întoarse cheia în broască. Era o broască veche, care gemea şi se înţepenea. Cécile manevra cheia cu mare greu- tate.

Joseph ridică din umeri şi urcă la el în cameră unde se încuie. Cîteva clipe după aceea, Cécile se ivi, urmată de Valdemar care-şi pierduse pălăria. Ploaia îi udase părul şi şuviţe groase erau lipite una de alta. Pe de altă parte, se vede că vomitase şi-şi pătase hainele. îşi scoase pardesiul. Cécile se întoarse spre mine şi spuse:

— Să msrgam sus, în camera mea. Vino, Valdemar, vino sus.

Valdemar urcă cu greutate treptele. Cum ajunse în cameră, se instală la pian.

— Ar fi mai bine, spuse Cécile, să nu cînţi azi.

Valdemar schiţă cu mina un gest dezinvolt. Era scuturat de sughiţuri care miroseau a farmacie.

începu să frămînte clapele. Nu fusese niciodată un bun pianist, dar avea o memorie foarte bună: cînta imperfect o mulţime de bucăţi clasice. în ziua aceea începu aşadar să cînte în bătaie de joc fraze şi fragmente pe care le consideram versetel-3 Bibliei noastre, poruncile credinţei noastre.

— Valdo, i-am spus eu cu blîndeţe, Valdo, dacă cineva dintre noi ar îndrăzni să facă ce faci tu în clipa asta, ai spune că e un nelegiuit.

Valdemar îşi întoarse spre mine privirea înceţoşată.

— îmi plac neofiţii ! strigă el. Toate prostiile astea de la mine le-aţi învăţat. Sper că n-ai de gînd să-mi faci mie morală, băieţaşule, cu frazele astea bombastice.

Şalul soră-mi căzuse pe podea. Cécile era în picioare şi privirea îi era mînioasă. Şopti:

— Valdemar, taci din gură !

Şi fiindcă Valdemar se încăpăţîna, Cécile, eu faţa descompusă, puse mîna pe un vas graţios în care se stingea
0 floare palidă de seră adusă de la Paris şi-l trînti decdată cu violenţă pe parchet. Era lividă, era îngrozitor s-o priveşti şi ea se uita la noi cu ochii decoloraţi ai tatii. Cécile spuse: i >

— Nu înţelegi decît un limbaj de acest fel. Acum ai să taci, în sfîrşit?

Valdemar se ridică de la pian.

— Bine, spuse el, am să mă omor.

Cécile izbucni în rîs.

— Să te vedem !

După ce Valdemar ieşi din odaie, Cécile se aruncă la pieptul meu şi-mă apucă de mîini:

— Du-te după el, te rog, Laurent. M-am săturat de atîta urîţenie şi josnicie. Du-te, Laurent. Mi-e groază de viaţa asta.

L-am ajuns pe Valdemar în curte şi am pornit după el fără să spun o vorbă. Cîteva clipe după aceea, ne aflam pe malul Marnei. Mă privi pieziş:

— Crezi că am să mă omor?

— Nu, am răspuns eu, din nefericire.

— Ia te uită, ia te uită! Asta înseamnă să fii sincer. Ştii? am să-ţi comunic noutăţi. Mama vrea să mă interneze. Pretinde că aş fi băut o sticlă întreagă de elixir paregoric[1]. Dar pe mine nu mă internaţi cu una, cu două. Am forţat broasca şi am plecat. Spune, nu-i de rîs?

1 **Calmant împotriva durerilor intestinale, în a cărui compoziţie intră opiul.**

— Ah ! am strigat eu, dacă ai vrea să te îngrijeşti, să te vindeci !

— Să mă vindec de ce? Să mă îngrijesc pentru ce? Cum, Laurent , va să zică şi tu crezi că sînt bolnav? Crezi poate că-mi fac injecţii? Nu-i adevărat, dragul meu. Sînt sănătos tun, sînt sănătos tun.

— Taci, Valdo, nu minţi.

— Nu mint. Nu mint niciodată. Nu pot să sufăr minciuna.

— Valdemar, gîndeşte-te la muzică. Mi-ai spus adesea: „Singurul lucru sfînt e muzica, asta-i tot, dar e destul". Aşa spuneai pe vremuri.

— Dragul meu, dă-mi voie să-ţi spun că habar n-ai de muzică. Ştii că în momentul de faţă termin de scris o operă? Nu ştii? Trei acte şi un prolog. Titlul are să fie *Iubirile galbene.* Stai puţin, am greşit. Adevăratul titlu e *Trecerea prin infern.* Un subiect frumos. Fără instrumente de coarde: numai instrumente de suflat, cu trei *Glockenspiel,* fireşte.

Valdemar începu să vorbească aiurea.

Peste cîteva zile, nu m-am putut stăpîni să-i povestesc lui Justin Weill anumite detalii ale acestei scene.

— Sînt absolut sigur, am spus eu, că Cécile nu-l mai iubeşte.

— Atunci e şi mai dureros, strigă Justin.

Pe vremea aceea, Justin începea să se impună printre noii adepţi ai simbolismului. Pe moment mi s-a părut că răspunsul lui avea oarecare nuanţă de emfază, sau, mai bine zis, de elocvenţă, sau, şi mai precis, de literatură, cum se spunea încă de pe atunci. Foarte repede a trebuit să înţeleg că o societate de mitocani şi de mojici dă numele de literatură oricărei expresii deosebite a unui suflet nobil şi delicat şi că, fără o adiere de asemenea literatură, soră cu politeţea, viaţa se cufundă repede în mîrlănie şi abjecţie.

Meditam tocmai asupra posibilităţilor de a scăpa de jalnicul Valdemar, cînd Cécile m-a readus brusc la alte preocupări. Intr-o seară, m-a întrebat foarte încet:

— Ce vîrstă poate să aibă tata?

— Stai puţin, 1846... înseamnă că împlineşte curînd cincizeci şi patru de ani.

— Cincizeci şi patru! Imposibil.

Cécile cugetă cîteva clipe şi, deodată, reluă cu o voce moale:

— Şi ce vîrstă avea Paula?

— Cécile, am spus eu, nu-ţi dai seama cît de ciudată e întrebarea ta? De ce spui: „Avea?" îţi închipui că a murit?

Cécile îşi acoperi ochii cu mîinile.

— E îngrozitor Nu. Am spus: „avea" numai pentru mine, poate. Ca să mai pot spera că acest coşmar s-a sfîrşit. Dar mi-e milă, crede-mă. Mi-e milă.

Am tăcut cîtva timp şi am spus următoarele:

— Douăzeci şi doi sau douăzeci şi trei de ani. N-aş putea spune precis.

— Stăteai vreodată de vorbă cu ea?

— Nu. Era aproape imposibil. Nu răspundea nimic. I-am spus de mai multe ori: „Nu ţi-e foame? Nu mănînci nimic". îmi răspundea: „Asta nu-mi place. Nu-mi place ce se mănîncă la voi". Mi se întîmpla s-o întreb ce crede despre micile evenimente din casă. îmi răspundea: „Nu mă priveşte".

— Nici eu nu vorbeam cu ea. Ah ! Rău am făcut. Cred că am greşit pe undeva, Laurent. Avem o noţiune prea strimtă despre spiritul de familie, da, zău, o noţiune aproape sălbatică.

— Cécile ! Cécile ! Cine ar fi putut să prevadă aşa ceva? Şi-apoi, nu se ştie...

— Ce nu se ştie, vai !

— Poate că'Joseph s-a înşelat.

într-adevăr, eram frămîntat de gîndul nelămurit, copilăros, încăpăţînat, că Joseph se înşelase. Mă uitam seara la tata în timp ce ne luam cina în familie. Avea un aer zîmbitor şi dispreţuitor, ca în zilele cele mai bune. Nimic nu trăda la el supărarea omului a cărui voinţă ar fi fost nesocotită. îşi netezea uşor cu degetul mustăţile roşii ca focul. Apostrofa pe cîte unul din noi cu un aer firesc şi ironic. Era din cap pînă-n picioare el însuşi, omul de ieri, de totdeauna, şi nevinovăţia lui era dezarmantă. Şi dacă toate vorbele, toată atitudinea lui însemnau o insultă adusă adevărului, o făcea — trebuie s-o recunosc — într-un mod atît de firesc, încît îţi venea să te întrebi ce înseamnă adevărul şi chiar dacă există vreun simulacru de adevăr.

într-o seară, Joseph spuse:

Paula n-a dat nici un semn de viaţă? Nu? Nici nu-i de mirare. Nu te nelinişti, mamă. Am luat informaţii. Da, n-are rost să zîmbeşti, Ferdinand. Am luat informaţii prin oamenii care mă servesc de obicei. îndată ce a ajuns la mătuşă-sa, Paula s-a îmbolnăvit... Se pare că a făcut o pleurez ie.Ascultam acest mic discurs şi mă uitam la tata. Îşi sorbea supa fără să clipească măcar.

Ferdinand începu să vorbească despre Transvaal şi despre ceea ce iiumsa el „evenimentele din China". Nu ştiu cum s-a făcut că a ajuns la Dreyfus. Cuvîntul acela exploziv a izbucnit într-o tăcere generală. Căruţa familiei noastre părea să se împotmolească de tot.

— Da ce ai povestit chestia aceea cu pleurezia? i-am spus eu lui Joseph, de faţă cu Cécile. Ai aflat într-adevăr ceva?

Joseph clătină din cap nerăbdător.

— De data asta nu ştiu nimic. Trebuie să mai facem şi cîte o şmecherie... altfel mama are să se mire. Sînt sigur că a şi început să se mire.

- Dar la el te-ai uitat? E extraordinar, Joseph. Nu i s-a clintit un muşchi pe faţă.

— Asta dovedeşte că e... hai să zicem că joacă tare.

Mi-am dat seama că Joseph nu avea intenţia să continue convorbirea. Ar fi fost greu să nu observăm cam în perioada aceea că în atitudinea lui Joseph intervenise o mare schimbare. Deşi în toată povestea cu Paula Lescure luase conducerea operaţiunilor, părea foarte preocupat de treburile lui personale. Au urmat cîteva zile furtunoase, în care timp mi-am dat seama că Joseph e pe punctul de a da un fel de bătălie. Pe urmă, totul s-a limpezit. Joseph s-a desprins de Joseph. Da, întocmai aşa cum o insectă se desprinde din ultima ei găoace larvară ca să apară într-o formă perfectă, adevăratul Joseph şi-a făcut apariţia sub forma lui de azi, formă sub care e cunoscut pretutindeni la Paris. Nu exagerez scriind că, în cîteva zile, crescu brusc în volum, că, în cîteva zile dobîndi strălucire şi magnitudine, cum ar spune astronomii. Cunoştinţele lui de cultură generală erau foarte incomplete; făcea adesea greşeli de care-şi dădea seama în mod nelămurit şi asupra cărora luneca cu un fel de p^aienţă. Firește, Joseph nu-şi modifică limbajul — de altfel nu şi l-a ameliorat nici pînă acum — dar începu deodată să manifeste siguranţă trufaşă, forţă iniţială de propulsie, autoritate în materie de erori, însuuri care dezorientează, pe moment cel puţin, orice certitudine şi orice legi, chiar şi cele gramaticale.

Erana Tfiilt prea apăsat de griji pentru a urmări o astfel de rneta norfoză în fazele ei cele mai mărunte. Dar Ferdi-

iiand nu voia să mă lase neinformat. într-o dimineaţă, am plecat amîndoi spre Paris cu acelaşi tren şi Ferdinand a oftat cu o voce moale:

— Ştii, Laurent, chestia aceea despre care vorbea el...

— Care chestie? Cine vorbea despre o chestie?

— Joseph, lasă, mă-nţelegi foarte bine. „Banii sînt o chestie" aşa spunea... Ei bine! A găsit-o.

— Zău? Am spus eu, crezi? Crezi că e de-ajuns să găseşti o chestie?

— Ce să-i faci? Se pare că da. Ştii cit a cîştigat Joseph in ultimele zece zile? Stai să-ţi spun. A cîştigat zece mii de franci.

— Deodată?

— Da, deodată. Dintr-un anumit punct de vedere e dezgustător, totuşi e grozav.

— Şi cum a făcut?

— N-a făcut numai magie. Nu, a făcut o operaţie. îţi dai seama: o operaţie! Dar pot să-ţi afirm că a cîştigat zece mii de franci. Ei ! De-acum înainte are să-i meargă strună.

— Zece mii.de franci! E ceva!

— Cred şi eu, dar asta e. Şi ştii că are un safe? Da, un safe pentru bani. Ah ! nu-l ţine acasă şi nici la birou. Doar nu-i prost, nu, il ţine la bancă. în rue du Louvre. Nu ştii oe-nseamnă un safe?

— Nu, nu prea.

— Eu m-am dus să-l văd. M-a luat cu el să-l văd. Fireşte, nu mi-a arătat ce are înăuntru. Cînd e vorba de detalii, nu-i prea comunicativ. De altfel, trebuie să-ţi spun că despre cei zece mii de franci nici nu mi-a pomenit. Afacerea asta o pregătea de şase luni de zile şi s-a efectuat deodată... Safeul lui e grozav. Întîi trebuie să treci pe la un ghişeu şi să dai o semnătură, fiindcă, se-nţelege, e nevoie de măsuri de prevedere; securitate, control etc., etc... Trebuie să-ţi arăţi laba, să dai cheia, mă rog tot felul de farafastîcuri. Pe urmă cobori în pivniţă. Safeul lui Joseph e în pivniţă. De altfel, totul e foarte curat, foarte distins. Tablouri frumoase, un covor, mă rog! Are ţinută. Şi pe urmă vin nişte gratii, da, gratii ca pentru animale sălbatice. îţi aminteşti cînd Cécile vorbea despre animale sălbatice? Dai o hîrtie

— şi un paznic deschide gratiile. Un paznic în uniformă. Iţi dai seama că nu orice paznic intră acolo. Şi pe urmă vezi safeurile, numai asta vezi de-a lungul zidurilor. Sînt enorme, ca nişte dulapuri. Le deschizi şi înăuntru sînt nenumărate safeuri mici pentru particulari ca tine şi ca mine. Da, de ce nu şi ca mine? Am să-mi iau şi eu un safe. Nu văd de ce nu mi-aş lua şi eu unul. Te uiţi la el şi numai la gîndul că înăuntru sînt milioane de franci, parcă te gîdilă la lingurică. Şi atunci îţi întinzi cheia. Paznicul o introduce în broască şi în altă broască bagă cheia lui, ca să te poţi servi de a ta.

— Mi se pare foarte complicat.

— Asta e. De altfel, cînd e vorba de bani, nici o măsură de prevedere nu-i de prisos. în privinţa asta, Joseph are dreptate. Pe urmă faci un cifru.

— Ce fel de cifru?

— Un cifru pe care-l alcătuieşti învîrtind nişte şuruburi mici. Nu pot să-ţi explic totul, ar fi prea mult. După ce ai format cifrul, cheia se învîrteşte... nu se învîrteşte de la sine, tu o învîrteşti... şi uşa se deschide. Dar Joseph nu m-a lăsat să mă uit înăuntru. Mi-a spus: „Fiecare cu treburile lui". Se-nţelege, se-nţelege. Şi apoi, nici nu mă interesează: ştiu eu ce se află înăuntru.

Ferdinand tăcu cîteva clipe, apoi reluă, cu privirea tulbure:

— Fireşte, chestia asta pe care a găsit-o Joseph e bună.

— Dacă-i aşa, de ce nu faci şi tu ca el, am spus eu pri- vindu-1.

Ferdinand îşi umflă uşurel guşa.

— Nu spun că mai încolo... Doamne, există şi riscuri. Ai nevoie de un capital. Dar nu spun nu. Am să văd.

Ne apropiam de Paris şi convorbirea noastră se întrerupse.

Din perioada asta memorabilă, mai păstrez următoarea amintire: într-o seară, Joseph m-a oprit pe palierul primului etaj şi mi-a spus deodată, coborînd vocea:

— Mă gîndesc că în povestea cu cei o mie de franci...

— Care poveste? am spus eu, încruntînd îndărătnic din sprîncene.

— Cu faimoasa bancnotă de o mie de franci, pe care ai aruncat-o în Marna. Ei biné, am impresia vagă că atunci

— m-ai cam dus de nas, nu face nimic, nu face nimic. N-are nici un rost să protestezi. Ar fi doar o dovadă că nu eşti chiar atit de prost pe cît pari uneori. Nu încerca să-mi răspunzi, nu-ţi cer un răspuns. Noapte bună, băiete, noapte bună!

C A P I T O L U L XVI

NOI VARIAŢII PE TEMA ÎMPRUMUTULUI. DEPLASAREA ENIGMEI. PREVESTIRI ÎNŢELEPTE. ARTICOLUL SIMPLU ŞI ADJECTIVUL POSESIV. JOSEPH $1 MĂTUŞA ANNA. NU TOŢI FRAŢII SEAMĂNĂ ÎNTRE EI. SCHLEITER NU REFUZĂ SĂDEAUNSFAT. O. REVELAŢIE ZGUDUITOARE. DOUA CAMERE ŞI O BUCĂTĂRIE.

Cît de liniştită e casa noastră! Poate că Joseph s-a înşelat. în toată aventura cu Paula există prea multe elemente incomprehensibile. Tata e de o seninătate absolută, e chiar voios, în ciuda complicaţiilor lui financiare. Are complicaţii financiare serioase. A primit o somaţie în chestia cu automobilul. Şi a trebuit să plătim. Am plătit, dar cu greu. Acum vrea să se judece pentru terenul acela nefericit. Mama încearcă să-l convingă să renunţe. Din cînd în cînd, tata spune: „Mai avem aproape doi ani pînă la majoratul lui Laurent..." înţeleg perfect ce semnificaţie are această solicitudine. E un preludiu la împrumutul ce se va face pe titlul meu. Alteori spune: „Mă întreb de ce Joseph nu mi-ar împrumuta nişte bani. Eu i-am dat lui; atunci să-mi împrumute suma pe care i-am dat-o". Şi adaugă cîteva observaţii severe cu privire la profesiile libere: „Ne-am căznit zece ani ca să ne ridicăm prin ştiinţă. E o şarlatanie, pur şi simplu".

Pe urmă îşi ia pălăria, îşi îmbracă pardesiul şi se duce să-şi viziteze bolnavii. E cu atît mai surprinzător, cu cît n-are bolnavi, sau, în orice caz, are prea puţini.

Nici un cuvînt despre Paula. Singurul indiciu care-i dă dreptate lui Joseph e vigilenţa cu care tata evită să facă cea mai neînsemnată aluzie la Paula Lescure. Dar nu-i o dovadă sigură.

Poate că a uitat-o. îndată ce nu mai vede un om, îl uită, îl părăseşte.

Acum, însă, enigma n-o mai constituie tata. Ştiu că tot ce va face va rămîne enigmatic pentru mine;(prin urmare nu mai există enigme, cel puţin în ce-l priveşte. Acuma sînt neliniştit din cauza mamei. Sînt sigur că nu ştie nimic; dacă ar bănui ceva, ar trebui să fie disperată şi aş observa eu. Dar mama nu-i disperată. S-ar zice că e amorţită. S-ar zice că se sileşte să nu se trezească de tot înainte de sosirea unor zile mai liniştite.

Iată-ne pe amîndoi, singuri, lîngă sobă. Mama deschide conversaţia. Visează cu glas tare:

— Fireşte, diploma asta nu e ce credeam noi că are să fie, în orice caz ce credea tata, căruia îi place să-şi facă iluzii.

Şi fiindcă nu răspund, mama continuă agale:

— Nu-i nimic, nu-i nimic. N-a făcut o greşeală, deşi el aşa spune. Mai sînteţi şi voi pe aici. Şi vouă are să vă meargă bine. Ştiinţa, aşa spunea el. Ei bine, tu ai să reuşeşti în ştiinţă. Sînt sigură că ai să iei lucrurile mai încetişor, cu mai multă răbdare.

Această paşnică prevestire nu mă hotărăşte să rup tăcerea. Mama oftează şi continuă:

— Intr-o zi ai vrut să pleci. Locuiam în rue Guy-de-la- Brosse. Da, gînduri copilăreşti. Ce te-ai fi făcut, bietul meu Laurent? Azi ai fi nu ştiu ce, un funcţionărel într-un birou sau vînzător într-un magazin. Şi uite! Ţi-ai luat licenţa şi n-ai să te opreşti aici. Vezi? Vezi? Trebuie să ştii să aştepţi. E drept că treburile noastre nu merg strună. Totuşi merg. Ştiu eu ce-i de făcut, Laurent, cînd nu vreau să vă supăraţi.

Suspină iar şi se apucă iar de lucru. Căci mama are veşnic de cîrpit, de tricotat, veşnic îşi mişcă mîinile care s-au şi deformat. O privesc dar nu prea atent, ca să n-o sperii. A devenit mult mai greoaie, mai ales în ultimii ani. Şi totuşi, în seara asta surprind în ea un fel de maiestate, un fel de măreţie antică. Ei da! Mama reprezintă, cu umilinţă şi aproape fără să-şi dea seama, legi mai bătrîne decît omul, legile vieţii elementare.

— Da, rostesc eu după o lungă tăcere. Tu cel puţin ai principii. Tu ştii încotro mergi, ştii ce vrei. Familia! Cu orice preţ!

Mama îşi scoate ochelarii, căci acuma are nevoie de ochelari la cusut, şi mă priveşte zîmbind cu timiditate.

— Ah ! Familia e ceva foarte mare, ceva foarte vag. Nu, pe mine nu mă interesează decît familia mea, atît şi nimic mai mult. Nu văd mult mai departe decît atît. Am atîtea de făcut !

Degetele tăcerii trec iar peste noi. Cu voce nepăsătoare încep:

— Ştii ce-a spus azi-dimineaţă Joseph de faţă cu mine?

— Nu ştiu, Laurent. Singurul lucru pe care-l ştiu foarte bine e că nu poate să fie o răutate prea mare. Joseph are şi calităţi.

— Nu, nu-i o răutate, e doar un lucru nostim. Eram în tramvai şi Joseph îşi lua biletul. A dat doi bani bacşiş conductorului. Da, aşa am spus. Şi mie mi-a declarat, umflîndu-şi guşa ca un porumbel, pe cuvîntul meu: „N-ai idee, Laurent, ce plăcut e să te porţi boiereşte".

Mama a ascultat cu multă atenţie şi cu o uşoară nelinişte. Deodată, izbucneşte în rîs, un rîs uşurel de fetiţă:

— Ah ! spune ea, asta-mi aminteşte de doamna Troussereau, mătuşa voastră Anna, cu care nu ne mai vedem, într-o zi, am fost la ea în vizită pe vremea cînd eram însărcinată cu soră-ta Cécile. îl luasem şi pe Ferdinand. Cred că era la ora ceaiului. Atunci doamna Troussereau i-a dat lui frate-tău o feliuţă mică de pîine goală, a şovăit o clipă, şi ce crezi că i-a mai dat? o ridiche. Părea încîntată şi spunea: „La mine e raiul lui Dumnezeu!" Fireşte,am luat ridichea fără să bage de seamă. Nu se dă o ridiche unui copil de cinci ani... Da, cred că Ferdinand avea cinci ani. Nu vă dădea niciodată nimic. Dar dacă, prin cine ştie ce întîmplare, v-ar fi dăruit o pietricică, un dop, sau şi mai puţin, un sîm- bure de măr, ar fi vorbit luni de zile despre asta şi ar fi adăugat nenumărate sfaturi pentru folosirea pietricelei, a dopului, sau a sîmburelui de măr... Joseph! Trebuie să recunosc că e într-un fel nepotul doamnei Troussereau. Dar are şi calităţi. Tu nu-i semeni. Nu toţi fraţii şi toate surorile seamănă între ei. Nu fac aluzie la bietele mele surori din Lima, fiindcă nu le-am cunoscut. Dar ia gîndeşte-te la rudele din partea lui taică-tău. Tata nu seamănă nici pe departe cu frate-său Léopold. Zilele trecute ne-aţi reproşat, da, ne-aţi reproşat că nu mai sîntem în relaţii cu acest Léopold. Era un individ înfiorător şi nu cred să se fi schimbat. Cred chiar că era un om rău. El şi cu prima lui nevastă îşi băteau copiii. Dar nu aşa cum crezi, adică din cînd în cînd să le fi dat cîte o pălmuţă. Nu, erau' adevărate şedinţe de bătaie. Se gîndeau la ele şi le pregăteau dinainte. Şi sîmbătă seara, se închideau în casă, acolo, la Nesles, în locuinţa pe care au moştenit-o de la bunicul Bruno Pasquier. Şi-şi băteau copiii. Amîndoi îi băteau, şi tata şi mama. Şi vecinii începeau să se închine şi nu mai puteau să mănînce. Şi cînd cineva îl întreba pe micuţul Albert, bietul de el: „Ce-ai acolo, lîngă sprinceană". Răspundea: „M-au bătut". Nişte animale sălbatice, asta erau ! Prin urmare, vezi şi tu că nu toţi fraţii se aseamănă între ei.

Tăcem iar, pe urmă mama începe să vorbească din nou:

— Ce se alege din noi? Ce se alege din noi? Cine poate să spună?

O privesc pe mama drept în faţă. La ce s-o fi gîndind? Oare vrea să pornească în consideraţii ample asupra căderii imperiilor şi a tribulaţiilor averii? Nu, fireşte, mama nu citeşte ziarele şi universul ei e foarte redus. Schiţează un zîmbet foarte naiv, un zîmbet care se opreşte dincoace de zidul casei.

— Ce se alege din noi? începe ea din nou. Uite, tocmai la Joseph mă gîndeam. Cînd era mic, pur şi simplu n-avea nas. Doar cît un bob de năut, ba nici măcar atît. Şi acuma i s-a lungit nasul, bietul de el. Mai să nu-l recunoşti. Chiar şi tu, cînd erai copil... Da, vă strîmbaţi voi îndată ce se discută problema asta. Ei da! Aveai o voce delicată şi nişte mîini de heruvim, cum are Cécile. Şi acuma, parcă nu mai eşti tu. Nu face nimic: tot băiatul meu eşti.

Mama visează, ba chiar zîmbeşte.

Fireşte, nu ştie nimic: altfel nu cred că ar mai putea să zîmbească.

O privesc pe Suzanne care se joacă cu abţibilduri la celălalt capăt al mesei. Ce are să mai iasă şi din animăluţul ăsta cald şi viu?

A doua zi iată-mă în laboratorul paşnic. Se lasă seara. Schleiter şi cu mine stăm de vorbă.

— Crezi că un tînăr de vîrsta mea, spun eu, avînd o licenţă cum am eu, ar putea, fără să renunţe la studii, fireşte, să-şi găsească o ocupaţie din care să poată trăi, oricît de modest?

Faţa prelungă şi negricioasă a lui Schleiter făcu o mişcare de balans.

— Nu-i imposibil. Nu ţi-am spus niciodată că, intre şaptesprezece şi douăzeci şi trei de ani, mi se dădea patruzeci de franci pe lună şi că, de altfel, asta însemna pentru tata un mare sacrificiu?

— Si atunci?

— Atunci, dragul meu, cîştigam cît îmi mai trebuia. Există mai multe posibilităţi. Am dat lecţii. Am scris lucrări pe care nu le-am semnat eu. Ce să faci, băieţaşule, asta-i copilăria artei.

— Schleiter, voi avea nevoie de sfaturile dumitale.

— Visezi să fii independent?

— Poate. Nu ştiu încă.

— E normal. Vine totdeauna un moment în care cordonul ombilical începe să se usuce.

— Nu visez să fiu independent, visez să fiu... senin.

— Una e în funcţie de cealaltă. Poftim, iată-l pe fratele dumitale.

într-adevăr, Joseph a intrat în laborator. Îşi scoate melonul, îşi lasă umbrela pe chiuvetă şi spune:

— Ne întoarcem împreună acasă. Trebuie să-ţi vorbesc. Numai o clipă, îmi dai voie? Am să-i spun două cuvinte domnişoarei Strohl. O simplă informaţie.

Ce mai e? Ce vrea Joseph? Şi ce-i cu informaţia asta... Ce fel de informaţie poate să-i fi cerut Hélène? Mi-am luat pardesiul. Joseph face o uşoară strîmbătură şi întreabă cu un şuierat:

— Ce le faceţi cîinilor de urlă aşa?

— Eşti foarte sentimental, modulează Schleiter.

Joseph ridică din sprîncene.

— Nu cred că sînt sentimental cu oamenii. Dar cînd e vorba de animale, se schimbă treaba.

Şi acum, iată-ne în stradă. Aştept ca Joseph să înceapă. Aştept să ia ofensiva. Joseph nu se grăbeşte. Cînd ajunge la tramvai spune:

— Am văzut-o pe Paula Lescure.

— Aha! Şi ce mai e cu ea?

— Ghiceşte unde am văzut-o?

— N-am cum să ghicesc.

— La Créteil. E la Créteil. Pur şi simplu. S-a stabilit la Créteil. Are două camere şi o bucătărie. In capătul străzii principale. Toată strada ştie, fiindcă tata vine în fiecare dimineaţă pe la ea şi stă două ore, apoi vine şi seara tot pentru două ore. N-ai nimic de spus?

— Ce vrei să spun? Găsesc că-i înspăimîntător.

— Poate că n-ai ştiut încă ce înseamnă un om. Bine. Acuma începi să ştii. Am vorbit cu Paula Lescure. N-are nici un rost să-ţi spun unde. Ar fi prea complicat. I-am vorbit politicos. Ştii ce mi-a răspuns? Nu? Mi-a spus aşa: „Mi-aţi făcut destul rău, cu toţii". Poftim! Nu ştiu ce rău am putut să-i facem. Situaţia noastră la Créteil e distrusă şi nimeni pe lumea asta nu va putea s-o restabilească. Rămîn două probleme: în primul rînd mama să nu afle nimic, lucru care începe să fie din ce în ce mai greu. In al doilea rînd, nu vreau scandal. Povestea asta trebuie să se termine odată, fiindcă mă deranjează foarte mult.

Tramvaiul gîfîie pe peroanele pustii. Acuma ne apropiem de periferia cufundată în întuneric şi gemînd în strîn- soarea iernii şi a nopţii.

Joseph se apleacă spre mine, pentru că în jurul nostru sînt oameni şi murmură:

— Cei cinci sute de franci ai tăi şi cei cinci sute de franci pe care i-a dat Cécile... Uite la ce au folosit, băiete: două camere şi o bucătărie. Poate că l-am mai potoli dacă l-am lăsa fără bani, ar fi un mijloc inteligent. Numai că voi îi daţi bani. Rezultatul: două camere şi o bucătărie.

CAPITOLUL XVII

JOSEPH NU ADMITE SCANDAL. NU EXISTĂ NICI UN REFUGIU. O MANEVRĂ RISCANTĂ. DE UNDE REIESE CĂ DISCUŢIILE POT LUA O ALTĂ ÎNTORSĂTURĂ. LACRIMILE SORĂ-M'I CÉCILE. CINEVA BATE LA UŞĂ.. O NOUĂ VICTORIE A OMULUI CARE SCAPĂ PRINTRE DEGETE.

— Crede-mă, Joseph, nu-i nevoie să asiste şi Cécile.

— Ba da, ba da, vreau să vină şi Cécile. Tocmai ca să-l umilim. Peste un sfert de oră, mama se duce la piaţă. O să avem un ajun de Crăciun vesel deseară! Mama o ia şi pe Suzanne. Suzanne o pisează de dimineaţă să-i cumpere luminări colorate. Îndată după plecarea lor, am să-l chem pe tata.

— Ai grijă, Joseph, să nu arătăm ca un tribunal.

— Aşa eşti tu, Laurent. Altădată, pentru chestiuni mult mai puţin importante, făceai tot felul de mofturi, care au fost cit pe-aci să tulbure viaţa familiei noastre. Azi găsesc că eşti de-o indulgenţă nemaipomenită.

— Nu sînt indulgent, vai ! sau în orice caz nu sînt încă. Dar ţi-aş putea răspunde întorcîndu-ţi obiecţia: altădată considerai că toate astea sînt lucruri fără importanţă şi acuma îţi scoţi ghearele.

— Pentru că acuma mă deranjează. Nu vreau scandal. Hai, să nu ne pierdem timpul. Îndată după ce mama pleacă, veniţi amîndoi aici, tu şi Cécile. De tata, am eu grijă.

Am bătut în uşă la Cécile şi, cu voce scăzută, am început s-o pregătesc oarecum.

— Joseph a hotărît aşa, Cécile. Ferdinand e de aceeaşi părere. Ei spun că e singura posibilitate de a evita nenorociri mai mari. Vor să fii şi tu de faţă. Am făcut ce-am putut ca să-i conving să renunţe.

— Au dreptate. Prefer să fiu cu voi, deşi e înfiorător. Nu ca să-l acuz vin şi eu, crede-mă. Ca să nu fie ceva... infam.

— Eşti admirabilă, soră.

— Nu, nu, nu sînt admirabilă, bietul meu Laurent, sînt tristă, tristă că-mi vine să ţip.

— 0 să ne mîngîiem, Cécile. Ne rămîne muzica.

— Laurent, am să-ţi spun un lucru care o să ţi se pară poate un sacrilegiu. Muzica! Multă vreme au crezut că mă va apăra de orice. Trăiam în sînul muzicii şi mi se părea că sînt într-o citadelă înconjurată de nori foarte deşi. Şi acum trăiesc în sînul muzicii, dar îmi dau bine seama că nu mai sînt invulnerabilă. Totul mă supără.

— Nici eu nu sînt invulnerabil, soră ! Nu există nici un refugiu. Ah ! Uite, mama pleacă. Suzanne şi mama au plecat. Haide, Cécile, a sosit momentul.

Cécile îşi luă şalul şi am intrat amîndoi în camera lui Joseph, unde l-am găsit pe Ferdinand. Dis-de-dimineaţă se pieptănase, se spălase, se îmbrăcase elegant, ceea ce nu făcea de obicei în zilele libere. Îşi pusese un guler alb şi toată fiinţa lui avea un aer ceremonios şi sărbătoresc. Ne-a făcut semn să luăm loc şi, cîteva clipe, am ascultat cu atenţie puţinele zgomote ale casei. In sfîrşit, am auzit paşi pe scară.

— Vreau să-ţi arăt, spunea Joseph, fişele mele de informaţii cu privire la terenul tău.

Au intrat amîndoi deodată foarte repede. Tata ne-a zărit abia după ce uşa s-a închis. Purta halatul lui de dimie. Din gulerul cu glugă, capul i se înălţa drept, foarte tînăr încă, într-adevăr, cu părul auriu şi buclat, cu mustăţile roşii ca focul, cam răvăşite; şi zîmbetul acela vagabond, zîmbetul acela insesizabil care părea că pluteşte totdeauna, că meditează totdeauna vreo evadare, departe, departe, departe. îmi pironisem privirile asupra lui, simţeam că nu-l pot urî, şi-mi dădeam seama cu disperare că nu-l voi putea pricepe niciodată, deşi el îmi dăduse viaţă, deşi mă făurise din substanţa lui cea mai intimă. Salută cu un gest al capului, gest care nu era lipsit nici de graţie, nici de aroganţă, apoi spuse:

— Ce reuniune fermecătoare ! Lăsaţi-mă singur cu Joseph, copilaşi.

— Nu, tată, îl întrerupse Joseph. Avem de discutat toţi împreună, la loc şi am să încep.

— Dragul meu, credeam că m-ai chemat ca să discutăm despre teren.

Se silea încă să păstreze tonul acela uşurel care ne dezorientase şi ne fermecase totdeauna.

— M-am răzgîndit, tată. O să vorbim despre Paula.

Zîmbetul cel albastru se decoloră.

— Ea doua oară că mă prind în cursă, zise el. Pe viitor am să fiu mai atent.

— Pe viitor, e frumos spus, exclamă liniştit Joseph. Văd că-ţi faci planuri. Nu, tată, nu pleca. Fă-ne plăcerea să iei loc o clipă. Nu ne-am adunat ca să ne certăm, crede- mă, ci ca să discutăm, ceea ce nu-i acelaşi lucru, şi ca să discutăm civilizat.

— Nu vreau nici să mă cert, nici să discut. Nu văd cu ce drept vă amestecaţi în treburile mele. Eu nu sîcîi pe nimeni şi nu mă amestec în treburile nimănui. Mă plictisesc destul aici, la Creteil, şi acum vreţi probabil să-mi faceţi viaţa imposibilă. Eu nu mi-aş permite niciodată, deşi sînt un om cu experienţă, să vă fac mustrări, indiferent (le ce gen, şi voi vă adunaţi toţi ca să-mi faceţi morală. Pretenţiile voastre sînt comice.

— Nu ca să-ţi facem morală, spuse Joseph. Puţin îmi pasă de morală. Eu nu sînt Laurent. Repet, nu vreau să-ţi facem morală.

— Atunci ce te-a apucat?

— Vreau să-ţi spun, tată, că ne deranjezi. Sper că ai înţeles bine: pe mine în special mă deranjezi.

— N-ai vrea să-mi explici de ce te deranjez?

— Nu vreau scandal. In primul rînd pentru afaceri, care ar putea să sufere. în al doilea rînd, pentru reputaţia familiei, pentru că mă însor.

— Te însori ! am strigat eu. N-ai vorbit niciodată despre asta.

— Vorbésc acum. După cum vezi, tată, limitez dezbaterile. De mama nici nu pomenesc, ca să nu amestec în conversaţia noastră considerente sentimentale la carenu eşti prea sensibil. Am spus: nu vreau scandal. Ferdinand e de aceeaşi părere.

— Fireşte, murmură Ferdinand, şi eu mă însor.

— Ei bine, copii! însuraţi-vă, însuraţ.i-vă !

— E formidabil ! strigă Joseph. Nu ţi-am cerut binecuvîntarea. îţi cerem să ne laşi în pace. Asta nu-i prea mult.

— în pace ! Să vă las în pace ! Pacea o tulburaţi voi.

— în fine, tată, e monstruos. O instalezi pe fiinţa asta chiar la Créteil şi... în situaţia în care se află. La distanţă de zece minute de casă. înseamnă că te joci cu focul. La Créteil? De ce la Créteil?

Tata avu un răspuns care ne dezarmă.

— Ca să fac economie de timp şi de bani.

Ne priveam toţi patru descumpăniţi, simţind nelămurit că scena lua o altă întorsătură, că nu era de loc ceea ce am fi vrut noi să fie, că şi de data asta, omul insesizabil ne scăpa printre degete.

— După cum vedeţi, spuse Cécile, discuţia asta e aproape o nebunie şi cu siguranţă că e inutilă. Va să zică e vorba de o nenorocire, Joseph, de o mare nenorocire, de un lucru la care nu ne putem gîndi decît cu disperare şi cu ruşine, şi tu nu găseşti de spus decît că ne deranjează, că te deranjează pe tine. Nu, nu, lăsaţi-mă să plec.

— Evident, spuse tata. Nu ai nimic mai bun de făcut. Tu, Cécile, o fată tînără ! Mă întreb şi eu ce cauţi aici. Altădată, fetele erau mai rezervate.

— Aşteaptă o clipă, Cécile, mormăi Joseph. Putem totuşi să ne înţelegem şi să luăm o hotărîre.

Cécile izbucni în plîns.

— Nu, spuse ea, nu. Niciodată n-o să ne putem înţelege. Tot ce spuneţi voi nu înseamnă nimic. Vorbiţi de hotărîri, de afaceri, de scandaluri, de mai ştiu eu ce. E jalnic, e îngrozitor de trist. Să tăcem, să tăcem. Cel mai bun lucru e să tăcem.

— O să plecăm ! am strigat eu. Cécile şi cu mine o să plecăm din casa asta.

— Bine copii, plecaţi! N-am nimic împotrivă. Dar plecaţi discret, fără melodrame. Vezi, Joseph, cit de primejdios e să amesteci o fetiţă nervoasă în nişte ciorovăieli ridicole?

— Nu face nimic, zbieră Joseph. Am să merg totuşi pînă la capăt. Nu-ţi cer decît un singur lucru, un lucru simplu şi uşor de realizat: Paula să plece din Créteil.

— Are să plece dacă am să vreau şi dacă am să pot, dragul meu.

— Aş putea să te silesc.

— Aş vrea să aflu cum, dragul meu.

Joseph izbucni deodată:

— Bagă de seamă! Sînt puternic. Am relaţii. Sînt bogat.

— Eşti bogat, suspină tata. Eşti bogat la douăzeci şi şapte de ani. Ce om norocos eşti, dragul meu !

Joseph se ridicase în picioare şi se sprijinea cu spatele de uşă. Spuse cu glas mînios:

— Nu mă provoca ! Nu-ţi bate joc de mine !

Zîmbetul tatii îşi recăpătă treptat nuanţa de batjocură.

— Nu-mi bat joc de tine. Spun doar că te-am crescut foarte prost. Pentru mine asta-i o mare dezamăgire.

In clipa aceea, am auzit o bătaie uşoară în uşă.

— Deschideţi ! spuse mama cu o voce abia distinctă.

O clipă se lăsă o tăcere de moarte.

— Poftim! spuse tata foarte încet. Asta ai vrut.

— Deschideţi ! repetă mama.

Încă un moment, şopti Joseph. Haide, dă-ţi numaidecît cuvintul că Paula are să plece din Créteil.

— Asta înseamnă să abuzezi de o situaţie, răspunse lata. Nu-mi dau nici un fel de cuvînt. Mă necăjeşti, Joseph.

Uşa bubui deodată sub lovituri stăruitoare de pumni. Mama striga:

— Deschideţi! Deschideţi! Vreau să intru. Ce faceţi aici în cameră?

Cécile îl dădu deoparte pe Joseph şi întoarse cheia în broască. Uşa se deschise numaidecît. Mama făcu doi paşi spre noi şi ne privi pe toţi cinci. Era o privire insuportabilă. Privirea unui nenorocit, suspendat de mîini deasupra unei prăpăstii, un nenorocit care a rezistat multă vreme, dar care nu mai rezistă şi se hotărăşte să-şi dea drumul. Mama mai făcu un pàs şi se prăbuşi.

— Aţi ucis-o, strigă Cécile.

— Nu, spuse tata. E o criză de nervi. Pe vremuri, cînd era tînără, a mai avut crize de felul acesta. Aduceţi apă, oţet şi un şervet.

Ferdinand se năpusti pe scară. Ingenuncheasem cu toţii. Mama era ţeapănă şi foarte albă la faţă. Picioarele şi mîinile ei se răsuciră într-o atitudine neomenească. Auzeam cum îi scrîşnesc dinţii. Un geamăt surd şi nelămurit îi ieşea din gură. Tata începu să-i descheie bluza. Ne-am ruşinat cu toţii; Cécile şi-a scos şalul de caşmir şi l-a aşternut peste bolnavă. Tata spunea cu o compătimire sinceră în voce:

— V-a alăptat pe toţi, chiar şi pe mica Suzanne. A făcut-o din principiu. Vă repet că e o simplă criză nervoasă. Nu, nu-i mortală. Nici măcar nu-i foarte primejdioasă, dar e penibilă, fireşte. Şi puteţi spune, copii, că voi sînteţi de vină ; puteţi spune că aţi făcut tot ce a trebuit ca să ajungeţi aici. Cécile, adu-mi o pernă. Pune-i-o sub cap. Şi mai udaţi o dată şervetul. Voi vă închipuiţi că putem face ce vrem în viaţă, dar o să vă schimbaţi părerea. Hai, nu plînge, Cécile. Cînd are să-şi revină, să ne vadă bine dispuşi. Aşa. încetişor, încetişor. Ce-ai spus, Joseph? Că iar v-am păcălit? Ce vocabular e ăsta, băiete ! Nu stărui, ar fi o lipsă de respect. Faţă de maică-ta, fireşte. La mine nici nu mă gîndesc, nu-mi mai fac nici o iluzie despre voi. Nu, nici cea mai mică iluzie.

C A P I T O L U L XVIII

NIŞTE CARACTERE CĂLITE. NOBLEŢEA ŞI TRISTEŢEA TĂCERII. O SCRISOARE DE LA HÉLÈNE STROHL. ASPECTE ALE PERIFERIEI. DESPRE SPIRITUL DE OBSERVAŢIE. CU CHABOT IN INFERN. N-AM ÎMPLINIT ÎNCĂ DOUĂZECI DE ANI.

Memorialistul povesteşte că a doua zi după sosirea în insula Sfînta Elena, împăratul a început să fluiere un vodevil, ceea ce l-a surprins, pare-se, pe Las Cases. Dacă o nepăsare frumoasă de acest fel e dovada unui caracter călit, cred că tata — nu fac nici o comparaţie — nu era construit dintr-un metal mediocru.

A doua zi după această dată funestă, am ieşit în grădină îndată după prînz ca să trag în piept vîntul de iarnă. Aerul era proaspăt şi blînd. Pentru prima dată de citeva zile încoace, ploaia părea că ne lasă în pace. Pe firmamentul de culoarea laptelui, nori mari o luau din loc şi călătoreau la întîmplare. Cu inima strînsă, mă plimbam pe mica alee de tei. Deodată, am auzit vocea tatii. Se retrăsese în laborator, ale cărui ferestre erau închise. îşi cînta voios melodia ezoterică:

Chico, Chicocando, Batifol et ripenpette...

Din cînd în cînd, se oprea şi, ca să-şi dreagă vocea, scotea cîte un „hm !" sonor de zăngăneau toate geamurile.

în dimineaţa aceea, mama nu ieşise din cameră. M-am dus s-o văd. Era culcată şi-şi pusese o compresă de apă rece pe cap. îmi zîmbi slab.

— Nu-i nimic, micul meu Laurent. Nu ştiu ce a fost cu mine. Am cam început să îmbătrînesc, Laurent.

Altceva nu mai spuse. O priveam, dar nu cu ochi prea stăruitori şi am înţeles atunci că poate nu ştia nimic, sau poate ştia totul, dar că nu va spune un cuvînt.

Abia după trecere de ani de zile am început să admit o astfel de tăcere şi să-mi dau seama cît de dureroasă şi de nobilă era. Am judecat-o greşit la început, dar numai pentru că eram doar un copil şi eram încă îmbătat de proaspăta lectură a lui Ibsen; poate că şi foamea mea cea mare de singurătate şi de evadare căuta motive, fie ele şi otrăvite.

I-am spus mamei că trebuie să plec şi, am plecat într-adevăr. Dacă nu mă înşel, era a doua zi de Crăciun. Universitatea era închisă. Nimeni nu mă aştepta nicăieri. Nu voiam decît să ajung la istovire, ca să fiu sigur că o să dorm.

Urcam tocmai pe rue du Moulin cînd m-am întîlnit cu factorul care mi-a întins o scrisoare.

— E pentru cineva dintre dumneavoastră, a spus el.

Scrisoarea era pentru mine. Am recunoscut numaidecît scrisul şi am fost cuprins de o jenă pe care, în clipa aceea, mi-ar fi fost imposibil s-o explic, dar pe care o încerc şi acum puternic, ori de cîte ori îmi amintesc de ziua aceea.

Am avut ciudatul curaj să aştept cel puţin zece minute înainte de» a deschide această scrisoare. O luasem pe rue d'Alfort, care-i o stradă lungă. Era cufundată în ceaţă, nesfîrşit de lungă, pradă iernii. In cele din urmă, am citit scrisoarea.

Scumpul meu prieten Laurent, scria pe hîrtia aceea, *te cunosc de mai bine de doi ani şi am pentru dumneata sentimente de mare stimă şi totodată multă afecţiune. Ca să fiu foarte sinceră, ar trebui să adaug că această afecţiune avea chiar o nuanţă de dragoste. Abia îndrăznesc să scriu acest cuvînt, fireşte, nu pentru că ar fi un sentiment străin de dumneata, ci pentru că am convingerea aproape amară că dragostea mea n-ar avea mare valoare pentru dumneata şi că nu trăieşti pe aceeaşi planetă pe care trăiesc eu. Dumneata, dragă Laurent, trăieşti într-o lume închipuită de idei şi de sentimente foarte nobile, desigur, dar în care prietenii dumi- tale cei mai buni renunţă în cele din urmă la speranţa de a-şi găsi un locşor. N-are a face! Singurul om căruia doresc să-i spun numaidecît ce mi s-a întîmplat eşti dumneata, Laurent, şi din mai multe motive.*

Mă mărit, Laurent. Nu ştiu de ce am impresia că nu vei primi această veste cu totală nepăsare. E o hotărîre pe care am luat-o ieri. Trebuie să recunoşti, prietene, că n-am lăsat să treacă prea multă vreme ca să ţi-o mărturisesc. Ceea ce m-a determinat să consider această mărturisire şi mai necesară este că mă mărit cu fratele dumitale, da, cu fratele dumitale Joseph.Dragă Laurent, să nu crezi că Joseph şi cu mine am putut să-ţi vorbim mai devreme. Trebuia mai întîi să mă hotărăsc. Azi sint hotărltă şi această scrisoare îmi va pecetlui hotărîrea. Ştiu, sau cel puţin aşa îmi face impresia, că, între dumneata şi fratele dumitale Joseph nu domneşte o armonie perfectă. Trebuie totuşi să recunosc că, ori de cîte ori aveai un conflict cu Joseph şi începeai să-mi vorbeşti despre el, sfîrşeai prin a-i aduce elogii. Mărturiseşte că e o referinţă bună. Nu pot să cred că orgoliul dumitale se extinde asupra întregii familii.

în ultimele luni ale acestui an, am avut multe prilejuri să mă întîlnesc cu fratele dumitale şi să stau cu el de vorbă. Sînt convinsă că are un caracter tare şi că e foarte inteligent. Cererea pe care mi-a făcut-o şi la baza căreia îmi dau seama că există multă lealitate m-a mişcat, dragă Laurent. Eu nu trăiesc ca dumneata printre năluci. Peste puţin împlinesc douăzeci şi trei de ani. Sînt ceva mai mare ca dumneata. Trebuie să mă gîndesc să-mi fac viaţa, cum spune tocmai şi Joseph.

Dragul meu, aş fi disperată dacă această veste te-ar supăra cît de cît. De la dumneata mă pot aştepta la orice. Poate că ţi-aş fi spus-o verbal şi chiar aşa intenţionam să procedez. Dar ce să fac? Eşti inabordabil: sînt sigură că m-ai fi întrerupt ca să-mi vorbeşti despre muzică sau despre poezie, ca să-mi povesteşti că Uranus se învîrteşte în sens contrar tuturor celorlalte planete... Se putea întîmpla să te găsesc, ca de obicei, în tovărăşia fantomelor dumitale familiare. Iată de ce am preferat să-ţi scriu.

Cum, într-adevăr, nu cred că scrisoarea mea dezlînată are să-ţi producă o cît de vagă mîhnire, mă lipsesc să-ţi spun lucruri care ar putea să sune ca o consolare. Vreau totuşi să adaug că, în ciuda unor diferenţe evidente, am descoperit între dumneata şi fratele dumitale existenţa — cel puţin în anumite clipe — a unor asemănări foarte drăguţe, abia perceptibile uneori, dar care nu-mi displac, ci dimpotrivă, fiindcă vor introduce în noua mea existenţă amintirea vie a unei prietenii de care nu te vei mai îndoi niciodată.

Mă întreb ce nume să-ţi dau acum cînd închei această scrisoare. Ei bine! E foarte simplu:

Adio, frăţiorule!

H é l è n e

Am băgat scrisoarea în buzunar şi mi-am văzut de drum. Ceva mai tîrziu, am luat-o oblic spre stînga şi am pătruns pe nişte străzi mărginite de lungi ziduri oarbe. Din cînd în cînd, scoteam scrisoarea din buzunar şi murmuram: „Ei şi ce-mi pasă mie? De ce nu? De ce nu?" Şi mergeam mai departe la întîmplare.

Să tot fi fost ora patru şi începea să se însereze cînd m-am oprit sub un felinar cu gaz aerian într-o străduţă murdară de cărbuni. Dincolo de ziduri, zăream rezervoarele de gaz. De cealaltă parte a străzii, clădirile scunde ale uzinei se căţărau una peste alta, înghesuindu-se cu înverşunare. Burlanul unui coş împroşca şuviţe de fum verde, un altul răbufniri de aburi portocalii. Potrivit cu direcţia în care bătea vin tul, strada mirosea cînd a gaz de iluminat, cînd a bomboane englezeşti. Am mai făcut cîţiva paşi şi mirosul s-a schimbat brusc. Era o duhoare puternică de topitorie şi de hoit ars.

M-am sprijinit de un zid şi am simţit că am să izbucnesc în plîns. Strada era pustie. Nu m-am putut stăpîni şi am început să plîng.

Ceva mai tîrziu, s-a apropiat un muncitor pe bicicletă. S-a oprit în faţa mea, m-a privit jenat şi pe urmă a spus:

— Vino să bei o duşcă. Eu fac cinste.

Şi fiindcă am clătinat din cap, a bombănit:

— Va să zică nu vrei. Rău faci. Las' că ştiu eu.

Se înnopta. Am pornit mai departe. îmi spuneam aşa: „Sînt sigur că nu din cauza scrisorii ei. Se vede că sînt nervos. în orice caz e o ruşine".

în adîncurile fiinţei mele, gîndurile se desfăşurau încet. „Nu-mi explic ce-i cu mine. Vreau să fiu un om de ştiinţă, maeştrii, prietenii şi colegii mei de laborator consideră că sînt un bun observator. Dar vai! Nu-i adevărat. Sînt sigur că nu-i adevărat. Dacă aş fi ceea ce se cheamă un bun observator, aş vedea totul, aş şti totul, mi-aş aţinti privirea asupra oricărui amănunt. Dar există nenumărate lucruri pe care nu le văd, pe care le înţeleg prea tîrziu, abia cînd mă lovesc cu nasul de ele. Oare ce-o fi însemnînd asta? O mare parte din viaţă îmi scapă, se petrece în afară de mine. Dar eu vreau să studiez viaţa, vreau să mă fac tocmai biolog, adică un observator al vieţii. Şi doar anumite lucruri care sînt cu adevărat bunul meu, hrana mea, ah ! lucrurile acelea

31 — Cronica familiei Pasquier, voi. I

le simt, le zăresc, le înţeleg tot aşa de bine ca şi alţii, ba chiar mai bine ca alţii. Numai că nu văd tot» Hélène are dreptate: trăiesc printre năluci. Visez. Nu ştiu decît să visez. Schleiter spune că nu trebuie să visezi în laborator. Dacă Schleiter are dreptate, înseamnă că mi-am ratat viaţa. Dar s-ar putea ca Schleiter să se înşele...

Era aproape ora opt cînd începu să plouă. Mă aflam la capătul unui bulevard, în faţa unor clădiri înalte.

— Ce-i aici? am întrebat pe un trecător.

— Ospiciul Bicêtre, domnule.

Mi-am amintit deodată că Chabot era probabil intern acolo. Această idee mi se păru un colac de salvare. Am intrat, am întrebat unde e sala medicilor de gardă şi am dat buzna acolo. Gîndul că s-ar fi putut să nu-l găsesc pe Chabot mi s-a părut o clipă nedrept şi insuportabil.

Dar Chabot era acolo. Obrazul lui fin şi obosit strălucea printre feţele celorlalţi. M-a examinat cu o privire amicală, m-a prezentat, m-a poftit să iau loc şi a spus:

— Aduceţi iar castronul cu supă şi daţi-i un pahar lui Pasquier.

Peste zece minute, eram beat de zgomot, de vorbărie şi poate chiar de vin.

La desert, un infirmier l-a înştiinţat pe Chabot că era chemat la un bolnav.

— Vino cu mine, mi-a spus el. O să ai ce vedea.

Era o sală plină de bătrîni, luminată de veioze chioare, astfel că la început nu zăreai decît paturile, adică umbrele albe ale paturilor. Peste tot domnea o duhoare înfiorătoare, o duhoare de vizuină, de fiare paralizate. încetul cu încetul, privirea se obişnuia cu întunericul. Atunci puteai zări pe paturi bătrîni culcaţi. Cei mai mulţi dintre ei aveau de ambele părţi scînduri mari, ca să nu cadă. Aproape toţi dormeau, dar somnul lor era zbuciumat. Oftau, bombăneau, rîdeau, scoteau gemete nelămurite. Se luptau în vis cu spectrele vieţii lor.

Chabot îşi examină bolnavul şi-i făcu o injecţie. Cînd ne-am întors înapoi în camera de gardă, am mai băut un pahar de vin.

— Nici nu ştii ce serviciu mi-ai făcut, i-am spus eu.

— Fiindcă te-am invitat la cină?

—

— Nu. Fiindcă mi-ai arătat infernul acela, infernul bătrânilor.

Ca să mă întorc la Creteil, trebuia să fac un drum plin de ocoluri şi în primul rînd să străbat Parisul. Ei şi! Mă simţeam nemaipomenit de puternic şi de uşor. Din clipă în clipă repetam: „încă n-am împlinit douăzeci de ani. încă n-am împlinit douăzeci de ani. Şi vreau să trăiesc!"

C A P I T O L U L XIX

v Domnului *Justin Weill*
la domnul *Jacob Weill,* la
Guewenbeim (Alsacia)

10 ianuarie 1901

Dragă Jusiin, voi încerca să răspund la scrisoarea ta, nu chiar la toate întrebările — căci mi-e foarte greu să gîndesc ordonat — ci la întîmplare, pe măsură ce scriu.

Doamna Henningsen a făcut o mare greşeală. Fireşte, biata femeie îşi iubea băiatul, dar îl iubea în felul ei. Arfi trebuit de la început să se consulte cu specialişti. Cînd a luat această hotărîre, boala ajunsese prea departe. în ultimele luni, mama şi fiul se certau îngrozitor. S-au bătut chiar. Erau zile cînd doamna Henningsen spunea: „Am să te internez/" Alteori gemea: „îţi aduc, băieţaşule! Iţi găsesc. Chiar dacă ar trebui s-o fur, chiar dacă ar trebui să mă culc cu farmacistul, îţi dau dacă-ţi place aşa de mult!" Toate aceste nebunii şi multe altele încă le-am aflat de la vecini, de la nişte oameni care locuiesc acum în fostul nostru apartament de sub atelierul celor doi Henningsen.La sfîrşitul lui decembrie, mama îşi încuia băiatul în casă, ca să-l vindece chipurile. Cînd „postea", Valdemar devenea furios. Ţi-am mai povestit cred că, într-o duminică, a plecat de acasă forţînd broasca. A sosit la noi în asemenea hal, că Joseph nici n-a vrut măcar să-l lase în casă. Atunci doamna Henningsen i-a tăiat porţia cum s-ar spune. Valdemar a furat morfină, întîi din laboratorul tatii, care nu şi-a dat seama decît prea tîrziu, apoi de la un farmacist pe care l-a

ameninţat eă-l împuşcă şi care, terorizat, nu l-a reclamat decît după catastrofă. Lucrurile astea noi nu le ştiam Nu le puteam şti, dar cu siguranţă că sînt adevărate. Ziarele au publicat atîtea amănunte fanteziste încît nu trebuie să credem totul.*

După cum ştii, în noaptea de Anul Nou, luăm totdeauna cina în familie. E o tradiţie. Poale că va veni o zi cînd vei petrece şi tu această sărbătoare cu noi. De obicei mîncăm împreună, aşteptăm să bată ora douăsprezece casă urăm bun venit Anului Nou, ne sărutăm,pe urmă ne ducem fiecare să ne culcăm. Cred că dacă am lipsi de la această mică ceremonie, mama ar fi foarte nenorocită: viaţa ei se hrăneşte cu fidelitate. Şi e foarte posibil ca povestea asta să meargă mai departe aşa, în ciuda a ceea ce eu numesc „explozia familiei noastre".

Şi de data asta, ca în toţi anii, Valdemar era invitat la noi, deşi mama mi-a spus de vreo două-trei ori: „Căsătoria asta nu se va face". Mă temeam grozav că Valdemar îsi va face apariţia într-un hal fără hal: eram sătui de dramă. In ce mă priveşte, doream din răsputeri un pic de ordine, un pic de linişte. Fiindcă nu m-am dus la Paris în ziua aceea, l-am rugat pe Ferdinand să treacă el pe la Valdemar spre seară, să-l aducă personal şi să-l supravegheze oarecum. Pentru Cécile, pentru mine, pentru noi toţi, doream ca ultima zi a anului să fie o zi de reculegere. Ferdinand, a înţeles foarte bine. îi explicam diferite lucruri fără să-i dau multe amănunte.

Ne-am adunat cu toţii încă de la şapte, afară, bineînţeles, de Valdemar şi de Ferdinand. încă nu se pune problema ca H.S. să participe şi ea la aceste mici festivităţi. Despre II.S. am să-ţi vorbesc mai încolo. Tata era de faţă, desigur. Purta redingotă, jiletcă albă şi avea o floare la butonieră: la asemenea ocazii apare în mare ţinută. Mama stătea de vorbă cu mica Claire. Aşteptam cu toţii. Nu pot să-ţi spun cît de tristă era această reuniune. O singură persoană avea curajul să glumească. Dar să lăsăm asta, să lăsăm asta... Din partea lui nu mă miră nimic. îmi dau seama că, de acum înainte, am să trăiesc în aşteptarea dureroasă a unei alte nebunii.

Pe la orele opt, mama a început să întredeschidă fereastra şi să asculte zgomotele străzii noastre pe care nu se aude nici un zgomot. Tata spunea: „O să iasă toată căldura. Lasă că vin ei. Numai norocul nu vine". La opt şi jumătate Claire a început să plîngă. Mama a luat-o în braţe şi, fiindcă exista cineva care putea fi şi mai neliniştit decît ea, biata mamă a devenit foarte cuminte, cel puţin în aparenţă. O cunosc eu, ghiceam cit se

frămîntă. Trebuie să-ţi spun că, în ce mă priveşte, eram şi eu destul de amărît. Cécile m-a mirat mult. Sub efortul voinţei, poate, redevenise, ca pe timpul copilăriei noastre, mîndră, rece, străină. Pot să-ţi spun că, în ultimele luni, Cécile a suferit mult şi a luat o mare parte la... Iartă-mă, Justin, dar o să vorbim mai încolo de Cécile. Mă întorc la seara din 31 decembrie.

Am aşteptat pînă pe la zece şi jumătate. Tata spunea: „Am un stomac foarte răbdător". Da. Asta spunea. La zece şi jumătate, Joseph şi-a luat melonul şi a bombănit: „Mă duc să-i întîmpin pe întârziaţi". I-am atras atenţia că nu puteam şti dacă sosesc din direcţia Saint-Maur sau cu tramvaiul de Créteil. Joseph a răspuns: „N-are a face". Şi a ieşit în stradă fumînd. începusem să fiu foarte îngrijorat.

Trecuse de unsprezece, să fi fost unsprezece şi jumătate, cînd am auzit zgomot de voci pe rue du Moulin. Am ieşit imediat din casă. Joseph şi Ferdinand intraseră în curte. Ferdinand spuse: „E o nenorocire înfiorătoare!" Şi Joseph îi răspunse: „Haide, haide, fii liniştit, n-are nici un rost s-o speriem pe Cécile!" „Ţie -ţi-e uşor să vorbeşti, reluă Ferdinand. Tu nu vii de acolo."

Ferdinand a intrat în casă. Mama s-a repezit la el. Claire l-a îmbrăţişat şi ea. Toată lumea punea întrebări. Era o gălăgie nemaipomenită. Cécile s-a ridicat în picioare fără să spună o vorbă. Ferdinand părea într-adevăr zguduit. Trebuie să-ţi spun că, timp de şapte ani, Valdemar a făcut parte din viaţa noastră. De altfel, asta ştii şi tu prea bine. Ferdinand a bolborosit: „Valdemar nu vine. Trebuie să înţelegi, Cécile: a fost un accident..." Cécile a urcat la ea în cameră, fără să rostească o vorbă. Puţin după aceea, mama s-a dus după ea şi a început să-i dea amănunte. N-am mai văzut-o pe Cécile decît a doua zi dimineaţă. Acuma ştiu că se poate, da, se poate ca moartea unei fiinţe să ne inspire totodată o durere adîncă şi o cumplită uşurare.

Ca de obicei, ziarele au dat dovadă de multă imaginaţie. Nu, Valdemar n-a cîntat la pian pînă în momentul dramei. Nu mai cînta de multă vreme, aşa mi-au spus vecinii. Totul s-a petrecut foarte prozaic. Doamna Henningsen s-a întors acasă spre seară. Ploua ca de obicei. Doamna Henningsen era prost dispusă şi vorbea tare. Valdemar a strigat că e invitat şi că vrea să plece. I-a cerut bani. Se vede că de vreo două zile era într-o stare de „privaţiune" totală. Ştii ce vregLU să spun. Valdemar făcea gălăgie. Inspăimîntaţi de întorsătura pe care o lua cearta, vecinii au ieşit pe scară. îndată după aceea, au auzit împuşcăturile.

Apoi uşa s-a deschis şi doamna Henning- sen s-a prăbuşit pe palierul de la etaj cu un glonte în burtă. Cît despre Valdemar, cînd au intrat în casă, horcăia-, a murit îndată după aceea.

După cum ai aflat, doamna Henningsen a fost transportată la spitalul cel mai apropiat, adică la Pitié. A fost operată de Terrier, care e un artist. Dar lucrurile merg foarte prost. Au trecut zece zile de la operaţie şi Terrier crede că nu scapă. N-am văzut-o, firește: nimeni n-are voie să intre la ea.Se pare că biata femeie e perfect lucidă, că vorbește despre fiu-său cu multă afecţiune şi chiar cu multă judecată. Spune că numai ea e vinovată. Dar vai! vinovată de ce? Mi-a trecut prin minte că acceptăm să luăm asupra noastră anumite greşeli pentru ca soarta să nu pară alît de înfiorătoare şi atît de stupidă. Iar- tă-mă, Justin, că am făcut această mică divagaţie filozofică: ţi se pare totdeauna că te mai uşurezi puţin cînd le sileşti să explici lumea asta inexplicabilă.

Fratele meu J. e într-adevăr un om foarte dur. După ce a ascultat ce i-a istorisit Ferdinand, a rostit cu dinţii încleştaţi mica frază cam trăsnită pe care Valdo o repeta adesea: „Asla-i tot, dar e destul!" Tata s-a considerat obligat să-l cheme la ordine: „Puţină pudoare, Joseph. Dacă am spune cu toţii ce gîndim, n-ar mai fi chip de trăit".

După cum ţi-am scris, mi se pare, mama s-a dus în cameră la Cécile. Joseph a propus să luăm totuşi o îmbucătură. De altfel, ne-a dat el pilda. Trebuie să-ţi mărturisesc că n-am urmat-o. în seara aceea eram sătul de toate, chiar şi de viaţă. Am rămas cu toţii împreună, pentru că în sufragerie ardea focul. Deodată, am auzit bătăile pendulei. Joseph a spus: „Anul s-a sfîrşit!" „Nu s-a sfîrşit numai anul, a reluat Ferdinand, dar şi secolul, secolul al nouăsprezecelea." Păream cu toţii copleşiţi, afară de tata, firește, care a fredonat: „Va să zică, începem alt secol!" Era foarte voios. Peste puţin, a adăugat: „De obicei ne sărutăm". Şi s-a întors spre Cl. Nici măcar n-am curajul să scriu numele întreg.

înainte de plecarea ta, ţi-am pomenit — ah! numai ţie ţi-am pomenit despre asta, Justin, îţi dai seama că numai ţie ţi-am pomenit, deci, despre P.L . Frate-meu J.. care le ştie pe toate, mi-a spus că această persoană a născut prematur un copil neviabil, la o moaşă din Saint-Mande. Vestea aceasta, oricît de tristă e, ne-ar fi putut da un sentiment de uşurare. Dar cum să-ţi spun? Acuma sînt sigur că încheind această dramă — şi mă întreb dacă s-a încheiat într-adevăr — persoana în cauză va provoca altele. S-ar mira grozav dacă ar citi aceste cuvinte. Provoacă drame în mod firesc, aşa cum un arbore produce fructe. Şi el nici nu le

simte măcar, nici măcar nu le înţelege. Numai noi suferim din cauza lor.

Ferdinand se însoară la sfîrşitul lunii. Joseph ceva mai tîrziu. Zilele trecute nu ţi-am spus mare lucru cu privire la H.S. şi-mi dau seama că n-ai de loc dreptate, dragă Justin. N-am avut pentru H.S. decît sentimente de prietenie foarte curată. Dacă mă gîndesc bine, nici nu înţeleg măcar de ce vestea acestei căsătorii m-a răscolit atît, căci e drept că m-a răscolit. Acuma totul e in ordine. Joseph ştie ce vrea şi obţine ce vrea. Mi se pare că vine ziua cînd voi şti şi eu ce vreau, tot ce vreau.

în primul rînd am vrut din răsputeri un lucru pe care l-am realizat. îţi scriu dintr-o odăiţă de la ultimul etaj al unei case de pe rue du Sommerard, nr.31. îţi dau imediat adresa pentru cazul căpînă la sfîrşitul vacanţei — doresc să te bucuri în linişte de vacanţă — vei avea timp să-mi scrii.

S-a făcut: m-am mutat. Totul a mers foarte simplu. Am spus alor mei că din cauza laboratorului nu mai am timp să mă întorc în fiecare seară la Creteil, ceea ce e adevărat într-o oarecare măsură. Firește, mi-am păstrat camera de acasă. De fapt însă, totul s-a sfîrşit. Sînt despărţit de ei, despărţit. Nu mai am de făcut decît un singur lucru, să mă vindec de ei toţi.

Nu pot să-ţi spun cu cîtă beţie mi-am transportat sus, în acest porumbar în care mă aflu, patul, masa şi scaunul. Sînt de opt zile aici. E ca şi cum m-aş fi născut a doua oară, ca şi cum aş fi conştient de această naştere, pentru că de prima...

îmi dau seama că nu ştiu nimic, că nu ştiam nimic, că nu înţelegeam nimic. Nu-i cunoşteam decît pe ei. îmi astupau orizontul, cerul, inima, toate bulevardele vieţii. Acuma s-a sfîrşit. încă nu-mi vine a crede. Sînt sigur că-i foarte bine aşa: la gîndul că n-am să-i mai văd, că n-am să-i mai duc în spinare — ăsta-i cuvîntul — încep să-i iubesc mai tare.

Schleiter are mari calităţi. Ştii doar că-mi promisese să-mi găsească o ocupaţie, o ocupaţie inteligentă si destul de bine plătită. E un om rece dar are anumite principii: promite puţin şi-şi ţine promisiunile. A căutat ce-mi trebuia şi mi-a găsit. Voi cîştiga o sută cincizeci de franci pe lună, ceea ce-mi ajunge din plin. Nu-i o muncă dezonorantă, ba chiar mă interesează. E vorba de o enciclopedie populară, la care sînt de pe acum colaborator ştiinţific oficial pentru problemele de biologie, de fiziologie etc... A pune la îndemîna oamenilor simpli noţiuni complexe e o muncă primejdioasă, dar nu lipsită de farmec. Pentru asta lucrez in fiecare seară Intre opt şi unsprezece aproximativ. Am un grătar de fontă in cămin şi-mi fac singur

focul. Am o metodă atît de ciudată şi-mi dau atîta osteneală pină-l fac, incit timp de o oră după aceea mi-e cald. Aşa că nici nu mai am nevoie de foc.

îţi povestesc prostiile astea fiindcă tocmai am aprins lemnele pe acest faimos grătar.

Să-ţi mai spun ceva despre Cécile. Tu, dragul meu, eşti singurul om de pe lume faţă de care îndrăznesc să-i rostesc numele. Iartă stîngăcia prietenului tău.

Cécile a plecat alaltăieri în Austria cu doamna aceea care e, în fond, managerul ei, cum spun ucigaşii burilor. Cécile va cînta la Viena în faţa bătrînului împărat. Pe urmă va da concerte în toată Austro-Ungaria. Trebuie să-ţi mărturisesc că, la moartea lui Valdemar, am plîns o parte din tinereţea, sau mai curînd, din copilăria mea. Totuşi, lagîndul că Cécile e... izbăvită, da, izbăvită de această povară şi de felul în care o privea, în care se silea s-o privească, la gîndul acesta sînt fericit, nu pot să spun altceva.

îndată după ce se va întoarce, se va instala singură în Paris, într-un mic apartament de lingă Parc Monceau. Peste o lună casa noastră va fi aproape goală. Gîndul acesta îmi pri- cinuieşte, totuşi, o strîngere de inimă. Sîntem în perioada dehiscenţei, cum ar spune domnul Bonnier: fructul se deschide şi seminţele sar afară. E mult mai bine aşa. Singurul lucru pe care-l mai puteam face era să ne jignim şi să ne răpim libertatea unii altora.

Am să spun poate o nelegiuire, Justin, dar dacă există un suflet care să mă poată înţelege, tu eşti acela, dragul meu, numai tu. E drept că mama e o sfîntă. O sfîntă... ah! cum să-ţi spun? O sfîntă a mărunţişurilor... Nu mă pot explica mai bine. Sînt zile eînd visez o sfinţenie mai vastă, mai caldă nu, bineînţeles, nici mai radioasă, fiindcă e cu neputinţă. A lunci? Vezi şi tu, aveam dreptate cînd spuneam că e o nelegiuire ceea ce spun, o nelegiuire.

Am fost ieri în vizită la Créteil, chiar aşa, în vizită. N-am rămas decît o oră. Nu-ţi pot spune cit de mişcat am\ fost. E aproape banal, dar mă întorc la comparaţia mea. îţi vorbeam despre dehiscenţă. Cred că ai văzut o ccajă de castan, sau un căţel de usturoi gol. Da, cam aşa e.

Totuşi, era şi Suzanne acasă. Mama o învaţă să citească, la totul de la început cu fetiţa asta. S-a silit din răsputeri să nu plîngă şi chiar n-a plîns. Mi-a spus aşa: ,.Nu uita să-mi aduci rufele. O să ţi le spălăm aici şi o să ţi le cîrpesc[u].

în mcmentul plecării, a avut un zîmbet alît de trist şi totuşi aiît de curajos, încît am şters-o repede.

O ştiu acolo, cu emul acela fantastic şi mă gîndesc că se întreabă, poate, cum mă întreb şi eu, cum ne întrebăm cu toţii, cum se întreabă şi Cécile pe meleagurile Austriei: „Ce are să mai facă acuma? Ce are să mai născocească ?"

Nu, pînă mîine nu vreau să mă mai gîndesc la asta. Ştiu, sau mai bine zis, cred că se vor muta. La Créteil, situaţia lor e acum imposibilă. Tata caută un alt cabinet în împrejurimile Parisului... Dar nu, ţi-am mai spus, pînă mîine am terminat cu ei.

Să vorbim despre altele, dragul meu.

Mă gîndesc că acum două luni, discutam încă cu gravitate, hoinărind la întîmplare pe malul Marnei, despre izbăvirea oamenilor prin ştiinţă sau artă, sau nu mai ştiu cum! Ah! crede-mă că nu-mi bat joc. Arta şi-a păstrat un loc de onoare în mintea mea, aştept şi acum de la ea entuziasm, mîngîiere şi lumină; în ce priveşte ştiinţa, amsă-i consacru întreaga mea viaţă, dar fără retorică. Justin, fără tremur în voce, fără şampanie, fără să pun mîna pe inimă, ci numai fiindcă doresc fierbinte să înţeleg ceva din lumea asta trăsnită.

Ne-au îndopat creierul cu nenumărate noţiuni, respectabile, fireşte, dar destul de neroade. Şi acum, iată-ne totuşi la poalele unui zid pe care va trebui să ne căţărăm. La douăzeci de ani, e trist să fii gol cum sînt eu, lipsit de toate, cum. sînt eu. Totuşi, nu-mi lipseşte curajul. Dimpotrivă. Căci, în sufletul meu s-a produs o mare revoluţie, băiete. Acum două săptămîni eram. disperat. Dar iată că lotul s-a schimbat. Cum s-a făcut?N-aş putea spune. Vreau să trăiesc. Vreau să trăiesc pentru mine. Vreau să iubesc. Vreau să mă bucur de frumuseţea lumii. Vreau să mă mîntui singur. în sfirşit, am un program întreg, care conţine trei părţi esenţiale.

Prima e în legătură cu dragostea, a doua cu libertatea, « treia cu gloria. Cînd ai să te întorci, am să-ţi explic totul. Iar mi s-a stins focul şi petrolul scade în lampă. Nu vreau să-mi încep secolul, nu vreau să încep secolul nostru cu un fitil care fumegă şi cu o cenuşă răcită în primul meu cămin.

Vino repede înapoi.

Fratele tău liber ales,

L a u r e n t
P a s c f u i ^ e r . C U P R I N S

pag-

CAPITOLUL I Seară de septembrie. Pacea periferiei. Recensă- mînt de familie. Expunerea unei probleme financiare. Avans, restituire şi fişă de garanţie. Influenţa politicii asupra vieţii noastre. Inteligenţa cifrelor. Valoarea aproximativă a unor studii la Sorbona şi a serviciului militar. Misterioasă pretenţie a lui Laurent Pasquier,

povestitorul 333

CAPITOLULII Acţiunea alinătoare a cerului nocturn. Prima aluzie la domnişoara Hélène Strohl. Despre prudenţă şi despre curaj. Oferte de serviciu. Un săritor excelent. Deznodă- mîntul unei vechi discuţii. Delirul sacru al lui Joseph. Profeţii cu voce scăzută .....
343

CAPITOLUL III în drum spre adevăratul oraş. Călătoria pe Sena. Interludiu pentru orchestră. Temele ţării făgăduinţei şi ale destinului familial. Nelinişte misterioasă..... 352

CAPITOLUL iv O casă din Saint-Jacques. Contraste pariziene. Portretul lui Léon Schleiter în 1900. Ştiinţa şi puterea. Aplicarea metodelor matematicii în biologie. O vizită matinală, O încercare de a face confidenţe. Intervenţia

spiritului critic 356

CAPITOLUL V Singurătatea laboratorului. Cum era Hélène în tinereţea noastră. O experienţă compromisă. O vizită rapidă în lumea lui Weill. Plimbare sentimentală şi filozofică. Grădina sub ploaie. Un destin care-şi ia zborul. Conversaţiile unor tineri de douăzeci de ani. întoarcere

nocturnă. Cum pot greşi mamele. O lumină sub uşă..... 361

CAPITOLUL VI Casa în care ne-am făcut începuturile. Diploma, cheie a ţării făgăduinţei. Primejdia dezagregării. Créteil sau geniul unei cloşti. Singurătate şi mansardă. Variaţiuni pe regimul zgomotelor..... .....
373

CAPITOLUL vii Lirismul lui Justin Weill. O mărturisire veşnic întreruptă. Portretul doctorului Pasquier. Trăsura „fără cai". O plecare frumoasă. Surprizele vitezei. Tînguirile unei iubiri nefericite. Ham şi invenţiile moderne. Lămuriri asupra unui gest jabsolut.....
380

CAPITOLUL VIII Inspiraţia ştiinţifică are capricii. Suferinţa savanţilor şi patimile artiştilor. Valdemar sau arhanghelul damnat. Extravaganţele doamnei Henningsen. Consecinţele stabilirii

noastre la Gréteil. O cerere în căsătorie. Intervenţia cocoşelului. Simfonia despărţirii. O privire în interiorul unei oficine. Un fapt care explică multe lucruri, dar nu rezolvă nimic.....
391

CAPITOLUL IX Doctrina veşnicei tinereţi şi rafinamentele cosmetice. întoarcerea spra pămînt. O folosire nesăbuită a foarfecelui de grădină. O grădină bine întreţinută. Ghico, chicocando.O femeie slabă numai în aparenţă. O galerie de mici portrete. Ciorovăială politică. Declinul burgheziei. Joseph pradă lirismului materialist.....
405

CAPITOLUL X Observaţii asupra folosirii prenumelor şi adjectivelor posesive. Lecţiile de călărie. Sentimentul eternităţii la tata. Critica unei speculaţii asupra valorilor imobiliare. Dispariţia servituţiilor aşa-zise de trecere. Bogăţia considerată ca o maserie. R3actualizarea unei vechi dispute. Fiarele sălbatice sa manifestă. Intervenţia mamei 417

CAPITOLUL XI Dialog asupra citorva teme. Geniul poetic şi evreii. Izbăvirea prin ştiinţă şi izbăvirea prin artă. Fericire rmlancolică. Dispsrare voioasă. Amintiri din perioada primei crize mstafizice. O frază creştină. Ideile sînt în aer la dispoziţia tuturor. Susceptibilitatea exagerată a fiilor lui Israel .....
427

CAPITOLUL XII Tristeţe de noiembrie. Furia peştilor. Ştiinţă şi birocraţie. O confidenţă delicată, dar inutilă. Exerciţiu de scrimă vocală sau creditorul bădăran. Nobleţea soră-mi Cécile. Un omagiu adus frumuseţii. Invocaţie către singurătate .....
435

CAPITOLUL XIII Casa peştilor. Acalmie trecătoare. Aritmetică sentimentală. Joseph la labarator. Ferdinand şi misterele josephiene. O rază de lumină în întunericul ferdinandesc

.Vacanţe forţate şi proiecte de viitor. O creatură a soarelui. Aşa vorbea Zarathustra. Neplăceri gastrice. Intermediu ceresc. Ospeţele bunei înţelegeri. Incantaţia trăsnetului 441

CAPITOLUL XIV Diferite sisteme de încălzire. O ciudată partidă de cărţi. Armonia are un caracter îngrijorător. Cécile e îndurerată. Principii esenţiale ale unui joc nou. Plan de bătaie ! Două bancnote de cite cinci sute de franci. Joseph ştie ce vrea 450

CAPITOLUL xv Cécile la poartă. Nelegiuirea lui Valdemar. O ameninţare care rămîne fără efect. De unde reiese că minciuna are o putere de simptom. Apărarea literaturii. Cîteva cuvinte despre nişte fapte recente. Gare-i adevărul? Apariţia noului Joseph. Eficacitatea unui simplu truc. Poezia casei de bani. Epilogul unei poveşti misterioase 459

CAPITOLUL xvi Noi variaţii pe tema împrumutului. Deplasarea enigmei. Prevestiri înţelepte. Articolul simplu şi adjectivul posesiv. Joseph şi mătuşa Anna. Nu toţi fraţii seamănă între ei. Schleiternu refuză să dea un sfat. O revelaţie zguduitoare. Două camere şi o bucătărie..... 467

CAPITOLUL XVII"Joseph nu admite scandal. Nu există nici un refugiu. O manevră riscantă. De undereiesecă discuţiile pot lua o altă întorsătură. Lacrimile soră-mi Cécile. Cineva bate la uşă. O nouă victorie a omului care scapă printre degete 472

CAPITOLUL xviii Nişte caractere călite. Nobleţea şi tristeţea tăcerii. O scrisoare de la Hélène Strohl. Aspecte ale periferiei. Despre spiritul de observaţie. Cu Chabot în infern. N-am împlinit încă douăzeci de ani 478

CAPITOLUL xix Domnului Justin Weill 483sa

NOAPTEA DE SFÎNTU ION

I N T R O D U C E R E
DE LAURENT PASQUIER

Eram încă mobilizat cind, in decembrie 1918, doamna Simon Weill imiscriseo scrisoare foarte îndurerată vorbindu-mi de hîrtiile personale ale fiului ei, prietenul meu Justin. Doamna Weill făcea ordine pe atunci printre aceste hîrtii. „Am găsit, *spunea ea,* multe lucruri referitoare la dumneata, dragul meu Laurent, şi la familia dumitale. Vreau să-ţi dau o mare dovadă de prietenie oferindu-ţi o parte din aceste preţioase amintiri. In afară de corespondenţă, mai există vreo patru-cinci caiete groase pe care Justin le-a scris pe front, între 1916 şi 1918, şi după aceea în lunile cît a stat la spital. Nu ştiu dacă fiul meu se gîndea să le publice, cred că e puţin probabil: caietele se referă numai la persoane dintre care cele mai multe trăiesc şi a păstrat pretutindeni numele adevărate. Ceea ce mă miră printre altele e că Justin vorbeşte despre el însuşi la persoana a treia şi se introduce în acţiune cu multă obiectivitate. Prin urmare, nu e vorba de un jurnal intim. Justin avea un astfel de jurnal, care e în posesia mea şi pe care l-am citit. Caietele despre care vorbesc, reprezintă deci în ochii mei o încercare de roman. Ştii prea bine, Laurent, că Justin a continuat să scrie poezie; totuşi, în ultimii ani ai vieţii sale, se silea să-şi potolească înclinaţiile poetice, scriind romane. Cel puţin aşa spunea, cînd se hotăra să-mi facă confidenţe. Iţi trimit aceste caiete, dragul meu Laurent. Nu pot să ţi le dăruiesc, dar ţi le aduc la cunoştinţă cu dragă inimă. Aş vrea ca lectura lor să trezească în dumneata amintiri frumoase şi mişcătoare. Ai

să mi le restitui mai tirziu, după ce le vei **fi** citit pe-îndelete."

Prin urmare, am găsit aceste caiete la mine acasă, in timpul armistiţiului, în 1919, cînd m-am întors la Paris. E inutil să spun că le-am citit cu multă emo'.ie uneori, cu mult interes totdeauna. Da, nu e vorba de un roman, ci de material pentru o suită de romane. Fără îndoială, Justin avea intenţia să-l prelucreze, ceea ce, din nefericire, n-a apucat să facă. în paginile acestea arzătoare, dintre, care cele mai multe au fost scrise sub focul inamicului, Justin, sub presiunea adevărului, nu s-a gîndit o clipă să regrupeze caracterele, să schimbe numele proprii, să dea o altă desfăşurare evenimentelor, în- tr-un cuvînt să facă o adevărată muncă de romancier. Probabil că a intenţionat să introducă abia mai tîrziu inevitabilele artificii.

Am visat multe ore în faţa acestor pagini şi, după matură chibzuinţă, am copiat în memoriile mele personale un lung fragment din ele. Poate că într-o zi voi transcrie sau voi folosi restul. în mintea mea lucrurile acestea sînt încă în suspensie. Fragmentul pe care l-am introdus în propria mea lucrare alcătuieşte un tablou ale cărui părţi sînt destul de coerente şi care în ansamblul lui poate într-adevăr să-mi folosească. Povestirile lui Justin se referă la acea epocă din viaţa mea despre care ştiam prea bine că-mi va fi foarte greu să vorbesc cu deplină libertate, adică despre anumite evenimente din anul 190-5. Colaborarea lui Justin, care a fost cel mai bun prieten din tinereţea mea, vine la tanc să mă-ajute. Am motive să cred că aceste caiete, redactate în fuga condeiului, n-au fost recitite niciodată. Nici prin minte nu mi-ar trece să spun că le-am corectat. Nu. Am găsit de cuviinţă să le clasez şi să revăd textul, adică să fac cam ceea_ ce ar fi făcut cu siguranţă şi Justin la momentul oportun. In mai multe locuri, vorbind despre el însuşi, Justin scrie cu toată seriozitatea: „Istoricul..." Cuvîn- tul acesta nu m-a făcut să zîmbesc. După mine, romancierul este un istoric al prezentului, în timp ce istoricul este un romancier al trecutului.

Conform obiceiului meu, am împărţit povestirea în capitole, ceea ce-mi dă libertate de mişcare şi mă ajută să mă regăsesc. Insist asupra unui anumit punct: Justin a scris această povestire între 1916 şi 1918, fără să cutwască despre eroii săi multe lucruri pe care noi, supravieţuitorii de azi, le ştim.

Vorbind despre el însuşi la persoana treia, Justin Weill a vrut probabil să evite supărătoarele obligaţii la care e supus eul nevrednic. Nu îndrăznesc să afirm că a izbutit. Desluşesc

prea des timbrul vocii lui şi-i ghicesc rezerva, chiar în fraza impersonală.

Nu fac nici un comentariu asupra imaginii ce-o dă despre mine. Să spun doar că e un rezultat al prieteniei? Trăsăturile sînt naive şi curate, dar destul de şterse de fapt. Nu mă recunosc totdeauna în ele.

în timp ce transcriam aceste pagini, m-am întrebat de sute de ori dacă Justin a avut cu adevărat rolul de „regizor" pe care pare să şi-l atribuie la sfîrşitul lucrării. După matură chibzuinţă şi cîntărind totul, rînd cu rînd, cred că n-a făcut greşeli. Justin a aflat de la mine tot ce, în ultimă analiză, ar putea să pară nu atît arbitrar, ci discutabil, şi substanţa acestor fragmente a luat-o din conversaţiile noastre. Justin a cu- noscut-o foarte bine pe Laure. Sînt sigur că anumite confidenţe i le-a făcut chiar ea.

Dacă această povestire ar fi vreodată publicată, ea ar da cu siguranţă oarecare explicaţii asupra soartei lui Renaud Censier, care a fost maestrul şi prietenul meu şi care a murit la Seul, în Coreea, spre sfîrşitul anului 1906. Deşi după aceea Justin şi-a dat toate silinţele să vorbească rar despre Renaud, am aflat că, după evenimentele povestitedn aceste pagini, corespondase regulat cu domnul Censier. Repet că am bănuit doar existenţa acestei corespondenţe şi nu că am fost informat despre ea. Justin nu mi-a arătat niciodată scrisorile domnului Censier. Am mai aflat că Justin intrase în legături personale cu abateleGuillaume C., datorită lui Renaud Censier. în preajma anului 1906 s-a spus chiar că Justin avea să se convertească, dar sînt sigur că n-a fost niciodată vorba despre aşa ceva.

în sfîrşit, am ştiut cum a ştiut toată lumea că, ajungînd după o călătorie destul de îndelungată, în Japonia, în septembrie 1905, adică în momentul semnării tratatului de pace, Renaud Censier îşi manifestase dorinţa de a întemeia la Seul un institut ştiinţific pentru studiul epidemiilor care bîntuiau pe vremea aceea Coreea. Renaud Censier trezise interesul marchizului Ito, guvernatorul ţării, cînd a contractat şi el o boală infecţioasă mortală. Cel puţin aşa spune legenda. Prefer să nu mă gîndesc că ar putea fi neadevărată.

C A P I T O L U L I

ARTA CULINARĂ ŞI EREDITATEA. OMAGIU LUI MOLIÈRE. MISTERIOS INTERMEZZO ÎN LEGĂTURA CU MARII PICTORI. SEMNALMENTELE LUI JOSEPH PASQUIER. O FIGURĂ POLITICĂ FRUMOASĂ. LEGEA DIN 1870 ŞI

UTILITATEA PUBLICĂ. IDEALISM ŞI RAŢIUNE. O CAPODOPERĂ A LUI COURBET. APOLOGIA FINANCIARULUI. METAMORFOZELE PLUMBULUI ARGENTIFER. ARUNCĂTURĂ DE OCHI ASUPRA UNUI LABORATOR ŞI O PRIMA ALUZIE LA SECURE.

— De ce vrei să mă daci la individul acela? oftă Laurent.

Mîncase bine. Aroma lichiorului şi a cafelei urcau 'din adîncuri, îi atacau şi-i împrăştiau toate gîndurile. Laurent lupta fără înverşunare împotriva acestei acţiuni chimice ameţitoare, fiindcă era preocupat de a lămuri o problemă ciudată: „Curios$_3$ îşi spunea el, mîncarea care se găteşte acum la Joseph, deşi mai îmbelşugată, fireşte, descinde direct din bucătăria mamei, din bucătăria noastră de acasă. Ce misterioasă filiaţie! Nu se simte de loc personalitatea cumnatei mele. Şi nici a servitorilor. Ceva mai mult unt, feţe de masă şi şerveţele mai multe, mai mult vin. Dar mîncarea are gustul de la noi de-acasă. Există un mod de a găti rasolul cu sos pe care l-aş recunoaşte peste o mie de ani. Pînă şi gustul şi consistenţa cărnii e aceeaşi. Cît de sensibil ajungi cînd măninci de cinci ani la birt! Ce gînduri! Ce gînduri! Oare Joseph m-a îmbătat? Ah! Vreau să spun că m-a ameţit, pentru că-mi păstrez luciditatea în toate privinţele fireşte..."

Şi Laurent repetă făcind o strîmbătură:

— Ţii neapărat să mă duci la individul acela?

— Da, spuse Joseph, şi n-ai să regreţi.

Scara era spaţioasă. Joseph îl luă pe Laurent de braţ.

— După ce terminăm cu el, te duc la Facultatea de medicină, la Sorbona, la spital, unde vrei tu. Şi-ţi repet că n-ai să regreţi. Uite, am luat cupeul şi nu automobilul. E o chestie de nuanţă, Laurent, pentru eventualitatea în care individul s-ar uita pe fereastră. Şi sînt sigur că are să se uite. Ia loc, dragă Laurent. Ai servieta cu tine? Perfect. Cînd o să fim acolo, poţi să nu faci nimic. S^u poţi să-ţi faci din cînd în cînd cîte o însemnare, să notezi o adresă sau un ordin pe care am să ţi le dau aşa, ca chestie. N-are nici o importanţă. Scuză-mă, micul meu Laurent, dar principalul e să ai un aer inofensiv şi inexistent. Numai în felul ăsta poţi auzi şi înţelege orice. Cui i-ar trece prin minte să se ferească de tine? Nimănui. Tu nu eşti Laurent Pasquier,. tînărul şi distinsul — da, da, a şi început să se vorbească aşa despre tine — tînărul şi remarcabilul — poate că se spune remarcabilul — colaborator al lui Renaud Censier

— nu-i aşa că se scrie Censier cu C? De o sută de ori te-am întrebat lucrul ăsta, pînă la urmă tot o să aflu. Nu eşti Laurent Pasquier, nu, timp de zece minute, de un sfert de oră, eşti un prostănac de secretar — am spus prostănac ca să fiu politicos, dar dacă vrei poţi să-ţi imaginezi şi alt cuvînt — eşti un biet băieţaş in faţa căruia un personaj, considerabil nu are motiv să fie bănuitor.

— Cum spui că-l cheamă? întrebă Laurent zîmbind.

— Leveque. Urbain Leveque, pur şi simplu. Nu-ţi aminteşte nimic? Asta înseamnă că nu citeşti ziarele. Vezi tu, eu nu-mi amintesc totdeauna cum îi cheamă pe oamenii tăi, pe Vuillaume, Roch, mă rog, băieţii tăi. Dar cînd e vorba de ai mei, nu există să mă înşel. E vorba de categorii. Da, se numeşte Urbain Leveque. Cînd te cheamă aşa, te; simţi aproape obligat să faci politică anticlericală. Şi el asta face. Nici măcar n-o să ai nevoie să-i vorbeşti. Cît despre mine, să nu te miri dacă am să-i spun domnule ministru.

— E ministru?

— Nu, pentru moment, nu. A fost subsecretar de stat, sau cam aşa ceva, cu ocazia unei remanieri a guvernului Waldeck, acum cinci sau şase ani, nu mai ştiu bine. Dar ăstora li se spune totdeauna „domnule ministru", chiar dacă n-au fost miniştri decît douăzeci şi patru de ore. Eu nu le spun „domnule ministru" decît dacă le face plăcere. Dar le face tuturor plăcere. Ingăduie-mi, Laurent, îngăduie fratelui tău mai mare să-ţi dea un sfat folositor. Cînd vorbeşti cu cineva care e un grangure, un burtă verde, mă rog, un domn foarte bine, adică un tip oarecare, acordă-i totdeauna toate titlurile, chiar şi cele pe care nu le are. Şi nu te teme că exagerezi. Niciodată nu exagerezi. Cînd eram la Toul şi-mi făceam armata, verificam calculele unui ofiţer administrativ ca să-i fac un serviciu. Ştii, în materie de calcul nu mă bătea nimeni, ca de obicei. Ofiţerul avea un galon, unul singur. Indivizilor de teapa asta le spui „domnule ofiţer". Eu ii spuneam „domnule locotenent" şi simţeam că-i tremură buricul de bucurie. într-o zi i-am spus . „domnule căpitan" poate din greşeală, poate şi fiindcă voiam ;să văd cum reacţionează. Trebuie totdeauna să vezi asta. Nici n-a clipjit. A înghiţit cum ar fi înghiţit un sirop. într-o zi — e bine totdeauna să încerci, cu prudenţă, fireşte — într-o *zi/* i-am spus „domnule maior". îţi dai seama de ascensiune, dragul meu. Poţi s-o urmăreşti cu ochiul liber. Am strecurat „domnule maior" şi l-au trecut fiorii, pe cuvîntul meu ! Parcă l-ar fi luat cu frig. Atunci i-am mai ■spus o dată aşa. Crezi

poate că a răspuns: „Ai greşit!" Aş! A spus cu o voce care picura încetişor ca untdelemnul: „în definitiv, poţi să-mi spui «domnule maior», fiindcă în clipa de faţă eu comand detaşamentul". Auzi, detaşame- tul ! Eram numai noi doi, el şi cu mine. Dar ce succes ! Poate •că aş fi ajuns să-i spun „domnule colonel" ! Din nefericire, •cîteva zile după aceea a fost mutat. Păcat!

— Ştii, spuse Laurent, că Molière a scris o scenă absolut identică. Ce mi-ai povestit acuma se găseşte şi în *Burghezul gentilom,* cu mici diferenţe.

Joseph izbucni în rîs, apoi spuse pe un ton firesc:

— Ei bine! După cum vezi, sînt şi eu poet.

Urmă o scurtă tăcere. Potcoavele calului izbeau calda- rîmul în cadenţă şi Laurent se lăsă in voia unui sentiment de lene îngăduitoare. Joseph reluă pe un ton meditativ:

— Am să-i spun „domnule ministru". Să nu te miri dacă ai să mă auzi spunîndu-i şi „domnule preşedinte". Întîi de toate fiindcă e al şaselea sau al şaptelea vicepreşedinte al Camerei. Dar chiar dacă n-ar fi, nu-i nici o primejdie. în Franţa, poţi oricînd să-i spui individului căruia i te adresezi: „domnule preşedinte". în Franţa, orice caraghios e totdeauna preşedinte de ceva: preşedintele asociaţiei chelnerilor, preşedintele foştilor elevi ai liceului Sainte-Radegonde, preşedintele unei asociaţii pentru ridicarea prostituatelor sau pentru copiii chinezi...

— Prin urmare, spuse Laurent rîzînd, eu sînt singurul francez care nu-s preşedinte de nimic.

— Tu eşti un original. Dar, răbdare, dragul meu, vine- şi asta. Nu scapi. Aha ! O clipă. E o chestie serioasă: citează-mi două sau trei nume de pictori.

— De ce?

— Ai să vezi. Dă-i drumul.

— Bine. Rembrandt, Rafael, Rubens.

— Nu, sînt prea cunoscuţi.

— Atunci, Ruysdael, Giorgione...

— Nu, pe ăştia n-am să mi-i amintesc. Şi nu vreau să, spun prostii. Mă rog, ceva important, dar care...

— Ce-ai zice de Velasquez?

— Să vedem. Explică-mi.

— E un spaniol.

— Nu... Ba da... Aha! Velasquez îmi convine. Ce-a făcut?

— Multe. Multe portrete.

— Aşa, şi din ce epocă?

— Secolul al XVII-lea. Gîndeşte-te la epoca lui Henric al IV-lea, a lui Ludovic al XIII-lea. Dar de ce-ţi trebuie?"

— Ei drace! Ar putea să se nimerească prost. Nu, Velasquiez nu-i bun. Găseşte-mi mai curînd un francez. Dacă se poate, un tip care să fi făcut cam de toate. Şi să nu fie prea de modă veche.

— Delacroix.

— Nu. Să nu-i amintească nici măcar pe departe de Legiunea de onoare. Le ţiu ie urechile cînd aud de ea.

— Atunci Corot, Courbet...

— Stai puţin. Courbet îmi convine.

— Dacă ai binevoi să-mi explici...

— Peste un sfert de oră ai să înţelegi totul. Aha! Am ajuns în rue de la Pompe. O secundă de reculegere, cum seva spune miercuri la funeraliile regretatului Pignault-Le- long. Habar n-ai cît de importantă şi de gravă e partida pe- care o joc. Dar încotro o ia vizitiul? Alfred ! Alfred ! Ţi-am spus numărul 103 *bis.*

Joseph izbi cu şevaliera lui de aur în geamul cup eului şi birjarul strînse hăţurile. Joseph sări pe trotuar. Cu mănuşile îşi scutură de praf jacheta, care avea o croială excelentă. Fără să fie înalt, Joseph era ceva mai mare decît Lau- rent. Avea trăsături robuste, aproape greoaie, şi mustăţile rotunjite, ceea ce-i dădea aspectul unui ofiţer englez. Ca toţi cei din clanul Pasquier, avea ochi albaştri ca boborni- cul. Sprîncenele erau poate cam prea stufoase şi părul era castaniu şi ţeapăn. Era îmbrăcat în negru, îngrijit, aproape pedant. Pe cap avea o pălărie melon.

— Am s-o iau înaintea ta, şopti el. Aşa cere jocul, îţi dai seama. Aha! Are şi aseiensor. în general, prefer să mă folosesc de picioare. Dar n-avem încotro, să luăm ascensorul ca să ne păstrăm demnitatea, mă înţelegi. Observă că e o casă burgheză, dar fără lux ţipător. Interiorul trebuie să fie modest, auster, văd eu, băiete! Aha! De-acum înainte, nu mai spunem o vorbă.

Cei doi fraţi fură introduşi într-un salon a cărui mobilă era acoperită de huse cenuşii. O plantă verde aţoasă ţîşnea dintr-o glastră învelită în pluş, instalată între două fereşte cu draperii. Acoperit cu pături, împopoţonat ca un cal de paradă, pianul moţăia într-un ungher şi scotea vibraţii asemănătoare cu un mieunat, cînd roţile trăsurilor zguduiau caldarîmul străzii. Un covor mare, înflorat, discret mîncat de molii pe alocuri, se silea

să înăbuşe gălăgia de la etajul inferior, de unde se auzea un vuiet înăbuşit de rîsete şi de conversaţii. Musafirii aşteptară nemişcaţi, deşi nemişcarea lor era dezminţită de privirea lui Joseph, privire care nu era capricioasă, bineînţeles, ci vioaie şi gata parcă să apuce, în cele din urmă, servitoarea se ivi din nou şi făcu un semn cu capul.

Camera în care pătrunseră Joseph şi Laurent era mare, pătrată, cu pereţii îmbrăcaţi într-o mochetă roşie. în centru se afla o masă în stil empire, cu aplice de bronz şi încărcată de hîrţoage. Pe pereţi, cîteva tablouri şi cîteva gravuri. Două corpuri de bibliotecă aveau geamuri cu zăbrele, îndărătul cărora broşurile captive erau îngrămădite în toate sensurile. Cîteva scaune de rips roşu. O lumină domoală, măsurată. Un miros puternic de ţogară rece. în faţa mesei, cu spatele spre fereastră, un bărbat de vreo şaizeci de ani, mărunt de statură, îmbrăcat într-o redingotă neagră, fără decoraţii. Părul cărunt şi tuns foarte scurt. Mustaţa stufoasă şi răsucită. Ochelari cu panglică de mătase. Pe 'scurt, o siluetă de ajutor de uşier, harnic, miop şi solemn.

— Vă rog să îngăduiţi, domnule ministru, spuse Joseph cu un salut energic, ca secretarul meu... Afară doar dacă nu preferaţi...

Domnul Urbain Leveque scutură din cap şi arătă spre două scaune, unul în faţa biroului său, celălalt între cele două biblioteci. Joseph se aşeză, îşi deschise mapa şi porni numaidecît la atac.

— Sper, domnule ministru, că domnul Mairesse v-a spus scopul vizitei mele, cînd m-a anunţat.

Bătrînul schiţă cu nasul un mic semn care putea fi interpretat ca o afirmaţie. Urmă o scurtă tăcere, apoi Joseph porni iar, imediat, ca un spadasin bine dispus ce se află în gardă într-o poziţie bună.

— Domnul Mairesse mi-a transmis vorbele care au încheiat conversaţia dintre dumneavoastră, vorbe care mi-au rămas în minte, în primul rînd fiindcă vă fac foarte multă cinste, domnule ministru, şi în al doilea rînd pentru că exprimă fundamentul moral al acţiunii căreia aş dori să-i acordaţi atenţia dumneavoastră. Amintiţi-vă ce aţi spus, domnule ministru: „Sînt gata să sprijin orice iniţiativă capabilă de a favoriza expansiunea industriei noastre naţionale şi de a procura bunăstarea claselor muncitoare..." Cu mici diferenţe,

sînt chiar termenii dumneavoastră. Vă aduceţi a- minte, domnule ministru.

Domnul Urbain Leveque zîmbi.

— N-aş putea spune, glăsui el cu o voce foarte blîndă, 0 voce aproape stinsă, că-mi amintesc să fi pronunţat cuvintele ce-mi repetaţi aici; dar din moment ce domnul Mairesse declară că le-a auzit, probabil că le-am rostit.

Mai zîmbi o dată şi brusc, asemenea unui organist care, scoţînd unul din tuburile instrumentului său, înlătură stăvilarele zgomotului, continuă cu o voce'bogată, bine articulată, sforăitoare, care era probabil vocea lui profesională.

— In orice caz, ştiţi doar că sînt oricînd gata să accept orice propunere care ar putea satisface în acelaşi timp idealismul şi inteligenţa raţională.

Domnul Leveque articula riguros, dar pronunţa litera 1 ca un *n,* astfel că cei din jurul lui auzeau „ideanism", „intenigenţă..." Ori de cîte ori se pregătea să vorbească, fie cu voce puternică, fie cu voce scăzută, plescăia mai întîi cu limba de placa de cauciuc care alcătuia baza protezei sale.

Zîmbi încă o dată şi-şi reluă vocea subţirică pentru a spune:

— Vă rog, domnule Pasquier, să-mi amintiţi în două cuvinte despre ce este vorba. /

— Este vorba, domnule preşedinte, destin proiect de lege care să declare lucrările din Roumagne de utilitate publică, spuse Joseph scoţînd din mapa lui un dosar. Ştiţi desigur, domnule preşedinte, că Societatea hidroelectrică din Roumagne, Societate care mi-a încredinţat pentru moment interesele sale, trebuie să ridice un baraj chiar pe cursul rîului, în aval de satele Courvoisyle-Grand, Courvoisy-le- Petit şi de cătunul Fourche. După cum ştiţi, toate se află în Aveyron, domnule preşedinte. îndată după ridicarea barajului, valea va fi inundată pe o lungime de trei kilometri şi o lărgime de două sute pînă la patru sute de metri. Cele trei mici aglomeraţii — sînt foarte mici, vă rog să mă credeţi, domnule preşedinte — vor trebui deci să dispară pentru a fi reconstituite ceva mai sus, în conformitate cu principiile igienei, ale esteticei şi ale confortului. La început am crezut că un simplu decret ne va autoriza să-i expropriem pe locuitorii de pre cele două maluri, aşa cum s-a întîmplat în 92 cu uzina de la Janage. Din nefericire, lucrările au fost considerate prea importante, astfel că legea din 1870 ne impune să cerem recunoaşterea cazului de utilitate publică. E o pură formalitate, fireşte. Progresul e un

fapt care nu se discută. După cum aţi declarat adineauri, domnule preşedinte, e vorba de idealism şi de raţiune, nu-i aşa? Asta-i toată problema. Ei bine! Idealismul, raţiunea, progresul vor fi totdeauna o lozincă pentru orice guvern care nu va trebui să ţină seama de sofismele opoziţiei.

Urmă o scurtă tăcere. Domnul Urbain Leveque plescăi cu limba de cerul gurii, făcînd un zgomot lacom şi zelos, apoi murmură:

— Progresul, firește, progresul. Asta nu se discută.

— Domnule preşedinte, ajungem la miezul problemei. După cum ştiţi, proiectul de lege a fost tipărit şi distribuit. Comisia a desemnat ca raportor pe domnul Tuboeuf, cu care sînt în relaţii din cele mai bune. Dosarul a fost depus pe biroul Camerei şi va fi discutat miercuri.

— Miercuri voi avea cinstea să prezidez dezbaterile Camerei, spuse bătrînul cu vocea lui parlamentară.

— Tocmai, domnule ministru, vă daţi seama că ştim acest lucru.

Urmă o scurtă tăcere. Domnul Urbain Leveque păru că devine dintr-o dată de nepătruns. Era statuia însăşi a tăcerii cu ochelari şi a demnităţii cu mustăţi.

— Vă daţi seama, domnule preşedinte, spuse Joseph cu energie, că nu vă facem injuria de a ne îndoi o singură clipă de bunăvoinţă dumneavoastră, din moment ce e vorba de a ameliora soarta maselor muncitoare, de a procura lucru miilor de muncitori, dea aduce belşug într-un ţinut unde pînă acum a domnit mizeria, în sfîrşit, de a deschide drumul spre o industrie de viitor. Nu ne îndoim nici o clipă de părerea generală a adunării. Sînt convins, domnule preşedinte, că aţi luat cunoştinţă de ordinea de zi.

Omuleţul făcu un semn aproape imperceptibil cu capul. Luase dintr-o dată un aer nu chiar încăpăţînat, dar serios şi concentrat. Joseph zîmbi cu nevinovăţie.

— Desigur, modulă el, din moment ce ştim că toată lumea e de acord, nu e nevoie să plictisim multă vreme Camera în toiul activităţii sale cu o problemă rezolvată. Dacă socotim bine, proiectul trebuie să fie discutat spre sfîrşitul după amiezii. Nu credeţi, domnule preşedinte, că ar fi bine să situăm afacerea noastră la începutul şedinţei? Vă rog să nu-mi răspundeţi imediat, domnule preşedinte. Aruncaţi întîi o privire în dosar. Vreau să vă formaţi părerea în linişte.

Cu un gest sigur şi firesc, Joseph deschisese dosarul pe masa cea mare în stil empire. Cu acest prilej, se ridicase în

picioare şi, în loc să se aşeze din nou, se întoarse cu un aer cinstit şi dezinteresat, îşi încrucişă mîinile la spate şi începu să examineze cu atenţie tablourile de pe pereţi.

Se aşternu o tăcere, în timpul căreia, nemişcat în adăpostul lui dintre cele două biblioteci, Laurent auzi zgomotul subteran al străzii. între timp, bătrînul scotocea printre hîrtii cu mîna lui slabă şi veştedă. Din cînd în cînd, ca şi cum s-ar fi pregătit să spună ceva, îşi depărta limba de maxilar cu un plescăit. Alteori, cu vîrful unghiilor bătea pe masă darabana cu un aer distrat şi reticent. Apoi tăcerea se lăsa din nou.

Deodată, Joseph scoase un mormăit delicat. Bătrînul ridică capul. Joseph examina cu o deosebită atenţie untablouaş foarte întunecat, surghiunit în colţul dintre cei doi pereţi.
Se apropia, se apleca, se depărta pe rînd, ba închidea pleoapele, ba îşi apăra cu mîna ochii de un improbabil exces de lumină, ba schiţa în spaţiu cu degetul cel mare al mîinii drepte semicercuri voluptoase.

— Domnule ministru, spuse el întorcînd deodată spre bătrîn o privire radioasă, după cîte văd sînteţi un adevărat colecţionar. Ştiţi că acest tablou reprezintă o mică avere?

Bătrînul ridică sprîncenele cu o mişcare atît de vie, încît fu cît p-aci să-şi scape ochelarii.

— Tabloul acesta? întrebă el. Stai puţin! Să vedem...

Faţa lui Joseph exprima o admiraţie entuziastă.

— Aha! strigă el, domnule ministru, daţi-mi voie să vă spun că în acest domeniu nimeni nu mă bate. Nu, nu, domnule ministru. Nici chiar o persoană cu situaţia şi calităţile dumneavoastră. De mult n-am mai văzut un Courbet aşa de frumos.

Bătrînul îşi pusese la loc ochelarii. Privirea şi faţa lui deveniră iar nemişcate.

— Ce contur, domnule ministru! Şi ce pensulă! E un Courbet din perioada cea bună. Am să fac poate un lucru care are să Aʳă indispună, dar cred că noi, amatorii, e firesc să ne înţelegem unii pe alţii. Dacă aş îndrăzni, v-aş spune, domnule ministru, lăsînd baltă o clipă şi politica şi afacerile: îngăduiţi-mi să desprind de pe perete această mică minune şi s-o aduc la lumină. Nu vă supăraţi? Mulţumesc. Ce mare artist a fost Courbet! E o capodoperă, domnule mi...

— Sînteţi sigur că tabloul acesta este de Courbet, domnule Pasquier? spuse bătrînul.

Joseph suflă cu prudenţă pe dosul tablouaşului ca să alunge praful, apoi îl instală pe un scaun şi întoarse spre omuleţ o privire plină de perfectă nevinovăţie.

Sînt atît de sigur moralmente, domnule preşedinte, încît dacă aţi avea cea mai mică dorinţă de a renunţa la el, — vai! colecţionarii se plictisesc de orice, pînă şi de capodopere, ştiu şi eu cam ce-i asta! — şi dacă fără prea multă mîhnire, din simpatie pentru mine, aţi putea renunţa la acest juvaer, aş fi dispus, domnule preşedinte, să vi-l cumpăr imediat.

Urmă o scurtă tăcere, Joseph coborî tonul, dar vocea lui rămase calmă şi caldă.

— Haideţi, domnule ministru — deşi ar trebui să vă spun dragă maestre, cum se spune unui cunoscător şi unui om de gust — fiţi îngăduitor faţă de o pasiune pe care o cunoaşteţi şi dumneavoastră. Daţi o mină de ajutor unui amator tînăr care vrea să-şi alcătuiască o colecţie. îmi dau seama că am să visez la acest Courbet, îmi dau seama, domnule ministru, că n-am să mai beau şi n-am să mai mănînc din cauza lui. Sînteţi omul ideilor generoase: idealism şi raţiune. Daţi-mi voie, dragă domnule ministru, să iau cu mine acest bibelou. E un capriciu, o nebunie. Sint dispus să dau oricît pe el.

Joseph apucă tabloul, se îndreptă cu el spre fereastră şi spuse printre dinţi, dar articulînd perfect fiecare silabă:

— De pildă, duăzeci de mii de franci.

Bătrînul închidea dosarul întorcînd pagină după pagină, îşi scoase batista cu un gest prompt, straniu şi calculat atît de curios, încît ieşind din buzunarul exterior al redingotei, batista produse o detunătură uşoară, ca un drapel care f 11- fîie în vînt. Apoi îşi şterse nasul tacticos, fiecare nară în parte, apoi îşi puse batista la loc în buzunar, respectînd anumite rituri secrete, apoi spuse cu un rîs amabil:

— Sînteţi un copil, domnule Pasquier. Dar fiindcă vă plac tablourile, sînt de acord să vă fac plăcere. Poftim, luaţi-1.

Joseph făcu o plecăciune rapidă, îşi duse mîna spre buzunarul jachetei.

— Mă copleşiţi, domnule preşedinte. Aş dori să vă pot descrie bucuria familiei mele, bucuria soţiei mele, amatoare şi ea de tablouri frumoase. Dacă nu vă supăraţi, domnule preşedinte, am să-mi iau numaidecît comoara. Bănuiam eu că azi am să fac o nebunie şi am luat bani la mine. Nici nu ştiu, domnule preşedinte, cum să vă exprim recunoştinţa mea. Ah! nu vă dau un cec, se înţelege. Cînd pornesc în escapadele

mele de amator, nu-mi iau carnetul de cecuri: nu toţi negustorii acceptă cecuri. Am toată suma aici, în plic. Şi aş vrea să vă mai cer ceva: daţi-mi, vă rog, un ziar, domnule preşedinte, ca să-mi învelesc preţioasa descoperire. Nu, n-am nevoie de sfoară: trăsura mea e jos. Laurent, ia dosarele !... Miercuri voi avea plăcerea să asist la şedinţă. Ce mare artist e Courbet, domnule preşedinte ! Ce geniu ! Nu vă osteniţi, vă rog; am început să cunosc drumul, nu-i aşa, domnule mini...

Cînd am ajuns pe scară, Joseph nu mai spuse nimic. Coborî treptele în tăcere, îşi strigă vizitiul şi se instală.

— Alfred ! strigă el, pe Champs-Elysées, şi repede, te rog.

Era roşu la faţă. Privirea lui arunca flăcări senine, albăstrii, ca privirea tatălui său, doctorul Raymond Pasquier. Cînd trăsura ajunse în Place du Trocadéro, Joseph îşi scoase pălăria, îşi făcu vînt de două-trei ori şi spuse cu o adevărată blîndeţe:

— Aş vrea să ştiu dacă cel puţin ai înţeles totul. Laurent clătină din cap într-un mod evaziv.

— Nu, probabil că nu tot.

Joseph continua să respire cu putere, ca cineva care a executat uu exerciţiu de atletism.

— Miercuri între orele unsprezece şi două, spuse el, încruntînd cu seriozitate din sprîncene, are loc înmormîntarea regretatului Pinauld-Lelong. Pace sufletului său ! Se vor rosti discursuri. Mulţi palavragii. O treime din membrii parlamentului se vor duce la Père Lachaise. Tocmai de aceea domnul Urbain Levêque va avea onoarea să prezideze şedinţa. De altfel, în acest aşezămînt — la Cameră mă refer — la începutul şedinţelor nu vine nimeni. La două şi jumătate, domnii din cortegiu se vor aşeza la masă. La patru, vor sosi la Palais-Bourbon, ştergîndu-şi bărbile şi ghiorăind. Dar la ora patru se va fi recunoscut de mult că Societatea hidroelectrică din Roumagne e de utilitate publică. Prietenii progresului, al progresului nostru, nu se duc la Père-La- chaise. Ai înţeles?

Laurent mişcă visător din cap de sus în jos şi de jos în sus.

— Printre prietenii progresului, aş putea cita trei sau patru — dar n-am să-i citez — care vor primi fiecare cîte zece acţiuni ale S.H.R. Trebuie să-i încurajăm pe prietenii progresului.

Ce cinic eşti! murmură Laurent

— .Cum? Bagă de seamă ! spuse Joseph deschizînd ochii mari şi senini. Bagă de seamă! Greşeşti, nu eu sînt cinic, ci ceilalţi, Laurent. Eu nu-mi fac decît meseria, atît şi nimic mai mult. Eu nu găsesc că diavolul e cinic cînd îl ispiteşte pe

păcătos, pe mine păcătosul mă scirbeşte de obicei. Diavolul mă amuză sau mă interesează. în fond, şi păcătosul... Nu mă dezgustă, fiindcă sînt un om" îngăduitor. Şi acum spune-mi, ce părere ai despre interiorul domnului Urbain Levêque? Cită austeritate, dragul meu ! E virtutea civică sub stratul de praf original şi în duhoarea specifică de stătut. Ştii că acest bătrîn are la Saint-Raphael un adevărat palat cu sute de palmieri şi de mimoze? Ce vrei să spui, Laurent? Ai deschis gura.

— Nu, nimic... îmi închipui că trebuie să ai motivele tale.

— Spune totuşi.

— Nu i-ai cerut chitanţă.

— Ai dreptate. Nici o dovadă: Societatea mea are încredere în mine.

— Fără îndoială. Dar în el? în el ai încredere? Eşti sigur că miercuri...

— Dragul meu, ar putea să moară miercuri sau mîine dimineaţă. în acest caz societatea mea se şterge pe bot de douăzeci de mii de franci. Dar nu se moare în fiecare zi.

— Nu-i vorba de moarte. Poate să nu se ţină de cuvînt.

Joseph clătină din cap.

— Nu, crede-mă, în chestiile astea intervine ceva care seamănă cu onoarea. înţelege-mă, dragul meu. Nu poate să mă înşele, ştie prea bine că o să ne mai vedem şi altă dată. Ştie prea bine că poate să-i mai pice ceva.

— Ce să-i pice?

Drept răspuns, Joseph îşi frecă degetul mare de a doua falangă a arătătorului.

Trăsura o luă pe avenue des Champs-Elysées. Parisul care fusese pavoazat pentru vizita tînărului rege al Spaniei, avea încă un aspect solemn. Joseph respira cucernic adierea caldă, care mirosea a pavaj de lemn, a creuzot, a balegă spălată, a cal bine îngrijit, a piele şi chiar a ulei ars, fiindcă, printre echipaje, birje şi omnibuze prăpădite, se strecurau automobile cu glas de muget.

— Acuma cred că începi să înţelegi, spuse Joseph.

Vai ! răspunse Laurent şi umerii lui schiţară o mişcare unduitoare, trebuie să-ţi mărturisesc că un om politic venal şi o afacere manevrată cu iscusinţă sînt lucruri despre care, chiar dacă nu ai o experienţă precisă şi personală, a

— un fel de cunoaştere indirectă, infuză. De o oră încoace îmi spun că totul se petrece aşa cum puteam să-mi imaginez. Totuşi, există un lucru pe care nu-l înţeleg încă.

Şi fiindcă Joseph nu spunea o vorbă, fiindcă avea un aer întunecat şi aproape arţăgos, Laurent reluă liniştit:

— De ce ai ţinut neapărat să mă duci la ticălosul ăsta bătrîn?

Joseph ridică din umeri şi nu răspunse numaidecît. Cînd trăsura ajunse în Place de la Concorde, spuse cu o privire indiferentă:

— Unde vrei să te duc? La spitalul Boueicaut? Bine. La spitalul Boucicaut! Nu, nu, nu-i prea departe. Mi-am cîştigat din plin ziua, Laurent.

Şi spuse deodată cu violenţă şi cu glas pătimaş:

— Nu te teme, micul meu Laurent, nu-ţi propun o alianţă. Nici măcar n-am intenţia să-ţi ofer un plasament bun pentru economiile tale.

— N-am economii.

— Foarte rău! Are să vină şi asta, cum vor veni şi titlurile de preşedinte şi multe alte lucruri. Oricum, e mai bine să vină. Nu, Laurent, nu-ţi propun nimic. Nici măcar nu vreau să te seduc şi-mi dau seama că nici nu mi-ar merge cu chestii cum a fost asta. Laurent, tu trăieşti într-o lume pe care eu n-o cunosc aproape de loc: medici, artişti, savanţi. Bine! Nu sîntem fraţi duşmani — să nu facem drame, Laurent. — Sîntem nişte fraţi străini unul de altul. De la o vreme, am impresia că eşti mai cuminte, mai serios, mai matur. Nu înseamnă că dacă-ţi fac complimente trebuie să faci pe rîiosul. Bine. De ani de zile crezi că ştii o mulţime de lucruri pe care eu, fratele tău Joseph, sînt incapabil să le înţeleg. Şi e adevărat. Dar poate nu te-ai gîndit niciodată că şi eu ştiu lucruri surprinzătoare, extraordinare, în faţa cărora tu, dragul meu, tu, savantul, nu eşti decît un băieţaş. Ah! Laurent, nu încerc să te uimesc. Totuşi, nu vreau să te înşeli în privinţa mea. Ai crezut întotdeauna că-mi plac banii numai de dragul banilor. Ei bine, nici măcar nu-i adevărat. Mi-au plăcut întotdeauna banii şi nu m-am ascuns că-mi plac. Nu sînt un avar. Avarii sînt nişte bolnavi, eu sînt sănătos ca un ou al luminii. Am nevoie de bani fiindcă vreau să creez, am nevoie de bani fiindcă vreau să mă bucur de ei, fiindcă eu iubesc viaţa. Şi eu sînt un poet, şi eu sînt

un artist: chiar tu mi-ai spus-o, fără să vrei, adineauri. Sînt un poet în felul meu. Firește, nu ca Justin Weill, despre care nu spun nimic rău, ba chiar nici nu gîndesc nimic rău, notează asta între paranteze. Nu sînt nici un inventator ca tata, nici un scamator, nici un sculptor care face statui de fum, eu îmi spun poveşti, dar nu cu vorbe. Poveştile mele le creez realmente cu oameni şi cu bancnote. Poftim! Sînt un creator! Ce înseamnă un creator? Un om care face să se ivească ceva într-un loc unde nu era nimic. Asta sînt eu!

Joseph începu să rîdă. Laurent, cam galben la faţă, spuse printre dinţi:

— Şi mie-mi plac banii. E posibil ca şi mie să-mi placă banii. Tocmai de aceea nu-i vreau.

Taci din gură, spuse cu voioşie Joseph. Ai acum privirea membrilor familiei Pasquier, în momentul cînd încep să-şi spună lucruri ireparabile, aşa cum n-au încetat s-o facă de vreo douăzeci de ani încoace. Dacă-ţi bagi în cap să ispăşeşti toate păcatele familiei, dragul meu, n-o să ai o viaţă uşoară. Mai bine ascultă-mă, Laurent: ţi-o cer ca un serviciu personal. Sînt sigur că n-ai cea mai mică idee despre Balia Karaidin. Nu, nici nu mă mir. M-ar fi mirat să fi fost altfel. Ei bine! Balia e o societate otomană, Laurent, care posedă şi exploatează nişte mine de plumb argentifer. Acuma s-o lăsăm în pace, ştii destule despre ea. Dacă ai să te salţi puţin, Laurent, ai să zăreşti fundul calului meu. E frumos, nu-i aşa? E catifelat. Iţi spui că e un fund straşnic de cal. Dar eu îţi răspund că asta înseamnă Balia. Pe ce şedem amîndoi? Crezi că pe perne de pene, sau de păr de cal, sau de ştiu eu mai ce? Nu, copilaşule, şedem pe Balia. Şi ia te uită la vizitiu, la Alfred cu frumoasa lui redingotă roşcată! Crezi că e un individ oarecare? Nu, Laurent, totul e Balia. Într-un loc, la cincizeci kilometri distanţă de

aici, există o casă, despre care s-ar putea spune că e un castel cu un parc, grădină şi şesuri în suprafaţă de zece hectare. Şi astea tot Balia înseamnă. Dar să nu crezi că poţi realiza aceste metamorfoze schiţînd o mişcare cu nuiaua. Nu, băiete. Ascultă, că merită. E frumos ca o pagină de istorie. Aşa de pildă, în ziua de 24 februarie 1904, un domn al cărui nume nu-l voi pomeni şi despre care ar fi o greşeală să crezi că e fabulos de bogat — mai ales în momentul acela — cumpără două sute de acţiuni Balia. Fiecare din ele valorează şase sute de

— franci şi ceva, ceea ce face cam o sută douăzeci de mii. Dar domnul acela n-are o sută douăzeci de mii de franci. Depune treizeci de mii ca acoperire. Şi aceşti treizeci de mii de franci înseamnă multă, multă muncă şi toată reputaţia lui. Astea-s chestii clasice, Laurent, e ca un foileton, ca un fapt divers sau altceva la fel de stupid. Ceea ce nu se ştie însă prea bine, dragul meu, e ce se petrece în creierul domnului cu cele treizeci de mii de bătrîne. Sînt de acord că ai nevoie de virtute ca să descoperi un ser. Tata ne povestea despre Pasteur, despre experienţa cu oile, despre buba neagră, despre orele de aşteptare. Ce înseamnă asta, ore? Domnul despre care-ţi vorbesc aşteaptă săptămîni. Şi inima-i freamătă ca un cal de circ. Are şi de ce. închipuie-ţi că la 20 februarie arăta ca un loc pustiit de un ciclon. Se şoptea cu voce scăzută: „Aţi auzit? Port-Arthur!" Căci Port-Arthur e ceva. Lucrurile se leagă între ele. Şi ăsta-i momentul pe care l-a ales domnul acela ca să rişte cea mai mare parte din ce posedă. Nu totul: cea mai mare parte. Şi să nu-ţi închipui că domnul ăsta se înfăţişează în faţa neveste-si cu o figură răvăşită, ca un pictor căruia nu i-a reuşit un peisaj cu zăpadă. Nu, se sileşte să zîmbească şi vorbeşte pe un ton de parcă plumbul argentifer i-ar fi perfect indiferent. Şi uite că vine şi luna martie şi castanii înfrunzesc. Dar domnul nu se uită la castani. Numără 683... 730. Şi vine luna aprilie. Nu există primăvară în 1904. Există ceva asemănător cu un drum care urcă, urcă, dar nu atît de repede cît ar trebui. Şi la 14 iulie e 990. Şi deodată se face 1000. Acum a sosit momentul, băiete, să strîngi hăţurile şi coatele şi dinţii şi tot ce se mai poate strînge. Acuma e momentul

să ai caracter. Pentru că în clipa asta, dorinţa de a vinde îţi gîdilă tălpile. Văd că mă asculţi, Laurent.

Cu ochii pe jumătate închişi, cu buzele strînse, Laurent îşi asculta fratele. Făcu un efort ca să zîmbească şi spuse deodată:^

— în locul tău aş fi vîndut.

Joseph izbucni în rîs.

Dar cine-ţi spune că e vorba de mine? Aha! Va să zică ai fi vîndut, Laurent! Ce inimă simţitoare ai! Domnul despre care-ţi vorbesc n-a vîndut. De ce? în primul rînd pentru că are informaţii, pentru că

are grijă să capete informaţii precise, fără îndoială, şi apoi pentru că cultivă cu pasi

— une calităţi, virtuţi, cum îţi place să spui, foarte importante în viaţa unui om: un dispreţ total pentru stările sufleteşti şi pentru izbucnirile maselor, şi pe urmă sînge rece şi curaj, iată de ce, dacă vrei să-ţi spun, iată de ce n-am să-l pot ajuta niciodată pe Ferdinand să cîştige bani. E sortit să se mulţumească cu 3%. Începe să-i asude tîmplele—ştii, a început să-i cadă părul — îndată ce cota scade, ba chiar îndată ce vede că întîrzie să urce. Soarta fratelui nostru e pecetluită.

— Lasă-l în pace pe Ferdinand, mormăi Laurent. Şi pe urmă?

— Aha! Vrei să stii urmarea. E ca în romane. Si atunci,

băiete, vine şi luna august. E cald, dar domnul nu-şi ia concediu. Şi ajunge la 1080. Atunci, o adunare extraordinară de domni foarte bine hotărăşte să schimbe fiecare acţiune de 500 de franci pentru cinci acţiuni de cîte 100 de franci. Aceste acţiuni mici sînt mai uşor de manevrat, dragul meu, şi pot creşte în mod mai firesc.

— Şi cresc? întrebă Laurent izbind cu căicîiele în covorul trăsurii?

— Bineînţeles, frăţiorule, cresc. Pornesc de la 329 şi iată-le îndată la 422. Pe urmă coboară la 402. Atunci domnul aprinde o ţigară, Laurent. Şi urcă iar la 422. Şi coboară iar la 407. Brrr! Şi iată primăvara anului nostru, 1905. Şi deodată, bum ! 520. A plouat în ziua aceea. Şi pe urmă 582. Asta s-a întîmplat luna trecută.

— Ai terminat? întrebă Laurent care respira cu greu.

— Îndată, băiete. Aşteaptă doar să ajung la 600. S-a făcut.

— Ai vîndut?

— Da, dragul meu, a vîndut.

— Totul?

— Totul, spuse Joseph cu o voce lugubră.

— Nu pari încîntat 1

Joseph zîmbi pieziş.

— Cursul mai urcă puţin. E o operaţie care n-a reuşit pe deplin. Trebuie să vinzi chiar în ajunul scăderii mari.

— De ce? întrebă Laurent. Pentru ca cel care cumpără să fie imediat deznădăjduit?

— Da, asta-i regula jocului.

Joseph nu-şi pierduse suflarea după acest flux de cuvinte, ci rămăsese calm şi zîmbitor. în schimb, Laurent avea trăsăturile supte şi bărbia îi tremura uşor. Laurent spuse:

— Va să zică, de cinci ori două sute înseamnă o mie. în total, o mie a şase sute...

— Trebuie să scazi descoperirea. Dar văd că nu socoteşti rău, dragul meu, nu socoteşti de loc rău. Ai talent. Sîntem cu toţii copiii bietei doamne Pasquier care a făcut multe socoteli în viaţa ei. Da, toţi sîntem copiii ei, pînă şi Cécile, angelica Cécile. Nu-i aşa că spitalul tău e aici?

— Da, spuse Laurent cu greutate. Vino cu mine pînă la laborator.

— Ţi-am povestit toate astea, mai spuse Joseph, ca să vezi că e prea comod să dispreţuieşti nişte oameni despre care nu ştii mai nimic.

Laurent ridică din umeri, dar fără supărare.

— Da, spuse el, cînd îţi merge bine devii susceptibil. Pe vremuri, spuneai despre orice şi mai ales despre părerea altora: „Puţin îmi pasă, puţin îmi pasă".

— Se poate, spuse Joseph. Azi îmi pasă.

— Vrei să fii admirat, Joseph!

— Nu, nu, astea sînt fraze care vi se potrivesc vouă, fraze pentru intelectuali. Eu nu vreau decît să fiu cunoscut, vreau ca tu, fratele meu, să mă cunoşti. Am ajuns la laborator. Va să zică, tu-ţi vezi de medicină, fără să renunţi la laborator. Asta te interesează în primul rînd. Ascultă, dacă domnul Censier e aici, poţi să mă prezinţi?

— Cu plăcere, spuse Laurent.

încăperea în care intrară era luminată de geamlîcuri mari care dădeau spre grădini şi spre rue des Cévennes. O fată tînără lucra în faţa unei mese de faianţă. întoarse capul cînd auzi pe cei doi bărbaţi intrînd, se săltă uşurel de pe scaun şi se apropie de ei ca să le strîngă mina.

— Unde-i şeful? întrebă Laurent.

Fata făcu un gest cu mîna.

— La el în birou, cu Blomberg. Cred că au terminat. Blomberg trebuie să plece.

— Aşteaptă o clipă, spuse Laurent.

în timp ce Laurent îşi îmbrăca halatul, Joseph puse mîna pe o carte galbenă uitată pe masă şi începu s-o răsfoiască. Apoi spuse deodată, cu privirea strălucitoare:

— Asta ce-i? E Nietzsche ăla despre care vorbeşti mereu?

Laurent făcu din cap un semn afirmativ.

— Ia te uită! Aici am nimerit, spuse Joseph, silindu-se în zadar să vorbească mai încet. Ia te uită ! Sau mai bine ascultă.

Filozoful tău spune aşa: „Omul e ceva care trebuie să fie depăşit". Vezi, aici am nimerit.

— Ei şi? spuse Laurent zîmbind.

— Eu aş fi spus maicurînd: „Cineva"... El spune: „Ceva". Dar n-are importanţă. Pentru rest sînt de acord cu el. Mi se potriveşte. Îmi merge ca o mănuşă. Spun şi eu ca el.

Laurent izbucni în rîs şi i-ar fi răspuns poate, dar Re- naud Censier apăru în clipa aceea. Era pe atunci un bărbat, foarte înalt, slab, şi cu un aer timid. îl întovărăşea un bă- trîn plăpînd cu păr lung care începea să albească. Discutau încă între ei.

— Maestre, spuse Laurent, făcînd cîţiva paşi spre el, îmi daţi voie să vă prezint pe fratele meu Joseph, despre care v-am vorbit adesea?

Renaud Censier se înclină într-un mod imperceptibil şi strînse mîna lui Joseph, care spuse cu vocea lui puternică:

— Sper, domnule, că voi avea prilejul să vă văd şi în altă parte şi, cu siguranţă, cît de curînd.

Rostind aceste vorbe misterioase, Joseph se retrase, trăgîndu-l şi pe frate-său după el. Cînd ajunseră pe scară, Joseph reluă cu voce scăzută:

— E un tip bine! Foarte bine! E celebru, nu-i aşa?

— Aşa se spune, replică Laurent.

— Îmi plac oamenii care reuşesc în viaţă, declară Joseph cu o adevărată ardoare.

Mai coborî cîteva trepte, urcă la loc jumătate din ele, apucă balustrada cu o mînă şi o scutură cu putere.

— Te-ai uitat la tabloul ăla?

— Care tablou?

— Al grangurelui bătrîn. Mă rog, Courbet ăla...

— Da, l-am văzut în trăsură.

— Cred că nu dai doi bani pe el.

— Ba da, poate că doi bani aş da. Da, cam atît.

Joseph rîdea cu poftă.

— Ştii, dragul meu, spuse el, dacă mă gîndesc bine, nu-l găsesc chiar aşa de prost. Ştii că-mi face poftă să-mi alcătuiesc şi eu o colecţie? De ce nu? Trebuie să încurajăm arta. Voi avea şi eu o colecţie. Ai să vezi, Laurent, ai să vezi.

Coborî foarte repede un etaj întreg şi, plecîndu-se deodată, strigă:

— Laurent, mai stai puţin.

— Bine, sînt aici, ce vrei?

— Te duci în Faubourg Saint-Antoine? Adu-ţi aminte că azi se mută. Treci pe la ei să-i vezi?

— Poate că da... Bineînţeles! De ce mă întrebi?

— Pentru că poate mă duc şi eu. Nu pot să afirm nimic. Dar dacă te duci, Laurent, şi dacă-l vezi pe tata, nu-i spune nimic depre secure. Să nu faci nici măcar o aluzie.

— Ah! murmură Laurent, nu mai e nimic de spus. De ce-mi spui asta?

Vocea lui Joseph se depărta în întuneric.

— Pentru că tot în capul mamei s-ar sparge, mai spuse el. Ca de obicei, ca de obicei.

C A P I T O L U L I I

CARIERA NOROCOASA A UNUI SAVANT. MIC PORTRET AL LUI RENAUD CENSIER. CASA DIN RUE VANEAU. DOI PRIETENI DIN COPILĂRIE. AMINTIRI DINTR-0 EDUCAŢIE PROVINCIALĂ. ŞOAPTE ÎN ADÎNCUL UNEI PRĂPĂSTII.

Blomberg îşi scosese pălăria şi o învîrti distrat în vîrful arătătorului ţeapăn.

— Ai noroc. Da. Censier, se poate spune că ai noroc. Vorbea cu un aer preocupat, fără să aţintească prea multă vreme asupra interlocutorului său o privire uşor saşie şi prizonieră parcă în centrul unei reţele de zbîrcituri. Clătină din cap:

— Totul îţi merge din plin, dragul meu. Iată de ce spun că ai noroc. Ai calităţi, nu încape îndoială, ai perseverenţă, metodă. Dar ai şi noroc, sînt nevoit s-o repet. Norocul are un rol pretutindeni, pînă şi în ştiinţă, cu atît mai mult în ştiinţă. Sînt unii care caută douăzeci de ani în şir şi nu descoperă nimic valabil.

Îşi îndreaptă spinarea, îşi scutură pletele lungi care-i umpleau de grăsime gulerul redingotei şi mai spuse:

— Nu de mine e vorba, eu nu mă plîng.

Renaud Censier scutură din umeri cu un aer binevoitor şi jenat. Blomberg continuă cu glas nelămurit:

— Sînt zece ani de cînd a murit Pasteur! Marii lui adepţi nu fac doi bani. Nu vor mai da nimic. Crede-mă, îi cunosc, ba chiar îi respect. Dar sînt secătuiţi. Afară de scumpul meu Elie. El e o flacără, un geniu!

Blomberg era de aceeaşi vîrstă cu Mecinikov[1] şi trăia în umbra acestui om extraordinar, imitîndu-i felul de a vorbi, imitîndu-i, fără voie, înfăţişarea faimoasă şi punînd în mişcare cu naivitate, ca să-şi poată admira mai bine modelul, cele cîteva sute de muşchi, care armonizîndu-si acţiunea, hotărăsc atitudinea şi înfăţişarea unui om.

Renaud Censier îşi sprijini mîna lungă, fină şi cam uscată pe braţul bătrînului.

— Crede-mă, Blomberg, spuse el, sînt adînc mişcat de aceste dovezi de simpatie...

Vorbea rar, despărţind frazele, cuvintele, uneori chiar şi silabele, făcînd mereu, în cursul vorbirii, pauze inexplicabile, astfel încît aveai tot timpul să crezi că a tăcut definitiv. Toţi cei care l-au cunoscut în această perioadă, adică în preajma anului 1905, îşi amintesc adesea în visările lor de faţa lui slabă, bronzată, tînără încă, contrastînd cu părul de un cenuşiu strălucitor şi cu barba subţire de cărturar musulman. Se putea spune că nu are un grumaz prea suplu, iată de ce capul lui se mişca totdeauna cu oarecare întîrziere. Mai întîi se răsuceau ochii, foarte vii, subliniind albul lor care strălucea în contrast cu pielea brună.

— Da, da, reluă Blomberg cu încăpăţînare şi cu ciudă, casa lui Pasteur se va prăbuşi. Nu mă bucur că se va întîmpla aşa: fac doar o prevestire şi o fac cu regret. Cel care-i va continua opera eşti dumneata şi vei merge mai departe pe drumul mare pe care l-a deschis. Da, viitorul e al dumitale. Ai cincizeci de ani...

— Cincizeci şi doi.

— Intri în decada majoră. Sper că voi trăi destul ca să te aplaud cînd vei avea succese.

Renaud zîmbi slab.

— Nu mai vorbi de succese! Pe măsură ce merg mai departe, am impresia că păşesc în provizorat şi nu că intru în veşnicie. Ai avut amabilitatea să vorbeşti despre succesele mele... Mai e nevoie să-ţi spun, Blomberg, că-mi displace să văd cum ziarele, opinia publică şi străinii îmi acaparează ideile, le denaturează şi le pun în slujba unor cauze cu care, în adîncul inimii, nu sînt de acord? Vorbeai de victorii! Aş ! E de-ajuns să găsesc din cînd în cînd o idee care poate servi altora... cum să spun? drept platformă! Asta înseamnă ştiinţa. Eu merg înainte ca un franctiror, Blomberg. Nu sînt şi nici nu vreau să fiu şef de şcoală.

1 ***Ilia Ilici Mecinikov*** **(1845 — 1916), biolog şi savant rus, cercetător în ultima perioadă a vieţii la Institutul Pasteur.**

Trăiesc şi lucrez aproape singur: am doi sau trei camarazi tineri, n-am dorit niciodată mai mult decît atît. Vorbeşti de noroc, Blomberg, şi ai dreptate, fără îndoială, dar eu nu mă simt bine decît în umbră. Sînt obscur prin vocaţie. Nu voi fi niciodată, oricear spune ziarele, decît un foarte obscur om celebru. Ia spune-mi, eşti superstiţios?

— Depinde,-depinde...

— Dragul meu, spuse Renaud Censier rîzînd din toată inima, numele meu umil de ţăran nu va putea alcătui niciodată un adjectiv cumsecade.Există anumite predestinări.

— Nici numele lui Metchnikoff, spuse Blomberg clă- tinînd din cap. Dar asta-i o glumă, asta nu înseamnă nimic.

Se posomorise deodată şi zbîrciturile lui se adunau iar într-un zîmbet dureros. Timp de treizeci de ani lucrase cu speranţa de aşi agăţa numele de vreo scîndură de salvare. Descoperise nişte corpuscule în celulele animale şi făcuse o nesfîrşită descriere a lor, atribuindu-le un caracter parazitar şi numindu-le cu naivitate în însemnările şi în comunicările sale: blombergias sau corpusculele lui Blomberg. (Luptase mult pentru onoarea de a scrie blombergia cu literă mică.) De aici şi pînă la alcătuirea unei teorii nu mai era decît un pas, şi Blomberg publicase un memoriu voluminos asupra a ceea ce el numea „parazitismul unive sal" sau doctrina lui Blomberg, după ce dăduse tîrcoale cuvintelor: blombergian... blombergism. Din nefericire, bătrînul rămăsese aproape singurul care oficia slujba în cinstea
gloriei sale, astfel că la cea mai neînsemnată aluzie, chiar dacă n-o înţelegea bine, se posomora, neştiind dacă trebuia să adulmece un omagiu sau o ironie.

Faţa lui Censier nu exprima nici un fel de ironie şi Blomberg se înseninã:

— Parcă te pregăteai să pleci, spuse el.

— Aşa e.

— Atunci să plecăm împreună.

Censier spuse cîteva cuvinte lui Laurent şi fetei care colora nişte preparate în faţa ferestrei. îşi luă pălăria şi mănuşile. In sfîrşit, înainte de a deschide uşa, plimbă peste tot laboratorul o privire visătoare şi minuţioasă.

— Nu invidiez pe nimeni, mormăi Blomberg, poticnin- duse pe scară. Dar dacă aş invidia pe cineva, ei bine! dragul meu, dumneata ai fi acela.

O jumătate de oră după aceea, despărţindu-se de limbut, Renaud Censier o luă pe liniştita rue Vaneau. Era aproape pustie. O trăsură cu roţi de cauciuc se depărta în trapul mărunt

al unei mîrţoage, care respira cu greutate. Întunericul începea să urce pe ziduri. Ruptă de oboseală, după- amiaza începea să dea înapoi în faţa serii. Renaud Censier păşea cu mîinile lui frumoase încrucişate la spate, cu capul plecat, cu ochii pironiţi în pămînt. Peste puţin, se opri în faţa uşii unei case cu faţada înegrită de fum. Chibzui multă vreme apoi apăsă pe butonul de aramă al soneriei. După cîteva clipe de aşteptare, uşa se deschise.

— Doamna d'Eguson nu-i acasă, murmură un servitor cu privirea morocănoasă.

Renaud clătină din cap.

— Am venit la abatele Châtellier...

Valetul plecă ochii o clipă, apoi spuse cu un aer nepăsător:

— Doriţi să vă conduc, domnule?

— Nu. Cunosc drumul.

Renaud urcă mai întîi treptele unei scări largi. Deasupra acestor trepte tocite plutea un miros de piatră, de criptă, de mormînt plin de praf. In ziduri erau scobite nişe, dintre care unele mai conţineau cîte o statuie. După ce urcă scara, Renaud o luă pe un culoar în care dădeau uşile unor saloane mari, nemobilate. Puteai zări petice de tapiţerie
şi tablouri întunecate. în capătul culoarului ghiceai existenţa unei cămăruţe a cărei uşă era deschisă.

Renaud se opri şi tuşi. După cîteva clipe, o umbră se ivi în deschizătura uşii. Era un preot în sutană. Pe cap purta o calotă mică, neagră. Cu o mînă se sprijinea de pervazul uşii, în timp ce cu cealaltă vîslea binişor prin întuneric.

— Cine e? întrebă el cu voce calmă.

— Un prieten, şopti oaspetele.

Preotul rîse uşor.

— Cine ar putea să-mi mai descopere un duşman? Tu eşti, Renaud. E voCea ta, Renaud. O voce pe care o aud rar. Nu-ţi fac nici o mustrare. Intră. Şezi. Ai să găseşti un fotoliu lîngă scaunul meu. în el se aşază doamna cea bună cînd vine dimineaţa să lucreze aici. Stai puţin, mă aşez şi eu. Fereastra e deschisă. Cred că trebuie să mai fie puţin soare pe creasta zidului. Simt mirosul de soare.

Renaud se aşeză in fotoliu apoi se făcu tăcere. în cămin se zăreau urmele unui foc de lemne care se stinsese de mult. Vîntul suflase pe marmură şi pe parchet rămăşiţe de cenuşă albă. Fereastra 'era deschisă spre o curte interioară şi, aşa cum spusese preotul, soarele lumina o bucată mare de zid. O vrabie

căzută din cer zburătăci cîteva clipe în închisoarea de piatră, apoi veni să se aşeze pe marginea ferestrei.

— încă un prieten, zise abatele. îl cunosc. Vine aproape zilnic la mine, nu-i e teamă. După cum vezi, nu sînt părăsit cu desăvîrşire.

— Poţi să vezi pasărea? întrebă Renaud încet.

Abatele clătină din cap.

— Nu. Un savant, un medic ca tine ştie foarte bine că de multă vreme nu mai desluşesc decît umbra şi lumina, ziua şi noaptea. Atîta tot.

Şi adăugă aproape numaidecît:

— E bine aşa, Renaud. Lucrez, lucrez mereu. Doamna cea bună vine şi aduce caietele. Eu dictez şi cred că ea scrie.

— De ce spui: cred?

— Nu ştiu cum să-ţi explic, Renaud. Ceea ce-mi reciteşte după aceea seamănă atît de puţin cu ceea ce am gîndit eu! Ce mai face soţia ta, Renaud? Ce-ţi face băiatul? Nu răspunzi nimic? Ştiu, da, ştiu.

— Ce să-ţi spun? spuse Renaud cu greutate. Nu mai puteam trăi cu Marie-Thérèse. Nu-i port pică şi mă doare că nu-mi văd mai des băiatul. Nu ne înţelegeam. Trebuie să recunoşti, Guillaume, că n-am divorţat. Trăim aşa, despărţiţi, de mai bine de zece ani. Nu pot să-ţi explic totul. Sînt foarte puţin sociabil, dragul meu.

Preotul îşi ridică încet privirea absentă. Clătina din cap de parcă ar fi vrut să spună: „Nu te condamn". Renaud Censier începu iar să vorbească, sacadat, cu izbucniri şi cu frînturi de fraze, cu opriri bruşte în timpul cărora ai fi zis că-şi pierde respiraţia.

— într-adevăr, spuse el, nici surorile mele şi nici eu n-am fost obişnuiţi cu duioşia şi cu încrederea. Mama ne-a crescut pe toţi cu rigiditate, aşa cum ştii şi, ciudat lucru, mi se pare totuşi şi azi că altfel nici nu se putea ! Ce vrei? Eu sînt un provincial, Guillaume. Colegii mei se miră văzînd că-mi place să port o haină scurtă, o vestă şi, la laborator, un halat de culi chinez. Mă consideră un original. Moralmente, însă, am să port totdeauna tunica mea de liceu. Nu, n-am fost obişnuiţi să ne deschidem inima, să fim simpli. Sînt anumite cuvinte pe care nici măcar nu le-aş putea rosti, mi-ar rămîne în gît. Adu-ţi aminte, Guillaume, că dacă o firimitură de pîine rămînea după-masă în barba unui unchi al meu, ca să-i atrag atenţia trebuia să-i spun cu

seriozitate: „Unchiule, Michel e la gară". Şi el îmi răspundea: „Aha! foarte bine", şi-şi scutura solemn barba cu degetele.

Abatele rîse copilăreşte. Dar Renaud vorbi iar:

— în afară de tine, n-am tutuit pe nimeni de cînd sînt, Guillaume. Cred că un singur om am sărutat frăţeşte, lipin- du-mi obrazul de al lui: tu eşti acela, Guillaume.

Abatele Châtellier spuse deodată:

— Ce tînăr eşti, dragul meu !

— Ah! şopti Renaud, dă-mi voie să-ţi spun că nu mă vezi. Acuma vine zilnic să mă vadă.

— Cine vine să te vadă?

— Bătrînul. Uneori nu rămîne decît o clipă, alteori stă o oră, alteori şi mai mult. Mi se cuibăreşte în cîte un picior, într-un deget, într-o încheietură, într-un organ intern şi, ceea ce e şi mai rău, în gînduri.

— Şi de ce te plîngi? făcu preotul cu gravitate. Ai o viaţă frumoasă, Renaud. Ai o viaţă conformă cu opera ta.

Abatele oprise asupra vizitatorului privirea lui înceţoşată, imobilă şi, în faţa acestei priviri absente, Renaud plecă ochii.

— Ce ştii tu despre viaţa mea? spuse el cu greutate. Apoi adăugă căutîndu-şi cuvintele: dacă aş fi murit acum patru luni, viaţa mea ar fi fost, fără îndoială, frumoasă. Ah ! N-ar fi fost o capodoperă, ci o viaţă nobilă şi puternică, în ciuda greşelilor, în ciuda neînţelegerii dintre mine şi Marie- Thérèse şi în ciuda acestei despărţiri care a şi început să mi se pară o poveste din alte timpuri. Din nefericire, n-am murit acum patru luni.

Abatele reluă cu o voce calmă:

— Se spune că eşti pe cale să descoperi ceva, să descoperi lucruri folositoare care să vină în ajutorul oamenilor. Ziarele vorbesc despre tine. Cînd deschide ziarele, doamna cea bună îmi citeşte adesea ce scrii tu.

Renaud plecă capul :

— Mi-am ratat viaţa, Guillaume. Nu, nu viaţa de savant, ci viaţa de om,-viaţa mea de om. Nu pot să-ţi explic, dragul meu, mi-am trădat personajul. Da, cam asta s-a întîm- plat. Nu m-am ţinut de cuvînt.

Urmă o pauză lungă, apoi Renaud vorbi iar:

— Crezi că viaţa unui om poate fi reluată de la început? Te rog să înţelegi ce vreau să spun : să fie reluată de la primele pagini?

— Bietul de tine ! murmură abatele întinzînd mîna în vid, vrei să-ţi reîncepi viaţa? Nu-ţi ajunge una singură?

Cu capul în palme, cu ochii pironiţi în pămînt, Renaud Censier vorbea acum ca pentru sine însuşi.

— Trăiam într-o izolare adîncă.

— Ştii prea bine că nu există izolare.

— Eram liniştit.

— Şi nu mai esti?

— Nu.

— E adevărat, Renaud. Iţi aud respiraţia. Nu respiri ca un om fericit. Nu mai spui nimic? Nu mai răspunzi?

— Ba da, iartă-mă. Am clătinat din cap ca să spun nu. Iartă-mă. înţelege-mă, părinte! Ştii, Guillaume, cînd eram la liceu, mi se întîmpla să-ţi spun „părinte", în joacă.

— Ştiu, ştiu, nelegiuitule.

— Inţelege-mă, părinte, continuă Renaud -jidicîndu-se în picioare cu un aer agitat, cînd un om ca mine n-a greşit niciodată — da, n-a greşit cu adevărat, n-a făcut greşeli veritabile — atunci e teribil de dezarmat. Un biolog ar spune: „Un astfel de om nu e imunizat, e vulnerabil". Ce ai crede despre mine dacă aş face o nebunie?

Abatele îşi împreună mîinile, şi buza lui inferioară începu să tremure uşor.

— Stai, stai puţin, te rog, Renaud...

— Află, Guillaume, spuse savantul printre dinţii încleştaţi, că n-am făcut această nebunie. Iată de ce, îmi dau bine seama că nu mai pot trăi acum decît cu remuşcări sau cu regrete. Sau cu remuşcarea de a fi cedat, sau cu regretul de a nu fi cedat.

Abatele întinse din nou mîna în vid.

— Renaud, spuse el, îmi dai voie să te spovedesc? Răspunde-mi, dragul meu prieten. îmi dai voie?

— Să mă spovedeşti? repetă Renaud cu glas înăbuşit. Nu, desigur că nu. Nu vreau să mă spovedeşti.

— Atunci nu-mi spune nimic, căci fără ajutorul lui Dumnezeu nu sînt decît un biet om, nu sînt vrednic să-ţi dau sfaturi.

— încă n-am făcut nebunia, reluă Renaud. Linişteşte-te părinte, linişteşte-te. M-am gîndit doar că trebuie să sufăr, se vede că n-am suferit destul în viaţa de pînă acum.

— De ce vorbeşti aşa de încet? întrebă abatele Châtel- lier.

— Pentru că mi-e ruşine.

— Ţi-e ruşine să suferi, dragul meu?

— Nu. Mi-e ruşine să sufăr aşa cum sufăr şi de ce sufăr. Dar, fii liniştit, Guillaume, n-am să-ţi spun nimic. Nici măcar n-am venit pentru asta.

Urmă o tăcere adîncă, apoi Renaud reluă cu voce fermă :

— Răspunde-mi, Guillaume. Oare aş putea să mă prefac că sînt credincios numai ca să mă uşurez? Aş putea să cer ajutor? E cu putinţă pentru un om cinstit să presupună că problema a fost rezolvată? Şi dacă mă prefac că cred, numai ca să sufăr ceva mai puţin, numai ca să pot dormi noaptea, nu sînt numai un impostor din moment ce nu cred, din moment ce nu pot să cred? Nu răspunzi. Ai dreptate. Nu poţi să răspunzi?

Abatele clătină rar şi de mai multe ori din cap în semn negativ.

— Cred în existenţa sufletului, spuse Renaud. Nu pot să nu cred că sufletul există. Şi aş vrea, bineînţeles, ca sufletul meu să fie nemuritor. Dar nu pot să cred în nemurirea sufletului meu. Aş vrea dar nu pot. Oare adevăraţii credincioşi vor îndrăzni să mă acuze că păcătuiesc prin trufie? Dumnezeule! Sînt un păcătos, e adevărat, dar păcătuiesc prin umilinţă. Nu am trufia nebunească de a crede că sufletul meu e nemuritor.

Preotul asculta fără să răspundă, cu capul plecat. Renaud Censier era în picioare, sprijinit de zid şi vorbea cu o voce înăbuşită şi spartă:

— Nu pot, Guillaume. Totul îmi spune că e cu neputinţă. Sînt ceea ce se numeşte un raţionalist. Mai sînt şi un om foarte nenorocit. Singurul lucru, un lucru absurd, care m-ar uşura acum, ar fi ca sufletul meu îndurerat să fie măcar nemuritor şi să-mi rămînă astfel o speranţă de izbăvire. Raţiunea? Ce-mi pasă de raţiune dacă sînt nenorocit de moarte.

Abatele deschise în sfîrşit gura cu buzele tremurătoare:

— Poate că nu eşti încă destul de nenorocit.

— Taci, Guillaume. Sînt momente cînd suferinţa mea se înalţă ca vîntul. Şi suflă. Suflă cu neagră înverşunare.

Făcu doi-trei paşi prin camera strimtă şi ticsită de lucruri. Apoi spuse:

— Nu există oameni tari. Nu există decît oameni cruţaţi, oameni uitaţi.

— De cine? De ce? întrebă abatele. Spui vorbe de ocară, Renaud. Ocărăşti sfinţii, ocărăşti cele mai frumoase vise ale acestei omeniri despre care vorbeşti mereu.

Renaud se apropie iar de fereastră, se aşeză lîngă preot şi-i luă mîinile:

— Crezi că pot să mă rog?

Abatele dădu din cap afirmativ, apoi adăugă cu căldură:

— Dar eu, eu am să mă rog, altceva nu mai am de făcut acum. Nu pot să fac decît asta. Unde te duci, Renaud?

— Plec. Iţi mulţumesc, părinte. Iartă-mă că am venit să-ţi tulbur liniştea. Iartă-mă, nu sînt mîndru de mine.Ştii, uneori mă liniştesc aproape şi deodată, disperarea se aruncă iar asupra mea cu aripile întinse, cu ghearele deschise. Şi dacă sînt singur, încep să gem ca un brutar sau ca un pădurar.

Preotul întinse mîinile înainte, întîlni părul iui Renaud şi începu să-i mîngîie obrajii cu degetele lui uşoare, bolborosind:

— Nu crede în trufie, Renaud, Renaud, fratele meu. Dacă ai şti cît de torturat de ispită şi de păcat sînt şi eu. Eu care nu mai sînt nimic, eu care sînt rupt de lume. Dar mi-e milă, Renaud, mi-e milă.

C A P I T O L U L III

ÎNDEMÎNAREA ŞI NEÎNDEMÎNAREA FIILOR LUI ISRAEL. CIOROVĂIALA CU PRIVIRE LA SUPUNERE. LAURE DESGROUX ZÎMBEŞTE. PE IMPERIALA UNUI OMNIBUZ. ASPECTE ALE PROBLEMELOR EVREIEŞTI. ZIDUL PLÎNGERILOR. ALEGEREA ŞI RECUNOAŞTEREA UNEI PATRII.

Justin Weill îşi privi mîinile pe furiş. Erau îngrijite dar scurte, dizgraţioase şi pline de pistrui. Mici smocuri de păr auriu îi creşteau pe spatele falangelor. Vîrfurile degetelor erau cărnoase şi înconjurau unghiile din toate părţile, ame- ninţînd să le înăbuşe. In plus, Justin avea totdeauna palmele cam transpirate. Ştia asta, suferea în taină şi, pentru a-şi ascunde infirmitatea, făcea eforturi cu atît mai mari cu cît îi plăcea să strîngă mîna cu sinceritate, cu generozitate şi cu gesturi oarecum teatrale.

Justin roşi şi suspină:

— Noi, evreii, nu prea avem îndemînare manuală. Da, ştiu, avem mari muzicieni, virtuozi, buni giuvaergii şi buni croitori. Dar ne lipseşte nu ştiu ce. Să nu spui că nu-i aşa, Laurent.

— Nu spun. Mă gîndeam numai că aţi dat un mare număr de medici buni, dar foarte puţini chirurgi. După cum vezi, sînt de aceeaşi părere cu tine.

Justin roşi iar, fără a încerca să-şi ascundă roşeaţa. în prezenţa lui Laurent, prieten sigur şi credincios, simţea o

desfătare amară de a se învinui, de a-i învinui pe cei de aceeaşi rasă cu el, mai ales în lucrurile mărunte, dar această desfătare se schimba în necaz dacă cineva era de acord cu el.

— Sînt sigur, spuse Laurent, că nu vă place efortul muscular. Iată ce înseamnă să te specializezi în efortul intelectual.

— Nu te supăra, spuse Justin cu ochii în flăcări, un văr al meu care a vizitat Marocul în februarie, în cadrul ambasadei trimisă sultanului, spunea că există acolo un sat, Sefru, mi se pare, mă rog, ceva în genul ăsta, unde hamalii sînt de multă vreme evrei şi se pare că sînt toţi nişte băieţi musculoşi splendizi. Nişte modele de perfecţiune anatomică.

Justin începu să zîmbească şi continuă cu glas scăzut:

— Sînt ridicol că mă aprind aşa. Adevărul e că nu sîn- tem îndemînatici. Mă uit la tine şi la Laure, vă privesc pe amîndoi cum vă mînuiţi sticluţele, acele şi flacoanele şi dă-mi voie să-ţi spun totuşi că vă admir.

Fata care lucra lingă Laurent întoarse uşor capul şi zîmbi. Avea nişte dinţi strălucitor de albi, o gură mare, înflorită, o privire serioasă şi copilăroasă. Fata spuse scutu- rîndu-şi umărul de parcă ar fi vrut să alunge o muscă:

— Ascultă, Justin, dacă nu isprăveşti, am să sparg o lamelă din cauza dumitale şi am să te blestem.

Justin Weill închise pe jumătate ochii, chinuit parcă de alt gînd.

— Vă place să vă supuneţi? spuse el în sfîrşit. Şi evreii se supun, fireşte; de fapt însă nu le place. Nu sîntem nişte fiinţe cu adevărat disciplinate.

— Ah! spuse Laurent rîzînd prieteneşte, se vede foarte bine că te întorci din Palestina! Problema evreiască te frămîntă, are să te otrăvească.

Justin se ridică în picioare, îşi vîrî mîinile în buzunarele pantalonilor şi făcu cîţiva paşi printre mese.

— Problema asta frămîntă Franţa de zece ani de zile şi, te rog să mă crezi, mai răscoleşte şi azi lumea întreagă. Aşa că eu, fireşte, eu...

Justin nu-şi termină fraza. Se mulţumi să clatine din cap cu pasiune. Fata murmură cu ochiul pironit asupra microscopului:

— Spui că-mi place să mă supun? Da, îmi place. Dumitale nu-ţi place, Laurent?

—

—

— Atenţiune, spuse Laurent încreţind fruntea. Cu sau fără voia mea, sînt un Pasquier. Cum să vă spun? în familia mea nu sînt fiinţe prea supuse. Dar pentru moment, mă supun cu dragă inimă pentru că-mi place şeful, pentru că e un tip bine, un adevărat maestru.

Fata se întoarse cu gravitate spre Justin Weill şi spuse ridicînd din sprîncene:

— Asta e!

— Da, acuma ştiu că e aşa, continuă Laurent. Mi-e drag Censier, mi-e drag şeful. Cînd supunerea e liber consimţită şi entuziastă, conţine un fel de beţie, de avînt, de dăruire, îţi face bine, te linişteşte. îţi încălzeşte inima.

Justin îl apucase pe Laurent de umeri şi-l scutura cu emoţie.

— Eşti mai bun decît mine, spuse el. Ba da, ba da î Iartă-mă, Laure. Iartă-mă şi tu, Laurent. Am trecut prin- tr-o grea încercare anul acesta. Călătoria m-a răscolit. Ce faci, Laurent, pleci?

— Da, spuse Laurent scoţîndu-şi halatul. Da, părinţii mei se mută. Nu-i un eveniment extraordinar, e totuşi un eveniment, şi pentru maică-mea e o mare grijă. Mă duc o clipă să văd ce se petrece acolo.

— Aveam mii de lucruri să-ţi spun, murmură Justin cu un aer dezamăgit.

— Vino cu mine. O să vorbim în omnibuz şi pe urmă ai să iei masa cu Laure şi cu mine la Papillon. Laure, s-ar putea ca şeful să se mai întoarcă pînă-n seară. N-a spus unde se duce. Să-i vorbeşti despre etuvă şi despreînsămîn- ţări. Mă rog, despre toate.

Fata zîmbi din nou copilăreşte. Semăna cu Freia. Semăna cu imaginea fragilă şi pîndită de primejdii a nemuritoarei tinereţi. Zîmbi şi-şi înclină ceafa pe care se răsuceau cîrlionţii mici.

— Da, spuse Justin ceva mai tîrziu, în timp ce ieşea cu Laurent din spital. Da, în omnibuz! Ceidee bună! Mi-e foame de Paris. închipuie-ţi, mi-e foame şi mi-e sete de Paris. Am lipsit cinci luni! Şi mi-am dat seama că nu mai pot trăi fără Paris.

Treceau prin faţa unei brutării a cărei vitrină era mărginită de oglinzi înalte. Aproape fără voie, Justin se privi într-una din ele şi pe trăsăturile lui se aşternu o expresie de

ciudă. Găsea că e prea scund şi, mai ales, că are picioare prea scurte. Nu-i plăcea nici părul roşu ca focul, nici urechile mari, nici

măcar privirea aceea orientală, frumoasă, umedă, înceţoşată, care dădea farmec şi blîndeţe obrazului său.

— De ce să mă iubească? spuse el deodată. Eu nu mă iubesc. Vai! nu, nu mă iubesc!

Şi, clătinînd din cap de parc-ar fi vrut să-şi aşeze în ordine roiul de imagini, reluă cu aprindere:

— Pasiunea asta pe care mi-o inspiră Parisul e un lucru grav, Laurent. Gîndeşte-te că în momentul plecării eram încă rănit şi frînt de oboseală. Sînt dintre cei pe care afacerea Dreyfus i-a îmbolnăvit cu adevărat. Seara îmi strîn- geam pleoapele ca să mă silesc să adorm şi strigam de mii de ori: „Patria mea adevărată e acolo!"

— Ei şi? spuse Laurent, fiindcă Justin tăcuse din nou.

— Ei bine. Se vede că m-am înşelat.

— Nu ţi-a plăcut Ierusalimul?

Justin ridică arătătorul.

— Ai să vezi! Ai să vezi mai tîrziu. Numai un patagonez sau un papuaş poate vizita Ierusalimul fără să fie răscolit. Şi totuşi, totuşi... E greu să-ţi dai seama. Am văzut valea Iosafatului. Ce frumoasă e, Laurent! Ce melancolică e! E valea morţii şi a învierii. Acolo vor fi judecate noroadele... Ba nu...

— Ah! Ticălosule! Cum vrei să te urmăresc dacă spui cînd „da", cînd „nu"?

— Poate că Ierusalimul este patria vieţii mele veşnice, dar nu e patria vieţii mele lumeşti.

Cei trei cai ai omnibuzului îşi săltară spinările înspumate şi porniră în galop. Trăsura îşi făcu intrarea triumfală în Place d'Italie, intrare care părea să se armonizeze perfect cu gîndurile şi chiar cu elanul oratoric al lui Justin.

Mi-e prea drag Parisul, reluă el. în ciuda afacerii Dreyfus şi poate că din cauza ei, ba chiar independent de ea. Ia te uită ce frumos e! Cît de însufleţit şi totodată cit de logic e pînă şi acest

cartier popular. Acuma aşa gîndesc. Oare Parisul a făcut acest miracol, sau profesorii noştri de34

*
la liceul Henri IV? Cum se explică această schimbare? Te întreb şi eu. Poftim! Nu voi fi sionist ca unchiul meu Samuel, nici ca prietenul nostru, poetul André Spire. Bunicul meu se numea Abraham. Ascultă, Laurent, lucrurile astea au importanţa lor. Tatăl meu se numeşte Simon. Eu mă numesc Justin. Primul meu născut se va numi poate François. Dar nu, nu voi avea copii...

Laurent îl apucă pe Justin Weill de umeri, şi-l strînse prieteneşte.

— îmi vei face plăcerea să crezi că vorbesc fără amărăciune, reluă Justin cu sprincenele încruntate. Cécile e liberă. Cécile mă cunoaşte de mai bine de zece ani. Dar de ce să mă iubească? Sînt urît, sînt greoi, n-am noroc. Trebuie să-ţi atrag atenţia că părinţii mei n-au încercat să mă facă să renunţ la un proiect, despre care nu ştiu mare lucru, pe care-l bănuiesc doar. Tata a spus: „Ar fi bine să călătoreşti mai întîi". Ceea ce nu-i o idee rea. Cit despre mama, am auzit-o într-o zi vorbind cu una din mătuşile mele şi spunînd un lucru bizar. Spunea aşa: „N-am primit încă garanţii destul de serioase ca să putem accepta astfel de idei". Nu vorbea despre Cécile, fireşte, şi nici despre voi, Pasquier. Cred că vorbea... despre Franţa, despre Occident, nu ştiu bine; Dar hai, să lăsăm asta.

Cu un zgomot puternic şi triumfător de geamuri, de fierărie, de lovituri de bici şi de copite de cal, omnibuzul cobora acum pe boulevard de l'Hôpital. Justin respira adînc aerul plin de un praf cald şi însufleţit. Laurent spuse:

— Ai fost cel puţin pînă la Zidul plîngerii?

Justin roşea cu mare uşurinţă. Roşi aşadar şi răspunse numaidecît:

— De ce să nu mă fi dus? Nu-ţi închipui, sper, că mi-am sfîşiat hainele şi că mi-am smuls părul din cap. De ce-mi pui o astfel de întrebare? Am vizitat zidul în calitate de..i turist. Trebuie să-ţi spun că majoritatea evreilor pe care i-am întîlnit în Palestina m-au surprins, da. Şi ţie nu-ţi voi ascunde, Laurent, că unii m-au dezgustat chiar în oarecare măsură. Mai ales cei tineri, care poartă pălărie rotundă, perciuni pe lîngă urechi, pantaloni scurţi şi sînt murdari, da, sînt murdari. Mă rog, toate astea se vor schimba. Dar mă întreb de ce mi-ai pus această întrebare.

— Nu te aprinde. Eu nu sînt evreu, dar dacă aş pleca la Ierusalim, cred că m-aş duce la zidul plîngerii şi că aş rămîne acolo destul de mult... ca să meditez.

— Etinişteşte-te, îl întrerupse Justin, am fost, după cum ţi-am spus, şi am meditat. Nu te teme: am meditat.

Cei doi prieteni tăcură. Omnibuzul greoi trecea acum pe o stradă pavată cu lemn. După hărmălaia de adineauri, se lăsase un fel de tăcere străbătută de bubuituri şi de tro- păieli. Imperiala omnibuzului era acum goală. Justin începu să fluiere. Cei doi prieteni şedeau în spatele vizitiului. Justin fluiera distrat. Deodată, din celălalt capăt al banchetei, se auzi un alt fluierat care relua şi continua melodia schiţată de Justin.

— Auzi? întrebă Laurent încetişor.

— Da. E concertul în si bemol de Haendel. Stii, cel pe care l-a cîntat Cécile toamna trecută la Châtelet. E extraordinar 1

Un tînăr din celălalt capăt al omnibuzului se ridică şi se pregăti să coboare. Purta o pălărie de fetru peste pletele lungi şi ondulate, avea o barbă neagră şi suplă, ochelari cu ramă de oţel, privirea atentă şi distrată a miopilor. Zîmbi, duse degetul la marginea pălăriei, apoi dispăru pe scară.

— îl cunoşti? întrebă Laurent.

— Nu, spuse Justin cu un aer extaziat. Nu, dar tocmai asta-i admirabil. Nu-l cunosc, totuşi e fratele meu, adevăratul meu compatriot. Concertul de Haendel în si bemol major 1 Ce spui de asta? Ai să spui că e o întîmplare. Dar nu-i aşa. Eu spun că asta-i civilizaţia. Civilizaţia noastră. N-am plîns bineînţeles în faţa zidului plîngerii, dar în seara asta, pe imperiala acestui omnibuz, mai că-mi vine să plîng. Trăiască Parisul 1 Trăiască Parisul! Ce faci, Laurent?

— Repede ! Repede 1 spuse Laurent, trebuie să coborîm. Uite colo, pe trotuar.

— Dar ce e? Nu văd nimic.

— Comoda de acaju! Comoda în stil Louis-Philippe a maică-mi. Ah! o recunosc. Se mută, se mută ai mei. încă n-au terminat. Repede, Justin, să ne dăm jos.

CAPITOLUL IV

SERTARUL CU CARAMELE. PIANUL MIRACOLULUI. DOAMNA PASQUIER IN EXERCIŢIUL FUNCŢIUNII. UN MAESTRU AL CUIELOR. CASA DIN FAUBOURG SAINT-ANTOINE CAPĂTĂ UN BOTEZ SONOR. O NOUA ALUZIE LA SECURE. SUZANNE ŞI OGLINZILE. PASQUIER ŞI PÂQUELLERIE. RAŢIUNEA ÎNAINTE DE TOATE. VIGOAREA SENTIMENTULUI DE FAMILIE. LAURENT SE EXPLICĂ ŞI SE JUDECĂ.

— într-adevăr, e comoda noastră, spuse Laurent. Au scos sertarele, altfel ţi-aş arăta sertarul cu caramele. într-o zi, aveam poate zece ani pe-atunci, am făcut o otită, adică o inflamaţie a urechii. Mama mi-a dat o caramea cu mentă, în ziua aceea i-am spus: „E bună!" De atunci se găsesc întotdeauna caramele pentru mine în acest sertar al comodei. Din nefericire, mie nu-mi mai plac caramelele. Dar ştiu că vor exista totdeauna pentru mine caramele pînă şi în valea Iosafatului. Aha ! Aha ! Uite şi fotoliul Voltaire. Dumnezeule, ce mic şi mai ales ce decolorat arată pe trotuar, în lumina străzii. Abia-l mai recunosc. Nu crede, Justin, că mă las pradă unei emoţii ridicole.

— Ar fi destul de normal.

— Nu, mi-e groază de tot ce poate aminti de aproape sau de departe de tablourile lui Greuze şi de emoţiile de familie. Scara nu-i prea largă şi e destul de întunecoasă. Cartierul nu-mi displace. Nu ştiu dacă ai observat că e tocmai porţiunea cu adevărat liniştită din acest teribil faubourg. La doi paşi de Place du Trône, cum se spunea pe vremuri, adică de Place de la Nation. Dar e o scară tristă. O casă burgheză şi totuşi trec zilnic pe ea oameni care simt nevoia să deseneze şi să mînjească zidurile cu creionul. Stai puţin, hamalii ne vor tăia drumul. Aha! pianul cel vechi, pianul mătuşii Delahaie. îl ştii şi tu, Justin: „Hirscha- uer, furnizor al curţii imperiale". Fusese înlocuit cu marele Pleyel al soră-mi. Atunci unde o fi fost? La Muntele de Pietate, cu siguranţă. Şi acuma uite, s-a întors. E pianul miracolului. închipuie-ţi că Cécile era o fetiţă mică, aproape un prunc. Ne uitam la mobila pe care o moştenisem. Cécile a descoperit pianul. Pe cît ştiu eu, nu văzuse încă niciodată un pian. S-a aşezat şi a cîntat numaidecît. Tata se stăpînea să nu plîngă. Nu-i sentimental, bineînţeles; dar era vorba de Cécile! Şi Joseph căsca gura că-i vedeam limba. Şi Cécile părea că vrăjeşte pe... Mă rog, mi-a amintit de Orfeu. Am ghicit numaidecît că Cécile va fi o mare artistă. Etajul al treilea nu-i prea nimerit pentru profesia de medic. Cu siguranţă că tata l-a ales. Toate hotărîrile lui au ceva care să depărtează de bunul-simţ. E drept că acum are altă toane. Las că-ţi povestesc eu. Iată şi apartamentul. Bună ziua, mamă !

îmbrăcată într-o rochie cenuşie cu creţuri şi purtînd pe părul care începuse să albească o dantelă prinsă în ace, doamna Pasquier dădea dispoziţii hamalilor.

— Ce drăguţ din partea ta, Laurent ! Şi dumneata ai venit, Justin! Minunat. Ferdinand a sosit şi el acum o oră aproape.

— Ce face?

— îl auzi doar, bate cuie în cameră, cu Suzanne. Trebuie să recunoşti, Laurent:cînd e vorba de cuie, Ferdinand e extraordinar. Le bate pînă şi în zidurile de cărămidă. Are îndemînare, ce să-i faci, e un dar.

— Ai dreptate, spuse Laurent rîzînd. Cînd e vorba de cuie, Ferdinand e extraordinar. Dar ce-i asta? Pendula de bronz ! Va să zică s-a întors, mamă?

— De unde să se fi întors, băiete?

— De la Muntele de Pietate, bineînţeles. Cred că jumătate din viaţă acolo şi-a petrecut-o.

— Laurent, spuse doamna Pasquier coborînd vocea, dacă te aude cineva, ce poate să creadă? Ştiu că numai Justin e aici, dar gîndeşte-te la hamali. Muntele de Pietate! Aveţi un fel de a vorbi despre lucrurile astea... Dumnezeule ! Cine mai vine? Joseph. Nu mai lipseşte decît Cécile.

— Vine şi ea! trîmbiţă Joseph, fluturîndu-şi pălăria melon. Vine! Am întîlnit-o acum două ore. Toată lumea va fi de faţă, afară de tata, bineînţeles.

— Copii ! tata e la Picătura de lapte, la consultaţii. Şi apoi, după cum ştiţi, prefer să nu vină prea devreme şi mai ales să nu discute cu hamalii. încă ceva, băieţi. Dacă tata vine cit sînteţi încă aici, vă rog din suflet să nu-i vorbiţi despre secure.

— N-avea grijă, spuse Joseph ridicînd din umeri cu o energie ursuză.

— Ce-i cu securea asta? îl întrebă Justin pe Laurent la ureche.

Laurent nu-i răspunse. Strigă, ridicînd braţele spre cer:

— Uite şi biblioteca! îţi aminteşti, Joseph, cînd locuiam în rue Yandamme, biblioteca asta mi se părea cea mai frumoasă mobilă din lume. Uite-i pe Ferdinand şi pe Suzanne! îţi aminteşti, Ferdinand, ce impresie ne-a produs această bibliotecă deşi, în fond, e tare micuţă.

— Nu-i adevărat, spuse doamna Pasquier. Te asigur că mai e şi azi o bibliotecă foarte frumoasă.

— Tu, Suzanne, continuă Laurent, nu poţi să-ţi aminteşti nimic, tu nu ştii ce înseamnă rue Vandamme.

Ferdinand strînse mîinile tuturor, apoi zgîrie uşor lemnul bibliotecii cu unghia arătătorului.

— E furnir de acaju. Claire şi cu mine nu putem să suferim lemnul de acaju, mai ales furnirul de acaju.

— E surprinzător, spuse Justin cu voce scăzută, e surprinzător, splendid...

— Ce anume? întrebă Laurent, grozăvia asta de furnir de acaju?

— Nu! Nu ! Ce frumoasă se face Suzanne.

Ca să se poată urca pe un taburet şi să bată cuie, Ferdinand îşi scosese vesta. Era înalt, subţire, avea o statură molatică şi încovoiată. Purta o haină neagră, despre care doctorul Pasquier spunea cu dispreţ că e „uniforma birocraţilor". Ferdinand era atît de miop şi trebuia să privească lucrurile de la o distanţă atît de mică, încît s-ar fi zis că renunţă la vedere ca să se călăuzească după miros. Declară iar cu un aer adînc:

— Nu înţeleg cum poate să-i placă cuiva furnirul de acaju" apoi privi pe toţi cei de faţă de parc-ar fi fost chinuit de nevoia de a face un ou.

— Eşti nedrept faţă de acaju, murmură doamna Pasquier. Pe vremea noastră era cel mai bun lemn. Copii, nu vă cer să-mi ajutaţi, nu sînteţi îmbrăcaţi pentru aşa ceva. Dar nu-i stingheriţi pe dumnealor, adică pe hamali.

— Vezi, Justin, explică Laurent, vezi aceste lăzi cu cărţi. Sint cărţile tatii! Uite: *Cavalerul de Faublas*[1]. Tata mi-a tras o praftură serioasă cînd am citit-o. Aveam paisprezece sau cincisprezece ani. Erau lecturile lui... Sfinte Dumnezeule ! Uite Littré-ul !

— Da, spuse Joseph. Littré-ul vostru ! Cartea sacrosanctă a casei.

— Ce vechi şi istovit e ! murmură Laurent. Tata îl deschidea pe masă ca să ne explice cuvintele. Şi mama ofta pentru că o stingheream la cusut. Atenţie ! Barometrul !

— Domnilor, spuse doamna Pasquier, aşezaţi barometrul cît mai drept, într-un colţ, din cauza mercurului. Ferdinand, pregăteşte un cui.

— Tata s-a obişnuit de la o vreme să lovească în barometru cu vîrful unghiei ca să meargă mai repede, spuse Suzanne cu şiretenie. Ba uneori izbeşte uşurel cu unghia în geamul tuturor tablourilor, pînă şi în fotografiile de familie, pînă şi în fotografia lui Venus din Millo, ca s-o silească să arate timp frumos.

— Aici, aici, domnilor, strigă doamna Pasquier. E masa din sufragerie! Daţi-vă la o parte, copii.

---

1 ***Les amours dît chevalier de Faublas*, roman erotico-sentimental de Jean- Baptiste Louvet de Couvray (1760 — 1797).**

— Vezi, Justin, murmură Laurent cu un zîmbet. Cécile şi cu mine ne-am petrecut o bună parte din copilărie sub masa asta. Era un loc nimerit ca să ne spunem poveşti. Pentru noi era împărăţia fermecată. Mai trebuie să existe o anumită bară transversală, cu ajutorul căreia masa se putea lungi. Sub bara asta ne ascundeam proviziile secrete: trei bucăţi de zahăr, un biscuit vechi, două tablete de ciocolată. Ce mai ascunzătoare ! Ia ascultaţi cu toţii.

— A venit Cécile! strigă doamna Pasquier. E pasul ei.

Şi Cécile se ivi, albă, dreaptă şi subţirică, dar maiestoasă în rochia ei lungă şi neagră cu volane. îl zări numaidecît pe Justin, îi făcu un semn graţios cu capul şi murmură:

— în sfîrşit, te-ai întors ! Apoi o sărută pe doamna Pasquier şi găsi pentru fiecare o vorbă bună.

— Soră, murmură Laurent, ne uitam la masa noastră, la vasul cu care călătoream. Ştii, a sosit şi pianul ! Cécile, cîntă-ne ceva.

— Ai înnebunit, Laurent, spuse Cécile cu un zîmbet amuzat.

— Ba da, ba da, reluă Laurent. Trebuie să[4] sărbătorim ziua asta. Adu-ţi aminte de vizita pe care ne-a făcut-o Debussy... abia mult mai tîrziu am aflat cum se numea şi cît de mare era musafirul nostru. La început am crezut că nu-i decît un prinţ. Şi ai cîntat aşa de frumos ! Cîntă-ne ceva, soră.

— Şi aminteşte-ţi, spuse Joseph, de ziua în care, în rue Guy-de-la-Brosse, ai cîntat în timp ce portărelul era la noi.

— Ah ! oftă Laurent, vorbeam despre Claude Debussy, nu-i bine să amestecăm lucrurile.

— îmi amintesc foarte bine, declară Ferdinand. Portărelul se certa cu tata din cauza sechestrului. Şi Cécile cînta ca un diavol.

— Copii, spuse doamna Pasquier, dacă v-ar auzi cineva, ar putea crede că la noi în casă vin portăreii în fiecare săptă- mînă. Şi uşile sînt deschise! Şi vecinii nu ne cunosc încă! Staţi, domnilor, staţi puţin. Ăsta-i un coş cu farfurii. Binişor, binişor, domnilor. Vă rog să-l duceţi în bucătărie.

— Cécile, murmură Justin cu o voce gravă şi stăruitoare, Cécile, mă alătur lui Laurent. Cîntă-ne ceva, chiar pe pianul ăsta prost, pe care nu poţi să-l renegi.

— Mă întreb de ce spune Justin „pianul ăsta prost", murmură doamna Pasquier. Nu-i prost de loc. Era cel mai bun furnizor de piane pe timpul Imperiului.

Cécile nu răspunse: căuta din ochi un scaun. Atunci Joseph puse mîna pe o ladă grea plină cu cărţi, o ridică fără greutate şi o aşeză în faţa pianului. Laurent îşi scoase haina şi o întinse pe

ladă. Suzanne deschise pianul şi şterse praful de pe clape cu batista. Şi deodată, toată lumea se aşeză, care pe o comodă, care pe un coş, care pe un teanc de covoare.

— Chopin? murmură Ferdinand.

Laurent sugeră:

— Mozart?

Justin oftă cu sfială:

— Poate Beethoven...

Cécile zîmbi, ridică mîna şi cîntă Coralul în sol minor de Bach.

La un moment dat se auzi glasul doamnei Pasquier care spunea încetişor:

— Staţi puţin, domnilor. Cîntă fiică-mea, înţelegeţi, domnilor.

Şi hamalii îşi şterseră frunţile şi ascultară căscînd gura de mirare.

Cécile cîntă Coralul în sol şi Laurent spuse cu gravitate:

— Casa cea nouă a fost botezată. Coralul acesta va fi melodia noastră pentru faubourg Saint-Antoine. Adu-ţi aminte, Cécile: ne-ai dat cîntece pentru fiecare act din viaţa noastră, pentru fiecare anotimp, pentru fiecare eveniment, pentru fiecare ţară, pentru fiecare stradă, pentru fiecare locuinţă şi chiar pentru fiecare cameră.

Justin se ridicase în picioare, palid şi fremătînd de admiraţie.

— Cécile, ai instaurat iar domnia ordinei. Cine se mai poate gîndi la dezordine şi la praf?

— Eu, spuse Ferdinand cu naivitate. Cînd e praf tuşesc.

Urmă o pauză în timpul căreia ascultară cu toţii paşii şi conversaţia hamalilor care coborau scara.

— Nici măcar n-aţi văzut apartamentul, îi dojeni doamna Pasquier. Va să zică, asta-i sufrageria. Aici e salonul în care vor aştepta pacienţii tatii. Sper că vor fi în număr destul de mare şi va trebui să-i lăsăm să aştepte. Medicina e o profesie onorabilă, fireşte, dar nu-ţi îngăduie niciodată să te simţi în casa ta. Auzi deodată soneria şi nişte străini intră şi se aşază în faţa măsuţei mătuşii Alphonsine. Uneori mă întreb ce-ar spune mătuşă-mea Alphonsine dacă ar învia din morţi şi ar vedea că un domn cu panariţiu sau cu o congestie pulmonară îşi sprijină coatele pe măsuţa de acaju... Aici e cabinetul. Şi aici, copii... ce să-i faci! A trebuit să sacrificăm o cameră. Tata spune că-i laboratorul lui. De fapt e camera unde-şi face invenţiile. în clipa de faţă se ocupă de accidentele de tren. Se mai ocupă şi de aparatul pentru scuturat covoare. Iată de ce consumăm atîta apă. Din cauza asta s-a întîmplat povestea aceea nenorocită cu securea. Dar vă rog,

copii, nu cumva să zîmbiţi, că-l scoateţi din sărite. Aici avem o cameră pentru Suzanne. Fetiţa mea, o să ai timp să te priveşti în toate oglinzile. Nu mai e de loc cuminte: se priveşte pînă şi în capacul crătiţilor, pînă şi-n linguriţă, unde nici un chip nu se vede frumos. Şi-şi scoate limba. Ce nostimă e o fetiţă! Ferdinand, nu ne-ai spus cum se simte Claire. Dar unde s-a vîrît Ferdinand?

— Dar ce, Claire e bolnavă? spuse Joseph cu o compătimire prefăcută.

— Da, da, nu se simte prea bine şi nici Ferdinand. Tata a început să-i doctoricească serios. A inventat pentru ei o pilulă specială, care le face foarte bine, mai ales la intestine. li tratează şi cu electricitate... Domnilor, domnilor! Vai! Au să spargă bufetul. Ia uitaţi-vă, copii! Bufetul!

Doamna Pasquier începu să scoată nişte gemete înspăimîntate. Hamalii manevrau cu multă greutate un bufet greu, şi mobila părea în primejdie. Joseph cuprinse toată scena dintr-o privire. Făcu trei paşi înainte şi, fără să-şi scoată mănuşile, nici pălăria, restabili dintr-o mişcare a umerilor echilibrul hamalilor consolidîndu-le povara.

— Ce voinic eşti, fiul meu ! spuse doamna Pasquier cu admiraţie.

— Asta încă nu-i nimic, strigă Joseph. Dar ia să trecem la lucruri serioase. Cécile, îl cunoşti pe Rostand?

Cécile clătină din cap şi începu să rîdă.

— Nu, nu-l cunosc pe Rostand.

— Păcat, spuse Joseph. Mai vorbim noi îndată despre asta. Unde-i Justin? Aha! Iată-1. Dragul meu, dumneata eşti poet şi mînuitor de cuvinte, ai să-mi dai o mînă de ajutor. Vreau şi eu să-mi botez casa. Ţi s-a vorbit poate despre caste... despre casa, mă rog, despre domeniul pe care l-am cumpărat. Ai să-l cunoşti curînd. Vreau să-i dau un nume. în acte se numeşte Les Aubiers, ceea ce nu înseamnă nimic pentru mine. Vreau ceva mai personal. Găseşte-mi un nume, dragul meu.

— în locul dumitale, spuse Justin, i-aş spune La Pâquel- lerie.

— Repetă, mai repetă o dată.

— Da, casa familiei Pasquier. Aşa am spus, La Pâquel- lerie, sau ceva în genul ăsta.

Joseph îşi sprijini un deget de vîrful nasului şi repetă:

— Pâ-quel-le-rie ! Pâ-quel-le-rie !

Apoi, deodată, strigă cu un aer jovial:

— La Pâquellerie ! S-a făcut ! în definitiv, dumneata eşti un literat, te pricepi în chestiile astea. Eu am respect, am chiar un cult al competenţelor. Cu condiţia, bineînţeles, să nu mă sîcîie.

Doamnelor şi domnilor, am onoarea să vă anunţ că peste două sau trei săptămîni vom inaugura casa mea, La Pâquellerie, cu mare solemnitate. Serbările vor dura patru sau cinci zile. Vă rog să vă pregătiţi şi să vă cereţi concediu, fiindcă sînteţi cu toţii invitaţii mei. Vreau să fie ceva straşnic, ceva măreţ şi n-o să mă uit la bani. Va să zică, nu-l cunoşti pe Rostand?

— Vrei să-1' inviţi pe Rostand? întrebă Ferdinand cu glas subţirel şi cu aer ironic. Ai mania grandoarei. Rostand 1 la te uită!

— Şi de ce nu? Vreau să dau o adevărată serbare şi să fac lucrurile cum trebuie, te rog să mă crezi. Vreau să invit savanţi, artişti, oameni importanţi, cunoscuţi, respectaţi, oameni despre care se vorbeşte mult în ziare.

— îţi faci iluzii, spuse Ferdinand în doi peri. Puţin îi pasă lui Rostand de tine. Rostand poate să se ducă în vizită la împăraţi şi la regi. Nu obţii tot ce vrei, oricîţi bani ai da.

— Rămîne de văzut, spuse Joseph. Dacă nu vine Rostand, are să vină cineva de acelaşi calibru. Mai vorbim noi. Laurent dragă, dă-mi voie să-ţi spun ceva la ureche.

Joseph îl trase pe Laurent după el în colţul unei ferestre şi începu să-i spună încet:

— Micul meu Laurent, rosti el, vreau să-l invit pe domnul Censier. E un savant de valoare, un personaj, membru al Institutului. Micul meu Laurent, am nevoie de domnul Censier. Pentru reclamă, înţelegi? Am un plan întreg, un program, eu văd afacerile într-un anumit fel.

Laurent începu să rîdă.

— Nu cumva vrei să cumperi un Courbet de la mine? Sau poate ai să-mi propui un comision?

— De ce nu? continuă Joseph cu seriozitate. în orice caz, te invit din toată inima, te invit gratis şi nu-ţi cer nici o participare la cheltuială. Totul s-ar putea calcula, pînă şi serviciile de acest fel.

— Ştii, spuse Laurent, subţiindu-şi buzele, ştii, Joseph, că tare am chef nici să nu vin la tine?

Dar Joseph nu-l mai asculta, avea alte preocupări.

— Vin şi părinţii, firește, ba chiar vor avea locul de onoare. E un principiu absolut pentru mine. Face parte din tablou. Deşi sînt în relaţii destul de proaste cu tata. Povestea cu securea m-a scos din sărite. Nu-i dau up ban, auzi? Nu-i dau un ban pentru investiţiile, pentru brevetele, pentru intrigăriile şi pentru nebuniile lui. Chiar dacă ar descoperi ceva extraordinar, mişcarea perpetuuă, maşina de cules corcoduşe, tot nu i-aş da un ban.

— Atît cît îl cunosc eu, nici n-are să-ţi ceară ceva.

— Desigur. De altfel a ciupit de la Cécile cinci-şase mii de franci.

— De unde ştii?

Joseph ridică din umeri şi spuse deodată coborînd capul:

— Eu ştiu totdeauna totul, să lăsăm asta. Altceva: se pare că nu sînt un om generos. E o părere care circulă în familie şi cred că o împărtăşeşti şi tu cu ceilalţi. Mă rog. Nu mă plîng. Prefer să trec drept un egoist decît un imbecil. Ei bine ! Faţă de tata, mi-ar fi făcut o adevărată plăcere să fiu generos. Aş fi vrut să-l răsfăţ, să-l ajut să construiască, aş fi vrut să se simtă ca peştele în apă. Dar nu-i chip, zău. Dacă i-aş face o casă, ar aduce femei în ea, şi-ar instala cele două sau trei familii nelegitime în imediata apropiere, s-ar lua numaidecît la harţă cu cineva şi ne-ar băga iar în cine ştie ce bucluc. De fapt, tocmai de aceea mi-e necaz, mi-e necaz fiindcă nu ne lasă să facem nimic pentru el, sau pentru ei, dacă preferi. Nu-i chip, zău. Ar însemna să ne batem joc de tot ce înseamnă raţiune. îmi cunoşti principiile: raţiunea înainte de toate. Aha! Justin, dragul meu, şi dumitale am să-ţi spun cîteva cuvinte. Mănînci la Papillon, Laurent? încă n-am terminat cu tine. Trec pe acolo să stăm de vorbă la sfîrşitul mesei.

— Ce activitate !

— Cred şi eu! Eu nu sînt un visător. Cînd vrei ceva, trebuie să ştii ce vrei.

Joseph îl lăsă pe Laurent şi-l apucă de braţ pe Justin. Doamna Pasquier spuse:

— Lampa ! Băgaţi de seamă ! Ah ! Y-aţi pus abajurul de sticlă pe cap, ca o pălărie, domnule ! Nu-i prudent. Pleci, Laurent? Pot să spun că nici măcar nu te-am văzut.

Se apropie de Laurent şi-i strecură în mînă un săculeţ de hîrtie.

— Să le mănînci deseară, înainte de a adormi, ca să digeri bine. Dacă-l întîlneşti pe tata pe scară, ceea ce e foarte posibil... Ştii ce mi-ai promis.

Cîteva clipe după aceea, Laurent şi Justin coborau braţ la braţ pe faubourg Saint-Antoine. Toate porţile emanau un miros agresiv de terebentină şi de lac. Prin curţi, sub hangare, în prăvălii, în camere şi chiar pe trotuare se zăreau schelete de paturi, de dulapuri şi de fotolii, fantome de scaune sau de banchete. Se lăsa seara. Fabricile nu mai lucrau. Un vînt uşor gonea pe jos roiuri de

talaş şi de surcele subţiri. O mulţime de oameni cu mîinile mîncate, mirosind a lemn de brad, a lac şi a vopsele se revărsa prin mijlocul străzii.

— Mutatul continuă, spuse zîmbind Justin.

Laurent îi întinse o punguliţă.

— Nu vrei o caramea? Nu? Ei, poftim ! Va trebui să le mănînc singur şi are să mă doară burta.

— Ştii, mai spuse Justin, fratele tău Ferdinand e singurul om pe lume care mă sileşte să-mi plec ochii. Gînd îl aud spunînd: „Nu-mi place furnirul de acaju", sau: „Cele mai confortabile trenuri circulă pe reţeaua de cale ferată din nord. N-are rost să discutăm, în materie de cale ferată mă pricep bine", sau: „Noi preferăm încălzirea cu gaz aerian; e mai costisitoare, dar mai sănătoasă", cînd spune chestii de felul ăsta, mi-e cu neputinţă să-l privesc drept în ochi, ba chiar am impresia că roşesc. Ferdinand dă o frumoasă imagine a certitudinii absolute.

Laurent ridică din umeri şi nu răspunse numaidecât.

— E extraordinar, oftă el, adresîndu-se unor năluci, cînd am plecat din Créteil şi am venit să locuiesc singur în camera asta a mea din rue du Sommerard, îmi spuneam că totul s-a sfîrşit, că familia noastră s-a fărîmiţat. Dar nici gînd. Nimeni nu-şi poate închipui cit de viguroasă e viaţa unei familii. Poftim: am plecat cu toţii, care încotro, afară de Suzanne, bineînţeles, familia a trăit mai departe. Aşa stau lucrurile, e aproape de neînţeles. A trăit, trăieşte mai departe, şi culmea e că-i destul de prosperă.

— Da, spuse Justin, s-ar spune chiar că vîntul bate în direcţia optimismului.Ai perfectă dreptate. Cumnată-mea Hélène rîde uneori şi vorbeşte despre alcătuirea unui sindicat al soţilor. Claire, soţia lui Ferdinand, nici măcar nu răspunde la asta. E Pas- quier pînă în măduva oaselor. Regretă cu siguranţă că nu are şi ea semnul familiei. Se gîndeşte atîta là el că într-o bună zi o să-l capete poate.

— Ce înseamnă semnul familiei?

— E o pată pe care o avem toţi din naştere, pe umeri sau pe şolduri. O pată ! Alţii nu s-ar mîndri cu ea. Dar pentru noi, semnul familiei a fost totdeauna motiv de orgoliu.

— Dacă aş fi o fire într-adevăr orgolioasă, spuse Justin cu glas scăzut, cred că după vizita pe care i-am făcut-o lui Robert de Montesquiou pentru nişte probleme de poezie, m-aş vindeca. Am să-ţi povestesc eu. Nu te teme, nu uit. Vorbeai despre semnul familiei.

— N-are a face ! Spui că vîntul bate în direcţia optimismului. Ai dreptate, ai foarte mare dreptate. Ai înţeles cred că Joseph a

făcut ceea ce se numeşte afaceri strălucite. Asta nu l-a transformat prea mult. Totuşi, a fost cuprins de atunci de foamea de a fi admirat. Doreşte să fie şi este admirat. Privind lucrurile în mare, familia noastră e mai fericită acum, dar Joseph a rămas Joseph, tata a rămas tata, Ferdinand a rămas Ferdinand, ba chiar e din ce în ce mai Ferdinand.

— Stai puţin ! Şi Cécile a rămas Cécile.

— Da, asta-i mîngîierea. Azi, îndată după masă, am stat de vorbă cu Joseph. Ştii ce mi-a spus? Nu, desigur că nu ştii. Mi-a spus aşa: „S-ar crede că vrei să ispăşeşti toate păcatele familiei". Glumea, fireşte. Totuşi, nici nu ştie cît de aproape e de adevăr.

Laurent clătină îngîndurat din cap şi continuă:

Mi-am petrecut aproape toată copilăria luptînd înlăuntrul şi în afara mea împotriva unor forţe cumplite: caracterul tatii şi caracterul lui Joseph. Ca să nu vorbim decît de ei. Ştii de ce luptam, ştii de ce luptam mai ales înlăuntrul meu? Nu poţi să lupţi împotriva neantului, nu poţi să lupţi decît împotriva unor realităţi. Pe la paisprezece-cincisprezece ani, am înţeles că tatii îi plăceau femeile, ca să mă exprim politicos. Nu spun că avea o pasiune pentru ele... Pasiune înseamnă suferinţă, şi tata n-a suferit niciodată. Ceea ce m-a răscolit mai mult decît orice — n-am spus-o încă nimănui, nici măcar ţie nu ţi-am vorbit despre asta — e că toate femeile de care se ţinea tata m

ă

— tulburaseră şi pe mine, le dorisem, mă rog, mă preocupau. Tata a dat din mîini şi din picioare, fără succes de altfel, fără nici un succes, ca să se culce cu o femeie foarte cumsecade, care se numea domnişoara Bailleul şi care se ocupa de noi cînd eram copii. Pot să-ţi spun că domnişoara Bailleul a fost prima fiinţă care mi-a inspirat pofte fizice. Aveam doisprezece sau treisprezece ani, nu ştiu exact, dar cînd mă gîndesc la ea, mă trec şi azi căldurile. După aceea a fost Thérèse. Ai cunoscut-o pe Thérèse, pe blinda Thérèse. Cred că n-am putut niciodată să-i iert tatii povestea asta, fiindcă Thérèse îmi inspira un sentiment mult mai puternic decît duioşia. într-o zi — ţi-am povestit — m-am dus ca un nebun la o femeie cu care trăia tata, pe rue Fleurus. Nu ţi-am spus însă că, în lunile următoare, îmi era îngrozitor de greu să nu mă gîndesc la femeia aceea. Pînă şi cu Paula Lescure ! E de necrezut. Mi-am închipuit că nu puteam s-o sufăr. Dar nu era adevărat. Abia după povestea cu Paula mi-am dat seama cît de mult semăn cu tata. Ştii ce am vrut să fac?

— Nu, dar îmi cam închipui.

— Oare ai să înţelegi dacă am să-ţi spun că am încercat să obosesc duşmanul şi să-l distrug pe urmă? Da, am încercat să-mi inspir silă, dar o silă totală, definitivă. Dar să-ţi spun mai întîi un lucru ciudat. Tata mă scîrbea cu toate aventurile lui amoroase. Ei bine! Am descoperit că şi eu îl scîrbeam pe el. A urmărit evoluţia pubertăţii mele cu un fel de dezgust, cu un fel de moralitate făţarnică, el care n-a ştiut toată viaţa ce înseamnă pudoare. îmi ţinea predici. Nu putea să sufere gîndul că-mi creşte păr la subsuori. Aş fi avut de ce rîde, dacă aş fi fost în stare să rîd pe vremea aceea. Descoperisem că toată puritatea copilului constă în convingerea lui disperată că există fără îndoială, că există cu siguranţă suflete curate în lume, dar că vai! el nu se numără printre ele... Şi acuma să mă întorc la povestea mea. în cinci ani am trăit cu opt femei, şi n-au fost opt aventuri, nu, au fost opt legături, despre care ai cam mirosit tu ceva... Să lăsăm asta. Odată, pe la douăsprezece noaptea, am intrat la Vachette cu o oarecare Carmen. Şi pe cine crezi că văd la masa de alături? Pe tata cu Paula Lescure. Mi-a venit să sparg tot ce se găsea în prăvălie, ceea ce n-ar fi fost nici drept, nici

cuminte. Cam în vremea aceea, făceam şi crize de furie în cel mai curat stil Pasquier. Asemănarea era izbitoare, într-o zi, în omnibuz, am zărit un domn care avea un tic al pleoapei. Şi am început să-l imit ca să-mi bat joc de el, cum făcea şi tata. Pe urmă, am fost ca bolnav toată seara, da, de părere de rău. Ce perioadă! în tinereţea fiecărui bărbat există un moment penibil, cînd se pomeneşte pradă şi fără nici o apărare celor mai mari primejdii. Am trecut şi eu prin astfel de momente.

Laurent tăcu cîteva clipe, apoi Justin spuse cu seriozitate:

— Cred că eşti nedrept. Afirm că eşti nedrept. Y-a crescut pe toţi şi chiar v-a crescut destul de bine. Dacă te-ar auzi cineva, ar spune că-i un fel de monstru. De ce-l urăşti, dragul meu?

— Ceea ce-i reproşez, murmură Laurent, ţine de tot ce-i mai intim în fiinţa lui, îi reproşez... că sînt ceea ce sînt. Stai puţin: îi reproşam... căci, azi, Justin, nu-i mai reproşez nimic. M-am liniştit şi m-am vindecat. Mi-am găsit contra- otrava şi refugiul.

— Ce refugiu?

— Nu-ţi pot spune totul, nici chiar ţie, nu, nici chiar ţie. Nu mai sînt un copil şi nu mă joc cu cuvintele. Care-i refugiul meu? E un sentiment dezinteresat, cu desăvîrşire curat, şi tocmai de aceea lipsit de speranţă.

— Dă-i înainte, dragul meu, îmi dau seama ce vrei să spui.

— Da, poţi să-ţi dai seama. Aşa se face că sînt liniştit, că mă simt împăcat şi liniştit de cîteva luni de zile. Ce-i mai frumos e că nu mai sînt supărat pe nimeni. Ba chiar m-am hotărît să nu mă mai iau la harţă cu ei, să-i iubesc pe toţi, pe Joseph, pe tata, pe Ferdinand, pe Claire şi pe ceilalţi. Pe toată lumea. Culmea e că-i înţeleg. Joseph ştie totdeauna ce vrea, pentru că vrea lucruri simple. Eu nu ştiu totdeauna ce vreau, fiindcă ceea ce vreau e colosal.

Cei doi prieteni mai făcură cîţiva paşi, apoi Justin rosti cu gravitate:

— Sîntem ultimii romantici. Are să vină o generaţie care are să-şi bată joc de noi.

Ceva mai tîrziu, Laurent reluă cu o evlavie calmă:

— Ca să uit de casă, ca să uit de fosta noastră casă, ar trebui să am o casă a mea, să întemeiez şi eu un cămin şi să-mi creez tradiţii. Ei bine! Ascultă-mă bine, Justin: n-am să fac aşa ceva. M-am studiat cu prea multă atenţie, ştiu ce-i cu mine.

CAPITOLUL V

O IZOLARE ACTIVĂ. CONVERSAŢIE ÎN AMURG. DESPRE EXPERIENŢA ADEVĂRURILOR ELEMENTARE. UN AVERTISMENT MISTERIOS. PETE MICI PE MÎINI. LAMPA SE STINGE. UŞURAREA AMARĂ PE CARE ŢI-0 DĂ ÎNTUNERICUL.

Fiindcă lumina zilei începea să pălească, Laure Desgroux invîrti rotiţa lămpiţei cu cărbuni. O lumină ţîşni din cilindrul negru şi începu să înoate, prizonieră, într-o sferă plină de apă albăstruie. Fata îşi îndreptă spinarea, îşi umflă pieptul, ridică mîinile, căscă ca un copil, scoase un oftat lung, care-i umplu ochii cu lacrimi inofensive, apoi se înclină iar, cuminte, asupra microscopului. Pe fereastră se zărea o grădină melancolică. Bolnavi în halat albastru se plimbau prin ea sorbind adierea călduţă a apusului. Liniştea era mare. Din cînd în cînd, cîte o trăsură care trecea pe strada de alături zguduia zidurile, şi flacăra albastră, prizonieră, începea să palpite.

Laborantul intră tîrşindu-şi papucii. Pe vremuri fusese supus chiar în spitalul acela la o operaţie grea; apoi se însurase în timpul convalescenţei cu infirmiera care-l îngrijise. Acum locuia acolo, în lumea aceea ruptă de lume, ca o plantă speriată care nu mai poate ieşi din seră. Laborantul întrebă:

— Nu mai aveţi nevoie de mine? Gata, domnişoară?

Vorbea cu o voce fără timbru, părînd că şi-o smulge din pîntece cu eforturi ucigătoare. Fata zîmbi cu gura ei frumoasă şi mobilă.

— Nu, nu, nu mai am nevoie de dumneata.

— Atunci iau şi animalele.

33*

Laborantul apucă două cuşti pline de şoareci albi cu ochişori de rubin. Micile animale scoteau strigăte ascuţite, care străpungeau tăcerea ca nişte ace.

O clipă se mai auzi zgomotul pe care-l făceau papucii laborantului tîrşindu-se pe culoare. Apoi liniştea se restabili şi lumina lămpii deveni treptat mai puternică decît lumina zilei.

Trecu un răstimp. Uneori, fata prindea pe dibuite cu degetele ei delicate un ac de cap gata să lunece din coc şi-l înfigea iar în păr. Alteori îşi îndrepta spinarea şi-şi freca ochii obosiţi sau fredona cîte o melodie de singurătate, unul din acele cîntece fără cuvinte, fără istorie şi fără sfîrşit pe care-l păstrăm numai pentru noi.

în cele din urmă, Laure se întoarse şi fu cît pe-aci să scoată un strigăt de mirare.

Înveşmîntat cu severitate în negru, Censier rămăsese în picioare lîngă uşă, în fundul camerei.

— Sînteţi de mult aici? întrebă fata.

Renaud făcu un gest afirmativ din cap. Apoi se apropie, îşi aruncă mănuşile şi pălăria pe o masă, şi în cele din urmă se aşeză. Deşi părea obişnuită cu gesturile lui tăcute, Laure Desgroux îşi pironi asupra savantului privirea plină de nelinişte.

Censier se silea să zîmbească. Două riduri mari şi chinuite coborau pe obrajii lui scobiţi. Din cînd în cînd, colţurile gurii îşi alterau linia. Censier privea cum dansează flacăra albastră în închisoarea lichidă.

— Ai lucrat? întrebă el.

— Desigur, ca de obicei.

— Ar trebui să-ţi mulţumesc, poate chiar să te felicit, dar mi se pare că te invidiez.

— Şi dumneavoastră lucraţi mult, spuse ea. Cred că n-aţi lucrat niciodată aşa de mult ca în clipa de faţă.

Renaud ridică din umeri şi trase adînc în piept aerul încărcat cu mirosurile familiare: mirosul esenţei de cuişoare, de benzină, de alcool curat, apoi spuse:

— Sînt obosit.

— Aţi fost departe?

Censier clătină din cap şi murmură următorul răspuns ciudat:

— Nu, sînt obosit de mine. In seara asta mai mult decît în alte seri.

Laure se întoarse cu faţa spre el. Renaud Censier nu era un om din acei care se plîng mereu. Fata spuse cu elan :

— N-aş putea să vă ajut, domnule? N-aş putea să vă fiu de folos cu ceva?

Renaud plecase capul şi-şi privea mîinile împreunate, pe care le ţinea strînse între genunchi.

— Nu, spuse el, nu, pentru aşa ceva nu-i nevoie de ajutor.

Se făcuse noapte. Fata începu să strîngă preparatele într-o lădiţă de brad. Scria cu grijă pe fiecare lamă cîte o cifră sau cîte un cuvînt. Din cînd în cînd arunca asupra savantului o privire atentă, încrezătoare şi mirată. Censier începu iar să vorbească cu o voce joasă, timidă, cu accente stîngace. Spuse următoarele:

— Vine momentul cînd anumite gînduri pe care le credeai familiare, domesticite, supuse, redevin veninoase, în viaţa noastră există mai multe prilejuri cînd trebuie să aflăm adevăruri foarte simple. Dumneata eşti tînără, şi totuşi te gîndeşti că într-o bună zi, o zi pierdută în viitor, soarele va răsări asupra unei lumi din care vei fi dispărut. Te gîndeşti la asta zîmbind, fără convingere, bineînţeles, şi fără amărăciune, ca la o eventualitate prea puţin probabilă. Şi ai dreptate. Aşa gîndeam şi eu pe vremuri. Dar astăzi, gîndurile acestea mă vizitează din nou. Au tăria unei obsesii, nu mă pot descotorosi de ele. Mi-e de-ajuns să privesc un rîu ca să mă gîndesc că într-o bună zi va curge, va continua să curgă fără mine, fără Renaud. într-o zi, marea se va izbi cu zgomot de ţărm — tare-mi place zgomotul mării, în el sînt cuprinse toate zgomotele şi toate cîntecele lumii — ei bine! marea va face zgomot ca de obicei, dar eu nu voi mai fi pe pămînt. într-o zi, curînd, ah! foarte curînd, anotimpurile vor pluti deasupra pădurilor, dar eu nu voi mai fi decît o amintire şovăitoare în inimile cîtorva fiinţe. Zîmbeşti? Bine faci. Dar e nevoie de multe suferinţe, pentru ca astfel de gînduri să ia deodată aspectul şi mersul ■certitudinii.

— Nu zîmbesc, spuse Laure. Cred că sînteţi prea tînăr ca să vorbiţi despre bătrîneţe.

— Nu sînt un om uzat, ştiu asta şi o simt. Pot să mai trăiesc încă douăzeci şi cinci de ani, ca răposata maică-mea, sau treizeci, ca unchii mei din partea tatii, care n-au murit încă. Dar ce înseamnă pentru mine această speranţă vagă? Am primit avertismentul.

— Ce avertisment, domnule?

Renaud Censier nu răspunse. începu să se plimbe prin laborator. Mergea încet, cu atenţie, ocolind mobilele, scaunele şi aparatele. în cele din urmă reluă, silindu-se iar să zîmbească:

— N-ar trebui să vorbesc despre aşa ceva, mai ales dumitale n-ar trebui să-ţi vorbesc. Iartă-mă, dar sînt extenuat de insomnie. Nu mai dorm, nu mai ştiu să dorm. Mi-aş da un deget de la mină pentru o noapte adevărată, deplină, pentru o noapte adevărată de absenţă şi de neant.

Urmă o tăcere lungă. Renaud privea spre fată, zîmbind cu un aer încurcat.

— Iartă-mă, mai spuse el. Era primăvară cîndsuferinţa s-a cuibărit în mine. Acuma va trebui să se obişnuiască şi cu vara, să se obişnuiască cu zilele lungi, cu căldura, cu străzile lipsite de umbră, mă rog, cu tot felul de lucruri care se pot transforma şi ele în meschinării.

Surprinsă de privirea lui ciudată, fata plecă ochii şi întrebă încet:

— Ce vă doare?

Savantul îşi încovoie spinarea şi răspunse în şoaptă:

— Probabil că vreau lucruri pe care nu le pot căpăta. Asta e! Eram un rege. Eram într-adevăr unul din regii lumii. Făceam cu bucurie o muncă pe care o iubeam. Se pare că o făceam bine, o făceam în izolarea care mi-e mai scumpă decît orice. Nu doream nimic. Eram fericit. Ce s-a întîmplat, cerule? Acum sînt un om sărac, sînt un mizerabil, am dispreţuit anumite forţe care se răzbună azi. Pot să mai trăiesc douăzeci sau treizeci de ani. dar eu renunţ la viaţă din clipa aceasta. Nu înţelegi ce spun şi e firesc, îţi spun lucruri care au sens numai pentru mine. Totuşi îmi face bine să le spun.

îşi trecu de cîteva ori mîinile lungi peste faţă. Laure clătina din cap cu un aer încurcat şi perplex.

— Nu sînteţi fericit, murmură ea, şi lumea întreagă vă admiră.

Renaud Censier ridică din umeri. Se aşeză iar, întinse încet mîinile spre lumină, le aşeză pe marginea mesei şi începu să le examineze cu atenţie.

— Am pete negre pe mîini, spuse el. Priveşte, pe dosul palmei. Ah! nu-i o boală. Petele astea sînt... cum să-ţi spun? Pete de bătrîneţe. Au apărut de vreo doi sau trei ani, dar nu le observasem pînă acum.

Se ridică iar, făcu ciţiva paşi prin "ameră şi, deodată ca o voce schimbată de emoţie, spuse:

— Petele astea n-am început să le văd decît acum patru sau cinci luni, de cînd te cunosc.

Se lăsă o tăcere tulbure. Renaud era în picioare, ţeapăn şi nemişcat. In cele din urmă, reluă:

— Ar fi o uşurare pentru mine să cred că nu eşti supărată, pentru că ţi-am făcut... această confidenţă.

Fata îşi ascunse faţa în mîini şi răspunse cu o voce de şcolăriţă:

— Nu, domnule.

Savantul reluă, cu glas înăbuşit şi stăruitor:

— S-ar putea să fii supărată. Eu sînt supărat pe mine. Mi-am promis de sute de ori, solemn, cucernic, să nu spun ceea ce ţi-am spus. Puţin îmi păsa acum şase luni de aceste petişoare de pe mîini. Şi puţin îmi păsa de barba asta căruntă şi de faţa asta trecută. Ce-mi păsa de toate astea înainte de dumneata, da, înainte de dumneata? Moţăiam cufundat într-o fericire adîncă: aveam munca mea, ştiinţa, pacea şi mai ce încă? Şi cariera. Era prea frumos, zău aşa. Era prea simplu. Acum m-am trezit. Te implor, nu începe să plîngi. Mi-e ruşine şi aşa. Dumneata eşti viaţa! Nimeni nu poate să te privească fără bucurie, fără entuziasm. ;Şi poftim! Mi-ai fost trimisă ca să înţeleg că nimic nu se poate reîncepe. Dumneata eşti tinereţea şi-mi aduci un avertisment al morţii. Haide! Şterge-ţi ochii. Dacă te-ar vedea cineva, ce-ar crede? Că te-am certat, că sînt un călău al copiilor. Te rog să nu răspunzi nimic. Şterge-ţi ochii şi pe urmă... pe urmă lasă-mă singur. Nimic nu mi-e mai scump decît prezenţa dumitale, aşa că lipseşte-mă de ea. Nu merit mai mult. Lasă-mă, fetiţo. E tîrziu. Du-te! Du-te cu colegii dumitale. Du-te cu tinerii de vîrsta dumitale.

Renaud Censier a rămas singur. Pe fereastră se zăresc luminile spitalului. Sînt slabe şi şterse, par să sufere, cum suferă toate sufletele în locul acesta de suferinţă. Lămpiţa cu arc oftează în cilindrul negru. Din cînd în cînd se potic neşte. S-ar zice că tuşeşte şi că geme. Reflexul ei înoată şi tremură în sfera de apă albastră. Laboratorul nu e luminat decît de acest reflex. Umbre nelămurite şi diforme se înghesuie în colţuri. Renaud trage un sertar şi ia o pipă de pămînt, lungă şi fragilă. O umple cu tutun negru şi începe să fumeze.

îşi spune următoarele: „Nici măcar nu mai doresc să fiu fericit. Dacă îngerul păcii s-ar înfăţişa înaintea mea, ţinînd fericirea în mîini, i-aş întoarce spatele. Nu mai doresc decît să sufăr şi să mă torturez. Nici în perioada frămîntărilor adolescenţei n-am fost mai slab şi mai dezorientat în fata lumii şi în faţa mea însumi. Ce revenire dureroasă! în anumite seri, suferinţa mă oboseşte, ba chiar sînt incapabil să sufăr cum trebuie. Atunci aştept nemişcat,

aştept un nou asalt al valurilor. Energia se întoarce în cele din urmă, se întoarce, şi suferinţa vine şi ea. Cine e? Cine-i acolo?"

Renaud s-a ridicat dintr-un salt. A vorbit cu glas tare şi vocea lui face să vibreze flacoanele şi eprubetele. Se aşază iar şi începe iar să gîndească.

„Nu, nu-i nimeni. Mi se întîmplă acum foarte des să vorbesc cu glas tare. Pe vremuri îmi băteam joc de momentele de visare. Dar există oare vreo suferinţă de care omul are dreptul să-şi bată joc? Cît de ingrat sînt! Am avut partea mea. A fost frumoasă. A fost superbă. Aş mai putea să pun mîna pe ea. Dar nu, mi se pare că n-am avut nimic. Fireşte, mai am de ales, dar cînd să sfîrşesc? Cînd să merg mai departe? Pot într-adevăr să aleg? Poate că am să ajung şi eu un savant bătrîn, asemenea tuturor savanţilor bătrîni, care-şi supraveghează bolile, mîinile, gloria, disputele şi ambiţiile, ca bietul Blomberg. Oare într-adevăr n-am de ales? Dacă trăiesc, ştiu că mă voi vindeca de boala asta înfiorătoare. Să mă vindec! Nici măcar nu-mi pot închipui că lumea va mai fi vreodată luminoasă, nici chiar că va mai fi vreodată suportabilă. Asta ce înseamnă?"

Lampa oftează. Lumina scade şi se stinge. Sfera albastră dispare în întuneric.„Da, îşi spuse Renaud, ar fi trebuit să învîrtesc de rotiţă şi să apropii cărbunii. Acum se consumă şi se împrăştie, aşa cum se întîmplă cu toate, cu toate. Atîta pagubă! E bine în întuneric. Ce numitor comun există între fetiţa asta şi chinul meu nemaipomenit? S-ar zice că ea e de vină, dar uneori ajung să uit de existenţa ei."

Renaud trage două-trei fumuri, apoi pipa şe stinge şi ea.

„Vreau, să renunţ, fireşte. Dar e de-ajuns să vrei? E de-ajuns să-ţi suceşti gîtul cu mîinile? Dumnezeule! Sigur e că nu mai ştiu ce vreau. Dumnezeule? De ce Dumnezeule? Haide, haide, fără şmecherii. Să nu amestecăm ideea de Dumnezeu cu această mică dramă de pe pămînt."

CAPITOLUL VI

NU VĂ ATINGEŢI DE SECURE. PASQUIERADELE ŞI PÂQUERITA. CRIZE DE FURIE, INVENŢII $1 BREVETE. ,.MANUALUL DEPUNĂTORULUI PERFECT." ORIGINILE OBSCURE ALE CURĂŢIRII PRIN VID. UN PROPRIETAR IN PRIMEJDIE. TOTUL SE TERMINĂ PRINTR-UN CATACLISM. LAURENT E ÎNGRIJORAT.

— Va să zică mi-ai pomenit despre secure. Ce-i povestea asta cu securea? „Nici o vorbă despre secure! Nici măcar o aluzie!" Ştii că devine înspăimîntător! Vorbiţi toţi ca) regele Carol al Angliei. E tragic, ştii?

Laurent rîdea din toată inima.

— Nu, spuse el. E numai cam ridicol, ca tot ce e în legătură cu onorabila mea familie. Din moment ce ai început să alcătuieşti cuvinte şi fiindcă ai inventat chiar azi termenul de Pâquellerie, tare am chef să-ţi spun că povestea asta cu securea nu e în definitiv decît o pasquieradă sau, mai bine zis, o criză de pâquerită. Alege. Ah! Crizele de furie ale tatii sînt mai rare decît pe vremuri. Asta nu înseamnă că se stăpîneşte, nu-l cred în stare de aşa ceva. Dar nu mai are încredere în el însuşi, în forţele şi în rezistenţa lui vocală. A ratat două sau trei crize de furie de mare ţinută. îţi dai seama ce vreau să spun? Nişte ocazii măreţe* nişte împrejurări deosebit de favorabile, cu public numeros şi pus la punct. Pentru un artist de talia lui, era ceva asemănător cu un concert sau cu un recital de furie. Ei bine! A făcut stînga-mprejur şi a dat înapoi de două-trei ori. De-atunci, nu mai are încredere. Trebuie să' se simtă în Toce. Şi-apoi, în faţa noastră, a copiilor, şovăie şi tergiversează. Am fost primii lui admiratori, admiratorii lui îngroziţi. Pe urmă am crescut. Uneori, Joseph vorbeşte cu o voce puternică, vocea lui Hercule din Hale şi spune, ah! pe un ton foarte drăguţ: „Tată, dacă ai într-adevăr intenţia să ne sperii, trebuie să ne anunţi". Şi tata începe să fluiere şi să vorbească despre vremea de afară. Cred că, între patru ochi, mai face încă, numai pentru mama, nişte crize de furie confidenţiale. Cu mama îi merge totdeauna, mai găseşte posibilitatea de a-i face cea mai bună impresie. Mama tremură şi azi şi nu sînt absolut sigur că ar putea să se lipsească de această spaimă delicioasă.

— Şi povestea cu securea?

— Ajung şi la ea. Puţintică răbdare. Ţi-am spus că acuma, ţicneala cea mare a tatii sînt invenţiile. îşi vede mai departe de medicină, ba chiar, de bine de rău, trăieşte din ea; dar toată forţa lui de visare, care nu-i de lepădat, e pusă în slujba invenţiilor. Din nefericire, pentru a-şi apăra o eventuală reuşită, un inventator adevărat trebuie să facă mereu rost de brevete. în ultimii ani, situaţia materială a tatii nu mai era atît de îngrijorătoare ca altădată. Dar a descoperit brevetele şi din acel moment, adică de trei ani Încoace, mama trăieşte într-o spaimă. Şi vorbesc numai •despre mama. Un brevet nu costă prea scump, nu ştiu exact «cit. vreo cincizeci de franci poate. Grozăvia e că tata s-a

<lovedit a fi un inventator foarte fecund. Toată ziua are idei. Are aşa de multe, încît pînă la urmă are să-mi fie groază de ingeniozitate. Tata nu mai face un pas fără să viseze «n aparat, nu foloseşte un singur obiect fără să se gîndească Sa ameliorarea lui. Uneori îşi contemplă linguriţa, serviciul de muştar, călimara şi peria de unghii, da, oricare din aceste ustensile despre care s-ar putea crede că sînt inventate o dată pentru totdeauna pînă la sfîrşitul lumii; le priveşte visător şi mama începe numaidecît să dea din cap, să ofteze inspăimîntată şi se întoarce spre noi de parc-ar vrea să ne cheme în ajutor. Atunci tata zîmbeşte, îşi netezeşte cu un deget mustăţile pe care nu le vopseşte încă, şi care au rămas f)înă azi de un blond miraculos. Zîmbeşte şi gata: a făcut

o invenţie. A descoperit invenţiile la cincizeci şi cinci de ani, aşa cum, la aceeaşi vîrstă, alţii descoperă literatura sau ■ erotismul. La început îşi depunea el însuşi brevetele. Rezultatele erau înfiorătoare. Sau nu le depunea acolo unde trebuia, ceea ce însemna că erau nule, cum se spune în jargonul lor. Sau nu le depunea decît într-un singur exemplar, şi se pare că trebuie două. Atunci o lua de la început: numai că cele două exemplare pe care le redacta singur nu erau absohit identice. Uneori uita nu ştiu ce amănunt grafic în duplicatul desenului sau în borderou. Mi-aduc aminte că într-o zi a semnat numai de trei ori în loc să semneze de patru ori. încearcă să-ţi închipui crizele lui de furie, exploziile de sarcasm, diatribele împărţitoare de dreptate. Tata are o înclinaţie naturală spre fraudă. I se spune că trebuie să facă cererea pe o foaie de hîrtie de 29 pînă la 34 centimetri lungime, pe 20 pînă la 22 centimetri lăţime. Cam aşa cred că e. Ar trebui să ştiu regulile pe de rost, destul ne-a vorbit de ele. E destul să afle care sînt dimensiunile obligatorii, că tata simte nevoia de a încălca regulamentul. E unul din aspectele caracterului său. Prin urmare îşi trimitea cererea — vorbesc despre asta la trecut, acum totul s-a schimbat — îşi trimitea cererea pe o foaie de hîrtie de 28 de centimetri. Dinadins, de curiozitate.

— Şi cererea era respinsă.

— Bineînţeles. E de necrezut, dar aşa e. Funcţionari» sînt vigilenţi. Se vede că numai la asta se gîndesc. Pe scurt, în primul an totul a mers groaznic. După aceea a descoperit că există oficii de brevete.

— Şi atunci totul s-a aranjat?

— Ah! Nu. Ar fi prea simplu. Se pare că există birouri foarte serioase şi case de încredere. Dar s-ar zice că tata miroase de departe aceste case şi se fereşte de ele cu scîrbă. In mod aproape automat e atras de falsificatori, de escroci şi de canalii. Simte nevoia să fie păcălit, să fie dus de nas. Asta ţine de firea lui. Iată de ce a făcut tovărăşie cu un birou suspect şi, de atunci, a înnebunit cu adevărat. Cumpără brevete nu numai pentru Franţa, dar şi pentru Kamciatka, pentru Honduras, pentru Zambezia, pentru tot felul de ţări imposibile. E o nevoie, o boală. Uită să-şi reînnoiască brevetele la timp. Asta înseamnă pierderea drepturilor şi bani aruncaţi pe fereastră. îşi petrece serile redactîncl „Manualul depunătorului perfect". Ce părere ai despre astfel de literatură? Şi are procese, nenumărate procese. Atunci mama îşi ia pelerina şi mantoul cu glugă şi se duce, •ca de obicei, să se descurce cu oamenii de afaceri. Tata a ■descoperit unele lucruri care mai fuseseră descoperite de •douăzeci de ori pînă acum. Ştii poate că statul nu dă nici o ¡garanţie: se mulţumeşte să înregistreze şi să dea o dată. Eu nu ştiam toate astea, dar încep să mă interesez, constrîns de împrejurări şi pentru că mama... Ştii, Justin, pentru evitarea accidentelor de cale ferată, inventase ceva destul de interesant. Zău că da. Trebuie să-ţi mai spun că nici «nul din brevetele tatii nu e încă exploatat sistematic. Asta nu-l supără, important e să facă invenţia şi s-o depună. Cit despre invenţia curăţirii covoarelor prin aspirare...

— Ah! oftă Justin ridicîndu-şi braţele spre cer, niciodată n-am să aflu ce-i povestea cu securea.

— Invenţia asta pentru aspirarea prafului din covoare ini se pare paradoxală, totuşi s-ar putea ca unii oameni mai înţelepţi... închipuie-ţi un aparat care face vidul. Fireşte, metoda cea mai simplă e trompa de apă. Cunoşti sistemul. Intr-o zi, tata mi-a făcut o vizită la laborator şi a văzut trompa de apă. Imediat a holbat ochii. O săptămînă după aceea, îşi începea experienţele în apartamentul din rue •d'Alesia, fosta lor locuinţă. Probabil că debitul robinetului ■era cam slab. Tata a chemat instalatorii, care au făcut, bineînţeles, mare dandana. De cînd cu invenţiile, mama s-a obişnuit. Toată ziua curăţă şi şterge, uneori mai stinge şi cîte un început de incendiu. Prin urmare, tata a instalat două robinete mari cu un debit grozav. Şi-a reluat experienţele şi a mers aşa mai departe două săptămîni. Locatarii se cam mirau pentru că ţevile cîntau, sforăiau... mă rog, tărăboiul pe care-l face apa în casele din Paris. Intr-o zi, spre seară, cineva a sunat la uşă. Mama

s-a dus să deschidă şi a întrebat: „Aţi venit la consultaţie?" „Nu, a răspuns musafirul, eu sînt proprietarul".

— Va să zică, spuse Justin ascultînd cu atenţie, şi •asta-i o poveste cu un proprietar?

— Şi asta! Nici nu ştii cîtă duşmănie poartă tata rasei proprietarilor. Nostim e că Joseph începe să facă parte din corporaţia duşmană, fiindcă a început să cumpere clădiri.

— Şi ce spune proprietarul?

— Spune că vrea să-l vadă pe tata. Dar tata, care are de lucru, nu binevoieşte să apară. Mama începe să tremure şi se sileşte să-l liniştească pe proprietar. Proprietarul îşi exprimă cu glas tare, pe palierul etajului, tot felul de reclamaţii în legătură cu consumul de apă. Şi-i dă aşa înainte cel puţin zece minute. Mama ghiceşte că, în camera invenţiilor, tata se agită, dar proprietarul discută, socoteşte, face raţionamente. Şi nu mai termină. Deodată, tata deschide uşa. El e! Iată-l pe palier. Mama nu-şi poate stăpîni un strigăt, de groază. Tata are în mină o secure. Gîndeşte-te! niciodată., chiar în cele mai cumplite izbucniri, tata nu înjunghiase un proprietar.

— Mi se încreţeşte carnea de groază.

— Aşteaptă o clipă. Tata arată securea cu gestul omului care împarte dreptate. începe să vorbească. Acceptă să rostească o sentinţă şi spune: „Vă plîngeţi din cauza apei, domnule. Vă plîngeţi pentru un fleac. De-acum înainte vă veţi plînge pentru ceva serios!" Şi spunînd acestea, tata ridică securea şi izbeşte din toate puterile în instalaţia de canalizare, adică în coloana ascendentă lipită de zid lîngă el. O trombă de apă ţîşneşte. Tata se dă în lături liniştit, scutură cîţiva stropi de lichid rătăciţi pe reverele jachetei şi declară: „Acuma puteţi să ţipaţi". Proprietarul asta şi face. Toată casa vuieşte şi peste puţin e cu dosul în sus. Apa se revarsă în cascade pe scări. Proprietarul e palid la faţă. Tata îşi trage mustăţile. Mama strigă ca o nebună. Peste alte două-trei minute sosesc pompierii, care au fost chemaţi. Apa curge, pompierii se caţără sus, dini toate apartamentele se aud tînguiri. In sfîrşit, spect acolul obişnuit, atmosfera de catastrofă, ceea ce Joseph nu meşte „leit tata, tata cap tăiat". Asta-i tot, pe cuvîntul meu.

— Ah! spuse Justin, găsesc că-i destul.

— Şi iar au trebuit să se mute. Iată de ce se instalea ză acum în acest faimos faubourg Saint-Antoine. Se pare că-i mai bine să nu se vorbească de faţă cu tata despre chestia cu securea. Se pare că-l indispune .

Justin izbucni în rîs.

Da, spuse el strîngîndu-l pe Laureat de braţ, da, n» e un tată comod, dar nu e nici plicticos, e chiar amuzant. Trebuie să recunoşti că are aspecte neprevăzute

— .O să mai vorbim noi odată, spuse Laurent, cu sprîncenele zbîrlite. O să mai vorbim despre asta, da^că are să fie socrul tău.

Justin lăsă braţul lui Laurent şi se întunecă deodată.

— Am ajuns la Papillon, spuse o clipă după aceea Laurent. Vino, dragă Justin, să coborîm în speluncă. Aha! Uite că e aproape plin.

îşi scoase pălăria, aruncă o privire în jur şi adăugă cu un aer îngrijorat:

— Trebuie să fie aproape nouă, şi Laure încăn-a venit. !N"u înţeleg nimic.

C A P I T O L U L VII

PRIVIRE ASUPRA SPELUNCII. CONVERSAŢIE IV JURUL MESEI. CONTRAPUNCT SENTIMENTAL ţii POLITIC. JOSEPH, SAU PERSEVERENŢA. MEDITAŢIE ÎN OCHII CICLONULUI.

Restaurantul Papillon dădea pe rue de la Huchette, chiar la nivelul trotuarului îngust. Avea o sală decorată cu imitaţie de marmură, pe care două coloane sfrijite, zugrăvite în imitaţie de caneluri, doreau s-o sprijine. Meseriaşi, birjari şi funcţionari îşi mîncau tocana în această sală şi comentau ziarele. în fundul sălii începea o scară in spirală pe care coborai în subsol.

Opinia publică, limbajul poetic şi jargonul savanţilor au compromis pentru totdeauna cuvîntul a coborî, con fu n- dîndu-l cu ideea de înjosire, de înfrîngere şi de moarte. Iată de ce cronicarul izbuteşte cu greu să explice fenomenul paradoxal în virtutea căruia clienţii lui Papillon care coborau scara aveau certitudinea ameţitoare a nobleţii, a succesului, a îmbogăţirii, pe scurt, a înălţării.

Totuşi, sala de jos era sărăcăcioasă, joasă, prost aerisită şi luminată cu zgîrcenie. Era doar un fel de cavernă — medicii o numeau „spelunca" — dar această cavernă era pe vremea aceea unul dintre centrele spirituale de pe malul stîng al Senei.

Léon Schleiter trona în speluncă. Celibatul, salariul lui care era modest pe vremea aceea şi austeritatea convingerilor sale politice îl osîndeau să se mulţumească cu bucătăria restaurantelor. N-a renunţat la ea decît pentru alimentaţia fastuoasă şi plicticoasă a meselor ministeriale. Aici, ca

pretutindeni, continuă să ciugulească atit cit îi îngăduie un stomac delicat.

Chabot, Vuillaume, Eugène Roch, ameţiţi cu toţii de teoriile lui Le Dantec[1], elaborau în fiecare săptămînă, în această pivniţă alimentară, noi definiţii ale vieţii. Testevel întreţinea focul literaturii adevărate. Victor Legrand îşi rostea profeţiile referitoare la toate problemele de filozofie biologică. Laurent, Laure şi uneori Justin nu se dădeau în lături să consume la întîmplare o hrană de calitate şovăielnică şi păreri vehemente. Toţi aceşti oameni trăiau cu modestie şi se îmbrăcau ieftin pe rue Saint-André-des-Arts, în dugheana lui Latreille, telal de mare renume.

Laurent se aşează lingă Justin şi spuse aruncînd o privire spre uşă:

— Laure ar fi trebuit să fie aici. N-avea mare lucru de făcut.

Schleiter îşi întrerupse peroraţia pentru a acorda o clipă de atenţie noilor-sosiţi.

— Ce face ilustrul domn Censier? spuse el pe un ton uscat.

Laurent încruntă din sprincene.

— Schleiter, nu te supăra, eu îl respect pe domnul Dastre, şeful dumitale. Te rog să-î menajezi pe domnul Censier.

— Va să zică ai făcut o pasiune?

Laurent ridică din umeri. Léon Schleiter se si avintase

*

spre noi bătălii.

— Aţi citit, întrebă el, faimoasa moţiune a lui Sembat[2], după atentatul anarhiştilor împotriva regelui Spaniei? Nu? Eu am tăiat-o din ziar. Citeşte-o, Testevel, tu, cu vocea ta splendidă.

'Félix Alexandre le Dantec (1869 — 1917), Dioicg şi filozof francez, adept al unei doctrine materialiste înrudită cu cea a lui Lamarck.

' **Marcel Sembat (1862 — 1922), socialist francez.**Teste vel mormăi ceva şi apucă bucata de bîrtie.

— „Afirmînd caracterul inviolabil al oricărei existenţe «mane, începu el numaidecît, Camera regretă orice act ucigaş, indiferent de forma şi de motivul ce stă la baza lui..."

— Straşnic, strigă Roch. E precis şi indiscutabil. E şi oportun. Ducele Serghei în februarie, regele Spaniei în iunie... Trebuie să luăm atitudine într-o problemă atît de gravă. Dă-mi muştarul...

— Lăsaţi-l să citească pînă la sfîrşit. Dă-i înainte, Testevel.

— „...constată că adevărata origine a atentatelor trebuie •căutată în brutalitatea cu care sînt trataţi muncitorii şi în refuzul brutal de a li se acorda libertăţi politice..."

— Nu înţeleg ce a putut s-o împiedice pe Laure să vină, spuse Laurent. Are să vină, desigur. Nu mi-e prea foame.

— Are să vină, murmură Justin. Şi tu întîrzii adesea. Laboratorul ăsta e la mama dracului.

Testevel îşi termina lectura.

— „...ci în măsurile de justiţie socială, singurele care pot înlătura cauza lor."

— Eu găsesc că e perfect, spuse Eugène Roch.

Schleiter făcea cu capul mişcări scurte şi băţoase.

— E călduţ, e calm. Nu compromite pe nimeni şi nu face rău nimănui.

— Vrei neapărat să faci rău cuiva?

— Trăim una din epocile cele mai extraordinare ale istoriei, declară Vuillaume, cu o voce gravă. Lumea e plină de evenimente mari.

— Toate epocile sînt extraordinare, strigă Legrand cu vocea lui de gheaţă.

— Ah ! strigă Laurent, uite-o !

Laure se ivise pe scară. Lăsă din mîini geanta în care-şi ţinea cărţile şi se aşeză, zîmbind slab, în dreapta lui Laurent.

— Ce tîrziu vii! spuse tînărul. Nu ţi s-a întîmplat nimic?

— Nimic, răspunse ea în şoaptă.

Laure începu să mănînce cu un aer distrat, aproape ■rătăcit. Caverna vuia de zgomotul conversaţiilor. Laurent îşi împinse farfuria şi nu mai mîncă.

— Faptul cel mai regretabil, cel mai amar, cînd vezi că anii trec, spuse Schleiter cu vocea lui lipsită de vibraţie,

— este să-ţi dai seama că nu mai e nimic de făcut pentru împăcarea dintre clase şi că e absolut ridicol să mai visezi că această împăcare s-ar putea înfăptui. Prevăd dispariţia universităţilor populare, unde burghezii sentimentali vin să joace comedia fraternităţii.

— Te condamni pe tine însuţi, spuse liniştitul Yuillamne.

Schleiter ridică din umeri.

— Nu ! nu există fuziune posibilă, nu există flirt între clase! Un burghez, un adevărat burghez poate sau să-şi dea banii, toţi banii — dar aşa ceva nu s-a întîmplat niciodată — şi atunci totul se rezolvă: încetează să mai fie burghez. Sau îşi păstrează banii şi atunci, chiar dacă face politică socialistă, chiar dacă gîngureşte în umbra lui Jaurès, poate să spună ce-o spune: tot burghez rămîne.

— Şi dumneata ce eşti, Schleiter? întrebă Roch.

— Dă-mi nişte orez de post... Eu sînt un om al poporului. N-am nici un ban. In faţa revoluţiei sînt de o puritate perfectă. Adevăraţii revoluţionari dispreţuiesc inteligenţia, se folosesc de ea şi atîta tot. Ia spune, Pasquier, fiindcă veni vorba de bani, se pare că fratele dumitale s-a evidenţiat labursă. Mă auzi, Pasquier?

Laurent nu asculta. O privea cu atenţie pe Lâure şi strîngea buzele.

— Ce-i cu Laure? întrebă încet Justin. S-ar zice că a plîns.

Laurent făcu un gest nerăbdător cu umerii.

— Ai auzit, Pasquier? reluă Schleiter fără să se tulbure. Vorbeam despre fratele dumitale Joseph, tînărul şi strălucitul om de afaceri.

Laurent îl înfruntă o clipă.

— Economiseşte-ţi saliva, Schleiter: fratele meu vine îndată aici. Ai să-l vezi în persoană.

Şi Laurent se cufundă iar în tăcere.

— Rău faci, spuse Victor Legrand întorcîndu-se spre Schleiter, că nu ştii să deosebeşti între burghezia banului, ale cărei greşeli nici prin minte nu-mi trece să le aprob, şi burghezia cultivată, acea puternică elită burgheză care alcătuieşte grandoarea unei ţări. Dacă vei suprima vreodată această elită, va trebui s-o reconstitui, indiferent sub ce nume. O ţară nu poate să trăiască şi să muncească fără o clasă inteligentă care s-o alimenteze cu maeştri şi cu condu

— cători şi care să cunoască de multă vreme tradiţii sau reţete, dacă preferi. Nu-mi vorbi de Rusia: Rusia nu are o elită burgheză...

— Laure, spuse cu voce scăzută Laurent, nu mai sînt prietenul dumitale? Am impresia că suferi, că de cînd ne-am despărţit s-a întîmplat ceva care te necăjeşte.

— Nu, răspunse răspicat fata, nu s-a întîmplat nimic. Nu-mi da vin, dă-mi numai apă.

— ... Nu s-ar spune, Schleiter, strigă Legrand, că ştii mai bine decît oricine ce înseamnă să te smulgi singur din întunericul inferior. E o aventură dureroasă.

— ...Incă n-am împlinit treizeci de ani, repetă Vuillaume cu încăpăţînare, şi totuşi am văzut, de cînd mă ştiu, mai multe reforme sociale decît a înregistrat lumea în douăzeci de secole.

— Ştiu, ştiu asta, spuse Schleiter. Argumentul acesta e oferit de obicei pentru a paraliza singura idee activă: ideea de revoluţie. Nu, zău, Pasquier — îţi vorbesc, dragul rneu — s-ar zice că în seara asta nu acorzi cît de cît intere& singurelor probleme interesante pentru oamenii din epoca noastră.

— Nu-i adevărat! exclamă Legrand. într-o bună zi,, vor exista societăţi care vor cînta *Internaţionala* la împărţirea premiilor; şi vor exista proletari cumsecade, pe cale de îmburghezire, care vor asculta *Internaţionala* cu capul descoperit, după ce vor fi trăncănit despre nemuritoarele- principii din... din...

— Să zicem din 1906, ca să nu pierdem prea mult timp,, strigă Schleiter în mijlocul hărmălaiei.

— ...Dragul meu, mormăi Testevel, care mînca şi bea mult, cred că numele meu înseamnă „cap de viţel". Ştiu asta,, dar puţin îmi pasă şi sper să mă descurc singur, fără revoluţie. Poftim! Iată-l pe fratele lui Pasquier.

în clipa cînd Joseph îşi făcu apariţia în speluncă, discuţia începuse să degenereze, ca în fiecare seară, în ciorovăieli ciudate. Joseph zîmbea. Avea pielea rumenă, faţa vioaie, şi părul strălucitor. Salută larg cu pălăria întreaga societate, apoi se apropie numaidecît de Laurent şi se aşează în spatele lui, călare pe un scaun.

— Ştii, întrebă el rîzînd uşor din burtă, că era cit pe-aci să ne certăm iar, Ferdinand şi cu mine? De data asta din cauza cîinelui lor.

— Ferdinand şi cu tine? De ce? Cu ce poate să te supere cîinele?

— Nu asculţi o vorbă din ce-ţi spun.

— Ba da. De ce să vă supăraţi pentru un cîine?

— Vor neapărat să aducă şi cîinele la serbare.

— Ce serbare?

— Eşti insuportabil cu zăpăceala asta. Vorbeam de serbarea pe care o dau peste cîteva zile la mine, la Pâ-quel-le-rie. Nu mă asculţi, Laurent.

— Ba da: la Pâquellerie... Şi ce-i cu Ferdinand? Aba! Am înţeles. Vor să-şi aducă şi cîinele. Şi ce-ţi pasă?

— Nu pot să-l sufăr. Dar acuma s-a terminat. Familia Ferdinand nu vine fără cîine.

— Eşti un frate admirabil! Vrei neapărat ca Ferdinand să vină?

— N-am să vreau totdeauna, dar de data asta vreau.

— Da, înţeleg... E vorba de familie! Nu cumva ai să-i dezgropi şi pe tante Anna şi pe unchiul Leopold? Şi pe mai cine încă?

— De ce nu? M-am gîndit la asta.

— Dar o să fie destulă lume, o să ai pe cine să faci praf, spuse Laurent cu un zîmbet fără venin.

— Te rog să mă crezi că cel mai greu e să faci praf pe cei din familia ta. Restul n-are importanţă. Mă rog, am să văd ce-i de făcut cu cîinele lor. La ce te gîndeşti, dragul meu? Nu mă asculţi. Stai, am să vorbesc cu Justin. Mă enervezi, micul meu Laurent.

Laurent se plecase spre Laure şi-i spunea:

— Cînd ai să te saturi de zgomotul ăsta, o să plecăm şi o să te conduc pînă acasă. Sînt convins că nu te simţi bine.

O clipă, vocea lui Victor Legrand răsună, limpede, aproape brutală, într-o tăcere relativă:

— ...Ideile sociale protectoare trăiesc un secol, cel mult un secol şi jumătate. Ideea monarhiei absolute n-a domnit mai mult decît un secol şi apoi s-a epuizat. Ideea. de naţiune- patrie durează din 1789. Eu spun că e pe sfîrşite. Dar să nu-ţi închipui, mai ales dumneata, Schleiter, că dacă ideile voastre vor pune vreodată stăpînire pe lume, vor trăi

36*

o veşnicie. Vor da oamenilor speranţă şaizeci sau o sută de ani, după care se vor uza ca şi celelalte.

Schleiter îşi stăpîni cu greu un gest de enervare. Victor Legrand vorbea cu autoritate. Singură energia vorbelor sale izbutea să atragă atenţia celor de faţă, miracol care părea că-l ofensează pe Schleiter.

în picioare, într-un colţ al cavernei, Joseph îl apucase cu amîndouă mîinile pe Justin Weill de reverele hainei şi striga:

— Laurent nu e un spirit perseverent. Cu dumneata se poate discuta, micul meu Justin. Laurent nici măcar nu pare să înţeleagă că această serbare, serbarea pe care o dau la Pâquellerie — după cum vezi am o memorie bună — e un eveniment pentru mine.

— Dacă vrei să vină, murmură încet Justin, invit-o şi pe Laure Desgroux, colega noastră.

— Aha! Foarte bine, foarte bine, răspunse Joseph cu un aer visător. Cum să nu, mi-s dragi tinerii.

Spelunca se umplu deodată de un vuiet de ceartă. Vocea lui Victor Legrand lupta împotriva zarvei.

— ... Vă rog să mă credeţi, strigă el, se va afla în curînd că acest popă Gapon e un poliţist deghizat, da, sau cam aşa ceva. De la ruşi nu ştii niciodată la ce te poţi aştepta. La ei trădarea pluteşte veşnic în aerul respirabil, astfel că nu poţi cunoaşte niciodată nici gîndurile oamenilor, nici ideile pe care le slujesc. Poate că şi ţarul e doar un agent provocator.

— Eşti nebun, strigă Vuillaume. Popa Gapone era în capul răsculaţilor, sub gloanţele soldaţilor...

Joseph ridică din umeri.

— Oamenii ăştia mă fac să rîd, spuse el lui Justin. Şi-ar lămuri mai bine mersul evenimentelor, dacă ar da zilnic o raită la bursă. Acolo, numai acolo se face adevărata politică. Laurent, ascultă-mă, Laurent. Stai o clipă înainte de a pleca. I-am scris domnului Censier.

— I-ai şi scris? Nu-ţi pierzi timpul.

— Desigur că nu. De ce să aştept? Din moment ce m-am hotărît!

— Domnul Censier n-are să vină. E un singuratic, un sălbatic.

— Micul meu Laurent, mă bizui pe tine ca să-l hotărăşti. Ţi-am mai spus, cred, că vreau să fie o adunare reuşită.

Patru sau cinci zile de sărbătoare. O viaţă de castel. Note în ziare şi fotografii în L'*Illustration.* Şi peste o săptămînă, articole despre lucrările de la Roumagne. Am eu grijă de toate... Aha! Domnişoara Desgroux are să-mi facă o mare cinste... Laurent are

să vă explice, domnişoară... Sînt într-adevăr foarte fericit, domnişoară.

Caverna răsuna iar de urlete. De data asta Schleiter conducea iar discuţia şi spunea cu un accent funebru:

— Rusia e aliata noastră, de acord. Dar Rusia a fost înfrîntă. Ziarele franceze îi consacră cîteva fraze amicale în care se simte şi un vag dispreţ. Japonia nu-i aliata noastră, dar Japonia e învingătoare. Toată presa e plină de laude la adresa Japoniei. Morala: trebuie să învingi.

— In privinţa asta, sînt de aceeaşi părere cu dumneata, strigă Legrand cu un rîs scurt. Trebuie să învingi totdeauna. E mai sigur.

— Pe Schleiter nu-l invit, spuse în clipa aceea Joseph.

— Ah ! şopti Laurent, nici nu-ţi cer.

— Nu, mormăi Joseph, nu pot să-l văd. Nici Hélène nu poate să-l sufere. Dacă l-aş invita pe Schleiter, nu m-aş putea stăpîni să-l reped. Şi ar fi urît s-o fac la mine acasă. Lumea ştiinţifică o s-o reprezentaţi tu, domnişoara Desgroux şi domnul Censier.

— Ah ! ce încăpăţînat eşti ! Domnul Censier n-are să vină.

— Lasă că vedem noi. Il cunoşti pe Delcambre?

— Pictorul? Nu. Nu-l cunosc.

— Vine şi el. L-am rugat s-o picteze pe Hélène cu copiii. Delcambre e un tip foarte bine. Pleci? Vrei să te conduc? Te duc unde vrei, bineînţeles. Am trăsura afară.

— Nu, mulţumesc, spuse Laurent. Am mare nevoie să iau puţin aer. Justin şi cu mine o s-o conducem pe Laure pînă acasă. Pe curînd, Joseph.

Cînd ajunseră pe trotuar, cei trei tineri păstrară mai intîi tăcerea. Justin părea însă preocupat de amintirea lui Joseph:

— E convins, murmură el, că gloria soră-ti Cécile, că munca şi reputaţia ta, Laurent, sînt doar nişte atuuri în jocul lui, în jocul lui Joseph. Are un adevărat dar de a simplifica şi de a clarifica universul.

Laurent nu răspunse numaidecât. Arunca din cînd în cînd cîte o scurtă privire asupra obrazului fetei care, în clipa aceea, nu mai exprima decît oboseală adîncă. Deodată spuse, de parc-ar fi răspuns de la mare distanţă reflecţiei lui Justin:

— Idei de gratuitate, de generozitate, de pură speculaţie ! Cine ar fi vorbit despre aşa ceva la mine în familie? Ah f Nu le reproşez nimic. Erau mult prea ocupaţi să trăiască, să se zbată, să se smulgă din ceea ce Legrand numeşte întunericul inferior. Oamenii au nevoie de mult timp liber ca să ajungă la liberul joc

al ideilor. A trebuit să inventăm, să descoperim şi să înălţăm spre lumină ideile acestea. A trebuit să suferim căutîndu-le. Unde? In cărţi, în noi înşine, în viaţă, în conversaţiile maeştrilor. Datorită domnului Censier am putut să înţeleg multe lucruri.

O clipă, fata ridică capul şi aruncă asupra însoţitorilor ei o privire înspăimîntată.

— Despre cine vorbeşti? spuse Justin. Despre tine, numai despre tine. Spui aşa: a trebuit ca noi să... Ştiu, mai e şi Cécile la mijloc. Dar Cécile nu trăieşte pe aceeaşi planetă cu noi.

Laurent clătină din cap fără să răspundă. Ceva mai tîrziu, cei trei tineri se opriră în faţa unei case de pe Boulevard Saint-Germain. Laurent îşi scoase pălăria.

— Am impresia că nu eşti în apele dumitale, Laure, spuse el. N-am să dorm liniştit.

Fata îi răspunse pe un ton aproape enervat:

— Ba nu, să dormi, mă simt foarte bine.

Şi dispăru în gang. Laurent rămase locului îngîndurat.

— Mă duc acasă să lucrez, murmură el. Voi avea o noapte frumoasă faţă în faţă cu Parisul. După vacanţa de Paşte, n-am mai închis fereastra. Pe curînd, dragă Justin.

Şi adăugă:

— Nu sînt liniştit: sînt sigur că Laure are ceva.

Din cîţiva paşi, Laurent ajunse pe rue du Sommerard. Lumina era stinsă pe scară. Laurent urcă încet, îi plăcea puţul acela cilindric şi sonor, luminat slab prin acoperişul de sticlă. în fiecare seară întunericul şi meandrele scării îl desfătau şi-i dădeau o uşoară ameţeală. Deschise uşa bîjbîind. Tot bîjbîind traversă camera şi se apropie de fereastra adînc încadrată de lambriuri. Noaptea era lăptoasă şi senină: o noapte frumoasă, de un albastru-închis. Zărea Parisul nu de la mare înălţime şi de la mare distanţă, aşa cum poate fi văzut de pe crestele colinelor sau din vîrful edificiilor ilustre, ci mai curînd aşa cum înotătorul care iese din apă descoperă crestele valurilor şi imensitatea mării. Din mulţimea delirantă de acoperişuri, de ziduri şi de coşuri de case, se zărea doar oraşul gotic: mai întîi Cluny, apoi Saint- Severin, Notre-Dame, Turnul Saint-Jacques, Sainte-Chapelle şi alte fantome în depărtare. Şi Laurent avea impresia că umbrele acestea glorioase, singurele vizibile, singurele salvate din întuneric, sărbătoresc victoria unei gîndiri încăpăţînate asupra aglomerării nedesluşite de mişcări şi elanuri fugitive.

Laurent îşi aprinse lampa, îşi deschise caietele şi se aşeză. îşi spunea liniştit: „Sînt calm şi hotărît. Am în faţă veşnicia. îmi dau

seama acum că voi săvîrşi un lucru mare. Am avut nevoie de dragostea asta ca să-mi regăsesc drumul, ca să-mi găsesc Orientul. Gît de bogată şi de măreaţă e lumea ! Cît de plină mi-e inima ! Cît de mult iubesc viaţa!"

Laurent ridică capul. Aerul era atît de liniştit, încît o fibră de puf, o pulbere prelungă şi fragilă trecu liniştită şi în linie dreaptă prin lumina pe care o răspîndea lampa, de parc-ar fi avut un scop şi ar fi ştiut ce face.

C A P I T O L U L VIII

MIRACOLUL NU PRESUPUNE EFORT. ELOGIUL GRATIEI. ELOGIUL EFORTULUI. TÎNGUIRILE UNEI INIMI CREDINCIOASE. MÎNDRIE EVREIASCĂ. DUREREA DE A NU IUBI.)

— Ascultă ultimele variaţii, spuse Cécile, Haendel e fermecător în paginile astea. Şi sper că ai ceva bani în buzunar, fiindcă ai să auzi din nou cîntecul cucului. E cel mai simplu şi mai monoton cîntec de pasăre. Totuşi, i-a impresionat pe toţi compozitorii care continuă să ne explice fiecare în felul lui ce semnificaţie are.

Cécile începu iar să cînte şi Justin se cufundă iar într-o incîntare plină de suferinţă. Era domesticit dar nu calm.
Ştiind că nimeni nu putea să-l vadă, îşi muşca cu furie vîrful degetelor şi încheietura mîinii. Gînd ritmul muzicii îl învăluia, scotea înainte bărbia, apoi îşi încleşta şi-şi destindea maxilarele. Aripile nasului lui mare se contractau în măsură. Toate acestea aveau drept rezultat să-l schimonosească.

— Ţi-am spus? întrebă el în cele din urmă, cînd degetele vrăjitoare se opriră din zbor. Fratele dumitale Joseph, pe care l-am văzut din nou ieri seară, crede că prin muncă se poate obţine orice.

Cécile rîse uşor.

— Nu-ţi bate joc de Joseph. întreabă-l mai bine pe Laurent. E aproape de aceeaşi părere cu Joseph— ah! fără voia lui.

— în ce mă priveşte, spuse Justin cu un aer solemn, cred în har, cred în graţie, cred în semnul pe frunte. Respect şi iubesc în dumneata o virtute miraculoasă pe care nu ştiu cine ţi-a încredinţat-o. Poate îngerii!

— Vrei să mă jigneşti? Crezi oare că am primit totul şi că n-am făcut un efort mare şi îndelungat, că nu m-am trudit foarte

mult, că n-am îndurat şi că nu îndur încă zilnic chinurile constrîngerii?

— Ai învăţat să te foloseşti de aripi, dar aripile acestea le-ai căpătat. Dă-mi voie să le admir: nu există nimic mai minunat pentru bietele creaturi terestre.

— Nu ţi-ai bate joc de Joseph, spuse Cécile ridicînd arătătorul, dacă ai cunoaşte mai bine toată povestea copilăriei noastre.

— Cred că o cunosc destul de bine şi nu-mi bat joc de Joseph.

— Ani de zile am trăit din vise, din proiecte, din aburi, din reflexe pe apă. Desigur, cei care n-au cunoscut niciodată aceste alimente fabuloase sînt de plîns. Fraţii mei — mă refer mai ales la Laurent şi la Joseph, dar şi la Ferdinand, fireşte — fraţii mei au jurat de sute de ori, în secret şi în public, că nu se vor lăsa niciodată vrăjiţi de miraje, de fumuri, de loterii şi de jocuri de noroc. Fiecare din ei se ţine de cuvînt în felul lui. Sau crede că se ţine de cuvînt, cum e cazul lui Joseph, care e totuşi un mare visător şi care se joacă, deşi crede că construieşte.

— Şi dumneata? întrebă brusc Justin.

— Eu? De ce să vorbim de mine?

— Şi dumneata ai făcut un astfel de jurămînt?

Cécile scutură din cap şi nu răspunse.

— Dumneata n-aveai nici o nevoie să faci jurăminte, să iei hotărîri, să-ţi impui principii şi să dai pinteni destinului, spuse Justin cu evlavie. Nu te teme: pe Laurent îl iubesc ca pe un frate, n-am să-i micşorez valoarea.

Cécile făcu un gest de consimţămînt cu mina.

— Venim de departe, spuse ea după o tăcere.

— Da, reluă Justin, îmi dau seama: secole de ţărani sau de oameni de rînd. Sute de oameni grosolani, ignoranţi, care nu ştiau să-şi exprime gîndurile şi care, fără îndoială, nici n-aveau decît un mic număr de gînduri. Pasiuni lumeşti neînsemnate, strivite sub poveri. Si deodată, iat-o pe Cécile !

— Da, fireşte, şi pe Laurent, şi pe ceilalţi...

— Iartă-mă. Am spus: „Iat-o pe Cécile", pentru că... Ştii prea bine...

Justin roşi, făcu înconjurul camerei împreunîndu-şi şi desfăcîndu-şi mereu mîinile, apoi spuse deodată cu o voce joasă, fierbinte.şi rugătoare:

— Cécile! Acuma vrei să fii soţia mea? Vrei să...

Se opri deodată. Obrazul fetei, totdeauna pur şi liniştit, exprima spaima şi durerea. Două lacrimi îi ţîşniră din ochi şi buzele începură să-i tremure.

— Iartă-mă, iartă-mă, gemu Justin. N-am spus nimic, nu ţi-am cerut nimic. Să nu-mi interzici să te mai văd. Să nu-mi interzici să te mai aud. Ce m-aş face dacă te-ai depărta cu totul de mine? Uită ce ţi-am spus. Nu vreau să te pierd de tot.

Justin îngenunchease. Apucase marginea rochiei lungi cu volane şi o strîngea, o răsucea, într-un gest de respectuoasă adoraţie.

— Nu-mi spune să plec.

— Nu, nu, nu te gonesc, suspină Cécile cu o voce tremurătoare. Eşti prietenul meu cel mai bun, după Laurent, bineînţeles, după fratele meu Laurent. Nici eu nu vreau să te pierd. Dar nu-mi cere nimic: nu ştiu nimic, nu vreau să spun nimic. Dacă ai şti cît poate suferi un om şi pentru că...

— Pentru ce? Pentru că nu iubeşti?

Cécile făcu un gest cu mîna de parc-ar fi vrut să împrăştie un nor.

— Am călătorit, reluă Justin. Am stat ciăci luni departe de Franţa. Am vizitat ţara strămoşilor mei şi le-am cerut în zadar să-mi dea un sfat. Adevărata mea patrie e unde eşti şi dumneata. De ce nu mă vrei? Pentru că sînt evreu?

Faţa fetei se umplu de gravitate:

— Nu ştiu. Nu cred.

— Într-adevăr? Nu eşti sigură?

Vocea lui Justin nu mai tremura. începu să vorbească cu vigoare şi violenţă.

— Cécile, cine va putea să te admire mai bine decît mine? Gîndeşte-te la asta în clipele dumitale de singurătate. Toată lumea te admiră. Pentru mine trebuie să găseşti un alt verb. Noi, evreii, înţelegem muzica mai bine decît ceilalţi oameni. Cécile, îţi înţeleg geniul mai bine decît oricine, îl înţeleg mai bine decît îl înţelegi dumneata.

îşi izbi pumnii unul de celălalt şi continuă cu amărăciune:

— Ni s-a reproşat — dar nu-i adevărat, nu-i adevărat — că sîntem incapabili să producem artişti mari. Ei bine! Presupunînd că acest gînd absurd ar fi adevărat, iată ce am de spus: ce s-ar întîmpla cu marii artişti dacă n-am exista noi, evreii, ca să-i înţelegem şi să-i sărbătorim? în noi e acumulat entuziasmul lumii. Ori de cîte ori cînţi la Paris, la Londra şi la New-York, într-unui din marile oraşe inteligente, ştii prea bine că o treime din cei veniţi să te asculte sînt cucernice suflete evreieşti.

Cécile clătina binişor din cap, de parc-ar fi vrut să aline şi dragostea şi orgoliul. Justin adăugă cu voce mai scăzută:

— Dacă într-o bună zi ai să mă accepţi, dacă ai să vrei să fii soţia mea, am să ajung un mare poet.

îngenunchease şi ridica spre ea o privire plină de aşteptare. Cécile începu să zîmbească. îşi puse mîinile delicate pe capul lui Justin şi degetele ei lunecară prin părul lui des şi auriu. Cécile spuse:

— Ştii prea bine, Justin, că nu iubesc nici un alt bărbat. Mă gîndesc uneori cu groază că poate sînt incapabilă să iubesc. Totuşi, iubesc dragostea dumitale. E o dragoste bună, mă încălzeşte. Uneori, inima mea e atît de îngheţată !

Dacă ar trebui să mă lipsesc de dragostea dumitale, m-aş simţi mai săracă şi sînt sigură că n-aş mai cînta aşa de bine. Dar nu ştiu să mint. Nu-mi cere să mint, dragă Justin, bietul meu Justin. Nu tremura. Sînt lingă dumneata, îţi rămîn mai departe credincioasă.

Justin îi apucase mîinile frumoase cu sfială, ca pe nişte obiecte preţioase: le strînse pe fruntea lui, apoi pe ochi şi gemu încetişor:

— Un pahar de apă ! Un strop de apă ! Spune-mi un singur cuvînt şi voi fi iar poet.

Cécile se depărta treptat de el şi se crispa, li spuse deodată cu o voce aproape disperată:

— Aştept, dragul meu, aştept. Nu ştiu pe cine aştept, nu ştiu ce aştept. Dar îmi dau bine seama că aştept. Nu spun că nu te aştept pe dumneata.

C A P I T O L U L I X

LICĂRIRI ŞI ZVONURI DE FURTUNĂ. LĂMURIRI CU PRIVIRE LA CREAŢIA ŞTIINŢIFICĂ. DESPRE O PERFECTĂ ASEMĂNARE. URMĂRILE UNEI CONVERSAŢII LA PERIFERIE.

Cîteva zile după aceea.

O ulicioară mizeră la periferia din sudul Parisului, între Montrouge şi Malakoff. Renaud Censier şi Laure Desgroux ies împreună dintr-o casă sărăcăcioasă. Amîndoi ţin cu fiecare mînă toarta de aramă a unei cutii de lemn din cele în care laboranţii transportă flacoane, eprubete, tuburi de cultură, microscoape. Ziua e pe sfîrşite. E cald. Cerul e întunecat. Cu faţa întoarsă spre interiorul cocioabei, Renaud se adresează unei persoane invizibile:

RENAUD: Mîine dimineaţă are să vină cineva şi are să ducă bolnava la spital, unde am s-o pot ţine sub control. Trebuia să-i luăm sînge chiar în seara asta pentru primele analize. Am făcut bine că am venit. E important. La revedere... Domnişoară Desgroux, n-am uitat nimic?

LAURE: Nu, domnule.

RENAUD: Ar fi trebuit să iau **o** trăsură care să ne aştepte. Pînă la tramvai e mult de mers. Nu-ţi viţe prea greu?

LAURE: Nu, domnule. îmi pare bine că **am** prilejul să umblu puţin. Astea nu sînt prea grele.

RENAUD: N-are să ne plouă. Dacă n-ai nimic împotrivă, s-o pornim. Numai că nu trebuie să facem nici un gest stîngaci. Nu cumva să udăm tampoanele de vată cu bulionul de cultură.

LAURE: Ştiu. N-aveţi nici **o** grijă.

RENAUD: Furtuna ne-a obosit **numai, n**-are să **ne uşu**reze.

LAURE: Am impresia că femeia asta e un caz foarte caracteristic.

RENAUD: Foarte. Cînd e vorba de boală, n-ar trebui să spun nimănui ce voi spune eu acum. Dar pentru un cercetător, cazul acesta e, probabil, providenţial. Peste două zile vom şti şi problema va fi rezolvată.

LAURE: Ce frumos e să faci astfel o descoperire surprinzătoare, o mare descoperire!

Renaud clătină din cap încurcat.

RENAUD: Nu eu o fac, se face fără mine, aproape fără voia mea. Zece ani de muncă obscură intră în erupţie şi explodează deodată. Iar eu am şi început să visez altceva. Vreau, doresc altceva. Strada asta e interminabilă. Nu eşti obosită?

LAURE: Nu. Nu există nimic mai frumos decît să inventezi şi să explici deodată ceea ce oamenii nu putuseră să înţeleagă. Vă rog să mă iertaţi, domnule, mă exprim foarte stîngaci.

RENAUD: Te exprimi foarte bine. Am crezut toată viaţa în lucrurile despre care ai pomenit. Dar acuma...

LAURE: Acuma?

RENAUD: Acuma cred că singurul lucru frumos, singurul lucru bun pe lumea asta e să cîştigi, să cucereşti alte fiinţe.

LAURE: Puteţi **să** le cuceriţi prin forţa gîndirii.

RENAUD: Nu vorbi ca **în** magazinele ilustrate. Iartă- mă: sînt brutal.

LAURE: Spuneţi **tot** ce doriţi.**RENAUD:** Nici nu mă mai gindesc să mă stăpînesc. Aşteaptă o clipă, Laure. Am uitat să-mi scot

ochelarii pe care-i port acum la lucru şi nu mai văd aproape nimic.

LAURE, zîmbind: Am să vă călăuzesc, cum îl călăuzeşte Antigona pe Oedip.

RENAUD: Acest prezent al indicativului e splendid. Ai dreptate: de sute de ani, Antigona îl călăuzeşte totdeauna pe Oedip. O fiinţă vulgară ar fi folosit imperfectul.

LAURE: Nu înţeleg prea bine ce spuneţi.

RENAUD: Nici nu-i nevoie să mă înţelegi. Dacă-mi scot ochelarii văd. Sînt prezbit, adică bătrîn.

LAURE: De ce ţineţi neapărat **să** vedeţi bine, din moment ce sînt lingă dumneavoastră?

RENAUD: îmi place să te privesc.

Laure coboară capul şi face cîţiva paşi fără să spună nimic. Se aude bubuitul furtunii care s-a abătut peste Bou- logne şi Saint-Cloud. Din cînd în cînd, o răbufnire de vînt rotundă, dementă, delirantă, se rostogoleşte prin văzduh, smulgînd mirosuri triste din cocioabe, din pîraie, din grădinile pustiite.

RENAUD: Dacă nu te-aş avea lîngă mine, strada asta ar fi într-adevăr -lugubră. Da, îmi place să te privesc. Pe dumneata anume, nu pe altcineva. Mă gîndesc cîteodată c-ar putea să existe altă fată care să-ţi semene perfect. Numai că i-ar lipsi o geană la ochiul stîng, una singură, sau vinişoara aceea violetă care coboară pe la mijloc, deasupra încheieturii mîinii dumitale. Sau ce i-ar mai lipsi? Licărirea aceea infimă din lobul urechii. Şi atunci n-ar fi dumneata. De ce întorci capul?

LAURE: Mă jenez din cauza dumneavoastră. Port aceste două cutii, aşa că nici măcar nu mă pot ascunde.

RENAUD: Ai nişte ochi foarte mari şi foarte depărtaţi.

LAURE: Imposibil. Tata spunea totdeauna că am ochi foarte mici şi că într-o bună zi vor cădea unul în celălalt.

RENAUD: Sînt convins că tatăl dumitale îşi bate joc de dumneata cu afecţiune.

LAURE: Tata a murit.

RENAUD: Stiu. Si mama dumitale s-a recăsătorit.

LAURE: Da, dacă ar trebui să mă apăr m-aş apăra singură.

Renaud şi Laure trec pe lîngă zidul unui cimitir, zid al cărui capăt se pierde în amurg.

RENAUD: Cred **că** ne**-am rătăcit.**

LAURE: Nu-mi **pasă.**

RENAUD: E cumplit şi e divin gîndul că prezenţa unei fiinţe de aceeaşi specie poate face atîta bine şi atîta rău unui om. Atîta bucurie şi atîta durere numai fiindcă priveşte o altă fiinţă. Dacă

peste cincizeci de mii de ani am să înviu din morţi, am să recunosc fantoma dumitale şi am să-mi amintesc umbra pe care o profilai pe zid. Am să regăsesc stropii de aer pe care i-ai respirat. Capul dumitale are o formă ciudată. Pomeţii sînt foarte sus şi fruntea largă e scăldată într-o lumină care, probabil, se zăreşte noaptea. Gura e şi ea mare şi luminoasă.

LAURE: Nu, nu sînt aşa **de** frumoasă.

RENAUD: Eşti mult mai frumoasă încă. Nu vrei să te odihneşti o clipă?

LAURE: Nu **sînt obosită.**

RENAUD: Toate lucrurile de pe lume **şi**-au schimbat culoarea.

LAURE: Din cauza furtunii.

RENAUD: Desigur, din cauza furtunii. Ai citit *Părintele Serghei?*

LAURE: Nu, domnule. Ce-i **asta?**

RENAUD: O povestire **de** Tolstoi. Ai citit *Faust?*

LAURE: Nu, dar am văzut spectacolul la Operă.

RENAUD: Cunoşti fragmentul din Maeterlinck unde sînt zugrăvite sufletele care plîng veşnic fiindcă nu s-au născut în acelaşi timp?

LAURE: N-am citit cartea asta. Scuzaţi-mă, domnule, eu nu ştiu nimic, sau aproape nimic. Pînă azi m-am mulţumit să-mi pregătesc examenele. De acum înainte am să citesc.

RENUD: N**-am băut acelaşi lapte.**

LAURE: Voi bea ce va trebui **să** beau.

RENAUD: Niciodată n-ai să mă ajungi din urmă, **ştiu** asta. Nu e zi şi nu e clipă în care să nu mă gîndesc la lucrul acesta. Un poet a spus: „Umbra noastră nu cade în aceeaşi direcţie".

LAURE: E nedrept şi e cu neputinţă. Dacă privim spre aceeaşi lumină, umbra noastră va cădea în aceeaşi direcţie.

RENAUD: Dar poate că nu privim spre aceeaşi lumină. Bagă de seamă! Piaţa asta are un pavaj infect. Şi nici măcar nu pot să-ţi iau o parte din povară. Bagă de seamă, fetiţa mea.

LAURE: Nu-mi spuneţi „fetiţa mea".

RENAUD: De **ce?**

LAURE: Mă necăjiţi, mă jigniţi.

Laure şi Renaud îşi văd de drum un timp, cu braţele înţepenite de efort. Ici, colo, încep să se aprindă felinarele cu gaz aerian.

RENAUD, încurajat de întuneric, dar cu vocea amară şi încăpăţînată: Am învăţat multe lucruri, e adevărat, ştiu multe lucruri, ba chiar am şi inventat multe lucruri. Dar toate se vor pierde în neant. Odată şi-odată îmi voi doftorici încheieturile, bronhiile, arterele, şi dumneata, frumoasă şi radioasă, te vei

pomeni lîngă o mumie. Vei vorbi despre cer, despre anotimpuri, despre orizonturi, despre viitor şi eu mă voi gîndi la durerile din umeri, la ficat, la varice — n-ai ştiut că am varice; nu sînt colosale, dar sînt. Voi face ca toţi bătrinii, voi suspina, voi geme, voi fornăi, voi respira zgomotos. încetul cu încetul are să-ţi fie silă de mine. Dumneata ai să vrei să rîzi sau să dansezi şi o să ai perfectă dreptate. Vor fi zile cînd eu nici nu voi mai şti măcar cum se rîde. Vei vrea să vorbeşti şi, tocmai în clipa aceea, eu voi dori să tac şi mă voi înclina spre adîncurile nopţii, mă voi teme de Dumnezeu.

Laure aşază cele două cutii pe trotuar, îşi împreunează mîinile şi strigă cu o voce enervată:

— Şi dacă v-aş răspunde că nu-mi pasă de toate astea? Dacă v-aş spune că nu vreau nimic altceva?

RENAUD: Toate pietrele de pe strada asta îmi sînt martore că ţi-am spus tot ce trebuia să-ţi spun şi că nu m-ai respins.

Laure ridică iar cele două cutii şi porneşte din nou cu un fel de furie. Apoi spune: Mă torturaţi, dar ştiu bine că nu vreţi să-mi faceţi rău.

RENAUD: Nu sînt absolut sigur că nu vreau să-ţi **fac** rău. Şi tocmai asta mă exasperează.

LAURE: Nu sînt decît o fată tînără, un copil, cum spuneţi dumneavoastră, dar mi se pare că nu priviţi viaţa cu destulă sinceritate. Totuşi, sînt atît de bucuroasă cînd vreţi să staţi de vorbă cu mine. Bucuroasă şi mîndră

.**RENAUD:** Prietenii, colegii, tinerii cu care lucrezi şi lingă care trăieşti nu-ţi vorbesc niciodată <J^e dragoste?

LAURE: Nu, domnule.

RENAUD: Nu-mi mai spune „domnule".

LAURE: Dar cum vreţi să vă spun?

RENAUD: Nu ştiu. Zău că nu ştiu.

Tăcere. Se zăresc luminile de la bariera Parisului.

RENAUD: Am ajuns la Paris. Acum o **să** găsim, în sfir- şit, o trăsură. Vii şi dumneata la domnul Pasquier, la Jo- seph Pasquier — parcă aşa îl cheamă — fratele prietenului nostru Laurent? Vii săptămîna viitoare la el?

LAURE, cu hotărîre: Dacă veniţi dumneavoastră, vin şi eu.

RENAUD: Mulţumesc. Acum **o** să trecem sub un felinar. Te-aş putea ruga să mai zîmbeşti **o** dată?

LAURE: Nu-i **aşa** de greu.

Lasă cutiile jos, îşi scoate pălăria şi zîmbeşte.

C A P I T O L U L X

POZIŢIA DOMENIULUI LA PÂQUELLERIE. CALCULELE SECRETE ALE UNUI AMFITRION. NESLES, SAU PATRIA COPILĂRIEI. PUTEREA DE PĂTRUNDERE A UNEI CELEBRITĂŢI FINANCIARE. JOSEPII DOREŞTE ŞI OBŢINE O ALEE DE COPACI MARI. DOMNUL MAIRESSE, OM DE NEÎNCREDERE.

Domeniul des Aubiers, transformat, prin hotărirea lui Joseph în la Pâquellerie, se întindea de la rîul Oise pînă la poalele colinelor de la marginea pădurii Camelie.

Casa, o clădire frumoasă şi mare din secolul al XVIII- lea, transformată în repetate rînduri de proprietarii ei succesivi, a fost în întregime distrusă de un incendiu în iarna lui 1912. Joseph Pasquier a trebuit să intenteze împotriva unor puternice societăţi de asigurare un proces, în cursul căruia a luptat cu energie şi pe care l-a cîştigat. A vîndut pămîntul şi, aproape numaidecît, a cumpărat Le Mesnil- sur-Loire. încă de pe atunci, adică înainte de război, avea trei imobile la Paris şi mai avea pe coasta Mediteranei proprietatea Cavalaire, unde, potrivit unor calcule carepă-

reau mai curînd nişte capricii, invita o societate disparată, în sînul căreia se întîlneau, surprinşi, oameni de cea mai bună şi de cea mai proastă calitate.

Pe vremea aceea, Joseph era absolut sigur că banii şi voinţa îşi pot procura tot ce se poate procura. Evenimentele nu par să-l fi dezamăgit deocamdată, fapt pe care istoricul îl constată cu scrupulozitate, dar şi cu oarecare jenă. Pentru nevoile politicii sale personale sau a autorităţii sale financiare, Joseph a invitat foarte liniştit diverşi oameni celebri pe care, în principiu, era absolut improbabil să-i seducă şi care au venit totuşi. Joseph n-a făcut niciodată o invitaţie la întîmplare sau din pură politeţe. In aceste împrejurări are un principiu categoric şi anume: fiecare sticlă de şampanie, fiecare feîiuţă de ficat trebuie pînă la urmă să-i producă cel puţin cincispezece la sută. Oricît de sinuos ar fi drumul prin care se manifestă beneficiul, intimii lui Joseph afirmă că s-a manifestat totdeauna. Metoda aceasta presupune o alegere, care rămîne adesea inexplicabilă în ochii observatorului, dar care e foarte riguroasă: nu oricine poate fi invitat la Joseph. Personalităţi de o indiscutabilă valoare, dar care nu-i pot folosi la nimic, s-ar strădui în zadar să pătrundă pe uşa pe care o serie de canalii sau de ageamii au găsit-o larg deschisă. La Paris, lumea îşi bate joc uneori de recepţiile lui Joseph, dar se duce la ele. Îndată ce au ieşit din casa lui, oamenii de lume încep să critice cu cruzime decorul, trataţiile şi societatea. Totuşi acceptă, ba chiar fac la nevoie mici mîrşăvii ca să provoace o invitaţie, al cărei sens şi ale cărei intenţii secrete nu le ghicesc aproape niciodată în clipa cînd le soseşte.

Dar să ne întoarcem la anul 1905 şi la această Pâquel- lerie care stabileşte începuturile unei puternice pasiuni imobiliare, cu care prilej Joseph avea să dea primele dovezi ale puterii şi ambiţiei sale.

Îndată ce-şi dăduse seama că norocul nu mai era zgîr- cit, ci generos cu el, Joseph se pusese pe treabă. Pe vremea aceea era chinuit de dorinţa de a avea o proprietate laNes- les, în locurile natale ale familiei Pasquier. Nesles e un orăşel care se bucură de o poziţie graţioasă în adîncul unei văi aşternută cu crînguri, a căror frumuseţe ar fi putut justifica alegerea lui Joseph. Totuşi, alegerea aceasta avea cauze mai obscure şi mai greu explicabile. în tinereţe,

copiii Pasquier petrecuseră cînd şi cînd cîteva zile de vacanţă la Nesles, unde mai aveau cîteva rude, adică nişte veri şi, mai ales, pe unchiul Léopold şi pe mătuşa Anna, pe care doamna Pasquier îi ura fierbinte şi care apăreau uneori, cu prilejul solemnităţilor de familie, la nunţi, la înmormîn- tări, la ospeţe de primă comuniune. Trăiau din mici rente, locuind la distanţă de cîţiva paşi unul de celălalt. Se certau mereu fiindcă erau vecini şi n-aveu ce face. Numele familiei Pasquier se bucura la Nesles de un credit mediocru: Raymond Pasquier, tatăl lui Joseph, plecase din oraş foarte tînăr, dar era bucuros să-l revadă din cînd în cînd. Se gîndea chiar să se înmormînteze aici. El, care nu părea să se intereseze decît de propria lui persoană, manifesta încă interes faţă de leagănul tribului. Pentru întreaga familie Pasquier din Paris, Nesles rămînea deci satul prin excelenţă, locul unde visezi să te întorci ca să-ţi ridici cortul, un cuib de amintiri lacome, din care majoritatea sînt iluzorii, colţul de lume unde pentru prima dată ai simţit mirosul de cîmp cosit şi de pîine ţărănească. în sfîrşit, în ochii locuitorilor din Nesles, membrii familiei Pasquier din Paris fuseseră multă vreme nişte oameni de rînd, lipsiţi de prestigiu, nişte copii degeneraţi, pierduţi. Şi iată că, deodată, se anunţa o revanşă frumoasă. în mod nelămurit, Joseph îşi dădea seama că, înainte de a uimi lumea, trebuie să obţină supunerea celor din Nesles, să impună în primul rînd în Nesles gloria şi succesul fiilor Pasquier, a copiilor Pasquier. Pasiunea aceasta după oraşul natal, care nu-i chinuia pe Cécile şi pe Laurent, nu-i cruţase nici pe Ferdinand şi nici pe mica Suzanne. Era atit e puternică, încît o nedumerea pe Hélène, soţia lui Joseph, care, în rarele ei momente de răzvrătire, cînd încerca să-şi jignească bărbatul, îi spunea strîngînd buzele: „Se simte surprinzător de mult că aţi rămas nişte oameni din Nesles..."

Joseph ridica din umeri şi-şi vedea de ale lui. Voia să se întoarcă la Nesles în calitate de castelan, de senior, îndată ce acţiunile Balia Karaidin începuseră să urce, cutreierase toată valea. Din nefericire, nu găsise nicăieri pe lingă Nesles vreun castel fără stăpîn, sau vreo casă seniorială. Erau doar cocioabe neinteresante. Nu găsise nici măcar un loc mai mare ca să clădească. De altfel, Joseph era prea nerăbdător, n-avea timp să se apuce de clădit şi, mai

ales, era un calculator prea isteţ. Bombănea, dar nu găsea nimic.

Pe vremea aceea poseda şi, la nevoie, conducea personal un automobil de o superbă ostentaţie, care făcea un zgomot de mitralieră şi cu ajutorul căruia inspectase toată regiunea, în cele din urmă, îşi încheiase cercetările prin descoperirea domeniului des Aubiers, care în linie dreaptă se află doar la depărtare de zece kilometri de Nesles. Semnînd actele, Joseph mai spera că gloria lui va iradia impresionînd patria străbunilor. Dar avea să-şi dea seama aproape numaidect că un orăşel ca Nesles e nemaipomenit de surd şi de miop: trebuie să-i răcneşti la ureche şi să-i aduci totul la nas.

Pentru a se cosola de această deziluzie, Joseph se des- fătă fără întîrziere din ceea ce limbajul sever al oamenilor legii numeşte fără teamă posesiune.

Cele două faţade principale ale casei priveau una spre nord, adică spre rîu, cealaltă spre sud, adică spre sat şi spre pădure. Fosta locuinţă avea numai un etaj şi nişte mansarde. Pe timpul celui de-al doilea Imperiu, i se mai adăugaseră două aripi care dădeau edificiului un aspect mai curînd greoi decît maiestuos. Amîndouă aripile aveau două etaje, amănunt de care trebuie ţinut seamă pentru cine vrea să înţeleagă o anumită parte din această povestire, în totul, erau vreo douăzeci de camere, iar la parter săli de recepţie care dădeau direct spre o terasă spaţioasă şi joasă.

Din copilărie, Joseph dorise proprietatea materială cu un entuziasm atît oral cît şi gîndit, entuziasm pe care oamenii îl consacră de obicei dragostei sau religiei. Joseph spunea aşa: „Voi avea o pivniţă, voi avea o livadă, voi avea o fermă cu ţărani şi cu vite. Grozav îmi plac animalele frumoase. Voi avea grajduri şi păduri cu arbori de patru sute de ani. Da, undeva pe lumea asta există nişte arbori care cresc pentru mine de sute de ani! Nu există nimic mai frumos decît un arbore mare. Totul îmi place şi vreau să am totul. Voi avea tot ce se poate avea". Uneori, adăuga cu un zîmbet îndreptat spre adîncurile fiinţei lui: „în definitiv, nici nu există chiar atît de multe lucruri pe care să le poţi poseda". Şi mai spunea: „Vreau o alee de copaci mari... N-am să îmbătrînesc fără a fi posedat o alee de copaci37*

mari... De ce vă vine să rideţi? Cind o să vedeţi aleea mea o să vă treacă pofta de ris".

Violenţa şi naivitatea unor astfel de dorinţe au, cel puţin la fiinţe de acest gen, puteri magice care pot atrage şi costrînge destinul să vină. Joseph avu o alee de arbori mari. Aleea începea în şoseaua dinspre Viarmes şi ducea pe musafiri pînă în poarta casei. Faţada sudică, înconjurată de parc, nu se bucura de cine ştie ce perspectivă. Spre rîu avea doar o peluză mare, astfel că puteai zări în depărtare, pe linia orizontului, cîmpul şi satul Bruyères. Mai era şi o grădină de legume părăsită, pe care Joseph o ară şi o semănă numaidecît cu grîu, grădina a cărei istorie ar merita o descriere minuţioasă: poate că, într-o bună zi, voi face şi această descriere.

Joseph cumpărase casa mobilată după ce făcuse nenumărate şicane în legătură cu rotiţele fotoliilor, cu luciu oglinzilor şi cu scaunele de paie. In definitiv, făcuse o afacere excelentă. Totuşi, îndată după ce o încheie, Joseph avu o scurtă criză de spaimă, una din acele crize în timpul cărora, chiar în toiul unei victorii, era cuprins brusc de teama de a se ruina. Atunci se încuia o zi întreagă la el în birou şi, aşa cum făcea pe vremuri maică-sa, doamna Pas- quier, deşi motivele lui nu erau atît de grave, petrecea ore întregi făcînd şi verificînd adunări încurajatoare şi înmulţiri mîngîietoare. Prin urmare se încuie şi de data asta, îşi refăcu socotelile, descoperi că se pricepuse să ducă la bun sfîrşit o operaţie avantajoasă şi că nu-i mai rămînea decît s-o împingă pînă la ultimele ei consecinţe. îndată după aceea, se porni să facă ordine în casă, secondat de un fel de secretar, personaj pe care l-am mai citat la începutul acestei povestiri şi căreia Joseph îi spunea cu familiaritate „omul său de încredere", titlul pe care persoana în cauză îl accepta cu un zîmbet de ţîrcovnic. în general, Joseph nu uita să comenteze, fie numai cu un singur cuvînt, efuziunile vocative de acest fel. Aşa, de pildă spunea: „Domnule Mairesse, nu ai în casa mea decît autoritatea pe care ţi-o dau eu, numai că eu nu-ţi dau nici un fel de autoritate. S-a înţeles?" Şi adăuga cu gravitate, urmărit de privirea mieroasă a domnului Mairesse: „Eu, Joseph Pasquier, n-am încredere în nimeni. în felul acesta n-ai niciodată dezamăgiri. Iată adevărata filantropie". Domnul Mairesse dădea din cap în semn de aprobare, deşi ştia că această sinceră mărturisire era foarte contestabilă, că Joseph nu avea într- adevăr încredere în nimeni, dar că asta nu-l împiedica să se plîngă cu orice prilej de modul în care universul îi răsplătea bunătatea.

în cursul lunii mai şi apoi la începutul lui iunie, Joseph şi domnul Mairesse făcură tot felul de minuni pentru ca domeniul să poată primi oaspeţi de prima mînă. în ciuda acestor preocupări, Joseph ducea, după cum am văzut, tot felul de tratative delicate, ba chiar le călăuzea spre succes. Am mai văzut, de asemenea, că Joseph făcu în grabă cîteva invitaţii. Era încă timid şi nu-l invită pe Rostand, aşa cum avusese intenţia. Cîteva zile după aceea, în prezenţa oaspeţilor săi, regretă cu sinceritate că n-o făcuse. în sfîrşit, casa fu gata şi domnul Mairesse se întoarse la postul său, în ceea ce Joseph numea „birourile de la Paris".

La 15 iunie, Hélène se instală la Pâquellerie cu cei doi copii, cu nursa şi cu servitorii. Oaspeţii lui Joseph erau aşteptaţi pentru ziua de 23. Vremea era senină, soarele cald, vîntul blajin şi cîmpul se lăsa în voia efuziunilor vegetale.

C A P I T O L U L X I

MÎNDRIA-LUI-JOSEPH IESE LA LUMINA. ASEMĂNARE INTRE SOȚI ȘI ASEMĂNARE ÎNTRE MEMBRII UNEI FAMILII. DE UNDE REIESE CA NU-I UȘOR SĂ-ȚI UIMEȘTI PROPRIUL TRIB. UN PRÎNZ ÎN INTIMITATE. DEMONII FAMILIEI PASQUIER ÎNVIE. OMUL TREBUIE SĂ FIE DOMINAT. REGRETE PLINE DE AMBIȚIE. AȘTEPTARE ȘI CONVORBIRI FĂRĂ IMPORTANTĂ. UN PERSONAJ PLIN DE FANTEZIE CARE NU SE DĂ BĂTUT. SERBAREA POATE SĂ ÎNCEAPĂ.

Dis-de-dimineaţă, Joseph fu trezit de o delicioasă indispoziţie care-i umfla guşa, zburda ca un parazit nesupus şi care, la drept vorbind, nu era decît mîndria-lui-Joseph.

Proprietarul castelului la Pâquellerie coborî din pat, dornic să-şi aerisească mîndria.

Claire şi Ferdinand trebuiau să sosească chiar în dimineaţa aceea. Amîndoi îşi luaseră concedii legale de la birou, pe care, fără să mărturisească, sperau să le petreacă la Pâquellerie.

Sosiră pe drumul de Beaumont şi Joseph trimise automobilul să-i aducă.

— Deşi vin cu javra aceea împuţită, vreau să fiu generos, strigă el sucindu-şi mîna dreaptă într-un gest care putea fi asemuit cu învîrtirea unei elice şi cu zborul unei păsări.

Hélène asculta aceste declaraţii cu un zîmbet amical şi ironic. Pe vremea aceea era în primele luni ale unei noi sarcini, care o preocupa mult şi despre care Joseph spunea cu un aer liniştit: „Are să fie ultima. Eu nu sînt ca tata, fac numai ce vreau".

Hélène admirase totdeauna inteligenţa şidinamisul lui Joseph, păstrîndu-şi totuşi ceea ce ea însăşi numea „dreptul de a examina şi de a judeca", drept care chiar în primii ani păru lipsit de o mare eficacitate. La început, Hélène era mult mai cultivată şi mult mai fină decît Joseph. Cu timpul, fineţea aceasta îşi pierdu ascuţişul şi tăişul. Astăzi, Hélène seamănă foarte mult cu soţul ei. Joseph ar trebui să se bucure că-i aşa, dacă n-ar considera fenomenul drept foarte firesc.

Prin urmare, în această zi memorabilă, Claire şi Ferdinand sosiră pe la ora zece. Mîndria-lui-Joseph se aruncă asupra acestor prăzi îndurerate şi începu să-şi ascută dinţii.

— Ce zici de casa mea? Ce zici de toată proprietatea? întrebă nerăbdător omul acela binecuvîntat de soartă, în timp ce Claire şi Ferdinand îşi scoteau bagajele din adîncu- rile faetonului. Vă place? Nu, zău, nu spuneţi nimic? Nu vă place? Ei, să ştiţi, copii, că sînteţi cam mofturoşi. Asta ce mai e? Coşul căţelului? Vă rog să ascundeţi animalul ca să nu-l auzim. Eu îmi închid cîinii. Aici am trei cîini. Nici măcar n-o să-i vedeţi. Nu vreau nici cîini, nici pisici în casă. Nimic nu-i mai scîrbos decît mirosul de cîine şi far- furia cu mîncare a pisicii. Va să zică n-aveţi nici o părere despre casa mea. Păcat!

— Lasă-ne să ne uităm puţin, spuse Claire cu o voce tînguitoare.

Claire, care ducea o viaţă fericită, de seră, se îngrăşase mult. Avea şolduri mari, braţe grase cu pielea galbenă şi zgrunţuroasă ca pielea gîştelor ce se taie de Crăciun, o faţă crispată, cu oasele nasului şi ale bărbiei proeminente. Ca şi soţul ei, era mioapă, fioros de mioapă, pătimaş de mioapă. Nici unul din ei nu putea descoperi universul decît bucăţică cu bucăţică şi cu preţul unor eforturi minuţioase.

— Nu face nimic, spuse Joseph. în dimineaţa asta n-avem timp să vizităm proprietatea. Am să vă arăt camera voastră şi Ferdinand are să-mi dea imediat o mînă de ajutor.

— îmi închipuiam eu, şuieră Ferdinand. Vrei să bat cuie. Mi- am adus tot materialul de amator, sistemul de tamponare, mă rog, tot ce-mi trebuie.

Joseph începu să rîdă.

— Cine se îngrijeşte de lucrurile mici, chiar şi în toiul unor evenimente mari, poate fi sigur că are un viitor frumos înainte. Ascultă-mă pe mine, aşa e.

— Gata! bombăni Ferdinand cu un glas îndîrjit deodată. Te rog să faci tot posibilul să nu-mi spui lucruri neplăcute de faţă cu nevastă-mea.

— S-a făcut! Am să ţi le spun în cea mai strictă intimitate.

Ferdinand începu să bată cuie şi Claire să-şi desfacă valizele. Mîndria-lui-Joseph trecu deodată printr-o scurtă fază de suferinţă, ba chiar de descurajare. începu să urce şi să coboare etajele, să inspecteze camerele, să numere prosoapele şi paharele pentru dinţi, să încerce ici şi colo soneriile. Apoi Joseph îşi dădu seama că nu erau flori în camere şi mîndria-lui-Joseph făcu un salt pînă în grădină unde lucrau nişte zileri.

Gînd ajunse acolo, Joseph suferi o crudă umilinţă vă- zînd că brazdele erau încă pline de buruieni. Joseph îşi scoase haina, puse mîna pe o sapă, lucru pe care nu-l făcuse niciodată, şi hotărî să zgîndărească personal pămîntul acela care era „pămîntul lui". Fu surprins constatînd că are o plăcere oarecum furioasă, dar lacomă şi plină de voluptate. îşi spunea aşa: „E al meulTotul e al meu! Pămîntul nu poţi să-l mănînci, păcat! Tare aş mînca din el, să văd ce gust are, fiindcă-i al meu..."

în clipa aceea se ivi Ferdinand ca să-i ceară o părere. Era în cămaşă. îl examină atent pe Joseph de aproape, şi spuse:

— Ce bine semeni cu tata!

— Şi tu crezi că nu-i semeni? mormăi Joseph.

— Eu? Imposibil. Nimeni nu mi-a spus aşa ceva.

Joseph se ridică, aruncă sapa şi spuse cu simplitate:

— Dragul meu, să ştii că, în ce te priveşte, nici n-ar fi aşa de rău dacă ai semăna cu tata. Ce motiv ai avea să te plîngi? *

Şi cum adversarul lui medita jignirea, Joseph adăugă:

— Ştii, după sosirea oaspeţilor, chiar dacă n-ar fi decît prietenii lui Laurent de faţă, te rog să-ţi pui haina. Trebuie să avem ţinută, Ferdinand, altfel unde ajungem?

— Şi tu? întrebă Ferdinand cu glas sugrumat.

— Nu-mi purta mie de grijă: eu am să fiu ireproşabil. Cît despre cuie, întreabă-l pe şofer. Şi vezi să nu latre clinele.

Ferdinand se apucă de treabă. Mîndria-lui-Joseph începu iar să cutreiere casa, terasa şi grădina, descoperind cu disperare nenumărate cusururi.

Pe la ora prînzului, trăsura aduse de la Beaumont pe doctorul Raymond Pasquier cu doamna Pasquer, pe Cécile şi pe Suzanne. De obicei, Joseph avea faţă de tatăl său o atitudine cam energică şi cam brutală. Dar acum deveni foarte laş şi cerşi elogii, pe care doctorul Pasquier, bu- curîndu-se în sfîrşit de superioritate, nu i le acordă decît cu rezerve.

— îţi place? întrebă Joseph.

Doctorul luă un aer visător şi răspunse:

— E cam prea mare. Ah ! Nu-i o critică, numai că nu te simţi în intimitate.

— Cum aşa! strigă Joseph jignit. Tu, care spuneai totdeauna că vrei să locuieşti în palate, că vrei să fii administrator colonial, ministru sau preşedintele republicii...

Doctorul trase tacticos de mustăţile lui frumoase şi aurii ca soarele.

— După cum vezi, fiecare poate să greşească, replică el cu un zîmbet distrat.

Cécile şi Suzanne se şi urcaseră în camerele lor şi le treceau în revistă. Doamna Pasquier îşi scoase pălăria de pai negru, îl sărută lung pe Joseph şi spuse:

— Aveţi ceva de cusut? Hélène are nevoie de mine?

Sub mîngîierea caldă a maică-si, mîndria-lui-Joseph
căpătă iar dinţi şi gheare.

— Da, mamă, murmură el. Bineînţeles, avem o mulţime de lucruri de cusut. Dar să lucrezi numai latine în cameră. Să nu te vadă lumea.

— Care lume?

— Oaspeţii mei.

— 0 să fie mulţi oaspeţi? întrebă doamna Pasquier cu o teamă vizibilă.

Joseph ridică din umeri.

— Nu, de data asta n-o să fie mulţi. Am fost luat pe nepregătite.

Doamna Pasquier suspină:

— Cu atît mai bine! Spune-i soţiei tale că pot să mă apuc de lucru numaidecît. Chiar înainte de prînz.

Acest prim prînz, căruia Joseph îi spunea pompos „prînz intim", aduna toată familia, cu excepţia lui Laurent, şi constitui pentru mîndria-lui-Joseph un prilej de exerciţii acrobatice, după care-şi restabilea energic echilibrul. Masa fusese pusă în sufragerie. Pe ferestrele deschise se zărea pajiştea proaspăt cosită, malurile rîului, cîmpul arat şi cătunele toropite de căldură. La masă serveau şoferul şi un fel de valet, purtînd amîndoi nişte veste albe, despre care Joseph spuse că erau doar „livreaua de toate zilele". In timpul unei absenţe a personalului, noul castelan murmură, încercînd zadarnic să-şi stăpînească accentele de triumf:

— Mamă, Cécile, vă amintiţi cînd locuiam pe vremuri în rue Yandamme, e mult de-atunci, şi cînd aşteptam faimoasa scrisoare a notarului, scrisoarea aceea care nu mai sosea?

— Iartă-mă, îl întrerupse doctorul, scrisoarea aceea a sosit totuşi.

— Mă rog, nu s-a prea grăbit... Ni se întîmpla să visăm lucruri extraordinare, să visăm, de pildă, că am putea angaja o servitoare, ba chiar un servitor.

— Cred că te-nşeli, suspină doamna Pasquier. Niciodată n-am avut intenţia să luăm un servitor... cum spui tu.

— Şi chiar dacă ne-am fi gîndit la aşa ceva, spuse doctorul cu voce liniştită, ce vrei să spui cu asta, Joseph?

Joseph făcu un gest de enervare şi de necaz.

— Vreau să spun că uite ! acum avem servitori. Sssst ! Tăcere ! N-are rost să vorbim despre asta de faţă cu ei.

Suzanne izbucni într-un rîs de turturică, atît de tînăr şi de curat, încît restabili echilibrul conversaţiei şi calmul în adîncul inimilor.

Doamna Pasquier declară că inul era foarte bun. Stîr- nită de această neînsemnată încurajare, mîndria-lui-Joseph încercă să se manifeste din nou. Mîndria acea'sta era într- adevăr un animal nesupus, pe care stăpînul ei n-o putea stăpîni totdeauna la momentul oportun. Cînd se aduse friptura, Joseph spuse cu o voce adîncă:

— M-am sacrificat pentru fraţii şi pentru surorile mele. Astăzi puteţi vedea că există totuşi o justiţie.

Cécile clipi din pleoape şi schiţă un zîmbet îngheţat. Ferdinand roşi uşor.

— Nu văd încă, spuse el, cum anume te-ai sacrificat. Poate că te referi la Laurent, dar Laurent nu-i aici.

— Fratele vostru vrea să spună probabil, strigă doamna Pasquier, că a renunţat, de pildă, la studii şi că a învăţat mai puţin decît ceilalţi.

— Am învăţat mai puţin? răcni Joseph. Rămîne de văzut. Vi se pare că sînt mai puţin cultivat?

— Dacă nu despre asta e vorba, spuse doctorul, ar trebui să ne întrebăm în ce constă faimosul sacrificiu.

Joseph întinse gîtul şi se pregătea tocmai să treacă la atac, cînd Cécile spuse cu răceală:

— Iar începem?

Aceste simple cuvinte impuseră pentru cîteva clipe o tăcere, care aducea cu reculegerea. Hélène zîmbea cu o expresie de oboseală. Puţin după ce se măritase, propusese în glumă să întemeieze împreună cu Claire şi cu cumnaţii şi cumnatele viitoare un sindicat al soţilor. Renunţase repede la un proiect atît de îndrăzneţ şi atît de frivol şi, cînd membrii clanului se certau,

se mulţumea să zîmbească şi să ridice din umeri. Tăcerea se prelungi deci, dar Joseph o întrerupse în cele din urmă pentru a rosti o vorbă misterioasă.

— Sau n-avem ce ne trebuie, spuse el, şi atunci e vai de capul nostru, sau avem tot ce ne trebuie, ba chiar ne şi prisoseşte, şi atunci devenim dezgustători. Ar trebui totuşi să alegem.

Fraza aceasta nu primi nici un răspuns. Mîndria-lui- Joseph începu să facă iar game şi exerciţii de antrenament.

La ora patru, Justin, domnişoara Desgroux şi Laurent sosiră împreună. Era foarte cald şi Laure părea să suporte greu lumina prea vie, care-i supăra vederea. Cei trei tineri se retraseră în cameicie lor ca să se schimbe şi mîndria- lui-Joseph se exercită un timp într-o arenă aproape pustie. Tînărul castelan îmbrăcase pentru după-amiaza aceea un costum de stofă englezească a cărui culoare aducea cu pirul de castane. Lui Ferdinand, care-l examina de aproape, îi spuse:

— Tare frumoase sînt stofele bune, mătasea naturală şi lîna naturală.

Şi adăugă îndată după aceea:

—Numărefer lamine, căci, în fond, eu sînt foarte simplu şi n-am aproape nici un fel de nevoi.

Ceea ce era o minciună fioroasă. 0 clipă după aceea, stoicul om de afaceri trădă motivele secrete ale acestui ascetism verbal citîndu-l brusc pe Nietzsche, pentru care mărturisea că are oarecare slăbiciune.

— Cred ca şi Zarathustra, spuse el, că omul trebuie să fie depăşit. Tu nu eşti de aceeaşi părere?

Ferdinand ridică din umeri într-un mod evaziv şi răspunse:

— Nu există nici un control. Unde-i tata? Ce face tata?

— Nu ştiu. Şi-a luat pălăria şi bastonul şi s-a dus la plimbare. Proprietatea mea e destul de mare.

— Da. Şi mama ce face?

— E în camera lor şi tiveşte şerveţelele de masă, sau poate nişte perdele.

— Bine. Şi-acuma pe cine mai aştepţi?

Mîndria-lui-Joseph nu răspunse numaidecît. Nu mai aştepta decît doi oaspeţi, dar e drept că erau doi oameni celebri. De altfel, se temea de sosirea unei telegrame care ar fi putut spulbera această speranţă. în momentele în care i se părea că lucrurile nu merg prea rău, cînd avea sentimentul fugitiv dar fermecător că personalul e bine stilat şi casa bine organizată, Joseph începea să regrete cu amărăciune de a nu fi manifestat

cu orice preţ mai multă ambiţie şi de a nu fi invitat, de pildă, pe doamna Du Gast, ale cărei succese sportive uimeau pe atunci Europa, de a nu-i fi hotărît pe Justin Weill să încerce un demers pe lîngă contele de Montesquiou, ba chiar pe lîngă domnul Etienne Lami, pe care Academia Franceză îl alesese de curînd — respin- gîndu-l pe domnul Maurice Barrés — pentru fotoliul celebrului Eugène Guillaume. în astfel de clipe, Joseph îşi spunea că dăduse dovadă de o timiditate nebunească şi că ar fi trebuit poate să-i scrie marelui poet Catulle Mendès sau — de ce nu? — să viziteze şi să invite cîţiva oameni politici cu renume care erau pe-atunci la putere, ca de pildă, domnii Dubief sau Ruau; poate chiar — în viitor va avea o perspectivă mai vastă şi ambiţii mai înalte — ar fi trebuit să încerce să seducă vreo vedetă surprinzătoare, de pildă, pe preşedintele de consiliu, eminentul domn Rouvier... Dar Joseph trebuise să ia repede o hotărîre. In ultimele zile se gîndise serios la Théry, alergătorul; dar Théry concura tocmai atunci pentru cupa Gordon-Bennet pe circuitul Auvergne.

Mîndria-lui-Joseph izbuti să împrăştie aceste gînduri zadarnice şi supărătoare şi răspunse:

— De data asta vom avea nişte invitaţi pe sprinceană. Il mai aştept pe Arthur Delcambre,un mare pictor, după cum ştii, şi pe şeful lui Laurent, un savant de mina întîi, un fel de Pasteur, profesorul Renaud Censier.

Ferdinand scoase un şuierat uşor şi admirativ.

— Sosesc prin Chantilly, mai spuse Joseph. Drumul e mai scurt şi trimit trăsura să-i ia. Asta-i tot pentru ziua de azi. Data viitoare are să fie mai bine.

Ferdinand emise atunci o reflecţie plină de înţelepciune şi de necuviinţă, care indica adevăratele tainiţe ale gindirii sale.

— Lumea finanţelor e scabroasă. Nu ştii niciodată la ce te poţi aştepta.

La care mîndria-lui-Joseph răspunse cu multă energie:

— Nu uita, băiete, că imperiul a durat cu totul unsprezece ani, dar că Napoleon a avut destul timp să distribuie regate şi averi fraţilor şi surorilor lui. Asta e ! Să nu spui că nu ţi-am spus.

Ferdinand încerca tocmai să digere spusele lui Joseph, cînd acesta adăugă cu veselie:

— Nu-i mare scofală să cîştigi bani, totul e să-i păstrezi. Nimeni nu reuşeşte să facă lucrul acesta. Ei bine! Eu voi fi singurul. Eu voi păstra banii.

Această mică ciorovăială economică şi financiară fu întreruptă brusc de Laurent, de Laure, de Cécile şi de Justin care-şi făcură apariţia. Tinerii făcuseră o plimbare prin parc şi se declarau încîntaţi. Mîndria-lui-Joseph primi cu lăcomie acest omagiu. Joseph spuse cu blîndeţe:

— E natura în libertate. în faţa biroului meu de la Paris, pe quai d'Orsay, este un copac... Bietul de el! Uneori înfrunzeşte şi toamna. Nici nu mai ştie ce face. Nu mai înţelege nimic. Aici putem învăţa să ne reîncepem viaţa. Cît e ceasul, Ferdinand?

Ferdinand îşi scoase ceasul.

— S-a făcut ora cinci, spuse el. Dar n-are rost să te neliniştești.

— Nu mă neliniştesc, dragul meu.

— ... trenul oaspeţilor tăi soseşte abia la cinci şi douăsprezece minute în gara Chantilly.

— Da, murmură Laurent, tu eşti mare specialist în probleme de cale ferată.

Ferdinand se umflă în pene în tăcere. Nu călătorea aproape de loc, dar ştia pe de rost mersul trenurilor şi schimbările lui după anotimp.

Prin urmare, mîndria-lui-Joseph mai avea timp să bată pasul pe loc şi să se manifeste din plin. Cîteva clipe după aceea se auzi glasul castelanului de la Pâquellerie spunînd pe un ton mustrător şi plin de ciudă:

— Aş vrea să ştiu de unde vii, tată? Eşti leoarcă de sudoare. E stupid.

— Dragul meu, spuse doctorul fluierînd, am dat o raită pe domeniul tău. Sper că n-ai de gînd să ne încui în camere, ştii doar că-mi place viaţa la ţară, hoinăreala, libertatea.

— Plimbă-te pe alei, tată. Fă ce face toată lumea.

— Pe alei? Ţii neapărat? Ce idee, dragul meu! Vezi, eu aparţin acelei categorii de oameni care vor să coboare din tren înainte de a sosi în staţie, vor să deschidă uşa ascensorului, să răsucească clanţele, să apese pe butoanele electrice, numai ca să vadă, dragul meu, ca să vadă...

— Aşa e, îi spuse încet Laurent prietenei sale Laure, tata se zugrăveşte cu destulă precizie. Odată, cînd eram mici, a făcut cu noi o plimbare la ţară. Din întîmplare, am dat peste o inscripţie care spunea: „Trecerea interzisă". Tata a smuls liniştit inscripţia şi a spus zîmbind: „Trecerea nu mai e interzisă, luaţi-o înainte, copii". Dar ce i-o fi spunînd Joseph?

Joseph îl luă de braţ pe doctor şi-l trase spre o alee. li spuse cu glas scăzut, apăsînd pe fiecare vorbă:

— Te rog să mă înţelegi, tată. Fă ce pofteşti, nu pot să te împiedic şi, în primul rînd, n-am timp de aşa ceva. Dar nu face pozne, ai înţeles? nu face pozne în casa mea, şi în împrejurimi.

Doctorul Pasquier îi răspunse cu un zîmbet ceresc:

— Nu mă cunoşti, băiete. Sînt totdeauna de o perfectă corectitudine, n-aveţi nici un motiv să vă temeţi.

Acestea fiind spuse, Joseph o luă la goană, căci automobilul lui se oprise în faţa casei. Doi oameni coborîră din el. Unul era Renaud Gensier, celălalt un fel de Hercule cu coamă roşcată şi ţeapănă care se numea domnul Delcambre.

Joseph alerga spre ei oftînd de bucurie: adunarea va fi în plen, toţi oaspeţii săi sosiseră.

Joseph îşi spunea cu toată sinceritatea că oaspeţii lui se adunaseră ca să satisfacă şi să sărbătorească pe fiinţa aceea încăpăţînată, pe care a trebuit s-o numim mîndria-lui-Jo- seph. Nu putea să ştie şi, fără îndoială, nici n-ar fi acceptat să ştie că toţi oaspeţii săi veniseră la el aducîndu-şi grijile, pasiunile — cele mărturisite ca şi cele tăinuite — visele şi dramele lor intime, într-un cuvînt, tot felul de gînduri, cel mai neînsemnat dintre ele cîntărind mai greu în sufletul pe care-l stăpînea decît imensa mîndrie-a-lui-Joseph.

C A P I T O L U L XII

DOMNUL DELCAMBRE POVESTEŞTE. GENUL ARTIST ŞI GENUL SAVANT. CONVERSAŢII ÎN NOAPTEA DE VARA. O IMAGINAŢIE BOLNAVA. TRISTEŢEA LUILAURENT. VARIAŢIUNILE GOLDBERG. PRIVIRE ÎN ADÎNCUL MAI MULTOR PRĂPĂSTII. UN DOMN CARE NU ŞTIE CE VREA.

Noaptea de vară coboară acum peste la Pâquellerie. Din fericire, cina s-a desfăşurat cu bine. Mîndria-lui-Jo- seph n-a avut de suportat nici o umilinţă serioasă şi, dacă din cînd în cînd suferă şi se enervează, e pentru că regretă încă de a nu fi făcut invitaţiile strălucite care ar fi transformat în serbare mondenă această adunare lărgită de familie.

Oaspeţii au ieşit să se răcorească pe terasă. Amurgul se lasă încet şi se joacă pe cer cu cornul lunii. Pe pămînt se dă treptat bătut în faţa luminilor casei.

Toată lumea vorbeşte şi, peste puţin, toată lumea tace, căci domnul Delcambre povesteşte ceva. Domnul Delcam- bre e un uriaş cu statură de flamand. Părul lui, des şi ţeapăn, e împărţit în două printr-o cărare — şi împărţit e bine spus, căci îţi vine a crede că şuviţele care alcătuiesc acest păr nu se prea înţeleg între ele şi se ciorovăiesc de pe un mal pe celălalt. Are un obraz lătăreţ, în întregime ras, ceea ce nu se obişnuieşte în anul 1905. Bărbia e greoaie şi înecată într-un guler de grăsime. Nările şi urechile sînt pline de păr roşcat. Burta scapă din strînsoarea unei centuri zdravene de piele, care se zăreşte din cînd în cînd sub jiletca de catifea cenuşie cu floricele. Domnul Delcambre are nişte mîini uriaşe, cu care se joacă delicat. Uneori, în toiul povestirii, se ridică o clipă în picioare şi-şi mişcă şoldurile sau pulpele, ca Mayol, cîntăreţul. Arată ca un faun obez care-şi ascunde picioarele cu copita despicată in ghete de piele. Colosul acesta rustic eun artist apreciat, căci pictează femeile din lumea bună, din lumea cea mai bună, cu un talent neglijent, obraznic, îndemînatic şi chiar îndrăzneţ.

Acum povesteşte ceva. Spune, rîzînd în hohote:

— Închipuiţi-vă că în tren... A! Nu eram cu dumneavoastră, domnule Censier. Ce părere v-aţi fi făcut despre mine dacă mi-aţi fi văzut manevrele? în sfîrşit, slavă Domnului, nu eram cu dumneavoastră. în compartimentul meu, în afară de doi domni care nu se cunoşteau între ei, se mai afla o familie de patru persoane, oameni cumsecade: tatăl, mama, o mătuşă şi o fetiţă de doisprezece ani. Ba nu, poate că avea numai unsprezece. Sau poate numai zece. Mă rog, nu era o domnişoară ca domnişoara Suzanne... Nu-i aşa, domnule Pasquier, cea mai mică dintre surorile dumneavoastră se numeşte domnişoara Suzanne? Şi trebuie să mărturisesc că era mult mai puţin drăguţă decît domnişoara Suzanne.

— Domnule, vă rog, domnule! şopti doamna Pasquier, dacă spuneţi lucruri de acest fel în faţa fetiţei, o s-o înnebuniţi.Se poate, doamnă, dar adevărul trece înainte de orice. Mă rog, era o fetiţă foarte mică, cam urîţică şi cu o privire vioaie. Asta da, avea ochi negri şi vioi. Şi va să zică trenul se pune în mişcare iar eu încep să citesc toate prostiile pe care un oarecare domn G. le-a publicat în *Le Gaulois,* cu privire la expoziţia confratelui meu Albert Besnard la Galerie Petit. N-aţi citit măgăriile alea? Nu? Felicitările mele! Trenul goneşte serios. Din cînd în cînd, dau la o parte ziarul şi mă uit la fetiţă. Ah! Fără nici un gînd rău.

— Dumnezeule! şopti doamna Pasquier, cred şi eu: doar era o fetiţă...

— Staţi să auziţi urmarea, spuse Delcambre izbucnind în rîs. Mă uit la fetiţă şi fetiţa se uită la mine. în tren e cald, foarte cald. Cei doi domni care nu se cunoşteau între ei şi părinţii fetiţei îşi fac vînt, oftează, apoi adorm. Fetiţa n-are nici o poftă de dormit. Examinează dosul ziarului meu cu ochii ei mari şi negri şi, cînd dau la o parte ziarul, mă examinează pe mine cu ochii cei negri: frumoşi ochi, zău aşa! Ochi adevăraţi de femeie într-o feţişoară depuştancă. Ne privim aşa fix de vreo zece ori. Ne mai privim o dată şi iată că simt nevoia să comunic gîndurile mele fetiţei. Ah! nu mai fac nimic: închid un ochi. Fata nu clipeşte. Atunci închid iar ochiul fără să rîd, peste *Le Gaulois*, adică peste ziar, dacă vreţi. Şi lucrurile merg aşa mai departe cîteva minute. Acuma toată lumea din vagon doarme, toate capetele se clatină. Numai fetiţa şi cu mine trăim, faţă-n faţă. Trecem de staţia Gonesse. Frrr. Trecem de Survilliers. Frrr. Nu ne oprim, n-avem nici o distracţie. Atunci dau jurnalul la o parte, mă uit la fetiţă şi mă strîmb la ea. Ah! Cu cea mai mare seriozitate.

Delcambre tace. Oaspeţii zîmbesc. Doamna Pasquier întreabă încet:

— Dar de ce să faceţi aşa ceva? Cum se poate face aşa ceva?

Delcambre şi-a reluat elanul şi continuă:

— îmi instalez iar jurnalul ca mai înainte. N-are rost să vă mai spun că nu mai citeam. Iar îl dau la o parte. Mă uit la fetiţă şi scot limba.

Doctorul Pasquier începe să rîdă. Se aude şi un alt rîs ciudat, prelung, în cascade, cristalin. Rîde Suzanne

Pasquier. Domnul Arthur Delcambre îşi savurează victoria şi începe iar să povestească:

— Trenul intră în pădure. îmi citesc mai departe ziarul. Adică nu mai citesc nimic, dar, din clipă în clipă, îl dau la o parte. De fiecare dată, cu un aer grav şi sever, scot limba. Obrazul fetiţei e tot serios, impasibil, aproape aspru. Şi deodată, mare zarvă. Trenul frînează, intrăm în gara Chantilly. Pasagerii din compartiment deschid ochii şi se întorc la viaţă. Atunci fetiţa se ridică în picioare, dreaptă şi hotărîtă. îmi smulge ziarul din mîini cu un singur gest, măreţ şi...

— Şi ce? rosteşte Suzanne cu vocea ei muzicală în mijlocul unei tăceri adînci.

— Şi mă scuipă în faţă. Poc! Tot compartimentul e în fierbere. Părinţii îmi prezintă uluiţi nenumărate scuze. Mă văd obligat să-i liniştesc, să le explic cum pot că de vină e căldura, de vină sînt nervii, iau apărarea fetiţei...

— Era şi timpul! Era şi timpul, suspină doamna Pasquier cu o groază sinceră.

Pe terasa casei, asistenţa e în efervescenţă. Joseph încearcă să spună şi el o poveste, care nu seamănă cu a domnului Delcambre, dar care... Doctorul Pasquier e scuturat de un rîs mut şi foarte ciudat. îşi mută din loc fotoliul ca să se apropie de povestitor, care rîde şi el cu gura pînă la urechi, apoi îşi repetă concluzia povestirii, stăruind asupra detaliilor:

— ...zgomotul frînelor. Frrr... părinţii se trezesc şi fetiţa... Poc! Pe obraz. Şi ce privire! Şi ce furie! Nu, de fapt nu era furie. Nu era chiar aşa de simplu. Şi n-a spus nimănui nimic. Eram sigur dinainte. Era o chestie numai între noi doi. De altfel, nimeni n-ar fi crezut-o. Gîndiţi-vă şi dumneavoastră: un om de vîrsta mea.

Adunarea se împrăştie şi comentează o clipă ceea ce Delcambre numeşte acum „o experienţă psihologică". Pictorul începe să-i spună alte poveşti doctorului Pasquier, auditor lacom, dar coboară vocea. Joseph se apropie o clipă de Renaud Gensier. Ar dori să se convingă că istorioarele pictorilor nu-i ofensează pe savanţi şi spune:

— E genul artist, nu-i aşa, domnule profesor? Laurent v-a spus poate că şi soţia mea are o licenţă în ştiinţe şi că a lucrat în laboratorul domnului Dastre. Respect ştiinţa,

—

— am un cult pentru ea. Uneori, mă ciorovăiesc din cauza asta cu fratele meu, elevul dumneavoastră‰ E dintr-o generaţie de sceptici, de spirite alese, bineînţeles, dar care ascultă de ideile vremii noastre şi dispreţuiesc inteligenţa, îmi dau bine seama că, într-o zi, eu profanul, fiu şi frate de oameni de ştiinţă, voi fi poate singurul membru al familiei care să propovăduiască inteligenţa, ştiinţa şi mai ales progresul... Ce vrei, mamă?

Slab, înalt şi tăcut, Renaud zîmbeşte, spune cîteva cuvinte domnişoarei Desgroux şi dispare în tovărăşia ei pe aleile întunecate. Doamna Pasquier l-a apucat pe Joseph de braţ şi-i spune foarte încet aruncînd în toate părţile priviri îngrijorate:

— Cum de n-ai văzut că eram treisprezece la masă?

— Nu se poate! şopteşte Joseph.

— Ba da! confirmă şi Ferdinand. Şapte şi cu doi fac nouă şi cu patru fac treisprezece.

— Ei şi? ce importanţă are?

Doamna Pasquier clatină din cap şi oftează:

— Unii sînt preocupaţi din cauza asta. Şi mie mi se strînge inima.

Joseph îşi stăpîneşte o mişcare de nerăbdare.

— Bine! Începînd de mîine, o să mănînce şi nursa cu noi. Dar fără copii e cam ridicol, şi copiii sînt prea mici.

— N-are a face, murmură doamna Pasquier tot am fost treisprezece. Spune-mi, Joseph: domnul acela... Nu ştiu cum îl cheamă... Se vede că e un pictor mare şi ai făcut bine că l-ai invitat, dar nu s-ar putea spune că e o persoană foarte onorabilă.

—• Nu, asta nu se poate spune, cotcodăceşte Ferdinand, rîzînd uşurel din burtă. Orice se poate spune despre el, dar nu că-i o persoană onorabilă.

Vocea lui Ferdinand e distilată, toropită şi pronunţă „onoabilă". Enervat, Joseph zgîrie pămîntul cu talpa pantofului.

— Stiti doar cum sînt oamenii ăştia. Ani de zile i-ati

f y ***9***

suportat pe doamna Henningsen şi pe răposatul fiu-său. Oamenii ăştia sînt genul artist.

— Desigur, spune pe nas Ferdinand. Dar ia uită-te la domnul Censier.

Ei! El e genul savant.

—

— E uşor de spus. Atunci eu ce sînt?

— Tu eşti genul Ferdinand. Prin urmare, trebuie să ai ţinută, dragul meu, să ai ţinută. Şi acuma, am terminat cu chestia asta. Să nu se creadă că şuşotim prin colţuri. Sper că Justin are s-o hotărască pe Cécile să ne cînte ceva.

Joseph se pierde în grupul invitaţilor. Peste puţin se aude vocea lui care spune:

— Eu, domnule Delcambre, am pornit de la nimic, de la zero.

Doamna Pasquier spune cu o voce slabă dar încăpăţînată:

— N-ai dreptate, Joseph. Ce spui tu ne jigneşte pe tata şi pe mine.

Justin s-a apropiat de Cécile şi-o imploră.

— Cîntă-ne ceva, te rog. Întinde un pahar de apă poetului dumitale. Un strop de rouă pentru oamenii aceştia care nici măcar nu ştiu că sînt însetaţi.

Cécile respiră aerul nopţii adînc şi cu îngrijorare. Apoi răspunde brusc:

— De obicei Laurent îmi cere şi el muzică. In seara asta visează, nu-i alături de noi.

S-ar zice că-Laurent urcă deodată din adîncurile unei prăpăstii. Se trezeşte şi întreabă:

— Cine mi-a rostit numele?

Cécile spune foarte rar:

— Numai eu, nu altcineva.

îşi întinde mîna uşoară şi mîngîie părul aspru şi fruntea mare şi bombată a fratelui ei, de parc-ar vrea să-i gonească visele.

Graţie unei acalmii care a intervenit în discuţie, se aude deodată vocea domnului Delcambre care picură vorbe surprinzătoare în urechea doctorului:

— Eu mi-aş fi dorit o potenţă genitală extraordinară, nesfîrşită. In definitiv, nu-i extraordinar să fecundezi ca Hercule douăsprezece fecioare. Dar să le faci plăcere la toate douăsprezece, asta-i altă mîncare de peşte.

Doamna Pasquier, cînd nu-i sigură că a înţeles bine, scoate un „hm!" asemănător cu un geamăt şi murmură:

— Unde sînt fetele mele?

în întuneric, doctorul Pasquier îşi trage mustăţile care pîrîie şi

spune:

38*

— Eu cunosc pe cineva care... Nu-i nevoie să vă gîndiţi prea departe...

Şi deodată, se aude vocea furioasă a lui ^Ferdinand:

— Tată !

Doctorul ridică din umeri şi întreabă:

— Ce mai e?

— Nimic. M-ai înţeles. Claire, du-te să-ţi iei jacheta, a început să se răcorească.

Doctorul a şi început să vorbească despre altceva. Explică:

— Vorbesc în calitate de medic. Un corp de care te foloseşti mereu se uzează, dar dacă nu te foloseşti de el, se uzează şi mai rău. Aşa se întîmplă cu toate, cu toate !

Cécile zîmbeste cu greutate si-i răspunde lui Justin Weill :

— Să mai aşteptăm două-trei minute. Cînd are să se întoarcă şi domnul Censier. îmi place tare mult faţa gravă a domnul Censier.

Renaud Censier se plimbă pe sub arborii de pe aleea principală. Păşeşte alături de Laure Desgroux şi vorbeşte cu glas foarte scăzut:

— Am venit aici ca să fiu cu dumneata. Da, ca să fiu cu dumneata am venit la oamenii aceştia pe care nu-i cunosc. Nu-i aşa că e cam ridicol? Am trăit totdeauna o viaţă singuratică şi nu ştiu ce să spun cînd sînt în societate.

— Să nu spuneţi nimic. Sînteţi mai presus şi în afară de ridicol. Sînteţi un personaj extraordinar, asta-i tot.

— Mi se pare că marea stimă pe care ţi-o inspiră cunoştinţele mele mă surghiuneşte într-o temniţă. Ai putea să vezi în mine un bărbat?

— Uit cu desăvîrşire în seara asta că sînteţi un mare savant. Puteţi fi liniştit, pot să privesc bărbatul în faţă.

— în cazul acesta, îngăduie-mi să-ţi mai dau cîteva informaţii. N-am fost ceea ce se numeşte un soţ bun. Nu sînt un tată bun. Nu pot fi decît un amant antipatic. De ce nu răspunzi nimic?

— Nu mi-aţi pus întrebări, nu e cazul să răspund.

— Ah ! Ce logică surprinzătoare ! E întuneric, domnişoară, altfel ţi-aş arăta o arteră groasă, care se zbate pe tîmpla mea...

— O cunosc foarte bine poate chiar mai bine decît dumneavoastră.

— ... Am să-ţi arăt încă o dată că am o faţă negricioasă, o bărbuţă căruntă şi ridicolă, am să-ţi arăt tot obrazul ăsta nenorocit de care mi-e ruşine şi pe care-l urăsc.

— Dacă mă mai jigniţi o singură dată...

— Nu te jignesc, dragă Laure.

— Ba da! Mă jigniţi în persoana dumneavoastră.

— Ce bine ştii să spui lucruri grele de spus!

— Tăceţi, vă rog, domnule, mai bine să mergem fără să vorbim.

Renaud şi Laure fac cîţiva paşi. Deodată, zăresc apa neagră a rîului în care strălucesc reflexe palide de cositor. Renaud vorbeşte iar cu o voce pe care ar dori-o impasibilă.

— După cum vezi, sînt cinstit, am făcut o ultimă încercare. De luni de zile mă privesc cu groază. Uneori lucrez singur seara, cu cărţile în faţă. Mă simt calm, pregătit pentru veşnicie, crede-mă! Şi deodată imaginea dumitale trece-n zbor prin fiinţa mea. Atunci e înfiorător! E mai ales inexprimabil. îmi simt fruntea scăldată în sudoare şi părul de pe braţe mi se zbîrleşte ca mustăţile unei pisici. Se zbîrleşte şi mă doare. Să-ţi mai spun ceva: cred că mă tem mai puţin de prezenţa dumitale decît de ideea acestei prezenţe. Spune-mi: e nefiresc. E desigur o dovadă că imaginaţia mea e bolnavă. Sînt bolnav. Să ne întoarcem spre casă. Mi se pare că ne cheamă cineva.

— N-am auzit nimic.

— Ba da. Gînd eram copil şi mă duceam la lecţia de catehism, abatele ne spunea: „Să vă urîţi păcatele!" Vai! eu nu-mi urăsc păcatul.

— De ce vorbiţi despre păcat?

— Pentru că sînt nenorocit. Nu! Nu-mi urăsc păcatul, îmi iubesc mai mult păcatul decît sufletul, decît liniştea, decît mîntuirea, mai mult chiar decît veşnicia aceea în care nu pot să cred.

Dacă vor mai face cîţiva paşi, cei doi vor ieşi din întuneric şi se vor pomeni în faţa terasei. Deodată, savantul spune cu glas şi mai scăzut:

— Dacă nu mă vindec de dumneata, dacă nu izbutesc să mă vindec, să nu mă faci să sufăr. Iartă-mă, mi-e teamă, dar nu de dumneata. Mi-e teamă de mine, de ce se află în adîncul fiinţei mele.

Laure îşi pune mîna pe braţul lui şi-i spune cu voce calmă:

— Cum v-aş putea face să suferiţi? Şi de ce să suferiţi, domnule, de ce?

— Acuma să ne grăbim. Aud vocea prietenului nostru Laurent. Ţi-e drag Laurent Pasquier?

— Mi-e foarte drag.

— Am să te las fără să se observe. Poate că vom avea noroc să stăm de vorbă mai în liniște.

— Dar cum? Şi unde? spuneţi-mi, vă rog.

— Am să-ţi explic. Domnişoara Cécile Pasquier are să ne cînte ceva. Atenţiune ! Cine e?

Deodată, Justin răsare în imediata apropiere a lui Renaud. întinde capul ca să desluşească feţele în întuneric şi spune:

— Vă căutam. Veniţi, domnule, vino, Laure. Sîntem pe terasă. Şi Laurent vă căuta. Laurent, iată-l pe domnul Censier.

Laure s-a aşezat pe un scaun lîngă prietenul ei Laurent. O rază venită din sala de alături, unde au fost aprinse o mulţime de lămpi, luminează în parte obrazul fetei. E un obraz crispat de efortul de a gîndi. Laure suspină:

— Ce seară liniştită !

Laurent înclină uşor capul şi acest „da" înseamnă „nu". Laure mai spune:

— Ce-i cu dumneata, Laurent? Am impresia că eşti neliniştit.

— Nu, nu sînt neliniştit. Nici eu nu ştiu. Ar trebui să fiu mulţumit, calm, dar inima mi-e strînsă de parcă o greutate ucigătoare ar atîrna deasupra mea, deasupra noastră, deasupra lumii întregi.

— Da, spuse Laure foarte încet. Şi eu simt o apăsare. Cred că e din cauza căldurii.

— Nu-i numai din cauza căldurii.

— Ascultă, Laurent. Sora dumitale începe să cînte. Ce cîntă? Nu-i aşa că e sunetul clavecinului?

— Da. Cîntă variaţiunile Goldberg. Desigur, e vocea lui Johann Sébastian. Tare mă tem că oaspeţii noştri nu vor înţelege opera asta uluitoare, în care nu-i nimic Vie înţeles.

Cécile a cerut să se stingă lumina. Degetele ei se mişcă libere pe întuneric. Da, singurele ei călăuze sînt evlavia şi geniul. Şi degetele acestea încep să împartă hrană pentru toate sufletele adunate acolo. Multe din ele sînt sărace sau nesupuse. Muzica trebuie să pună stăpînire pe ele şi să le izbăvească. Sufletele acestea cedează treptat şi se lasă vrăjite. Pentru fiecare din ele, deşi sînt atît de diferite, se găseşte o frază, o notă care le-a fost destinată anume. Glasul bătrînului arhanghel bîjbîie prin întuneric, se orientează şi, în cele din urmă, se aşază ca un porumbel pe un umăr crispat, pe un umăr răzvrătit.

Doctorul Pasquier îşi ţine răsuflarea şi zîmbeşte cu fruntea plecată. Altădată nu gusta decît operetele lui Offen- bach, din care-i plăcea să cînte cîte o arie cu o voce de tenorino. Dar iată

că a venit Cécile. Ea cîntă o muzică savantă, căreia nu-i poţi rezista. Doctorul Pasquier ascultă sufletul fiicei sale. îşi aminteşte deodată de un drum desfundat, unde se ducea să se joace cînd era copil, un drum în apropiere de orăşelul Nesles şi poreclit „Scorbura". Foarte departe şi foarte sus, la capătul drumului, se zărea o gaură rotundă şi fierbinte. Era lumina platoului care ardea în soare. Uneori, cîte o musculiţă ieşea din întuneric şi dansa extaziată un vals în raza de soare. Un miros nemaipomenit de ciuperci şi de soc plutea în scorbură ca o fiinţă vie. Cît de departe e această amintire !... Nursa noră-si Hélène e o fată frumoasă şi spătoasă. Nu pare prea severă. Să mori de rîs cînd îl auzi pe Joseph: fata asta e din Périgueux dar el vrea să-i spună miss... Nu, nu! drumul desfundat, iarăşi drumul desfundat. Poftim, acum miroase a fragi...

Justin nu face nici o mişcare, ţine capul plecat şi-şi înfige degetele în părul lui roşcat. Ar vrea să plîngă, să plîngă în hohote, din toată inima. Yariaţiunile Goldberg? Le cunoaşte ca pe o rugăciune. îşi aşteaptă pagina preferată. Şi iată pagina. Dar tocmai acum Justin se gîndeşte la nişte lucruri absurde. „In familia noastră se mai obişnuieşte să se spargă paharul în găleată. Aşa s-a procedat săptămîna trecută cînd s-a măritat Simone Cohen... Ce-ar spune Cécile? Dar nu ! Niciodată nu se va sparge un pahar pentru Cécile şi pentru Justin. Ah ! Dumnezeule ! Cum mă doare cînd aud fraza asta! E apăsătoare, e încăpăţînată. Pătrunde în inimă ca un plug. 0 iubesc pe Cécile! O ador! Am să-i explic totul. De pildă, zidul plîngerilor... Are o măreţie pe care nu se poate să n-o înţeleagă, în ciuda deosebirii de rasă."

Domnul Delcambre şi-a încrucişat picioarele şi şi-a vîrît mîinile enorme în buzunarele pantalonilor. Va profita de concert ca să se gîndească la anumite treburi... „Cu portretul doamnei de Chenôve stau binişor. Cînd s-o întoarce cucoana de la băi, poate-l voi termina în două sau trei şedinţe. Oamenii ăştia sînt... Aş putea să le cer zece mii. M-am interesat ce-i cu ei. Are talent fata cea mare a lui Pasquier, cu toate că are o mutră rece. Nu-i rău, zău aşa, ce migăleşte ici şi colo. Da, am să cer zece mii, sau măcar opt... Cum? „Domnul Delcambre a zărit deodată un peisaj înzăpezit de munte şi domnul Delcambre e zguduit. Zăreşte peisajul de la fereastra unei camere. în cameră se află un pat şi în patul acela un băiat de paisprezece ani moare de o tumoare la şold, cu complicaţii de pleurezie. Domnul Delcambre simte că ceva cumplit i se zbuciumă în piept. De zece ani de cînd i-a murit copilul, domnul Delcambre şi-a impus să nu se gîndească la o anumită durere: altfel n-ar fi chip de trăit. îşi încleştează fălcile

mari şi geme în sinea lui lucruri incoerente: „Numai în roz şi ivoriu. E o culoare grozavă. Dacă mă mai gîndesc o dată la obrajii băiatului meu, am să sparg ceva şi oamenii ăştia or să creadă că am înnebunit..."

Joseph încercă un sentiment de uşurare miraculoasă. Sătulă, mîndria-lui-Joseph doarme ca un leu în pieptul tînărului castelan. Joseph respectă talentul soră-si şi-i aduce omagii cînd are prilejul. Zăreşte deodată tablouri atrăgătoare şi dintre cele mai diferite: „Domnul Loubet, preşedintele republicii, răspunde discursului domnului Joseph Pasquier la inaugurarea solemnă a barajului din Roumagne... Domnul şi doamna Joseph Pasquier, care se află în vilegiatură la Roma, au fost primiţi de suveranii italieni... Nouă sute, nouă sute cincizeci de mii, ca să nu mai pun la socoteală oţelăriile din Centru. De pachetul ăsta nu mă ating cu nici un preţ. E ca şi cum n-ar exista. Ce-o fi mirosind aşa de frumos? Parcă ar fi esenţă de portocal. Ba nu, e broşteanul, broşteanul meu. Sau ce să fie? Straşnic miros, zău... Pentru Roumagne îmi iau trei părţi de cîte o sută fiecare pentru început. Ah ! Ce miros ! Pentru prima dată îl observ".

Laure Desgroux şi-a lăsat bărbia în piept. Drept în faţa ei zăreşte marea de un albastru-strălucitor, un albastru de nestemată. In depărtare, albastrul acesta se înnegreşte, astfel că adîncul mării şi al cerului se cufundă într-un întuneric dureros. Vede o scară de piatră şi o barcă fragilă care dansează la picioarele scării. Uneori, trece cîte o răbufnire de vînt şi barca se învîrteşte ca un titirez. „Dumnezeule! Asta ce-o mai fi? Dacă încep să tremur, Laurent are să creadă că sînt bolnavă şi toată lumea o să se ocupe de mine. Uite o frunză colo sus, pe cerul luminos. Trebuie să fie o frunză de plop: se clatină deşi nu bate vîntul. Dumnezeule! Ce n-aş da să fiu în locul frunzei ! Nu, nu vreau barca ! Acuma eu sînt frunza. Ah! Cum mă mai leagănă! Şi acuma, parc-ar bate clopotele duminică dimineaţă..."

Hélène s-a cufundat într-un fotoliu mare. îi e cald şi suferă din cauza sarcinii. Totuşi muzica asta e pe placul ei şi ar trebui s-o liniştească. Dar Hélène e istovită şi nu se gîndeşte la nimic. Uneori i se pare că-şi numără globulele sîngelui, că numără, una cîte una, fibrele cele mai tainice ale trupului ei. Din cînd în cînd, Hélène zîmbeşte slab şi gînduri umile îi trec prin minte. „Siropurile erau destul de bune. Joseph vrea să servim duminică un cocoş cu sos de vin. Dar aşa ceva nu se serveşte cînd sînt mulţi invitaţi..." Şi Hélène se cufundă din nou în toropeală. începe o conversaţie misterioasă, fără fraze şi fără cuvinte, cu mica fiinţă necunoscută care va începe peste puţin să se agite printre

oasele şoldurilor ei, mic parazit intim, oaspete sfînt. Şi nimeni nu ştie unde se formează copilul: în pîntece, sau poate în conştiinţă...

Laurent trage adînc aerul în piept, ceea ce îl linişteşte şi-l uşurează. începe să zîmbească de parc-ar fi descoperit un adevăr radios. îşi spune: „Nimeni nu mă poate lipsi de dragostea asta. Sînt bogat. Cum de n-am descoperit asta mai devreme? E atît de simplu şi atît de adevărat. Ah ! Iarăşi aria. E ca încununarea unei minuni. Am impresia că inimile nu mai bat".

S-a sfîrşit. Ultima notă se depărtează în adîncurile spaţiului. Cécile mai dăruieşte ceva tuturor acestor suflete.
Dăruieşte liniştea limpede şi frumoasă care se aşterne după ce ultima notă şi-a luat zborul.

Miracolul s-a săvîrşit şi de data asta. Animalele sălbatice şi-au strins ghearele. Unele s-au consolat, altele nu sînt decit îmblinzite, altele sînt încă toropite. Orfeu îşi ia zborul în întuneric.

Cineva oftează. Nimeni nu va şti cine. Un scaun scîr- ţîie. Vraja s-a destrămat. Justin ar vrea să fugă în parc şi să-şi savureze singur zbuciumul. Dar rămîne locului şi murmură cu sfială „mulţumesc". Ceva mai tîrziu, se aude o voce, şovăitoare şi sacadată. E vocea lui Renaud Censier, care spune:

— Dacă aş fi fost autorul unei astfel de opere, aş fi acceptat să mi se amputeze un picior. Da, mi-aş fi dat un picior. Dar, staţi puţin! Aş fi cerut să fiu amputat sub anestezie şi să fiu bine operat, fireşte, bine operat. Dau un membru, dar nu sînt destul de sigur de mine ca să dau şi durerea.

Această observaţie e primită cu o surprindere generală. O clipă după aceea, Ferdinand şopteşte la urechea soţiei sale:

— Domnul ăsta e un original. Nu găseşti? Nu prea ştie ce vrea.

C A P I T O L U L XIII

DOMNUL DELCAMBRE LA LUCRU. NOTĂ CU PRIVIRE LA PRĂPASTIA FERDI-CLAIRE. DIALOGURILE MORŢILOR SAU POLITEŢURI BURGHEZE. ŞOAPTE ÎN LABIRINT, PLIMBARE PE RÎUL OISE. O GELOZIE MISTERIOASA. ROBINETUL CU POVEŞTI. CONSIDERAŢII ASUPRA ARHITECTURII CASEI DE LA PAQUELLERIE.

A doua zi e sfintui Ion[1]. Primăvara şovăie şi moare. Vara păşeşte cu picioare fierbinţi pe iarba şesurilor.

1 **Sărbătoare catolică (24 iunie).**

îndată ce căldura de la ora prînzului pare să se astîmpere, domnul Delcambre se instalează pe terasă, în umbra casei, şi cere să-i vină modelele.

Hélène se apropie cu un aer suferind şi se aşază pe un fotoliu. La mică depărtare de ea, nursa are grijă de copii şi-i aduce la mama lor, cînd pictorul are nevoie de ei. Fetiţa şi băieţaşul zbiară pe rînd. Domnului Delcambre nu-i pasă. A pregătit o pînză de dimensiuni frumoase şi desenează de zor. Azi e sfîntul Ion şi cerul varsă peste proprietatea lui Joseph o lumină fierbinte. Oaspeţii săi ies curînd din casă sperînd că apropierea serii va aduce răcoarea. Toată lumea se apropie discret să privească şi să judece primele încercări ale domnului Delcambre. Perechi şi grupuri se alcătuiesc şi discută cu glas scăzut, apoi se depărtează pe alei. O parte din grădină a fost plantată cu merişori şi carpeni, imitînd labirinturile italiene. Te pierzi o clipă prin ea, dar găseşti drumul numaidecît.

Ferdinand trece ţinînd-o pe Claire de braţ. Vorbesc amîndoi foarte încet. Viaţa lor e o veşnică şuşoteală, o şoaptă înăbuşită, din care nu ghiceşti aproape nimic, ai impresia că nu se opreşte niciodată, nici măcar în somn. Pe vremuri, cînd Ferdinand era burlac, exista un mister pe care Laurent şi Justin îl numeau: abisul Ferdinand. Nimeni n-ar fi putut ghici ce mocnea în adîncurile acestui abis. Din cînd în cînd, Ferdinand se lăsa pradă unei crize de furie violentă de cea mai bună tradiţie Pasquier şi, cu acest prilej, abisul Ferdinand îşi trăda anumite secrete. Astăzi, abisul Ferdinand s-a adîncit şi s-a ramificat. E abisul conjugal, nimeni nu mai ştie ce se ascunde şi ce fierbe în bezna acestui abis. Asta nu înseamnă, de altfel, că Ferdinand e taciturn. Are cu doamna Pasquier nişte conversaţii uimitoare, cărora Justin le spune zîmbind: „dialogurile morţilor sau politeţurile burgheze". Aşa, de pildă, Ferdinand spune cu o expresie de reculegere:

— Ştii, mamă, anul ăsta n-o să zugrăvim apartamentul.

— Da? spune doamna Pasquier cu solicitudine. N-aveţi intenţia să zugrăviţi apartamentul anul ăsta?

— Nu. Claire şi cu mine am hotărît că e mai bine să nu facem reparaţii anul ăsta.

— Aşa, Claire şi cu tine?

— Da, nu anul ăsta.

— Aha ! Da ! Credeţi că e mai bine aşa?

— Da, credem că e mai bine.

— Aha! Va să zică, nu faceţi reparaţii anul ăsta!

— Nu. Poate ca anul viitor.

— Zău? Anul viitor?

— încă n-am hotărît definitiv.
— încă n-aţi hotărît definitiv?
— Pînă la anul avem timp.
— Ai dreptate, aveţi timp.
— Aşa că nu s-a hotărît definitiv.
— Nu? Nu s-a hotărît definitiv?
— Nu.
— Nu.

Urmează o scurtă pauză, pe urmă Ferdinand ia scena de la început cu variante facultative.

Doamna Pasquier participă la aceste conversaţii cu multă bunăvoinţă şi cu multă afecţiune. Uneori, Claire intervine şi ea. Ferdinand şi Claire rostesc pe rînd răspunsurile rituale.

Ferdinand vorbeşte cu voce moale şi încăpăţînată. Nu pronunţă toate literele. Nu spune „te rog", ci „teog". Nu spune „zahăr" ci „zaă". Pentru Ferdinand, căldura lunii iunie nu e „teribilă", ci e „teibiă". Oamenii care pronunţă toate literele sînt, după părerea lui Ferdinand, nişte filfizoni sau nişte cabotini. Ferdinand modulează „dînsaia", ceea ce înseamnă „dă-mi sarea" şi „îipaasta" cînd vrea să spună „în clipa asta".

Din cînd în cînd, Ferdinand scoate din buzunar un carneţel. Scrie cîteva rînduri în el cu un creion al cărui capăt îl ronţăie şi cu ajutorul căruia, alteori, se scarpină şi se scobeşte în urechi. Pielea mîinilor lui e roşie, strălucitoare şi rece la articulaţii. Dacă îngerul păzitor al abisului ar putea face cunoscut ce scrie Ferdinand în carneţelul lui, lumea ar afla revelaţii surprinzătoare, privitoare mai ales la temperatura împrejurimilor Parisului şi la circulaţia pe căile ferate.

Claire şi Ferdinand nu sînt sănătoşi, cel puţin aşa |cred ei. îşi îngrijesc împreună bolile şi tot împreună se văicăresc. Uneori, Claire spune: „Mă dor rinichii". Ferdinand o priveşte cu grijă şi geme: „Dar eu ce să mai spun!" Aduc şi instalează pe masă în faţa farfuriilor lor nenumărate flacoane, tuburi şi cutii al căror conţinut şi-l împart cu seriozitate. Această împărţire e întovărăşită totdeauna de mici dezmierdări. Claire i se adresează lui Ferdinand la feminin şi-i spune „pisicuţă". Ferdinand se pleacă peste Claire şi răspunde: „Da, puişor". Deodată, Claire spune cu glas tare:

— Nu mînca sos la carne, Ferdi, ai să transpiri.

Joseph aruncă în direcţia abisului Ferdi-Claire o privire încruntată pe care cei doi nici măcar n-o observă fiindcă sînt miopi.

în adîncurile acestui abis conjugal trăieşte, ascunsă cu grijă, o fiinţă pe care o auzi uneori lătrînd înăbuşit, o fiinţă pe care Ferdinand o scoate şi o plimbă cîte zece minute în fiecare seară, pe întuneric, şi care constituie un obiect de cult esoteric.

Ferdinand citeşte întotdeauna acelaşi ziar. Ştie să-l citească şi ştie să-i extragă substanţa. De cînd a sosit la Pâquellerie, n-a primit ziarul care-l hrăneşte şi n-a putut să şi-l procure. Ferdinand e îngrijorat şi nedumerit. Ce trebuie să gîndească despre lume? Ce să spună despre lume? Şi, în definitiv, lumea mai există oare? Nimeni nu poate să afirme că da.

Cînd i se oferă ceva, Ferdinand spune: „Nu vreau să vă refuz". Dacă, într-o conversaţie, cineva, fie chiar o persoană distinsă, face o observaţie lăturalnică, oarecum străină de subiect, Ferdinand protestează în termeni plastici şi spune: „Asta-i altă mîncare de peşte!" Atunci Joseph se sileşte să acopere vocea lui Ferdinand, dar Ferdinand îşi repetă frazele, pînă şi cele mai neînsemnate, de zece-două- sprezece ori, cu o admirabilă tenacitate. Prin urmare, Claire şi Ferdinand se plimbă braţ la braţ. îşi plimbă abisul. Contemplă opera domnului Delcambre şi se depărtează fără să spună o vorbă. Cînd sînt siguri că nu mai pot fi auziţi, încep iar să şuşotească. Dacă îngerul i-ar asculta, ar auzi glasul abisului. Ferdinand murmură filtrîndu-şi vorbele prin mustaţă:

— Poate să spună Joseph ce-o pofti, acest domn nici măcar nu ştie să deseneze. Ce vremuri !

— Adevărat, răspunde Claire. Nu ştii dacă-i Hélène, dacă-i o focă, sau dacă-i o locomotivă. Şi trebuie să coste foarte scump. Mă miră din partea lui Joseph.

Urmează o scurtă pauză, în care se aude un zgomot asemănător cu torsul unei pisici, apoi Ferdinand reia cu glas mai scăzut:

— După cum ţi-am spus, Joseph a îndrăznit să-mi ceară să-mi îngrijesc ţinuta, ba chiar să nu mă mai plimb în cămaşă pe coridor. Da! Ei bine! Profesorul, savantul... Ai să-l vezi îndată. A ieşit în parc într-un fel de camizol, spune că-i un halat chinezesc. Asta se cheamă ţinută?

— Ce să-i faci, Joseph are să-ţi răspundă că e genul savant.

Claire şi Ferdinand fac cîţiva paşi fără să spună nimic, strîngîndu-se drăgăstos unul într-altul. 0 voce urcă acum din adîncul abisului. Nici chiar îngerul pozitor n-ar mai şti să spună dacă e vocea soţului sau a soţiei. Vocea aceea cîntă:

— Iarna viitoare va trebui totuşi să încercăm dacă şi cocsul arde aşa de bine ca şi antracitul. La urma urmei, de ce să nu încercăm?

Şoapta se depărtează, abisul îşi închide porţile peste comorile lui.

Alte abisuri se întredeschid în alte locuri, abisuri la fel de tainice, care ascund alte nelinişti.

Laurent a desprins de ţărm barca, pe care Joseph a cumpărat-o o dată cu proprietatea. Laurent pluteşte cu Laure pe rîul Oise. Apa e de culoarea veninului şi deasupra ei se tîrăşte umbra unui nor.

Laurent poartă un costum de pînză albă. Are capul descoperit, părul lui creşte aspru şi ţepos. Nu e înalt, dar pare voinic şi are mişcări vii. Faţa îi e luminată de o privire de culoarea boranţei, o privire sinceră şi naivă. Vîsleşte fără să se grăbească, în tact, şi spune:

— Ce părere ţi-a făcut tatăl meu?

Fata zîmbeşte cu toţi dinţii. Apoi zîmbetul ei frumos şi proaspăt se transformă în rîs.

— îmi place foarte mult, spune ea.

Laurent dă drumul la vîsle şi pare că se gîndeşte la ceva. Apoi mai spune în şoaptă:

— Poate că-i mai bine aşa.

— Ce anume? S-ar zice că nu eşti convins. Ai sperat că tatăl dumitale are să-mi displacă?

— Nu, nu. Nu spun asta. Am să-ţi vorbesc despre tata. Mai tîrziu, mai tîrziu.

— Poate că n-o să mai găsim niciodată o clipă mai bună şi mai liniştită.

Laurent închide pleoapele şi bărbia începe să-i tremure. Vrea să vorbească, se va hotărî să vorbească. Dar nu. Strînge buzele, pleacă fruntea şi vîsleşte cu energie.

— Trebuie să ştii, spuse Laure, că tatăl dumitale mi-a povestit foarte vesel nenumărate lucruri extraordinare care erau, poate, complimente, numai că n-am înţeles nimic din ce mi-a spus.

Pe tîmplele lui Laurent se adună stropi mari de sudoare. Vîsleşte şi răspunde cu o voce întretăiată de efort:

— Nu mi-am ales tatăl.

— Ah ! spuse Laure zîmbind, ai fi putut să faci o alegere mai proastă.

— Nu ştiu. Dacă ar fi trebuit să aleg, dacă aş fi putut să aleg, aş fi vrut...

— Pe cine ai fi ales, Dumnezeule!

— Aş fi ales un om cum e şeful, de pildă, un om care să aibă caracterul domnului Censier.

Zîmbetul fetei a devenit deodată de nepătruns. Laurent nu poate să-l observe fiindcă vîsleşte conştiincios.

— Dar ştii prea bine că patronul are un fiu cu care nu se vede niciodată, rosteşte Laure cu glas rar.

— E adevărat, şopteşte Laurent, cu sprîncenele încruntate. Oamenii sînt mai nefericiţi, mai jalnici şi mai puţin inteligenţi decît ne închipuim.

Laurent vîsleşte fără să mai spună nimic. Laure îşi moaie mîna în apă, apoi şi-o duce udă la frunte. Mai trec cîteva clipe şi Laurent îşi revine.

— A, să întorc barca. Să nu te doară capul din cauza reverberaţiei apei.

Laure nu-şi exprimă nici o părere. Laurent împinge barca spre ţărm.

Intre timp, două umbre se strecoară pe aleile labirintului. Cécile vorbeşte cu glas liniştit:

- Dacă aş iubi pe cineva, dacă aş fi îndrăgostită, cred că aş fi geloasă.

— E firesc, răspunse Justin. Orice fiinţă care iubeşte e geloasă pe cine iubeşte.

— Nu, nu asta vreau să spun. Aş fi geloasă... pe mine.

— Nu înţeleg, Cécile.

— E foarte greu de înţeles. Aş fi geloasă pe mine, aş fi geloasă văzînd că iubesc pe cineva.

Justin întoarce capul şi-şi muşcă mîna stîngă cu cruzime. Ah ! Ar vrea să smulgă toată bucata ! Să sîngereze pînă la epuizare, pînă la agonie. Cécile vorbeşte iar:

— Probabil că totuşi am să mă mărit odată, mai încolo. Bineînţeles, n-am să rămîn singură. într-o bună zi, şi Laurent are să se însoare. Am să-i urmez pilda. Dar Laurent nu vrea să se însoare pentru moment, mi-a spus-o de sute de ori. îl înţeleg destul de bine.

Deodată, Justin pare cuprins de sinistra energie vocală a bîlbîiţilor şi repetă cu sufletul la gură:

— Adevărat? spui că dacă Lau... Laurent se, se... ah! Mă tem că am să înnebunesc.

— Ne cheamă cineva, Justin. Trebuie să fie fratele meu, Joseph.

Joseph se apropie cu paşi mari. Aroma sumbră a tufişurilor de merişori freamătă în drumul lui. Trece pe lingă ei şi întreabă fără să se oprească:

— Nu l-aţi văzut pe tata? Nu? E plecat de trei ore. Mă întreb ce poate să facă prin locurile astea unde nu cunoaşte pe nimeni.

— Pe terasă, unde întunericul creşte, pictorul Delcambre acordă modelelor lui o clipă de odihnă şi ia un aperitiv. Povesteşte ceva plesnindu-se cu palmele peste coapse.Ah ! N-aţi auzi niciodată vorbindu-se despre doamna Charroux? Nu se poate ! E o femeie de vreo şaizeci şi ceva de ani. I-am făcut portretul în 1899 sau în 1900, nu-mi mai amintesc. I l-am făcut în dormitor, bineînţeles. Nu vă speriaţi, doamnă Pasquier, e o poveste foarte decentă. Ştiu şi poveşti decente. Doamna Charroux are oarecare avere. Toată lumea îi spune doamna Charroux, dar de fapt e o domnişoară bătrînă. închipuiţi-vă că s-a îmbolnăvit la vîrsta de nouă ani. Da, exact, în 53, la un an după lovitura de stat, cel puţin aşa spun rudele ei. Pe vremea aceea eu... Dar să nu vorbim de mine. Nu sînt chiar aşa de bătrîn. Prin urmare s-a îmbolnăvit şi medicii i-au spus să stea în pat. Şi a stat toată viaţa în pat. Aţi auzit? Toată viaţa. O îngrijeau ca pe un copil, atît de slabă părea. Locuia la

—

— etajul al doilea într-o casă frumoasă din Garches. A stat în pat timp de cincizeci şi unu de ani. Şi deodată, iarna trecută, în locuinţa ei a izbucnit un incendii.

Delcambre păstrează o clipă de tăcere şi se bucură că are succes.

— Şi? întreabă Hélène.

— Şi pompierii şi-au rezemat scara de fereastra camerei ei, fiindcă pe scară nu se puteau urca. Şi ce credeţi că a văzut atunci toată lumea? Doamna Charroux s-a dat jos din pat, pentru prima oară după cincizeci şi unu de ani. I-a rugat pe pompieri să facă bine s-o lase în pace. Şi a coborît singură pe scară, voiniceşte. Şi n-a coborît cu spatele, aşa cum facem noi, dumneavoastră sau eu. Nu ! a coborît cu faţa, de parcă din 1853 numai asta ar fi făcut. A coborît cu faţa, precum am onoarea să vă spun.

Pictorul rîse cu lacrimi, după care puse iar mîna pe paletă şi pe pensule.

— încă o clipă, numai o clipă, doamnă. In curînd are să se întunece. Domnul Censier poartă un halat de un albastru superb. Ia uitaţi-vă la el, e colo, în fundul aleei mari.

Chiar în clipa aceea, Renaud Censier dispare printre arbori. Păşeşte încet lîngă Laure Desgroux.

— Am lucrat toată dimineaţa, spune el.

— Aţi dormit?

— Nu, nu mai ştiu să dorm. Poţi să trăieşti şi fără să dormi. Sînt pe cale să fac această experienţă. E drept că dimineaţa moţăi puţin. Dar atunci începe o altă viaţă şi o altă tortură. Viaţa ideilor cumplite care te bîntuie cînd nu dormi de-a binelea.

— Aş vrea să dormiţi noaptea care vine!

— Am tocmai intenţia să nu dorm noaptea care vine;

— De ce?

— Am să-ţi spun îndată. Va trebui să-l pun pe unul dintre studenţii mei să facă o teză despre nevoia de a ţipa a omului nenorocit. Nu ştiu dacă ai remarcat că, deşi nu dorm, mănînc. Oamenii tineri îşi pierd pofta de mîncare, în schimb dorm.

Oamenii de vîrsta mea continuă să mânînce,

dar îşi pierd somnul. Asta e. Cred că sînt foarte bolnav, domnişoară. E destul să văd trecînd o rochie de o anumită culoare, să văd o panglică, să văd o rază de lumină sărutînd un obraz catifelat, că inima mea începe să bată dezordonat. Sînt bolnav şi mi-e ruşine. Nu spui nimic şi ai dreptate.

Laure strînge între degete un fir de iarbă, apoi îl aruncă şi-şi întinde mîinile, rotunjite în formă de cupă, spre obrazul lui Renaud.

— Respiraţi!

— E miros de sovîrf. Cîte amintiri îmi deşteaptă! Cîţi ani au trecut! Şi cîte veri! Nu poţi să ştii.

— Credeţi că eu n-am amintiri? Am douăzeci şi unu de ani trecuţi.

— Taci! Taci! Lasă-mă să savurez o clipă gustul disperării.

Renaud pleacă capul. Faţa lui e întunecată şi crispată, începe iar să vorbească:

— ŞtiiJ că în casa asta, camera mea e chiar deasupra camerei dumitale? Chiar în capătul aripii care dă spre vest şi spre copacii cei mari din parc.

— Ştiu.

— Dedesubtul camerei dumitale ce e? Cred că bucătăria, nu?

— Da, bucătăriile sau oficiul, nu ştiu bine.

— Bine! Nu uita să închizi uşa camerei dumitale.

— Bineînţeles că am s-o închid. E un vechi obicei, un obicei de fată singură şi de orfană.

— Dar dacă, deşi uşa va fi închisă, ai primi o vizită...

— Ce fel de vizită?

— Vizita unei umbre albastre.

— Pe unde ar veni această umbră?

— Pe fereastră, pe care trebuie neapărat s-o laşi deschisă fiindcă e cald. Dacă ţi se întîmplă să primeşti o astfel de vizită, sper că n-ai să te temi şi că n-ai să ţipi.

— Nu.

Fata îl priveşte fix pe Renaud, mai clatină o dată din cap şi repetă cu energie:

Nu. N-am să ţip.

—

C A P I T O L U L XIV

UN TATĂ GROZAV DE INDEPENDENT. JUSTIN SE HOTĂRĂŞTE SĂ VORBEASCĂ. LĂMURIRI CU PRIVIRE LA DOMNUL DELCAMBRE. O INDISCREŢIE SUPĂRĂTOARE. ELOGIUL FIDELITĂŢII. PRIMEJDIA UNOR PRINCIPII MORALE MEDIOCRE. DE UNDE REIESE CĂ FRIVOLITATEA E UN LUCRU SERIOS. UN AN PROST PENTRU CĂRĂBUŞI. SUPERSTIŢII RESPECTABILE.

Joseph îl luă pe Laurent de gît şi-i spuse lipindu-şi gura de urechea lui:

— Vino cu mine pe peluză, trebuie să-ţi spun ceva.

Seara fusese apăsătoare şi cina aproape posomorită. Domnul Delcambre susţinuse singur conversaţia povestind nenumărate poveşti trăsnite. In clipa aceea continua să vorbească prin apropiere, într-o vale de verdeaţă:

— Te rog să mă crezi, domnule Weill. Oamenii pretind că trupul înăbuşă sufletul. Bieţii de ei! Ce suflet firav trebuie să aibă ! In ce mă priveşte, cu cît mănînc şi cu cît beau mai mult, cu cît .fac mai multă dragoste, cu atît sufletul meu se întăreşte şi se îmbogăţeşte, şi cu cît e mai bogat, cu atît mai dornic e de viaţă. Mă înţelegeţi? După mine, cu cît calitatea lui de suflet e mai accentuată, cu atît e mai pur. Aşa sînt eu.

Justin răspunse distrat:

— E o soluţie ciudată pentru teribilul dualism.

— Spune-i dualism dacă vrei. Puţin îmi pasă. Aşa e.

Joseph ridică din umeri şi făcu repede cîţiva paşi, trăgîndu-l pe Laurent de braţ.

— Ştii, spuse el în sfîrşit, că şi ieri şi azi tata a plecat după prînz, chipurile ca să facă o recunoaştere prin împrejurimi? Ştii că, de fiecare dată, a lipsit mai bine de trei ore?

— Se poate, spuse Laurent, şi nu mă miră: e teribil de independent.

— De acord. Şi tu eşti teribil de naiv.

Laurent ridică din umeri.

— Ce noutăţi mai vrei să-mi dai?

Foarte neplăcute, crede-mă. Tata e independent

şi eu sînt foarte curios. La ora cinci m-am urcat în auto-39

*

mobil şi am făcut diverse expediţii de recunoaştere prin împrejurimi.

— Da. Şi?

— Paula Lescure e la Beaumont, instalată în hotelul de pe malul apei. Am impresia că nu mă asculţi.

Laurent izbi cu piciorul în pămînt nerăbdător. Joseph începu iar, spumegînd de furie.

— Paula! Iar Paula! Nu pot s-o sufăr! E cea mai lipicioasă şi cea mai neastîmpărată dintre amantele lui. Şi poftim ! îmi inaugurez casa şi vreau ca toată familia să fie de faţă. E o adevărată sărbătoare pentru noi toţi. Şi tata ce face? 0 aduce pe această Paula Lescure şi o instalează la doi paşi de noi. Şi chiar din prima zi! Ge-i de făcut? Ce-i de făcut?

— Nu-i absolut nimic de făcut.

Joseph începu iar să vorbească cu vocea înăbuşită, stăpînindu-se;

— Mi-a stricat toată plăcerea. Dar aşa face el, nu mai spun nimic. Mai grav mi se pare că din cauza lui o să părem nişte caraghioşi în ţinutul acesta, unde oamenii nu ne cunosc decît foarte puţin şi ne privesc oarecum ca pe nişte fenomene. Eu nu mai pot să vorbesc cu el. I-am făcut cel puţin douăzeci de scene mari, răsunătoare şi fără nici un rezultat. Pe cînd tu, Laurent, de tine se cam teme. Tu nu deschizi des pliscul. Il intimidezi. Spune-i tu ceva.

— Am să încerc, spuse Laurent. Acuma taci: vine Justin.

— Da, strigă Justin în întuneric, te caut. M-am descotorosit de pisălog, adică de pictor. Voi aţi terminat?

— Da, da, mormăi Joseph. Vă las să faceţi filozofie. Nu uita, Laurent dragă!

— Ge-i cu tine? spuse Justin, cînd cei doi prieteni rămaseră singuri. Parcă eşti preocupat.

— Ah! Nişte chestii de-ale tatii. Veşnicele lui complicaţii. Am să-ţi povestesc... mai tîrziu.

— Văd că nimeresc prost.

— Ba nu, ba nu. Ge vrei?

— Vreau să-ţi vorbesc serios. Hai pe malul rîului. Laurent, Laurent, te implor să-ţi iei inima în dinţi şi să mă asculţi cu atenţie.

— Şi tu? Şi tu? De ce mă stîrneşti?

— Să ne aşezăm o clipă. Aici e un fel de boschet. E şi o bancă de piatră.

— Mai repede, Justin: n-am răbdare.

— Laurent, cred că nu-mi ascunzi nimic din viaţa sufletului tău şi nici chiar din viaţa ta sentimentală. Cînd nu-mi spui unele lucruri, înseamnă că le pot înţelege, că le pot ghici fără confidenţe şi fără discursuri de prisos.

Laurent făcu în întuneric un semn afirmativ din cap.

— Mi-ai vorbit, reluă Justin, despre un sentiment foarte puternic şi foarte curat care de luni de zile ţi-a transformat viaţa, dar pe care nu vrei să-l mărturiseşti.

Laurent aprobă din nou cu un gest.

— Mi-ai dat a înţelege ce motive ai ca să-ţi păstrezi taina şi găsesc că sînt foarte nobile...

— Dă-i înainte, Justin. Le găseşti foarte nobile, dar...

— Foarte nobile, dar copilăreşti şi mai ales periculoase.

— Periculoase? întrebă Laurent ciulind urechile.

— Ah! Cît de drăguţ şi de naiv eşti.

— Ea doua oară cînd mi se spune acelaşi lucru în seara asta. Unde vrei să ajungi?

Justin se ridică în picioare şi-şi puse mîinile pe umerii prietenului său.

— Trebuie să te însori, Laurent, spuse el pe un ton solemn.

— De ce?

Justin se plecă spre el şi spuse coborînd vocea:

— Pentru că dacă nu te însori cu Laure, dragul meu, are să ţi-o ia altcineva. Poate că şi aşa e prea tîrziu.

Laurent sări în picioare, îl apucă pe Justin de amîndouă coatele şi-l scutură cu putere.

— Şii ceva, ţi-a spus cineva ceva?

— Nu mi-a spus nimeni nimic, dar am văzut. Mai mult chiar, şi ieri seară am surprins vorbe şi frînturi de conversaţie.

— Cum? Asta se petrece aici? Dar cine? Spune-mi cine?

— Nu-i vorba nici de Joseph, nici de Ferdinand, nici de nemaipomenitul domn Delcambre, îţi dai seama, nici de taică-tău şi nici de mine. Poftim!

— Taci! E imposibil.

— Sînt oarecum de aceeaşi părere. Pare... imposibil.

— Cred că te-ai înşelat. Poate că te-ai înşelat.

— Sînt absolut sigur că nu m-am înşelat.

— Să plecăm de aici. Vino. Trebuie să fac puţină mişcare. Trebuie să mă trezesc.

— Ce ai să faci?

— Nimic. Absolut nimic. Am să încerc să-mi limpezesc puţin ideile.

— Aşteaptă! spuse Justin cu glas scăzut. Aud paşi şi voci pe aleea din spatele copacilor. E vocea domnului Delcambre. De cine s-a mai legat palavragiul ăsta?

— Taci! Taci! şopti Laurent.

Nişte paşi se apropiau în noapte. Laurent şi Justin auziră deodată vocea colosului chiar lîngă ei. Vocea lui era dulce şi zîmbitoare şi spunea:

— Ce vrei să faci în viaţă?

întunericul fu străbătut, iluminat de rîsul Suzannei.

— Vreau să fiu actriţă, domnule, cintă fetiţa, vreau să fac teatru.

— Ai dreptate, fetiţo, zău că ai! Şi vei avea succes, fiindcă eşti fermecătoare.

Suzanne rîse şi mai tare.

— Ştiţi, toată lumea spune aşa. Pînă la urmă am să cred şi eu.

— Dacă n-ai nimic împotrivă, am să-ţi fac portretul. Dar numai aşa, de plăcere. Pe părinţii dumitale n-are să-i coste un ban.

— Mama n-are să vrea pentru nimic în lume.

— Nu-i nimic, n-o să-i spunem. Are să fie secretul nostru. Cred că uneori mai ieşi şi singură în oraş...

Paşii şi vocile se depărtară. Laurent îl strînse pe Justin de braţ.

— îţi vine să înnebuneşti, strigă el. Ce-au băut oare?

— N-ar strica să vorbeşti cu maică-ta, murmură Justin.

— Da. Să vorbesc cu tata pe de-o parte, să vorbesc şi cu mama pe de altă parte. Ah! Fir-ar al dracului! Am să încep cu tata. Haide, Justin. Vreau să beau un pahar cu apă. Mă duc în bucătărie. Joseph mi-a dat o misiune... E ridicol şi revoltător, nici măcar nu ştiu ce să spun. Mai ales că n-ai ce spune. S-o luăm pe aleea de merişori. Nu vreau să ne întîlnim cu nimeni. Am să intru prin oficiu. Ţie nu ţi-e sete, Justin?

— Nu, şopti Just in. Stai, vreau să-ţi mai spun ceva: nimeni n-are dreptul să fie trist dacă n-a făcut tot ce a trebuit ca să fie vesel.

— Da, înţeleg. Aşteaptă-mă puţin, te rog. încă nu mă simt pregătit pentru veşnicele explicaţii de familie. Mai am nevoie o clipă de prezenţa ta.

Laurent deschise uşa oficiului şi Justin rămase singur, faţă în faţă cu noaptea înstelată de iunie. Era cît pe-aci să se lase în voia visurilor cînd un zgomot surd de ceartă îl împiedică. Laurent ieşi din oficiu întovărăşit de doctorul Pasquier.

— Dragul meu, spuse doctorul cu vocea lui de zile bune, dacă ai fi făcut-o dinadins ai fi dat dovadă de o indiscreţie uluitoare. Dar n-ai făcut-o dinadins. Nu înseamnă că e mai puţin neplăcut.

— Taci, taci, tată! E mai bine să taci, strigă Laurent.

— Cum, băiete! Stau de vorbă între patru ochi cu o tînără fermecătoare... Cine-i acolo? Justin?

— Da, eu sînt, spuse Justin, iartă-mă, Laurent, vă rog şi pe dumneavoastră să mă iertaţi, domnule Pasquier.

— Rămîi, rămîi, dragul meu, eşti un gentilom şi n-am nimic de ascuns. Laurent a fost cam lipsit de tact, ca de obicei, ca de obicei. M-a găsit stînd de vorbă prieteneşte cu această femeie simpatică. Cum i se spune? Nursa — aşa se spune? — Nursa copiilor lui Joseph.

— Ah! exclamă Laurent furios, asta înseamnă la tine să stai de vorbă prieteneşte? O ţineai pe genunchi.

— Dragul meu, te rog să nu exagerezi. Eu pronunţ foarte prost englezeşte. Se spune „neurse", nu-i aşa? Nu înţeleg de ce oamenii ăştia, adică englezii, se încăpăţînează să vorbească o limbă străină, în loc să vorbească franceza, ca mine, ca noi toţi... Mă rog, să-i zicem „neurese". Ei bine! n-ai nici un motiv să te temi. Eşti bărbat şi nu văd de ce nu ţi-aş spune adevărul. Prin urmare, între noi fie zis, n-ai de ce să te temi în legătură cu această domnişoară: în clipa de faţă sînt prins în altă parte.Taci, tată, reluă Laurent. Taci, sau încep să strig. Iartă-mă, Justin. Tata spune, îndrăzneşte să spună nu ştiu ce... Că e prins in altă parte. îţi vine să mori de rîs, numai că e tragic. Joseph l-a intîlnit chiar azi, lîngă Bea- mont, însoţit de fiinţa aceea care se numeşte Paula Lescure şi despre care ţi-am vorbit. E o poveste care durează — vai! de cinci ani.

Doctorul îşi depărtă braţele cu un aer încurcat şi comic.

— Paula! Dar e firesc. Cinci ani! Acuma n-ai să începi să-mi reproşezi că sînt fidel. N-aş mai şti ce să cred. Sînt un om capabil de fidelitate pe mai multe planuri. Iată un lucru pe eare oamenii din generaţia voastră nu vor fi niciodată în stare să-l înţeleagă. N-aş vrea să te jignesc, micul meu Justin, dar tinerii de azi nu înţeleg ce înseamnă o femeie. Noi eram altfel. Pentru noi asta era problema esenţială. Şi femeile îşi dădeau seama. In această privinţă, au fler. Nu ştiu, dragul meu — cu tine vorbesc, Laurent — dacă arunci vreodată o privire asupra colegei tale... Cum îi spune? Laure? E un nume încîntător. Nu te uiţi la ea cu atenţie, dragul meu, şi rău faci, fiindcă e fermecătoare. Fii sigur că mie nu-mi arată indiferenţă, pentru că eu îmi dau osteneala, pentru

că-i aduc omagiile pe care le merită. Ah! Nu spun chiar că... Dar te asigur că o fată tînără — o adevărată fată tînără — simte totul perfect. Simte că am pentru ea o admiraţie... inteligentă. Exact! O admiraţie inteligentă! Ăsta-i cuvîntul. Ea înţelege asta cu naivitate. Ce să-i faci? Dragul meu, dragostea e o vocaţie, o carieră. Un îndrăgostit nu se improvizează de pe o zi pe alta.

— Taci, tată ! Taci!

— Mă întreb, dragul meu, de ce vrei să tac, cînd vorbesc despre lucruri pe care le cunosc perfect. Ştiu eu ce înseamnă pasiune. Cu condiţia, totuşi, să nu degenereze în melodramă. Nu, nu, să avem pudoare. Fără lacrimi şi fără disperare. Pasiune înseamnă dorinţă, atît şi nimic mai mult. Puteţi să credeţi, băieţi, ce vă spune un om cu experienţă. Ferdi- nand, care nu se pricepe nici de doi bani — Ferdinand e un băiat bun, dar cam prostuţ, cam nătăfleţ, într-un cuvînt eam birocrat — îmi face din cînd în cînd cîte o scenă ridicolă şi-mi spune că sînt imoral. Pfff... eu sînt a-mo-ral, băieţi — aţi auzit — cu a privativ. E mai bine să n-ai morală, decît să ai o morală greşită. E mai prudent. Eu sînt un om prudent.

— Ah! suspină Laurent cu o voce disperată, vorbeşti ca Ferdinand. Ai vorbit acuma ca Ferdinand.

în definitiv, se prea poate, reluă doctorulrcu glas împăciuitor. Aţi moştenit cu toţii cîte ceva de la mine

.

— Pînă şi Joseph, orice ar spune el. Şi tu, Laurent, bineînţeles. Pe ici, pe colo, spuneţi şi faceţi mereu cu toţii lucruri pe care le-aş putea spune sau face şi eu dacă aş trăi mai multe existenţe. Ferdinand nu face excepţie. Dar eu vă iau aşa cum sînteţi şi nu-mi pierd timpul să vă fac morală.

— Ai dreptate, tată, n-am să-mi mai pierd timpul.

— Atunci cu atît mai bine! spuse doctorul pe un ton nepăsător şi ironic. Stai! încă o vorbă! Mîine mă duc la Paris şi aş vrea să caut ceva în tratatul lui Farabeuf, pe care ţi l-am împrumutat cînd ai intrat în facultate, dar pe care nu mi l-ai mai înapoiat. Dă-mi, te rog, cheia, dragul meu, dă-mi cheia camerei tale. Ţi-o aduc mîine seară. îţi mulţumesc, băiete, îţi mulţumesc. Da, mîine mă duc la Paris ca să văd ce mai face înlocuitorul meu. Despre rest să nu mai vorbim. Am spus ce am avut de spus. Nu pot să sufăr trăncăneala. Grede-mă, ghinionul tinerilor din generaţia voastră e că n-au înţeles ce lucru serios e frivolitatea. Mă refer şi la Justin. Gata, la revedere, copii.

Doctorul schiţă cu mîna un gest amabil şi prietenesc de salut, apoi dispăru în întuneric.

— Nu-i nimic de făcut, spuse Laurent pe un ton lugubru. Am să încerc să vorbesc cu mama despre fetiţă. Noapte bună, Justin.

Doamna Pasquier se instalase pe terasă, într-un colţ de unde putea vedea rîul şi pajiştea scăldată în lumina lunii. Laurent se aşeză lîngă ea şi rămase cîteva clipe tăcut. Doamna Pasquier spuse deodată:

— Aştept să aud canarul cîntînd, dar văd că nu vine. Te înăbuşi. Ce căldură! Nici nu mai ştiu la ce mă gîndesc. Nu sînt bună de nimic.

Laurent nu scotea o vorbă. O clipă mai tîrziu, doamna Pasquier murmură:

— Am fost pentru tatăl vostru soţie şi iubită...

Laurent se ridică furios în picioare.

— Ah! strigă el, se vede că toată casa a înnebunit! De ce-mi spui... de ce-mi spui lucruri de felul acesta?

Doamna Pasquier bolborosi:

— Dar ce-am spus? Nu mai ştiu.

— Ascultă, mamă, o întrerupse Laurent, fă tot posibilul pentru

ca pictorul, colosul, satirul alcoolic, mă

rog, domnul Delcambre, să nu mai stea de vorbă cu Suzanne.

— Nu-i nevoie să mi-o spui! gemu doamna Pasquier. Am s-o supraveghez. Domnul acesta nu-mi inspiră nici o încredere. Din fericire, Suzanne s-a culcat. Am văzut-o în pat şi am sărutat-o.

Doamna Pasquier tăcu cîteva clipe, apoi deschise o punguţă pe care o ţinea în mînă.

— Nu, spuse ea, nu-i o caramea. Nu ştiu dacă poţi să vezi ce este. E un cărăbuş, pe care mi l-a dat Suzanne. Sînt de acord că e un an greu pentru cărăbuşi. Dar ce mic e, Dumnezeule! Pe timpul meu, cărăbuşii erau mai mari. Să nu-i spui nimic lui Joseph: prea îi vine a crede că-i critic casa, pe care n-o găsesc urîtă, dimpotrivă. Totuşi, cărăbuşul e ridicol de mic. Uite, uite-l pe Joseph.

— E unsprezece şi jumătate, spuse Joseph, care se ivise brusc. Am putea să mergem la culcare.

— Eşti sigur că toate uşile sînt încuiate? întrebă doamna Pasquier.

Joseph ridică din umeri.

— Mamă dragă, crezi că aci e o locuinţă ca la Paris. Aici e aproape o provincie. Ah! Laurent ai făcut ce te-am rugat să faci?

— Nu, oftă Laurent. Am încercat, dar renunţ.

Se ridică în picioare, cu braţele atîrnînd şi spuse cu un aer istovit:

— Aş vrea să renunţ la tot.

Joseph îi ţinu iar piept cu furie:

— Cunosc placa, dragul meu. Cunosc cupletul tău despre renunţare. Bum, bum şi iar bum ! E foarte frumos să renunţi; dar dacă omenirea s-ar hrăni numai cu mîncarea asta fără gust, ar mai trăi şi azi în peşteri, n-ar fi cucerit nimic şi filozofii de teapa ta n-ar putea face filozofie. Hai! Să mergem la culcare. Tata trebuie să plece mîine la Paris, ca să vadă ce-i face înlocuitorul sau cam aşa ceva. Dar n-avea grijă mamă, o să fim numai doisprezece la masă, fiindcă şi nursa are zi liberă. Laurent, văd că mori de somn, m-ai călcat pe picioare.

— Ce-ai spus? întrebă Laurent.

Am spus: hai să mergem la culcare.

—

CAPITOLUL XV

CAMERA UNEI TINERE FETE. CERUL ŞI TĂCEREA. VIZITA UNEI UMBRE ALBASTRE. IMN ÎNCHINAT MORŢII. PARFUMURI ŞI ZGOMOTE ÎN NOAPTEA DE SFÎNTUL ION. DUREREA LUI RENAUD CENSIER. „LAURE-CARE-M-A-TREZIT-LA-VIAŢĂ." PRIMELE ADIERI ALE DIMINEŢII. A TRECUT O FANTOMĂ.

Pînă la jumătate, camera era căptuşită cu lemn sculptat şi vopsit în cenuşiu. 0 pînză de Jouy, colorată în roz, cu desene pastorale, acoperea restul pereţilor, fiind folosită şi pentru tapiţeria unui alcov de modă veche. 0 lămpiţă electrică, ocrotită de un abajur de mătase, veghea pe măsuţa de noapte şi răspîndea o lumină slabă. Pe fereastra deschisă, Laure zărea copacii negri şi foşnitori din parc, chiar lingă casă, în locul acela, şi, deasupra, noaptea de iunie, cerul însufleţit şi presărat de lumini.

Un fluture cu aripi pufoase intră năuc în odaie şi se opri extaziat pe mătasea abajurului. Fata rămase în picioare în mijlocul camerei, dusă pe gînduri. Purta o cămaşă de noapte lungă, verde, o cămaşă de noapte de şcolăriţă, închisă la gît şi la încheietura mîinii.

Trecuse de mult de miezul nopţii şi domnea o linişte adîncă. Deodată, Laure auzi zgomotul foarte slab al unei insecte care-şi făcea drum în lambriuri sau într-o mobilă veche. Insecta înainta la intervale regulate şi efectua uşurel zgomotul unui ciocan pneumatic din acelea care se aud în fundul minelor.

Laure ascultă cu atenţie multă vreme această mărturie a unei existenţe care era şi ea, cu siguranţă, străbătută de temeri, de suferinţă arzătoare, de bucurii nespuse. Apoi fata se întinse oftînd pe pat. Alcovul nu era prea adînc şi perdelele lui erau trase. Cu faţa întoarsă spre fereastră, Laure putea contempla cerul. O stea mare se ivi la marginea orizontului nocturn şi începu să plutească în abisul fosforescent. Din cînd în cînd, trecea cîte o adiere care nu se simţea în adîncul casei; dar toţi copacii din parc răspundeau în acelaşi timp la această chemare, uneori printr-un nechezat, alteori printr-o rugăciune.

Casa părea acum adîncită în somn. Ciulind urechea, Laure auzi departe, foarte departe, pierdut parcă în mărun-

taiele pămîntului, strigătul unui copil care se trezeşte din somn şi vrea să sugă, apoi, îndată după aceea, lătratul unui cîine, imediat înăbuşit. Tăcerea puse iar stăpînire pe lume şi Laure crezu o clipă că aţipise. De la etajul de sus nu venea nici un zgomot, nici măcar un scîrţîit de parchet, nicimăcar un foşnet... Laure se pomeni deodată singură, la prora unei bărci, în drum spre un orizont de safir şi de diamante negre. Fata deschise ochii şi se sili să privească steaua care cobora încet spre vîrfurile arborilor. Deodată, steaua dispăru. O umbră neagră şi mişcătoare pătrunse în aria nopţii. Laure simţi că va începe să tremure. îşi strînse pumnii şi-şi încleştă fălcile.

O umbră de mari dimensiuni se înălţa pe marginea ferestrei. Umbra se îndoi, se înclină şi căzu fără zgomot în cercul descris de abajur, apoi înaintă spre alcov.

— Puteaţi să muriţi, spuse fata cu glas scăzut.

— Nu. După cum vezi, n-am murit, şopti Renaud.

— Cum aţi coborît?

— M-am lăsat de-a lungul paratrăsnetului, care trece pe lîngă coşurile sobelor. Uite, mîinile îmi sînt pline de rugină. Dă-mi voie să le spăl în apa din lighean. Vreau să mă înfăţişez în faţa dumitale cu mîinile curate. Poftim. Ţi-am murdărit prosoapele. Iartă-l pe călătorul venit din cer.

— Sînteţi desculţ.

— Da, ca să simt mai bine lucrurile şi să le apuc la nevoie. Te rog, nu te uita la picioarele mele. Nu vreau să-mi fie ruşine.

— Găsesc că aveţi picioare foarte inteligente şi foarte vioaie.

— Nu, sînt picioare care au trăit mult, au umblat mult, au suferit mult. Sînt aspre, uzate, şi pline de vine negre. Nu te uita la picioarele mele. Nu vreau să-mi fie ruşine.

— Ce fel de haină e asta?

— E un halat de culi chinez. Pantalonii sînt şi ei pantaloni de om sărac; dar mă simt bine în ei ca să plutesc la altitudine. Nu te mişca, te rog. Am să mă aşez lîngă dumneata, pe jos, pe covor. Nu te teme: nimeni nu poate să ne audă şi nici să ne vadă.

— Nu mă tem de loc, spuse Laure cu un zîmbet slab şi dinţii începură să-i clănţăne.

— Ţi-e frig? Cum se poate?

— Nu mi-e frig. Numai că... Numai că sînt mirată.

— Nimeni nu poate să ne vadă şi copacii din grădină nu se gîndesc la nişte bieţi oameni ca noi. Nu vreau s-o compromit pe prietena mea Laure Desgroux. Sper că nu ţi-e teamă.

Cu buzele strînse, fata clătina din cap cu un aer sever. Peste puţin, spuse cu un glas care abia putea fi auzit:

— Nu vreau să mă tem. Nu puteţi să-mi faceţi nici un rău.

Renaud clătină din cap.

— Nu. M-am gîndit bine.

— De ce v-aţi gîndit?

— Nu-ţi pune astfel de întrebări, te rog. Aş vrea să cînt un cîntec pe care nimeni nu-l va auzi poate, un cîntec numai pentru dumneata şi pentru mine. Jumătate din univers doarme sau se preface că doarme şi, pe cealaltă jumătate, de cealaltă parte a lumii, oamenii sînt încleştaţi în clipa de faţă într-un război sălbatic şi suferă ca nişte blestemaţi. Aici, însă, nu auzim nimic. Sîntem nişte biete fiinţe. Ne lăsăm cuceriţi fără să rezistăm de vraja unei nopţi frumoase. Simţi cum urcă spre noi parfumul?

— Da, recunosc mirosul de garoafe albe.

— E un miros care vorbeşte cu glas tare şi le dispreţuieşte pe celelalte. E aproape indiscret, aproape obraznic. Nu-ţi aminteşte de esenţa de cuişoare, care va rămîne totdeauna pentru mine parfumul muncii noastre, parfumul serios al studentei mele Laure Desgroux, parfumul amar al unei iubiri imposibile? Stai puţin! Stai puţin! Yîntul a zvîrlit în cameră un miros care ne soseşte de la distanţă mai mare: e mirosul de merişor şi de ienupăr.

— Mai simt încă ceva.

— Da, e caprifoiul. E pe moarte. E ultima adiere a primăverii lui. Se caţără sub fereastra dumitale, cred că l-am strivit adineauri. îmi dai voie să vin mai aproape de dumneata? Vreau să te privesc mai bine, să mă îmbăt de gîndul că sînt lipsit de dumneata. Dacă nu te dezgust şi dacă-mi îngădui, am să pun o mînă pe genunchiul dumitale drept. Am să-mi pun binişor mîna pe genunchiul acesta care te va purta încă zeci şi zeci de ani în cursul graţioasei dumitale vieţi. Dă-mi voie să-mi las mîna aşa, o clipă, numai o clipă. Te va supăra mai puţin decît privirea altor oameni, decît privirea brutală a altor oameni. Nu mai sînt un copil: n-am să rămîn cu mîna pe genunchiul dumitale. Aş putea s-o las pradă visurilor, ba chiar aş putea s-o uit aici. Dar totul ajunge să te obosească, domnişoară, pînă şi beţia. Nu, gata, gata. Acum, am să-mi culc capul pe marginea patului. Caut o poziţie potrivită pentru suferinţa mea. Mai tîrziu, după ce vei fi scăpat de mine, va trebui să-ţi aminteşti că mi-ai dat acest genunchi, domnişoară, şi că, în vis, îmi aparţine pentru totdeauna, că-mi va aparţine chiar şi după trecerea prinţului. Fiindcă vine el mai tîrziu, curînd, vine el...

Fata se ridicase pe jumătate în pat. Se sprijini în coate şi-i făcu semn să tacă.

— Ascultaţi 1 Ascultaţi 1 spuse ea. Cine cîntă în copaci?

Venind din adîncul nopţii, se auzea un cîntec de pasăre care se poticnea, slab, şi stîngaci.

— Privighetoarea, spuse Renaud.

— Cum se poate, murmură fata. Se spune că ştie să cînte aşa de frumos !

— Vai 1 Acuma nu mai ştie să cînte. Luna trecută, noaptea o asculta uimită. Călătorii se opreau şi-şi ţineau răsuflarea ca să audă pasărea vrăjită. Acuma s-a terminat. Toată natura a înverzit. Pînă şi arborii, care se hotărăsc ultimii, au intrat în horă. Florile nu mai îndrăznesc să se închidă seara. Privighetoarea nu mai ştie ce să spună. Ai închis ochii?

— Vă ascult.

— Ascultă-mă noaptea asta, n-ai să mă auzi totdeauna.

— Aş vrea să vă aud totdeauna.

Renaud clătină din cap.

— Moartea e pe urmele mele. Niciodată n-am simţit-o aşa cum o simt acum. De ce mişti mîna?

— Nu vă lăsaţi în voia unor gînduri care-mi provoacă suferinţă.

— Atunci spune-mi să plec, goneşte-mă.

— Nu vă gonesc.

— Dacă nu mă goneşti, am să-ţi dau toate numele care-ţi aparţin: prevestitoarea iernii, lumina serii, steaua tristeţii. Şi am să-ţi mai dau un nume pentru totdeauna, pentru totdeauna: Laure-care-m-a-trezit-la-viaţă! Laure- care-mi-a-restituit-darul-lacrimilor!

Fata îşi lipi degetele de gura lui Renaud. Trecu un timp. Auzeau zgomotul slab al insectei încăpăţînate care-şi făcea drum în lemnul uscat. Apoi Laure spuse cu o voce nedesluşită:

— Mai simt şi alt miros.

— E răsuflarea teilor, mîngîietoare şi dulce.

— Mi-e frig.

— Am să te învelesc cu pătura şi am s-o strîng în jurul trupului dumitale ca şi cum ai fi un copil.

— Mai spuneţi ceva.

— îţi mai spun, dar numai cu vocea inimii. Ascultă-mă cu atenţie.

— Vă ascult.

Se lăsă o tăcere mare, străbătută de strigătul unei păsări de noapte care se învîrtea în cercuri mari deasupra copacilor, în spaţiul de cristal albastru. Renaud întinse mîna şi răsuci butonul lămpiţei. îndată după aceea, cerul se ivi în pervazul ferestrei, aproape palid. Steaua cea mare se pregătea să se facă nevăzută dincolo de frunzişul parcului. Renaud rămăse multă vreme în genunchi, rezemat de pat, cu capul în palma fetei.

Ceva mai tîrziu, o adiere rece trecu peste vîrfurile copacilor. Toate frunzele se treziră şi scoaseră un geamăt înăbuşit. Mai trecu un timp, şi Renaud şopti încet, foarte încet:

— Laure!

Chemarea lui căzu într-o tăcere adîncă: fata adormise.

Atunci, cu mişcări rare şi atente, Renaud Censier se ridică şi se apropie de fereastră.

Noaptea scurtă de iunie era pe sfîrşite. Zorile trezeau la viaţă lumea amorţită de frig. Casa, peste care se lăsase răcoarea, se deştepta înainte de locuitorii ei. Se auzi scîr- ţîitul unei mobile, apoi schelăria acoperişului, apoi metalul ţevilor, adică toată truda misterioasă a materiei neînsufleţite. Pe urmă o muscă somnoroasă ieşi dintre perdele şi străbătu camera în zbor, beată de somn.

Cu gesturi de tîlhar, Renaud se aplecă peste fereastră şi măsură cu privirea prăpastia de sub el, cînd, deodată, dedesubt, pe terasa aşternută cu lespezi, se ivi o fantomă albă. Renaud făcu gestul de a se retrage în întuneric, dar înţelese numaidecît. Era o hîrtie mare de împachetat, pe care servitorii o uitaseră în uşa unui şopron. Vîntul de dimineaţă o gonise şi acum înainta în salturi. Trecînd prin faţa ferestrei, se opri descumpănită, într-o sincopă a brizei. Apoi se înălţă, de parcă s-ar fi ridicat pe picioare invizibile şi păru să-l examineze cu atenţie pe Renaud. Pe urmă porni iar şi dispăru îndărătul clădirii.

Renaud îşi mai întoarse o clipă faţa spre adîncul camerei. Urcă pe marginea ferestrei, pipăi îndelung zidul ca să găsească de ce să se apuce, apoi îşi luă zborul în tăcere.

C A P I T O L U L XVI

MISIUNEA GENERAŢIEI TINERE DE OAMENI DE AFACERI. ORIGINILE RECLAMEI MODERNE. O RĂSPÎNTIE A INTELIGENŢEI. INTERVENŢIA MISTERIOASĂ A LUI JUSTIN. LAURENT ÎNCEPE SĂ VORBEASCĂ.

Pe la unsprezece dimineaţa, Joseph sosi cu maşina din Beaumont. Luase loc lîngă şofer şi se întorcea mereu ca să se adreseze celor doi domni necunoscuţi, dintre care unul avea o servietă de piele şi celălalt un voluminos aparat de fotografiat.

— Vă rog să credeţi, domnule Bourgelat, rosti Joseph cu o energie zîmbitoare, dacă tinerii oameni de afaceri vor să-şi îndeplinească misiunea şi să dea o viaţă nouă capitalului, acest colos cu picioare de lut, trebuie să întreţină relaţii, ba chiar să se alieze cu forţele spiritului din ţară şi din lumea întreagă. Cînd vom „da la apă" barajul de la Roumagne, cum spun specialiştii, toată Franţa întreagă va trebui să sărbătorească acest eveniment acordîndu-i o valoare de sărbătoare civică. Matematicieni şi fizicieni celebri se vor adresa publicului vorbindu-i în paginile unei prese care în acel moment va fi în sfîrşit edificată. Scriitori de frunte, membri ai Academiei vor preamări în articolele şi cărţile lor minunile săvîrşite de zîna industriei. Au trecut timpurile cînd savanţii şi artiştii lucrau în beznă, dispre- ţuind pe oamenii de afaceri, care-i dispreţuiau la rîndul lor. De altfel din punct de vedere estetic, barajul de la Rou- magne va fi o minune de artă. Toţi pictorii demni de acest nume vor dori să picteze barajul nostru, care se va înălţa într-o spendidă regiune împădurită. Găsesc normal să picteze podul de la Gard. Păi atunci? N-are nici un rost să aştepte ca barajul să ajungă o ruină. Am să vă arăt planurile şi fotografiile lui. Poftim, domnule Bourgelat, am ajuns — aici e Pâquellerie, — un nume frumos, nu-i aşa, domnule? Şi pentru că am ajuns, voi comite cîteva indisrecţii care să lămurească ceea ce vă spuneam în maşină. Vă aflaţi aici în casa unui simplu om de afaceri, unul din acei mărunţi meşteşugari care coordonează eforturi adesea pierdute, adesea risipite, îmbinîndu-le în vederea unei reuşite mai depline. Sînt un foarte modest om de afaceri şi de acţiune. Ei bine! Ce vedeţi acolo, pe aleea aceea cu arbori mari? Doi oameni care se plimbă şi discută foarte liniştit. Cine sînt ei? Ia să-mi spuneţi. Unul din ei e prietenul meu, profesorul Renaud Censier, o glorie a ştiinţei, cel mai vestit dintre copiii spirituali ai lui Pasteur. Şi cine e tînărul care păşeşte lîngă el? E unul din confraţii dumneavoastră, domnule Bourgelat, e poetul Justin Weill. Nu-i atît de cunoscut ca dumneavoastră . şi nu scrie ca dumneavoastră la *LUllus- tration* şi la *Le Temps:* e încă prea tînăr. Dar colaborează la *Mereure de France*, la *Revue Blanche,* mă rog, la toate publicaţiile apreciate. Nu e mişcătoare această întîlnire între ştiinţă şi poezie?

— Cred că am putea profita de ocazie, spuse domnul Bourgelat, ca să facem o fotografie frumoasă a profesorului

Censier şi chiar a tînărului meu confrate. Cum aţi spus că-l cheamă?

— Justin Weill. Vreţi să-i fotografiaţi? E o idee excelentă. Aşteptaţi să se apropie la distanţa potrivită. Poftim: sînt convins că aţi identificat personajul acela extraordinar care se_ plimbă pe malul apei, la marginea peluzei.

— îmi pare rău, dar e prea departe.

— Şi totuşi, e o siluetă binecunoscută parizienilor. E pictorul Delcambre. Da, în persoană. în momentul de faţă face portretul soţiei mele. E un om cu o vervă uluitoare, infernală.

— Interesant, murmură domnul Bourgelat. L-am putea fotografia şi pe domnul Delcambre, să zicem, cu paleta în mînă, în faţa doamnei Pasquier.

— Cred că nu-i imposibil. Auziţi pianul?

— E drept că nu sînt un cunoscător, dar aud într-adevăr un pian.

— Inclinaţi-vă, spuse cu gravitate Joseph. E sora noastră, Cécile Pasquier, cea mai bună pianistă, cea mai bună clavecinistă din Franţa şi probabil din lumea întreagă. Vi l-aş putea prezenta şi pe fratele meu, Laurent, cel mai strălucit şi cel mai preţuit dintre elevii profesorului Censier. V-aş mai putea prezenta pe... Dar ce rost are? Iată, domnilor, cum trebuie să fie astăzi casa unui om de afaceri: o răspîn- tie a inteligenţei. A ! domnule fotograf, pregătiţi-vă aparatul, căci iată-i pe profesorul Censier şi pe prietenul nostru, Justin Weill.

— încă n-am avut onoarea să-l cunosc pe domnul Censier, spuse încet ziaristul. Dar ce palid e ! Aşa e de obicei?

Renaud Censier discuta cu Justin dar conversaţia lor nu părea însufleţită, căci amîndoi vorbeau încet şi făceau pauze mari. Pentru amîndoi, însă, convorbirea aceasta părea să prezinte un interes arzător, fiindcă savantul era într-adevăr foarte palid, în timp ce tînărul poet era, dimpotrivă, roşu la faţă şi foarte agitat.

— Ştiu, domnule, spuse Justin, că aţi arătat totdeauna multă bunăvoinţă, ba mai mult decît atît: afecţiune faţă de prietenul meu Laurent. Trebuie să-l convingeţi, domnule, trebuie chiar să-l ajutaţi în oarecare măsură. E foarte nenorocit, îl frămîntă nişte gînduri demne de toată stima, dar absurde. Cine să-i dea ajutor? Nu eu, domnule, n-am nici vîrsta, nici autoritatea de care e nevoie. Cred însă că dumneavoastră, maestrul şi exemplul lui, aţi putea să-i fiţi în mod firesc sfetnic şi protector, ca să spun aşa.

Renaud Censier îşi ridică mîna cu degete lungi în dreptul gurii şi răspunse cu o voce nesigură:

— îţi mulţumesc, domnule Weill, de încrederea ce-mi arăţi. Dar mi-e frică să accept un rol pentru care nu sînt făcut.

în clipa aceea, cei doi descoperiră grupul alcătuit în umbra copacilor de Joseph, de ziarist şi de fotograf, al cărui aparat, potrivit din vreme, intrase în acţiune. Pe faţa lui Renaud Censier se ivi numaidecît o expresie de mare enervare. Joseph se scuză cu un aer vesel:

— Vă rog să mă iertaţi, domnule profesor, aşa se plăteşte gloria.

Urmă o clipă de tulburare, cîteva fraze fură rostite la întîmplare şi în timpul acesta sosi şi Laurent. Trăsăturile lui erau crispate. Părea incapabil să zîmbească sau să articuleze o vorbă inteligibilă. Justin îi spuse la ureche:

— Domnul Censier vrea să-ţi vorbească.

Laurent îşi încruntă sprîncenele şi bărbia începu să-i tremure. Cîteva clipe după aceea, Renaud şi Laurent păşeau pe aleile grădinii de zarzavat, unde domnea o mare pustietate. Faţa lui Renaud Censier era severă, aproape rece. Savantul rupse un fir de sovîrf şi începu să-l ronţăie.

— Doriţi să-mi vorbiţi, domnule? întrebă în sfîrşit Laurent.

Renaud Censier întoarse întîi ochii şi abia după aceea capul spre el, astfel că o licărire sidefie se trezi în orbitele lui găunoase.

— Cine ţi-a spus? murmură el.

— Prietenul meu Justin Weill.

Renaud ridică slab din umeri.

— Poate că' domnul Weill s-a cam grăbit, spuse el în cele din urmă.

Tăcerea se lăsă iar. Peste cîteva clipe, Laurent întrebă cu voce hotărîtă:

— Dacă n-aveţi nimic să-mi spuneţi, îmi daţi voie să vă spun eu ceva?

Renaud Censier ridică mîna, dar nu răspunse. Avea deodată aerul acela mîndru şi cam sever care-i impresiona şi mai ales îi intimida pe studenţii săi. Laurent întrebă cu emoţie şi cu multă simplitate:

— Vreţi să plec?

— Unde? întrebă Renaud Censier.

— în Africa, în Orient, în Australia, nu ştiu. Şi mai departe, dacă se poate.

Renaud clătină din cap şi nu răspunse nimic. Continua să meargă şi Laurent mergea după el, rămînînd ceva mai în urmă.

Apoi faţa lui exprimă deodată o mare violenţă, care semăna cu mînia, dar şi cu entuziasmul. întrebă cu gravitate:

— Vreţi să mă omor?

Renaud Censier bătu nerăbdător cu călcîiul în pămînt. Laurent spuse din nou:

— N-aş vrea să mă înţelegeţi greşit, domnule. N-am vrut să spun: „Mă veţi împinge la sinucidere". Nu, am vrut să spun: „Mă voi sinucide cu drag pentru dumneavoastră, pentru că vă admir, pentru că vă respect, ba chiar pentru că vă iubesc".

Renaud se opri deodată, se întoarse, îl apucă energic pe Laurent cu amîndouă mîinile de umeri, şi-l trase spre el fără să răspundă.

C A P I T O L U L XVII

O MĂRTURISIRE CARE NU E BINE PRIMITĂ. SCOBITOAREA DE ARGINT. CÉCILE IA O HOTĂRIRE. EROISMUL ŞI SUFERINŢA LUI JUSTIN WEILL. MURMURE IN ABISUL FERDICLAIRE. DOMNUL DELCAMBRE FACE APRECIERI ASUPRA CARACTERULUI LUI JOSEPH. LAURE DESGROUX SPUNE UN SINGUR CUVÎNT. O BĂRCUŢĂ CARE PLUTEŞTE PE RIUL OISE.

Scena aceasta, care avea să lase în mintea lui Laurent o amintire adîncă şi dureroasă, fu urmată de cîteva alte scene de importanţă inegală, dintre care cele mai multe la fel de scurte şi pe care istoricul ar dori să le relateze în ordine, cu precizia şi concizia necesară, oricît de greu i-ar veni.

Gînd, îndreptîndu-se spre camera lui, Laurent străbătu salonul ale cărui obloane erau lăsate şi pe care pianul soră-si Cécile îl împodobea cu ghirlande sonore, tînărul şovăi multă vreme, totuşi se opri în cele din urmă în spatele îngerului muzical.

O clipă după aceea, Cécile încetă să mai cînte, închise pianul, se întoarse spre fratele ei şi întrebă:

— Ce vrei? Ce vrei de la mine?

In dimineaţa aceea, Cécile nu avea figura aceea olimpiană pe care admiratorii ei doresc s-o vadă pe scenă. Îşi muşca buzele şi părea furioasă. Tonul ei îl luă pe nepregătite pe Laurent.

— Surioară, voiam să-ţi spun ceva.

Cécile izbi cu pumnul în capacul pianului, care scoase un geamăt.

— Nu, spuse ea, scuturîndu-şi capul frumos pe care cozile împletite erau strînse în cunună, ştii prea bine că nu pot suferi acest fel de a vorbi: surioară, frăţiorule. Nu, nu ! Eu îţi spun frate şi tu îmi spui soră. îmi spui Cécile şi eu îşi spun Laurent.

— Cécile, murmură băiatul, ce părere ai avea dacă...

— Dacă... ce? întrebă îngerul cu vocea aspră.

— Ah ! E greu de spus ! Ce-ai spune dacă mi s-ar întîm- pla... Ah! mai încolo, dacă, de pildă, m-aş însura?

Cécile se îngălbeni şi rupse batistuţa cu care-şi ştergea mîinile înainte de a atinge clapele. Apoi izbucni în rîs.

— Ah ! strigă ea furioasă, toată lumea a înnebunit azi. Toată lumea a înnebunit în casa asta. Ce-aş spune, Laurent? Aş spune că nu-mi pasă, că nu mă priveşte.

Ochii ei aruncau scîntei reci. Deschise iar pianul, se Întoarse deodată cu spatele şi spuse fără să-l privească pe Laurent:

— Şi cu cine? spune-mi, te rog? Cu fetiţa aceea, nu? Cu şcolăriţa aceea care nici măcar nu pare să ştie că exişti?

— Dar bine, soră, bolborosi Laurent, încă nu s-a făcut. Ba chiar mai e mult pînă să se facă.

Cécile începu să cînte cu hotărîre, fără nici o şovăială. Continua să vorbească şi spunea cu dinţii încleştaţi:

— Şi eu am să rămîn singură, veşnic singură. A ! Fă ce pofteşti. Du-te, Laurent ! Du-te ! Lasă-mă singură, dragul meu.

Cécile plîngea cu sughiţuri uscate şi cîntînd o melodie calmă şi meditativă, pe care Laurent n-o cunoştea.

Cécile adăugă continuînd să cînte:

— Hai, du-te ! Te cheamă mama.

într-adevăr, vocea doamnei Pasquier răsuna în vestibul şi, plecîndu-şi capul, Laurent ieşi din salon ruşinat şi zguduit. Doamna Pasquier îl luă de mijloc şi-l trase după ea pe scară. Pe vremea aceea începuse să prizeze tutun şi avea veşnic cîteva fire pe bluză. Laurent nu îndrăznea să scuture cu un bobîrnac firele acelea rătăcite întîmplător, fiindcă se temea să nu se înţepe în acele pe care doamna Pasquier şi le înfigea odinioară în stofa rochiei, pe piept.

Doamna Pasquier urcă pînă la etajul întîi, îi spuse lui Laurent să se aşeze lîngă ea pe o banchetă şf-i strecură ceva în mînă.

— Uite, spuse ea, asta-i pentru tine. Spune-mi dacă-ţi place?

Era o cutiuţă de carton în care se afla o scobitoare de argint.

— Iţi mulţumesc, mamă, spuse tînărul nedumerit.

— Mi s-a părut că erai cam trist, murmură maică-sa. Atunci m-am gîndit, am crezut...

Laurent zîmbi cu greutate.

— Ascultă, mamă, întrebă el, cînd ţi se întîmplă să fii tristă crezi că o scobitoare de argint, chiar dacă-i drăguţă ca asta, poate să te vindece şi să te consoleze?

Doamna Pasquier ridică braţele:

— Dar bine, Laurent, oftă ea, motivele mele de tristeţe şi de suferinţă n-au nimic comun cu ale voastre. Nu se poate face nici o comparaţie.

Şi adăugă numaidecît, subliniind pe un ton firesc evoluţia gin durilor ei:

— Tare mă tem, dragă Laurent, că nu-l mai iubeşti pe taică-tău! Ah! Cred că-l mai iubeşti, ar fi cu neputinţă să nu-l mai iubeşti. Dar aş fi disperată chiar dacă aş şti că-l iubeşti ceva mai puţin.

Şi fiindcă Laurent nu răspundea, doamna Pasquier adăugă pe un ton împăciutor:

— Ştii, în momentul de faţă e tare drăguţ cu mine, aşa că nu fi sever cu el. De dragul meu, Laurent.

Laurent nu apucă să răspundă. Joseph urcă scara în fugă şi spuse, rîzînd sincer şi prieteneşte:

— Ziaristul ia prînzul cu noi, dar n-avea grijă mamă, n-o să fim treisprezece: am mai pus pe un tacîm şi l-am oprit şi pe fotograf. Numai de dragul tău.

Doamna Pasquier îl privi cu recunoştinţă. Apoi îl luă de braţ pe Laurent, se îndreptă spre sufragerie, şi-i spuse coborînd vocea:

— N-am ce face aici. Joseph nu mai vrea să cos nimic, spune că totul e cusut. Aşa că zilele mi se par lungi. încep să mă plictisesc.

Se pregăteau să se aşeze la masă,cînd Cecile le trimise vorbă că se simţea prost şi că nu vrea să mănînce.

— Dacă ştiam, bombăni Joseph, l-aş fi lăsat pe fotograf să plece. Nu mai putem ieşi din încurcătură. Iar sîntem treisprezece. Biata mamă!

Doamna Pasquier arunca priviri înspăimîntate în jurul ei.

Prînzul fu lipsit de însufleţire. Joseph nu observă fiindcă se lăsa pradă visurilor publicitare. Domnul Delcambre spuse cîteva poveşti înfiorătoare, dar fiindcă doctorul era plecat şi nu putea să-i dea o replică nimerită, conversaţia lîncezea. După ce îşi băură cafeaua, oaspeţii se împrăştiară în grădină şi în camerele lor. O toropeală prevestitoare de furtună puse stăpînire pe toată casa.

Spre seară, Cécile îi trimise lui Justin Weill un bilet scris cu creionul, pe care se puteau citi următoarele cuvinte: „Sînt în salon. Vino".

Justin se afla în camera lui şi-şi scria jurnalul. Strecură biletul în buzunar şi coborî în grabă. Salonul era gol şi cufundat în întuneric. Cînd Justin intră, Cécile se ridică în picioare, dar nu făcu nici o mişcare. Purta rochia lungă de muselină albă, pe care o mai îmbracă şi azi cînd apare şi cîntă în faţa publicului. Avea atitudinea şi înfăţişarea unei regine ofensate. Justin rămase cîteva clipe nemişcat şi incapabil să spună o vorbă. Apoi zise cu naivitate, ca într-o tragedie:

— M-ai chemat?

Cécile făcu din cap un semn afirmativ. S-ar fi zis că rezistă încă unor impulsuri interioare. Spuse foarte repede:

— Mi-ai cerut de mai multe ori să-ţi fiu soţie. Ei bine ! Dacă nu te-ai răzgîndit, accept, Justin. Ia-mă. Iţi spun că accept.

Cécile vorbea cu o energie prefăcută. Sub pleoape îi străluceau lacrimi, care se rostogoliră pe obrajii ei albi.

Justin rămase multă vreme cu ochii pironiţi în pămînt. Apoi ridică capul, aţinti asupra fetei o privire lungă şi curajoasă şi răspunse cu gravitate:

— Timp de zece ani am dorit din răsputeri să aud într-o zi aceste vorbe. Iţi mulţumesc, dragă Cécile, pentru gîn- durile dumitale generoase. Eu, însă, nu accept.

In clipa aceea era într-adevăr frumos, mîndru, jignit şi disperat. Salută cu un gest pe care-l dorise uşor teatral şi care era într-adevăr aşa. Salută cu mîndrie şi se retrase de-a-ndaratelea, de parcă ar fi avut o prinţesă în faţa lui.

Din fericire, grădina era pustie. Citeva clipe, Justin se plimbă pe alei, ştergîndu-şi fruntea de sudoare. Încetul cu încetul, simţi că îl cuprinde spaima: împins de o mîndrie idioată, pierduse un prilej formidabil dar unic, un prilej care nu avea să se mai prezinte a doua oară. Ce nebunie ! Şi ce suf e- rinţăl N-ar fi fost mai bine să accepte pe această Cécile zbuciumată, jignită şi furioasă, s-o accepte totuşi, chiar dacă ar fi trebuit s-o vindece şi s-o cucerească treptat printr-o viaţă întreagă de răbdare şi de adoraţie?

Justin se opri, privi ţintă în pămînt, la picioarele lui, şi se lăsă iar în voia visurilor: „Nu mă cunoaşte, deşi au trecut atîţia ani. Dacă m-ar privi, dacă m-ar judeca, aş cuceri-o, aş ajunge s-o merit. Ce prostie am făcut ! Dar poate că nu e încă prea tîrziu !"

Justin porni spre casă, hotărît brusc să se umilească şi să ceară înapoi în genunchi ofranda aceea pe care o refuzase.

In timp ce se apropia, Justin simţi că-l cuprinde spaima. Cécile cînta la pian. Era un cîntec calm, cu pauze, cu reluări, cu desfăşurări lente şi chibzuite, cu meandrele şi conturul unei gîndiri desprinsă de orice zbucium lumesc. O pagină a lui Johann Sébastian curată, rece, o pagină de matematică. Justin o asculta înspăimîntat, gîndindu-se la fata aceea pe care o lăsase cu cîteva minute mai devreme pradă disperării ce pune stăpînire uneori pe o inimă nehotărîtă şi rănită.

Dar Justin nu mai putea rezista sentimentelor sale. Se pregăti să intre, să se arunce la picioarele ei şi să strige: „Iartă-mă ! Primesc ! Primesc cu recunoştinţă, cu fericire ! Cécile ! Iubita vieţii mele !"

Justin deschise uşa şi veni într-un suflet în spatele fetei. Aştepta ultima măsură ca să se avînte şi să se ofere. Deodată, Cécile se întoarse spre el, îi zîmbi cu afecţiune, îl luă de mîini şi spuse:

— Dacă ai şti cum îţi mulţumesc, Justin, că n-ai primit ceea ce ţi-am oferit într-o clipă de enervare ! Cît de bun eşti, dragul meu !

Justin se clătină uşor, deschise gura de parcă ar fi vrut să tragă în piept o gură de aer cu neputinţă de găsit, şi o luă la goană.

Se réfugié în camera lui care se afla la etajul întîi şi dădea spre faţada de sud a casei şi unde încă de dimineaţă şi în ciuda obloanelor trase se aduna toată arşiţa unei zile de iunie. După ce-şi zvîrli prin odaie haina şi pantofii, Justin se trînti pe burtă în pat cu mîinile şi picioarele răstignite. Se simţea cuprins deodată de o oboseală nesfîrşită. înţelese că momentul rupturii sosise şi că trebuia neapărat să înăbuşe visul pe care-l nutrea de zece ani, că abia de-acum înainte avea să sufere cu adevărat, ceea ce era un lucru înspăimîntător.

în curînd i se făcu atît de cald în pat, încît se ridică în picioare. Apoi, fiindcă nu mai ştia ce să facă cu trupul acela dezorientat, Justin se aşeză pe un scaun şi rămase aşa, cu braţele atîrnînd. Peste cîteva clipe, îşi dădu seama cu groază că dădea din cap ca mătuşă-sa Rachel şi ca maică-sa, doamna Simon Weill. îşi iubea mama şi îşi iubea mătuşa: totuşi imaginea bătrîneţii se ivi în faţa ochilor săi şi inima i se sfîşie de durere.

încetul cu încetul, simţi cum i se adună în adîncul sufletului o certitudine cumplită: lumea întreagă nu era decît un concert funebru şi nearmonios de destine ratate, renegate, pe care oamenii le suportau totuşi. Justin se simţi foarte slab, plin de compătimire faţă de el şi plin de compătimire faţă de toţi oamenii.

Cînd meditaţia lui ajunse la acest punct, Justin auzi în camera de alături un zgomot înăbuşit de voci care se certau. Era camera ocupată de perechea Ferdinand, pe care Justin în crizele sale de veselie ironică o numea abisul Ferdiclaire. De cînd sosise la Pâquellerie, îi spunea lui Laurent: „Dorm pe marginea unui abis şi uneori mă apucă ameţeala".

Zi şi noapte, din abisul Ferdiclaire urca la suprafaţă un zgomot nedesluşit: „cîntecul abisului". Şi deodată, zgomotul acesta deveni inteligibil pentru urechile lui Justin. Ferdinand vorbea cu glas tare, striga aproape, cu o furie dezlănţuită. Spunea aşa: „Nici măcar nu vreau să se uite la tine. Tatii n-am ce să-i spun. Dar ăsta! E neglijent, e boem, e de o grosolănie dezgustătoare. O să-mi spuneţi că e un pictor mare. Bine! N-are decît! Puţin îmi pasă. Nu, nu vreau să se uite măcar la tine. Fă în aşa fel ca să nu se uite. Nici măcar o simplă privire, că mă supăr. Mă supăr! Habar n-ai ce pot să fac". O voce înlăcrimată îi răspunse: „Dacă se mai uită o dată la mine, îi spun că nu mă simt bine şi urc la noi în cameră". Răspunsul se auzi, dar rostit cu o voce atît de joasă, încît era aproape imperceptibil: „Foarte bine. Aşa e şi mai bine. Şi acuma nu mai plînge: să nu înceapă cîinele să latre".

în seara aceea cina fu servită mai tîrziu, fiindcă toată lumea îl aştepta pe doctor. Acesta sosi, zîmbitor, radios, neobosit, în ciuda căldurii care prevestea din ce în ce mai mult furtuna. Sosi trăgîndu-şi vîrful mustăţilor de culoarea şofranului şi, împreună cu domnul Delcambre, susţinu toată conversaţia.

— închipuiţi-vă, povesti pictorul, că, în timp ce făceam portretul marelui duce Ciril, ducele mi-a văzut telescopul, fiindcă, după cum v-am mai spus, am un telescop de amator. Şi marele duce îmi spune: „Ce plăcere poate să-ţi facă să te uiţi prin chestia asta?" Şi-i răspund: „Excelenţă, cînd îmi lipesc ochiul de lunetă, mi se pare că simt lumea şi cerul învîrtindu-se într-o mişcare măreaţă". „Ahal Aha! răspunde marele duce, mie îmi trebuie cel puţin două sticle de şampanie ca să ajung la acelaşi rezultat." „Ei da, îi răspund eu, şampania nu strică, excelenţă, dimpotrivă."

îndată după aceea, domnul Delcambre începu o altă poveste. Mînca şi bea straşnic, dar era mai flămînd şi mai însetat după auditoriu şi după succes decît după mîncare şi băutură.

în seara aceea, succesul întîrzia. Oaspeţii tăceau. Lau- rent se uita la taică-său şi-şi spunea: „Numai el e fericit că trăieşte. Da, da! Cred că numai el. Nu se sinchiseşte de nimic, de nimic, şi cred că nu iubeşte pe nimeni. Ba chiar cred că nici nu urăşte pe nimeni".

Laurent fu smuls din această meditaţie de un zgomot de glasuri care păreau să se fi însufleţit deodată.

— ...Pentru un lucru care nu mi-ar aparţine decît mie, spunea Joseph, care nu mi-ar putea aparţine decît mie, da, ar merita să lupt. De altfel, cuvîntul proprietate... Eu nu sînt lingvist.

Pictorul Delcambre izbucni într-un rîs sonor.

— Haide, haide, începi să capeţi faima de financiar abil şi ăsta-i adevărul adevărat. In fond, însă, eşti şi dumneata doar un visător...

— De ce spui: „Şi dumneata?" întrebă doctorul, profitînd de o clipă de tăcere.

Această întrebare delicată nu căpătă nici un răspuns. Joseph roşi şi faţa lui începu să ia treptat o expresie posomorită. îşi spunea: „în definitiv, cheltuiesc o mulţime de bani aici, o mulţime de bani. Şi te pomeneşti că-mi pierd şi banii şi timpul. Dar puţin îmi pasă. Ciudat! cît de puţin îmi pasă de toate!" Pentru prima oară, poate, sentimentul vanităţii bunurilor lumeşti îşi strecura otrava în mentalitatea aspră a lui Joseph.

Se ridicară de la masă, şi Laure Desgroux se pomeni o clipă singură pe terasă, lîngă Renaud Censier. Se înnoptase de tot. Fata îşi ridică figura albă şi luminoasă spre savant şi murmură cu gravitate această frază enigmatică:

— Nu dormeam. Aţi crezut că dormeam.

Renaud Censier nu răspunse şi se depărtă singur, cu paşi mari, pe aleile parcului.

înserarea nu astîmpărase căldura. Cerul era acoperit. Se auzea zgomotul furtunii departe, în direcţia sud-vest, spre Pontoise. Justin, Laure şi Laurent coborîră împreună de pe terasă şi începură să se plimbe la întîmplare în întunericul alinător.

Toţi trei îşi dădeau foarte bine seama că vorbele lor nu le puteau aduce nici vindecare, nici înseninare, de aceea tăceau. După o lungă pauză, cuprins de un elan de compasiune şi dornic să evite ca tăcerea să se înscăuneze definitiv, Justin spuse:

— Peste o oră, sau poate şi mai curînd, are să înceapă furtuna.

Laure şi Laurent rostiră un „da" plin de recunoştinţă, dîndu-i a înţelege că-i pricepuseră intenţia.

încetul cu încetul, cei trei tineri ajunseră la marginea apei, lîngă pontonul de bîrne de care era legată barca. De comun acord, se trîntiră toţi trei în iarbă şi, deodată, Laurent spuse încet:

— E cineva în barcă.

Cerul acoperit de nori lăptoşi se reflecta în Oise. Barca se contura pe aceste pete luminoase şi în barcă se zărea o umbră nemişcată.

Laurent întrebă:

— Cine e?

După o lungă tăcere, glasul lui Renaud Censier răsună sub bolta copacilor.

— Eu sint, spuse el. Eu sînt.

Şi adăugă numaidecît:

— Văd că sînteţi trei. Cine-i cu dumneata, Laurent?

— Laure şi Justin.

— E bine aşa.

Tăcerea se lăsă iar. Cuprinşi de îngrijorare, cei trei tineri nu îndrăzneau să facă un gest, nici să scoată o vorbă. Tăcerea dură multă vreme, apoi Justin strigă deodată:

— Băgaţi de seamă, domnule, barca se depărtează.

— Ştiu, spuse Renaud Censier pe un ton placid. Am desprins lanţul.

Cei trei tineri se ridicară în picioare dintr-un salt. Laure păşi pînă la marginea apei şi întrebă:

— Ce s-a întîmplat?

— Nu s-a întîmplat nimic, spuse Renaud. Aţi sosit toţi trei tocmai în clipa cînd mai şovăiam. Acuma plec. E tot ce poate fi mai simplu. Poarta parcului e închisă. Aşa că am să trec pe celălalt mal.

— Şi unde vă duceţi?

— Mai întîi pe celălalt mal. Pe urmă, mai departe, la mine acasă, de pildă. Şi după aceea, în alte părţi, fireşte. Încă nu ştiu.

Cei trei auziră zgomotul vîslelor. Luată de curent, barca se depărtă simţitor de mal. Vocea lui Renaud se ridică iar, liniştită şi puternică. Vocea aceea spuse:

— Laurent!

— Sînt aici.

— Laurent, reluă Renaud, pot să ţi-o încredinţez pe Laure?

— Da, domnule, răspunse Laurent.

In clipa aceea, una din vîsle izbi apa destul de tare şi Laure scoase un strigăt. Laurent o apucă de braţ.

— Nu te teme, spuse Renaud. Sînt nevoit să vîslesc ca să nu fiu luat de curent. Laurent, te rog să mă scuzi faţă de fratele, faţă de părinţii dumitale şi faţă de ceilalţi. Spune-le ce vrei: mi-a sosit o telegramă, o veste, ceva foarte urgent... N-are mare importanţă. Cred că la mine în cameră există şi o valiză. O să mi-

o expediaţi odată şi odată. Am să prind barca de pontonul podarului şi mîine dimineaţă ai s-o poţi lua. Cred că asta-i totul.

Vocea se auzea limpede şi calmă in noapte, deasupra apei. Departe, înspre Bruyères, trecu un tren cu toate luminile aprinse şi zgomotul roţilor lui acoperi o parte din vorbele lui Renaud Gensier. Cei trei tineri se strîngeau unul lîngă altul şi se sileau să vadă în noapte. Deodată, primul fulger al furtunii incendie văzduhul. Barca ajunsese pe celălalt mal. Se făcu iar noapte, o noapte şi mai întunecoasă. Luminile trenului se pierdură spre nord. Vocea lui Renaud Censier răsună iar, depărtată şi ireală, spunînd:

— Acum am să plec pe jos peste cîmp, găsesc eu drumul. Adio, copii!

Justin fu singurul care răspunse:

- Adio !

C A P I T O L U L XVIII

PLANUL UNEI CĂLĂTORII IN JAPONIA. O PLECARE GRĂBITĂ. MIROS DE LABORATOR. CAMERA DIN RUE DU SOMMERARD. UTILITATEA UNEI INVENŢII MECANICE. LACRIMI PRICINUITE DE SUFERINŢA A DOUĂ SUFLETE.

A doua zi, foarte devreme, după cîteva explicaţii stîn- gace care stîrniră nedumerirea şi furia lui Joseph, Laure şi Laurent plecară la Beaumont, de unde luară trenul spre Paris.

Cei doi tineri luaseră loc unul lîngă celălalt, frăţeşte, dar feţele lor erau preocupate şi neliniştea lor vădită.

— Să mergem mai întîi pe Quai de Bourbon, spuse Laurent, în clipa cînd trenul se opri în gara de Nord.

Renaud Censier locuia pe malul Senei, într-un apartament vechi, pe care Laurent îl cunoştea fiindcă venise adesea la el. O servitoare bătrînă, pe jumătate surdă, vedea de gospodăria savantului şi-i gătea.

Laure şi Laurent luară o trăsură. Plecaseră din Paris cu trei zile înainte şi acum li se părea un oraş străin. Instalaţi în trăsura deschisă, nu mai ştiau ce să-şi spună şi se întrebau în zadar ce aveau să afle şi ce trebuiau să facă. Gîndul că ar fi putut să dea peste Renaud îi înspăimînta pe amîndoi. Teama de a nu-l vedea îi frămînta încă şi mai tare. Laurent spuse printre dinţi, vorbind ca pentru el însuşi:

— Trebuie!

Şi Laure aprobă dînd din cap.

Urcară împreună cele trei etaje ale case vechi şi Laurent sună. La gîndul că Renaud ar fi putut să se ivească în faţa lor se priviră deodată înspăimîntaţi. Laurent repetă:

— Trebuie!

După ce sunară de mai multe ori, uşa se deschise în sfîrşit şi bătrîna servitoare apăru. Avea bigudiuri în păr, ochelari pe nas şi o eşarfă. Părea furioasă. Le strigă imediat :

— Domnul Censier a plecat.

— Da, ştim, răspunse Laurent, e în vilegiatură.

— Nu, nu! S-a întors astă-noapte, fără bagaje, fără pălărie şi ud leoarcă. Şi-a făcut altă valiză şi a apucat doar să bea o cafea. A plecat azi-dimineaţă pe la opt.

— Şi unde a plecat, doamnă?

— Mi-a spus nişte lucruri trăsnite. Vorbea despre Japonia. Ce părere aveţi? Are să-mi trimită adresele de acolo şi nişte bani. Ce idee! Ce idee! Acolo mai e război. Totdeauna i-a plăcut să facă lucruri ciudate. Dar chiar Japonia ! Şi, aşa, deodată! Nu-i un lucru cuminte.

Pentru prima oară în dimineaţa aceea, Laure şi Laurent se priviră faţă în faţă şi se întrebară din ochi.

Laure spuse cu hotărîre:

— Să mergem la laborator.

Găsiră jos trăsura. Bănuiau că vor avea de făcut un drum lung. O clipă, Laurent îşi spuse: „Trebuie să vorbesc cu Laure, să-mi deschid inima, să-i explic totul şi să-mi explice şi ea totul". Dar meditînd puţin asupra acestor intenţii generoase, tînărul îşi dădu seama că nu putea spune nimic, că n-ar şti ce să spună şi, mai ales, că nu era nimic de spus.

In trapul leneş al gloabei, trăsura străbătu o mare parte din oraş.

Mirosul laboratorului îi izbi pe cei doi tineri de parcă ar fi fost mirosul însuşi al tinereţii, al vieţii şi al dramei lor. Laborantul, care se exprima greu, dădea de mîncare animalelor şi-şi ridica mîinile la cer:

Totul e în regulă, spuse el, dar ar fi bine să vă întoarceţi. Nu, n-avem nici o veste de la şef. De altfel, nici nu ne aşteptam să primim ceva, ştiţi şi dumneavoastră prea bine.Cîteva clipe după aceea, Laure şi Laurent se pomeniră iar pe rue Lourmel. Nu ştiau ce să spună. Laurent rosti:

— Să mergem la mine. Poate că mi-a trimis o scrisoare.

Se urcară iar în trăsură şi dădură adresa din rue du Sommerard.

— Să urcăm, murmură Laurent. Gînd primesc scrisori, portăreasa le aruncă sub uşă. Să urcăm, o să ne aşezăm puţin şi o să ne gîndim ce-i de făcut. Te rog să fii îngăduitoare, Laure: am o cameră de burlac. E curată, dar foarte modestă.

Urcară cele trei etaje cu impresia că nu mai aveau nici o posibilitate de a afla ceva despre Renaud Censier.

Laurent o lăsă pe Laure să treacă înaintea lui şi închise numaidecît uşa, pentru că fereastra era deschisă şi se făcuse curent. Abia o închise că Laurent începu să tremure de mînie şi de uimire. în cameră domnea o ciudată dezordine. Patul era desfăcut şi cearşafurile murdare. Un lighean de apă cu clăbuci de săpun rămăsese pe jos, sub masă. Fire lungi de păr de femeie, înfăşurate pe o bucăţică de carton, pluteau în ulciorul cu apă. Un miros de pudră şi de apă de toaletă persista în odaie. Laure aruncă o privire îngrozită spre acest tablou. Laurent luă de pe masă o hîrtie lăsată la vedere şi prinsă într-un ac. Era o reţetă pe care se citeau următoarele rînduri: „Fereastra ta nu se închide. Cînd o să am timp, o să inventez un sistem de închidere automată cuprinzînd şi fereastra şi uşa, ca să nu se facă curent".

Laurent se întoarse spre Laure şi-i spuse cu disperare:

— Iartă-mă. Am împrumutat cheia cuiva care a fost ieri în această cameră. Nu pot să-ţi spun cine e. Mă doare prea tare şi mi-e ruşine. Nu pot să-ţi explic. Mai prost e că toate se repetă mereu. Nu se vor schimba niciodată, nici unii, nici alţii.

Fata se clătină de parc-ar fi fost gata să se prăbuşească. Apoi începu să plîngă în hohote. Laurent o luă în braţe şi începu să plîngă şi el cu un fel de furie.C U P R I N S

pag.

***Introducere* de Laurent Pasquier..... 497**

CAPITOLUL I Arta culinară şi ereditatea. Omagiu lui Molière. Misterios intermezzo în legătură cu marii pictori. Semnalmentele lui Joseph Pasquier. O figură politică frumoasă. Legea din 1870 şi utilitatea publică. Idealism şi raţiune. O capodoperă a lui Courbet. Apologia financiarului. Metamorfozele plumbului argentifer. Aruncătură de ochi asupra unui laborator şi o primă aluzie la secure..... 501

CAPITOLUL II Cariera norocoasă a unui savant. Mic portret al lui Renaud Censier. Casa din rue Vaneau. Doi prieteni din copilărie. Amintiri dintr-o educaţie provincială. Şoapte în adîncul unei prăpăstii 519

CAPITOLUL III Îndemînarea şi neîndemînarea fiilor lui Israel. Ciorovăială cu privire la supunere. Laure Desgroux zîmbeşte. Pe imperiala unui omnibuz. Aspecte ale problemei evreieşti. Zidul plîngerilor. Alegerea şi recunoaşterea unei patrii..... 528

CAPITOLUL IV Sertarul cu caramele. Pianul miracolului. Doamna Pasquier în exerciţiul funcţiunii. Un maestru al cuielor. Casa din faubourg Saint-Antoine capătă un botez sonor. O nouă aluzie la secure. Suzanne şi oglinzile. Pasquier şi Pâquellerie. Raţiunea înainte de toate. Vigoarea sentimentului de familie. Laurent se explică şi se judecă 534

CAPITOLUL V O izolare activă. Conversaţie în amurg. Despre experienţa adevărurilor elementare. Un avertisment misterios. Pete mici pe mîini. Lampa se stinge. Uşurarea amară pe care ţi-o dă întunericul..... 547

CAPITOLUL VI Nu vă atingeţi de secure. Pasquieradele şi Pâquerita. Crize de furie, invenţii şi brevete. „Manualul depunătorului perfect." Originile obscure ale curăţirii prin vid. Un proprietar în primejdie. Totul se termină printr-un cataclism. Laurent e îngrijorat.....:..... 553

capitolul vii Privire asupra speluncii. Conversaţie în jurul mesei. Contrapunct sentimental şi politic. Joseph sau perseverenţa. Meditaţie în ochii ciclonului..... 558

capitolul viii Miracolul nu presupune efort. Elogiul graţiei. Elogiul efortului. Tînguirile unei inimi credincioase. Mîndrie evreiască. Durerea de a nu iubi 567

capitolul ix Licăriri şi zvonuri de furtună. Lămuriri cu privire la creaţia ştiinţifică. Despre o perfectă asemănare. Urmările unei conversaţii la periferie..... 571

CAPITOLUL x Poziţia domeniului La Pâquellerie. Calculele secrete ale unui amfitrion. Nesles, sau patria copilăriei. Puterea de pătrundere a unei celebrităţi financiare. Joseph doreşte şi obţine o alee de copaci mari. Domnul Mairesse, om de neîncredere 576

CAPITOLUL XI Mîndria-lui-Joseph iese la lumină. Asemănare între soţi şi asemănare între membrii unei familii. De unde reiese că nu-i uşor să-ţi uimeşti propriul trib. Un prînz în intimitate. Demonii familiei Pasquier învie. Omul trebuie să fie dominat. Regrete pline de ambiţie. Aşteptare şi convorbiri fără importanţă. Un personaj plin de fantezie care nu se dă bătut. Serbarea poate să înceapă..... 581

CAPITOLUL XII Domnul Delcambre povesteşte. Genul artist şi genul savant. Conversaţii în noaptea de vară. O imaginaţie bolnavă. Tristeţea lui Laurent. Yariaţiunile Goldberg. Privire în adîncul mai multor prăpăstii. Un domn care nu ştie ce vrea 590

CAPITOLUL XIII Domnul Delcambre la lucru. Notă cu privire la prăpastia Ferdi-claire. Dialogurile morţilor sau poli- teţuri burgheze. Şoapte în labirint. Plimbare pe rîul Oise. O gelozie misterioasă. Robinetul cu poveşti. Consideraţii asupra arhitecturii casei La Pâquellerie 60

2CAPITOLUL XIV Un tată grozav de independent. Justin se hotărăşte să vorbească. Lămuriri cu privire la domnul Delcambre. O indiscreţie supărătoare. Elogiul fidelităţii. Primejdia unor principii morale mediocre. De unde reiese că frivolitatea e un lucru serios. Un an prost pentru cărăbuşi. Superstiţii respectabile 611

CAPITOLUL XV Camera unei tinere fete. Gerul şi tăcerea. Vizita unei umbre albastre. Imn închinat nopţii. Parfumuri şi zgomote în noaptea de Sfîntul Ion. Durerea lui Renaud Censier. „Laure-care-m-a-trezit-la-viaţă." Primele adieri ale dimineţii. A trecut o fantomă 619

CAPITOLUL XVI Misiunea generaţiei tinere de oameni de afaceri. Originile reclamei moderne. O răspîntie a inteligenţei. Intervenţia misterioasă a lui Justin. Laurent începe să vorbească 624

CAPITOLUL XVII O mărturisire care nu e bine primită. Scobitoarea de argint. Cécile ia o hotărîre. Eroismul şi suferinţa lui Justin

Weill. Murmure în abisul Ferdi-claire. Domnul Delcambre face aprecieri asupra caracterului lui Joseph. Laure Desgroux spune un singur cuvînt. O bărcuţă care pluteşte pe rîul Oise .....
628

CAPITOLUL XVIII Planul unei călătorii în Japonia. O plecare grăbită. Miros de laborator. Camera din rue du Somme- rard. Utilitatea unei invenţii mecanice. Lacrimi pricinuite de suferinţa a două suflete 63
7S U M A R U L V O L U M U L U I I

***PREFAŢĂ*..... 5**
NOTARUL DIN LE HAVRE 15
GRĂDINA ANIMALELOR SĂLBATICE.. 173
1N1DRUM SPRE ŢARA FĂGĂDUINŢEI 331
NOAPTEA DE SFÎNTU ION 495**Redactor responsabil : ANGELA CIŞMAŞ Tehnoredactor : AURICA IONESCU**

Dat la cules *22.11.1967.* ***Bun de tipar*** *29.02.1968.* ***Apărut*** *1968.* ***Tiraj*** *30.140.* ***ex. broşate. Hîrtie scris I A de 63*** *glm'.* ***Format*** *540X840/16.* ***Coli ed.*** *37,25.* ***Coli*** **tipar** *40,5.* ***A. nr.*** *10.584.* ***C,Z. pentru bibliotecile mari şi mici*** *84–31–59.*

Tiparul executat sub comanda nr. 70 837 la Combinatul Poligrafie „Casa Scînteii", Piaţa Scînteii nr. 1 Bucureşti — Republica Socialistă România

Duhamel şi-a început viaţa asemeni eroilor săi: ca un visător optimist şi generos. Cînd a descoperit cît de aspră e realitatea, a privit-o cu tristeţe şi s-a eliberat zugrăvind-o. Tabloul, asemănător cu cel al lui Mauriac, e întunecos, pentru că şi lumea e întunecoasă, foarte întunecoasă. Dar sentimentul pe care-l resimţi e departe de a fi deznădejdea. «Oamenii mari se mănîncă între ei; dar gîndirea înaintează totuşi... Toate frunzele sînt atinse, toţi copacii sînt bolnavi, dar pădurea e minunată... îmi voi făuri sistemul din toate decepţiile încercate...» E bine ca tinerii, aflaţi în pragul vieţii, să citească **Viaţa şi aventurile lui Salavin** şi **Cronica familiei Pas- quier.** Vor învăţa din aceste cărţi că îi aşteaptă furtuni înspăimîntătoare dar, în acelaşi timp, că omul poate, după aceste nopţi vijelioase şi după lupte cu fantomele, să pătrundă, pe calea muncii conştiincioase, pînă în apele împăcate ale înţelepciunii stoice.

ANDRÉ MAUROIS